T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

AZERBAYCAN'IN SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ

Namıg HUSEYINOV

Danışman
Prof. Dr. Ali Nazım SÖZER

2010

DOKTORA
TEZ ONAY SAYFASI

2004800188

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Namig HÜSEYINOV
Tez Başlığı : Azerbaycan'ın Sosyal Güvenlik Sistemi

Savunma Tarihi : 21.10.2010

Danışmanı : Prof.Dr.Ali Nazım SÖZER

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı	Üniversitesi	İmza
Prof.Dr.Ali Nazım SÖZER	YAŞAR ÜNİVERSİTESİ	.....
Prof.Dr.Hüsnü ERKAN	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....
Doç.Dr.Coşkun SARAÇ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....
Yrd.Doç.Dr.Murteza AYDEMİR	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....
Prof.Dr.Fevzi DEMİR	YAŞAR ÜNİVERSİTESİ	.....

Namig HÜSEYINOV tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "**Azerbaycan'ın Sosyal Güvenlik Sistemi** "başlıklı Doktora Tezi olarak (X)oybirliği (-)~~oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum ***"Azerbaycan'ın Sosyal Güvenlik Sistemi"*** adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

…/…/2010

Namıg HUSEYINOV

ÖZET

Doktora Tezi

Azerbaycan'ın Sosyal Güvenlik Sistemi

Namıg HUSEYINOV

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı
Doktora Programı

Tarih boyunca insanlar karşılaştıkları tehlikelerden korunma içgüdüsüyle değişik tedbirler almak zorunda kalmıştır. Yaşamın her aşamasında kendilerinin ve ailelerinin yüz-yüze kaldıkları problemleri aşmak için sorunları çözmek ve yaşamlarını güven altına almak amacıyla aşama-aşama yeni metotlar üretmişlerdir. Zamanla üretilen çözümler tarihi süreçte sosyal toplulukların tabi oldukları devletlerin yazılı kurallarıyla düzenlenerek kurumsallaşmıştır. Neticede günümüzde mevcut olan sosyal güvenlik kurumları ortaya çıkarmıştır. Ancak küreselleşme sürecinin de ortaya çıkarmış olduğu olgular ve ekonomik krizlerin de etkisiyle ülkelerde sosyal güvenlik sürekli tartışma konusu olmaktadır.

Azerbaycan'da eski Sovyetler Birliğinin çöküşünden sonra bağımsızlığını kazanması ile ortaya çıkan sosyal sorunlar, yoksulluk oranının yükselişi ve sosyal yardıma muhtaç olan nüfus sayısının olağanüstü sayıda artması devleti halkın yaşamını olağan bir düzene kavuşturmak için tedbirler almaya yönlendirmiştir.

17 Temmuz 2001 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Emeklilik Sistemi Reformu Konsepsiyası"nı değişim sürecinin başlangıcı olarak kabul etmek mümkündür. Ardından Ahalinin Emek ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yürüttüğü görevlerin bir kısmını Sosyal Güvenlik Fonu'na

devri yapılmıştır. Neticede sosyal sigorta kapsamında primli sistemin tek kurumda ve tek çatı altında Sosyal Güvenlik Fonu nezdinde birleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. "Devlet Sosyal Sigorta Sisteminde Bireysel Kayıt Hakkında Kanun" "Unvanlı Devlet Sosyal Yardımı Hakkında Kanun", "Emeklilik Hakkında Kanun" ve "Sosyal Muavenetler Hakkında Kanun"ların yürürlüğe girmesi ülkede sosyal güvenliğin sisteminin kurumsallaşma sürecini geliştirdi ve primli rejim ile primsiz rejim sistemlerinin ayrılması sağlandı.

Dört bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde sosyal güvenliğin temel kavramları ve sosyal güvenlik sistemleri ele alınmıştır. İkinci bölümde, ülkede sosyal güvenliğin tarihsel süreci, kurumsal yapısı, temel ilkeleri ve finansmanı alt başlıklar altında incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, uzun vadeli sigorta dalları ve kısa vadeli sigorta dalları yasalar çerçevesinde açıklanmıştır. Nihayet dördüncü bölümde ülkede mevcut olan primsiz rejim ele alınarak sosyal yardım ve sosyal hizmet araçları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Sosyal Güvenlik, Sosyal Sigorta, Emeklilik Sistemi, Uzun Vadeli ve Kısa Vadeli Sigorta Dalları

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Azerbaijan's Social Security System

Namıg HUSEYINOV

Dokuz Eylül University

Institute of Social Science

Department Labour Economics and Industrial Relations

Doctorate Program

Throughout history the danger faced by people with protection instincts were forced to take different measures. They solve problems that remain and to take steps, to secure their life, have produced new methods for to solve themselves and their families problems at all the stages. Produced in the process of scheduling solutions on the subject of social community was organized with written policies of the state enterprise has become. Consequently, the existing social security institutions today have revealed. However, the process of globalization has also exposed the facts and with the impact of economic crises in countries with social security is constantly debated.

In Azerbaijan, former Soviet Union after the collapse of Independence and the resulting social problems, poverty rates rise and socially needy population the number of emergency numbers increase in state population in the life of a normal order-developed website to take measures directed.

Dated July 17, 2001, "Pension System Reform in the Republic of Azerbaijan for Change" in the process of change can be accepted as the beginning. After this, Labour and Social Security Ministry has conducted some of the tasks have been transferred to the Social Security Fund. Consequently, the social insurance premium in the context of the system and

under one roof in a single institution before the merger took place the Social Security Fund. “State Social Insurance System Individual Regstration Law”, “names the State Social Welfare Law”, and “Social Insurance Law” s entry into force of the countries the social security system institutionalization process develops and premium regime and premium-free regimesystem, the separation was maintained.

In the first part of the study consisted of four sections of the basic concepts of social security and social security systems are discussed. In the second part, the country's historical process of social security, institutional structure and financing of the basic principles are examined under sub-heading. In the third section, the short-term insurance long term insurance branches and branches within the law are explained. Finally, in the fourth chapter, the country without a regime by considering the contributions of social assistance and social service vehicles was investigated.

Keywords: Azerbaijan, Social Security, Social Insurance, Pension System, Long-Term and Short-Term Insurance Branches.

AZERBAYCAN'IN SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI……ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET.....ivv
ABSTRACT vii
İÇİNDEKİLER.....viii
ŞEKİL LİSTESİ xvii
KISALTMALAR. xviiii
GİRİŞ……...…1

BİRİNCİ BÖLÜM
TEMEL KAVRAMLAR

I. SOSYAL GÜVENLİK VE SOSYAL HUKUK 5
A. Sosyal Güvenliğin Tanımı 6
1. Sosyal Riskler..... 11
2- Dar Anlamda Sosyal Güvenlik 16
3- Geniş Anlamda Sosyal Güvenlik 17
B- Sosyal Hukukun Tanımı 19
C- Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hukuk Kavramlarının Mukayesesi..... 22
D- Sosyal Güvenlik Hukukunun Araçları 24
1- Primli Rejim..... 25
a) Sigortalar..... 25
aa) Sigortaların Tarihsel Gelişimi..... 27
bb) Sigorta Türleri..... 29
aaa) Özel Sigorta..... 30
bbb) Sosyal Sigorta 31
ccc) Özel Sigorta ve Sosyal Sigortaların Karşılaştırılması 32
1) Özel Sigorta ve Sosyal Sigortaların Benzer Yönleri 33

2) Özel Sigorta ve Sosyal Sigortaların Farklılıkları 34
2. Primsiz Rejim 36
a) Sosyal Yardım 38
b) Sosyal Hizmet 40
c) Sosyal Tazmin 40
d. Sosyal Teşvik 41
II. BAŞLICA SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMLERİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ 42
A- İşçi Sigortası Modeli 50
B. Halk Sigortası Modeli 59
C. Karma Model 65
D. Devletçe Bakılma Modeli 73
E. Koruyucu Fon Modeli 78
F. Özel Sigorta Modeli 81
G- Hedefe Yönelik Neo Liberal Modeller 85

İKİNCİ BÖLÜM
SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNİN GENEL YAPISI

I. SOSYAL GÜVENLİĞİN TARİHSEL SÜRECİ VE MODELİ 90
A- SOSYAL GÜVENLİĞİN TARİHSEL SÜRECİ 90
1- Sovyetler Birliği Kurulmadan Önceki Dönem 91
2- Sovyetler Birliği Döneminde Sosyal Güvenlik Sistemi 94
3- Bağımsızlık Sonrası Sosyal Güvenlik Sistemi 100
B- Azerbaycan'da Sosyal Güvenlik Modeli 104
II. SOSYAL GÜVENLİK HUKUKUNUN KAYNAKLARI 110
A- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası 111
B- Kanunlar 114
1- Sosyal Sigortalar Hakkında Kanun 114
2- Emeklilik Hakkında Kanun 116
3- Sosyal Muavenetler Hakkında Kanun 124
4- Unvanlı Devlet Sosyal Yardımı Hakkında Kanun 127

5- Devlet Sosyal Sigorta Sisteminde Bireysel Kayıt Hakkında Kanun..... 128
C- Uluslararası Belgeler 132
III. Sosyal Güvenlik Sisteminin Kurumsal Yapısı Ve Sosyal Sigortada Temel İlkeler 136
A- Sosyal Güvenliğin Kurumsal Yapısı 136
1- Emek ve Ahalinin Sosyal Müdafisi Bakanlığı 137
2- Sosyal Güvenlik Fonu 140
a) Genel Olarak 141
b) Kurumun Teşkilat Yapısı..... 143
c) Kurumun Görev ve Yükümlülükleri 145
B- Sosyal Sigortaların Temel İlkeleri..... 148
1- Sosyal Sigortanın Devlet Teminatı İlkesi 148
2- Sosyal Sigortanın Genelliği İlkesi..... 149
3- Çalışanların Çalışma Gücünün Kaybı Halinde Sosyal Sigortanın Teminatı..... 150
4- Eşitlik İlkesi 150
5- Zorunluluk İlkesi..... 151
6- Sivil Toplum Örgütlerinin İştirakinin Temini..... 152
V- SOSYAL GÜVENLİĞİN UYGULAMA BİÇİMİ, FİNANSMANI VE KAPSAMI 153
A- Sosyal Güvenliğin Uygulama Biçimleri 153
1- Zorunlu Devlet Sosyal Sigortası 153
2- Bütçe Hesabına Sosyal Güvenlik..... 153
3- Sosyal Güvenliğin Karma Biçimi 154
4- Sosyal Güvenliğin Yerel Biçimi 155
B- Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı ve Primler..... 155
1- Sosyal Sigortalar Sisteminin Finansmanı 155
2- Finansman Yöntemi 156
3- Finansman Kaynağı Olarak Primler..... 160
C- Sosyal Sigortalar Kanununun Kapsamı..... 164
1- Sosyal Sigortaları Kanununun Riskler Açısından Kapsamı 164
2- Sosyal Sigortalar Kanununun Yer İtibariyle Kapsamı..... 166

3- Sosyal Sigortalar Kanununun Tarafları 167
a) Sigortalı 167
b) Sigorta Eden 169
c) Kurum 172

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SOSYAL SİGORTA TÜRLERİ

I- UZUN VADELİ SİGORTA TÜRLERİ/PENSİYA SİSTEMİ/PENSİYA SİSTEMİ……..…….173
A- Genel Olarak 174
B- Yetkili Kurum 174
C- Kişi Bakımından Kapsamı 175
D. Edim Koşulları 176
F- Finansman 178
G- Emekli Aylığının Belirlenme Süreci 179
H- Emeklilik İçin Aranan Sigorta Süreleri 183
1- Emekli Aylığı Hesaplaması İçin Esas Alınacak Hizmet Süresi 183
2- Hizmet Süresinin Hesaplanması 185
3- Hizmet Süresinin Hesaplamasında Özel Koşullar 186
İ- Yaşlılık Sigortası 186
1- Genel Olarak 186
2- Yaşlılık Sigortası Kapsamında Emeklilik 188
a) Yaşlılık Aylığının Koşulları 188
b) Çok Çocuklu Kadınlar, Hasta Çocuğu Olan Anneler, Çocuklarını Tek Başına Büyüten Babalar ve Kayyumlar 189
c) Özel Koşullarla Emeklilik Hakkına Malik Diğer Şahıslar 190
3- Yaşlılık Aylığı İçin Belgeler 193
4- Yaşlılık Aylığı Hesaplama Formülü 195
J- Maluliyet Sigortası 199
1- Genel Olarak 199
2- Maluliyet Aylığı İçin Aranan Koşullar 201

3- Maluliyet Aylığı İçin Belgeler 203
4- Maluliyet Aylığının Hesaplanması 204
K- Ölüm Aylığı 207
1- Genel Olarak 207
2- Ölüm Aylığının Koşulları 208
3- Ölüm Sigortasından Yararlananlar..... 210
a) Vefat Etmiş Veya Helak Olmuş Sigortalının Varisleri..... 210
b) Üvey Baba/Anne, Üvey Oğul/Kızın Ölüm Aylığı..... 211
c) Evlatlık Alanların ve Evlatlık Verilenlerin Ölüm Aylığı..... 211
d) Ordu Mensuplarının Ailelerine Verilen Ölüm Aylığı 212
4- Ölüm Aylığı İçin Belgeler..... 212
5- Ölüm Aylığının Hesaplanması..... 213
6- Cenaze Yardımı..... 216
L- Uzun Vadeli Sigorta Aylıklarına İlaveler..... 218
1- Uzun Vadeli Sigorta Aylıklarının Bütçe (Baza) Hissesine İlaveler..... 218
2- Hizmet Süresine Göre Uzun Vadeli Sigorta Aylıklarına İlaveler..... 220
a) Azerbaycan ve Nahçıvan Millet Meclis Üyeleri..... 220
b) Hâkim ve Savcılık Organlarında Çalışanlar 222
c) Azerbaycan ve Nahçıvan Ombudsmanı..... 224
d) Devlet Memurlarının Emekli Maaşına İlaveler 224
e) Ordu Mensuplarının Emekli Aylıklarına İlaveler..... 226
aa) Ordu Mensuplarının Yaşlılık Aylıklarının İlaveleri..... 226
bb) Ordu Mensuplarının Maluliyet Aylılıklarının İlaveleri 228
cc)Ordu Mensupları Aile Fertlerinin Ölüm Aylıklarının İlaveleri……228
f) Hususi Rütbeli Şahıslar 230
g) Hesaplama Palatasının Çalışanları..... 231
M- Uzun Vadeli Sigorta Aylıklarına İlişkin Genel Hükümler 232
1- Kanun Yürürlüğe Girmeden Önce Verilen Uzun Vadeli Sigorta Aylıklarının Hesaplanması 232
2- Kanunun Yürürlük Tarihine Kadar Toplanan Sigorta Primlerinin Hesaplanması..... 233

3- Emekli Aylıklarının Arttırılması ve İndeksleştirilmesi 234
4- Emekli Aylıklarının Ödenilmesi ve Durdurulması 235
5- Emekli Aylığının Yeniden Hesaplanması 238

II- KISA VADELİ SİGORTA TÜRLERİ 240
A- Genel Olarak 240
B- Yetkili Kurum 242
C- Kişi Bakımından Kapsamı 242
D- Edim Koşulları 243
E- Edim Türleri 244
F- Finansman 246
G- İş Kazası Ve Meslek Hastalığı Sigortası 246
1- Genel Olarak 246
2- İş Kazasının Tanımı 248
3- Meslek Hastalıklarının Tanımı 250
4- Kişiler Açısından Kapsamı 251
5- Riskler Açısından Kapsamı 252
6- Teşkilat Yapısı 253
7- Yeni Kanuna Göre Edim Türleri 254
8- Yeni Kanunun Yürürlük Öncesi Yardıma Hak Kazananlar 254
a) Edim Türleri 254
b) İş Kazası ve Meslek Hastalığı Yardımının İşleyişi 258
9- İş Kazası Ve Meslek Hastalığına İlişkin Değerlendirme 260
B- Çalışma Gücünün Geçici Kaybı Sigortası (Hastalık Sigortası) 261
1- Genel Olarak 261
2- Çalışma Gücünün Geçici Kaybedilmesi Halleri 263
3- Çalışma Gücünün Kaybına Göre Sigorta Ödemesi Verilmeyen Haller .. 264
4- Çalışma Gücünün Geçici Kaybı Halleri-(Hastalık Sigortası) 265
a) Hastalık Ve Sakatlık Neticesinde Çalışma Gücünün Geçici Kaybı 265
b) Sanatoryum-Kurort Tedavisi 266
c) Hastalanan Aile Bireyine Hizmet 267

d) Verem Veya Meslek (Peşe) Hastalığı 268
e) Protez-Ortopedik Müessesenin Stasionarına Yatırılan İşçiler ... 268
f) Postvaksinal Fesatlarla Çalışma Gücünün Geçici Kaybı 268
5- Çalışma Gücünün Geçici Kaybı Nedeniyle Farklı Kategoride Olan Çalışanlara Sigorta Muaveneti Ödemesi 269
6- Çalışma Gücünün Geçici Kaybına Göre Ödeneklerin Hesaplanması 271
7- Çalışma Gücünün Geçici Kaybında Yardım Miktarı 279
8- Yardımların Ödenmesine İlişkin Genel Kurallar 281
C- Analık Sigortası (Hamileliğe ve Doğuma Göre Yardım) 283
1- Genel Olarak 283
2- Hamilelik ve Doğum Yardımı 285
a) Kişiler Açısından Kapsamı 285
b) Edim Türleri 285
D- Çocuk Yardımı 287
1- Genel Olarak 287
2- Çocuğun Doğumuna Göre Bir Kereye Mahsus Sigorta Ödemesi 288
3- Çocuğun Üç Yaşı Dolana Kadar Hizmet Göre Muavenet 289
E- Sağlık Sistemi ve Genel Sağlık Sigortası 291
1- Sağlık Sistemi 292
a) Genel Olarak 292
b) Vatandaşların Sağlığının Korunması İçin Tıbbi Yardım 296
aa) İlk Tıbbi Sıhhiye Yardımı (Mad. 32) 298
bb) Acil ve Geciktirilmeyecek Tıbbi Yardım 298
cc) İhtisaslaştırılmış Tıbbi Yardım 299
dd) Toplumsal Tehlikeli Hastalıklara Yakalanmış Vatandaşlara Tıbbi Yardım 300
c) İlaç Yardımı 300
2- Sağlık Sigortası 303
a) Sağlık Sigortasının Çeşitleri 304
aa) Zorunlu Sağlık Sigortası 304
bb) Gönüllü Sağlık Sigorta 305
b) Sağlık Sigortasının Uygulanması 306

c) Sanatoryum ve Kurort Tedavi Sigortası 309
E. İşsizlik Sigortası 312
1- Genel Olarak 312
2- Kişiler Açısından Kapsamı 315
3- Teşkilat Yapısı 315
4- Edim Koşulları 316
5- Edim Türleri 316
6- Başvuru İçin Gereken Belgeler 319
7- İşsizlik Yardımının Durdurulması 320

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AZERBAYCAN'DA PİRİMSİZ REJİM

I- SOSYAL YARDIMLAR 324
A- Genel Olarak 324
B- Sosyal Muavenetler Kanununa Göre Yardımlar 326
1- Kanun Kapsamında Yararlanan Kişiler 326
a) Aylık Muavenetler (Mad. 4.0.1.) 327
b) Bir Kereye Mahsus Muavenetler (Mad.4.0.2.) 331
c) Muavenetlerin Kaynağı, Ödenmesi Ve Durdurulması 331
C- Unvanlı Devlet Sosyal Yardımı Kanunu Kapsamında Yardımlar 333
D- Tekaüt Yardımları 338
1- Öğrencilere Verilen Tekaütler 338
2- Ferdi Tekaütler 339
3- Fahri Adlara Göre Verilen Tekaütler 339
4- Azerbaycan'ın Milli Kahramanlarına Verilen Tekaütler 339
5- Şehit Aileleri İçin Verilen Tekaütler. 340
II. SOSYAL HİZMETLER 340
A- Genel Olarak 340
B- Sosyal Hizmet İlkeleri 341
C- Sosyal Hizmetin Uygulanması 343
D- Sosyal Hizmet Grupları 346

1- Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet 346
2- Malullere Yönelik Sosyal Hizmet 349
3- Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmet 353
4- Kaçkınlar Ve Zorunlu Göçkünlere Yönelik Sosyal Hizmetler 357

SONUÇ 360
KAYNAKÇA. 370

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Sosyal Güvenlik Sisteminin Şeması…….....137
Şekil 2. Sosyal Güvenlik Kurumunun Teşkilat Yapısı 144
Şekil 3. Uzun Vadeli Sigorta Dalları Şeması..... 175
Şekil 4. Kısa Vadeli Sigorta Türlerinin Şeması 241
Şekil 5. Bütçeden Karşılanan Primsiz Rejim Tablosu 323
Şekil 6. Devlet Bütçesinden Karşılanan Sosyal Koruma Harcamaları 323

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AMEA: Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası

AR: Azerbaycan Respublikası

ASŞ: Avrupa Sosyal Şartı

AÜHFD: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

AYM: Anayasa Mahkemesi

Bkz: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

C: Cilt

ÇEİS: Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası

ÇSGB: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

DİSK: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

GÜİİBFD: Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakltesi Dergisi

ILO: International Labour Organization

İİBF: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

K: Karar

Kamu-İş: Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası

Karş: Karşılaştırınız

KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme

Kristal-İş: Cam, Çimento, Seramik ve Toprak Sanayi İşçileri Sendikası

LEGAL İSGHD: Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi

md: Madde

MESS: Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası

No: Numara

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development

Petrol-İş: Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası

RG: Resmi Gazete

s: Sayfa

S: Sayı

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

SGK-Sosyal Güvenlik Kurumu

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SSK: Sosyal Sigortalar Kanunu

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

Tes-İş: Türkiye Enerji, Su ve Gaz İşçileri Sendikası

TİSK: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu

TMMOB: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TOSYÖV: Türkiye Orta Ölçekli İşletmeler, Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticileri Vakfı

TTK: Türk Ticaret Kanunu

TUSİAD: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

TÜHİS: Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

Türk-İş: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

UÇÖ: Uluslararası Çalışma Örgütü

Y10HD: Yargıtay 10. Hukuk Dairesi

Y9HD: Yargıtay 9. Hukuk Dairesi

YHGK: Yargıtay Hukuk Genel Kurulu,

S.D.Ü: Süleyman Demirel Üniversitesi

WHO: Dünya Sağlık Teşkilatı

GİRİŞ

Tarih boyunca insanlar karşılaştıkları tehlikelerden korunma içgüdüsüyle değişik tedbirler almak zorunda kalmış ve yaşamın her aşamasında kendilerinin ve ailelerinin yüz-yüze kaldıkları problemleri aşmak için sorunları çözmek ve yaşamlarını güven altına almak amacıyla aşama-aşama yeni metotlar üretmişlerdir. Zamanla üretilen çözümler tarihi süreçte sosyal toplulukların tabi oldukları devletlerin yazılı kurallarıyla düzenlenerek kurumsallaşmış ve günümüzde mevcut olan sosyal güvenlik kurumlarını ortaya çıkarmıştır.

Yarınları garanti altına alma, gelecekte karşılaşacakları risklerin sonuçlarından korunma içgüdüsü sosyal güvenlik fikrini ortaya çıkarmıştır. Hastalık, kaza, işsizlik, yaşlılık, ölüm ve diğer birçok risklerin doğuracağı olumsuz sonuçlara karşı önlem alınması için geliştirilen tedbirler zamanla daha planlı ve düzenli bir şekil almıştır. Özellikle sanayileşme sürecinin gelişimi ile ortaya çıkan sosyal güvenlik ihtiyacı, toplum için önemli bir gereksinim oluşturmuş ve ortaya çıkan sermaye ve çalışan kesim arasındaki mücadelenin zayıf tarafı olan çalışanların korunması ve gelecek risklere karşı önlemlerin alınması gündeme gelmiştir.

Sosyal güvenlik sorunları hemen-hemen her ülkede önemli yer tutmaktadır. Ülkenin gelişmişlik düzeyi, milli geliri ve diğer kıstaslara göre değişen sosyal güvenlik harcamaları ülkeden ülkeye göre farklılık arz etmektedir. Genel olarak ele alındığında günümüzde hiçbir ülkede ideal bir sosyal güvenlik sistemi kurulmadığı ve oluşturulmuş sistemlerin çelişkilerden ve sorunlardan arındırılamadığı araştırmalarla tespit edilmiştir.

Belirli sosyal risklerden ve ekonomik sonuçlarından korunmak amacı ile devletlerin yasal düzenlemeler yaparak ve gerektiğinde katkı sağladıkları kurumlar bütünü olarak ifade edilen sosyal güvenlik kurumları günümüzde önemini korumakta, ancak, küreselleşme sürecinin de ortaya çıkarmış olduğu olgular ve ekonomik krizlerin de etkisiyle sürekli tartışılmaktadır. Sosyal güvenlik sistemleri ve kurumların temel niteliğinden ve prensiplerinden uzaklaştırılması ve uluslararası

finans kurumlarının da etkisiyle yaşanan iktisadi gelişmeler ve serbest pazar ihtiyaçları yönünde kapsam ve yöntemleri açısından yeniden yapılandırılmaya gidilmesi tartışmaların ana konularıdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti 18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını kazandıktan sonra yasama sisteminde çeşitli değişimler ve düzenlemelere yer verilmiştir. Sovyetler Birliğinin çöküşünden sonra bağımsızlığını kazanması ile ortaya çıkan birçok sosyal sorunlar, yoksulluk oranının yükselişi ve sosyal yardıma muhtaç olan nüfus sayısının olağanüstü sayıda artması devleti halkın yaşamını olağan bir düzene kavuşturmak için bu yönde tedbirler almaya yönlendirmiş ve köklü değişimler yapılmıştır.

2001 yılından itibaren sosyal güvenlik alanında reformlar yapılarak değişen yaşam şartlarına ayak uydurma amacıyla projeler oluşturulmuştur. 17 Temmuz 2001 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Emeklilik Sistemi Reformu Konsepsiyası"nı değişim sürecinin başlangıcı olarak kabul etmek mümkündür. Konsepsiya'nın öngördüğü değişim sürecinde 2001–2005 yıllarında yapılacak reformlar çerçevesinde fonun faaliyet alanında yenilikler yapılmasını gerektirmekteydi. Konsepsiyanın kapsamında yürürlüğe girmesi planlanan kanunlarla sosyal güvenlik sisteminde yapılması planlanan zorunlu devlet sosyal sigortasının teşkili, sosyal sigorta kapsamı dışında kalanların sosyal yardımdan yararlanmasının temini ve bireysel sosyal güvenlik sisteminin teşkili idi.

27 Kasım 2001 tarihli "Devlet Sosyal Sigorta Sisteminde Bireysel Kayıt Hakkında" ve 30 Nisan 2002 tarihli "Yaşlılara Sosyal Hizmet Hakkında" yasalar reform kapsamında yürürlüğe konan ilk yasalardır. Çalışanların sosyal sigorta primlerinin ödenmesi açısından kayıt altına alınmasını amaçlayan "Devlet Sosyal Sigorta Sisteminde Bireysel Kayıt Hakkında" Yasası sistemin işleyişi açısından önemli bir değişikliktir. Eski sosyalist rejimde mülkiyetin tamamının devlete ait olduğu dikkate alınırsa, çalışmaya başladığı takdirde otomatik olarak bu sistemin sağladığı olanaklardan çalışanlar faydalanmaktaydı. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra ülkede yürütülen özelleştirme politikaları kapsamında birçok devlet

müesseseselleri ve fabrikaların özelleştirilmesi ve özel mülkiyetin oluşması ile kayıt dışı ve sosyal sigortasız çalışanların oranında artışlar yaşandı. Ortaya çıkan bu düzensizliği gidermek için "Devlet Sosyal Sigorta Sisteminde Bireysel Kayıt Hakkında" Kanun çerçevesinde toplumda çalışan kesimin tamamının kayıt altına alınması, prim ödemelerinin sağlanması ve olası sosyal risklerle karşılaştıkları taktirde sosyal güvenlik haklarından yararlanmalarına yasal zemin hazırlanmıştır.

Ahalinin Emek ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yürüttüğü görevlerin bir kısmını Sosyal Güvenlik Fonu'na devri yapılarak, sosyal sigorta kapsamında primli sistemin tek kurumda ve tek çatı altında Sosyal Güvenlik Fonu nezdinde birleştirilmesi gerçekleştirildi. "Unvanlı Devlet Sosyal Yardımı Hakkında Kanun", "Emeklilik Hakkında Kanun" ve "Sosyal Muavenetler Hakkında Kanun"ların yürürlüğe girmesi ülkede sosyal güvenliğin sisteminin kurumsallaşma sürecini geliştirdi ve primli rejim ile primsiz rejim sistemlerinin ayrılması sağlandı.

Dört bölümden oluşan çalışmamızda sosyal güvenliğin temel kavramları ve sosyal güvenlik sistemleri birinci bölümde ele alınmıştır. Ağırlıklı olarak Azerbaycan, Türkiye ve Rusya yazarlarının sosyal güvenliğin tanımı, temel kavramları, araçları ve sosyal güvenlik sistemlerine yönelik çalışmaları incelenmiş ve farklı görüşlere yer verilerek ilk bölümde temel bilgi niteliğinde çalışma yapmayı amaç edindik.

İkinci bölümde, ülkede sosyal güvenliğin tarihsel süreci, kurumsal yapısı, temel ilkeleri ve finansmanı alt başlıklar altında incelenmiştir. Sosyal güvenlikte reform olarak nitelendirilen değişikliğe gidilmesinin temel nedenleri olarak dört faktör ele alınmaktadır. Nüfus oranı ve diğer demografik nedenler, ekonomik ve sosyal sebepler, toplumsal ilişkilerin yozlaşması ve küreselleşmenin ekonomide ve insan kaynaklarında sebep olduğu etkiler nedeniyle yeni bir sistem arayışına girilmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde tarihsel süreç içinde yaşanan değişiklikler ve günümüzde toplumun sosyal hakları çerçevesinde ülkede oluşturulmak istenen sosyal güvenlik modeli ve bu modelin temel ilkeleri, kurumsal yapısı ve finansmanı inceleme konusu yapılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise, uzun vadeli sigorta dalları ile kısa vadeli sigorta dalları ayrıntılı olarak incelenmiş ve yasalar çerçevesinde açıklanmıştır. Aslında Türkiye sosyal güvenlik yasaları ve bilimsel çalışmalarında bulunan sıralamayı tezimizde sürdürmeyi amaçlamıştık. Ancak Azerbaycan'a ve eski SSCB ülkeleri sosyal güvenlik sistemlerine özgü sıralama sistemi daha iyi açıklamak için belirli ölçüde korunmuştur. Bu nedenle, üçüncü bölümde emeklilik sistemi olarak adlandırılan uzun vadeli sigorta dalları ve bu sigorta dallarına ilişkin genel kaideleri bir başlık altında, kısa vadeli sigorta araçları ise diğer başlık altında ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde, ülkede mevcut olan primsiz rejim ele alınarak sosyal yardım ve sosyal hizmet araçları incelenmiştir. Ülkemizin en önemli sosyal sorunlarının başında toplumda yoksulluk oranında artışların yaşanması idi. Birleşmiş Milletler Teşkilatının 2001 yılında Azerbaycan için hazırlamış olduğu raporda ülke nüfusunun %80'nin günlük geliri bir dolardan aşağı olduğu tespit edilmiştir. Diğer raporlarda da ülkede çocuklar, üç veya daha çok çocuk bulunan aileler ve özellikle aile reisi emekli olan aileler en çok yoksullukla yüzleşen risk grupları olduğu belirlenmiştir. Son bölümde, primsiz rejim türlerinin yönetimini üstlenen Ahalinin Emek ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı nezdinde sorununun çözümünde kullanılan sosyal yardım ve sosyal hizmet araçları son bölümde incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

I. SOSYAL GÜVENLİK VE SOSYAL HUKUK

İnsanlar tarih boyunca karşılaştıkları tehlikelerden korunma içgüdüsüyle değişik tedbirler almak zorunda kalmışlardır. Yaşamın her aşamasında kendilerinin ve ailelerinin yüz-yüze kaldıkları problemleri aşmak zorunda kaldıklarından bu problemleri çözmek ve yaşamlarını güven altına almak amacıyla aşama-aşama yeni metotlar üretmişlerdir. Zamanla üretilen çözümler tarihi süreçte sosyal toplulukların tabi oldukları devletlerin yazılı kurallarıyla düzenlenerek kurumsallaşmıştır.

Tehlikeye uğrayanlara koruma ve korunma garantisi veren, örgütlenme, dayanışma ve devlet hizmetlerinden oluşan bir sistem olarak sosyal güvenliğin esas amacı "çalışma gücünü, beden ve ruh sağlığını devam ettirmek için gerekli kaynakları sürekli veya geçici bir şekilde kaybedenlere yardım etmek suretiyle onları ihtiyaçların esiri olmaktan kurtarmaya çalışan sistem[1] olduğu vurgulanmıştır. Diğer bir deyişle ise belirli ekonomik sonuçları olan, belirli sosyal risklerden korunmak amacı ile devletlerin yasal düzenlemelerini yaptığı, zaman-zaman katkı sağladığı kurumlar bütünü olarak ifade edilmiştir[2].

Sosyal güvenlik, bireylerin kendi iradeleri dışında tehlikeye uğramaları durumunda koruma garantisi veren bir sistem, örgütlenme, ihtiyaç, dayanışma ve devletin hizmet aracı olarak kabul edilebilir. Bazı ülkelerde diğer ülkelere göre daha geniş bir anlam ifade etmektedir[3].

---

[1]YAZGAN, Turan; İktisadi ve Mali Yönüyle Sosyal Güvenlik, Akademi Yayınevi, İstanbul, 1970, s.16

[2]TUNCAY, Aziz Can; Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, 6. Bası, Beta, 1994, s. 11–12

[3]KÜÇÜKKOCAOĞLU, Güray; Emeklilik Ve Sigorta Fonları, İşssizlik Sigortası, İş Güvencesi, SSK, Bağ Kur, Emekli Sandığı Borsası, http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcuma20.doc, (15.09.2008).

A. Sosyal Güvenliğin Tanımı

Günümüzde en çok kullanılan sosyal güvenlik terimi, Latince kökenli olan ve çok kullanılan birlik, eşitlik, dayanışma ve yardım zihniyetine dayanan "Sosyal" kelimesi ve emniyet karşılığı olarak kullanılmakta olan "Güvenlik" kelimesinden oluşmakta olup, toplumun bütün fertlerine muhtemel tehlikelere karşı korunma garantisinin verilmesi anlamına gelmektedir.

Sosyal güvenlik terimi 1935 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde doğmuş, 1941 yılında açıklanan Atlantik Şartı ile ilk kez uluslararası çerçevede kullanılmaya başlamış[4], Lord Beveridge'nin meşhur raporunu 1942 yılında İngiliz Parlamentosu'na sunmasıyla daha da belirginleşmiş ve II. Dünya Savasından sonra Birleşmiş Milletlerin İnsan Hakları Beyannamesinde düzenleme konusu yapılmıştır[5].

Her ne kadar çağdaş bir kavram gibi görünse de sosyal güvenlik eski tarihlerden itibaren "ezeli ve ebedi bir ihtiyaç"[6] gibi insanların sosyal bir varlık gibi bir arada yaşamasından kaynaklanan sorunları önlemek için üretilen çözümler olarak ortaya çıkmıştır. Zamanla bazen gönüllü, bazen de insanların tepkileri sonucu kurumsallaşmaya gidilmiş, ülkeler çapında yaşayan insanların bugününü ve yarınını güvence altına almayı amaçlayarak sıkı bir birlik ve uyum içinde kurulmuş bir kurumlar bütünü haline gelmiş[7] ve özellikle pek çok Avrupa ülkesinde en kutsal haklardan biri olarak kabul görmüştür.[8].

İnsanlar tarihi boyunca doğanın ve ekonomik yaşamın karşılarına çıkardığı tehlikelerden korunma içgüdüsüyle yaşamışlardır. Çetin bir yaşam mücadelesi sürdüren ilkel toplumlar tamamen güvencesiz ve korumasız olarak tehlikeler, zor şartlarla yüz-yüze kalmışlardır. Hastalık, sakatlık ve yaşlılık gibi insanoğlunun kaçınılmaz yazgısı niteliğindeki olayların, açlık, sefalet ve yoksullukla eş anlama

---

[4] DİLİK, Sait; Sosyal Güvenlik, Ankara, 1991. s. 9
[5] SÖZER, Ali Nazım; Sosyal Sigorta İlişkileri, İzmir, 1991, s. 5
[6] ARICI, Kadir; Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik Hukuku, Ankara, 1997, s. 1.
[7] TALAS, Cahit; Sosyal Ekonomi, 6.bası, Ankara, 1983, s. 323
[8] GÜZEL, Ali; "Sosyal Güvenliğin Çağdaş Dinamikleri", Türkiye Toprak Seramik Çimento ve Cam San. İşverenler Sendikası Toprak İşveren Dergisi, Eylül, Sayı: 43, İstanbul. 1999, s. 10

geldiği dönemlerde, bu olayların etki çemberini kıramayan bireylerin gelecek endişelerinden arınarak, özgürlük içinde kişiliğini geliştirmesi, olguları bir gereksinim olarak yüreğinde taşımasına karşın, olanaklı değildir[9]. Tarihi süreç içinde insanlar ihtiyaçlarını değişik yöntemlerle gidermeye çalışmıştır. Toplum içinde yardımlaşma, aile dayanışması, dini inançlarla dayanışma, meslek kuruluşu çerçevesinde gibi yöntemlerle insanlar ihtiyaçlarını gidermişlerdir. Sanayi devriminin de ortaya çıkmasıyla iktisadi, sosyal ve siyasi şartların değişmesine ve sosyal güvenlik açısından geleneksel yöntemlerin öneminin kaybına sebep olmuştur[10].

İnsanların objektif nedenlere-(yaşlılık, malullük, işsizlik ve. d.) bağlı olarak toplumda sosyal güvenliğe gerek duyulmuştur. Her insanın kendi hayatında yaşamak için esas gelir kaynağına dayalı ve diğer sebeplerle birçok tehlikelerle yüz-yüze kalmaktadırlar. Genellikle insanlar tek başına bu gibi tehlikelerle baş edememekte ve kendi iradesi dışında ülke içinde bu sorunları ortaya çıkaran sosyal-iktisadi şartlara karşı koyamamaktadırlar. İnsanları korunmasını sağlama amacı sosyal güvenlik yasalarının devreye girmesini gerektirmiştir[11]. Bu anlamda sosyal güvenlik bir mesleksel, fizyolojik veya sosyo-ekonomik riskten dolayı sürekli veya geçici gelir kaybına uğrayan şahısların geçinme ve yaşama ihtiyaçlarını karşılayan bir sistem gibi[12], bu kimseleri fertlerin ve devletin yardımına maruz bırakmaksızın yaşama ihtiyaçlarını ve giderlerini karşılamağı amaç edinmiş bir kurumdur[13]. Herkesin karşılaşabileceği bu tehlikeleri ortadan kaldırmak ve mümkün olduğunca sonuçlarını azaltmak için önlemler alınmaktadır. Amaç tehlikelerle karşılaşan bireylerin başkasının yardımına gerek kalmaksızın hayatlarını devam ettirebilmelerini sağlamaktır. İşte insanlardaki geleceği güvence altına almak gereksinimiyle ortaya çıkan sosyal güvenlik düşüncesi zaman içinde olgunlaşarak sosyal güvenliğin kurumlaşmasını sağlamıştır[14].

---

[9]GÜZEL, Ali - OKUR, Ali Rıza; Sosyal Güvenlik Hukuku, 10 Bası, İstanbul, 2004. s. 1
[10] DİLİK, Sait; 1991, s. 9
[11]TUÇKOVOY, Elvera; Sbornik Metodiçeskik Ukazaniy Po " Pravu Sosialnogo Obespeçeniya", Moskva, 2000, s. 65
[12]TALAS, 1983, s. 323
[13] ERKUT, İhsan- ALTAN, Ömer Zühtü,-GEREK, Nüvit; Sosyal Politika Dersleri, 2. Bası, İstanbul, 1990, s. 5
[14]TUNCAY, Can; Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, 9. Bası, İstanbul, 2000, s.XXV.

Sosyal güvenlik sosyal dayanışmanın ve karşılıklı yardımlaşmanın en somut uygulama alanı olarak, "bir toplumu oluşturan bütün fertlerin, içlerinden kim muhtaç düşerse onu bu muhtaçlıktan kurtarmak için birlikte hareket etmeyi kabul ettiği ortak bir davranışı ve somut uygulamalar" şeklinde de tanımlamak mümkündür. Tanımların kapsadığı unsurlar, sosyal dayanışma, muhtaçlık, kamu programları, zorunluluk ve buna katılma şeklinde sıralanır ve bu anlamda sosyal güvenlik, toplumu oluşturan bireylerin karşılaştıkları belirlenen tehlikelere karşı kamu programları aracılığı ile zorunluluk esasına dayalı bir katılım ve dayanışmayı öngören bir şekilde örgütlendiği söylenebilir[15].

Sosyal Güvenlik evrensel bir kavram olarak dünyanın her bir ülkesinde çeşitli tanımlamalara ve nitelendirmeye açık olmuş ve bu açıdan doktrinde çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre sosyal güvenlik vatandaşlara yaşlandıkta, çalışma gücünü yitirdiğinde ve aile reisinin kaybı halinde yaralanmaya hak kazanmış olan insanın normal yaşamını sürdürmeye garanti veren bir paylaşım sistemidir.[16] Aynı zamanda sosyal güvenlik yasalarla belirlenmiş durumlarda vatandaşların yasal limitler çerçevesinde maddi ihtiyaçlarını karşılayan sistem olarak tanımlandığı gibi[17] devlet kurumları ile vatandaşlar arasında emeklilik ödemeleri, yardımlar, sağlık sigortası ve diğer sigorta nevilerini düzenleyen toplumsal ilişkilerin bütününü ifade ettiği vurgulanmıştır.[18] Bir başka görüşe göre ise sosyal güvenlik devlet tarafından sosyal açıdan önem taşıyan olaylar gerçekleştiği hallerde devlet bütçeleri ve bütçe dışı fonlar vasıtasıyla vatandaşların maddi ihtiyaçlarının karşılanması, bu vatandaşların sosyal durumunu toplumun diğer üyeleriyle aynı seviyede sağlamayı amaç edinmiş devletin sosyal siyaseti olarak değerlendirilmiştir[19]. Sosyal güvenlik kavramı 1936 yılından itibaren kullanılmasına rağmen tanımların yetersiz kaldığı kabul edilmektedir. 1951 tarihli Uluslararası Çalışma Komisyonu tarafından yapılan

---

[15] KÜÇÜKKOCAOĞLU, Emeklilik ve Sigorta Fonları, 15.09.2008

[16] İVANOVA, Rozaliya; Pravootneşeniya Po Sotsialnomu Obespeçeniyu V SSSR. Moskva, 1986, s. 22

[17]BATIGİN, Konstantin; Pravo Sotsialnogo Obespeçeniya. Obşaya Çast; Uçobnoe Posobie, Moskva, 1998, c. 7

[18]ŞAYKADDİNOV, Vladimir; Sistema Sosialnoy Zaşitı İ Obespeçeniya Naseleniya Sovremennoy Rossii/Sotsialnaya Zaşita Naseleniya v Regione, Moskva, 1999, s. 58

[19]BUYAHOVA, Marina - KOBZEVA, Svetlana - KONDRATEVA; Zoya; Pravo Sosialnogo Obespeçeniya, Uçebnik, Moskva, 2004, c. 6

tanım her ne kadar önemli ölçüde bu kavramı açıklasa da hukuki kurallar için zorunlu bulunan yeterli tamlığa ulaşılmadığı söylenmiştir. Bu tanımda belirlenen koşullar, iyileştirici veya koruyucu tedavi yahut iş gelirinin tamamı veya bir bölümünün istenmeksizin yitirilmesi halinde geçim aracı sağlama veya yakınları ölen kişiler ek gelir bağlama olmalı ikincisi, ödemenin yasa ile buyrulması üçüncüsü ise, ödemeyi yapan kuruluşun resmi veya bağımsız olması şeklinde ifade edilmiştir[20].

Eski Sovyet literatüründe sosyal güvenlik geçim kaynağının kaybı, ailelerin ihtiyacı olan ek giderlerin ödenilmesi veya sosyal nitelikli objektif sebeplerden dolayı asgari yaşam düzeyinden daha düşük hallerde vatandaşların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla sosyal amaçlar için toplanmış bütçe dışı fonların paylaşımı ve devlet bütçesinin bir hissesinin yeniden bölüştürülmesi ile bağlı ortaya çıkan toplumsal ilişkilerin bütünü olarak nitelendirilmiştir[21]. Diğer bir görüşe göre ise, sosyal güvenlik sistemi vatandaşlara ve onların aile üyelerinin yaşam kaynaklarının kaybı ve asgari yaşam standardından daha düşük olduğu hallerde tıbbi yardım yapılması, aile ve çocukların korunması, eğitilmesi ve gelişiminin sağlanması ve diğer sosyal hizmetler ve yardımlar yapılarak sosyal harcamalar için ayrılan bütçenin paylaşımı için toplumsal ilişkilerin bütünü olarak ifade edilmiştir[22].

Tehlikeler, gelecek nesiller için de söz konusu olduğundan, sosyal güvenlik her dönem ve her toplum için evrensel bir ihtiyaç olmakta ve nihayetinde de çağdaş uygarlığın simgesi olarak kabul edilmektedir[23]. Evrensel bir ilkeye dönüşen ve çağdaş uygarlığın simgesi olarak sosyal güvenlik kavramı bireyin önüne çıkacak tüm tehlike ve olaylara karşı bir güvence arayışı sonucu ortaya çıkması nedeniyle, sosyal güvenliğin varoluş nedeni tehlikelerle karşılaşan bireylere asgari bir koruma güvencesi sağlama olduğunu söyleyebiliriz.

---

[20]TUNÇOMAĞ, Kenan; Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar, İstanbul, 1987, s. 6; DİLİK, Sait; Sosyal Güvenlik Ve Sosyal Hizmetler, SBFD, Ankara, 1980, ss. 1-4, 80-81

[21]MAÇYLCKAYA, Elena; Pravo Sotsialnogo Obecpeçeniya: Yçenno-Spravoçnoe Posobie. Moskva, 1997, c. 7

[22]İSMAYILOV, İbrahim–MÜRŞÜDOV, Rüfet; Sosyal Teminat Hukuku ve Onun Tatbik Problemleri, Bakü, Kanun Yayınevi, 2001, s. 9

[23]UĞUR, Suat; Sosyal Güvenliğimizdeki Son Gelişmelerin Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, S. 2, İzmir, 2002, s. 131

Küreselleşme sürecinin de ortaya çıkarmış olduğu olgular ve ekonomik krizler günümüzde sosyal güvenlik kavramının önemini daha da artırmış[24], zaman içindeki gelişmeler ve yeni ihtiyaçlar karşısında özellikle kapsam ve yöntem açısından yeniden yapılanma gereksinimi duyulmuştur. Bu gereksinimler sonucunda sosyal güvenliğin standardizasyonu bakımından önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Nitekim bir görüşte belirtildiği gibi, sosyal güvenlik kavramı nitelik ve kapsamında güçlük yaşanmaktadır ki, bu da onun dinamik ve devamlı gelişmeye açık yapısından kaynaklanmaktadır. Bu özelliğin doğal sonucu olarak bu kavram hakkında son sözün söylenmediği, sosyal güvenliğin henüz evrimi tamamlamadığı ve gelişme sürecinde bir hak olarak nitelendirildiği söylenebilir[25].

Sosyal güvenlik kavramını açıklamak ve herkesçe anlaşılır şekilde çerçevesini çizmek o kadar da kolay değildir. Bu deyimi açıklığa kavuşturmak için sadece sosyal güvenlik politikalarının izahı ile mümkün olmayacağı ve aynı zamanda sosyal güvenlik sistemlerinin de bu kapsamda incelenmesi gerekeceği ifade edilmektedir. Nitekim sosyal güvenlik politikaları sosyal korumanın amaç ve hedefini belirlediği gibi, sosyal güvenlik sistemleri ise hem bu amaçları, hem de bu amaçlara ulaşmak için hukuksal teknikleri kapsar. Bu sebepledir ki, sosyal güvenlik teriminin açıklanması için hem bu düşünceyi, hem de bu düşüncenin işlevini sağlayan kurumsal yapının göz önünde tutulması ve tanımın yapılmasında kavramın her iki boyutuyla kapsamını belirlemek gerekir[26].

Sosyal güvenliğin bir sistem olarak varlığının kaynakları[27];

- Bir insan hakkı olması,
- Bir kamu görevi olması,

---

[24]GÜZEL -OKUR, 2004. s. 2
[25]SÜZEK, Sarper; İş Güvenliği Hukuku, Ankara, 1985, s. 29–30
[26] GÜZEL -OKUR, 2004. s. 2
[27] ÇUBUK, Ali; "Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik", Gazi Üniversitesi, Ankara, 1983, s.165; KOÇ, Muzaffer; Sosyal Güvenliğin Kökeni, İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 2004 Cilt: 6 S. 2, http://isgucdergi.org/indeh.php?p=arc_view&eh=217&inc=arc&cilt=6&sayi=2&year=2004, (22.01.2009)

- Sosyal risklerin yol açabileceği gelir kayıpları ile gider artışlarının zararlarından kurtarıcı bir sistem olması,
- Bu zararlara karşı bireylere azami çalışma gücünü yeniden kazanma ve asgari insan haysiyetine yaraşır asgari gelir garantisi sağlayan bir sistem olması,
- Koruduğu esas birimin aile olması ve aile çevresine sahip olmayanlara da sosyal refah hizmetleriyle işbirliği gerektiren bir sistem olması,
- Birbirini bütünleyen sosyal sigorta, sosyal yardım ve hizmet araçlarını kullanarak ülkedeki tüm bireyleri açıkta bırakmayacak şekilde kapsamayı amaçlayan sistem, olmasıdır**.**

Sosyo-ekonomik haklar grubu olarak ikinci kuşak insan hakları olarak nitelendirilen sosyal güvenlik uygulamaları özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası gündeme gelen refah devleti/sosyal devlet kavramını gerçekleştirmiştir[28].

1. Sosyal Riskler

Çağdaş hukuk sistemlerinde sosyal güvenlik kavramı, "sosyal risk" olarak adlandırılan olayların olumsuz sonuçlarını onarma düşüncesine bağlandığı görülmektedir. Genel olarak sigortanın temel unsurları arasında yer alan risk kavramı[29] sosyal güvenlik hukukunu doğrudan ilgilendirmektedir. Bu anlamda sosyal risk hem sosyal güvenlik politikalarının hem de sosyal güvenlik sistemlerinin varlık nedeni olmakla birlikte, bu politika ve sistemleri yönlendirici işleve de sahiptir[30]. Sosyal riskler modern dünyada sadece bireysel değil, her şeyden önce toplumda yaşayan bir bireyin uğradığı zarardır. Bu anlamda bireysel tehlikelere toplumsal nitelik kazanmakla birlikte, eski niteliği ile bir hak olma özelliğinin ötesinde yükümlülüğe geçiş yaptığı söylenebilir[31].

---

[28] GÜVERCİN, Hüseyin Cemal; Sosyal Güvenlik Kavramı Ve Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, Cilt 57, Sayı 2, Ankara, 2004. s. 89-95

[29] BAŞBUĞOĞLU, Tarık; Uygulamalı Türk Ticaret Kanunu, Açıklamalar, İçtihatlar, 2. Cilt, Yetkin Yayınları, Ankara, 1988, s. 1636

[30] GÜZEL-OKUR, 2004. s. 2

[31] TUNÇOMAĞ, 1987, s. 3

Azerbaycan Hukukunda sosyal risk kavramı kullanılmamış, kavram olarak aynı anlama gelecek diğer bir kelime "sosyal sigorta hadisesi" terimine yer vermiştir. "Sosyal Sigorta Hakkında Yasa"'da yer alan tanıma göre sosyal sigorta hadisesi hadisenin gerçekleşmesiyle kişiye sosyal sigorta kurumundan ödeme hakkı kazandıran hallerdir. Rusya Federasyonunun 1999 tarihli "Zorunlu Sosyal Sigortanın Esasları Hakkında" yasasına göre ise, bu kavram "sosyal sigorta riski" olarak yer almıştır. Kanuna göre sosyal sigorta riski, çalışan ve diğer kategorilerde yer alan vatandaşların maddi ve sosyal durumunu değiştiren ve meydana gelmesi ile zorunlu sosyal sigortadan yararlanması olasılığı olan hadiselerdir. Hukuk literatüründe sosyal riskin sosyal öneme sahip önem arz eden nedenlerle gelirin kaybı, sosyal yardıma muhtaç çocuk ve ailenin diğer üyelerinin ihtiyacı olan harcamalar, tıbbi ve sosyal hizmetlere bağlı olarak maddi ihtiyaçların söz konusu olacağı haller olarak tanımlama yapılmıştır. Aynı zamanda nitelik olarak;

- Toplumsal istihdamın teşkili,
- Objektif sebeplere bağlı olarak meydana geldiği,
- Gerçekleşmesinin muhtemel olması,

şeklinde sosyal riskin niteliği vurgulanmaktadır[32]. Bu görüş diğer yazarlarca da kabul görmüştür[33].

Sosyal riskler gelir ve kazanç kaybına yol açan belirli sosyal tehlikelerdir. Başlıca olarak, mesleksel, fizyolojik veya sosyo-ekonomik riskten dolayı sürekli veya geçici olarak ortaya çıkan bu tehlike gelir ve kazanç kaybına uğrayan şahısların geçinme ve yaşama ihtiyaçlarını zorlaştırmaktadır[34]. Mesleksel riskler olarak, iş kazaları ve meslek hastalıkları, fizyolojik riskler olarak hastalık, analık, sakatlık, yaşlılık, ölüm gibi riskler, sosyo-ekonomik riskler olarak ise aile ve işletme hayatında meydana gelen işsizlik, evlenme ve çocuk sahibi olma, konut ihtiyacı

[32] MAÇULSKAYA, Elena; Pravo Sotsialnogo Obespeçeniya; Perespektivı Razvitiya, Moskva, 2000, s. 12
[33] ALİYEV, Mayis; Sosyal Teminat Hukuku, Adiloğlu Matbaası, Bakü, 2007. s. 24
[34] TALAS, 1983, s. 323; ARICI, Sosyal Güvenlik, 1999, s. 8

olarak sayılması mümkündür[35]. Sovyet yazarlarınca[36] ise, XX y.y. başlarında kapitalist sistem içinde sosyal güvenliği gerekli kılan riskler yine üçe ayrılmıştır;

- İktisadi nitelikli riskler; örneğin işsizlik, iş kazaları, meslek hastalıkları;
- Fizyolojik nitelikli riskler; örneğin hastalık nedeniyle geçici veya sürekli işgücü kaybı, hamilelik, doğum, yaşlılık;
- Demografik nitelikli riskler; örneğin çocukların korunması ve gelişimi;

Bir başka sınıflandırma fiziki riskler ve iktisadi riskler şeklindedir. Bu sınıflandırmaya göre[37];

- Fizikî riskler: Hastalık, maluliyet, yaşlılık, analık, kazalar, ölüm.
- İktisadî riskler: İşsizlik ve aile gelirinin çocuk sayısına bağlı olarak yetersizliğidir.

Yukarıda da belirtildiği üzere gelir kayıplarına yol açan riskler, gider artışlarına yol açan riskler diye ayırıp, bunları da kendi içlerinde ayrıca sınıflandıranlar ve daha başka bakış açılarına göre ayırım yapanlar da vardır[38].

Sovyetler Birliğinin kurulması ile bu coğrafide yaşayan toplumda bir çok riskler ortadan kaldırılmıştır. Bu dönemde dar anlamda sosyal risk kavramı çerçevesinde yalnız iktisadi sebeplerle ortaya çıkan tehlikeleri kapsamakta idi. Örneğin, SSCB'de işsizlik kavramı sosyal risk olarak anlam ifade etmemekte idi. Çünkü ülkede tam anlamıyla işsizlik ortadan kaldırılmış, nüfusun tamamının istihdam sorunu karşılanmıştır. Teorik olarak "sosyal risklerden korunma" kabul edilmemekte olup, sosyalist sistemde sosyal güvenliğe gerek duyulmadığı, söz konusu tedbirlere kapitalist rejiminin hakim olduğu batılı ülkelerde ihtiyaç duyulduğu görüşü hakimdir. Sosyalist devlet işgücü kaybına uğramış vatandaşlarına

[35]TUNCAY-EKMEKÇİ, 2005, s. 8-9
[36]GELFER, A.L.; Proletarckaya Revolyutsiya İ Sosialnoe Obespeçenie Truduyaşiksya, Moskva, 1919, s. 6
[37]YAZGAN, Turan; Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Meseleleri. İstanbul, 1981, s.14
[38]TUNÇOMAĞ, 1990, s. 15

kapitalist rejimlerde olduğu gibi yardım ve merhamet gösterme zihniyetiyle yanaşmadığı savunulmaktadır. Çalışanlar işgücünün kaybı ve diğer risklerle karşılaşıldığı durumlarda, devlet nezdinde toplanan bu gelirle yaşamını garanti altına alma düşüncesi, üretmiş oldukları gelirin bir kısmını devlete bırakmakta olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır[39]. Buna rağmen çalışanların ve onun aile üyeleri fizyoloji veya demografik nedenlerle gelirlerinin olmaması veya düşük olması nedeniyle sosyal güvenlik sistemine gerek duyulduğu, objektif bir zaruret var olduğu, bu nedenle rejim içinde sosyalist tipli sosyal güvenlik sistemine gerek olduğu ifade edilmiştir[40].

Sovyet hukuk sisteminde birinci ve ikinci grup sosyal güvenlik teminat çeşitleri şeklinde ayrıma gidilmiştir. Birinci gruba emeklilik ve yardım sigortalarını kapsayan nakit ödemeler şeklinde uygulanan geçici işgöremezlik, kadınlara hamileliye ve doğuma göre yardım, çocuğun doğumuna göre ve çocuğun 1.5 yaşına kadar bakım yardımı, defin yardımı, az gelirli ailelere çocuk yardımı, yaşlılık aylığı, ölüm aylığı, maluliyet aylığı ve bazı kategoride çalışan işçilere uzun yıl hizmet aylığı uygulanmakta idi. İkinci gruba ise, çalışanların sanatoryum ve kaplıca tedavisi, dinlenme evleri temini, perhiz yemekleri, çalışanların çocuklarının yaz ayları dinlenme evler uygulamaları ve diğer sağlık ve sıhhiye uygulamaları dahil idi. Sağlık ve tedavi hizmetleri ülke çapında ücretsiz uygulanmakta idi.[41]

Günümüzde kabul edilen normlar açısından ILO'ya[42] göre sosyal güvenlik sistemi kamu programları aracılığı ile hastalık, analık, çalışma gücü kaybı, işsizlik, maluliyet, yaşlılık, ölüm nedenleri, çocuk sayının artmasına bağlı olarak kazancın önemli ölçüde azalması veya kesilmesi ile ortaya çıkan ekonomik ve sosyal tehlikelere karşı bireylerin koruma altına alınması, sağlık açıdan korunması ve çocuklarla birlikte aile yaşamının desteklenmesini kapsamaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütünün 28 Haziran 1952 tarih ve 102 sayılı sözleşmesi ulusal hukuklar

[39]GELFER, Proletarskaya, 1919, s.7
[40]ALİYEV, Sosial Teminat Hukuku, s. 28
[41] Hukuk Ensklopedi Luğeti, Bakü, 1991. s. 385;
[42]DİLİK; Sait, Sosyal Güvenlik, Ankara, 1991, s. 6; BUYANOVA. Marina-KOBZEVA, Svetlana-KONDRATEVA, Zoya; Pravo Sotsialnogo Obespeçeniya, Moskva, 2004, c. 8; TUNÇOMAĞ, 1987, s. 4–5

için bir model teşkil etmekte ve sosyal riskleri liste halinde belirterek bunların tümüne veya bir kısmına sosyal koruma sağlanmasını üye devletten istemektedir. Bu riskler; hastalık, analık, sakatlık, yaşlılık, iş kazası ve meslek hastalığı, ölüm (sağ kalan hak sahiplerinin korunması), ailevi yükler, işsizlik olarak sayılmıştır.

Batı ülkelerinin tümü 102 sayılı antlaşmanın tüm risklerini karşılamış olup, hatta bazı ülkeler; örneğin Yeni Zelanda sosyal güvenlik sistemi kapsamına doğa risklerini de alarak bu sınırı aşmışlardır[43]. Gelişmiş ülkelerde sosyal güvenlik alanında kazanılmış olan tecrübe ve gelişmeler, bir örnek olarak diğer ülkelere yol göstermektedir. Hatta bazı ülkelerde sosyal güvenlik veya sosyal sigortalar sistemi bulunmayan ülkeler de bu sistem ve kurumların bulunmayışına rağmen uluslararası tecrübeleri dikkate alarak, ülkede ortaya çıkan sosyal riskleri çözmeye uygun politikalar yürütmektedirler[44].

Yukarıda sayılmış olan riskler insanların yaşamında karşılaşabileceği ve sosyal yaşamdan kaynaklanan riskler olup genel olarak sadece bunlarla kısıtlı kalmamaktadır. Sosyal yaşama bağlı olan savaş, trafik kazası gibi birçok riskler vardır ki, sosyal güvenlik politikaları bu riskleri kapsamamakta ve benimsememektedir[45]. Sosyal yaşama bağlı olduğu halde sosyal güvenliğin kapsamına alınamayacağı gerçeğinden yola çıkarak sosyal risklerin özelliklerini belirlemek için bu risklerin ortaya çıkış nedenine dayanılamayacağı söylenmektedir.

Sosyal riskleri tanımlamak için risklerin bireyler üzerindeki etkileri dikkate alınmalıdır. Sosyal riskler bireylerin ekonomik durumlarını etkilemekte olup, bazı durumlarda bireylerin gelirinin azalmasına, bazen de giderlerinin çoğalmasına yol açmaktadır. Sosyal güvenliğin sağlanabilmesi için sosyal risklerin doğuracağı gelir kayıpları ve gider artışlarının karşılanması gereklidir. Çünkü sosyal risklerin yalnız kişi için istenmeyen sonuçlar yaratmakla kalmayacağı, toplum için de birçok sakıncalar doğuracağı kesin olup, risklerin karşılanması yalnız kişinin değil, toplumun da yararına olacaktır.

---

[43]TUNÇOMAĞ, 1987, s. 5
[44]PİETERS, Deni; Sosyal Güvenliğin Esas Prensipleri, Bakü, 2001, s. 35
[45] TUNCAY-EKMEKÇİ, 2008, s. 5

2- Dar Anlamda Sosyal Güvenlik

Sanayi devriminin ürünü olarak ortaya çıkmış sosyal güvenlik kavramı[46], "esas amacı, çalışma gücünü, beden ve ruh sağlığını devam ettirmek için gerekli kaynaklarını, sürekli veya geçici bir şekilde kaybedenlere kolektif veya toplum olarak yardım etmek suretiyle onları ihtiyaçların esiri olmaktan kurtarmaya çalışan"[47] bir sistemi ifade etmektedir. Nitekim insanların sosyal güvenlik sorunları sanayileşme öncesi, yoksulluktan ve tehlikelerden korunma, temel ihtiyaçları sağlama ve yarınları güvenceye alma, geleneksel kurumlarca karşılanırken, sanayileşmenin hızlanmasıyla farklı bir boyut ve nitelik kazanmıştır[48]

Dar ve geniş anlamda ifade edilen soysal güvenlik kavramı farklı şekillerde ifade edilmektedir. Dar anlamda sosyal güvenlik temel olarak kişilerin istek ve iradeleri dışında meydana gelen ve onların malvarlığında, gelirlerinde ve çalışma gücünde kayıplara yol açarak kendilerinin ve geçimini sağlamakla yükümlü oldukları kişilerin yaşamlarının devamını güçleştiren ya da imkânsız hale getiren tehlikelerin zararlarını telafi ve tanzim etmeye yönelik önlemlerden oluştuğu ifade edilmektedir[49]. Genel olarak tüm ülkelerde karmaşık hukuk normlarının belirli bir kısmının "sosyal güvenlik sistemi" şeklinde nitelendirildiği ve genel olarak sosyal güvenlik politikalarının dar bir çerçevede sosyal güvenlik kavramına bırakıldığı izlenmektedir[50]. Bu anlamda sosyal güvenliğin fertlerin yüz-yüze kaldığı tehlikelere, diğer ifadeyle sosyal risklere karşı korunmasını ve risklere karşı bir sosyal güvence sağlanacağı şeklinde dar çerçeve çizilmiştir[51].

Günümüzde sosyal güvenlik sistemleri fertlerin yaşamını etkileyen risklerin tamamını kapsamamakta, sadece onun ekonomik güvencesini etkileyen sosyal riskleri kapsamaktadır. Bu risklerden fizyolojik olanları-hastalık analık sakatlık

---

[46]YAZGAN, Turan; İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları, İstanbul, 1992, s. 37-45
[47]YAZGAN, İktisadi ve Mali Yönüyle Sosyal Güvenlik, s. 16
[48]AYDIN, Ufuk; Sosyal Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Özel Sigortalar, Anadolu Üni. Yay. No.117, Eskişehir, 1999, s. 4
49Türk Sanayici ve İşadamları Derneği, 1997, Ekim, Yayın No: TÜSİAD-T/97-10/217
[50]GÜZEL -OKUR, 2004. s. 7
[51]ARICI, Kadir; Sosyal Güvenlik Dersleri, 1999, s. 3

yaşlılık, ölüm gibi mesleki olanları- (meslek hastalığı ve iş kazaları), sosyo-ekonomik niteliğe sahip olanları (işsizlik ve aile yardımlar gibi) riskler sosyal kapsama dâhil edilmiştir[52].

3- Geniş Anlamda Sosyal Güvenlik

Karşılaşılabilecek risklerin iktisadî sonuçlarına karşı güvence sağlamayı hedefleyen sosyal güvenliğin değişik açılardan farklı tanımı yapılmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere dar anlamda sosyal güvenlik; "bireyin, belirli sosyal risklerin ekonomik sonuçlarına karşı güvence altına alınması" şeklinde; geniş anlamda sosyal güvenlik ise; "dar anlamdaki sosyal güvenliğin kapsamına giren risklerin yanında ayrıca, aile, konut, şehircilik, eğitim, meslek seçmede yardım vb. durumlardaki tedbirlerin alınması" şeklinde ifade edilmektedir[53]. Buna göre, dar anlamda sosyal güvenlik; ilke olarak, asgari bir yaşam seviyesinin sağlanması ve sürdürülmesini hedef alırken, geniş anlamdaki sosyal güvenlik; mevcut refah düzeyinin daha da yukarı çıkarılmasını hedeflemekte, böylece sosyal politika ve ekonomi politikası kapsamına girmektedir[54]. Ayrıca sosyal güvenliğin dinamik bir niteliğe sahip olması sosyal politika ile sosyal güvenliğin belirli bir kapsamda bütünleşmesine sebebiyet vermektedir[55].

Bir sosyal güvenlik sisteminin, sosyal güvenlik ihtiyacının karşılanması ile ilgili üç temel fonksiyonu bulunmaktadır. Gelirin yeniden dağılımını sağlama fonksiyonu fakirlik ve muhtaçlık problemini ortadan kaldırmak üzere tehlikeye uğramayandan uğrayana, yüksek gelirlilerden düşük gelirlilere, çalışan ve geliri olanlardan çalışmayan ve muhtaç durumda olanlara doğru bir gelir dağılımı sağlamayı amaçlamaktır. Sigorta fonksiyonu önceden bilinemeyen veya yeterli tedbir alınamayan durumlar için ortaya çıkabilecek zararları karşılama garantisi

---

[52] DEMİRBİLEK, Sevda; Sosyal Güvenlik Sosyolojisi, İzmir, 2005, s. 19-20; DIHON, John Social Security İn Global Perpective, London, 1999, s. 3; GÜZEL -OKUR; 2004. s. 8

[53] YAZGAN, İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik, 17-23; DİLİK, Sait; Sosyal Güvenlik, Ankara, 1991, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, 5-10

[54] Türk Sanayici ve İşadamları Derneği, 1997

[55] GÜZEL-OKUR, 2004. s. 5

yönünde çözüm yolları içermektedir. Tasarruf fonksiyonu ise gelecekte daha yüksek bir hayat standardı sağlamak üzere, bugünkü tüketimi azaltmayı amaçlamaktadır[56].

Sosyal güvenlik hukuku, bir "yeniden dağıtım hukuku" olarak tanımlanmış, ama bu dağıtımın tabi olduğu kuralların orijinal kurallar olması ve bağımsız sosyal güvenlik hukukunun varlığı içinde bu amacın başarılı olacağı vurgulanmıştır[57]. Geniş anlamda sosyal güvenlik kavramı, kapsam ve nitelik açısından günümüzde yürütülmek istenen sosyal güvenlik politikalarının çok daha üzerinde bir anlam ifade etmektedir. Nitekim bu kapsamda sosyal güvenliğin öncelikli olarak önemli fonksiyonu, siyasal iktidar, sosyal risk anlayışını bir yana iterek ülke dâhilinde yaşayacak tüm bireylere sağlayacağı asgari bir yaşam düzeyi ve bireysel ekonomik güvenceyi sağlamaya yönelik yeniden dağıtım hukuku niteliğine bürünmesi olacaktır[58].

Sosyal güvenliğin diğer bir fonksiyonu, sosyal risklerin sonuçlarını onarmaktan öte, risklerin önlenilmesinin daha gerçekçi olacağı düşüncesidir ki, çok yönlü bir koruma hukuku niteliğine sahip olması gerekir. Diğer bir ifadeyle, sosyal güvenlik insanların zarara uğramadan korunmalarını sağlamayı ifade etmekte olup, iş yerlerinde tehlikesizliğin sağlanması, istihdam projelerinin oluşturulması, işsizlere yeni iş bulunması, mesleğe yönelik eğitim ve yeni mesleklere uygun olarak tedbirleri de kendi kapsamına alacaktır. Bu noktada birçok sosyal politikayla kesişecek olması ve kapsam ve sınırları açısından sosyal güvenlik hukuku sınırlarının çok daha ötesine aşmış olacaktır[59].

Üçüncü olarak da, görünürde sosyal risklere karşı bireysel bir güvence sağlamak olan sosyal güvenlik politikasının temel amacı, ülkede herkese kişiliğin geliştirilmesi ve insanlara mutlu bir yaşam olanağı tanımaktır. Sosyal güvenliğin kapsam ve sınırını bu şekilde belirleme her ne kadar kendi içinde olumlu görünse de, bireyin tüm yaşamına bağlı toplumsal sorunları bu kapsama dâhil etmek mümkün

[56] ALPER, Yusuf; "Sosyal Güvenlikte Yeni Bir Adım: Bireysel Emeklilik"; Çimento İşverenler, Cilt: 16; Sayı: 2; Cilt 16, Ankara, 2002, s. 13,
[57] TUNÇOMAĞ, 1987, s. 12
[58] GÜZEL-OKUR, 2004. s. 5
[59] PİETERS, Sosyal Güvenliğin Esas Prensipleri, s. 15; GÜZEL -OKUR, 2004, s. 6

değildir. Geniş anlamda sosyal güvenliğin bu şekilde ifade edilmesi sosyal güvenlik hukukunun bağımsız bir hukuk dalı olma özelliğini ortadan kaldırmaktadır[60].

Sonuç olarak, sosyal güvenliğin içinde yaşanan toplumun standartları ölçüsünde ekonomik refah ve sosyal güvenlik gibi haklara sahip olmaktan, çağdaş bir birey gibi yaşayabilme hakkına değin uzanan ve eğitim, sağlık, konut ve sosyal hizmetlerin de bu çerçevede değerlendirilerek geniş bir sosyal haklar dizini olduğu söylenebilir[61].

B- Sosyal Hukukun Tanımı

Sosyal hukuk kavramı sosyal devlet kavramıyla sıkı bir şekilde bağlı bir kavram olup, düzenleyeceği alan açısından kapsam ve genişliğine göre tartışılmaktadır. Öncelikle bu kavrama giriş yapmak için sosyal devletin tanımına dikkat edelim. Sosyal devleti kısaca, "sosyal adalet ve sosyal güvenliği sağlamak ve herkes için insan haysiyetine yaraşır asgari bir hayat düzeyini gerçekleştirmekle yükümlü bir devlet olarak" tanımlamaktadır[62].

Devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlaması amacıyla sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören bir anlayış" olarak tanımlanan "sosyal devlet" diğer bir ifadeyle, herkese insan onuruna yaraşır asgarî bir hayat seviyesi[63] sağlamayı amaçlayan bir devlet anlayışı olarak ifade edilebilir. Devlet ile endüstri toplumu ve işçi sınıfı arasındaki karşıtlıktan ortaya çıkan sanayi devriminin ürünü olan sosyal devlet[64], devletin sosyal ve ekonomik hayata müdahalesi yoluyla, sınıf çatışmalarını yumuşatan ve millî bütünleşmeyi sağlamaya çalışan bir devlet anlayışıdır"[65].

---

[60] GÜZEL -OKUR, 2004. s. 7
[61] MARSHALL, Thomas-BOTTOMORE, TOM.; Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar. (Çev. A. Kaya), Gündoğan Yayınları, Ankara, 2000, s. 21.
[62] ÖZBUDUN, Ergün; Türk Anayasa Hukuku, Ankara, 2005, s.102.
[63] ÖZBUDUN, age. s. 104
[64] HUBER, Ernest, Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet," AÜHFD, C.XXVII, S. 3–4, Ankara, 1970, s.34
[65] ÖZBUDUN, age. s. 99

Ülkede yaşanan olumsuzlukları asgari bir düzeye indirmeye çalışan sosyal devlet amacına ulaşmak için sosyal program uygulamaktadır. Sosyal güvenliğe insanların geleceğini garanti altına almak ve güvence sağlamak için sadece bir kurallar bütünü olarak değil, daha geniş manada sosyal program veya sosyal politika olarak bakmak daha doğru olacaktır. Nitekim, sosyal güvenlik kendisini oluşturan hukuk kuralları açısından bir hukuk dalı olmakla birlikte, sosyal politikanın bir parçası olarak sosyal risklere karşı korunma ve sosyal adaletin sağlanması için oluşturulan kural, ilke, yöntem ve önlemler bakımından bir sistemdir[66]. Sosyal güvenlik politikaları sosyal korumanın amaç ve hedefini, sistemler ise hem amaçları hem de amaçlara ulaşmak için oluşturulan özgün hukuksal teknikleri kapsar[67].

Avrupa'da sistem Sosyal Güvenlik Hukukunu da içine alacak şekilde, tüketicinin, kiracının, çocukların, analığın, sağlığın korunması, işsizlere iş bulunması, eğitim, konut hakkı, gibi birçok sorunları da içine alacak şekilde "Sosyal Hukuk" olarak adlandırılmaktadır[68]. Örneğin, Alman Hukukunda, Sosyal Hukuka dâhil kanunların bir düzenleme çerçevesinde toplanması amacıyla 1970'lerde çalışmalar başlatılmış olup ve halen bu süreç devam etmektedir[69]. Sosyal hukuk kavramı çok geniş bir tanım olup, günümüz devletlerinde devlet, toplum ve hukuk düzeni bakımından oldukça büyük bir önem taşımakla birlikte tek anlamlı olmayan bu kavramın sınırlarının çizilmesinin kesin olarak mümkün olmadığı ve sosyal hukukun düzenlediği sosyal ilişkilerin çerçevesinin belirlenmesi hakkında doktrinin ortak bir noktada birleşmediği söylenmektedir[70].

İnsanların sosyal korumasını sağlayan[71] Sosyal Hukuk özellikle sosyal devlet ve sosyal politika kavramlarından yola çıkılarak tanımlanmaya çalışılmakta olup sosyal devlet prensibinin hayata geçirilmesini sağlayan hukuk dalı gibi sosyal

---

[66] TUNCAY-EKMEKÇİ; 2008, s. 4–5
[67] GÜZEL-OKUR; 2004. s. 2
[68] SÖZER, Ali Nazım; Türkiye'de Sosyal Hukuk, İzmir, 1998, s. 25; TUNCAY-EKMEKÇİ, a.g.e. s. 5
[69] CANİKLİOĞLU, Nurşen; Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanununa Gore Kısa Vadeli Sigorta Hükümleri, Çalışma ve Toplum dergisi, İstanbul, 2006/1, Sayı 8, s. 50
[70] KODOMTSEVA, S.B.; Sosialnaya Zaşita Naseleniya, Moskva, 1999, s. 41
[71] KOBETS, Nikolay; Sosialnoe Pravo İ Ego İstoçniki/Regulirovanie Sotsialnoy Sferı V Usloviyak Perohoda K Rınku, Moskva, 1999, s. 10

politika içerikli düzenlemelerin bütünü olarak tanımlanabilir.[72] Başka bir ifadeyle, geniş anlamda ifade edilen sosyal güvenlik kavramının kapsamını çizmek kolay olmamakla birlikte[73], bu kavram günümüzde "sosyal hukuk" adı verilen hukuk dalının düzenleme alanını ifade ettiği ileri sürülmüştür[74].

Geniş anlamda toplumsal gerçekliklerin değiştirilmesi, ya da yeni bir toplumsal birlik yaratma, amacına yönelik kurallar bütünü seklindeki tanımlardan yola çıkılarak Sosyal Hukukun kapsamına kiracıların korunması, adli yardımda bulunma, borçlunun yaşamını sürdürebilmesi için zorunlu mallarının haciz dışı kalması, tüketicinin korunması gibi birçok konu girebilmektedir[75]. Aslında çok yönlü bir kavram olan Sosyal Hukuk güçsüzleri koruyan, kişiler arasında ekonomik farklılıkları gidererek fırsat eşitliği tanımaya çalışan bir hukuk dalı gibi, zayıfları ekonomik anlamda koruma için Vergi hukuku, Kira Hukuku, Usul Hukuku, Ceza Hukuku gibi birçok alanda kendini göstermektedir.

Genellikle Sosyal Hukuk kavramı Türkiye ve Azerbaycan'da tam olarak yerleşmediği için, Türkiye'de Sosyal Güvenlik Hukuku[76], Azerbaycan'da ise "Sosyal Teminat Hukuku " deyimleri kullanılmaktadır. Bazı görüşlerde sosyal koruma kavramı ile özdeşleştirilen sosyal hukuk "Sosyal Güvenlik Hukuku" olarak ifade edilmekte ve koruma hukukunun kapsamına çocukların, ailelerin, annelerin korunması, sosyal güvenlik, göç sorunları, istihdam, konut, himaye gibi birçok problemler dâhil edilmektedir[77].

"Ulusal devletlerin çocukları" gibi olduğu ifade edilen Sosyal hukuk, her ülkenin kendisi tarafından oluşturulan ve bağımsız bir sosyal sistemin bulunduğu ve de ortak bir tarih olması anlamına geldiği, ama diğer ülkelerden etkilenmediği veya

---

[72] SÖZER, Ali Nazım; Sosyal Sigorta İlişkisi, İzmir, 1991, s. 3
[73] DEMİRBİLEK, Sosyal Güvenlik Sosyolojisi, s. 20
[74] SÖZER, Sosyal Sigorta s. 7
[75] SÖZER, Sosyal Sigorta s. 2-3
[76] TUNCAY-EKMEKÇİ, 2008, s. 5
[77] Aktualnıe Problemı Usileniya Sosialnoy Napravlennosti Ekonomiki Rossii-(Voprosı Teori İ Praktiki), Moskva, 1999, s. 314-315; MİRONOVA, Tamara; Pensionnoe Strahovanie V Konventsiyah MOT, "Sosialnaya Zaşita", 1998, No: 2, s. 43-47

yabancı bir modelin öncelik etmediği anlamına gelmediği söylenebilir[78]. Toplumun sosyal korumasının teşkili ve gerçekleştirilmesi ile ilgili sosyal ilişkileri düzenleyen kurallar bütünü olarak sosyal hukuk çok yönlü bir hukuk dalı olarak cemiyette sosyal gerginliği azaltmaktadır[79].

Günümüzde sosyal güvenlik inkişaf etmekte olup serbest piyasa şartları kapsamında nitelik değiştirmektedir. Mükemmel bir sosyal koruma sağlanması adı altında sosyal ilişkiler nitelik değişikliğine uğramakta ve yeni riskler ortaya çıkmaktadır. Değişim sosyal güvenlik teriminin sosyal hukuk terimi ile değiştirilmesine ve sosyal koruma gerektiren problemlerin tamamının bu sistem kapsamında çözümlendirilmesi doğru olacaktır.

C- Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hukuk Kavramlarının Mukayesesi

Sosyal Hukuku geniş ve dar anlamda ele almak mümkündür. Geniş anlamda Sosyal Hukuk Sosyal Güvenlik Hukukundan daha kapsamlıdır. Diğer hukuk dallarını; örneğin, Ticaret Hukuku, Tüketim Hukuku, Kira Hukuku gibi dalları içine alacak olan sosyal hukuk sosyal korumaya ihtiyaç duyan birey ve gruplar açısından çok geniş bir yelpaze çizmesi gerekir. Diğer hukuk dallarıyla iç-içe girmesi sosyal hukukun sınırlarının belirsizleşmesine neden olmaktadır[80].

Dayanağı sosyal sorunlar olan sosyal hukuk, sosyal politika ile ilgili kurallar bütünüdür. Dar anlamda çalışma mevzuatından meydana gelmekte ve bireylerin karşılaştıkları işgöremezlik, çok çocukluluk gibi sosyal sigortalar kapsamı içinde değerlendirilen mesleki, fizyolojik ve sosyal risklere karşı korunmayı ifade etmektedir. Kavramın kapsamının çok daha geniş tutulması halinde çalışma koşullarını düzenleyen İş hukuku kurallarının da aynı kapsamda olduğu düşünülecek ve yukarıda da ifade edildiği gibi sınırlar belirsizleşerek diğer hukuk dallarıyla iç-içe

---

[78]BERND, Baron Von Maydell; Sosyal Reform ve Karşılaştırmalı Hukuk, (Çev. Alpay HEKİMLER), s. 8, ÇEİS. Dergisi, http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale117.pdf, Erişim Tarihi-22.01.2009

[79] LEPİHOV, M.İ.; Pravo i Sotsialnaya Zaşita Naseleniya v Rossii, Moskva, 2000, s. 11; ALİYEV; Mayis, Sosyal Teminat Hukuku ve Sosyal Hukuk; Karşılıklı İlişki ve Çağdaş Bakış, Azerbaycan MEA-nın Haberleri, Humanitar Ve Toplumsal İlimler Serisi, No: 7, Bakü, 2006, s. 244-253

[80] Bkz. SÖZER, Türkiye'de Sosyal Hukuk, s. 26

girme halleri söz konusu olacaktır. Bu nedenle, sınırları daha belirgin tutarak, korunmalarını sağlamak üzere haklarında özel düzenleme gerekliliği olan özel olarak korunması gerekli olan yaşlı, yoksul, sakat kesimi sosyal hukukun kapsamı içinde sayılarak diğerleri teknik nedenlerle kapsamın dışında tutmak lazımdır[81].

Belirtmek gerekir ki, tıpkı Sosyal Hukukta olduğu gibi, Sosyal Güvenlik Hukuku da dar ve geniş anlamlı olmak üzere ikiye ayrılabilir. Dar anlamda ele alındığında işgöremezlik hallerinde gelir kaybının telafi ve sağlık yardımları yanında aile ve issizlik yardımlarını kapsar. Geniş anlamda ele alındığında ise ayrıca istihdam, genel ve mesleki eğitim, meslek seçmede yardım, genel sağlık ve konut gibi konulan kapsar. Dar anlamda Sosyal Hukuk ile geniş anlamda Sosyal Güvenlik Hukukunun eş anlamlı olmadığı ifade edilir[82].

Sözü edilen iki kavram arasında çizginin kesin olarak belirlenmesi neredeyse imkânsız olarak görünmektedir. Sosyal hukukun kapsamı içinde sayılan kavramların geniş anlamda ifade edilen sosyal güvenlik kavramı ile özdeşleştiği, diğer anlatımla dar anlamda sosyal hukuk kavramıyla geniş anlamda sosyal güvenlik kavramının aynı anlamı ifade ettiği söylenebilir. Geniş anlamda sosyal güvenlik mesleki ve genel eğitim, istihdam sorunları, koruyucu ve tedavi edici tıp ve konut ihtiyaçlarını kendi yelpazesi içine aldığı ve aynı zamanda sosyal refah önlemleri, yoksulluğa karşı yapılan mücadele kapsamında konut ve ulaşım gibi birçok sosyal yardım ve hizmetleri kendi içine aldığı ifade edilmektedir[83]. Diğer bir görüşe göre ise, çözümlenmesi gerekli birçok sosyal problemler sosyal güvenlik hukuku kapsamı dışında kalmakta olup, geniş ve çok yönlü sosyal alanın sosyal güvenlik hukukunun imkân ve yöntemleriyle düzenlenmesi beklenemez. Neticede sosyal güvenliğin sosyal hukukun bir dalı olarak değerlendirilmesi[84] ve sosyal alanın tek bir sosyal hukuk kapsamında sosyal korunmasının teşkili için bu çerçevede yasal mevzuatın oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır[85].

---

[81] SÖZER, Sosyal Sigorta s. 7; DEMİRBİLEK, Sosyal Güvenlik Sosyolojisi, s. 20
[82] SÖZER, Sosyal Sigorta s. 7
[83] ARICI, Sosyal Güvenlik, 1999, s. 4-5
[84] LEPİHOV, Pravo., s. 11
[85] ALİYEV, Mayis; Sosyal Teminat Hukuku ve Sosyal Hukuk, s. 251-253

Sosyal güvenlik terimi günümüzde en çok kullanılan terim olarak literatürde kullanılmaktadır. 19. yüzyılın sonunda Almanya'da Bismarck, sosyal güvenlik kavramına başvurmuş, bir sosyal politika aracı olarak sosyal sigorta modeli oluşturmuştur[86]. Gelişmeleri izleyen Avrupa ülkeleri Bismark modelini örnek alarak gelişme kat etmişlerdir. 1930'lu yıllardan sonra Amerika Birleşik-Devletleri Başkanı F.D. Roosevelt'in yaslılık ve 'ölüm sigortası yasasını Sosyal Güvenlik Yasası olarak adlandırmasıyla sosyal güvenlik kavramının resmiyet kazandığının kabulü ile terimin eski bir tarihe dayanmadığı söylenebilir. Genellikle batı ülkeleri olmak üzere birçok ülkede sosyal güvenlik yerine "sosyal koruma" olarak ifade edilen bu terim bazı hallerde primsiz sosyal güvenlik rejiminin, bazı hallerde de iş hukukunu içine alacak şekilde geniş anlamda sosyal hukukun karşılığı olarak kullanılmaktadır[87].

D- Sosyal Güvenlik Hukukunun Araçları

Sosyal güvenlik sisteminde öngörülen koruma teknikleri kendi içinde ayrılmaktadır. Çeşitli araçlarla toplumun sosyal korumasını amaç edinmiş sistem toplumun katkısı ile ve katkısı olmadan ödevlerini yapmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere ülkeden ülkeye göre her ne kadar farklılık söz konusu olsa da, genellikle pirim ödenerek sosyal güvenliğin sağlanması yanında, pirim ödemeden de devlet tarafından bu hizmetler verilmektedir. Birincisinde kural olarak devlet katkısı olmadan sistemin gideri ödenen primlerle karşılanmaktadır. Primsiz rejimlerde ise devlet korumaya ihtiyacı olan insanlara hizmet ve yardım götürmektedir.

Bu anlamda sosyal güvenlik sistemi sosyal sigorta, sosyal tazmin, sosyal yardım, sosyal hizmet ve sosyal teşvik şeklindeki yöntemler[88] sosyal güvenlik sistemi içinde yer alarak kendi aralarında da ikiye ayrılmaktadır. Primli rejim ve primsiz rejim olarak adı altında ayrılan bu araçlar sosyal güvenliğin amacını yerine getirmekteler. Sosyal güvenlik sistemi bu araçlar vasıtasıyla bireyleri ve giderek tüm toplumu tehdit eden sosyal risklerin ortaya çıkaracağı sosyal sorunları çözümlemeye

---

[86] GÜVERCİN, Sosyal Güvenlik s. 90
[87] TALAS, Cahit: Toplumsal Politika, 5. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 1997, s. 399; SÖZER, Sosyal Sigorta, s. 6; TUNCAY-EKMEKÇİ, 2008. s. 3,
[88] SÖZER, Sosyal Devlet Uygulamaları, İzmir, 1997, s.27

çalışmaktadır. Nitekim toplumu oluşturan sosyal sınıfların gerek birbirleriyle gerekse toplumla olan ilişkilerinden oluşan uyuşmazlık ve çatışma halleri sosyal sorunları körüklemekte ve toplum düzenini tehlikeye düşürücü niteliktedir[89]. Bu aşamaya gelmeden sorunları çözümlenmesi için devreye giren sosyal güvenlik araçları barış, toplumsal huzur ve sosyal adaletin korunmasında önemli görevler yüklenmiştir.

Sosyal güvenlik sistemi içinde yer alan koruma teknikleri olarak genellikle primli rejimde sosyal sigorta; primsiz rejim için ise sosyal hizmet ve sosyal yardım teknikleri araçları sayılmaktadır[90]. Bunların dışında primsiz rejim içinde sosyal tazmin ve sosyal teşvikin bu araçlardan sayılması yerinde olacaktır[91]. Ama "Sosyal Tazmin" ve "Sosyal Teşvik" araçlarının Sosyal Güvenlikten daha çok Sosyal Devlet kavramı içinde yer aldığı nitekim bu sebeple bu araçlardan sayılmaması savunulmaktadır[92].

1- Primli Rejim

Modern dönemde kurumsallaşan sosyal ve ayrıca özel sigortalar sosyal koruma hizmeti alacak olanın önceden kuruma yapacağı maddi katkı esası üzerine faaliyet sürdürmekte olup, sigortalıların sosyal güvenlik kurumlarından alacakları hizmet de, yaptıkları ödemelerle paralellik arz ettiği için primli sosyal güvenlik sistemleri denmektedir[93]. Prim-karşı edim, nimet–külfet ya da fayda–maliyet esaslarına dayanan primli rejimlere örnek olarak; Sosyal Sigortaları gösterebiliriz[94].

a) Sigortalar

İnsan doğal afetlerin ve medeniyetin sebep olduğu tehlikelerin tamamına karşı korunma gücüne sahip olmayıp, umulmayan tehlikelerle her zaman karşı

---

[89] BOTTOMORE, B. Tom; Toplum Bilimi, İstanbul, 1984, s. 351
[90] GÜZEL -OKUR, 2004. s. 627; TUNCAY-EKMEKÇİ, 2005, s. 7
[91] SÖZER, Sosyal Hukuk, s. 29–33
[92] GÜZEL -OKUR, 2004. s. 627,
[93] TUNCAY, Can; Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, 10. Bası, İstanbul, 2002. s. 5
[94] ALCEYLAN, Çetin; "Sosyal Güvenlik Açıkları Ve Dünden Bugüne Sosyal Güvenlik Sistemimiz", Bütçe Dünyası, Cilt 2, S. 26, Ankara, 2007, s. 71-72

karşıya kalmakta ve basit önlemlerle bunları gidermek mümkün olmamıştır[95]. Yaşamları boyunca bu tehlikelerden korunma, tehlikelerin meydana getirdiği zararları en aza indirgemek düşüncesi[96] ile hayatta bazı koşullar altında karşılaşacakları zarar ve giderlere neden olan olayların ekonomik sonuçlarından kendilerini korumak için önceden önlem alma ihtiyacından doğan sigorta kavramı ortaya çıkmıştır[97]. İktisadi sonuçlar doğuran tesadüfî risklerin olumsuz sonuçlarının kurumsal çerçevede bir araya gelen risk taşıyıcıları arasında paylaşılmasını sağlayan bir müessese[98] olan sigorta, toplumsal dayanışmayı ve güveni sağlamakta, sosyo-ekonomik zararları önlemekte, uluslararası ekonomik ilişkilerin ve ticaretin genişlemesine yardım etmektedir[99]. Ayrıca sigorta birikimlerin yatırım alanlarına aktarılması sonucu ekonominin önemli ölçüde gelişmesine sebebiyet vermektedir[100].

Toplumsal yaşamda bireylerin günübirlik geçici tedbirlerle hayatını garanti altına almasının mümkün olmadığını anladığı andan itibaren sigorta kavramının ortaya çıkması başlamıştır. Medeniyetler inkişaf ettikçe, yaşam tarzları geliştikçe bu kavram ortaya çıkmış, insanlar yalnız başına sorunlara karşı koyamayacaklarını anlamış ve zorunlu olarak toplumsal yaşamdan kaynaklanan çözümler bulma yoluna gitmişlerdir. Nitekim hukuki bir müessese olarak ortaya çıkan sigorta kanun veya mukavele yolu ile bireylerin meydana gelecek sosyal tehlikelerin sonuçlarını telefi etme düşüncesiyle tasarruf ederek, sigortanın sağlamış olacağı emniyet içinde sermaye birikimine aracı olmaktadır[101]. Gelecekteki bir harcama için bugünkü harcamalardan kaçınan birey bu minvalle karşılaşacağı tehlikelere karşı kendisini ve ailesini koruma altına almayı beli ölçüde başarmaktadır[102]. Ekonomik ve sosyal hayatta çok büyük öneme sahip olan sigorta bir emniyet ve tasarruf aracı olması, kredi sağlamayı kolaylaştırması ve sermaye birikimine de aracı olması gibi

[95] BOZER, Sigorta, s. 3
[96] UĞUR, Suat; Güvenlik Sistemlerinde Özel Emeklilik Programlarının Yeri Ve Gelişimi, TİSK Yayınları, Yayın No: 244, Haziran, Ankara, 2004, s. 20
[97] KENDER, Rayegan; Türkiye'de Hususi Sigorta Hukuku I Sigorta Müessesesi-Sigorta Sözleşmesi, 6.Baskı, İstanbul, 1999, s. 1;
[98] MERTOL, Can; Sigorta Hukuku Ders Kitabı, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 13.
[99]GÜVEL, Enver Alper-GÜVEL, Afitap Öndaş: Sigortacılık, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 29–31
[100] ULAŞ, Işıl; Uygulamalı Sigorta Hukuku-Mal ve Sorumluluk Sigortaları, Ankara, 1998, s. 2
[101]KENDER, Rayegan; Türkiye'de Hususi Sigorta Hukuku, Sigorta Müessesesi-Sigorta Sözleşmesi, 6. Baskı, İstanbul, 1999, s. 2; BOZER, Ali; Sigorta Hukuku, Ankara, 1981, s. 5
[102]GÜZEL -OKUR, 2004. s. 9

özelliğiyle milli ekonomiyi kuvvetlendirdiği gibi sermaye ve emeğin muhafazasını da sağlamış olur[103].

Türk Ticaret Kanununda yer alan tanıma göre, "Sigorta bir akittir ki, bununla sigortacı bir prim karşılığında diğer bir kimsenin para ile ölçülebilir bir menfaatini halele uğratan bir tehlikenin meydana gelmesi halinde tazminat vermeyi yahut bir veya birkaç kimsenin hayat müddetleri sebebiyle veya hayatlarında meydana gelen belli birtakım hadiseler dolayısıyla bir para ödemeyi veya sair edalarda bulunmayı üzerine alır[104]", şeklinde düzenlenmiştir.

Sigorta kavramı, "ana düşünce olarak kendi kendine yardım düşüncesi"[105] taşıyarak ekonomik anlamda; bilinmeyen, ancak toplu olarak tahmin edilebilen risklerin yol açacağı zararların giderilmesi amacıyla, zararların yol açtığı para gereksinimine ilişkin bir karşılık ayrılması seklinde tanımlanabilir[106]. Bir başka tanıma göre; "aynı veya benzer rizikolara maruz bulunan kişiler topluluğunda rizikonun gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıkacak ihtiyacın belirli bir para (prim) karşılığında giderilmesine matuf bağımsız bir hukuki talebe sahip olunmasıdır"[107].

aa) Sigortaların Tarihsel Gelişimi

İnsanlar sosyal tehlikelere karşı 19. asra kadar kendileri geleneksel yöntemlerle tedbirler almaya çalışıyordu. Sigorta işlemi tarihinin daha eskilere dayanmasına rağmen, sigortacılığın tam olarak yaygınlaşması ve bir sektör haline dönüşmesi endüstrileşmenin gelişmesi ile paralellik göstermiştir[108].

Batı ülkelerinde ticaretin ve sanayinin gelişimi ile kurumsal bir yapılaşma yönünde gelişmeler yaşanmıştır. Nitekim bu gelişme öncelikli olarak özel sigorta

[103]KENDER, 1999, s. 4; BOZER, Sigorta., s. 5
[104]29.06.1956 Tarih ve 6762 Sayılı TTK. md. 1263 (09.07.1956 Tarih ve 9353 Sayılı RG).
[105]ULAŞ, Uygulamalı Sigorta. s. 1
[106]ASUNAKUTLU, Tuncer; "Sigorta İsletmelerinde Maliyet Unsurları Ve Maliyet Oluşumu", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, İzmir, 2000, S. 1.
[107]KENDER, 1999, s. 2;
[108] GÜMÜŞ, Fatih; Türk Sigortacılık Sektörünün Sorunlarının Tespiti Ve Çözüm Önerileri, Türkiye Sigorta Resurans ve Şirketler Birliği Dergisi, İstanbul, 2006, S. 2, s. 69

alanında ortaya çıkmıştır. Sosyal güvenlik açısından özel sigortadan yararlanma düşüncesiyle ilk olarak 19. yüzyılda İngiltere'de uygulanmaya başlamış olup daha sonra Avrupa ve ABD gibi ülkelere yayılmıştır. Haftalık prim karşılığında ölüm ve yaşlılığa karşı sigorta yapan bir şirketin başlatmış olduğu bu uygulama sosyal güvenlik açısından hızla geliştirilerek ileri dönemlerde emeklilik programlarının ortaya çıkmasına vesile oldu. Nitekim 1875 yılında ilk özel emeklilik programının ABD'de uygulanmaya başlamasından sonra geliştirilen bu sistem sonraki yıllarda İngiltere, İsviçre ve Hollanda gibi ülkelerde daha da gelişerek ABD'nin önüne geçilmiştir[109].

Almanya'da da sosyal güvenliğin sağlanmasında, sosyal sigortalardan önce özel sigortalardan yararlanılmış ve başlıca araç olarak özel sigorta şirketleri ve yardımlaşma ve dayanışma sandıkları etken olmuşlardır. Almanya'da özel sigortalar yangın ve deniz taşımacılığı sigortasından başlayarak ve sonra da aynı zamanda hayat sigortası alanında faaliyet göstererek 19. Yüzyılda yaygınlaşmaya başlamıştır. Ama özel sigortanın sosyal güvenliğe etkileri dolaylı olup sosyal güvenlik ve işçiler açısından fiili bir önem taşımadığı vurgulanmıştır[110]. 1877 yılında yaşanan ağır bunalım ülkede çalışanların durumunu daha da ağırlaştırmış olup sefalet içinde yaşayan işçilerin durumunu iyileştirmek için geleneksel ve özel sigorta yöntemleri yetersiz kalması reformlar yapılmasını gerektirmiştir. Nitekim özel sigortalarla başarı sağlanmaması yönetimi sosyal sigortaya yönlendirmiştir[111].

Sigorta şirketlerinin yaygınlık kazanarak rekabet ortamı içinde gelişme sağlaması üzerine toplumun sosyal güvenlik sorunlarının bu tür bir yapı üzerinden çözümlenemeyeceği anlaşılmış ve bu nedenle Bismarck'ı sorunların çözümü için sosyal sigorta anlayışına yönlendirmiştir[112]. Bismarck'ın 1981 yılında Alman Parlamentosuna sunmuş olduğu reformlar kapsamında tüm vatandaşların ve özellikle

---

[109] UĞUR, Özel Emeklilik, s. 45-46

[110] DİLİK; Sait, Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Ankara, 1988, Cilt 43, s. 76-77

[111] GÜZEL-OKUR, 2004, s. 17-18; MOLLAMAHMUTOĞLU, Hamdi; "Sosyal Güvenlik ve Özelleştirme" Tebliğler, Sosyal Güvenlik Sorunlar-Çözümler, Özçelik-İş Sendikası Yay. No:15, Şubat, Ankara, 1999, s. 99; UĞUR, Özel Emeklilik, s. 46

[112] AYHAN, Abdurrahman; Sosyal Sigorta ve Özel Sigorta Arasında İlişki ve Farklara Bir Bakış, Esader, C. 5, S. 1 Haziran, Eskişehir, 1987, s. 399

yoksulların yaşamını iyileştirme düşüncesi Alman Sosyal Sigortalar Sisteminin esasını koymuştur. Bu doğrultuda temel yasalar olarak 1883'te Almanya'da hastalık sigortası, 1884 yılında İş Kazası, 1889'da Yaşlılık ve Malullük sigortaları kuruldu ve yaklaşık 20 yıl boyunca dünyada tek örnek olarak kaldı[113].

Diğer ülkelerde de 19. asrın sonlarından itibaren birer ikişer sigorta kolları kurulmaya ve yaygınlaşmaya başladı. Norveç'te 1905 yılında hastalık sigortası, İsveç'te 1913 tarihli yaşlılık ve sakatlık sigortası, 1911'de İsviçre'de iş kazalarına karşı zorunlu sigorta, sistemi kuruldu. İngiltere'de 1908'de yaşlılık sigortası, 1911'de bütün işçiler için hastalık, sakatlık sigortası ve bazı kategori işçileri için dünyada ilk kez işsizlik sigortası, Fransa'da ise 1910'da sınırlı bir uygulama alanı olan ilk zorunlu sigorta olan yaşlılık sigortası kuruldu. 1929 ekonomik bunalımını izleyen yıllarda Sosyal Sigorta uygulamaları Güney Amerika ülkelerinde, Birleşik Amerika ve Kanada'da yayıldı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal sigortalar hemen bütün ülkelerde kabul edilme yoluna girdi ve yavaş-yavaş sosyal güvenlik sistemlerine dönüştü"[114].

bb) Sigorta Türleri

Sigorta hukuku sosyal sigortalar ve özel sigortalar olmak üzere iki büyük kola ayrılır. Özel sigortalar ihtiyari ve kaynağını sözleşmeden almasına karşılık, sosyal sigortalar genel kamu çıkarlarının korunması amacına yönelik, zorunlu olup, devletçe örgütlenmiş ve kaynağını yasadan almaktadır[115].

Sosyal sigortalara kişiler bulundukları statüler dolayısıyla tabi olur. Temelinde bir zorunluluk unsuru yatan sosyal sigortalar açısından kişinin iradesinin bir önemi bulunmamaktadır. Bu anlamda belli bir geçim düzeyine erişmek ve çalışma imkânı olmayan hallerde yeterli derecede güvence sağlamak amacıyla kurulmuştur[116].

---

[113] GÜZEL-OKUR, 2004, s. 18-19;
[114] TALAS, Cahit; Sosyal Ekonomi, Ankara, 1976, s. 533-35
[115] ULAŞ, Uygulamalı Sigorta, s. 1; TUNCAY, 2005, s. 14
[116] BOZER, Sigorta, s. 5

aaa) Özel Sigorta

İsteğe bağlılık ve akit serbestîsi ilkesinin egemen olduğu özel sigorta Özel Hukuk içinde düzenlenmiştir[117]. Bugün dünyada gelişmiş bir teknik olarak özel sigorta, bir araya gelerek bir topluluğu oluşturan kişileri ve onların malvarlığını tehlikeler, rizikolar sonucu oluşacak zararlara karşı güvence altına almayı hedeflemektedir. Doğacak zararların karşılanması için bu topluluğa mensup kişiler tarafından belirli bir prim sigortacıya ödenerek ileride olası tehlike gerçekleştiği takdirde, sonuçları bir topluluk arasında dağıtılarak karşılanmaktadır[118].

Yasalardan kaynaklanan zorunluluk ilkesinin hâkim olduğu sosyal sigortalardan farklı olarak, özel sigortalarda asıl amaç kar etmek olup bu niteliği sosyal sigortalardan farkını ortaya koyan en önemli faktörlerden biridir[119]. Tehlikeye maruz kalmış kişiye pirim karşılığında bağımsız bir talep hakkı veren özel sigorta[120], kişilerin karşılaşmaları kesin olmayan ekonomik kaybın giderilmesi için miktarı kesin belli olan bir limit kapsamında zararları karşılamaktadır[121].

Sigorta hukukunun iki ana kolundan biri olan özel sigorta[122] niteliği gereği sosyal sigortalarla aynı noktada birleşmiş olmasına rağmen, gerçek anlamda sosyal güvenliğin dışında kaldığı söylenebilir. Her şeyden önce isteğe bağlı özel bir akit olması, kar amacı güdülmesi, sigorta şirketlerinin ağır rizikolardan kaçınmaları, müşteriler arasında seçim yapma tercihleri bu fikri doğrulamaktadır[123]. Nitekim özel sigorta deyiminin kullanılması sigortayı sosyal nitelikten arındırmakta ve özel sigortanın isteğe bağlılık niteliğini vurgulamaktadır.

---

[117] ŞAKAR, Müjdat; "Sosyal Güvenlikte Çözüm, Özelleştirme Değil, Özerkleştirmedir" İşveren, C. XXX, S:11, Ağustos, Ankara, 1992, s.12;
[118] TUNCAY-EKMEKÇİ, 2008, s.11–12
[119] TUNÇOMAĞ, Kenan; "Sosyal Sigortalar Kavramı ve Özellikleri", Reasürör, S:23, Ocak 1997.s. 10
[120] KENDER, Rayegan; Türkiye'de Hususi Sigorta Hukuku, 7. Bası, İstanbul, 2001, s. 2-3
[121] ELVEREN, Ali Haydar; Evolution of The Turkish Insurance Sector and The Reinsurance Menopoly, Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, No: 2, Ankara, 1996, s. 6
122 BOZER, Sigorta, s.13
[123] TUNCAY-EKMEKÇİ, 2008, s.12

Dünyada genel olarak sosyal sigortalar sisteminin kullanılmasına karşılık, Şili, Meksika ve diğer Latin Amerika Ülkelerinde zorunlu olarak özel sigorta uygulanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde teşvik edilmek istenen özel sigortanın uygulanmasıdır. Uluslararası kuruluşların bu yönde özellikle çaba harcadığı açıkça ortadadır. Kredi veren uluslararası kuruluşların yönlendirmesiyle özellikle de devletin sağlık hizmetlerindeki geleneksel rolünün özel sektörle paylaşılacağı ve sağlık hizmetlerinin sunumunda ve finansmanında yer alması gerektiği konusu günümüzde en çok tartışılan konudur[124].

Genel olarak yukarıda sayılan ülkeler dışında özel sigorta sosyal sigorta zorunlu uygulanmakta, özel sigortalar ise isteğe bağlı olarak tamamlayıcı sistem olarak kabul görmektedir. Sigorta şirketlerinin kurdukları özel güvenlik ağlarıyla devletlerin sosyal güvenlik alanlarında yapacakları harcamaların azalmasına ve devletin ayıracağı fonların devletin kasasından kalmasına sebebiyet vererek sosyal sigortayı dolaylı da olsa tamamladığı vurgulanmaktadır[125].

bbb)Sosyal Sigorta

Sosyal güvenlik tekniklerinden en gelişmiş biri olarak sosyal sigorta aracı pirim ödeme yoluyla sisteme katılım prensibiyle yürütülerek[126] devletçe organize edilen, kendi kendine yönetim esasına göre işleyen, kamu hukuku karakterli, baskın olarak zorunluluk esasına dayanan ve çalışanların gelir elde etme yeteneğinin kaybı, ölümü ve işsizlik hallerinde deveye giren bir sigorta dalı olarak tanımlanmaktadır[127]. Bir başka ifadeyle kısaca sosyal sigorta, "organizeli kendi kendine yardım yöntemidir"[128].

---

[124] ENER, Meliha-DEMİRCAN, Esra; Küreselleşme Sürecinde Değişen Devlet Anlayışından Kamu Hizmetlerinin Dönüşümüne: Sağlık Hizmetlerinde Piyasa Mekanizmaları, S.D.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2008, C. 13, ss. 1, 79
[125] GÜMÜŞ, Türk Sigortacılık Sektörünün Sorunlarının Tespiti, s. 69
[126]TUNCAY-EKMEKÇİ, 2005, s. 14
[127]SÖZER, Sosyal Hukuk, s. 28.
[128]SÖZER, Sosyal Sigorta, 11-12

Sosyal sigortalar sosyal güvenlik tekniklerinin en gelişmiş ve yaygını olarak ülke içinde belli sayıda sosyal riskleri işçi ve işveren katılmasıyla, devlet tarafından kurulup yönetilen özerk bir kurum tarafından karşılamaya çalışan bir sigorta tekniğidir. İlgililerin katkısının zorunlu olduğu bu sistemde genel olarak işçi, işveren ve devlet üçlüsünün mali desteğiyle sistemin işleyişi sağlanmaktadır[129].

Bireylerin kazanç ve çalışma yeteneklerini etkileyen risklere karşı korumak ve risklerin zararlarını telafi etmeyi amaç edinen sosyal güvenlik sistemleri, yıllar boyunca her ülkede kendine göre değişimlerden geçmiş ve yirminci yüzyılın ikinci yarısında dünyadaki tüm sosyal güvenlik sistemlerinin kabul ettiği bazı uluslararası standartlar oluşmuştur. Bu uluslararası standartlar arasında, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1952 yılında 35. Uluslararası Çalışma Konferansı'nda kabul edilen "Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına İlişkin" 102 sayılı sözleşme, diğer ILO sözleşmeleri ve Türkiye'nin 1976 yılında onayladığı Avrupa Sosyal Güvenlik Şartı, öncelikli olarak sayılabilir[130].

Sosyal sigortaların 9 ana kolu vardır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 102 sayılı ve 1952 tarihli Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Anlaşması hükümlerine göre[131], Hastalık halinde sağlık yardımı (tıbbi bakım), Hastalık ödenekleri, (kaybedilen kazancın karşılanması), Analık, Malullük, Yaşlılık, İş Kazası ve Meslek Hastalığı, Ölüm (yakın mirasçıların korunması), Aile ödenekleri ve İşsizlik kolları olarak sayılmıştır.

ccc) Özel Sigorta ve Sosyal Sigortaların Karşılaştırılması

Karşılaştırma yapılacağı takdirde, birçok bakımdan özel sigorta ve sosyal sigorta arasında birçok benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Her iki

---

[129]TUNCAY, 2005, s. 14

[130] ŞEKER, Murat-YILMAZ, Binhan Elif, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Yaşanan Sorunlar Ve Bir Alan Araştırması, Türkiye Sigorta Resurans ve Şirketler Birliği Dergisi, sayı 2, İstanbul, 2006, s. 55

[131]GİNNEKEN, Wouter Van; "Social Security For The İnformal Sector: Issues, Options And Tasks" Social Security Department, International Labour Office, Geneva.; TOSYÖV;-(Türkiye Orta Ölçekli İşletmeler, Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticileri Vakfı), KOBİ'ler ve Sosyal Güvenlik (2), Ankara, 1994, S.19

sigortanın topluma hizmet yöntemleri, gerek amaç, gerek kapsam, gerekse de uygulama açısından benzer ve farklı özelikler taşımaktadır. Zira özel ve sosyal sigortaları birbirinden ayıran kıstaslara göre sosyalist, liberal ve karma ekonomi sistemlerindeki uygulamalarda da farklılıklar görülmektedir[132].

1) Özel Sigorta ve Sosyal Sigortaların Benzer Yönleri

Her iki sigorta nevinin temel amacı koruma insanları risklere karşı koruma ilkesine sahip olmasıdır. Belirli sosyal olayların gerçekleşmesi ve sosyal tehlikelerin sonucu meydana gelen zararları giderme özelliği her iki sigorta nevini bir noktada birleştirmektedir.

Her ne kadar özel sigortada tarafların iradesi sözkonusu olmuş olsa da bazı durumlarda, örneğin trafik sigortası-sigortalı olma zorunluluğunu öngörmektedir. İstisnai de olsa her iki sigortanın zorunluluk ilkesi doğrultusunda aynı noktada benzerlik göstermektedir[133].

Özel sigortanın risk telafisi unsuru yanında sosyal telafi unsurunu da taşıdığı vurgulanmaktadır. Bu niteliği nedeniyle özel sigortanın sosyal sigortaya benzerlik gösterdiği söylenebilinse de unutmamak lazımdır ki, sosyal sigorta ne saf sigorta, ne saf sosyal yardım, ne de saf bir devletçe bakılma olarak nitelendirilmesi mümkün olmayıp, kendine özgü bir hukuki yapıya sahip olmaktadır[134].

Karşılık ilkesi doğrultusunda sosyal ya da özel sigortalar sosyal güvenlik hizmeti alacak olanın önceden kuruma yapacağı maddi katkı esası üzerine faaliyet sürdürerek, sigortalıların bu güvenlik kurumlarından alacakları hizmet yaptıkları ödemelerle paralellik arz etmekte[135] ve karşılaştıkları zararların telafisinde özel veya sosyal sigortalılıklarına göre kendi aralarında eşit yardım ve hizmet

---

[132] UĞUR, Özel Emeklilik, s. 37
[133] SÖZER, Sosyal Sigorta, s. 30
[134] SÖZER, Sosyal Sigorta, s. 13
[135] DALGIN, Nihat; Sosyal Güvenliğe Katkısı Bağlamında Karşılıklı Sigortalar, Türkiye Sigorta Ve Reasürans Şirketler Birliği, Sigorta Araştırmaları Dergisi Ekim İstanbul, 2005, Sayı-I, s. 47

görmektedirler[136]. Nitekim her iki sigorta aracının sisteme yaptıkları katkı oranında fayda sağlaması özelliği nedeniyle benzerlik göstermekte ve özel sigorta bu özelliği ile Bismarck tipi sistemlere benzerlik gösterdiği vurgulanmıştır[137]. Ama diğer bir durumu vurgulamakta fayda vardır ki, Bismarck tipi sosyal güvenlik sistemlerin uygulandığı ülkelerde özel sigortaların yaygın olmadığı ve Bismarck tipi sosyal güvenlik sistemlerinin özel emeklilik programlarını engelleme etkisine sahip olduğu söylenebilir[138].

Sosyal güvenliğin temini amacıyla bir toplumda hukuk kuralları organizesinden oluşan bütünü sosyal güvenlik sistemi olarak adlandırılmakta ve sosyal güvenliğin sağlanması için yararlanılan teknikler bireysel ve kolektif olmak üzere iki yere ayırt edilmektedir. Nitekim bireysel teknikler olarak bireylerin kendi çabaları ile yapılan şahsi tasarrufları, kolektif teknik olarak ise yardımlaşma kurumları, işverenin sorumluluğu, özel sigortalar, sosyal sigortalar ve sosyal hizmetler sayılmaktadır ki, bu noktada her iki sigorta aracı kolektif teknikler adı altında bir araya gelmektedir[139].

2) Özel Sigorta ve Sosyal Sigortaların Farklılıkları

Özel sigorta ve sosyal sigorta farklılıkları açısından aşağıda belirtilen farklılıklar göstermektedirler:

Her şeyden önce özel sigorta özel hukukun dalı olup kaynağını sözleşmeden, sosyal sigorta ise kamu hukukunun dalı olarak kaynağını yasadan almaktadır. Nitekim bundan kaynaklanarak sosyal sigortada hangi risklerin karşılanacağı ve sağlanacak faydalar yasayla belirlenmekte olup, özel sigortada ise, isteğe bağlılık ve akit serbestîsi ilkesi egemendir.

---

[136] UĞUR, Özel Emeklilik, s. 37

[137] ARABACI, Rabihan Yüksel; Gelirin Yeniden Dağılımında Bir Araç Olarak Sosyal Güvenlik (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Bursa, 2007, s. 45

[138] DİSNEY, Richard; "Are Contributions To Public Pension Programmes A Tah On Employment?", Economic Policy, 2004, p. 286.

[139] DALGIN, Karşılıklı Sigortalar, s. 47; TUNÇOMAĞ, Kenan; Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar, İstanbul. 1990, s. 10

Yasalardan kaynaklanan zorunlu niteliğe sahip sosyal sigortada, kişinin iradesinin sigortaya tabi olup-olmamak konusunda önemi bulunmamasına karşılık, özel sigorta ihtiyarilik prensibi esas olup, istisnalar dışında herkes için gönüllüdür[140].

İlişkiler bakımından belirsiz süreli bir hukuki ilişki kuran sosyal sigortanın aksine, özel sigortada sözleşmeden kaynaklanan belirli bir süre sözkonusudur[141]. Diğer yönden sosyal sigortada primlerin gecikmesi sigortalılığı sona erdirmeyeceği halde, özel sigortada primlerin yatırılmaması sözleşmeyi sona erdirecektir.

Tasarruf, bireye gelecekte karşılaşacağı risklere karşı "psikolojik rahatlık" verdiği gibi; gelecekte gelirini daha özgür bir şekilde kullanmasına da imkan sağlar. Tasarruf edilen primlerle, sosyal riskleri karşılayarak "psikolojik rahatlık" sağlayarak, sosyal ihtiyaçları ve insan hayatını ilgilendiren rizikoları esas alan sosyal sigortanın sağladığı yardımlarla, ödenen pirimler arasında matematiksel bir karşılık bulunmamakta[142], ama alınan primle sağlanan yardım arasında sıkı bir ilişki bulunan özel sigortada sosyal risklerle birlikte ekonomik riskler de karşılanmaktadır[143].

Asıl amaç kar elde etmek olmayan sosyal sigortada dolayısıyla hizmet kalitesi düşük olup, buna karşılık asıl amaç kar elde etmek olan özel sigortada hizmet kalitesinin yüksek olması sosyal sigortanı yetersiz bulan sigortalıları daha iyi güvence almak için özel sigortaya yönlendirmektedir[144]. Kar amacıyla özel sigortalar, sosyal sigortaların kapsamındaki bütün riskleri sigortalamaktan kaçınmakta veya karı maksimize etme amacıyla riskin büyüklüğüne göre pirimin büyüklüğü esas alınarak ve riskle karşılaşma olasılığı fazla olan kişileri sigortalamak istememektedir[145]. Nitekim kar sağlayamayacak bir kısım sosyal riskleri sigorta etmekten kaçınan özel sigortaların primlerinin yüksek olması nedeniyle dar

---

[140] UĞUR, Özel Emeklilik., s. 39; BOZER, Sigorta, s.12
[141] TUNCAY-EKMEKÇİ, 2005, s. 121
[142]RİCHARDSON, J. Henry; İktisadi ve Mali Yönüyle Sosyal Güvenlik, (Çev. Turan YAZGAN), Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1970, s. 63-64; BOZER, Sigorta.., s.12
[143]UĞUR, Özel Emeklilik, s. 39-45, ŞAKAR, İşveren, s. 12
[144]ECER, Hayati; "Özel Sigortacılıkta Önemli Gelişmeler Sağlanmıştır" İşveren, C:HHVIII, S:8, Mayıs 1990, s.28.
[145]ŞAKAR, İşveren, s.11.

gelirlilerin istifadesi mümkün olmayacağı ve bu gibi nedenlerle, bu sigortaların sosyal güvenliğe önemli bir katkı sağlayamayacakları söylenmiştir[146].

Özel sigorta ilişkisi tarafların sözleşme özgürlüğü çerçevesinde bir sözleşmeyle kurulur. Sözleşmeyi yapıp yapmama konusunda muhatapla teklif edilen sözleşme yapıp yapmamakta serbesttirler. Bu durum sosyal sigorta için geçerli olmayıp yasanın öngördüğü şartların gerçekleşmesiyle kurumun ve çalışanın iradesinden bağımsız olarak otomatik olarak ilişki kurulmuş olur[147].

Özel sigorta reşit ve mümeyyiz kişiler tarafından yapılabilmektedir. Nitekim temyiz kudretine sahip olmayanların yapmış olduğu işlem geçerli olmadığı gibi, temyiz kudretine sahip küçüklerin ve mahcurların yapmış olduğu işlem temsilcilerinin icazetiyle geçerli olmaktadır. Sosyal sigortada ise bu kuralın aksine temyiz kudreti aranmayarak yasal koşulların gerçekleşmesi aranacaktır. Bu doğrultuda temyiz kudretinin olması da şart olmadığı gibi, küçüklerin yapmış olduğu işlemler doğrultusunda sigortalı sayılabileceklerdir[148].

2. Primsiz Rejim

Sosyal güvenlik sistemi ülkede yaşayan tüm vatandaşları kendi kapsamına alma oranına ve sağladığı edime göre başarılı olup olmadığı değerlendirilmelidir. Nitekim bu vatandaşların tamamının sosyal sigortalar kapsamında olması imkansız olduğundan, ülkede sosyal sigortaların kapsamı dışında kalan grupları veya sosyal sigortalara dâhil olup yeterince korunamayanları çeşitli sosyal risklere karşı korumak için sosyal yardım ve sosyal hizmetler müesseseleri kapsamında bu sorunlar çözmekte ve sosyal sigortaların kapsamı dışında kalan grupları veya sosyal

[146] DALGIN, Karşılıklı Sigortalar, s. 48; TUNCAY, A. Can; Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, İstanbul, 1990, 2002, s. 12; DİLİK, Sait; Sosyal Güvenlik, Türk Tarih Kurumu Basımevi. 1991, s. 64-65
[147] SÖZER, Sosyal Sigorta, s. 31
[148] SÖZER, Sosyal Sigorta, s. 32

sigortalara dâhil olup yeterince korunamayanları çeşitli sosyal risklere karşı korumaktadır[149].

Primsiz rejime dâhil edilen "Sosyal Yardım" ve "Sosyal Hizmet" yöntemleri, primsiz rejim çerçevesinde en yaygın başvurulan tekniklerdir. Genellikle primli rejimlerin yanında primsiz rejimlerin sosyal güvenlik sistemimizin tamamlayıcısı olarak yerini aldığı ve uygulandığı görülmektedir. Primsiz rejimin belirleyici özelliği, yardımlardan yararlananların, bu yardımlar için yapılan giderlere katılmamaları oluşturur. Bu rejimin finansmanı, sadece devlet bütçesinden karşılanır. Primsiz rejim, genellikle, primli rejimin kapsamı dışında kalmış, sosyal korunmaya en fazla gereksinimi bulunanlara hizmet götürmeyi amaçlar[150].

2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun 3. maddesine göre, sosyal hizmetler, kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi manevi ve sosyal yoksulluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunların ortadan kaldırılmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesini amaçlayan hizmetler bütünüdür.

Sosyal yardımlar ise, muhtaç kimselere yönelik olarak, zorunlu katılım ilkesine dayanmayan ya da katılma ile yapılan yardım arasında bir ilişki bulunmayan, devlet bütçesiyle ya da özel vergilerle finanse edilen kamu yardımları olarak tanımlanabilir[151].

Genel olarak primsiz rejim kapsamında sosyal güvenliğin sağlanmasında "Sosyal Tazmin" ve "Sosyal Teşvik" araçlarının sosyal güvenli içinde değil de Sosyal Devlet kavramı içinde değerlendirilmesi yapılmış olsa da her iki aracı da

[149] İZGİ, Berna Balcı; Sosyal Güvenlik Sisteminin Özel Tasarruflar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, 2007, s. 363
[150] GÜZEL, Ali-OKUR, Ali Rıza; Sosyal Güvenlik Hukuku, 9. Baskı, İstanbul, Ekim 2003, s.581.
[151] İZGİ, Sosyal Güvenlik Sisteminin Özel Tasarruflar Üzerindeki Etkisi, s. 363

dâhil ederek Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet araçları ile birlikte bu bölümde incelenmesi yerinde olacaktır[152].

a) Sosyal Yardım

Gelişmiş ülkelerde genellikle, tarihi gelişim sürecinde sosyal sigortaların devriyeye girmesi sıralama olarak sosyal yardımlardan sonra gelmekte, öncelikle sosyal yardımlar gözlenmiş, sonra sosyal sigortalar kurulmuş ve günümüzde sosyal yardımlar hız kazanarak bir gelişim göstermiştir[153].

Sosyal yardımlar, yerel ölçüler içinde minimum düzeyde dahi kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirme olanağından yoksun kalmış bireylere, muhtaçlık tespitine ve kontrolüne dayalı olarak yapılan ve onları kendi kendilerine yeterli hale getirmek amacını taşıyan ayni-nakdi nitelikteki geçici veya sürekli, sistemli ve düzenli karşılıksız yardımlardır[154].

Genellikle vergiler ile finanse edilen sosyal yardımlar; "geçinme güçlüğü içinde olan" ve "toplumdan dışlanma tehlikesiyle karşılaşan kişilerin", yoksul ve az gelirli insanların veya sosyal grupların yaşamlarının güvence altına alınması konusunda, kamu sorumluluğu ilkelerinin kabul edilmesinden doğmaktadır. Kavramın lafzından da anlaşılacağı üzere, nitelik olarak bir karşılık olmaksızın, gereksinim içinde bulunan kişileri kapsayan sosyal yardımlar müessesesi, yararlanan kişinin herhangi bir mali katkısı söz konusu olmadan tek yanlı olarak da kamu makamlarınca veya yasal yetki ve görev verilmiş gönüllü kuruluşlar tarafından yapılmaktadır[155].

Ülkelere göre farklılık gösteren sosyal yardımlar kamu yardımı, milli yardım, yaşlılık, işsizlik ve diğer adlarla uygulanmakla birlikte yardım edilecek toplumun

---

[152] GÜZEL-OKUR, 2004. s. 627; SÖZER, Sosyal Hukuk, s. 29-33
[153]ÇELİKOĞLU, Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Finansman Yöntemleri, s.13
[154] SGK, Sosyal Güvenlik Sistemi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Nisan 2005
[155]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2001, s. 51

fakirlik derecesinin tespiti de ülkeden ülkeye göre farklılık arz etmektedir[156]. Bazı ülkeler, temelde İskandinavya kendi sosyal güvenlik sistemlerini bugün sosyal yardım kabul edilen programlarla başlatmış, daha sonra ise sosyal sigortaların ortaya çıkışına temel vesile teşkil etmiştir.

Kişinin ihtiyacı önem kazanmakta ve bunun belirlenmesi için bir yoklama yapılmaktadır. Sosyal sigortaların yetersiz kalması ve bunların kapsamı dışında kalan kesimlere sosyal koruma sağlamak amacıyla bu yardımlar zamanla artırılmış ve kapsamı genişlemiştir. Tanım içinde yer alan unsurlar ana hatlarıyla şöyledir[157]:

1. Programın tüm maliyeti devlet ve hükümetin bölgesel birimleri tarafından karşılanmaktadır.
2. Belirlenen ihtiyaç kategorileri ile ödenen yardımların yasal çerçevesi tespit edilmektedir.
3. Muhtaçlık ve derecesi önem kazanmakta ve bunun için araştırma yapılmakta veya genel ölçüler belirlenmektedir.
4. Sosyal yardımların günümüzde sayısı ve miktarı artmaktadır. Bu yardımlar, sosyal sigortaların yetersiz kaldığı veya ulaşamadığı durumlarda boşlukları doldurma işlevini yerine getirmektedir.

Sosyal yardım, esas olarak vergilerle finanse edilmektedir. Toplum içinde sosyal güvenceyi sağlamak adına çalışmayan ve muhtaç konumunda olan insanlara devletin yardım şarttır. Sosyal güvencesizliğin yoksunluğun toplumsal barışı ortadan kaldıracağı ve sosyal adaletsizliği yaratacağı gerçeğinden yola çıkılarak sistemin sosyal açıkları sosyal yardım gibi araçlarla kapatılmaya çalışılmaktadır.

---

[156]TUNA, Orhan-YALÇINTAŞ, Nevzat; Sosyal Siyaset, Der Yayınları, İstanbul, 1981, s. 129

[157] KÜÇÜKKOCAOĞLU, Güray; Emeklilik ve Sigorta Fonları, 15,09.2008; ÇELİKOĞLU, İlyas; ”Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Finansman Yöntemleri ve Türkiye Uygulaması”, DPT, Ankara, 1994, s. 13

b) Sosyal Hizmet

Sosyal hizmetler insanların kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi ve manevi sosyal yoksunluklarının giderilmesi, sağlık ve iyilik halinin geliştirilmesi, insanların kendilerine daha yeterli hale gelmeleri ve başkalarına bağımlı olma hallerinin önlenmesi, aile bağlarının güçlendirilmesinde önemli role maliktir. Ayrıca bireylerin, ailelerin, grupların veya toplulukların sosyal işlevlerini başarıyla yerine getirilmesi amacıyla gerçekleştirilen etkinlik ve programlar bütünü[158] olarak sosyal hizmet toplumsal zaruretten veya ihtiyaçtan ortaya çıkan bu anlayış toplum içinde ihtiyacı olan insanlara karşılıksız veya kısmi karşılıksız olarak hizmet sunulmasını ifade etmektedir[159].

Toplum içinde geniş bir hedef kitleyi kapsayacak niteliğe sahip sosyal hizmetler geniş bir uygulama alanına sahip olup birey, grup ve toplulukların gelişmesini, refah ve mutluluklarının sağlanmasını temel olarak amaçlamaktadır. Bu amaç çerçevesinde sosyal hizmetler, aileler, çocuklar, gençler, yaşlılar, engelliler, güç koşullardaki kadınlar, sığınmacı ve göçmenler, tıbbi ve psikiyatrik yönden yardıma muhtaç hastalar, sosyal sapma gösteren gruplar, suçlular, yoksullar gibi birey ve gruplar ile yerel düzeydeki toplumları gelişme ve değişmesi yönündeki hizmet ve yardım programlarını içermektedir[160].

c) Sosyal Tazmin

Sosyal Tazmin, adından da anlaşılacağı üzere, tazminat özelliği bulunan bir yardım şeklidir. Ancak, sosyal yardımlar, tek taraflı olarak devletçe sağlanan bir yardım iken, sosyal tazmin, devletin üstlenmek zorunda olduğu bir durumu ifade etmektedir. Nitekim uğranılan zararın karşılığı olarak sunulması gereken edimleri ifade eden bu kavram yardım özelliği taşımadığı için, sosyal yardım kavramının

---

[158] BARKER, Robert L.; The Social Work Dictionary, Silver Spring, Maryland, NASW Press, 1991'den Aktaran: DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2001, s. 11.

[159] ALİYEV, Mayis, Sosyal Hizmet Sosyal Teminat Hukukunun İnistutu Gibi, s. 8

[160] DİLİK, Sait; "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler", SBF Dergisi, Cilt: 35, Ocak–Aralık Ankara 1980, s. 74–75.

dışında tutulması gerekir. Örneğin vergilerle finanse edilmekte olup ve ilgili düzenlemelerde öngörülen durumlar meydana geldiğinde, kişiler için hak doğurucu nitelik taşımaktadır[161].

Sosyal güvenlik yöntemleri birbirinden, gerek hizmet programı, gerek finansman yapısı, gerekse hizmet anlayışı ve türü açısından farklı niteliğe sahip olsalar bile, bu yöntemleri birbirinden ayırmak her zaman kolay olmamaktadır. Nitekim bu benzerlikler ülkelerarası terminolojide kavram kargaşasına sebebiyet vermekte olup, ülkelerin farklı iktisadi ve sosyal gelişmişliğinin o toplumun sosyal güvenlik yöntemlerinin boyutunu ve kavramsal içeriğini de etkileyerek bu kargaşaya sebep olduğu söylenebilir. Örneğin, ülkemizde mevcut olan "sosyal tazmin" kavramı yerine Almanya'da önceleri "devletçe bakılma" deyimi kullanılmıştır. Çocuk parası ve çocuk bakımı parası gibi devletçe herkese, yani varlıklı ailelere de sağlanan maddi destekler bir Refah Devleti olan Almanya'da Devletçe Bakılma kapsamında değerlendirilirken, ülkemizde bunlara benzer devlet destekleri olmadığı gibi, belirli sosyal kesimlere yapılan benzer destekler de Sosyal Teşvik olarak tanımlanmaktadır[162]. Ama Almanya'da da süreç içerisinde devletçe bakılma kavramı sosyal yardım kavramı gibi terk edilmiş, yerine rejim ve savaş sonuçlarından etkilenenlerden başka aşılanmadan, kan vermeden doğan zarar ve yaşam kurtaranların uğradıkları zararı da kapsamak üzere "sosyal tazminat" kavramı kullanılmaya başlanmıştır[163].

d) Sosyal Teşvik

Sosyal Güvenliğin ulaştığı son aşama olarak ifade edilen "Sosyal Teşvik" kavramı, diğer yöntemlere göre daha yeni kavramdır. Sosyal yardımda olduğu gibi, kişilere asgari bir yaşam düzeyi sağlamanın ötesindedir ve klasik risklerin dışında kalan gereksinimlere cevap vermektedir. Örneğin, çocuk yardımı, kira yardımı,

[161]ÖZDEMİR, Süleyman; 'Refah Devleti Ve Üstlendiği Temel Görevler Üzerine Bir İnceleme', "Ab-Türkiye & Endüstri İlişkileri, (Der: Alpay Hekimler), Beta Yayım, İstanbul, 2004, s. 599; SÖZER, Sosyal Hukuk, s. 27;
[162]SEYYAR, Ali; "Sosyal Güvenlik Nedir?", http://www.sosyalsiyaset.com/documents/sg.htm, Erişim Tarihi–05.06.2008.
[163]SÖZER, Sosyal Sigorta, s. 11

eğitim yardımı, mesleki geliştirme gibi devlet olanakları bunların başında gelmektedir. Bunların sağlanmasındaki amaç, kişiye belli bir yaşam standardı garantisinden ziyade, kişinin yaşam standardını bulunduğu noktadan daha yukarıya çekmektir[164].

II. BAŞLICA SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMLERİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Sosyal güvenlik sisteminin formalaşma süreci başlangıcını 19. yüzyıl sonlarından başlandığını kabul edilse bile, bu sistemin temelini çeşitli tarihlerde bulunan değişik uygulamalara, çeşitli yardımlaşmalara ve toplumların dayanışma psikolojisine dayandırmak mümkündür. Sosyal güvenlik sistemi özünde dayanışma gereksiniminin ülke ölçeğinde kurumsallaşması olarak da tanımlanabilir. Zamanla ülkeler çapında insanların sosyal risklere karşı korunmasının temin amacıyla sosyal güvenlik alanına müdahaleler artmış ve günümüz dünyasında gelişmiş olan sistemler ortaya çıkmıştır.

Oldukça uzun bir tarihsel evrimin ürünü olan sosyal güvenliğin ekonomik dayanaklarını ve hukuksal mekanizmalarını kavrayabilmek için, sistemi kendi tarihi süreci içinde değerlendirmek gerekir. Günümüzde sistemin sorunlarını daha iyi anlayıp, çözebilmek açısından bu tarihi oluşum sürecinin çok önemi vardır[165].

Sanayi devriminin toplumsal yapı üzerindeki etkilerinin gerçekleştiği 18. yüzyılda, toplumda sosyal güvencesizliğin egemen olduğu, ekonomik risklere karşı sosyal önleme metotlarının yetersiz kaldığı bir ortamda devlet müdahalesine daha fazla ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim bu dönemde yaşanan ekonomik ve demografik gelişmelerin etkisiyle üretim biçimi ve aile yapısı değişmiş, sanayileşme ve kentleşme, geniş ailelerin yerini çekirdek ailelerin alması gibi olgular bu sürece hız vermiştir. Bu gelişmeler devleti öncelikli olarak iş kazası ve meslek hastalıkları

[164] SÖZER, Sosyal Hukuk, s. 28-32.
[165] GÜZEL-OKUR, Sosyal Güvenlik, 2008. s. 15

açısından işverenleri sorumlu tutma, ardından bütün toplumu kapsayan sosyal güvenlik tedbirleri almaya, politikaları üretmeye zorlamıştır[166].

Sosyal güvenlik ve sosyal yardım mekanizmalarını içeren refah sistemleri devlet, aile, gönüllü örgütlenmeler ve piyasa örgütlerinin bir araya gelmesinden oluşarak, yetersiz gelirleri olan bireyleri korumayı amaçlamaktadır. Bu dört öğe farklı bileşimler içinde biçimlenerek farklı felsefelere sahip sosyal refah ve sosyal güvenlik rejimlerini ortaya çıkarmıştır[167].

Sosyal güvenliğin eski yıllarda toplum yaşamında yeri ve şekli aile ve toplum içinde bulunan yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleridir. Aynı zamanda ülkelere göre farklı şekillerde olarak dini düşüncelere ve güdülere bağlı olarak ve dini güdülerden bağımsız biçimde insanlara yardımlar yapılmış, yaşam şartları iyileştirilmeye çalışılmıştır. Yunanistan'da esnaf ve lonca birliklerinin yardımlaşma teşkilatları, defin dernekleri ve hastalara yardım dernekleri, Roma'da hastalık ve ölüm sandığı birlikleri gibi teşkilatlanmalar sözkonusu olmuştur[168]. Özellikle kiliselerin XVI yüzyılda yoksul ve hasta halkın sorunlarına destek olmak amacıyla yapmış oldukları yardımlar, XVII yüzyılda bu kiliselerin kurmuş oldukları özel yardım kurumlarının sosyal sorunların çözülmesi açısından önemli etkisi olmuştur. Manastırlarda ve manastır dışında hastaneler kurularak ihtiyacı olanlara tıbbi bakım, ilaç yardımı, ayni ve nakdi yardımlar yapılır, hasta ve yoksul kişilere ücretsiz muayene ve tedavi hizmetler halkın sorunlarını tamamen çözmese bile, hafifletmeye çalışılırdı[169].

Sonraki dönemlerde devletin yardım mekanizmasını eleştiren felsefi düşünceler ışığında, yardımların insanları küçültücü etki yaptığı, bireylerin toplumsal haklara sahip olduğu yönünde fikirler ileri sürülmüştür. Özellikle Montesguieu'nun XVIII. yüzyılda savunmuş olduğu görüşlere göre, devlet sadaka dağıtmakla kendi

---

[166] ŞAKAR, Müjdat; Sosyal Sigortalar Uygulaması", İstanbul, s.22
[167] ARIN, Tülay; Türkiye'de Sosyal Güvenlik Fonlarının Açıkları: Liberal Sosyal Güvenlik Rejiminin Çelişkileri", Kamu Kesimi finansman Açıkları, H Türkiye Maliye Sempozyumu, İstanbul, 1996. s. 378
[168] DİLİK, Sait; Sosyal Güvenlik, Ankara, 1992, s. 21–22
[169] GÜZEL-OKUR, 2004, s. 15; DİLİK, Sosyal Güvenlik, 1992, s. 21–22;

yükümlülüğünden kurtarmayacak, kendi vatandaşına belirli bir yaşam düzeyi ve güvence sağlamakla yükümlü olacaktır[170]. Nitekim bu düşünceler daha sonraki dönemler için sosyal güvenliğin bir hak olarak bireyler tarafından devletten talep edilmesine ve bireylerin bu hakkı iktidarlardan almak için vermiş oldukları mücadelelere zemin oluşturmuştur.

1789 Fransız Devrimi ile bildirgeye yansıyan bireyci yönü ile "eşitlik ve özgürlük esaslarına dayalı irade özgürlüğü ilkesini benimsemiş" ve devlet ile birey arasındaki ilişkiye yeni bir bakış açısı kazandırmış, giderek değişik bir yardım anlayışı ortaya çıkmıştır. Tüm dikkatler yoksulluk kavramı üzerinde toplanmış, tam istihdam, tıbbi yardım vb. konularda yeni düşünceler ortaya atılmıştır. Kamu yardımlarından yararlanmanın bir hak olduğu 1793 tarihli İnsan Hakları Bildirisi'yle de onaylanmış olsa bile, bu düşüncelerin yaşama geçirilmesi mümkün olmamış ve 19.yüzyılın başlarına kadar sözkonusu düşünceler kâğıt üzerinde kalarak somut bir ilerleme sağlanamamıştır[171].

Sanayi Devriminin toplum yapısında yapmış olduğu değişimler sonucu, üretim ilişkilerinin değişimine bağlı olarak toplumsal yapı ve iş bölümü değişmiş ve iki sınıfa; çok zenginleşen kapitalistler ile tek geliri emek gücü olan yoksul işçi sınıfına ayrılmıştır. Nitekim köklü dönüşümlere uğrayan toplumsal hayatta, en önemli değişim sosyal güvenlik alanında yaşanmış, dolayısıyla bu haktan yoksun olan işçi kesimi içinde bulundukları kötü koşullar, uzun çalışma süreleri, çok sayıda iş kazası, yetersiz ücret, yoksulluk, hastalıklar, iş ve gelecek güvencesi bulunmamasının verdiği huzursuzluklar nedeniyle zengin sınıfıyla mücadeleye yönelmişlerdir[172]. 1791 yılında Fransa'da yürürlüğe giren Le Chapelier Kanunu, her türlü mesleki birlikleri ve koalisyonları yasaklayarak neticede işçi sınıfının durumunu ağırlaştırmıştır. Ama sanayi devrimi ile bağımlı işçi sınıfının doğmasına ve gelişmesine yol açan süreçte, liberal toplumun kurumsallaşmış temelleri, işçi sınıfının sorunlarına çözüm getirememekte ve devlet yardımlarından ancak hizmet

[170] GÜZEL-OKUR, 2004, s. 15
[171] GÜZEL-OKUR, Sosyal Güvenlik Hukuku, İstanbul, 1999, s. 1-70, 459-460.
[172] GÜVERCİN, Cemal Hüseyin; Gemlik Eğitim ve Araştırma Bölgesi'nde Yeşil Kart Sahiplerinin Bazı Özellikleri Yeşil Kart Kullanımı Ve Bunu Etkileyen Faktörler. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Bursa, 2000, 2–7.

sözleşmeleri dışında kalanlar faydalanmaktaydı. Nitekim ortaya çıkan ilk yasalar bu uyumsuzluğu gidermek zorunda kalmış ve yoksullar yanında işçileri de kapsamıştır[173].

Sanayi devrimi ile başlayan süreçte, üretim ilişkilerinde meydana gelen değişim, ekonomik ve sosyal gelişmeler karşısında, geleneksel yöntemler yetersiz kalmış, ekonomik korumaya ihtiyaç duyanların sayısında büyük artış meydana gelmiş, yardıma ihtiyaç duyanların sayısındaki artış, toplumsal bütünlüğü zedelemeye başlamıştır. Toplumsal düzen için tehdit oluştukça sosyal güvenlik uygulamalarının gelişerek kurumsallaşması ve toplumun bütünlüğünün sağlanması için yeni tekniklerin devreye girmesi gündeme gelmiştir[174].

Toplumun hareketlenmesi ve sınıf çatışmasının giderek keskinleşmesi, zengin kesimi toplum içinde kendi gücünü, iktidarı kaybetme korkusu, sosyal güvenceden ve haklardan yoksun kesimle dolayı da olsa bir anlaşma yoluna gidilerek problemlerin çözümü yoluna itmiştir. Çözüm yolu olarak sosyal devlet prensiplerini geliştirecek ilk değişim projelerinin XIX. Yüzyıl sonlarında temeli atıldı. Geleneksel sistemlerin iyi işleyememesinin neticesinde, mecburi sigorta sisteminin kurulması zaruriliği benimsenmiş oldu. XIX. Yüzyıl sonları XX yüzyıl başında sanayileşmiş ülkelerde, işçiler yararına üç noktada tedbirler alınmış olup bunlar; iş kazası ve meslek hastalıklarının tazmini sistemleri, sosyal sigortalar sistemleri ve aile yardımları sistemleridir[175].

Gerçekten de ekonomik ve sosyal koşullar, modern anlamdaki sosyal güvenlik sistemlerinin hazırlayıcı ve yönlendirici etmenleri olmuştur. Genel olarak değerlendirmelerde, Batı Avrupa'da sosyal güvenlik sisteminin gelişimi iki döneme göre ayrılarak incelenmektedir. Bunlar; Birinci dönem, Klasik dönem olarak adlandırılan ve Almanya'da Bismarck'ın etkisiyle sosyal sigortaların ilk kez kabul edilmesiyle başlayan dönemdir. İkinci dönem ise, Birinci Dünya Savaşı'ndaki

[173] TUNÇOMAĞ, 1987, s. 19–20
[174]GÜZEL-OKUR, Sosyal Güvenlik,1999, s. 16–18
[175]TUNÇOMAĞ, 1987, s. 19–20

sonraki yılları kapsamaktadır[176]. Sosyal güvenlik sistemi sosyal sigorta tekniğine dayalı ilk sosyal güvenlik sisteminin Bismarck tarafından kurulması ile başlamış, ABD'de Başkan Roosevelt tarafından yürürlüğe konulan 1935 tarihli Sosyal Güvenlik Yasasının kabul edilmesi ile gelişmiş ve yenileşmenin öncüsü olarak kabul edilen Beveridge'nin 1942 tarihli ünlü Raporu ile çağdaş yapıya sahip olmuştur[177].

Bismarck'ın sosyal sigortalara dayalı sosyal güvenlik girişimi, daha sonra Sovyetler Birliğinin ortaya çıkışının da etkisiyle topluma daha fazla ödün verme zorunluluğu duyan batıda, özellikle sosyal güvenlik harcamaları arttırılarak ekonomik durgunluğun önüne geçilmeye çalışılmış ve süreç içinde Beveridge sisteminin ortaya çıkışına ve topluma daha kapsamlı hakların tanınmasına tanık olunmuştur.

Özellikle, İkinci Dünya Savaşından sonra, sosyal güvenliğin tüm nüfusu kapsaması yönündeki çabaları ile sosyal güvenlik sistemlerinin gösterdiği olağanüstü gelişme izlenmiş ve bu gelişmenin 1980'li yıllardan itibaren yaşanan krize kadar, genel bilançoya olumlu olarak yansıdığı söylenebilir. Nitekim bu sürecin gelişiminde, uluslararası siyasal konjonktür, demografik ve ekonomik faktörlerin belirleyiciliği ve sistemlerin olağanüstü bir gelişme göstermesinde ise, belirtilen dönemde, özellikle ekonominin sürekli büyüme süreci, ücretli sayısının artışı ve tıp alanındaki yeniliklerin etkili olası sebep olarak gösterilmektedir[178].

Tarih süresince sosyal güvenliğin gelişiminde rol oynayan etkenleri ve günümüze kadar değişim sürecini de göz önünde bulunduracak olursak sosyal güvenliğin gelişimini dört dönem içinde incelenmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz.

---

[176]TUNÇOMAĞ, 1987, s. 18; GÜZEL -OKUR, 2004. s. 15
[177]GÜZEL, Ali; Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform Mevcut Sorunlara Çözüm Mü? , Çalışma ve Toplum, S. 4, 2005, s. 63
[178]GÜZEL, Ali; "Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Yeniden Yapılandırma: Nedenler Ve Amaçlar," Sosyal Güvenliğin Yeniden Yapılandırılması Semineri, Ankara 2006, s. 27

- Birinci dönem, sosyal güvenliğin Bismarck dönemine kadar olan süreçte, devlet, vakıf, dini veya diğer kurumlar tarafından kurumsallaşmamış bir yapı içerisinde yürütülmüş olan faaliyet dönemi,

- İkinci dönem, yukarıda da söylendiği üzere, Bismarck'ın etkisiyle sosyal sigortalar yasasıyla başlayan dönem,

- Üçüncü dönem, Birinci Dünya Savaşı'ndaki sonraki dönemde yeni gelişmelerin yaşanmasıyla sosyal güvenlikte yeni bir sürece başlanması dönemdir.

- Dördüncü dönem ise, 1980'li yıllardan itibaren yeni gelişmelere ve değişimlere tanık olan sosyal güvenliğin tamamen yeni bir sürece başlamış olduğu bir dönemdir.

Ancak, 1980'li yıllardan itibaren sosyal güvenliğin ülke bütçeleri üzerindeki yükünün ve işverenlerin ödemesi gereken prim yükünün artışı, maliyetleri artırdığı, verimliliği düşürdüğü ve küresel rekabeti zayıflattığı[179] ve sosyal güvenlik sistemlerinde baş gösteren finansman krizi, sistemlerin meşruiyetini tartışmaya açmıştır. Nitekim gelişmiş Batı ülkelerinde, sosyal güvenlik sistemlerinin doyum noktasına ulaşmış olması, nüfusun yaşlanması, işsizlik ve nihayet sağlık harcamalarının faturasının, tıptaki gelişmelere koşut olarak, her geçen gün ağırlaşması önemli bir sorun teşkil etmektedir. Diğer yandan, nüfusun yaşlanması, yaşlılık sigortalarının finansman yükünün aşırı ölçüde ağırlaştığı, sağlık harcamaları, yaşlılık aylıkları, işsizliğin artması, işsizlik ödenekleri sistemlerin gelir kaynaklarını ve sigorta fonlarını tükettiği belirtilmektedir[180.]

Yukarıda açıklamış olduğumuz tüm bu açıklamalardan sonra dünyada ülkelere göre farklılık arz eden sosyal güvenlik sistemlerini ve bu sistemler

---

[179]UÇKAN, Banu; Küreselleşme ve Devletin İş Piyasasındaki Rolü, Çimento İşveren Dergisi, Mart, Cilt 12, S. 2, Ankara, 1998, s. 7
[180]GÜZEL, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Yeniden Yapılandırma, s. 27

arasındaki farklılıkları kısaca da olsa incelememiz uygun olacaktır. Çok sayıda yapılan sınıflandırma çalışması sosyal güvenlik sistemlerini farklı değerlendirmeler açısından ülkelere göre ayırma çalışmaları olmuştur.

Geleneksel olarak yapılan sınıflandırmada, esas olarak çalışanları sosyal risklere karşı koruyan sosyal koruma sisteminin finansmanının kim/kimler tarafından sağlandığına göre bir ayrım yapılmaktadır. Birincisi, her çalışanın sosyal refah hakkını, kendisinin ya da işvereninin ödediği katkıya bağlı kılan Bismarck Modeli; ikincisi, bir ülkenin tüm nüfusuna yönelik genel bir sigorta anlamına gelen Beveridge Modeli; üçüncüsü ise her iki sistemin karışımından oluşan Karma Modelidir[181.] Bu üç sisteme ek olarak 1980'lerden itibaren yeniden önem kazanan liberal politikalar doğrultusunda sosyal güvenliğin "seçicilik"-(selectivity) ilkesi doğrultusunda "hedefe yönelik"-(targeted) olarak yeniden yapılandırılması amacıyla yeni modeller oluşturulmaktadır. Nitekim sadece yoksullara koruma sağlamayı amaç edinen Hedefe Yönelik Neo-liberal Sosyal Güvenlik Modelleri olarak adlandırabileceğimiz bu modellerin sadece gerçekten ihtiyacı olanların yaşamlarını sürdürmesi için minimum düzeyde bir koruma sağlayarak yoksulluğun azaltılmasını hedefleyici şekilde çözüm yöntemlerini amaçladığı söylenebilir[182.]

Bir başka sınıflandırmada sosyal güvenliğin sağlanması ve uygulanması teknikleri açısından yine dünya ülkeleri üç grupta toplanılmıştır[183]:

- Maktu yardımlara dayalı ulusal sosyal güvenlik tekniğinin egemen olduğu ülkeler: Y.Zelanda, Avustralya, İzlanda ile Eski Sovyetler Birliği bu gruba dâhil edilmiştir.

- Maktu yardımlar ile kazançlara göre aylık ödenmesini birleştiren ülkeler: İsveç, Danimarka, Finlandiya, kanada, İrlanda ve Birleşik Krallık gibi devletler dâhil edilmiştir.

---

[181]LEBEDEV, Oleg-YAZVENKO Svetlana; Sotsialnaya Zaşita Naseleniya, Sankt-Peterburg, 1999. C. 91–92; ÖZDEMİR, Süleyman; Refah Devleti, s. 599; SÖZER, Sosyal Hukuk, s. 26–27
[182] ARABACI, Gelirin Yeniden Dağılımı, s. iii-160
[183]TUNCAY-EKMEKÇİ, 2005, s.20

- Sosyal sigorta tekniğine dayalı sistemi benimsemiş olan ülkeler: Avusturya, Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, Portekiz, İspanya, İsviçre, Japonya, Hindistan, ABD ve Türkiye ülkeleri bu grup içinde tasnif edilmiştir.

Dünyada uygulanan sosyal güvenlik modellerinin her hangi bir ülkeye tam olarak diğer sistemlerden arınarak uygulandığını söylemek mümkün değildir[184] Konumuz açısından bu modelleri incelemek faydalı olacaktır. Genel olarak, ülkeden ülkeye göre farklılıklar arz eden bu sistemleri aşağıdaki olarak sıralayabiliriz[185.]

- İşçi Sigortası Modeli,
- Halk Sigortası Modeli,
- Karma Model,
- Devletçe Bakılma Modeli,
- Koruyucu Fon Modeli
- Özel Sigorta Modeli
- Hedefe Yönelik Modeller

Bu farklı modellerin uygulandığı sistemlerin bütçeleri arasında da büyük farklar mevcuttur. Sistemin bütçesi aynı zamanda yeniden dağıtılabilir gelirin ne kadar olduğunu da ortaya koymaktadır. Ancak geliri yeniden dağıtmadaki başarı yalnızca bütçenin büyüklüğü ile değil aynı zamanda yoksulları hedefleme derecesi ile de ilişkilidir. Diğer bir ifade ile nihai yeniden gelir dağılımı, bütçe büyüklüğü ile yoksulları hedefleme derecesinin çarpımıdır. Fakat bu iki değişken arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Yani sisteminin yoksulları hedefleme derecesi ne kadar artarsa yeniden dağıtılabilir bütçenin büyüklüğü o kadar azalmaktadır. İki değişken arasındaki bu ilişki, hem bütçe büyüklüğünü hem de yoksulları hedefleme derecesini aynı anda artırmayı imkânsız kılmaktadır. Bu nedenle, refah devletinin tüm riskleri ve kaynakları aynı havuzda toplaması, orta sınıf, çalışan sınıfı ve yoksulların koalisyonunu sağlaması, yeniden dağıtılabilir bütçenin büyüklüğünü etkilemektedir.

[184] LEBEDEV-YAZVENKO, Sotsialnaya Zaşita, c. 91-92
[185]UĞUR, Özel Emeklilik, s. 59;

Daha açıkça ifade edilecek olursa, sosyal güvenlik sistemleri herhangi bir sosyo-ekonomik grubu dışlamadan toplumdaki tüm gelir gruplarını kapsamasını, sistemin kaynaklarının artmasını ve böylece yeniden dağılım için kullanılacak bütçenin daha büyük olmasını sağlamaktadır[186.]

Günümüzde gelişme seviyesi ne olursa olsun her ülkede bir sosyal güvenlik sistemi mevcut olup, bu sosyal güvenlik sistemleri arasında ülkeden ülkeye göre bir takım farklar bulunmaktadır. Zira bu farklılıklar, ülkelerin sosyo-ekonomik yapısı, tarihsel gelişim süreci, ekonomik gelişmişlik seviyesi ve diğer toplumsal kurumlarına ve o ülkece benimsenen sosyal güvenlik modeline göre ortaya çıkmaktadır.

A- İşçi Sigortası Modeli

Çalışanların sosyal güvenceden yararlanmalarını amaçlayan İşçi Sigortası Modeli, 19. yüzyıl sonlarında Almanya'da uygulanmaya başlanmış olup, daha sonra Avusturya, İtalya, Belçika, İsveç, Norveç gibi diğer ülkelere öncülük etmiştir. Ancak daha önce iş kazasına ilişkin yasalar vasıtasıyla geleneksel koruma yöntemleri ile yeni gelişmeler arasında uyum sağlanarak sosyal güvenliğin temeli atılmıştır. Unutmamak gerekir ki, 1925 yılında sadece devlet çalışanları için bile olsa sigorta fonu kurulmuş olup bu deneme bir bakıma Almanya'nın bu konuda tarihsel bir tecrübesinin olduğuna örnektir[187]. Çalışanlar tarafından kurulan karşılıklı sosyal yardım sandıkları da ileride kurulacak sosyal sigortaların formalaşması yönünde ilk adımları olmuştur. Bu örgütlenme Danimarka, İsviçre gibi ülkelerde başarı sağlamıştır[188.]

Özellikle Batı ülkelerinde işçi sınıfının gelişimi, mali denge bozuklukları, ekonomik sıkıntılar ve buna dayalı işsizliğin artışı devleti sıkıntıya sokmuş ve ayrıca sosyalist düşüncenin de artış göstermesinden korkan yönetimi baskı politikası uygulamaya ve sorunları çözmek için sosyal reformlar politikası izlemeye

[186]ARABACI, Gelirin Yeniden Dağılımı., s. 55-56
[187]GUTNİK, Vladimir-Zimkov, Andrey; Pensionnaya Reform V Germanii, "Sovremennaya Evropa", Obşestvenno-Politiçeskiy Jurnal, No: 2, Moskva, 2001, http://www.ieras.ru/journal/journal2.2001/8.htm , (11.10.2008),
[188]TUNÇOMAĞ, 1987, s. 22;

yönlendirmiştir[189.] Nitekim 1880–1898 tarihleri arasında yürürlüğe konulan yasalarla Almanya'da çalışanların ağır şartlarını hafifletmek istenmiş ve Bismarck tarafından sosyal sigorta sistemleri oluşturularak 1883'te hastalık, 1884'te iş kazaları ve 1889'da yaşlılık ve malullük sigortaları kurulmuştur.

Bismarck, Almanya'da sosyal sigorta sistemlerini oluştururken, birçok ülke, daha çok iş kazaları ve meslek hastalıkları üzerinde yoğunlaşmış ve XIX. yy. sonları ile XX. yy. başlarında, sanayi kesiminde çalışan işçileri, iş kazaları riskine karşı korumaya yönelik yasalar çıkarmışlardır. Bunlar, 1883 tarihli İtalyan, 1884 Alman, 1894 Norveç, 1897 İngiliz, 1898 Fransız ve Danimarka, 1903 Belçika ve Hollanda Yasalarıdır[190]. Liberal doktrinlerin hâkim bulunduğu dönemlerde ve dolayısıyla bu doktrinlerin hüküm sürdüğü ülkelerde işçi ve yoksul diye ayrılan iki kesim arasında, sadece yoksulların sorunlarını yardımlarla çözümlemeği yükümlülük edinen devlet, işçileri ihmal ederek sadece hizmet sözleşmesi sınırları içinde haklarını kabul etmiştir. Nitekim uyumsuzluğun sonuçlarından çekinen devletler, daha sonra çıkarmış oldukları yasalarda her iki kesimi kapsamaya çalışmışlardır[191].

"Devlet Sosyalizmi"-(diğer adı kürsü sosyalizmi teorileri), ideologlarının tezlerine dayanan Bismarck, devletin yalnızca var olan hakları koruyucu bir işleve değil, aynı zamanda elverişli kurumları oluşturmak ve sahip olduğu toplumsal araçları da kullanarak tüm vatandaşların ve özellikle yoksulların yaşamlarını iyileştirmek yükümlülüğü altında olduğu düşüncesinden yola çıkmıştır. Nitekim Bismarck vergiler aracılığıyla ulusal gelirin vatandaşlar arasında yeniden dağıtımın devlet eliyle gerçekleştirilmesi halinde ülkede yaşanan sıkıntıların giderileceği düşüncesindeydi[192.] Bu anlayış içinde Bismarck, "devletin, yalnızca var olan hakları korumaya değil, aynı zamanda uygun kurumlar ve toplumsal araçlarla vatandaşların ve özellikle zayıf ve güç durumda olanların iyililiğini olumlu yönde hızlandırmak görevini de yüklendiğini" belirtmiştir[193.]

---

[189]TUNÇOMAĞ, 1987, s. 23;
[190]ALİYEV, 2007, s. 36; GÜZEL-OKUR, 2004, s. 17;
[191]TUNÇOMAĞ, 1987, s. 20;
[192] GÜZEL -OKUR, 2004. s. 18
[193] KORAY Meryem; Sosyal Politika, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 2004, s. 199; TUNÇOMAĞ, 1987, s. 23;

Sanayileşme sürecindeki Almanya'da, kentlerde sefalet içinde yaşayan ve 1877'deki ağır ekonomik bunalım nedeniyle yaşam koşulları daha da ağırlaşan işçi sınıfına güvence sağlamak amacıyla[194] Bismarck ilk sosyal sigorta sistemini oluşturmak için reformları başlattı. Ücreti belirli bir miktarın altında kalan sanayi işçilerini kapsamına alan üç temel yasayı 1883 tarihli hastalık sigortası, 1884 tarihli iş kazaları, 1889 tarihli sakatlık ve yaşlılık sigortaları yasası yürürlüğe kondu[195.]

Bismarck Modeli olarak bilinen, diğer bir deyimle "kategorisel sistem" adlandırılan[196], işçi sigorta modelinde sosyal güvenlik hakkı, kural olarak mesleki faaliyet ölçütünden yola çıkarak kişilerin bağımlı ya da bağımsız çalışma statülerine bağlı olarak, onları sosyal güvenlik sisteminin kapsamına almaktadır[197]. Orijinal tasarımı ile Bismarck'ın sosyal sigortaları, özel sigortalardan ilham alan bir fon sistemidir. Özel ticari sigortaların riskleri ve sigortalıları seçerek sigortalaması ve ülkede ücretlerin düşük olması nedeniyle sistem bir kamu örgütü şeklinde örgütlendirilmiştir[198]. Bu model kapsamındakiler, ücret gelirinin belirli bir yüzdesini prim olarak ödeyerek sosyal risklere karşı sosyal sigorta tekniği kullanılarak korunmaktadır. Nitekim riskler meydana geldiğinde, bu risklerin mali yükü sosyal sigorta tarafından karşılanmaktadır[199]

Sistemde asıl finansman kaynağı, kazancı esas alarak toplanan sigorta primleri teşkil etmektedir. Sözkonusu finansın toplanması için işçiler, ücret gelirinin belirli bir yüzdesini prim olarak ödemekte ve sigortaya işvereni ile eşit miktarda katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, işçi ve işveren primlerinin yanında devletin de katkısı vardır. Bu durumda zorunluluk ilkesinin esas olduğu ve özel sigorta tekniği uygulamalarına dayanan bu sistemde işverenin katılımı ve bunun yetersiz kalması

[194] GÜZEL, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform, s. 63
[195] TUNÇOMAĞ, 1987, s. 23; GÜZEL-OKUR, 2004. s. 18–19
[196] ÖZDEMİR, Süleyman; Refah Devleti, s. 601
SÖZER, Sosyal Devlet, s. 34;
[197] GÜZEL, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform, s. 65
[198] ŞAKAR, Müjdat; Sosyal Sigortaların Uygulaması, Beta, İstanbul, 2002. s. 9
[199] UĞUR, Özel Emeklilik, s. 62

halinde devletin de finansmana katılacağı gibi ilkeler de bu modelin ilkelerine eklenmiştir[200].

Sonuçta, kişilere sağlanan hizmet edimlerinde bir değişiklik bulunmamasına rağmen, sağlanan maddi edimler değişebilmekte ve farklı seviyedeki gelirlerden farklı düzeyde prim alınarak edim-karşı edim ilişkisi gözetilmektedir[201]. Almanya'daki sosyal sigorta sistemi zorunlu sigorta ilkesinin hafifletilmesine hizmet eden özerk yönetim anlayışı taşımakla birlikte, bu modelde sosyal güvenliğin sosyal sorunlara karşı önleyici ve telafi edici niteliği[202], sosyal sigortalarda işçilerin dayanışması sonucu ortaya çıkan sosyal telafi ilkesi ile gerçekleşmiş olmaktadır[203].

Günümüzde en yaygın bir model olarak kullanılan İşçi Sigortası Sistemi ile uyum içinde olup, aralarında farklılık arz etmiş olsa bile Avrupa Birliği ülkelerinin büyük kısmında uygulanmaktadır[204]. Sosyal sigorta tekniğine dayalı bu sistem Avusturya, Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, Portekiz, İspanya, İsviçre, Norveç, Japonya, Hindistan, ABD ve Türkiye gibi birçok ülkede mevcut ulusal sistemlerin temelini teşkil etmektedir[205].

1990 yılından sonrası Sosyal Sigortalar Sisteminde bir çözülmenin yaşandığı, reformlar adı altında bu sistemin kendi niteliğinden uzaklaştırılması projeleri yapılmakta olduğu söylenebilir. Ama bu sistemin günümüz şartlarında bir krizle yüz-yüze olduğu da inkâr edilemez bir gerçektir. Diğer ülkelerle mukayesede Almanya sosyal sigortalara en çok destek veren ülkelerden biridir. Sıralamada

---

[200] UĞUR, Özel Emeklilik, s. 63; GÜZEL, Ali; "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi İçin Yeni Bir Örgütlenme Modeli", Cumhuriyetin 75. Yılında Endüstri İlişkilerinde ve Emek Piyasalarının Düzenlenmesinde Devletin Rolü ve İşlevleri, Türk Endüstri İlişkileri Derneği, III. Uluslararası Endüstri İlişkileri Kongresi, TÜHİS Yayın No:36, 14–16 Ekim, Ankara, 1998, s.276.
[201] SÖZER, Sosyal Devlet, s. 7
[202] BOTTOMORE, Toplum Bilimi, s. 351
[203] SÖZER, Sosyal Devlet, s.7
[204] GÜZEL, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform, s. 63
[205] KOMİN, N; Tri Pensii V Odin Ruki, Eho Planetı, 2000, N:3. c. 36; TUNCAY-EKMEKÇİ, 2005, s. 20

yüksekten azalana doğru İtalya, Fransa, Almanya, İsveç, ABD, İngiltere, Rusya olmak üzere bu ülkeler sosyal güvenliğe harcama yapmaktadır[206.]

Özellikle dağıtım yönetiminin kullanılması eleştirilerek, günümüz şartlarında, özellikle dağıtım yönteminin uygulandığı sosyal sigorta sistemlerinin bir kriz ile karşı karşıya olduğu hususu sürekli gündemdedir. Bu yöntemin ortalama insan ömrünün 45 yaş olduğu, emeklilik yaşının da 65 yaş olarak kabul edildiği bir sosyal ortamda 6–7 aktif sigortalıya bir pasif sigortalı karşılık gelecek şekilde olması, 1880 yılı sonrası sosyal sigorta sisteminin finansmanı için yeterli olduğu, bu oranın ancak 1990'lara kadar korunduğu vurgulanmaktadır[207.] Bu tarihten itibaren ise çeşitle arayışlar içine girilerek sistemin işleyişinin sürdürülmesi için tedbirler arayışları içine girilmiştir. Örneğin 1992 yılına kadar ödenen pirimler brüt maaş üzerinden ödenmekte olmasına rağmen, bu tarihten itibaren net maaşın esas alınması gibi tedbirler dolayısıyla sigortalıları etkilemiş ve sigorta alacaklarının düşmesine sebep olmuştur[208.]

Başlangıçta işçileri kapsamayı amaçlayan sosyal sigorta sistemi bu süreçte işçilerle birlikte bağımsız çalışanları, daha sonra da çalışmayan nüfusu kapsamına alarak genişletilmiştir. Hastalık ve bakım sigortalarının; öğrencilere, işsizlere, sakatlara açılması, kaza sigortasının korumasının kapsamına çocukların ve hayat kurtaranların alınması, İşçi Sigortası Modeli'nin Halk Sigortası Modeli'ne doğru bir gelişme olarak nitelenebilir[209]. Sosyal sigorta kavramı, günümüzde "sosyal güvenliği kapsayacak şekilde algılanmış, sosyal sigortanın bütün yükü çalışanlara ve işverenlere yükletilmiştir. Bu noktada sorunların başlaması doğal olup, devlet sistemin finansmanına katılmayarak, sistemin sürekli yöneticisi olmayı tercih etmesi, özerklik sağlanamayarak, sosyal güvenlik sistemin siyasi popülizme kurban edilmesi günümüzdeki sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu aşamada garantör

---

[206] EROŞENKOV, S; Mirovoy Opıt Reformirovaniya Pensionnıh Sistem, Obşestvo İ Ekonomika, No: 7-8, Moskva, 2001, c. 190

[207] Dokuzuncu Kalkınma Planı Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DTP Yayın No: 2729, Ankara 2006, s. 1

[208] SİEBERT, Horst; Germany's Social Security System under Strain, Kiel Working Paper No. 1155, March 2003, s.27

[209] SÖZER, Sosyal Devlet, s.48.

sıfatıyla devreye giren devlet, finansmana katkıda bulunma zorunda kalmış, neticede finansman sistemi bozulan ülkelerde, örneğin Türkiye'de bu aşamadan itibaren bir sosyal güvenlik probleminden söz edilmeye başlanmıştır[210].

Başta yaşlılık sigortası olmak üzere, dünyada yaşanan sorunlarla paralel özellikler göstermesi, sosyal sigorta prim oranlarının, dolayısıyla istihdam maliyetlerinin yüksekliği sisteminin zayıf yönlerinden olup, yapısal sorunların başında gelmektedir[211]. Özellikle yaşlılık sigortasının finansmanından kaynaklanan bu sorun, tüm sosyal güvenlik sisteminin de finansman krizine bağlı olarak sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Özellikle dağıtım yöntemine dayanan sosyal sigorta sistemlerinde, yaşlı oranı sistemin işleyişini önemli ölçüde etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin sosyal sigorta sistemlerinde sisteminin başlangıç rezervinin erimesi ve sistemdeki suiistimaller, sistemi en çok etkileyen sorunlar arasında yer almaktadır[212.]

Almanya'da birçok sebepler sosyal güvenlik sisteminde değişimlere gidilmesini gerektirmiştir. Bu sebepler ekonomik ve demografik sebepler, sosyal değişimlere uyum sağlama gereksinimi, geleceğe yönelik uzun vadeli dönemde sosyal güvenliğin sabitleşmesinin gerçekleştirilmesi gibi durumlar sayılmaktadır[213.] Örneğin, ekonomik ve demografik açıdan 1990–2002 yıllarında emeklilik sistemine etki eden aşağıda yere alan istatistik bilgiler doğrultusunda, son 10 yılda emekli insan sayısında %10 oranında artış gerçekleşmiş olup bu durum Almanya'da yaşlı nüfusun günbegün arttığının göstergesidir. Bu ise ayrılan bütçenin daha çok insana dağılımı demektir. 1997 yılında toplam emekli sayı 17,9 milyon, 1998 yılında 18,2 milyon, 1999 yılında ise 18,5 milyon kişi sayısına ulaşmıştır. İstatistiğe göre 2030 yılında bir

---

[210]ARICI, Kadir; Sosyal Güvenlik Kurumunun, Yeni Yapısı ve İsleyiş Esasları Kamu-İş,"Kamu İsletmeleri İşverenleri Sendikası Yeni Düzenlemeler Çerçevesinde Sosyal Güvenlik Mevzuatı Semineri, 29–30 Kasım 2006", Ankara, 2007, s. 36

[211] Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun Şerhi: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin şerhi:, Dokuzuncu Kalkınma Planı Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DTP Yayın No: 2729, Ankara 2006, s.12,

[212] Dokuzuncu Kalkınma Planı Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DTP Yayın No: 2729, Ankara 2006, s.12,

[213] GUTNİK-ZİMKOV, Pensionnaya Reform V Germanii, Erişim Tarihi 11.10.2008,; GAPEEVA, Tatyana; Reformirovanie Pensionnoga Strahovaniya V Germanii, V Sb, "Sovremennıe Çertı Mirovoy Ekonomiki", Moskva, 2004, c. 95

çalışan kişiye karşı bir emekli insan sayısı şeklinde dağılım olacağı hesaplanmaktadır. 2001–2050 yılları gelişim sürecinde 82,2 milyon olan nüfusa sahip olan ülkede bu sayı 74,3 milyona ineceği, 15-64 yaşı arası insan sayısı 55,7 milyondan 42,5 milyona, 65 yaşı üstü olan insan sayısı ise bu süreç sonunda 14,7 milyondan 23,9 milyona ulaşacağı beklenmektedir[214.]

Sorunları önlemek için önerilen birçok tedbirler; emeklilik yaşının 65 yaşın üzerine çıkarılması, prime esas alınan çalışma yıllarının 35 yıldan daha yukarıya çıkarılması, bireysel emekliliğe yönelmek, erken emeklilik durumlarında verilen emeklilik maaşının azaltılması, primlerin arttırılması, gibi öneriler eleştirilere sebep olmuş ve çıkış yolu olarak görülmemiştir. Diğer taraftan sosyal güvenliğin finansmanın sağlanmasında dağıtım sistemi yerine fon sisteminin uygulanması önerilmiş, ama ülke şartlarını değerlendirildiği zaman bunun uygulanamayacağı söylenmiştir. Çünkü devlet tarafından finans yardımı olmadan tek başına yürümesi mümkün olmaktan uzak olup, demografik sebepler nedeniyle zaten azalmaya doğru giden genç nüfusu iki kat zor durumda bırakacaktır. Bu durumda çalışan nüfus devlet desteği olmazsa hem kendi emekliliği için fonda para biriktirecek ve aynı zamanda şimdiki emeklilerin emekliliğini sağlayacaktır ki bu da mümkün değildir[215.]

Reformları gerektiren diğer bir sebep ise 20. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'da sosyal politika alanında ortaya çıkmış olan köklü değişimler gösterilmektedir ki, Almanya da bu değişime ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Özellikle sosyal güvenlik sistemi ele alındığında özellikle işsizlik sigortası, hastalık sigortası ve dar gelirlilere yönelik uygulanacak projelerde bu değişim daha etkili olacaktır. Serbest pazar sisteminin bir uzantısı olan sosyal yardım sisteminin inkişafı Almanya'da zorunluluk haline gelmiştir[216].

---

[214]GAPEEVA, Tatyana; Reformirovanie Pensionnoga Strahovaniya V Germanii, V Sb, "Sovremennıe Çertı Mirovoy Ekonomiki", Moskva, 2004, c. 92

[215] KRUPP, Hans Jürgen; Ist Das Kapitaldeckungsverfahren İn Der Alterssicherung Dem Umlageverfahren überlegen? In: WSI Mitteilungen, 1997, Jg. 50, No: 5, S. 291

[216] MADİEVSKİY, S; Sotsialnaya Pomoş V Germanii, Mirovaya Ekonomika İ Mejdunarodnıe Otneşeniya, Moskva, 2003, No.10, c. 42

Günümüzde, tüm dünyada sosyal güvenlik sisteminde sorunlar vardır; ancak her ülke sorunlara kendilerine özgü şartlar içerisinde ele alarak çözüm yollarını aramakta olup, bu arayışlar içinden, mevcut sisteme bağlı kalarak çözüm üretmek en akılcı, rasyonel çözüm yol gibi değerlendirilmektedir. Diğer bir arayış şekli ise yeni model oluşturma çabasıdır ki, Fransa ve Almanya, yeni model oluşturma arayışları içerisindeyken, halkın tepkisinden çekinerek vazgeçmişlerdir. Genellikle Avrupa Birliği ülkeleri, yürürlükteki sistemleri değerlendirerek ele almış, yürümekte olan modelin esasına bağlı kalarak çözüm üretmeye çalışmışlardır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, mevcut sosyal güvenlik sistemleri tasfiye edilerek yeni model üretilmesi yoluna gidilmektedir[217]. Ancak, bütünlükte ele alındıkta sadece demografik sorunlar tek başına değil ekonomik sebeplerle bir arada sosyal güvenlik açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir. 60–70'li yıllardaki gibi çözüm üretemeyen devlet günümüzde bu sorunları karşılayamamaktadır.

Almanya'da sosyal güvenliğin sağlanmasında üçayaklı bir sistem uygulanmakta olup, bunlardan her birinin uygulanmasında ister araçlar ve yöntemleri, ister maliyeleştirilmesi isterse de sunmuş oldukları hizmetler farklılık göstermektedir[218].

Birinci ayakta, sosyal güvenlik mevzuatı çerçevesinde devletin uygulamış olduğu sosyal politika kapsamında zorunlu olarak sosyal güvenliğin sağlanmasıdır. Bu çerçevede koruma kapsamına dâhil olanlar işçiler, hizmet sektöründe çalışanlar, gazeteci ve diğerleri; devlet memurları; kendi işyeri olup prim ödeyenler ve aileleri; serbest meslek sahipleri olarak dört grupta sayılmıştır[219]. Almanya'da sigorta fonları sayıları birkaç yüzü bulan hastalık fonlarının denetiminde olup işçi ve patron ödentilerinden oluşan yerel hastalık fonları (tüm fonların %23'ünü oluşturur, zorunlu sigortalıların % 47'sini kapsar), endüstriyel fonlar (tüm fonlara oranı %62, kapsamına giren nüfus toplamın %12'si), kırsal fonlar, denizcilerin fonları,

---

[217] KILIÇ, Salih; Kamu-İş, "Kamu İsletmeleri İşverenleri Sendikası Yeni Düzenlemeler Çerçevesinde Sosyal Güvenlik Mevzuatı Semineri, 29–30 Kasım 2006, Ankara, 2007, s. 12

[218] KOMİN, Tri Pensii, c. 36

[219] MOYRER, Anne; Kakuyu Sistemu Pensionnogo Obespeçeniya Predpoçest, Opıt Germanii, Çelovek İ Trud, No:2, Moskva, 1997, c. 70- 72.

madencilerin fonları, mavi ve beyaz yakalıların fonları ve zanaatkârların fonları gibi fonlardan ibarettir[220].

İkinci ayakta belli başlı şirketler tarafından kendi çalışanlarına sağlamış olduğu ek emeklilik ve diğer haklar söylenebilir. Ama bu yöntem serbest olup zorunluluk taşımamakta ve aynı zamanda o işyerinin bağlı olduğu sendikalarla bağlanmış olan sözleşmelere dayanarak da verilebilmektedir. Bu haklardan faydalanan işçi sayısı neredeyse toplam işçi sayısının yarısına beraberdir[221.] Üçüncü ayakta ise ferdi olarak çalışanların kendi geleceği için bireysel araçlarla sağlamış olduğu tedbirlerdir. Bunlar özel sigortalara primler ödenerek bireysel emekliliğin sağlanması ve ya diğer yatırım araçlarının kullanması yoludur. Nitekim sosyal güvenlikten faydalanan kesimin büyük çoğunluğu devlet sosyal güvenlik araçlardan faydalanmakta olup, devlet sosyal güvenlik sisteminin ayırdığı maliye vasıtalarının %68'inden emekliler faydalanmaktadır[222].

Alınan emeklilik maaşları yaşam standartları ile dengeli seyir etmektedir. Çalışma süresi ve primlerin ödenmiş olması önem arz etmektedir. Maaş düzeyi yüksek olanların ödemiş olduğu yüksek primler emekli aylığının seviyesini belirlemektedir. Nitekim devlet emekli maaşı kendine yeterli olan emeklilerin diğer ayaklardan alacağı haklar ek fayda sağlamaktadır[223]. Ama çok yüksek gelirlilerin zorunlu sigortalı olmamalarının dayanışma ilkesi açısından olumsuz bir durum yarattığı da söylenmektedir[224].

Bütün bu arayışların kökeninde, "gerçekten mevcut sistemi doğru dürüst rayına oturtalım, çağdaş bir sistem kuralım" tercihinden daha çok, sondan başlayarak, yani "sistem bize daha az nasıl yük olur, bütçe dengelerini bozmayacak

---

[220] ÇETİN; Rana, İngiltere, Almanya ve Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemleri Ve Sağlık Reformları, http://www.emekdunyasi.net/tr/article.asp?ID=28, Erişim Tarihi: 14.11.2008.
[221] MOYRER, Anne; Kakuyu Sistemu Pensionnogo Obespeçeniya Predpoçestc, 70- 72.
[222] PRİVALOV, K; Zametki O Pensii V Germanii, "Ros Vesti", 1999, No: 201, c. 6-7.
[223] MAÇULSKAYA E. Elena; Pensionnoe Strahovanie V Germanii, "Sotsialnoe Zaşita", 2000, No:3, c. 44-47.
[224] ERDOĞAN, Sarper-SALTIK, Ahmet; "Ülkemizde Yaşanan Sosyal Güvenlik Krizi Bağlamında Bir Örnek: Alman Sosyal Güvenlik Sistemi", Toplum ve Hekim, Cilt. XI, No: 74, Ankara, 1996, s. 15- 21.

hale nasıl getirilir" bakışı hakimdir[225]. Neticede özellikle uzun vadeli sigorta kolu olan yaşlılık sigortasında yaşanan krizin de etkisiyle prim oranlarının artırılması, emeklilik yaşının yükseltilmesi, yaşlılık ödemelerinin kısıtlanması gibi çeşitli tedbirlerin alınması gerekli görülmektedir. Ayrıca, sosyal sigorta kurumlarının özerkleştirilmesi de bu önlemlerden biridir[226.] Özellikle Almanya'da sosyal güvenlik sisteminin temel prensipleri ve işleyişi açısından yapılmak istenen değişimlerin bu sistemi tamamen ileride çökmesine dahi yol açabileceği araştırmalarda dile getirilmektedir.

B. Halk Sigortası Modeli

Sanayileşme sonrası geleneksel yöntemlerle toplumsal sorunlara çözüm bulamayınca ve bu yöntemlerin toplumsal sorunların çözümünde yeterli olamayışından hareketle yeni sosyal düzenin tesisi amacıyla, İngiltere'de de siyasi iktidarlar yeni bir sosyal çözüm yolları arayışı içinde vergi sistemine bağlı ve dolayısıyla devlet bütçesine dayalı[227] kendilerine özgü bir model kurdular. Bundan önce Almanya'yı örnek almış olmasına rağmen sonraki aşamada, bu arayış içinde William Beveridge başkanlığında "Sosyal Güvenlik Komisyonu" kurularak yeni sistemin temelleri atılmıştır.

Sanayileşmeye Almanya'dan önce başlamış olan İngiltere'de[228] güçlü muhafazakar geleneğin varlığı, devletin toplumsal amaçlı bazı müdahaleleri ve sendikaların sorunların çözümünde kendi kendine yardım ilkesini uygulaması Almanya'nın aksine işçileri ihtilalcı bir yaklaşımdan uzak tutmuş, ancak, mevcut sistemin bir süre sonra tıkanması sonucu yönetimi kendine özgü bir sosyal devlet modeli oluşturma yoluna sevk etmiştir[229.] Nitekim 1942 yılında yayınlanan

---

[225] ARICI, Kamu-İş, s. 36
[226] Dokuzuncu Kalkınma Planı., s. 8,
[227] GONTMAHER, Evgeniy; Obezatelnoye Sosialnoye Strahovaniye: Scenariy Razvitiya, http://www.imepi-eurasia.ru/baner/gontmaher_doklad.doc, (29.12.2008),
[228] GEDİK, Sosyal Güvenlik, s. 9
[229] SÖZER, Sosyal Devlet, s. 54

Beveridge raporu sonraki gelişmelerle birlikte, en geniş ve en etkili bir model olarak sosyal güvenlik sistemi içinde yer almıştır[230.]

1942 yılında yayınlanan ve "Sosyal Devrim" olarak nitelendirilen Beveridge Raporu çağdaş bir toplumun yüz karası olan yoksulluktan kurtulmanın, toplumu tüm risklerden korumanın, bireyleri ise temel gereksinimlerini karşılama endişelerinden arındırma yolunun, ancak kapsamlı ve sistematik bir sosyal güvenlik sistemi ile mümkün olacağını öngörmüştür[231.] Beveridge'ye göre, bir ülkede sosyal güvenliğe; sosyal sigorta örgütü, sigorta kapsamına girmeyen kesimler için ulusal yardım örgütü ve isteğe bağlı özel sigorta olmak üzere üç yöntemin uygulanması ile ulaşmak mümkündür[232].

Raporda öngörüldüğü gibi, önceden uygulanan seçilmiş grupları koruma altına almak siyaseti yerine, herkesi korumak yaklaşımını hayata geçirme düşüncesi mevzuatta aşağıdaki yeni düzenlemeler yapıldı. "Çocuk Parası Yasası"-(Family Allowance Act, 1945), "Halk Sigortası Yasası"-(Nationallnsurance Act, 1946), "Kaza Sigortası Yasasi"-(Industriallnjuries Act, 1946), "Sosyal Yardım Yasası"-(National Assistance Act, 1948) bu doğrultuda mevzuatta yapılan ilk düzenlemelerdir[233.] Farklı deyimlerle ifade edilen ve Beveridge raporunun[234] bu model (Halk sigortası[235,] ulusal veya üniversal sigorta modeli[236]) muhtaçlığın ortadan kaldırılmasını temel ilke edinmiştir[237.]

Sistemin kapsamına sadece işçileri değil, toplumun tümünü-"çalışan veya çalışmayan, çocuk, genç, yaşlı, sakat, kadın veya erkek, bağımlı veya bağımsız çalışan"[238,] bütün bireyleri sosyal güvenceden yararlandırmayı hedefleyerek ülkede

---

[230]ARICI, Kadir; Beveridge Planı, GÜİİBFD, Sayı 1–2, Ankara, 1986, s. 17
[231]DİSK-Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 10. Genel Kurul Çalışma Raporu. İstanbul. 1997, s. 37.; ARICI, Beveridge Planı, s.17
[232]TUNCAY-EKMEKÇİ, 2005, s. 26
[233]SÖZER, Sosyal Devlet, s. 53
[234]TUNCAY, Aziz Can; Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 7. Bası, Beta, İstanbul, 1996. s. 26
235UĞUR, Özel Emeklilik, s. 63;
236GÜZEL, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform, 2005/4. s. 64
[237]TUNÇOMAĞ, 1987, s. 31–32; TUNCAY-EKMEKÇİ, 2005, s. 26–28.
[238]TUNCAY-EKMEKÇİ, 2005, s. 26–28.

yaşayan herkesi ayırım gözetmeksizin kapsamına almayı ve dolayısıyla sosyal adaletsizliği ortadan kaldırmaya çalışan bir sistemdir[239]. Nitekim bu düşünceyi gerçekleştirmek için örgüt yapısı sosyal sigorta sistemi ve milli yardım sistemi olarak ikiye ayrılan modelin sosyal sigorta sistemi, sigortalı tarafından veya onun adına başkalarınca zorunlu bir prim ödenmesini ve riskler gerçekleştiğinde de iştirakçinin ödediği prim miktarına bakılmaksızın ona belirli bir miktarda nakdi yardımın yapılmasını düzenlemektedir. Diğer milli yardım sistemi düzenlemeleriyle ise, sosyal sigorta sistemi kapsamı dışında kalan veya sosyal sigorta yardımları ile ihtiyaçlarını karşılayamayan kişilere yardım yapılması öngörülmüştür[240].

İngiliz Sosyal Güvenlik sistemini sağlık hizmeti ve tipik sosyal risklere karşı gelir güvencesi kurumları ve diğer bir klasik ayırımla, primli rejim ve primsiz rejim seklinde ayırmak mümkündür. Sistem teklik esasına dayalı olup, toplumun tümü, özellikle ölümü ve aile yardımlarından yararlanacak şekilde yaygın bir riskler sisteminin sonuçlarına karşı sigorta edilmiştir[241]. Bu modelde; 15–65 yaşları arasındaki herkes iş kazası, meslek hastalıkları, hastalık, analık, maluliyet, yaşlılık ve ölüm risklerine karşı prim ödenmekte olup, sigorta primleri, işçilerde gelirlerinin yüzdesi üzerinden, bağımsız çalışanlarda ve çalışmayanlarda ise maktu bir tarifeye göre alınmakta, ama edimler, işçilerde ve diğer sigortalılarda maktu olarak belirlenmektedir. Primler, her risk için ayrı-ayrı alınmayıp tümü için tek bir ödeme yapılmaktadır. İşsizlik hariç tüm nüfusa klasik sosyal risklere karşı verilen sosyal güvence, kısmen doğumla sağlık riskine karşı başlamakta, 15–65 yaşı arası, sakatlık, dul ve yetim bırakılma riskleriyle devam ederek, 65 yaşından itibaren yaşlılık riski sigortasıyla ölüme kadar sürmektedir[242].

Beveridge işkazası-meslek hastalığı, sakatlık yaşlılık, analık, dul ve yetimlik gibi hallerde tüm temel sigorta yardımlarının sağlanmasını önermiştir[243]. Nitekim

---

[239]SÖZER, Ali Nazım: "Sosyal Güvenliğin Neresindeyiz", İşçi Emeklilerinin Sosyal Güvenlik Sorunları, Tebliğler-Yorumlar, Türkiye İşçi Emeklileri Cemiyeti, Ankara, 1991, s. 80; LAMBAEVA, İrina; Sotsialnaya Rabota Za Rubejom, Uçobnoe Posobie, Ulan-Ude, 2000, c. 72-73
[240]UĞUR, Özel Emeklilik, s. 64
[241]SÖZER, Sosyal Devlet, s. 55; TUNÇOMAĞ, 1987, s. 32
[242]UĞUR, Özel Emeklilik, s. 65; SÖZER, Sosyal Devlet, s. 55–91
[243]TUNCAY-EKMEKÇİ, 2005, s. 27

raporda da hastalık, pislik, cahillik, issizlik ve yoksulluk olarak beş önemli sorun vurgulanarak, mevcut sosyal düzenin iyileştirilmesini, tedbirlerin herkes için tekdüze ve herkesi kapsayıcı olması gerektiğini ifade edilmiştir. İyi kazanan işçiler, bağımsız çalışanlar ve çalışmayanlar da kapsama alınmalı, herkes ayni primi ödeyip, ayni haklara sahip olmalıydı. Sigortalıların sosyal ve mesleki durumlarını göz önünde tutmayan sistem, asgari bir yaşam düzeyini garanti edecek şekilde, herkese yeknesak şekilde yardımı esas almıştır[244.]

Aile ihtiyaçlarının özellikle karşılanması, en az geçim standardı altına düşmesini önleyecek şekilde önlemler alınması programda yer almıştır[245.] Asgari geçim, evlenme, doğum, analık, çocuk yardımları ve özellikle Beveridge'nin üzerinde durduğu dulların korunması gibi yardım çeşitleri bu yönde alınan tedbirlerden olup, günümüzde aile ödenekleri olarak ortaya çıkan sigorta çeşitlerine temel teşkil etmiştir.

Beveridge, risk kavramının tekliğini doğrulayacak bir Sosyal Güvenlik Bakanlığının otoritesi altında, tek bir hizmet içinde, bütün sosyal sigortalar kurumlarını birleştirmenin gerektiği sonucuna varmıştır. Nitekim bu durumda yardım isteme hakkını daha olanaklı şekilde kullanabilecek ve diğer bir şekilde kendi deyimiyle, "bütün yardımlar tek bir kart üzerindeki tek bir pul ile" istenebilecektir[246]. Ayrıca onun düşüncesine göre aile yardımları, sağlık giderleri özellikle devlet bütçesinden ama diğer harcamalar ise işçi ve işveren primlerinden karşılanması gerekirdi[247.]

Yapılacak tekdüze yardımların finansmanını tekdüze katkı ve primlerle karşılanması, ama aile yardımları ve sağlık yardımlarının vergiler yoluyla finanse edilerek ulusal dayanışma sergilenmesi amaçlanmıştır. Sosyal güvenliğin fert ve devletin işbirliği ile finanse edilmesi, ayrıca, ödenen primler karşılığında devletin, hem sosyal güvenliği garanti etmesi hem de şahsi gayret ve çabaları neticesinde, bu

[244]SÖZER, Sosyal Devlet, s. 52; TUNÇOMAĞ, 1987, s. 31
[245] TUNCAY-EKMEKÇİ, 2005, s. 27
[246] TUNÇOMAĞ, 1987, s. 32
[247] ELLEN, Martin; Sotsialnoe Obespeçenie V Velikobritanii İ Vo Frantsii/Svobodnaya Mısl-XXI, No: 8, c. 95-110

asgari haddin üstüne çıkılmasına ilişkin imkânları hazırlaması gerektiği vurgulanmıştır[248.] Sosyal güvenliği sağlamak her ne kadar devletin görevi olsa da, bireyleri katkıda bulunmaya zorlayarak onların kişisel sorumluluk duygusunun geliştirilmesi ve kendisine ve ailesine daha fazla sosyal güvenlikten faydalanmak isteyen kişinin bu olanağı gönüllü olarak özel programlardan sağlaması gerektiği temel düşüncelerdendir. İşçi bir bakıma kendini düşünerek ona yönelik tedbirler almak zorundadır[249.]

Ülkede izlenen ekonomik ve sosyal politikanın bir parçası olan sosyal güvenliğin[250] faydalı şekilde yürütülmesi için işsizliğin yok edilmesi ve ülkede tam istihdamın sağlanması, işsizlik sigortası yardımlarının kişinin gelir düzeyine bakmaksızın tüm işsizlik süresince sağlanması gerekir. Yardımın dağıtımı için bir kamu hizmeti sisteminin teşkili ve bu hizmet tam bir istihdam siyaseti, bir sağlık siyaseti ile tamamlanarak tazminat ve koruma siyasetlerinin bu hizmet sistemi ile sıkı bir şekilde birbirine bağlanması sağlanmalı idi[251]. Nitekim Beveridge raporu ile İngiltere'de bu sosyal güvenlik planının gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. 1948 tarihli Yardım Yasası güncelliğini koruyarak, ihtiyacı olanlara ferdi olarak yardım sağlayarak sorunları çözmeye çalışmaktadır. Bu yasa doğrultusunda ülkede yaşlı nüfusun 97%'ne evde sağlık yardımı ve sosyal hizmet ve yaşlıların kalması için yaşlılar evi sağlanmaktadır[252]. Özellikle son 40 yılda sosyal devlet prensibinden hareketle alınan soysa tedbirlerle istihdamın sağlanması, işsizlik sigortasının uygulanması, malullerin ve diğer risk gruplarının korunması gibi çok önemli politikalar yürütülmüş ve aynı zamanda bölgeler bazında tedbirler alınmıştır.[253]

---

[248] KOÇ, Beveridge., s. 97; TUNÇOMAĞ, 1987, s. 31

[249] TUNCAY-EKMEKÇİ, 2005, s. 27, EVSEEV,D.Y; Pensionnıe Sistemı, Amurskaya Gos. Universitet, Kursovaya Rabota Na Temu Pensionnıe Sistemı Zarubejnıh Stran Po Kursu Ekonomiçeskaya Teoriya, Blagoveşensk, 2003, s. 13

[250] TALAS, Cahit; İçtimai İktisat, Ankara, Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1961, s. 397

[251] TUNCAY-EKMEKÇİ, 2005, s. 27; TUNÇOMAĞ, 1987, s. 32; KOÇ, Beveridge., s. 97;

[252] ALİYEV, Mais; Sosial Hizmetle Bağlı Harici Ölkelerin Ganunvericiliyinin Tehlili ve Muasir Dövrde Ondan İstifade Edilmesi İmkanları, Azerbaycan Respublikasında Dövlet Ve Hügug Guruluğunun Aktual Problemleri», Elmi Megaleler Mecmuesi, S. 18, Bakı, Adiloğlu, 2007, s. 100-106

[253] KRASNOVA, Olga; Zakondatelstvo İ Sotsialnoe Obslujuvanie Pojilıh Lyudey V Velikobritanii, Britano-Rossiyskaya Programma, Rossiysko-Evropeyskiy Fond, Moskva, 2000, c. 104-118.

Halk Sigortası Sisteminde yer alan hastalık ödeneği, sakatlık edimi, yaslılık aylığı, issizlik ödeneği, analık ödeneği ve dul aylığı edim tipleri sistem içinde sınıflara ayrılan sigortalılara göre farklı sağlanmaktadır. Sadece isçilere (1.sınıf) edimlerin tümü, bağımsız çalışanlara-(2. ve 4. sınıflar) issizlik ve işkazası yardımları sağlanmakta, çalışmayanlar ise (3. sınıf) sadece analık, dul kalma, yaşlılık risklerine karşı korunmaktadırlar[254].

Sosyal güvenlik modellerinden hangi biri tercih edilirse edilsin, asıl olan toplumun tamamını kapsaması, eşitsizlikleri giderebilmesi gelir dağılımının yeniden sağlayabilmesi, toplumsal değerler açısından kapsayıcı ve giderici bir niteliğe sahip olma gücüdür. Bireylerin gelir kayıplarını tazmin etme oranı ve alt gelir grupları lehine gelirin yeniden dağılımını sağlama özelliğine sahip Beveridge sistemi bireylerin özellikle de yaslıların yoksulluk çizgisinin altına düşmelerini önlemektedir. Ancak gelir eşitsizliği konusunda çelişkili gibi görünse de gelir eşitsizliğinin, Beveridge tipi sosyal güvenlik sistemine sahip ülkelerde yüksek, Bismarck tipi sosyal güvenlik sistemlerine sahip ülkelerde ise daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Mütevazı düzeyde bir fayda sağlayan Beveridge tipi sistemde gelir düzeyi yüksek gruplar, sahip oldukları yasam standartlarını emeklilikten sonra da sürdürebilmek için bireysel veya mesleki özel emeklilik programlarına yönelmekte[255] olup, İngiltere'de halkının %70'nin özel sigorta araçlarından faydalandığını araştırmalara göre söylemek mümkündür[256]. Bismarck veya Karma Modellerinde ise kamu emeklilik programları yüksek düzeyde gelir güvenliği sağladığı için yüksek gelirli kesimlerin özel sigorta veya diğer yatırım araçlarına duydukları ihtiyaç azalmaktadır[257].

Son gelişmeler doğrultusunda İngiltere'de sosyal güvenlik sistemi özellikle üçayaklı bir şekilde yapılandırılmaya yöneltilmekte ve devlet tarafından, gayri devlet kurumları tarafından sağlanan ve gönüllü sigorta araçları olmak üzere üç yönde

---

[254] SÖZER, Sosyal Devlet, s. 53;
[255] ARABACI, Gelirin Yeniden Dağılımı, s.53
[256] SOROKİNA, E.G; Zarubejnıy Opıt Modelirovaniya Pensionnıh Sistem, Jurnal "V Mire Prava" , No: 1, 2003. c. 12–15
[257] ARABACI, Gelirin Yeniden Dağılımı, s. 53

gelişme göstermekte ve devlet sigorta sisteminin dışında sendikaların katılımı ile çalışanlara ek sigorta haklarından yararlanma olanağı tanınmıştır[258].

C. Karma Model

Günümüzde, yukarıda da anlatıldığı üzere yaygın olan Bismarck veya Beveridge tipi sosyal güvenlik sistemlerine sahip olan ülkeler yanında bu iki sistemin niteliklerini bir arada karma bir model olarak uygulayan ülkeler bulunmaktadır. Genellikle "Karma Model" olarak adlandırılan bu modele bir diğer deyimle "Kapsayıcı Model" (Encompassing Model) olarak tanımlama yapılmaktadır[259]. Karma Sigorta Sistemini uygulayan ülkeler başlangıçta Bismarck sisteminden etkilenmiş olmalarına rağmen II. Dünya Savaşı sonrası Beveridge Planının ve Keynes'in sosyal tedbirlerin ekonomiyi destekleyeceği yolundaki teorik yaklaşımının etkisiyle toplumun tümünü kapsayacak şekilde bu iki modeli bir araya getirecek şekilde reform çalışmaları yapıldı[260].

Karma sigorta modeli uygulamada, kendinden önce kullanılan mesleki faaliyet ölçütüne dayalı, Bismarck Modeli veya İşçi sigortası modeli olarak adlandırılan sosyal sigorta modelini ve ulusal ya da üniversal sosyal güvenlik modeli olarak adlandırılan Beveridge Modelini örnek alarak her iki modelin unsurlarını içeren karma sosyal güvenlik modelidir[261]. Ortaya çıkan bu karma modelde hem aktif nüfusa yönelik "sosyal sigorta" sisteminin, hem de tüm vatandaşları kapsama alan "üniversal" bir sosyal güvenlik sisteminin temel özellikleri bir arada uygulanmaktadır.

---

[258] SOROKİNA, Zarubejnıy Opıt Modelirovaniya Pensionnıh Sistem, c. 12-15; ANTROPOV, Vladislav; Ekonomiçeskie Modeli Sotsianoy Zaşitı Naseleniya V Gossdarstvah Ec, Москва, 2007, c. 25

[259]KORPI, Walter-PALME, Joakim; "The Paradoh of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, an Poverty in the Western Countries", American Sociological Review, Vol. 63, No. 5, (Oct. 1998),'den- Rabihan Yüksel ARABACI Gelirin Yeniden Dağılımında Bir Araç Olarak Sosyal Güvenlik (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Bursa, 2007. s. 46

[260]SÖZER, Sosyal Devlet, s. 88

[261]GÜZEL, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform, s. 64

Karma model, bir yandan tüm vatandaşları kapsayan ve sadece vatandaş olmalarından dolayı onlara temel bir güvence sağlamakla birlikte, diğer bir yönüyle çalışan aktif nüfus için daha üst düzeyde ek programlar sunularak sosyal sigorta yoluyla çalışan kesimlere daha fazla koruma sağlamaktadır. Diğer bir deyimle Karma model temelde iki ayak şeklinde ayrılmış olup, bu modelden faydalanmak için, birinci ayağı olan sosyal sigorta için çalışarak pirim ödenmesi, toplumun tümünü kapsayan ikinci ayağından faydalanmak için ise Beveridge modelinde olduğu gibi, bu ülkede yaşamak yeterli olacaktır[262].

Sistemin finansmanı esas olarak işçilerin ücretlerinin belirli bir yüzdesi üzerinden işverenleri tarafından sağlanmaktadır[263]. Kapsam olarak Beveridge Modelin kapsamı kadar geniş olduğu söylenen Karma Model, tüm nüfusu temel bir güvenlik programının kapsamına alırken, aktif nüfus için ek programlar oluşturmuştur[264]. Aktif çalışmaya katılmayan nüfus için harcamaların temel kaynağı olan vergiler bu finansmanın diğer kaynağını oluşturmaktadır. Sistemin ağırlıklı olarak yürütüldüğü ülkelerden olan Danimarka'da sosyal güvenliğin sağlanmasında vergilerin önemli rolü vardır. İsveç ve Norveç'in aynı özelliklere sahip olduğunu söylemekle birlikte, Hollanda'nın ise meslek gelirleri üzerinden aldığı vergilerle sosyal güvenliği sağladığı söylenebilir[265].

Karma sistemin uygulandığı esas ülke olarak Hollanda'da öncelikli olarak bu sistem kabul görmüş ve son yıllarda yapılan reformlar sonucu önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Örnek ülke olarak Hollanda dışında İsveç, Norveç ve Finlandiya gibi ülkeler de bu modeli uygulamaktadır.[266]

Genel olarak sosyal güvenlik sistemlerinin hedef kitlelerine yapacağı edimler benimsedikleri ilkeler doğrultusunda farklı oldukları için, Karma sistemde de bu farklılık kendini göstermektedir. Bismarck modelinde kazançlarla ilişkili ve bireylerin çalışma yaşamlarındaki gelir seviyelerine bağlı bir edim, Beveridge

[262]ARABACI, Gelirin Yeniden Dağılımı., s. 46-51
[263]UĞUR, Özel Emeklilik, s. 65,
[264]ARABACI, Gelirin Yeniden Dağılımı., s. 49
[265] GEDİK, Sosyal Güvenlik, s. 58
[266]SÖZER, Sosyal Devlet, s. 88; ARABACI, Gelirin Yeniden Dağılımı., s. 46

modelinde ise bazı istisnalar olmakla beraber, herkes için düz oranlı ve mütevazı bir düzeyde bir edim ilke edinmiştir. Yeni reformlarla geliştirilen sistemlerde sadece yoksullara asgari düzeyde yardım projeleri amaç edinmektedir. Karma sistemlerde ise Beveridge sistemde olduğu gibi, toplumun tamamını kapsayacak şekilde, herkes için düz oranlı ve mütevazı bir düzeyde edimin sağlanması ve diğer yandan aktif nüfusa yönelik çalışan kesime kazançla ilişkili ve çalışma yaşamındaki gelir düzeyine göre farklı edimler sağlanmaktadır[267].

Karma modelde Bismark modelinde de olduğu gibi hedefleme oranının diğer modeller göre düşük olduğu araştırmalarda yer almaktadır. Farklı sosyal güvenlik modellerinin yoksulları hedefleme derecelerinden yola çıkılarak, hedefe yönelik modellerin tamamen yoksullara yönelik olduğu, ve vergiler yoluyla sağlanan gelirin yoksullara dağıtıldığı, Beveridge modelinde ise "sosyal eşitlikçi" bir anlayış nedeniyle herkese eşit ivaz verildiği söylenebilir. Ancak göreceli olarak düşük gelirlilere yüksek gelirlilerden daha fazla ivaz ödendiğinden, Bismarck ve Karma modellerde ise kazanca bağlı olarak ivazlar ödenmesi nedeniyle, mutlak olarak yüksek gelirlilere yoksullardan daha fazla ivaz ödenmesi söz konusudur ve göreceli olarak düşük gelirlileri hedefleme derecesi azdır[268]. Buna göre bir sıralama yapmak gerekirse, en yüksek hedefleme derecesine Hedefe Yönelik Neo Liberal Modellerin sahip olduğu, bunu Beveridge modelinin izlediği, en düşük hedefleme derecesine ise, Bismarck ve Karma modellerin sahip olduğunu söylemek mümkündür[269].

Karma modeli benimseyen ülkelerde eşitsizliğin giderilmesi diğer modellerin geçerli olduğu ülkelere göre daha etkendir. Çünkü sosyal güvenlik sisteminin gelirin yeniden dağılımında kullanabileceği bütçesi ne kadar büyük ve hedefe yönelik olma derecesi ne kadar düşük ise, sistem o kadar yeniden dağıtıcı olmakta ve toplumdaki eşitsizlik ve yoksulluğu o oranda giderebilmektedir. Farklı refah devletlerinin ödedikleri sosyal güvenlik ivazları UÇÖ' nün verilerine dayanarak hesaplanmış ve ikincil dağılım sonucu eşitsizlikte meydana gelen değişim ölçülmüştür. Yeniden dağılım için kullanılan bütçenin eşitsizlik üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur. Bu

[267]ARABACI, Gelirin Yeniden Dağılımı, s. 52
[268]ARABACI, age. s. 33
[269]ARABACI, age. s. 55

karşılaştırmada karma modeli benimseyen ülkelerde eşitsizlik oranında azalma olduğu, diğer modellerde ise bu oranın daha düşük olduğu gözlemlenmiştir[270].

Üniversal kapsamı yanında kazanca bağlı ivaz ödeyen sigorta boyutu ile Karma model, bir yandan toplumun tamamı için sosyal güvenlik sağlaması, diğer yandan yüksek gelirli kesimler için kazançla ilişkili ivaz ödeyerek, özel sistemlere yönelimi en aza indirmesi bakımından Bismarck ve Beveridge modellerinde ortaya çıkardığı sorunları gidermektedir. Bu açıdan Karma modeller hem toplumdaki tüm gruplar arasında çıkar birliği sağlamakta, hem de yüksek gelirliler için yüksek ivaz güvencesi sağlayarak sistem dışına çıkmalarını önlemektedir. Özetle, Karma model, toplumdaki tüm grupların risk ve kaynaklarını bir araya getirerek ortak çıkarlar yaratması ve herkes için temel bir sosyal güvenlik yanında çalışan kesim için ikinci ayak sosyal güvenlik programı uygulayarak kazanca bağlı ivaz ödeyerek sistemden çıkısı önlemesi nedeniyle daha etkin yeniden dağılıma neden olabilmektedir[271].

19 yüzyılın 80 yıllarında sosyal güvenliğin temeli konulan İsveç tarım ülkesi olarak Avrupa'da fakir ülkeler içinde yer almakta idi[272]. Karma sisteme gösterebileceğimiz en örnek ülkelerden İsveç refah devleti niteliğine sahip bir devlet gibi 1932 yılında halkın refahı yönünde uzun bir süre boyunca en elverişli koşullar altında "orta yol modeli" olarak hiç bir müdahale olmaksızın gelişen geniş bir sosyo-ekonomik deneyim sergilemiştir[273].

Diğer Avrupa Birliği ülkelerinde sosyal güvenliğin finansmanında vergilere istisnai olarak veya dolaylı vergiler çerçevesinde başvurulmasının aksine İsveç'te, sosyal güvenliğin finansmanı açısından vergiler önemli bir paya sahip olsa da[274], sosyal güvenliğin finansmanında ödenen primlerin oranı da küçümsenmeyecek kadar

---

[270]ARABACI, age. s. 56
[271] ARABACI, Gelirin Yeniden Dağılımı, s. 58
[272] ANTROPOV, Vladislav; Şvedskiy Opıt Sotsialnogo Obespeçeniya, Narodonaselenie, Moskva, 2005, No 4, c. 79
[273]BRODIN, Erıc; İsveç Refah Devleti: Kayıp Cennet, Çev: Süleyman Erdal, http://www.canaktan.org/politika/anti_leviathan/diger-yazilar/erdal-isvec-refah.pdf, Erişim Tarihi, 13.09.2008
[274] EGELİ, Haluk; Parafiskalite ve Parafiskal Yükümlülükler, İzmir, 2003, s. 3

önemlidir[275]. Sosyal harcamalara ayrılan pay açısından baktığımızda, örneğin 20. yüzyılın başından 1960'a kadar olan dönemde kamu bütçesi içinde sosyal harcamaların payı İsveç'te yüzde 30'dan yüzde 53'e çıktığını, 1980 sonrasında ise İsveç'te yüzde 33,1 oranlarına düşmüştür[276].

Ülkede istihdam alanında önemli başarının sağlandığı[277] ve çalışanların o cümleden tüm toplumun yaşam standardının Avrupa ülkeleri arasında en yüksek seviyeye ulaştırıldığı söylenebilir[278]. Sosyal güvenliğin iktisadi inkişafı ve çalışma hayatının gelişimi açısından engel yarattığı düşüncesini İsveç örneği bertaraf etmektedir. Çünkü dünya ülkeleri içinde en yüksek sosyal güvenlik yükü olan ülkelerden İsveç'te çalışanların sosyal refahı daha iyi ve nüfusun çalışma oranları da diğer birçok ülkeye göre yüksektir. İstihdam oranı 16–64 yaş gurubunda 74% oranlarında bulunmaktadır ki, bu oran Avrupa ülkelerinin çoğundan daha yüksektir[279].

İsveç, gönüllülük esasına dayanan hastalık sigortasını 1955 yılında kazançla ilişkili bir yapıya dönüştürmüş, 1959'da Beveridge tipi emeklilik programına aktif nüfus için kazançla ilişkili (Bismarck tipi) bir emeklilik programı ekleyerek karma bir sistem oluşturmuş[280], sonuç olarak oluşan karma model sayesinde eşitsizliğin ortadan kaldırılması diğer ülkelerle kıyaslandığında daha başarı sağladığı söylenmektedir[281].

Bireysel anlamda toplumun eşitliğini savunan devlet tarafından toplumun her bir bireyinin sosyal ihtiyacını sağlamak, onları korumak ve bunun teşkilini sağlayarak toplumu yönetmek amaçlanmıştır. Bireylerin ihtiyacını sağlamakla devlet yükümlü olup, çocukluktan mezara kadar devletin karşılaması gerektiği ve bu

---

[275] ANTROPOV, Vladislav; Ekonomiçeskie Modeli Sotsianoy Zaşitı, c. 20
[276] KORAY, Meryem; Görülmek İstenmeyen Gerçek: Sosyal Refah Politikaları Ve Demokrasi İlişkisi, Çalışma Ve Toplum Dergisi, Sayı 2, 2005, s. 38
[277] VOLKOV, A. M.; ŞvetsiyaSotsialnoe-Ekonomiçeskaya Model, Moskva, 1991, c. 173
[278] MYURDAL G; Şvetsiya İ Zapadnaya Evropa, Moskva, 1964, c. 43
[279] PAGROTSKİ, Leyf; Evropeyskuyu Model Neobhodimo Modernizirovat-Bolşie Rashodı Na Sotsalnıe Nujdı-Eto Reşenie, A Ne Problema, Nezavisimaya Gazeta ot- 23.11.2000
[280] ARABACI, Gelirin Yeniden Dağılımı, s. 46
[281] ARABACI, Gelirin Yeniden Dağılımı s. 56, 60–61

sebeple de insanların bireysel anlamda üçüncü kişilerin yardımına gerek duyulmaması ana düşüncedir[282].

1980 yıllarından itibaren İskandinav ülkeleri o cümleden İsveç devletinde yürütülen sosyal güvenlik modeli derin sorunlarla ve sosyal huzursuzluklarla yüz-yüze kalmış, sosyal yardım alanların sayısında ve işsiz sayısında olağanüstü artış meydana gelmişti[283]. B 1990 yılına kadar bir model olarak benzerlik gösteren İskandinav ülkeleri bu tarihten sonra yaşanan gelişimler nedeniyle temel model yapısından kopmaya başlamışlardır[284].

1990'lı yıllar İsveç'te de refah sisteminin yeniden yapılandığı ve çalışmanın sosyal korumaya erişimde çok daha önemli hale geldiği yıllar olarak sosyal devletin sunduğu hizmetlerin daraltılması, özellikle çalışma temelinde yükselen katkıya dayalı programların ağırlığının arttırıldığı dönemdir[285]. 1980 yılının ikinci yarısından itibaren İsveç'te emeklilik sigortasında önemli değişiklikler yapılmış ve kamu, mesleki ve özel emeklilik planlarında belirli fayda esaslı yapılanmadan, belirli katkı esaslı yapılanmaya doğru gerçekleşen eğilim gerçekleşmiştir. Bu eğilimde başlıca iki faktör etkili olmuş ki, ilk faktör fonlanmayan borçların finansal yükü ve eski sistemin belirli fayda düzenlemelerindeki adaletsizlik, ikinci faktör ise yatırım fonlarına rağbetin artması ve yeni finansal araçların gelişimidir[286].

Emeklilik sisteminde yapılan değişimlere ek olarak çalışma yaşamını düzenleyen kuralların değiştirilmesi, vergilerin indirilmesi ve buna bağlı olarak bütçede doğan açığı kapatmak için, işsizlik ve hastalık ödentilerini düşürülmesi, işsizlik sigorta primlerinin yükseltilmesi gibi yaşanan değişimler bu huzursuzlukların devam edeceği izlenimini vermektedir. Ülkelerde yaşanan işçilerin sayısında bir artış ve emeklilerin sayısında bir azalma aynı anda gerçekleşmesine binaen birçok ülkede,

---

[282] TSERKESVİÇ, L.V; Sovremennıe Tendentsii Sotsialnoy Politiki V Stranah Evropeyskogo Soyuza, Sankt-Peterburg, 2002. c. 27.
[283] CIZİRİ, Şerefhan; İskandinav Modeli, Peri Yayınları, İstanbul, 2000, s. 134-135
[284] KVİST, Djon; Sotsalnıe Reformı V Skandinavskiy Stranah V 1990-Godı, Spero News, Spero News, 2003, No: 1, c. 23-24
[285] GÖKBAYRAK, Şenay; Göçmen Grupların Sosyal Hakları, Çalışma Ortamı Dergisi, Sayı–89, Ankara, 2006, s. 10–11
[286] UĞUR, Özel Emeklilik, s. 143

(ABD, Kanada, İrlanda, Fransa ve Hollanda), katkı oranlarını arttıran sistemik reformlar tercih edilmiştir. İtalya, Letonya, Polonya ve İsveç gibi ülkelerde aktüeryal olmayan dağıtım sisteminden kısmi fonlama sistemine geçilmiş[287], özellikle örnek ülke olarak İsveç'te 1999 yılından kısmi fonlamaya geçilerek gelecek 5,5 yılı için emekli maaşlarının maliyeleştirilmesi için rezerv yaratılmıştır[288].

Süreç içerisinde 67 yaşın emeklilik yaşı olarak kullanılmış olmasına rağmen günümüzde bu yaş sınırı hem kadınlar hem de erkekler için 65 yaşına indirilmiş ama 60 yaşından itibaren ise bazı şartlar çerçevesinde emekliliğe ayrılmak mümkün kılınmıştır. Üçayaklı bir model olarak emeklilik sisteminin birinci ayağında 65 yaşına gelmiş tüm kişilere dağıtım yöntemi ile finanse edilen minimum emeklilik hakkı[289] tanınmış ve emeklilik primleri, kazançların %18,5 olup, bu oranının %16'sı oranındaki bir katkı belirli katkılı programla kredili olacak, kalan %2,5 oranı ise hayali bir hesapta bireysel fonlu bir hesapta biriktirilmektedir[290].

İkinci ayakta çalışanların kazancına ilişkin olarak üst sınırlı emeklilik hakkı tanınmış ve mesleki emeklilik programları ile işveren ve işçi kuruluşları arasındaki toplu anlaşmalara dayanan anlaşmalarla çalışanların yaklaşık %90'ı kapsama alınmış ve emeklilik yaşının 65 olduğu çeşitli mesleki emeklilik programları, zorunluluk açısından kamu emekliliği ile benzeşmektedir.

Üçüncü ayakta ise mesleki emeklilik, bireysel emeklilik ve özel tasarrufların bütününden oluşan gönüllü emeklilik hakkı tamamlayıcı hak olarak düzenlenmiştir[291]. Emekliliğe ayrılmak için 1980 yılına kadar 20 yıl çalışma şartı, bu

---

[287] İZGİ BALCI, Berna; Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Son Gelişmeler, s. 94

[288] SHERMAN , Karl Gustaf; The Swedish Pension Reform. Issues in Social Protection. Discussion paper 7. Social Security Department. ILO Office. Geneva, 1999. s. 40, http://www-ilo-mirror.cornell.edu/public/english/protection/socsec/download/swedish.pdf, (19.12.2008).

[289] Minimum emek hakkı olarak ifade edilen asgari ücret mevzuatta en aşağı düzeyde belirlenir ve az gelirli insanların refahını geliştirmek için her yıl mütemadiyen arttırır.

[290] UĞUR, Özel Emeklilik, s. 76

[291] ALİYEV, Mayis, Pensiya Hukukunun Problemleri, Bakü, 2004, s. 576; ANTROPOV, Vladislav; Ekonomiçekie Modeli Sotsainoy Zaşitı naseleniya V Gosudarstvah EC, Avtoreferat, Moskva, 2007. c. 25; UĞUR, s. Özel Emeklilik, s. 140

tarihten itibaren ise her yıl 1 sene eklenmiş olup, 1990 yılında ise 30 yıl olarak belirlenmiştir[292].

Dünyada işsizlik sigortasının zorunlu olması ilkesi birçok ülkede kabul edilmiş olup, bu kuralın istisnası olan ülkelerden biri İsveç'tir ki, işsizlik sigortasını sigortalının isteğine bırakmış ve genellikle sendikalarla işverenin toplu görüşmeleri ile belirlenmektedir[293].

Vergi tabanlı finansmanı sınırlandırarak İsveç modelini değiştiren küreselleşme süreci geçmiş tarihte yüksek seviyedeki vergileme, kamu sektörünün ekonomide geniş rol oynaması, sosyal güvenlik hizmetlerinin sağlandığı ortamın sürdürülebilirliğini mümkün kılmaktaydı. Mali tabanlı bu strateji giderek zayıflamakta, sonuçta İsveç modeli vergi yükünü ve kamu harcamalarını azaltmaya, uzun dönemde istihdamı genişletip mali pozisyonu iyileştirmeye, vergi tabanını genişletip gerekli bütçe transferlerini azaltmaya zorlanmaktadır[294]. Oysa ki, yüksek vergiler ve yüksek fiyatlar nedeniyle sürekli eleştirilen ülkede, diğer bakış açısıyla değerlendirecek olursak sosyal güvencenin ve sosyal barışın sağlanmasında temel kaynak olduğu vurgulanmıştır[295].

Sonuç olarak, eğitimden sağlığa, konuttan kreşe kadar uzanan yüksek düzeyde bir kamu hizmeti sağlayan ve hangi gelir grubu veya meslekte olursa olsun tüm vatandaşların yararlanabildiği sistemin bütçe açıkları nedeniyle kamu harcamalarında kısıtlamalara gidilmekte ve bazı hizmetler piyasaya devredilmekte olup, nitekim bu değişimler sürdükçe İsveç modelinin yıkılacağı korkusu duyulmaktadır[296].

---

[292] ALİYEV, 2004, s. 577;
[293] ANTROPOV, Vladislav; Ekonomiçeskie Modeli, c. 33; YİĞİT, Yusuf; Türkiye'de İşsizlik Sigortası'nın Uygulama Alanı Ve Sigorta Yardımlarına Hak Kazanmanın Koşulları, "Çalışma Ve Toplum" Ekonomi Ve Hukuk Dergisi, Birleşik Metal İş Sendikası, Sayı 2, İstanbul, 2005, s. 76
[294] GÖKBUNAR, Ramazan-ÖZDEMİR, Harun-UĞUR, Alparslan; Küreselleşme Kıskacındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları, Doğuş Üniversitesi Dergisi, Sayı 9, İstanbul, 2008, s. 170
[295] ANTROPOV, Vladislav; Modeli Sotsialnoy Zaşitı v Stranah ES, Mirovaya Ekonomika İ Mejdunarodnoe Otneşeniya, Moskva, 2005, No: 11, c. 74-75
[296] KORAY, Meryem; Görülmek İstenmeyen Gerçek: Sosyal Refah Politikaları Ve Demokrasi İlişkisi, Çalışma Ve Toplum Dergisi, S. 2, 2005, s. 45

D. Devletçe Bakılma Modeli

Devletçe Bakılma Modeli olarak nitelendirilen bu model, yoksulluk sorununa köklü bir çözüm getirme özelliği nedeniyle sosyal güvenlik sistemleri içinde saygın bir yere sahiptir[297]. Sosyal güvenlik programlarının gelir kaynakları iki farklı düşünce doğrultusunda belirlenmektedir. İlk düşünceye göre devlet sosyal güvenliği vergilerle finanse eder, çünkü sosyal güvenlik toplumun bir sorunudur ve bireyin sosyal güvenliğini sağlama sorumluluğu, içinde yasadığı toplumu ilgilendirdiği için ve kişinin sosyal güvenliği, o toplumun vatandaşı olmaktan doğan bir hak niteliğinde olduğu için bütün giderlerinin devletin gelirleri ile karşılanması esastır. İkinci düşünceye göre ise, kişinin kendisinin ve ailesinin ekonomik güvenliğini devletten önce düşünmek zorunda olduğu ve kişisel sorumluluk bilincine sahip olması gerektiği savunulmaktadır. Nitekim bu düşünceye göre, sosyal güvenliğin finansmanı, işçi ve işverenlerden alınan primlerle ve devletin katkısı ile sağlanır[298].

Bu düşünceler doğrultusunda sosyal güvenliğin sağlanmasında kullanılan üç yöntem; sigorta, sosyal yardım ve devletçe bakılma yöntemleri kullanılarak yöntemlerin belirlenmesinde temel kıstas olarak sosyal gelirlerin sağlanış yöntem ve biçimleri etken olmaktadır. Nitekim finansman sorunları ile ilgili düşünceler bu yöntemlerin seçilmesini etkilemekte ve sosyal güvenliğin dayandığı yönteme göre farklı kaynaklardan finansman sağlanmaktadır. Prensip olarak, sigorta ve devletçe bakılma yöntemleri dayanışma, sosyal yardım yöntemi ise yardım ilkesine dayanmakta olup, sigorta yöntemi primli, devletçe bakılma ve sosyal yardım yöntemleri ise primsiz sistemler olarak da adlandırılmaktadır. Kısaca kamu maliyesindeki terminoloji ile açıklanacak olursa devletçe bakılma ve sosyal yardımın finansmanı vergi gelirleri, sosyal sigortanın finansmanı ise temel olarak parafiskal gelirlerle (vergi benzeri gelirler)-yani primler ve devlet katkılarıyla karşılanmaktadır[299].

---

[297]TOBB; "Sosyal Güvenlik Kavramı: Doğuşu ve Gelişimi", Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 1993. s. 30.
[298]TALAS, Cahit; Sosyal Ekonomi, Ankara, 1979, s. 354; ARABACI, Gelirin Yeniden Dağılımı, s. 46
[299]TOBB, Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2. Baskı, TOBB Yayınları No: 264, Ankara., 1994, s. 9; DİLİK, Sait; "Sosyal Güvenliğin Finansmanı", TÜHİS, Cilt: 13, S. 1, Kasım-Şubat, Ankara, 1993, s.16-22.

Devletçe Bakılma Modelinde sosyal yardımlarda olduğu gibi bir dış yardım, yani devlet yardımı sekli gerçekleşmekte, bu itibarla, prensipte devletin vergilerle karşıladığı tek yanlı bir yardım sistemi gerçekleşmekte ve koşulları gerçekleştikte kişi için bir hak teşkil etmektedir. Ancak yapılan harcamaların devlet bütçesinden karşılanması, sosyal güvenlik tedbirlerinden yararlananların sosyal güvenliğin finansmanına hiçbir şekilde katkı yapmayacakları anlamına gelmemektedir. Herkesin vergi yükümlülerinin ödedikleri vergiler ölçüsünde finansmana dolaylı katkıları olacaktır. Ancak, hedef kitle her zaman vergi ödeyenler olmadıklarından ve gelir düzeyi yükseldikçe ödenen vergi miktarı da artan oranlı olarak yükseldiğinden, bu modelin niteliği gereği, tüm toplum çerçevesinde yüksek gelirlilerden düşük gelirlilere doğru yeniden bir gelir transferi yapılmaktadır[300].

Sosyal sigortalara alternatif olarak görüldüğü söylenen, devletçe bakılma yöntemi ile sosyal yardımlar arasında benzerlik olsa da, bu iki yöntem arasında tarihsel olarak farklılıklar olduğu, farklı kaynaklar kullandığı vurgulanmaktadır. Sosyal güvenliğin finansmanı devletçe bakılma yönteminde bütünüyle, sosyal yardım yönteminde büyük ölçüde devletçe sağlanmaktadır. Sigorta yönteminde, daha acık deyişle sosyal sigortaların finansmanında ise isçi, işveren primleri yanında devlet katkısı söz konusu olmaktadır[301].

Diğer yönden vatandaşlara muhtaçlığı nedeniyle, ihtiyaç halinde bulunma kaydıyla tanınan sosyal yardımlardan farklı olarak, Devletçe Bakılma Modelinde sadece belirli kişi gruplarına belirli nedenlerin varlığı halinde yardım yapılmakta ve önceden belirlenmiş olan edimler, kişilerin yaş, sağlık, aile gibi özel durumlarına bakılmaksızın sadece korumaya sebep olan olayın varlığına bakılarak sağlanacaktır. Ayrıca Devletçe Bakılma Modelinde ağırlıklı amaç, asgari ölçüde yaşam sağlamaktan ziyade faydalanacak kişilerin durumunda iktisadi iyileştirme

[300]SÖZER, Sosyal Sigorta, s. 10-11; UĞUR, Özel Emeklilik, s. 68; DİLİK, Sait; Türkiye'de Sosyal Sigortalar İktisadi Açıdan Bir Tahlil Denemesi, Ankara, 1972. s. 12.
[301]DİLİK, Sait; Sosyal Güvenliğin Finansmanında Yansıma Olayı-Primler Ve Devlet Katkıları, Kamu-İş, C:7, S: 4, s.51, Ankara, 2004,

yapmaktır[302]. Günümüzde her iki sistemin finansmanı devlet bütçesinden ayrılan kaynaklarla sağlanmaktadır. Örneğin, Türkiye'de benzer uygulamaların finansmanı, devlet bütçesinden veya devletin bütçe dışında oluşturduğu fonlar ya da benzeri kaynaklardan karşılanmaktadır[303].

Sosyal güvenlik sistemlerinin giderlerini kısmen veya tamamen vergilerle finanse edilerek Devletçe Bakılma Modelinin uygulandığı ülkelere örnek olarak Yeni Zelanda'yı ve Danimarka'nı gösterebiliriz[304].

Gelişmiş sosyal devlet yapısına sahip olan Danimarka'da sosyal politikaların finansmanı, vergilerle finanse edilerek, hem merkezi, hem de yerel yönetimlerin sorumluğunda sosyal güvenlik ağıyla tüm Danimarkalılar bu ağ kapsamına alınmaktadır. Ulusal sağlık sigorta sistemi altında ücretsiz olarak sunulan tıbbi hizmetler ve sağlık yardımları, bakım ihtiyacına cevap verebilmek maksadıyla ortaya çıkmış bakım güvencesi yöntemi, yaşlıların ve özürlülerin bakımı, huzurevi-bakım yurdu ya da kişiye yönelik evde bakım olarak yerine getirilen birçok edimler bu model kapsamında yürütülmektedir[305]. Ülkedeki tüm ücretliler de İstihdama Dayalı Genel Rejim kapsamında olup, İsteğe Bağlı Erken Emeklilik Rejimi ise işsizlik sigortası fonlarına bağlı kimseler için geçerlidir[306].

Sosyal güvenlik harcamalarının tamamen vergilerle finanse edilen ülke olarak diğer en bariz örnek Yeni Zelanda olup 1938'den bu yana sosyal güvenlik sisteminde vergilerle finansman yöntemini kullanmaktadır[307]. Yaşlılıkla ilgili ilk sosyal güvenlik adımları Bismarck Almanya'sından sonra gerçekleştiren Danimarka'nın 1891'de uygulamasının ardından, bu sisteme Yeni Zelanda 1898'de başlamıştır. Yeni Zelanda gibi ülkelerde sosyal güvenliğin finansmanında devletin payı %100'e yakın

---

[302]SÖZER, Sosyal Sigorta, s. 9-10; UĞUR, Özel Emeklilik, s. 68
[303]DİLİK, 1998, s.137.
[304]UĞUR, Özel Emeklilik, s. 67
[305] SEYYAR, Ali-OĞLAK, Sema; Danimarka ve Hollanda Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Bakım Hizmetleri (Mukayeseli Bir Değerlendirme), Öz-Veri Dergisi, Aralık 2004, Cilt: 1 Sayı: 2. http://www.ozida.gov.tr/yayinlar/ozveri/ov1makdanholsosyal.htm, (21.01.2009)
[306]Sosyal Güvenlik Çalışma Grubu, II. Bilişim Şurası, Ara (Taslak) Raporu, www.bilisimsurasi.org.tr, Erişim tarihi: 17.11.2008.
[307] TALAS, Cahit; Sosyal Ekonomi, 1979, s. 358; İVANOV, Viktor; Reforma Pensionnoy Sistemı, "Gazeta Kommersant", No: 151, Ot-19.08.1995

olmuştur. Keza Danimarka'da da, sosyal güvenliğe ayrılan özel vergilerin payı ile birlikte düşünüldüğünde, sosyal güvenliğin finansmanında kamusal nitelikteki kaynakların payının yüzde 90'ı aşan bir orana ulaştığı görülmektedir[308].

Batı ülkelerinin kabul ettiği 102 sayılı antlaşmanın daha ötesine giderek sosyal güvenlik sisteminin kapsamına doğa risklerini de alan[309], çalışan ve çalışmayan arasında ayrım yapmaksızın[310] sosyal yardımlardan faydalandıran Zelanda OECD ülkeleri içinde sosyal güvenliğin finansmanına en yüksek katkı yapmıştır. 1995 yılı verilerine göre 92,4 oranında devlet tarafından karşılanmıştır[311]. Yaşlı kesimin korunmasına ilişkin olarak dünya genelinde ağırlıklı olarak var olan üç klasik model; sosyal sigorta sistemi, zorunlu sigorta sistemini tamamlayıcı emeklilik sistemi ile tamamlayan sistem ve üçüncüsü ise sosyal güvenlik sistemi olarak adlandırılan sistem yaygınlık kazanmıştır. Nitekim Yeni Zelanda'nın içinde bulunduğu bu üçüncü model yaşlılara gelirleriyle bağlantı kurmaksızın, herkese eşit ve genel bir gelir sağlamaktadır[312].

Ülkede tüm vatandaşlar 65 yaşında emekliliğe ayrılabilmekte olup, 1991–2001 yıllarında emekliliğe hak kazanma yaşı kademeli olarak 60'tan 65 yaşına yükseltilmiştir. Özellikle sağlık alanında devletin sağlamış olduğu hizmetler göz ardı edilmemelidir. Nitekim bu sistemin insanlara sağlamış olduğu koruma sayesinde ülke vatandaşlarının sağlamlık seviyesi diğer ülkelere göre iyi bir düzeydedir.

Son dönemde devlet tarafından sosyal güvenliğin sağlanmasına esaslanan bu sistemin değiştirilmesi ve özelleştirilmesi yolunda öneriler ileri sürülmüş olsa da bu yönde olumlu bir gelişme olmamış ve büyük oranda geri çevrilmiştir. Ama teklif edilen yeni model uygulamalarının ülkede daha da faydalı olacağı özel sigortalarla

---

[308] IŞIKLI, Alpaslan; Sosyal Güvenliğin Sonu mu? Türk-İş, S. 362, Temmuz-Ağustos Ankara, 2004, s. 46-52
[309] TUNÇOMAĞ, 1987, s. 5
[310] EMİLİ, S. Endryus; Strahovanie Na Sluçay Notrudosposobnosti, Sostavlenie Programma İ İh Praktiçeskoe Primenenie, Aprel, 1998, s. 27, (14.05.2009)
http://info.worldbank.org/etools/docs/library/77001/march2002/pdfreadings/disability.pdf,
[311] SSK; 35 Soruda SSK Gerçeği; Ankara; 1995; Ek Tablo:2
[312] GÜZEL-OKUR, 2004, s. 348, İZGİ,BALCI BERNA; Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Son Gelişmeler, Çalışma ve Toplum Dergisi, S. 16, İstanbul, 2008.

bir arada yeni çözüm yolları bulunulacağı araştırmalarda ileri sürülerek savunulmaktadır[313]. Çalışırken orta gelirli olan biri için en düşük emekli zenginliği İrlanda, Meksika, Britanya ve ABD'de olduğu gibi, Yeni Zelanda da bu miktar ortalama gelirin yaklaşık altıda biridir. Elbette, bu ülkelerdeki insanlar genellikle çalışırken emeklilik sistemlerine daha az katkıda bulunduklarından bu ülkelerin emeklilere daha yüksek emekli zenginliği vaat eden diğer ülkelerden daha az 'cömert' olduklarından bahsetmek yanıltıcı olabilir[314].

Alman modelini örnek alan Batı ülkelerinin aksine, Kuzey Avrupa ülkeleri yeni Zelanda modeline yönelik bir yol çizmektedirler[315]. Ülkede yardımdan faydalananların katılmadığı ve sadece vergilerle finanse edilen ülkede yoksulluk sorunu bir bütün olarak değerlendirilmiş ve çözüm getirilmeye çalışılmıştır. Tüm bireyler sosyal güvenliği bir hak olarak talep edebilmekte ve yoksulluğun sebebi ne olursa olsun bireyler yoksulluk seviyesinin altına düştükleri zaman bu taleplerini ileri sürebilmektedir. Ama devletin yoksullara sağladığı yardım onların yoksullaşmadan önceki dönemini sağlama değil, sadece asgari düzeyde bir yaşam standardı sağlama siyasetidir[316].

1990 yılından itibaren emeklilik yaşının 60'tan 65'e yükselen ülkede çalışan kesimin yaş ortalaması ağırlıklı olarak yaşlı nesilden ibaret olmaktadır. Özellikle emekliliğe ayırmada zorlamanın olmaması ve erken emekliliğe birçok hakların tanınmamasın en son hadde kadar insanları çalışmaya yönlendirmektedir[317]. Dağıtım yöntemine göre genel gelirlerle finanse edilen kamusal emekli maaşları, normal gelir gibi vergiye tabi olduğundan, emekli maaşlarının net bütçe maliyeti brüt maliyetten

---

[313] SUSAN, St John; Managing The Risks Of Ageing: The Role Of Private Pensions And Annuities Within A Comprehensive Retirement Policy For New Zealand, The University Of Auckland, 2003, s. 247-248; BALCI İZGİ, Berna; Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Son Gelişmeler, s. 91

[314] OECD Emeklilik Sistemlerine Bakış: OECD Ülkelerinde Kamu Politikaları, 2005, http://www.oecd.org/dataoecd/43/10/34825701.pdf, (02.01.2009)

[315] GAYDAR, Egor; İstoriya Pensiy, "Nezavisimaya Gazeta", Moskva, 2004. Vıpusk No: 2004-07-13.

[316] GEDİK, Nüvit; Sosyal Güvenlik Hukuku, Eskişehir, 2004, s. 11

[317] HURNARD, Roger; Managing Assets And İncome İn Retirement, An İssues Paper Prepared For The Retirement Commission, May 2007, http://www.retirement.org.nz/files/Managing_assets_and_income_in_retirement.pdf

düşük olmaktadır. 1990 yılından beri emeklilik tasarruflarına ya da özel emeklilik programlarına herhangi bir teşvik sağlanmamaktadır[318].

E. Koruyucu Fon Modeli

Kamu sektörü tarafından yönetilen Koruyucu Fon Modeli olarak adlandırılan bu model Hong Kong, Malezya, Singapur, Tayvan, Güney Kore[319], Singapur, Vietnam ve Çin Halk Cumhuriyeti[320] gibi Asya ülkelerinde ve bazı Güney Afrika ülkelerinde uygulanmaktadır. Özellikle büyük çoğunluğu 1950-1980 yıllarında kurulan Koruyucu Fon uygulaması[321] günümüzde 18 ülkede ve ağırlıklı olarak "yükselen ekonomi" veya gelişmekte olan ekonomi olarak nitelendirilen ülkelerde uygulanmaktadır[322]

Diğer sigorta programlarından farklı olarak risk birikimi taşımayan bu modelde hesaplar bireyselleştirildiği için, bireyler arasında yeniden dağıtım olmamaktadır[323]. Kamu tarafından işletilen Koruyucu Fon Sistemi işçilerin ve işverenlerinin ödedikleri primleri belirli durumlarda genellikle toptan veya yasal faiziyle birlikte geri alabilmelerine imkân tanıyan zorunlu tasarruf programı olarak yürütülmektedir[324]. Her çalışan adına bireysel hesaplarda biriken prim tutarlarından oluşan fonlar, devlet kuruluşu tarafından yatırıma yönlendirilmekte ve işletilmektedir[325]. Genellikle bireysel tasarruf hesabına dayanan fonların yönetiminde işleyiş farkı bulunmaktadır. Örneğin Hong Kong'da diğer ülkelerdeki gibi yönetim kamu eliyle değil, özel sektör eliyle yürütülmektedir[326].

---

[318] UĞUR, Özel Emeklilik, s. 69
[319] KWON, Huck-Ju; The Economic Crisis and The Politics of Welfare Reform in Korea, Social Policy and Development, Unıted Natıons Research Instıtute For Socıal Development, November-Geneva, 2002, s. 7
[320] Sistema Sotsialnogo Obespeçeniya V Kitae, Gazete "Jenmin Jibao" - 02.03.2003, Erişim tarihi, 15.01.2009
[321] KARADENİZ, Oğuz; Dünya'da ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde İhtiyat Fonu Uygulamaları, Çimento İşverenler Dergisi, Ocak, 2007, s. 6; UĞUR, Özel Emeklilik, s. 69
[322] ATİK, Hakan; Finansal Krizlerin Gölgesinde Yükselen Piyasa Ekonomileri, Ankara, 2005, s. 5
[323] UĞUR, Özel Emeklilik, s. 69–70
[324] KARADENİZ, İhtiyat Fonu, s. 5
[325] Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 20
[326] KARADENİZ, İhtiyat Fonu, s. 6

Sosyal güvenlik sistemi içinde yer alan iki önemli yöntemden biri olan fon yöntemi birçok açıdan eleştirilmekte ve dağıtım yöntemine göre daha dezavantajlı olduğu açıkça görülmektedir. Özellikle hesaplar bireyselleştirildiğinden karşılıklı dayanışma ilkesine aykırı olmakta ve riskleri dağıtma ilkesi ile ters düşmektedir. Bu nedenle; bireysel fon yöntemi daha az masraflı ve daha çok bireylerin kişisel girişim ruhuna dayalı olması ve geleceği garanti altına alma amaçlı tasarruf zorunluluğu öngörmesi sebebiyle özel sigortalarda kullanılmaktadır[327]. Nitekim Koruyucu Fon Modelinin bu özellikleri gereği özel sigorta modeline en yakın model olduğu söylenebilir.

Fon nezdinde kişilere açılan hesaplar bireysel nitelik taşıdığı için birçok ayrık durumda toplanan bedel sigortalıya geri verilebilmektedir. Örneğin, yaş durumuna bakmadan sigortalı ülkeden sürekli ayrılırsa, herhangi devlet memuru olma, askerlik hizmetine başlama, en az beş yıllık fon üyesi olma kaydıyla 6 aydan fazla işsiz kalma hallerinde primleri faiziyle geri alabilir. Kadının evlenmesi halinde, kişinin 45 yaşını doldurması ve iş hayatından çekilmesi halinde, emeklilik yaşının dolması ya da istihdamın sona ermesi halinde fonda biriken para faiziyle toptan olarak veya emekli olduğu takdirde emekli aylığı şeklinde de parasını geri alabilecektir[328].

Koruyucu Fon Sisteminin uygulandığı ülkelerden biri olarak Hong-Kong'da sosyal güvenliğin sağlanması için yasaların güvencesi altında güven sözleşmeleri altında koruyucu fon programı uygulanmaktadır ki bu sözleşmelerin finansal risklerden uzak olduğu söylenmektedir[329]. Genel olarak ele alındığında Hong Kong'un nüfus yapısına göre yaşlılık oranı yüksek olup, nüfusun 12,3 faizi 65 yaşı üstünde, 2033 yılında ise bu oranın 25.6 % düzeylerinde olması beklenmektedir[330].

---

[327] UĞUR, Özel Emeklilik, s. 52; KARADENİZ, İhtiyat Fonu, s. 7
[328] KARADENİZ, İhtiyat Fonu, s. 7
[329] SIU, Alan; "Hong Kong's Mandatory Provident Fund" Hong Kong Institute of Economics and Business Strategy The University of Hong Kong, September 3, 2000, s. 2-3. http://www.hiebs.hku.hk/working_paper_updates/pdf/wp1021.pdf, (12.12.2008)
[330] Hong Kong; The Facts, Mandatory Provident Fund, http://www.mpfahk.org, November 2007, (15.11.2008)

Hong Kong'da üç tür zorunlu koruyucu fon programı uygulanmakta olup bu programlar güven anlaşmaları altında tesis edilerek özel şirketlerce yatırıma yönlendirilmektedir. 18-65 yaş arasında çalışanların katılımını zorunlu kılan bu programlardan birincisi, küçük ve orta ölçekli girişimciler için, ikincisi işveren destekli program olup tek işveren ve sadece çok çalışanı olan şirketler için ve üçüncüsü ise özellikle inşaat ve gıda sanayi gibi hareketliliği olan yüksek endüstri çalışanları için uygun görülmektedir[331].

Koruyucu Fon Modeli kapsamında değerlendirilen Çin'de sosyal güvenlik sistemi içinde sosyal yardım kapsamında değişik isimlerde programlar yapılmakta ve ihtiyaç içinde olan çeşitli kesimlere yardımlar yapılmaktadır. "Ümit", mutluluk ve diğer isimler altında düzenlenen bu projelerle fakirlere, yaşlılara, halkın çeşitli kesimlerine yardım edilerek sorunlar çözülmeye çalışılır[332]. Piyasa ekonomisi esaslarını esas alan reformların yanı sıra, devletin sektörel ve bölgesel tercihli politikaları, işgücü hareketliliği önüne koyulan sınırlama ve engeller, sosyal güvenlik sisteminde yaşanan sorunlar, bölgesel, kentsel ve kırsal yerleşimciler arasında gelir dağılımı dengesizliklerine sebebiyet vermiş ve son 20 yılda ulusal gelir dağılımındaki dengesizliğin yüzde 50 arttığını göstermektedir[333].

Dünyanın en büyük nüfusuna sahip olan bir ülke olan Çin'de ortalama yaşın gittikçe yükselmesi[334] devleti tedbirler almaya yönlendirmektedir. Devlet mülkiyetindeki işletmelerin özelleştirilmesi sosyal güvenlik hizmeti sağlama sorumluluğu devletten şirket yönetimlerine geçmiş, ama işletmelerin sosyal güvenlik sorumluluğu nedeni ile üretim etkinliğinde yavaşlama yaşamasından çekinen devlet, sosyal güvenlik sorumluluğunu kendi üzerine aldığı yeni bir sistem oluşturma yoluna gitmiş, ama sosyal güvenlik konusunda yeterince etkin olamamış, emeklilik ödemelerinde ertelemeler yaşanmıştır. Reformlardan önce, sağlanması komünlerin

---

[331] UĞUR, Özel Emeklilik, s. 70; SIU, "Hong Kong's Mandatory Provident Fund", s. 2-3
[332] Sistema Sotsialnogo Obespeçeniya V Kitae, Gazete "Jenmin Jibao", Erişim Tarihi, 15.01.2009
[333] ATA, İlkay; Çin'in Gelir Dağılımı Dengesizliği Soru, Tamkang Üniversitesi Stratejik Çalışmalar Merkezi, Stratejik Analiz, Nisan, Tayvan, 2008, s. 80
[334] DİDİER, Jacobs; Social Welfare Systems in East Asia: A Comparative Analysis Including Private Welfare, Centre for Analysis of Social Ehclusion CASE/10 London School of Economics, July, 1998, s 21-22

sorumluluğu altında olan sosyal güvenlik reformlarla birlikte komünlerin dağıtılması ve kırsal bölgelerdeki üretim temelinin aile sözleşmesi sorumluluk sistemine kaydırılması ile sosyal güvenlik sistemi bir tür "kendi kendine yetme" mekanizmasına dönüşmüştür, büyük oranda özel tasarruf birikimine dayalı hâle gelmiştir[335].

Çin yönetimi 2004 yılında "Çin'in Sosyal Güvenlik Politikaları" programını açıklamış, program dâhilinde yaşlılık, işsizlik ve sağlık sigortalarına yönelik çalışmalara ağırlık vermiştir. Bu politikalarla özel sektör çalışanlarının sosyal hakları güvence altına alınmış, özelleştirmeler sırasında işten çıkarılan işçilerin büyük bölümüne istihdam sağlanmıştır[336]. Genel olarak ele alındığında kırsal ve kentsel yerleşimciler arasında gelir dengesizliği yaşanmaktadır. Kentsel yerleşimcilere devlet tarafından sağlanan "endüstri işletmeleri için ucuz sermaye, ucuz konutlar, ilk ve ortaokullara yapılan nakdî yardımlar, asgari geçim indirimi, sağlık, emeklilik ve işsizlik sigortalarının aksine, kırsal ise sadece ülkenin en yaygın sosyal güvenlik hizmeti olan sağlık sigortasının sağlandığı söylenebilir[337].

Yaşlılık oranın hem Çin'de hem de Hong-Kong'da çok yüksek olduğu için devleti çeşitli tedbirler almağa yönlendirmekte ve özellikle bu tedbirler analık, işsizlik ve emekli sigortalarını etkilemekte ve aynı zamanda işverenlerin sorumluklarını arttırmaktadır[338].

F. Özel Sigorta Modeli

Özel Sigorta Modeli prim ödeyenlerden birinin tehlikeye maruz kalması sonucu oluşan zararın, belli oranlarda sigortacı tarafından tazmin edilmesine yönelik bir sistem olarak, riskin mali sonuçlarının bir topluluk arasında yayma ilkesine dayanan bu sistemde ticari nitelik ön planda olup, kâr gayesi taşımaktadır[339].

---

[335] ATA, İlkay; Çin'in Gelir Dağılımı Dengesizliği, s. 85
[336] ATA, age., s. 87
[337] ATA, age. s. 85
[338] DİDİER, Social Welfare Systems in East Asia, s 22
[339]TUNCAY, 1996, s. 13; GÜZEL, Ali.-OKUR, Ali Rıza; Sosyal Güvenlik Hukuku, 4. Bası, Beta Basım, İstanbul, 1994. s. 13

Uluslararası Para Fonu (IMF), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD), Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların sürekli eleştirilerine hedef olan sosyal güvenlik sistemlerini kaldırarak zorunlu özel sigorta modelin uygulaması öncelikli olarak Latin Amerika'da başlatıldı. Zira Şili öncülüğünde başlatılan bu proje bölgedeki diğer ülkelerde de; Arjantin, Peru, Kolombiya, Meksika, Bolivya, El Salvador ve Nikaragua'da uygulanmıştır. Özel Sigorta Modeli ile sosyal güvenliğin serbest pazar koşullarına terk edilerek, bu sayede sosyal güvenlik fonlarının malî piyasalara akışı sağlanacak ve serbest piyasa koşulları her şeyin belirleyicisi olacaktır[340]. Belçika'da, Finlandiya'da ve Portekiz'de de uygulanmakta olan bu model özel sigorta şirketler tarafından yürütülmektedir[341].

Zorunlu emeklilik sigortasının Bismarck tarafından Almanya'da uygulamaya konulmasına müteakip, Latin Amerika ülkelerinde de kamu emeklilik programları uygulanmaya başlamış ve günümüze gelindiğinde ise; çok sayıda Latin Amerika ülkesinin bireysel emeklilik programlarını zorunlu şekilde uygulamaya koyulmuştur[342].

Kalkınmış ülkelerin büyük çoğunluğunun sosyal sigorta sisteminden vazgeçmediği bilindiği halde, başarılı bir örnek gibi takdim edilen Şili'de[343] 1980'li yıllarda askeri hükümetin ve neo-liberal okul kökenli ekonomistlerin yol göstericiliğiyle özel sigorta modeli uygulanmış, özellikle emeklilik sigortası ve sağlık hizmetleri alanında değişim yapılmıştır. 1990'lı yıllarda ise özellikle gelişmekte olan ülkeler, Doğu Avrupa ve SSCB'nin dağılmasıyla kurulan yeni ülkelere, sosyal güvenliğin "yeni modeli" olarak sunulmaya başlanmıştır[344]. Özellikle bireycilik üzerine kurulmuş bu model, bireyi kendi güvenliğini sağlamak durumunda bırakarak sosyal güvence, esas olarak, bireyin sorumluluğuna terk ederek

---

[340] UĞUR, Özel Emeklilik, s. 71; GÜZEL, Ali; Sosyal Güvenliğin Evrensel Değerleri, s. 46

[341] GONTMAHER, Evgeniy; Obezatelnoye Sosialnoye Strahovaniye: Scenariy Razvitiya, http://www.imepi-eurasia.ru/baner/gontmaher_doklad.doc, (29.12.2008).

[342] Uğur, Özel Emeklilik, s. 72

[343] ARICI, Kadir; Sosyal Güvenlik Sistemimiz İçin Yeni Bir Tecrübe: Özel Emeklilik Fonları, İşveren, C:HL, S:3, Aralık, Ankara, 2001, s. 20

[344] KAPAR, Recep; Şili Sosyal Güvenlik Sisteminde Sağlık Ve Emeklilik Sigortalarında Yaşanan Değişimler, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 1, S. 1, İzmir, 1999, s. 168

toplumsal öznelerin bireysel başarılarına öncelik vererek devletin görev ve sorumluluğunu en son aşamaya bırakmaktadır[345].

Emeklilik sistemini özelleştirerek Bismarck modelinden en radikal olarak ayrılan Şili'de, kamusal dağıtım sisteminin yerini bireysel hesaplara dayalı emeklilik fonları almış olup, bu değişim kimilerine göre, sosyal güvenlik ve sağlık sigortasının bütün mali sorumluluğunu işverenlerin üzerinden alıp işçilerin üzerine yıkmayı, böylelikle işgücünün ucuzlamasını sağladığı söylenmektedir[346].

Şili'deki yeni sistemde Devletin sosyal yönlü harcamaları bütünüyle ortadan kaldırılmadığı, yeni sistemde bazı koşulların gerçekleşmesi şartıyla karşılıksız olarak doğrudan devlet bütçesinden bireylere gelir sağlanmaktadır. Gelir sağlayıcı yönü iki biçimde gerçekleşmekte olup bunlar asgari emeklilik aylığı ve sosyal yardım geliridir ki, bu işlev yeni sistem içinde "en altta" yer alan grup ile yeni sisteme hiç dâhil olamamış gruplara yöneliktir[347]. Özellikle hiçbir aylığa hak kazanamamış olan 65 yaşın üzerindeki yaşlılar, hiç prim ödememiş olan bireyler, bir süre prim ödemiş ancak emekli olma koşulunu sağlayamamış bireyler, malullük aylığına hak kazanamayan 18 yaşın üzerindeki malul bireyler bu yardımlardan faydalanmaktadır[348]. İhtiyaç içinde olan toplum bu yardımlardan faydalanmak için değişik yöntemlere bile başvurmakta, hatta yardımdan faydalanmak için boşanma yolunun tercih edilmesi nedeniyle ülkede boşanma oranında aşırı yükseliş olduğu söylenmektedir[349].

Özel sigorta modelinin diğer sosyal güvenlik modellerle karşılaştırılması yapılarak bu modellerden benzer ve farklı özellikleri, dolayı da olsa bu modellerle karşılıklı ilişkileri, etkileşimleri farklı açılardan tahlil edilmiştir. Örneğin, Bismarck tipi modelin toplumun yalnızca aktif nüfusu kapsama alması ve diğer kesimleri dışlaması, statü veya sektör farklılıklarına göre ve aktif nüfus arasında da farklı bölünmelere yol açmış olduğu için eleştirilmekte, gelirin dikey olarak yeniden

[345] GÜZEL, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform, s. 66
[346] Uğur, Özel Emeklilik, s. 72
[347] KAPAR, Şili Sosyal Güvenlik Sisteminde, s. 184
[348] KAPAR, a.g.e., s. 185
[349] LEBEDEV-YAZVENKO, Sotsalnaya Zaşita, c. 91–92.

dağılımını sağlamaya ve yoksullukla mücadeleye uygun görülmediği vurgulanmaktadır. Ancak sistemin kazançla ilişkili ivaz ödeyerek yüksek gelirlileri kapsamında tutması bütçe büyüklüğünü artırmakta ve bu kesimlerin özel sigortalara yönelmesini engellediği savunulmaktadır[350].

Bölünmelere yol açmayan ve çeşitli toplum kesimleri arasında dayanışmayı güçlendiren Beveridge tipi modelde ise, yüksek gelirli çalışan grupların, alıştıkları refah seviyesini emeklilik dönemlerinde de sürdürebilmek için, özel sigortalara veya farklı yatırımlara yönelmişlerdir. Bu ise aktif dönemden pasif döneme geçerken, farklı gelir grupları arasındaki gelir eşitsizlikleri arttırdığını ve bu modelde güçlü bir yeniden dağılım sağlanmasına rağmen, üst gelir gruplarının farklı yatırım araçlarına, özellikle özel sigortalara yönelerek gelirlerini artırma çabaları toplumsal eşitsizliğin azalmamasına neden olduğu vurgulanmaktadır[351].

Karma model uygulayan ülkelerde ise aynı anda hem aktif nüfusa yönelik olarak "sosyal sigorta" sistemi, hem de tüm vatandaşları kapsama alan "üniversal" bir sosyal güvenlik sistemi bir arada bulunduğu için bu tip sosyal güvenlik modeli aynı zamanda özel sigortalara olan ihtiyacı da azaltmakta olduğu söylenmektedir[352].

Sistemin eksikliklerini gidermek ve etkinliğini artırmak için uyguladığı asgari emeklilik aylığı ve sosyal yardım uygulamalarının miktarı yetersiz ve insanca yaşama gereklerinden uzak olan Şili'de[353] bireysel ve özel emeklilik sigortasının temel uygulayıcıları olarak, çalışanların primlerini yatırdıkları ve yatırılan bu primleri değerlendiren özel şirketler (AFP) kurulmuştur. AFP'lerin kuruluşu devlet tarafından oluşturulan, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı, fakat özerk olan SAFP tarafından verilen izinle yapılmaktadır.

Kurumun asıl görevi primi toplamak, fon yönetimi hizmeti vermek, emekli aylıklarını ödemek, kayıtları tutmak, maluliyet ve ölüm risklerine karşı grup sigortası

[350] ARABACI, Gelirin Yeniden Dağılımı, s. 161
[351] ARABACI, age. s. 55
[352] ARABACI, age. s. 45-46
[353] KAPAR, Şili Sosyal Güvenlik, s. 187

yapmak, üye çalışanlara 4 ayda bir yazılı bilgi vermek, yatırım ve giderler konusunda devlete düzenli bilgi vermek, üye ve denetçilerin soru ve isteklerini cevaplamak idi[354]. Çalışanların ücretlerinden işverence kesilen emeklilik primleri AFP nezdinde bireysel hesaplara yatırıldıktan sonra 2 gün içinde verimli alanlara yatırılmak zorunda idi. Ancak başarısızlıkla sonuçlanan özelleştirme sonrası 1982-1984 döneminde 4 AFP iflas etmiş ve 1991 yılında 1 AFP sermaye yetersizliğinden kapatılmıştır. [355]

Özel Sigorta modelinin beklenen sonucu vermemesi ve uygulandığı ülkelerde başarısızlıkla sonuçlanması sosyal güvenliğin tümüyle özelleştirilemeyeceği gerçeğini ortaya çıkarmış ve günümüzde uygulanmaya çalışılan hedefe yönelik yeni modellerin oluşturulması arayışına yönlenilmiştir.

G- Hedefe Yönelik Neo Liberal Modeller

2. Dünya savaşından sonra günümüze kadar olan süreç içinde sosyal güvenlik sisteminin temel niteliğinden çok taviz verilerek sürekli değişimler yapılmıştır. Yeni liberal değerler ve ekonomik politikalar sosyal güvenliğin temel işleyişi olan kuşak içi ve kuşaklararası sosyal dayanışma mekanizmalarını tahrip etmekte, dayanışma içinde bulunması gereken kuşaklararasında sosyal güvenliğe ve sosyal güvenliğin finansmanına ilişkin farklı beklentiler ve çıkarlar yaratarak, toplumsal bütünlüğü, sürdürebilirliği zarara uğratmakta ve kuşaklararasında çatışma alanları yaratmaktadır[356].

Devletin toplumsal uyumun güvencesi olmasını kabul eden Avrupa ülkelerinde bile ekonomik kriz ve küreselleşme olgularına koşut olarak, özellikle 1980'li yıllardan itibaren anılan sosyal model bugün bir kriz yaşamaktadır. 20. yüzyılın son on yıllarında gelişmiş ülkelerde istihdam, sağlık ve eğitime dayalı bir çok sebeple sosyal güvenliğin yükü artmış, özellikle 1990 yılının sonlarına doğru

---

[354] KAPAR, age, s. 178, ERGENEKON, Çağatay; Özel Emeklilik Fonları, İ.M.K.B. Yayınları, İstanbul, 1998. s. 88-89,
[355]ERGENEKON, age, s. 97.
[356] KAPAR, Recep Kuşaklararası Sosyal Dayanışma, Türk Tabipler Birliği, Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Ankara, 2005, s. 11–12

gelişmiş ülkelerde eğitim alanına % 5-8, sağlık alanında % 6-8, toplamda ortalama sosyal harcamalar Fransa'da 28%, İtalya'da % 25, Almanya'da %21, İsveç ve İngiltere'de 16% oranlarına seyir etmektedir[357]. XX yüzyılın 50. yıllarında %7-10% oranlarında seyir eden sosyal güvenlik harcamaları 60–90 yılları arasında artarak, 1960 ve 1987 yılları arsında Büyük Britanya'da 2,75 kere, ABD'de 3,73 kere, Fransa'da 4,6 kere, İsveç'te 5,1 kere, Japonya'da ise 12,84 kere artmıştır[358]. Bu artış durmamış ve sonraki yıllarda da, örneğin 2001 yılı verilerine göre, işsizlik sigortası 12,3 oranında olmak üzere, Almanya'da 74,2 Macaristan'da 71,4 Büyük Britanya'da 40,6 Polonya'da 41,2 ve İspanya'da ise 16,6 oranında artış kaydetmiştir[359].

Avrupa, benimsediği sosyal modeli ile sosyal güvenliğin beşiği olarak da kabul edilmekte olup bu modelin temel niteliği sermaye-emek uzlaşmasına ve devletin müdahaleciliğine dayanmıştır[360]. Günümüzde birçok ülkenin sosyal güvenlik modeline öncülük etmiş olan bu sistemden uzaklaşma çabası içinde yapılan reformlar bireycilik ilkesinden yola çıkarak sosyal güvenceyi, bireyin sorumluluğuna terk etmeği amaçlamaktadır.

1990'lı yılların başında, sosyal güvenliğin tamamen özelleştirilmesi hedefine odaklanılmış olup Dünya Bankası'nın desteği ile İMF tarafından önerilen sosyal güvenlik modeli bu kurumların kıskacında olan ülkelere uygulanmaya çalışılmıştır. Sosyal sigorta sisteminin özel sigorta modeline dönüştürülmesinden yana olan İMF kendi reçetelerini harfiyen uygulamaya koymuş ancak, bu modelin uygulandığı ülkelerde başarısızlıkla sonuçlanması üzerine gösterilen tepkilerin de etkisiyle sosyal güvenliğin tümüyle özelleştirilemeyeceği bilincine varılmış ve bu kez sosyal güvenliği başka bir biçimde tasfiye etme stratejisi geliştirilmiştir[361].

---

[357] ROGOV, S.M; Funktsii Sovremennogo Gosudarstva, Vızovı Dlya Rossii, Svabodnaya Mısl– XXI. No: 7, 2005, c. 57- 59.
[358] Sotsialnoe Strahovanie İ Sotsialnaya Zaşita, Doklad Generlnogo Direktora, Mejdunarodnaya Konferentsiya Truda, Jeneva, MB, 1997, c. 30-32.
[359] STANDİNG, G.; Unemployment Benefits And Income Security, Discussion Paper Prepared For Geneva 2000, Follow-Up To The World Summit On Social Development, ILO, 2000. p. 33.
[360] GÜZEL, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform, s. 66–67
[361] GÜZEL, Ali, Yasa Tasarısının Genel Değerlendirilmesi, Çalışma ve Toplum, s. 8, İstanbul, 2006, s. 174

İLO'nun yaptığı araştırmalardan da malum olduğu gibi, Dünya Bankası ve IMF reçeteleri doğrultusunda, eski Doğu Bloğu ülkeleri olan Polonya, Macaristan ve kısmen de Çek Cumhuriyetinde yürürlüğe konulan ve Türkiye'de uygulanmak istenen model bu kurumlara ait uzmanlarca hazırlanmış olup, sistemin iki ya da üçayaklı sosyal güvenlik model olarak yapılanması öngörülmüştür. Sistemin ilk ayağını, herkese maktu olarak ve asgari düzeyde sosyal güvenlik yardımı, ikinci ayağını ise, tamamlayıcı rejim ve nihayet üçüncü ayağı ise, özel sigortadır[362]. Sosyal yardım mekanizmasını ön plana çıkarılmasını bu projeler sosyal güvenliği asgarî güvence sağlama işleviyle bir anlamda sosyal yardım mekanizmasına dönüştürmeye ve daha fazla sosyal güvence sağlanmasını isteyenler ise, bireysel sorumluluk temelinde, özel sigorta sistemine yönlendirmeyi amaçlamaktadır.

Şili'de özelleştirmenin başarısızlıkla sonuçlanması ve sigorta primlerinin yatırım için havale edildiği özel şirketlerin iflas etmesi veya kapatılması gibi sonuçlardan ve genel olarak yaşanan olumsuzluktan ders almamış olan Doğu Bloğu ülkelerinde de buna benzer gelişmeler yaşanmıştır[363]. Nitekim uygulanmaya çalışılan bu model, sigorta primlerinde önemli bir artışa yol açmış, emeklilik yaşının yükseltilmesi sonucunu doğurmuş, primlerin bir bölümünün özel emeklilik programlarına yönlendirilmesi nedeniyle kamu rejiminin finansman dengesi bozulmuş, yoksulluk sınırının altında maktu emeklilik aylığı ödenmesi nedeniyle, emeklilerin yaşam koşulları aşırı ölçüde kötüleşmiştir. Özel emeklilik programlarında ise, bir kargaşa yaşanmış, özel emeklilik şirketlerinin bazıları iflas etmiş, rekabet nedeniyle anılan şirketlerin yönetim giderlerinde artış olmuş, özel emeklilik fonlarının verimliliği konusunda ciddi belirsizlikler ortaya çıkmıştır[364].

Özellikle emeklilik konusu bu anlamda sürekli gündemde tutularak sürekli yenilemeler ve liberal siyasetin gereklerine uygun olarak reformlara yapılmıştır. Birkaç temel etken emekliliğe yönelik tasarruflara ve toplumun tamamını ilgilendirecek kapsamlı reformlara sebebiyet vermiştir. Nitekim yaşlıların işgücü

---

[362] GÜZEL, Sosyal Güvenliğin Evrensel Değerleri, s. 46
[363] ERGENEKON, Özel Emeklilik Fonları, s. 97.
[364] GÜZEL, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform, s. 70; GÜZEL, Sosyal Güvenliğin Evrensel Değerleri, s. 46

katılımındaki azalma, emekliliğe bağımlı nüfusun sayıca artması ve emeklilik tasarruflarındaki büyüme liberal ekonomini bu alanda önlemler almaya yönlendirmiştir[365]. Sonuçta bu önlemler toplumun geleceğini güvence altına almamakta aksine, gelecekte kamusal bir sosyal emeklilik sisteminin ortadan kalkması için gerekli koşulları hazırlamaktadır[366].

Toplumun ikiye bölünmesi, kişilerin güvenliğini tehlikeye düşürdüğü ölçüde, bu bölünmeden kaynaklanan çatışmalı durumu yönetmek, devlete düşen görev olarak algılanır. Söz konusu ilkelere dayanan bir sosyal güvenlik sistemi, bireyleri korumada yeterli olamayacak ve hatta gerçek anlamda bir sosyal güvenlik sistemi olarak da nitelendirilemeyecektir[367].

Reformlar sosyal devletin vazgeçilmez bir unsuru olan sosyal güvenlik sisteminin temel prensiplerinden uzaklaştırmaktadır. 1994 yılında Dünya Bankası'nın yayınladığı bir rapor bu reformların temel amacını açıkça ortaya koymaktadır. Sosyal güvenliğin kamu hizmeti olmaktan çıkarılarak tümüyle özelleştirilmesi amacını taşıyan bu rapor devlet, sosyal güvenlik alanında çekilmesi gerektiğini ve sosyal güvenliğin serbest pazar koşullarına terk edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Zira sonuçta sosyal güvenlik fonlarının mali piyasalara akışı sağlanmış olacak ve serbest piyasa koşulları her şeyin belirleyicisi olacaktır[368].

Bu reformlar kuşaklararası eşitliğe ve adalete dayanmamaktadır. Hali hazırda var olan sistemin eşitlik ve adalet bakımından sorunlu olan yönlerini ortadan kaldırmadığı gibi, adalete ve eşitliğe ilişkin yeni ve oldukça önemli sorunlar gündeme gelecektir[369].

Özellikle sosyal devletin varlık ve meşruiyetinin kalmadığı tezini ileri sürenler, serbest pazar ve rekabetin hak eden herkese yeterli gelir kaynaklarını

---

[365] İZGİ, Berna, Sosyal Güvenlik Dünyadaki Gelişimi, Tasarruflar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye'de Durum, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Adana, 2004, s. 22
[366] KAPAR, Recep; Kuşaklararası Sosyal Dayanışma, s. 11–12
[367] GÜZEL, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform, s. 67
[368] GÜZEL, Sosyal Güvenliğin Evrensel Değerleri, s. 46
[369] KAPAR, Kuşaklararası Sosyal Dayanışma, s. 12

sağlamada en etkin araç olduğunu savunmaktadırlar. Bireyin ise kendi iradesi ve çalışması ile sosyal güvenceyi elde edemediği takdirde aile dayanışması, bunun olmaması halinde ise, özel sigorta ve nihayet en son aşamada ve asgarî düzeyde olmak koşuluyla, devletin devreye girmesi gerektiği üzerinde durmaktadırlar[370].

Yeni liberal politikalar ve bunların yansıma bulduğu sosyal güvenlik reformları, bu hakkın varlığını reddetmekte, sosyal güvenliğin sağlanmasını, kişisel sorumluluk ekseninde ve özel sigorta aracılığıyla serbest piyasa koşullarına terk etmektedir. Tarihsel süreç içinde, sosyal güvenliği sağlamada özel sigorta mekanizmasının başarılı olmadığı anlaşılmakla, zorunlu sosyal sigorta sistemine geçilmiş olduğu göz ardı edilmekte ve yeni liberal politikalar, bu tarihsel gerçekleri tersine çevirerek, XIX. yüzyıldaki temel ideolojiyi ve bunun yansıdığı hukuksal mekanizmaları yeniden yaşama geçirmek istemektedirler[371]. Geçmişteki ekonomik krizler ve bu kapsamdaki sorunlar sosyal devleti yaratırken, günümüzdeki ekonomik krizler ise sosyal devlet yerine liberal devleti ikame etmektedir[372].

Küreselleşme sürecinin de ortaya çıkarmış olduğu olgular ve ekonomik krizlerin günümüzde sosyal güvenliğin temel niteliğini zedelemekte ve prensiplerinden uzaklaştırmaktadır. Bu sebepledir ki, süreç içinde yaşanan iktisadi gelişmeler ve yeni ihtiyaçları da öne süren uluslararası finans kurumlarının da etkisiyle sosyal güvenliğin özellikle kapsam ve yöntemi açısından yeniden yapılandırma proje ve uygulamaları sürekli gündemdedir.

Dinamik ve gelişmeye açık bir yapıya malik sosyal güvenlik sistemlerinin kapsam ve niteliği sürekli daraltılmakta, değiştirilmekte ve özellikle gelişmekte olan ülkelere sosyal güvenliğin evrimini tamamlatmaya yönelik neo-liberal politikalar sürdürülmektedir. Sosyal güvenliğin toplumsal bütünlüğü ve dayanışmayı sağlama gibi önemli bir niteliğinden rahatsız olan bu düşünce yapısı ulus devleti bu alandan el çektirerek sosyal güvenliği serbest piyasa toplumuna terk ederek ve bireysel yapılanmayı öne çıkarmaktadır.

---

[370] GÜZEL, age. s. 46
[371] GÜZEL, age. s. 42
[372] GÜZEL, age. s. 173

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNİN GENEL YAPISI

I. SOSYAL GÜVENLİĞİN TARİHSEL SÜRECİ VE MODELİ

A- SOSYAL GÜVENLİĞİN TARİHSEL SÜRECİ

Sosyal güvenlik bir insan hakkıdır. Sosyal güvenlik hakkının bir insan hakkı olma özelliği nedeniyle bu hak kişinin elinden alınamayacağı gibi, aynı zamanda vazgeçilemeyecektir[373]. Vatandaşların yaşama hakkının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda sosyal güvenlik mutlak haklardan sayıldığı için her hangi bir şekilde ortadan kaldırılamayacaktır[374].

Azerbaycan Cumhuriyeti 18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını kazandıktan sonra yasama sisteminde çeşitli değişimler ve düzenlemelere yer verilmiştir. Özellikle bağımsızlık sonrası halkın ekonomik ve sosyal durumundaki önemli düşüşler yönetimi çeşitli reformlarla ve yasal düzenlemelerle halkın sosyal problemlerine çözüm yolları üretmeğe zorlamıştır. 2001 yılından itibaren sosyal güvenlik alanında reformlar yapılarak değişen yaşam şartlarına ayak uydurma amacıyla projeler oluşturulmuştur. 17 Temmuz 2001 yılında Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan "Azerbaycan Cumhuriyetinde Emeklilik Sistemi Konsepti"'ni değişim sürecinin başlangıcı olarak değerlendirebiliriz.

Sosyal güvenlik sistemi planlı iktisadiyat döneminden kalan formasından arınamamış ve bu nedenle yapılan değişim serbest piyasa sistemine uyum sağlama amacı taşımaktadır. Her ne kadar eski sistemin eleştirilecek tarafları mevcut ise de, değişim sürecinde gelişen yeni sosyal güvenlik reformlarının da eksik ve tartışılacak birçok yönleri bulunmaktadır.

---

[373] TUNCAY, Can-EKMEKÇİ Ömer; Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, İstanbul, 2005, s. 75
[374] ÇUPROVA Elena; Pravo Na Pensionnoe Obespeçenie İ Ego Realizatsiya V Usloviyah Rınoçnoy Ekonomiki, Moskva, 1999. s. 19

Azerbaycan'ın sosyal güvenliğin temeli ve günümüze kadar olan devirleri tarihi dönemlere ayıldıkta bu sistemin oluşumunu beş tarihi döneme ayırmak mümkündür:[375]

- Birincisi, eski Azerbaycan devlet ve hanlıklar dönemidir. Bu döneme 1813'ncü yıla kadar olan süreç dâhil edilir.
- İkinci dönem, Çar Rusya'sının işgali dönemini, yani 1813–1918 yılına kadar olan süreci kapsamaktadır.
- Üçüncü Dönem, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin kurularak, 1918-1920'nci yıllarında bağımsız olarak ayakta kaldığı 23 aylık bir dönemdir.
- Dördüncü dönem Sovyet rejimi döneminin sürdüğü 1920–1991 yıllarıdır.
- Beşinci dönem 1991 yılından itibaren Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazandığı yıldan itibaren olan dönemdir.

Tezimizde bu tarihi süreci sosyalist inkılâbı öncesi, Sovyetler Birliği dönemi ve bağımsızlık dönemi olarak üç aşamada inceleyeceğiz.

1- Sovyetler Birliği Kurulmadan Önceki Dönem

1918'e kadar tarihte sosyal güvenlikle ilgili tam olarak müteşekkil bir yasa veya yasa yerine geçecek bir belge mevcut değildir. Ne hanlıklar devrinde, ne de daha evvel bağımsız devletlerin mevcut olduğu dönemde sosyal güvenliğe dair mevzuat düzenlemesi bulunmaktadır. Ayrı-ayrı şahıslara hizmetlerine göre yardımlar sultanların, atabeylerin, hanların fermanları ile genellikle bireysel olarak verilmiştir. Fermanlar feodal sistemin niteliğinden kaynaklanan bireysel yetki gücünden kaynaklanmakta idi.[376]

---

[375] ASGAROV, İ. – KERİMOV, Ş,; .Mülki Kanunvericilik, Ders Vesaiti, Bakü, 2002, s. 167; ALİYEV, Mayis; Pensiya Hukukunun Problemleri, Bakü, 2004. s. 188-189.
[376] ALİYEV, 2007, s. 35

Genel olarak yardım niteliğinde bulunan hanlık fermanları, bireysel yardımlar ve ödüllendirmelere ilişkin belgeler mevcuttur. Nitekim bu dönemi din ve ahlak kuralları zemininde oluşan toplumsal yaşam kurallarından ileri gelen sosyal koruma çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

19. asırdan itibaren ülkenin tarihi Rusya ile bağlı olmuştur. Kuzey Azerbaycan'ın bu yüzyılda Ruslar tarafından işgal tarihinden itibaren siyasal, iktisadi ve kültürel değişimlerle birlikte hukukun ve devletçiliğin yerleşmesinde önemli gelişmeler olmuştur.

İlk belgeler olarak Rusya'da 1903 yılında "Üretimde Bedbaht Hadiselere Göre İşverenlerin Sorumluluğu Hakkında" ve 23 Haziran 1912 tarihli "Bedbaht Hadiselerden ve Hastalıklardan İşçilerin Sigortası Hakkında" yasaları kabul edilmiştir. Dönemin çağdaş yasası gibi değerlendirilen bu yasaya göre, 26 haftalık hastalık sürecinden sonra, maluliyet aylığı verilirdi. Çağdaş bir yasa olarak değerlendirilmesine rağmen yasa ancak ülkede bulunan işçilerin beşte birini kapsamaktaydı. Ayrıca, Çar Rusya döneminde Azerbaycan ve diğer bölge cumhuriyetleri gibi dış bölgelerde bulunan işçiler yasadan yararlanamamaktaydı. Bir ilk olması özelliğiyle çağdaş nitelikli bir yasa olarak değerlendirilmesine rağmen, yasa eşit uygulanmamakta ve tanıdığı haklar açısından da dar bir niteliğe sahip idi. Yasayla sadece ortamın yumuşatılması ve işçilerin zor çalışma koşullarının belli ölçüde hafifletilmesi amaçlanmıştır.[377]

Hatırlatalım ki, bu yasadan önce Bakü'de 1904 yılında petrol sanayicileri ile işçiler arasında Toplu İş Sözleşmesi imzalanmış olup, sözleşmenin önemli maddeleri arasında sosyal sigortalarla ilgili hükümler de dâhil edilmiştir[378]. İkinci bir toplu sözleşme 1917'nci yılında imzalanmış olup her iki sözleşmelerin bir ilk olarak yenilik doğurucu niteliği yanında, hukuki niteliğe sahip olmaması, sadece petrol

[377] ALİYEV, 2007. s. 40
[378] İSMAYILOV, İbrahim; Kollektivnıy Dogovor V Azerbaydjane, Bakü, 1967, s. 14

işverenleri ve işçiler arasında imzalanarak yasal dayanağının bulunmaması ve aynı zamanda mahkeme yoluna da başvurulamaması önemli eksiklerden idi[379].

1918–1920 yıllarında kurularak bağımsızlığını sürdüren Azerbaycan Cumhuriyeti 23 aylık bir dönemde halkın sosyal durumunu, yoksulluk seviyesini göz önünde bulundurarak bu yönde birçok yeniliklere imza atmıştır. Yönetimin bu yönde faaliyetleri iki istikamette yürütülmekteydi. Öncelikli olarak eski yasaları ortadan kaldırmadan yeni eklemeler ve değişiklikler yaparak çözüm arama ve yeni yasa hazırlama yolu izlenmiştir[380]. Bu süreçte hükümetin kabul ettiği bine kadar kararın çoğunluğu halkın sosyal durumuna ilişkin olup, bu kararlar ülke vatandaşlarının sosyal sıkıntılarına çözüm bulma amacıyla imzalanmıştır.[381]

Kısa süren bağımsızlık döneminde çok önemli iki kararın imzalanarak yürürlüğe konması ilk bağımsız Türk cumhuriyeti olarak hükümetin öncelikli olarak halkının sosyal refahını sağlamayı amaçladığının ispatı idi. Birincisi, "Emeklilik hakkında Kanun Tasarısının Hazırlanması İçin Komisyon Kurulması" kararı 26 ağustos 1918 yılında imzalanmıştır. Bu karara göre hizmet yıllarına uygun olarak emeklilik aylığının ödenmesi hakkında kanun tasarısının hazırlanması için komisyonun teşkili görevi Adalet Bakanlığına havale edilmiştir. İkincisi ise, 17 ağustos 1919 tarihli "Emeklilik Yönetmeliğinin Hazırlanması İçin Komisyon Teşkili Hakkında" karar idi, ancak ülkede olağanüstü halin varlığı Eylül ayının sonuna kadar hazırlanarak Bakanlar Kurulunun imzasına sunulası bu yasanın yürürlüğe girmesine engel olmuştur.

Daha sonraki yıllarda arşivlerde bulunan "Azerbaycan Cumhuriyeti Demir Yolu Bakanlığı'nın Demir Yollarında Hizmet Etmiş Şahısların Hizmetten Sonraki Dönemde Emeklilik Teminatı Hakkında Yönetmeliği"[382] genç cumhuriyetin sosyal

---

[379] CEFEROV, Z; İngilabdan Önceki Dönemde Azerbaycan'da Kolektif Aktların Tenziminin Yaranması, Kanun Dergisi, 2001, No. 7–8, s. 9-10

[380] DEMİROV, M; Organizatsiya Gosudarstvennoy Vlasti V Azerbaydjane, 1918–1920 gg. Odessa. "Astroprint", 1998, s. 65

[381] NESİBZADE, Nesib; Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Bakü, 1990, s. 81

[382] ALİYEV, Mayis; Azerbaycan Respublikasında Pensiya Teminatı Sisteminin Teşekkülü Ve İnkişaf Perspektivleri (Hügugi Problemler), Bakü, 2003, s. 296–297

güvenlik üzerinde yapmış olduğu çalışmaların önemli bir belgesidir. Yönetmelikte demir yolları işçilerinin hizmet yıllarına, maluliyete ve ölüm sigortasına ilişkin olarak emeklilik hakkı tanınmakta olup ve hak çalışanların oluşturulan emeklilik fonuna ödenen zorunlu sigorta primleri ile finanse edilirdi. Yönetmeliğin Azerbaycan hukuku açısından en önemli niteliği ülkede sigorta hukukunun gerçekleşmesi açısından, kısa süreli de olsa bir ilk yasal düzenleme olması idi.[383]

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Mehmet Emin Resulzade sosyal sigorta sisteminde sosyal dayanışma prensibinin önemi üzerinde durmuştur. Sosyal dayanışmayı insan vücuduna benzeten cumhurbaşkanı, insan vücudunun belli bir organı hastalandığında, diğer uzuvlarla bütünlüğü gereği bu hastalığın ortadan kaldırılması için dayanışma yaptığını söylemiştir. Nitekim, çalışma gücüne sahip vatandaşların ödedikleri sigorta primleri sayesinde, nüfusun çalışma gücü olmayan kısmının da faydalanacağı düşüncesine önem vermiş ve zorunlu sosyal sigorta ve toplum hayatında dayanışma prensiplerinin sosyal güvenlik sisteminin vazgeçilmez unsuru olduğunu vurgulamıştır[384].

2- Sovyetler Birliği Döneminde Sosyal Güvenlik Sistemi

28 Nisan 1920 yılında bağımsızlığını kaybeden Azerbaycan 20 Aralık 1922 yılında Sovyetler Birliğine üye olmuştur. Bu tarihten itibaren Sovyetler Birliği nezdinde diğer cumhuriyetlere uygulanan sosyal güvenlik projesi Azerbaycan'da da uygulanmıştır. Komünizm ideolojisi sosyal güvenlik politikasını şekillendirerek yön vermiştir.

Başlangıçta birçok eksikleri bulunan sosyal güvenlik sisteminin öncelikli hedefi, özellikle yoksulluğun önlenmesi amaçlı sosyal siyaset yürütülmesiydi. İlk dönemler yaşlılık nedeniyle emekli aylığı yasal olarak bu sistemde mevcut değildir. Ağırlıklı olarak maluliyet ve aile reisinin kaybı nedeniyle sosyal koruma sağlanmaktaydı. 1921 yılında "Malullerin Sosyal Güvenliği", " Aile Reisinin Vefatı

[383] ALİYEV, Mayis; Sosyal Teminat Hukuku, Bakü, 2007, s. 27
[384] RESULZADE, Mehmet Emin; Milli Tesanüd, Ankara, 1978, s. 15

Neden İle Çalışanların Aile Üyelerinin Sosyal Güvenliği Hakkında" ve 1923 yılında ise merkezi idare etmeyle bütün toplumun sağlık ihtiyacının karşılanması için "Tedavi İşinin İyileştirilmesi Tedbirleri Hakkında" yasalar kabul edilmiştir. Sağlık alanında devlet tarafından bütçeden karşılanmak üzere tıbbi yardımın sağlanması için proje yapıldı ve sosyal sigorta primleri ile bu yardımın desteklenmesi planlandı. Ayrıca, işçiler için devlet bütçesi ve sigorta primlerinden karşılanmak üzere, işçi kesimine ücretsiz dinlenme evleri tesis edildi.

Yeni bir iktisadi düzen kurma çabası içinde çalışanların sosyal sigorta prensipleri doğrultusunda sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesi amacıyla Halk Komiserler Sovyet'inin[385] "Ücretli Çalışanların Sosyal Sigortası Hakkında" 15 Kasım 1921 tarihli Direktifi yürürlüğe girdi. Bu direktifte, sosyal sigorta giderleri ücret karşılığı çalışan bütün şahıslara iş gücünün geçici ve sürekli kaybedildiği tüm hallerde işsizlik ve ölüm hallerinde uygulanması ve bu giderlerin işletmeler, idari kurumlar ve teşkilatlar tarafından karşılanması kararlaştırıldı.

"28 Aralık 1921 Tarihli İşsizliye Göre Sosyal Güvenlik Hakkında", 9 Aralık 1921 tarihli Direktifle "Aile Reisinin Kaybına Göre Çalışanların Ailelerinin Sosyal Güvenliği Hakkında", 9 Aralık 1921 tarihli "Emek Gücünün Gücücün Kaybı ve Analığa Göre Sosyal Güvenlik Hakkında" Direktifle geçici çalışma gücünün kaybı halinde sigorta olunan şahıslara kazanç mukabilinde nakdi yardım, hamile kadınlar için ek yardım, çocuklar için bir kereye mahsus yardım ve defin yardımı tespit edildi.

Halk Sağlık Komiserliği nezdinde çocuk yuvaları, okul öncesi eğitim kurumları ve okullar, 13–16 yaşlı çocuklar için çocuk evleri, kadınlara yönelik danışma merkezleri, malul evleri, köy karşılıklı yardım evleri, hamileliğe, doğuma ve çalışma gücünün geçici kaybına göre yardım sistemi, bu kapsamda çalışanlar için tedavi ve dinlenme evleri kuruldu.

19 Nisan 1924 tarihli Serencam (Talimat) ile "Sigorta Olunan Şahısların Protez Ve Ortopedik Cihazlar İle Temin Edilmesi Tedbirleri Hakkında" yasa

[385] Bakanlar Kurulu, kısa olarak HKS şeklinde ifade edilmektedir

kapsamında sigorta olunan bütün şahısların, onların aile üyelerinin, aynı zamanda sosyal sigorta ödemesi alan malullerin ve onların aile üyelerinin ücretsiz protez ve ortopedik cihaz ihtiyaçlarının karşılanması kararlaştırıldı. Ordu mensuplarının emeklilik teminatı 1925 yılında geliştirilerek savaş malulleri ve tarım ve sanayi ile ilişkili ordu mensupları ailelerine emeklilik hakkı, ardından kırsal kesimlerde faaliyette bulunan öğretmenlere ve diğer eğitim çalışanlarına emeklilik hakkı verildi. 1929 yılından itibaren ise şehir ve ilçelerde yaşayan eğitimciler bu haktan yararlandılar. 1930 yılından itibaren sağlık çalışanları, veterinerler, tarım mühendislerine de bu haklar tanındı[386].

15 Şubat 1928 tarihli "Epidemiye İle mücadele İşlerinde İşlerinde Çalışan Tıp İşçilerinin Emeklilik Aylığı İle Temi Edilmesi Hakkında" Yasa, 25 Ocak 1931 Tarihli "Eğitim Çalışanlarının Hizmet Yılına Göre Emeklilik Maaşıyla Temin Edilmesi Hakkında" Yasa, 1931 yılında çıkarılmış olan "Sosyal Sigortalar Hakkında" yasa, "Çocuk Doğumu Zamanı Yardım Kuralları" ve 1932 yılında yürürlüğe giren "Definle Alakalı Yardım Hakkında Kurallar" ve "Bireysel Emeklilik Maaşı Hakkında Esasname Tasdik Edilmesi Hakkında"'nin yasalar birçok eksikleri tamamlamıştır. 1937 yılında «Devlet Sosyal Sigorta Bütçesinden Belirli Masrafların Kısıtlanması Ve Sigorta Hakları Tariflerinin Değiştirilmesi Hakkında» karar ile hukuki durumundan bağımsız olarak bütün vatandaşların ücretsiz tıbbi yardım ve tedavi olunma hakkı belirlenmiştir.

1956 yılında "Devlet Emeklilik Ödemeleri Hakkında" Kanun Sovyetler Birliğinde yürürlüğe girmiş, ancak tarım çalışanları için emeklilik hakkı öngörmemiş ve 1964 yılında bu eşitsizliği ortadan kaldırmak için "Kolhoz Üyelerinin Emeklilik Hakları ve Yardımlar Hakkında" Yasayı yürürlüğe koymuşlarsa da bu eşitsizliğin giderilmesi 1973 yılına kadar sürmüştür.

1969 yılında SSCB'nin ve diğer cumhuriyetlerin sağlık sisteminin yasal zemini düzenlendi. 12 ağustos 1970 tarihli karar ile "Hamile Kadınlar, Çok Sayılı Çocuk Bulunan Ve Tek Yaşayan Anneler İçin Yardımların Belirlenmesi Ve

[386] ANDREEV, Vitaliy; Pravo Sotsialnogo Obespeçenie V SSSR, Moskva, 1974, s. 92–95

Ödenilmesi Hakkında Yönetmelik" ve 1972 yılı Ağustosun 3'ünde "Devlet Emekliliğinin Kararlaştırılması Ve Ödenilmesi Kuralları Hakkında" yeni yönetmelik yürürlüğe girmiştir. 1980 yılının sonuna doğru Sovyetler Birliğinde sağlık sistem ve sosyal güvenlik sistemi kurumsal yapı kazanmış oldu[387]. Sosyal güvenliğin kapsam ve niteliğini geliştirmek için birçok yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Sovyet sosyal güvenlik sisteminde sigorta modeli olarak adlandırmağın mümkün olmadığını yazan yazarlar, sosyal sigorta kavramının sadece formel bir nitelik taşıdığını yazmaktadırlar. Uygulama mekanizması olarak devlet bütçesinden yaşlı vatandaşların, malullerin ve çocuk müesseselerindeki bütün çocukların muavenetlerinin ve emekli maaşlarının ödenmesi ve sosyal hizmetler yapılması yasal olarak düzenlenmiştir. Teori olarak hukukta "çalışma gücü olmayan kesimler için" kurulmuş olan kamu fonlarından bahsedilmektedir Ancak adı geçen fonlar mevcut bulunmamakta ve yapılan harcamalar devlet bütçesinden karşılanmakta idi. Sovyetler Birliğinde sistemin temel nitelikleri aşağıda da sıralayacağımız özellikleri ile kendine özgü yasal düzenleme ve uygulama şekline sahip bir sosyal güvenlik sistemi idi[388].

Toplumun geniş bir kesimi olan kolhozlarda yaşayan kesim bu teminat sisteminin dışında tutulmakta idi. Ancak 1964 yılında bu kesime emeklilik hakkı ve diğer sosyal sigorta araçlarının uygulanması ve özel nitelikte bütçeden kenar fon kurulmasıyla bu eşitsizlik belirli bir ölçüde ortadan kalkmış oldu.

Belirttiğimiz üzere formel olarak sosyal sigorta sistemine göre yürütülen sosyal güvenlik sistemi ekonominin farklı alanlarının gelirliliği dikkate alınarak adlandırılan devlet tarafından belirlenmiş primler idareler ve müesseselerden alınır, işçi ve işverenlerden herhangi bir prim alınmıyordu. Özelikle çalışanların sigorta primi ödemesinden muaf olması büyük bir başarı olarak gösterilmekte, sosyal hakların devlet tarafından sağlandığı, çalışanlara devletin sahip çıktığı, devletin prim toplamadan kendi vatandaşlarına baktığı düşüncesi toplumda yer alırdı. Bu ise işçi gücünün ekonomi içinde reel ağırlığının düşmesine, neticede işçilerin sosyal

[387] ASTRAKAN, E. H; Razvitie Zakonodatelstva O Pensieh Raboçim İ Slujaşim, Moskva, 1971, ss. 156-189, 201-205
[388] ALIYEV, Pensiya Hukukunun Problemleri, s. 214

harcamalarının azaltılmasına, iktisadi gelişmeler olsa bele devletin uzun süreli olarak sosyal hakları sabit tutmasına sebebiyet verdiği yazılmaktadır.

Sovyet sisteminde vatandaşlar arasında eşitsizlik oluşturulduğu, toplumun belirli bir kesimi için devlet için yapmış olduğu hizmet ve faaliyetler de dikkate alınarak gereğinden fazla istisnalar uygulanarak birlik kapsamında öneme sahip, cumhuriyet kapsamında öneme sahip ve yerel kapsamda öneme sahip bireysel emeklilik hakları ve diğer haklar tanınırdı. Yasal düzenlemelerde bir liste olarak yer almayan bu hizmet ve faaliyet alanlarının kapsadığı şahıslara tanınan bu hakları diğer vatandaşlara tanınan haklardan ayıran yönleri mevcuttur. Emeklilik maaşı miktarı normlarla değil idari organlarca belirlenir ve özellikle Sovyetler Birliği kapsamında öneme sahip olanların maaşları diğerlerinden çok daha yüksek meblağda verilirdi.

Ülkede sosyal güvenlik sisteminin düzeyini belirlemek için belirli bir sosyal standart mevcut bulunmamaktaydı. Örneğin yaşayış minimumu şeklinde bir ölçüt ve ya diğer bir ölçüt mevcut olmamakla birlikte tasarruf prensibi dikkate alınır ve neticede asgari ve maksimum düzeyde emeklilik hakları belirlenerek standart bir uygulama izlenirdi. Bu ise çalışma döneminde daha iyi şartlarda yaşayan vatandaş emeklilik yıllarında düşük bir maaşla yaşamaya mecbur bırakılırdı.

Ülkede yaşayan toplumun her kesimine (özellikle risk gruplarını oluşturan yaşlılara, malullere, çocuklara) yüksek olmasa da belirli bir sabit standartta yardım sağlayan sistem ülkede tek düze bir rejim kurulmuştu. Bu ise değişik görüşlere göre farklı şekillerde değerlendirilmiştir; bir kesime göre sosyal bir çeşitliliğe sebep olduğu, insanların gelir düzeyine göre tabakalaşmasını önlediği ve bu nedenle yarınlara güvensizlik ortaya çıkardığı yazılsa da, diğer görüşlere göre ise bu sistemin niteliği zararlı olmadığı gibi, toplumda sosyal paylaşımı sağlayarak sosyal adaleti sağlamış olduğu vurgulanırdı[389].

[389]ALIYEV, Pensiya Hukukunun Problemleri, s. 216; ASTRAKAN; E.H., Pravovıe Voprosıispolzovaniya Fondov Opşetvennogo Obslujivaniya Trudyaşiksya. Trudovoe Pravo V Svete Reşeniy XXI Sezda KPSS, Moskva, 1960, s. 98

Ülkede dağınık bir şekilde yasal düzenlemelerle idare edilen Sovyet sosyal güvenlik sistemi 1980'li yıllara doğru önemli sorunla yüz-yüze kalmıştı. Yazarların fikrince emeklilik reformuna ihtiyaç olup emeklilik sisteminin üretimsel fonksiyonunu yitirmiş olması nedeniyle eşit emeklilik sistemi haline gelinmesi, sistemin emekli olanları emeklilik ücreti düşüklüğünden koruyamaması ve ülkede bir kaç ayrı alt emeklilik sisteminin var olması bu reformun temel gerekçeleri olarak gösterilmektedir[390].

Sosyal güvenlik sisteminin tüm ülke nüfusuna uygulanması doğrultusunda bu hakların finansmanının tamamı devlet bütçesinden karşılandığı için sıkıntılar ortaya çıkmaktaydı. Öncelikli olarak diğer alanların ihtiyaçları karşılandıktan sonra, sosyal güvenlik sisteminin iyileştirilmesi için ek bütçe ayrılmakta idi. Sistemde köklü değişiklik yapılması ve özellikle sosyal güvenliğin maliyeleştirilmesi yönünde yeni çözüm yolları gerekliydi. 1990 yılında SSCB'nin emeklilik sisteminde kapsamlı reformlar yapıldı ve 28 Nisan 1990 yılında "Ordu mensuplarının Emekliliği Hakkında" yasa ve ardından ise 15 Mayıs 1990 tarihinde "SSCB-de Vatandaşların Emekliliği Hakkında" SSCB'nin tamamını kapsayan kanunlar kabul edildi. Ancak, yukarıdaki nedenlerle Sovyetler Birliği'nin dağılması ile kanunun yürürlüğe girmesi mümkün olmadı.[391]

Sovyetler Birliği'nde sosyal güvenlik yasalarının dağınıklığı ve tek çatı altında toplanmaması eleştirilmekte ve bu konuda rejimin dağılmasından önceki yıllarda sürekli tartışmalar sürmüştür. Muhtelif yasalarla eski sistemi ortadan kaldırarak sosyal güvenlik yasalarının tek çatı altında birleştirilmesi amaçlanmakta idi. Objektif olarak ülke bazında sosyal güvenlik yasalarının tek bir yasa çerçevesinde düzenlenmesi için, şartların müsait olduğu ve zamanı geldiği doktrinde vurgulanmaktaydı[392]. 1980'li yılların sonlarından itibaren emeklilik reformuna ihtiyaç olduğu, emeklilik sisteminin üretimsel fonksiyonunu yitirdiği, sistemin

---

[390] TUÇKOVA, Elvera-ZAHAROV, Mihail; Sotsialnoe Obespeçenie İ Obsulujovanie Pesionerov. Moskva, 1988. ss. 47, 55.
[391] "Devlet Ödemeleri Hakkında" SSCB Kanunu, Bakü, "Azerneşr", 1990
[392] TUÇKOVA, Elvera; Obşie Voprosı Sovetskogo Pensionnogo Prava, Moskva, 1986, s. 38

emekli olanları emeklilik ücreti düşüklüğünden koruyamadığı, ülkede birkaç ayrı alt emeklilik sistemi oluştuğu doktrinde dile getirilmiştir.[393]

Genel olarak toplumda sosyal sigorta ve emeklilik hakkında yanlış kanaat hakim idi. Devlet sosyal sigortasının (o cümleden emeklilik hakkı için ödenen primler) devlet tarafından karşılandığı görüşü hakim olup, bu yaklaşım aynı zamanda yasal düzenlemelerde ve yönetim kararlarında da yer almakta idi. Bütün çalışanların maaşının çok cüzi bir hissesini prim olarak keserek işçilerin sigorta primi ödemesinden muaf tutulduğu ilan edilirdi. Toplanan sosyal sigorta primleri ile vergiler arasında kavram karmaşası ortaya çıkır ve toplumda çalışanların sosyal haklarının ve emekliliğinin devlet tarafından karşılandığı imajı ve görüşü uyandırılırdı.[394]

Sovyetler Birliğinin parçalanmasından sonra bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyetinin kurulmasıyla sosyal güvenlik alanında yeni düzenlemelerin yapılması kaçınılmaz olmuştur.

3- Bağımsızlık Sonrası Sosyal Güvenlik Sistemi

Bağımsızlığın kazanılmasından sonra ülkede yoksulluk oranının artması, sosyal yardıma muhtaç olan nüfus sayısının olağanüstü sayıda artması devleti halkın yaşamını olağan bir düzene kavuşturmak adına bu yönde tedbirler almaya yönlendirmiştir. Dolayısıyla öncelikli olarak yasal zeminin hazırlanması için çalışmalar başlatılmış ve 29 Nisan 1992 tarihinde "Ordu Mensuplarının Emekli Maaşıyla Temini Hakkında", 25 Ağustos 1992 tarihli "Malullerin Sosyal Güvenliği Hakkında" ve ilkede gerçek manada zorunlu emeklilik sigorta sisteminin kurulmasını amaçlayan 23 Eylül 1992 tarihinde "Vatandaşların Emeklik Teminatı Hakkında" yasalar yürürlüğe konmuştur[395]. Özellikle "Vatandaşların Emeklik Teminatı Hakkında" Kanuna değişiklik getiren 20'ye yakın kanun kabul edilmiştir. Geçiş dönemine rastlayan bu yıllarda iktisadi

[393] TUÇKOVA-ZAHAROV, Sotsialnoe Obespeçenie, 1988. s. 47-55.
[394] ALIYEV, Pensiya Hukukunun Problemleri, s. 453
[395] ALIYEV, Pensiya Hukukunun Problemleri, s. 453

değişiklikler, ayrı-ayrı kategoride bulunan şahısların durumunun açıklığa kavuşturulması, kanunun kendi içinde bulunan çelişkiyi ve diğer kanunlarla ilişkili bulunan ilişkileri aydınlatmak ve alakalandırmak için değişiklikler yapılmıştır. Neticede yasanın temel hedeflerinden biri olan "tek emeklilik sistem" düşüncesi amacına ulaşamadı. Çünkü, muhtelif kanunlarla ayrı-ayrı şahıslara imtiyazlı şartlarla emeklilik hakkının tanınması kanunun amacına ters düşmekte idi.[396]

Süreci 18 Şubat 1997 tarihli "Sosyal Sigorta Hakkında" yasanın yürürlüğe girmesi izlemiştir. Yasa "Vatandaşların Emeklik Teminatı Hakkında" yasanın boşluklarını dolduracak nitelikte yenilikler getirmiş ve birçok kategoride bulunan vatandaşlara (noterler, vekiller, serbest auditorlar[397], serbest muhasebeciler gibi) sigorta hakkı tanınmasını sağlamıştır. Çalışmalar genç Cumhuriyetin ilk adımlarının sosyal güvenliğin inkişaf ettirilmesi, sosyal adaletin sağlanması ve sosyal devlet prensiplerinin önemsenmesi adına takdir edilecek adımlar olarak değerlendirilebilir.

Çalışanların sosyal güvenliğinin temini için sürdürülen değişim sürecinde 30 Eylül 1992 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sosyal Güvenlik Fonu'nun kurulmasının önemi büyüktür. Fon bağımsız maliye-banka sistemi niteliği kazanmış ve emekli ödemelerinin, yardım ve diğer ödenişler maliyeleştirilmesi temel görevleri olarak belirlenmiştir. 1997 yılında yürürlüğe giren "Sosyal Sigorta Hakkında Yasa" Fonun görev çerçevesini zorunlu sosyal sigorta olarak netleşmiştir.

1995 Anayasasıyla başlamış olan değişim süreci 17 Temmuz 2001 tarihli Cumhurbaşkanlığı emriyle tasdik edilmiş olan "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Emeklilik Sistemi Reformu Konsepsiyası" ile sürdürülmüştür. Söz konusu Konsepsiya'nın sosyal güvenlik alanında yapmış olduğu değişim açısından önemi büyüktür. Konsepsiyada, özellikle ülkede sigortadan faydalanmanın daha sistemli bir şekilde olması için idarenin yeni kurulacak olan tek kurum tarafından yürütülmesi göz önünde bulundurulmuştur. Bu kurum sigorta primlerinin toplanması, bireysel kayıt sisteminin oluşturulmasını, sigorta dallarına göre ödemelerin kararlaştırılması ve

[396] ALIYEV, age, s. 457
[397] Denetleyici müfettiş

ödenilmesinin teşkilini, gelir ve giderlerin dikkate alınarak ileride daha sağlıklı kararlar alınması ve değişiklikler yapılması için istatistik bilgilerin toplanmasını sağlayacaktır.

Özellikle bağımsızlık sonrası halkın ekonomik ve sosyal durumundaki önemli düşüşler, yönetimi, çeşitli reformlarla ve yasal düzenlemelerle halkın sosyal problemlerine çözüm yolları üretmeye ve 2001 yılından itibaren ise sosyal güvenlik alanında reformlar yaparak değişen yaşam şartlarına ve yenidünya düzenine ayak uydurma amacıyla projeler hazırlamaya yönlendirmiştir. 17 Temmuz 2001 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Emeklilik Sistemi Reformu Konsepsiyasını bu değişim sürecinin başlangıcı olarak kabul etmek lazımdır. Planlı iktisadiyat döneminden kalan şeklinden arınamamıştır sosyal güvenlik sisteminin, yapılan değişim ile serbest piyasa sistemine uyum sağlaması amaçlanmıştır. Her ne kadar eski sistemin eleştirilecek tarafları mevcut ise de, değişim sürecinde oluşan yeni sosyal güvenlik çemberinin de eksik ve tartışılacak birçok yönleri bulunmaktadır.

Konsepsiya'nın öngördüğü değişim sürecinde 2001–2005 yıllarında yapılacak reformlar çerçevesinde fonun faaliyet alanında yenilikler yapılmasını gerektirmekteydi. Sosyal Güvenlik Reformunun amaçladığı sistemin üç özelliği mevcuttur:

- Birincisi, zorunlu devlet sosyal sigortasının teşkili,
- İkincisi, sosyal sigortanın kapsamı dışında kalanların sosyal yardımdan yararlanmasının sağlanması,
- Üçüncü ise, bireysel sosyal güvenlik sisteminin teşkilidir.

27 Kasım 2001 tarihli "Devlet Sosyal Sigorta Sisteminde Bireysel Kayıt Hakkında" ve 30 Nisan 2002 tarihli "Yaşlılara Sosyal Hizmet Hakkında" yasalar reformun bir parçası idi. Çalışanların sosyal sigorta primlerinin ödenmesi açısından kayıt altına alınmasını amaçlayan "Devlet Sosyal Sigorta Sisteminde Bireysel Kayıt Hakkında" Yasası sistemin işleyişi açısından önemli bir değişikliktir. Eski sosyalist

rejimde mülkiyetin tamamının devlete ait olduğu dikkate alınırsa, çalışmaya başladığı takdirde otomatik olarak bu sistemin sağladığı olanaklardan çalışanlar faydalanmaktaydı. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra ülkede yürütülen özelleştirme politikaları kapsamında birçok devlet müessesesi, fabrikaları ve işyerlerinin özel mülkiyete devri ve özel mülkiyete ait yeni işyerlerinin açılması ile çalışanların otomatik olarak priminin yatırılması mümkün olmamaktaydı. Dolayısıyla, özel sektörde kayıt dışı çalışanların sayısı kayıtlı çalışanlara göre önemli ölçüde artmaktaydı.

Ülkede 1996 yılında 6200 işletme özelleştirilmiş ve bu rakam 1997 yılında 15.000'e ulaşmıştır. Reform uygulamaları ile küçük işletmelerin hemen-hemen tamamı özelleştirilmiştir. Tarım sektöründe de önemli sayılabilecek özelleştirme uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Reform sürecinin başlangıcından bu yana 1.065 orta ve büyük ölçekli işletme anonim şirketlere dönüştürülerek açık artırma usulü ile özelleştirilmiştir. Ülkede GSYİH'nın %73' ü özel sektör tarafından üretilmektedir. Özel sektörün bütçe içindeki payı 1995 yılında %10 iken, 2004 yılında bu pay %40 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, özel sektörün toplam istihdamdaki payı %70'tir[398]. Özel sektörde otomatik olarak sigorta bildiriminin yapılması mümkün olmadığından, çalışanların sigorta bildiriminin yapılması ve yasalara uygun olarak sigorta haklarından yararlanmasının sağlanması için bu yasanın reform kapsamında önemli yeri vardır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı "Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sigorta Ödemeleri Sisteminin Geliştirilmesi Tedbirleri Hakkında" 04 Ağustos 2003 tarihli 908 numaralı emri ile Azerbaycan Cumhuriyeti Emek ve Ahalinin Emek ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yürüttüğü görevlerin bir kısmını Devlet Sosyal Güvenlik Fonuna devir etmiştir.

Devlet sosyal sigortası ve çalışanların sigorta kaydı altına alınması açısından yönetimi üstlenen Devlet Sosyal Güvenlik Fonuna bu görevin devredilerek Reform

[398] ŞEN, Esin; "Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Profili", T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüdü, IGEME Ankara, 2005.

Konseptinde amaçlanan primli sistemin tek kurumda birleştirilmesinin gerçekleştirilmiştir.

Ülkede sosyal güvenliğin tek çatıda birleştirilmesi projesi kapsamında Azerbaycan Cumhurbaşkanının 2006 tarihli 498 ve 499 sayılı emirleri doğrultusunda ordu mensupları ve hususi rütbeli şahıslar Sosyal Güvenlik Fonunun kapsamına alınmıştır.

Bu süreçte yapılan diğer en önemli değişiklik ise, Sosyal Sigorta ve Sosyal Yardım sistemlerinin birbirinden ayırt edilmesi oldu. "Vatandaşların Emeklilik Maaşıyla Teminatı Hakkında" Yasası'nda bu iki sistem bir arada yürütülmekteydi. 07 Şubat 2006 tarihinde yürürlüğe giren "Emeklilik Hakkında Kanun" ve "Sosyal Muavenetler Hakkında" yasa bu ayrımı yasal olarak gerçekleştirmiştir. Prim ödeyerek yararlananların yaşlılık, maluliyet ve ölüm sigortalarından faydalanması kuralları "Emeklilik Hakkında Kanun" sosyal sigortadan yararlanmaya hak kazanmamış kişilerin devlet tarafından ihtiyacının karşılanması ise "Sosyal Muavenetler Hakkında Kanun" kapsamına düzenlenmiştir.

01 Ocak 2001 tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere "Unvanlı Devlet Sosyal Yardım Hakkında" Yasası kabul edilmiştir. Söz konusu yasa ile halkın muhtaç durumda bulunan kesimine devlet tarafından halkın geçici olarak yardım edilmesi amaçlanmıştır. Maddi yardıma ihtiyacı olan aileler tarafından yasanın öngördüğü gerekli evraklarla müracaatta bulunarak yardımdan faydalanabilecektir. Ancak bu yardım geçici nitelikte olup, altı aylık süreyle verilmektedir.

B- Azerbaycan'da Sosyal Güvenlik Modeli

Azerbaycan Sovyet sisteminden miras kalmış sosyal güvenlik sistemini reformlarla değişikliğe giden ilk ülkelerden değildir. Eski SSCB cumhuriyetlerinin çoğunda değişikliklere gidilmiş veya tedricen araştırmalar yapılarak yeni çağdaş modellere ayak uydurulmaktadır. Değişimi öngören üç temel faktör nedeniyle reform yapmak kaçınılmaz olmuştur. Birincisi demografik faktördür ki, genel olarak nüfus

sayısının, çalışanların sayına oranla artması, ikincisi iktisadi ve sosyal sebeplerle aile ilişkilerinin yozlaşması, yaşlılara münasebetin değişmesi ve üçüncüsü ise küresel iktisadi gelişmelerin ve emek pazarında yaşanan değişimlerin sosyal güvenlik sistemini etkisi altına almasıdır.[399]

Batı Avrupa ülkeleri ile karşılaştırdığımızda, geçiş dönemini yaşayan özellikle Doğu Avrupa ülkeleri Hırvatistan, Macaristan ve Polonya gibi ülkelerde sosyal dayanışma prensibinden hareket edilmesi mümkün olmamış, bu ülkelerin sosyal güvenlik finansmanı kısıtlı olduğu için yeni model arayışına girdikleri görülmüştür. Nitekim, bu ülkelerde iki ayak veya üç ayaklı olarak sosyal güvenlik sistemi geliştirilmiştir. Birinci ayakta sembolik olarak dağıtım sisteminin, ikinci ayakta fon sisteminin, üçüncü ayakta ise özel sigorta modelinin prensipleri uygulanacaktır.[400]

17 Temmuz 2001 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Emeklilik Islahatı Konsepsiyası kabul edildi. Bu Konsepsiyada sosyal güvenlik sistemi üçayaklı olarak projelendirilmiştir. Emeklilik sisteminde yer alacak bu üçayağın birincisi emeklilik, sosyal emeklilik ve gayri-resmi emeklilik sistemi olarak düşünülse de bu proje sonraki aşamada değiştirildi. Değişikliğin temel sebebi yönetim zorluğu olarak gösterilerek sosyal sigorta ile sosyal yardım sistemlerinin birbirinden ayrılması öngörülerek[401] 07 Şubat 2006 Tarihli "Sosyal Muavenetler Hakkında Kanun" ve 07 Şubat 2006 Tarihli "Emeklilik Hakkında Kanun" yürürlüğe konulmuştur. Sonuç olarak sosyal sigorta ve sosyal yardım müessesesi kesin olarak birbirinden ayrıldı. Emeklilik sisteminin bir parçası olan sosyal emeklilik hakkı ortadan kaldırılmış oldu.

---

[399] NAĞIYEV- ELİRZAYEV- GULİYEV; 2001, s.137-138

[400] ALİYEV, MAYİS; Azerbaycan Respublikasında Pensiya Teminatının Teşekkülü ve İnkişaf Perspektifleri, Bakü, 2003, s. 69

[401] ESREFOVA, Resmiye; "Müstekillik İllerinde Azerbaycanda Pensiya İslahatları: Nailiyyetler Ve Problemler" Globallasma Prosesinde Kafkaz Ve Merkezi Asiya İktisadi Ve Beynelhalk Münasibetler II Beynelxalk Konkresi İktisadiyyat Bölmesi, Kafkaz Ve Merkezi Asiya Ölkelerinde Bazar İktisadiyyatına Keçid: Nailiyyetler, Problemler Ve Perspektivler, (II hisse), Bakü, 2007, s. 855-856

"Emeklilik Hakkında Kanun" ile yeni finansal yöntem olan yığım (fon) sisteminin tatbiki başlanmıştır. Bu kanuna göre emekliliğin finansmanı üç hisseden: baza/bütçe, sigorta ve yığım (fon) hisselerinden ibarettir.

Bütçe (baza) hissesi emeklilik finansmanının temel hissesi olmakla birlikte aynı zamanda emeklilerin sosyal güvenliğinin devlet teminatıdır.

Emekliliğin sigorta hissesi emeklilik finansmanının ikinci hissesi olup, bireysel hesabın sigorta hissesinde kayda alınan finansmanın, ödenecek emeklilik primleri süresi aylarının sayına oranı şeklinde hesaplanan miktardır.

Emek pensiyasının yığım (fon) hissesi emeklilik finansmanının üçüncü ayağı olup, bireysel hesabın yığım hissesinde toplanan finansmanın emeklilik için dikkate alınacak ayların sayına oranı şeklinde hesaplanmaktadır.

Yaşlılığa göre emeklilik hakkında baza hissesinin miktarı ilgili devlet kurumu tarafından belirlenir ve yılda bir kere idare tarafından, devlet tarafından belirlenen tüketici fiyatlarının yıllık seviyesinden az olmamak üzere arttırılır. Maluliyete ve aile reisinin kaybına göre tanınan emeklilik haklarında finansmanın bütçe (baza) hissesi yaşa göre emeklilik hakkının baza hissesine göre hesaplandığı için bu miktar emeklilerin sosyal durumunun belirlenmesinde önemlidir.

Konsepsiyada özellikle gayri resmi emeklilik teminatı oluşturulması projeleri öngörülse de bu alanda kayda değer gelişmeler görünmemektedir. Özellikle eski SSCB ülkelerinde bu alanda yapılan çalışma ve uygulamalar olumlu sonuçlar ortaya çıkardığı söylenebilir. Örneğin, 2003 yılında Rusya'da 286 gayri resmi emeklilik fonlarının faaliyeti kayda alınmıştır. Rusya'da iktisadi alanda faal nüfusun % 6,3'ü (4,97 milyon), emeklileri ise %1,15'i (392 bin) gayri devlet emeklilik fonlarından yararlanırlar.[402]

[402] EŞREFOVA, "Müstegillik İllerinde Azerbaycan'da Pensiya Islahatları:, s.856

Sosyal güvenlik sisteminin reformla değiştirilmesi ve yeniden bir sistem oluşturularak sosyal sigorta ve sosyal yardımın ayrılması, finans kaynaklarının değiştirilmesi süreci 2003–2006 yılında hızlandırılarak sonuçlandırılmıştır. Bu amaçla sürecin tamamlanması ve alt yapının hazırlanması için yasa, yönetmelik ve s. hazırlandı. Öncelikli olarak "Devlet Sosyal Sigorta Sisteminde Bireysel Kayıt Hakkında Kanun" bu sürecin temel yasalarından oldu. Ülke çapında sigortalı olan çalışır durumda olan vatandaşlar hakkında bilgi ve verilerin toplanması ve sigortalıların haklarının korunması ve kaybolmaması için muhafaza edilmesini öngören bu yasa daha önceki dönemlerde yaşanan aksaklıkların önüne geçmektedir. Ödenen primlerle sigortalıya ödenecek emekli maaşı arasında bağlantının korunmasını sağlayan yasa dışı birçok durumları da ortadan kaldırmaktadır. Yasada devlet sosyal sigorta sisteminin bireysel kayıt işlemlerini idare eden, bilgileri toplayarak muhafaza eden ve uygulayan kurum olarak Sosyal Güvenlik Fonu yetkili kılınmıştır.

"Azerbaycan Cumhuriyetinde Devlet Emeklilik Sisteminin Geliştirilmesi Tedbirleri Hakkında" Cumhurbaşkanının 04 Ağustos 2003 tarihli 908 numaralı Fermanına uygun olarak emekliliğin kararlaştırılması ve maliyeleştirmesi amacıyla tek çatı altında sigorta-emeklilik kurumu oluşturulması ve sosyal yardımın bu kurumdan ayrılması sağlanmıştır. Nitekim Emek ve Ahalinin Sosyal Güvenlik Bakanlığının yerel idarelerince yetkisinde bulunan Emeklilikler ve emeklilik hakkına ilave olarak verilen muavenetlerin belirlenmesi, maliyeleştirilmesi ve uygulanmasını sağlayan altyapısı ile birlikte 01 Ekim 2003 tarihine kadar Sosyal Güvenlik Fonuna devredilmiştir. Uygulamada kullanılan kural ve çalışma düzeni yeni sisteme uyarlanmış, bu sistemlerin ayrı ayrılıkta gelişimini sürdürmesi için yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Sigorta-emeklilik sistemin sosyal yardım sisteminden ayırarak "Unvanlı Devlet Sosyal Yardımı Hakkında" yasa kapsamında sosyal yardım müessesesinin işleyişini sağlamak, nüfusun farklı gruplarına değil, ailelerin gelirleri ve asgari yaşam düzeyleri arasındaki farka göre sosyal yardıma ihtiyacı olan aileleri tespit ederek ihtiyaca binaen sosyal yardımın sağlanması hedeflenmiştir. Sosyal yardımların bu

şekilde direk unvanına yani hedefe yönelik uygulanması farklı imtiyazlı gruplara değil nüfusun yoksul tabakasının sosyal güvenliği sağlanmış olacağı devletin temel düşüncesidir.[403]

Sosyal yardım müessesesinin işleyişini sağlayan diğer önemli yasa "Sosyal Muavenetler Hakkında Kanun" olup, nüfusun ayrı-ayrı gruplarını soysa yardım kapsamında korunmasını sağlamaktadır. Yasanın kapsamında bulunan belirli gruplar sosyal sigorta münasebetlerinden faydalanmayan ve önceki yasalarla sosyal emeklilik hakkına sahip olan kişileri de kapsamaktadır. Cumhurbaşkanı fermanıyla sosyal emeklilik hakkı tanınan emeklilere ve sosyal emekli olmadan kendilerine tanınan komunal[404], nakliye ve diğer hizmetlerin yerine aylık muavenetler ödenmesi kararlaştırılmıştır. Geçmiş Sovyetler Birliği ve Azerbaycan cumhuriyetinin bağımsızlığın ilk yıllarında sosyal korumanın temini amacıyla muhtelif kategoride buluna şahıslar bu hizmetlerden muaf tutulmuş ve ücretsiz yararlandırılmışlardır. Ancak bu muafiyetlerin genel olarak ülke iktisadiyatına ve işletmeciliğine zarar verdiği savunusu da doktrinde yer almış ve 26 Aralık 2001 tarihli Cumhurbaşkanı fermanıyla bu muafiyetlerin reel değerleri tespit edilerek aylık muavenetler olarak nakdi ödenmesi düzenlenmiştir. Birkaç muafiyet alma hakkı olan birisi sadece en yükseğini alma hakkını kazanacaktır[405]. Emek ve Ahalinin Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yerine getirilecek olan bu görev bakanlığın merkezi ve yerel birimleri tarafından uygulanacaktır.

"Emeklilik Hakkında Kanun" ise Sosyal Güvenlik Fonu nezdinde ayrı-ayrı şahısların hesaplarına toplanan sosyal sigorta ödemleri çerçevesinde sosyal sigorta primleri ile emeklilik hakkı arasındaki karşılıklı orantıyı ve ilişkinin tanzim edilerek uygulanmasını sağlamaktadır. "Sosyal Muavenetler Hakkında" ve "Emeklilik Hakkında Kanun"ların uygulanması hakkında 24 Şubat 2006 tarihli 373 Sayılı ve 6 Mart 2006 tarihli 377 Sayılı Cumhurbaşkanı fermanı ile bu süreçte planlanan projeler sonlandırılmıştır. Ancak, sosyal güvenlik sisteminin tek çatı altında yeni sürece ayak

[403] Azerbaycan Sosyal Güvenlik Fonunun Resmi Sayfası, http://www.sspf.gov.az/sik_pens_dov_sos_yardim.aspx; (25.02.2009)
[404] Yasa ile belirli kategoride bulunan kesime elektrik, su, telefon ücretlerinin alınmaması
[405] MÜRŞÜDOV, 2007, s. 116

uydurması ve işlevini yerine getirebilmesi için hem yasama hem de uygulamada geliştirilmesi gereken çok noktalar vardı.

2007 yıl bütçesi oluşturulurken ülke çapında sosyal iktisadi inkişaf üzere bütün parametreler de dikkate alınarak özellikle 3 yönde yapılması gerekenler için önemle vurgu yapılmıştır. Zorunlu sosyal sigorta alanında bireysel kayıt işlemelerinin daha kapsamlı yapılarak bunun dışında çalışan kişilerin kalmaması ve tek çatı emeklilik sistemi kurulması, emeklilerin sosyal korunmasının sağlanarak onlar arasında yoksulluğun azaltılması, sigorta-emeklilik bağlamında gelecek inkişafı yönünde tedbirlerin alınması dikkate alınmıştır.

Ordu Mensupları ve Devlet Memur ve Görevlileri "Emeklilik Hakkında Kanun" kapsamına alınması tek çatı altında birleştirme projesinin en önemli kısımlarındandır. Nitekim bu yasayla ordu mensupları bireysel kayıtları, yani sigorta başvuruları Sosyal güvenlik Fonu tarafından yapılmaya başlanmış ve zorunlu sosyal sigorta ödenilmeye başlanmıştır.

Nüfusun küçümsenemeyecek kadar bir kısmını kapsayan emekli kesiminin sosyal korunmasını sağlamak ve yoksulluğun azaltılması için birçok tedbirler öngörülmüştür.

Reformun yapılmasının temel sebebi olarak vatandaşların sosyal refahının geliştirilmesi ve insan onuruna yakışır hayat düzeni sağlama amacı gösterilmektedir. Vatandaşların emeklilik ödemelerinin güvenilir mali kaynağa sahip olması, serbest pazar piyasası şartlarına uygunlaştırılarak halkın refahının yükseltilmesinde sosyal güvenliğin rolünün arttırılması, sosyal sigorta ve muavenet ödemeleri için kaynak teşkil eden vesaitin toplanmasının temini, emeklilik sisteminin geliştirilerek verimliliğini arttırmak, sosyal sigorta primleri ile yapılacak emeklilik ödemeleri arasında bağlantıyı uygunlaştırmak temel amaçlardır.

Reformun amacına ulaşması için sosyal sigorta primlerini işçi ve işveren tarafından ödenmesini sağlanması ve neticede işçi ve işveren tarafından ödenecek

primlerle vatandaşlar gelecekte asgari yaşam düzeyi temin etme amaçlanmıştır. Emeklilik ödemeleri tespit etmek, Anayasaya uygun olarak sosyal güvenliği sağlamak, sosyal güvenliğin idaresinde aleniliği sağlamak için toplumsal denetimin sağlanabilmesinin temini edilmesi Konsepsiyada yer almaktadır. Ayrıca vatandaşların zamanından önce emekliliğe ayrılmasını öngören istisna ve imtiyazların azaltılması bu süreçte yapılması öngörülen en önemli konulardandır. Nitekim, sigorta-emeklilik sisteminin idaresi, bireysel kayıtların toplanması, emekliliklerin kararlaştırılması ve ödenmesinin kontrolü, gelir ve emekli haklarının seviyesindeki değişiklikler konusu ve istatistik bilgi ve verilerin toplanması Sosyal Güvenlik Fonunun yetkisinde olacaktır.[406]

Yeni emeklilik sisteminin uygulanması gelecekte emeklilik alanında sıkıntıları ortadan kaldıracağı, emeklilerin genel olarak durumlarının iyileştirilmesi, sosyal adaletin temini ve en önemli etkisi devletin sosyal yükünün hafifletmesine sebebiyet vereceği görüşü hâkimdir.[407]

II. SOSYAL GÜVENLİK HUKUKUNUN KAYNAKLARI

Sosyal güvenlik hukukunun kaynakları çeşitli açıdan tasniflendirilebilir. Örneğin, sosyal güvenlik hukukunun tanzim ettiği toplumsal münasebetler açısından aşağıdaki şekilde ayrım yapılabilir:[408]

- Vatandaşların emekliliğinin tanzim eden yasal düzenlemeler,
- Vatandaşlara muhtelif sosyal yardımlar temin eden yasal düzenlemeler,
- Sosyal Hizmetin sağlanması açısından yasal düzenlemeler,

Konumuz açısından hukuk normunu ortaya çıkaran kurum ve organlar açısından Sosyal Güvenlik Hukukunun kaynakları yasama, yürütme ve yargı kaynakları şeklinde incelenebilir[409];

---

[406] Azerbaycan Cumhuriyeti Pensiya Islahatı Konsepsiyası, Cumhurbaşkanı 17 Temmuz 2001 tarihli 767 nolu Serencamı ile tasdik edilmiştir.
[407] EŞREFOVA, "Müstekillik İllerinde Azerbaycanda Pensiya İslahatları, s. 855-856
[408] MAÇULSKAYA, Elena; Pravo Sotsialnogo Obespeçenie, Moskva, 1998, s. 23

a) Yasama organı olan Azerbaycan Milli Meclisi tarafından kabul edilmiş kanun ve kararlar;

b) Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen Fermanlar ve Kararlar;

c) Merkezi Devlet İdari Birimleri tarafından kabul edilen yasal düzenlemeler; (Tüzük ve Yönetmelikler)

d) Yerel idare etme birimleri (mahalli idareler) tarafından kabul edilen yasal düzenlemeler;

e) Yerel nitelikli akitler (toplu sözleşme ve illerde yapılan anlaşmalar);

Yasal mevzuatın formasına göre azerbaycan sosyal güvenlik hukukunun kaynakları, kanunlar, fermanlar, kararlar, kaideler, tüzükler, emirler, izahatlara, talimatlar ve s. Şeklinde sıralanmaktadır.

A- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası

Sovyetler Birliği döneminde sosyal güvenlik sistemi üye cumhuriyetler tarafında belirlenememekteydi. Bu nedenle Azerbaycan'da da sosyal sigorta ödemeleri bağımsız olarak değil, birliğin yasama çatısı altında paralel olarak yürütülmekteydi. Sovyet rejiminde sosyal güvenlik sisteminin temel özelliği "pirim ödemeden sigorta hakkı kazanma" prensibine göre kurulmuş olup, sistemin finansmanını devlet bütçesinden ayrılan finansman ve işletmelerden ayrılan kesintiler oluşturmaktaydı. Özellikle çok eleştirilen finansman sağlama şekli ve yapılan suiistimaller günden güne sosyal sigortadan faydalananların sayısının artmasına ve sistemin ülke ekonomisine ağır bir yük olmasına sebebiyet vermiştir. Bu sorunun çözülmesi son dönemlerde istense de, başarılı olunamamıştır. Ayrıca, rejimin dağılmasından önce müesseselerin işleyişinde kendi kendini maliyeleştirme gibi değişim projeleri, çalışan insanların sosyal teminatını zorlaştırmakta idi.

[409] ALİYEV, 2007, s. 135,; GÜZEL-OKUR-CANİKLİOĞLU, 2008, s. 74

Azerbaycan Cumhuriyeti 18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını kazandıktan sonra yasama sisteminde çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Geçiş üzerindeki ilk fikirlerin odağını hız ve sıra kavramları oluşturuyordu. Geçişin sıra ve hızına dair ilk fikirler mikro ekonomik geçiş, makroekonomik geçiş, uluslararası ticaret, sosyal güvenlik olmak üzere dört ana başlık altında toplanmıştır[410]. Sosyal güvenlik alanında sağlık hizmetleri, işsizlik ödeneği, emeklilik ödemeleri altyapısı ve politikaları bu değişimin ana faktörlerini oluşturması gerekirdi. Bu tarihe kadar varlığını sürdüren Sovyetler Birliğinin çöküşünün ardından Azerbaycan Cumhuriyetinin bağımsızlığının ilan etmesiyle birlikte ülkede yaşanan sosyal ve ekonomik sorunların ağırlığı hükümeti, sosyal güvenlik sisteminde yeni düzenlemeler yapmaya yönlendirmiştir. İlk yıllardan itibaren öncelikli değişikliğin sosyal güvenlik alanında yapılması bu zorunluluktan ileri gelmiştir.

Bağımsızlıktan sonra kabul edilmiş 1995 Anayasası sosyal güvenliğin anayasal bir hak olduğunu ve anayasanın teminatı altında olduğunu açıkça ifade etmiştir. Anayasanın mad. 16.'da "sosyal inkişaf ve devlet", mad. 17.'de "aile ve devlet", mad. 38 "sosyal güvenlik", 41. Maddede "halkın sağlığının korunması" ve 42. Maddede yer alan "eğitim hakkı" düzenlemeler genel olarak sosyal güvenlik hukukunun kapsam ve niteliğini oluşturmaktadır.[411]

Anayasa madde 17'ye göre toplumun temeli olarak aile devletin özellikle himayesinde olup bu madde toplumsal bütünlük açısından önem arz etmektedir. Çocukların ihtiyacını karşılanması ve eğitimi her ne kadar velilerinin sorumluluğunda olsa da, devlet bu sorumluluğu gözetmekle yükümlüdür. Ailenin, anne ve çocukların korunması sosyal-iktisadi nitelik taşımakta olup, onlara belli başlı yardımların yapılması, menfaatlerinin korunması ve bu kişilere yönelik sosyal projeler üretmek bu madde kapsamında dolayısıyla devletin yükümlülüğünü arttırmaktadır.

---

[410] BAŞARAN, Ali; "SSCB'den Rusya Federasyonuna İntikal Eden Bütçe Açığı Sorunu, Maliye Politikaları 1985-1995", Maliye Dergisi, Maliye Bakanlığı, Araştırma Planlama Ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, S. 138, Eylül-Aralık 2001, s. 99

[411] EREN, Abdurrahman -ALESKERLİ, Alesker,; Yeni Anayasalar: Bağımsız Devletler Topluluğu ve Baltık Cumhuriyetleri, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları No:82, Ankara, 2005, s. 355

Anayasada, herkesin yasalar çerçevesinde malullük, yaşlılık, ölüm, hastalık, işsizlik ve kanunda belirlenmiş diğer hallerde sosyal güvenlik haklarından yararlanması mümkün olacağını vurgulanmıştır. Anayasanın 38. maddesine göre;

- Herkesin sosyal güvenlik hakkı vardır.
- Yardıma muhtaç olanlara yardım etmek, ilk önce onların aile üyelerinin görevidir.
- Herkes kanunla öngörülmüş yaşlılık, hastalık, sakatlık, aile reisinin kaybı, çalışma gücünü yitirme, işsiz olma ve kanunla öngörülen diğer durumlarda sosyal güvenlik hakkına sahiptir.
- Emeklilik maaşı ile sosyal yardım tutarlarının asgari oranları kanunla belirlenir.
- Devlet yardımlaşma faaliyetini, isteğe bağlı sosyal sigortayı ve sosyal güvenliğin diğer türlerini destekler ve onların gelişmesi için imkânlar oluşturur."

Anayasanın 16. maddesine göre, devlet, halkının ve her vatandaşının refahının yükseltilmesi, onların sosyal korunması ve insan onuruna yakışır hayat düzeyinde yaşamasını sağlamakla yükümlüdür. Bu doğrultuda 1995 Anayasası vatandaşın sosyal güvenlik hakkını tanımakta ve aynı zamanda bu hakların manisiz kullanılabilmesi için ortam ve olanaklar tanıması için devlete görevler yüklemektedir. Halka tanınan sosyal güvenlik hakkı dayanağını Anayasada belirlenmiş temel hak ve özgürlükler ilkesinden almaktadır. Anayasanın tanımlamış olduğu temel hak ve özgürlükler ilkesi kendi içinde üçe ayrılmaktadır;[412]

1. Birincisi, insanın doğal hak ve özgürlükleri,
2. İkincisi, siyasi hak ve özgürlükleri,
3. Üçüncüsü ise, insanın iktisadi, sosyal ve medeni hak ve özgürlükleridir.

[412] ALİYEV, 2004, s. 15

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Anayasanın md. 38'de yer alan sosyal güvenlik hakkı, dayanağını üçüncü kısımda bildirilen insanın iktisadi, sosyal ve medeni hak ve özgürlükleri ilkesinden almaktadır. Dolayısıyla, vatandaşların sosyal güvenlik hakları, bu hakkın korunması ve sigorta ödemelerinin temini anayasal bir hak olarak değerlendirilmelidir.[413]

Anayasada her bir şahıs için objektif olarak sosyal açıdan yardıma ihtiyaç olduğu taktirde, belirlenmiş yasal çerçeve kapsamında belirli sosyal yardımlar veya hizmet alma olanağını öngörmüştür. Bu hakkı kazanmış şahsın cinsi, ırkı, milliyeti, dini, yaşadığı yer, görevi ve maddi durumu, her hangi bir siyasi veya diğer kurumlara üyeliği veya diğer sebepler önem arz etmemektedir. Genel olarak, sosyal güvenlik hakkının mutlak hak olduğu, yaşama hakkının ayrılmaz bir parçası olarak doğumla kazanıldığı ve uluslararası normlara uygun olarak dokunulmaz olduğu devlet kurumları tarafından kısıtlamalar yapılamayacağı ve ortadan kaldırılamayacağı anayasa tarafından garantiye alınmıştır.

1995 Anayasası sosyal güvenlik alanında temelli olarak değişimin başlangıcı olmuş ve toplumun tamamını kucaklamayı amaçlamıştır. Nitekim, bu tarihten itibaren yapılan reform çalışmaları hız kazanmış, aynı zamanda ülkede bireysel emeklilik sisteminin gelişimi, sosyal yardımın kapsam ve niteliği yönünde yeni dalları üzerinde çalışmalar başlatılmıştır.

B- Kanunlar

1- Sosyal Sigortalar Hakkında Kanun

Azerbaycan Cumhuriyetinin Anayasası 38. Maddesinin tanımış olduğu sosyal güvenlik hakkına dayanarak yürürlüğe giren 18 Şubat 1997 tarihli "Sosyal Sigorta Hakkında" Yasa sosyal sigorta alanında münasebetleri tanzim eder, sosyal sigortanın hukuki, iktisadi ve teşkilatı esaslarını belirler.

---

[413] ASGEROV, s. 49

Yasada sosyal sigorta belirli hallerde fiziki şahısların kaybedilmiş maaşlarının, gelirlerinin veya ilave harcamalarının tazmin edilmesi ve kaybının önlenmesine yönelik bir sosyal güvenlik dalı olarak nitelendirilmiştir. Sosyal sigorta; zorunlu devlet sosyal sigortası ve isteğe bağlı sigortalara ayrılmaktadır.

Sosyal sigorta riski ortaya çıktığı durumlarda kişiler sigorta ödemlerinden faydalanmaktadırlar. Emek pensiyaları olarak adlandırılan sigorta türleri ülkede emeklilik sistemini oluşturarak ve bünyesinde yaşlılık, ölüm ve maluliyet sigortalarını barındırmaktadır. Diğer sigortaları türleri olarak ise, çalışma gücünün geçici kaybı, hamileliğe ve doğum sigortası, çocukların doğumuna göre bir kere verilen sigorta, defin sigortası, sigorta olunanların tedavi-dinlenme evleri[414] tedavisi giderlerinin tam veya kısmen ödenmesi ve işsizlik sigortası olarak belirlenmiştir.

Devlet sosyal sigorta uygulamasını bütçe dışı fon olan Devlet Sosyal Güvenlik Fonu aracılığıyla uygulamaktadır. Sosyal Güvenlik Fonu sosyal güvenlik harcamalarının % 60'nı kendi bütçesinden karşılamaktadır.[415]

Yasa birçok yönüyle sigorta sisteminde getireceği yenilik ve düzenlemeler açısından takdire layık bulunmuştur. Sigortanın tarafları arasında yasal ilişkilere aydınlık ve kesinlik kazandırması, sigorta ödeyicilerinin sorumluluğunun arttırılması, emekli maaşlarına eşitlik kazandırılması, imtiyazlı emeklilerin sayısının düşürülmesi, çalışan emeklilerin maaşlarının normal seviyeye yükseltilmesi, emekli yaşının yükseltilmesi açısından bazı yazarlar tarafından olumlu bulunmuştur[416].

Doktrinde yasanın eleştirilen yönleri de mevcuttur. Özelikle anayasada yer almasına rağmen tıbbi sigortanın bulunmaması, işsizlik durumunun sigorta araçlarına dâhil edilmemesi eleştirilmiştir. Aynı zamanda Azerbaycan'ın 6 Ocak 2004 tarihinde onaylamış olduğu Avrupa Sosyal Şartının 30. Md.'de yer alan her bir kesin

[414] Sanatoryum-Kurort
[415] MEMMEDOV, Cavid; Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sosyal Güvenlik Fonu, http://www.sspf.gov.az/press/mekeleler/cavid_mekele.htm, (06.11.2009).
[416] NAĞIYEV, Eli - ELİRZAYEV, Eli - GULİYEV, Azadi; Pensiya Teminatının İnkişaf Perspektifleri, Bakü, 2001, s. 99-100

yoksulluk ve sosyal tecrit olunmadan korunma hakkı olduğuna ilişkin düzenlemeye aykırılık bulunduğu vurgulanmıştır. Bu bakımdan "Sosyal Sigorta Hakkında" Kanunun 4. Maddesinin Azerbaycan Anayasasına[417], ILO' nun 102 Nolu Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Hakkında Sözleşmesine, Avrupa Sosyal Şartına ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı 20 Şubat 2003 tarihli fermanla onaylanmış "2003-2005 Yılları Aralığında Azerbaycan Cumhuriyetinde Yoksulluğun Düşürülmesi Ve İktisadi İnkişaf Üzere Devlet Programı" na aykırı nitelikte olduğu doktrinde yer almıştır. İş kazası veya meslek hastalığına tutulma, tıbbi sigorta ve yoksulluk hallerinin "Sosyal Sigorta Hakkında" Kanun md. 4'te yer alan sigorta hadiselerine eklenmesi gerektiği vurgulanmıştır.[418]

2- Emeklilik Hakkında Kanun

Dünyanın en geniş coğrafyasına ve çok zengin tabii kaynaklara sahip olan Sovyetler Birliği'nde uygulama imkânı bulan sosyalist sistem, çok ağır insanî ve iktisadî bedellere karşılık yalnızca ağır sanayide ve sosyal güvenlik sisteminde başarılı olabildiği söylenmektedir. Ancak sosyalist sistemde işsizliğin olmadığı iddiasını ispatlama çabasıyla, zamanla ortaya çıkan aşırı istihdam, yeni teknolojilerin üretilemeyişi veya yine işsizlik korkusuyla yeni teknolojilerin ithal edilmesinden kaçınılması, işletme yönetim ve organizasyonunda başarısızlıklara neden olması ve sonuçta iktisadî durgunluğu önleyemediği de aşikârdır. Nitekim, Sovyetler Birliğinde hâkim olan sosyalizm rejimi sanayi toplumu aşamasında iken, verimliliğin ön plana çıktığı dünya şartlarına ayak uyduramamış ve insanlarına dünya standartlarında ortalama bir hayat seviyesi sunamamıştır[419].

Ağır bedeller karşılığında ağır sanayide başarılı olan SSCB'nin en başarılı olduğu ve bugün bu coğrafyada yaşayan insanların hâlâ övgüyle andığı diğer alan, sosyal güvenlik ve sağlık sistemidir. Halkın hayat seviyesi, birçok gelişmiş batı ülkesinden geri kalmış olmasına rağmen, kapsamlı bir sosyal refah sistemi ile bütün

---

[417] Azerbaycan Cumhuriyeti Konustutsiyası, Bakü, 2002, c. 22-23.
[418] ALİYEV, Mayis; Yoksulluğun Aradan Kaldırılmasında Devlet Sosyal Yardımının Ehemiyyeti, Elmi Eserler, 2006, No: 1, s.145; ALİYEV; 2007. S. 30
[419] ÖZSOY, İsmail; Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihî ve Evrensel Dersler Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, S. 39, Ankara, 2006, s. 164

nüfusa her türlü sosyal güvenceyi sağlamış ve ülke çapında yaygın bir ağ oluşturan sağlık kuruluşları teknik donanım, doktor ve yatak sayısı gibi özellikler bakımından ileri sanayi ülkeleriyle karşılaştırılabilecek düzeye ulaşmıştır. Uzay araştırmalarında en önlerde yer alan dünyanın ikinci süper gücü, ağır sanayide sahip olduğu mekanik güçle dünyada rakip tanımayan imparatorluğun kendi içinde hayat seviyesini yükseltememiş, ücretlerin düşüklüğü, tüketim malları, yiyecek, konut sıkıntısından kaynaklanan problemler sürekli gündemde kalmıştır[420].

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ekonomik ve sosyal göstergelerinde negatif bir eğilim hızlı bir şekilde kendini göstermiş, ekonomik büyüme, üretim ve istihdamdaki düşüşlerle birlikte enflasyon oranlarında hızlı bir artış olmuş, ekonomideki kötü eğilimler devletin sosyal sisteme desteğini azaltmıştır[421].

Sovyet Cumhuriyetler Birliğine dâhil olan Cumhuriyetlerin tamamında oluşmuş olan ortak sisteme uygun olarak da ortak bir hukuk kültürü oluşturulmuş ve bu kültür ortaklığı günümüzde de sürdürülmektedir. Genel olarak dünyada sosyal güvenlik modelleri incelenirken Sovyet modeli üzerinde durulmamış ve incelenmemiştir. Ülkede mevcut olan sigorta sistemi yürürlükte kalmış, uygulama olarak farklı niteliğe sahip bu modelde sigorta primleri işverenler veya sigortalılardan kesilmemiş, devlet bütçesinden aktarım yapılmış[422] ve sigorta ödemeleri devlet yükümlülükleri kapsamında zorunlu vergi niteliğinde bir ödemeye dönüşmüştür. Çalışan insanları sigorta primi ödenilmesinden serbest bırakan devlet çalışılmış emek üzerinden sigorta primi ödenmesini sağlamakta ve sigorta primi ödemelerinden muaf kılındıklarını ilan ediyordu. Ortaya çıkan düşünceye göre devlet tarafından herkesin sosyal sigorta sisteminden yararlandırılacaktır. Bu değeri sağlayan işçi emeği değeri geri plana itilmekteydi.[423]

---

[420] ÖZSOY, Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihî ve Evrensel Dersler, s. 170-171

[421] ÇELİK, Abdulhalim; Orta Asya Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Sorunları, İş Güc Dergisi, 2004, S. 6, No: 1, http://www.isguc.org/?p=article&id=179&cilt=6&sayi=1&yil=2004, (12.08.2009)

[422] ZAHAROV Mihail-TUÇKOVA Elvera; Pravo Sotsialnogo Obespeçeniya Rossii, Moskva, 2004. s. 46.

[423] ALIYEV, 2007, s. 224

Sosyal güvenlik alanında günümüzde yaşanan gelişmeler doğrultusunda Sovyet döneminden kalan eski yasalar değiştirilmekte, Dünya Bankası ve diğer sermaye kurumlarının da etkisiyle önerilen yeni modellere uygun olarak yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Rusya, Ukrayna gibi cumhuriyetlerin yürürlüğe koymuş olduğu yeni yasalara uygun olarak diğer cumhuriyetler o cümleden Azerbaycan da bu yasal düzenleme sürecini başlatmıştır.

Azerbaycan Cumhurbaşkanının 17 Temmuz 2001 tarihli Serencam (Talimat) ile "Azerbaycan Cumhuriyetinde Emeklilik Islahatı Konsepsiyası" ile emeklilik sisteminde kapsamlı değişime gidildi. Birkaç aşamada planlanan reform niteliğindeki değişimler öngörülerek emeklilik mevzuatı bankasının oluşturulması ve üçayaklı emeklilik sistemi içinde zorunlu sigortaya dayalı emeklilik, sosyal emeklilik ve bireysel emekliliğin teşkili yapılacaktır. Emeklilik sisteminin teşkili için bireysel kayıt sisteminin oluşturulması ve emekliliğin muayyenleştirilmesi ve ödemelerin otomatikleştirilmesi dikkate alınmıştır. Sonraki aşamada ise çalışanların gelirleri ve emekliliğine karar verilmesi için gerekli verilerin toplanması ve elde edilen verilerle emekli maaşlarının dağıtılması planlanmıştır.[424]

"Azerbaycan Cumhuriyetinde Devlet Pensiya (Emeklilik) Sisteminin Geliştirilmesi Tedbirleri Hakkında" 04 Ağustos 2003 tarih ve 908 sayılı ve "Pensiyaların Artırılması Hakkında" 04 Ağustos 2003 tarih ve 909 sayılı Fermanlar ıslahatların geliştirilmesi ve yoksulluk içinde bulunan emeklilerin durumlarının iyileştirilmesi yönünde atılmış önemli bir adım idi. Bu Konsepsiya kapsamında 2006 yılı başından sosyal sigorta ilişkilerine dayalı olarak yeni emeklilik sistemi faaliyete başlamıştır.

Yeni emeklilik sistemi özellikle serbest pazar şartlarına uygun olarak uygulanan eski rejimden farklı olarak yeniden kuruldu. Bu sistemde emeklilik hakkı 3 ayaklı olarak – bütçe (baza), sigorta ve yığım (fon) hisseleri olarak hesaplanmaya tabi tutulmuştur. Emek pensiyası olarak adlandırılan emeklilik rejiminin birinci ayağı

[424] ALIYEV, 2007, s. 225; Sosyal Güvenlik Fonu, http://www.sspf.gov.az/pensiya_islahati.aspx, Erişim tarihi: 10.11.2009.

bütçe (baza) hissesi olup, devlet tarafından kesin bir rakamla belirlenerek devlet bütçesinden karşılanmaktadır. İkinci ayak olarak sigorta hissesi bireysel hesapta şartı olarak kayda alınan ve reel para bulunmayan finansmana göre hesaplanır. Üçüncü ayakta ise yığım (fon) hissesi ferdi hesapta reel olarak toplanan finansmana göre kararlaştırılır.

Gerçekleştirilen bu ıslahatla sigorta-emeklilik rejimi ile devlet sosyal yardım sistemi bir birinden ayrılmasını sağlanmıştır. 1 Ekim 2003 yılına kadar sosyal yardım ve sigorta sisteminin tamamen bir birinden ayrılma işlemlerinin tamamlandığı söylenebilir. Kurumsal yapıda iş bölümüne gidilerek Emek ve Ahalinin Sosyal Güvenlik Bakanlığının yerel organlarının eneklilik ve diğer sigorta araçlarının[425] belirlenmesi, maliyeleştirilmesi ve ödenişe uygun olarak gerçekleştirme aşamaları bir bütün olarak Devlet Sosyal Güvenlik Fonuna devredilmiştir. Aynı zamanda çocuk yardımlarının maliyeleştirilmesi Emek ve Ahalinin Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından üstlenilmiştir.

Hem Azerbaycan'da hem de diğer cumhuriyetlerde Pensiya Sigorta sistemi olarak adlandırılan Emeklilik sistemi ve mevzuatı ülkede var olan sosyal güvenlik sistemi içinde temel niteliğe sahiptir. Eski Sovyet mevzuatı geleneğinde sosyal güvenlik sistemi terminolojisi ile ilk akla gelen uzun vadeli sigorta dallarının yer aldığı emeklilik sistemidir. Yıllarca doktrinde sosyal güvenlik mevzuatının mecelleleştirilmesi gerektiği sorunu üzerinde duran yazarlar sosyal güvenliğin mevzuat ve yönetim açısından tek çatı mevzuat altında idare edilmesi, yasaların param pörçük olarak farklı alanları düzenlemesinin ortadan kaldırılması gerektiğini söylemişlerdir. Nitekim bu geleneği sürdüren Azerbaycan Cumhuriyetinde son yapılan değişimlerle yardım sistemi ile sigorta sistemi ayrımı yapıldığı gibi, emeklilik sistemine ait sigorta araçları ile diğer sigorta araçları arasında bulunan ayrım günümüzde sürdürülmektedir.

Özellikle vurgulamak gerekir ki, sosyal güvenlik terim ve ifadeleri iç-içe geçmiş durumdadır. "Sosyal Güvenlik", "Sosyal Sigorta", "Sosyal Teminat", "Emek

[425] Muavenetler

Pensiya Sistemi", "Sosyal Muavenet", "Sosyal Yardım, "Sosyal Hizmetler" isimleri ile nitelendirilen ve düzenlenen genel sosyal güvenlik sistemi içinde zaman-zaman kavram karmaşası yaşandığını söyleyebiliriz.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, 18 Şubat 1997 tarihli "Sosyal Sigorta Hakkında" Yasa sosyal sigorta alanında münasebetleri tanzim etmekte, sosyal sigortanın hukuki, iktisadi ve teşkilatı esaslarını belirlemektedir. Kanunda sosyal sigorta hadisesi ortaya çıktığı durumlarda kişileri sigorta ödemelerinden yararlandıran temel çerçeveyi soyut olarak belirlemekte olup, uzun vadeli veya kısa vadeli ayrımı yapmadan yaşlılık, ölüm, maluliyet, çalışma gücünün geçici kaybı, hamileliğe ve doğum sigortası, çocuk doğumu sigortası, defin sigortası, tedavi-dinlenme evleri[426] ve işsizlik olarak sigorta araçları sayılmıştır.

"Emek Pensiyaları Hakkında" adı ile 7 Şubat 2006 yılı yürürlüğe giren kanun kapsamında "Pensiya sistemi" olarak adlandırılan "Emeklilik Sistemi" düzenlenmektedir. Yaşlılık, ölüm, maluliyet gibi uzun vadeli sigorta dallarını kendi içinde birleştiren bu yasa sosyal dayanışma ve yığım (fon) prensibini bir araya getirerek kendinde birleştirmekte ve tek çatı altında emeklilik sisteminin temel zeminini belirlemektedir.

Yapılan reformla oluşturulan üçayaklı emekli sisteminin birincisi olan sosyal sigortalara dayalı emekliliğin işleyişi için uygulanacak prensipler önceden belirlenmiştir. Ödenecek emekli maaşının miktarı sigorta ödemelerinin devamlılığından, sigorta primlerinin toplamına ve her bir şahısın sosyal sigorta süresince ödediği miktarına göre orantılı olacaktır. Belirlenen emekli maaşının miktarı ve emekliliğe hak kazanılması koşulları belirlenirken sigorta primlerinin ödenilmediği dönemlerin dikkate alınmayacağı düzenlenmiştir. Ayrıca, zamanından önce emekliliğe ayrılma seçeneklerinin kısıtlanacağı ve bu gibi hallerde emekliliğe ayrılmakla ilgili ilave masrafların işveren tarafından karşılanacağı da bu düzenlenmeler arasındadır. İkinci sırada yer alan sosyal emeklilik de koruma kapsamına uzun vadeli sigorta araçları gibi yaşlıları, malulleri ve aile reisini yitirmiş

[426] Sanatoryum-Kurort

şahısları almaktadır. Ancak, ikinci ayak emeklilik birinci ayak emekliliğin kapsamına girmeyen kişileri korumaya almaktadır. Üçüncü ayak emeklilik ise bireysel emeklilik sistemi ile ek koruma sağlamaktadır.[427]

Birinci ayak emeklilik sistemi zorunlu sigortaya dayalı olup, işveren ve işçiler tarafından zorunlu olarak ödenilen sigorta primleri ile maliyeleştirilir. Bu zorunluluğu uygulayan ve denetleyen devlet olduğu için, zorunlu devlet emekliliği adlandırılmaktadır. Toplanacak primler işçi ve daha fazla oranda işveren tarafından ödenmesi yapılmaktadır. Genel olarak sorgulandığında işverene değeri kazandıran işçi olduğu için her halükarda ödenen sigorta primi işçinin emeğinin bir parçası olduğu doktrinde yorum yapılmaktadır. Ama en önemli olan nitelik ise, dayanışma prensibinin zorunlu devlet sistemlerine hakim olduğudur. Nitekim, bu dayanışma sigorta olunanla işverenin arasında bulunan dayanışma, muhtelif alan ve teşkilatlarda çalışanların dayanışması ve en önemlisi ise çalışma gücüne sahip kişilerle emekliliğe ayrılan kişiler arasında olan dayanışmadır.[428]

Ülkede emeklilik sisteminin geliştirilerek temel prensiplerde uluslararası normlara uygun bir sistem kurulduğu ve sistemin Avrupa Sosyal Şartının 12. Maddesine tam olarak karşıladığı yazarlarca vurgulanmaktadır. Sosyal Şartın 12. Maddesinde olduğu gibi ülkede vatandaşların kanunla belirlenmiş yaş sınırını doldurduğu zaman, maluliyet ve aile reisinin kaybı hallerinde emekli aylığı ödenmesi tam olarak temin edilmiş ve devlet garantisi verilmiştir. Sadece bununla yeterli kalmayarak birçok düzenlemeler ve uygulamalarla sistem geliştirilmiş, ikili ve çok taraflı uluslararası mukavele ve antlaşmalarla ülke arazisinde yaşayan yabancı vatandaşlar ve vatandaşlığı olmayan yabancılar emeklilik hakları düzenlenmiş, diğer ülkelerde kazanılmış sigorta sürelerinin dikkate alınmasına yer verilmiştir.[429]

Emeklilik yasasında yapılan yasal değişikliklerin sistemin şekil değiştirmesine ve geliştirilmesine sebebiyet verdiğini söyleyebiliriz. Kamu Görevlisi

---

[427] Azerbaycan Respublikasında Pensiya Islahatı Konsepsiyası, Azerbaycan Respublikası Cumhurbaşkanı, 17 Temmuz 2001 yılı, 767 numaralı Serencam,
[428] ALIYEV, 2007, s. 226
[429] MÜRŞÜDOV, 2007, s. 67

(Devlet Kullukçuları) ve Ordu mensuplarının emekliliklerini düzenleyen "Devlet Kullukçularının Pensiya Teminatı" ve "Ordu Kullukçularının Pensiya Teminatı" yasaları reform sürecinde yetersiz kaldıkları ve sistemin tek çatı altında birleştirilmesi amacıyla kaldırılması planlandı. "Emek Pensiyaları Hakkında Azerbaycan Cumhuriyetinin Kanununa Değişiklikler Ve İlaveler Edilmesi Hakkında" 28 Kasım 2006 tarihli yasa ile 01 Ocak 2007 tarihinden itibaren uygulamada olan bu yasalar yürürlükten kaldırıldı. Bu kategoriye dâhil olan vatandaşların emeklilikleri "Emeklilik Hakkında Yasa" kapsamına alınmış, zorunlu sosyal sigorta primleri ödenmesi bu kesime de uygulanmış ve tek çatı altında emeklik sistemi oluşturması tamamlanmıştır.

Eski yasada yer alan "hizmet yıllarına göre emeklilik" başlığı altında düzenlenen emeklilik çeşidi de bu yasa ile "yaşlılık sigortası" emekliliği altında toplanmıştır. Hatırlatalım ki, emeklilik çeşitleri eski düzenlemelerde yaşa göre, maluliyete göre, aile reisinin kaybına göre (ölüm sigortası), hizmet yıllarına göre ve sosyal emeklilik adı altında 5 tür emeklilik çeşidi toplanmakta idi.

Yürürlükte olan "Emeklilik Hakkında Kanun" un düzenlediği hukuki ilişkiler bakımından dört kesimi kapsamaktadır:[430]

- 01 Ocak 2006 yılına kadar çalışma faaliyetini durdurarak emekliliğe hak kazananlar,
- 01 Ocak 2006 yılına kadar emekli aylığı verilmekle birlikte çalışma faaliyetini sürdürenler,
- 01 Ocak 2006 yılından önce çalışma faaliyetine başlayarak günümüzde faaliyetini sürdürenler
- 01 Ocak 2006 tarihinden sonra çalışma faaliyetine başlayanlar,

Emeklilik hakkı hesaplanırken önemli kıstaslar olan asgari ücret (minimum emek hakkı[431]) ve orta aylık ücret (orta aylık emek hakkı[432]) gibi kıstaslar özellikle

[430] MÜRŞÜDOV, 2007, s. 106

belirleyici olmaktadırlar. Azerbaycan İstatistik Kurumu tarafından belirlenen orta aylık ücret ve yasama kurumu tarafından belirlenen asgari ücret değiştikçe emeklilik hakkı üzerinde kendi etkisini göstermektedir. Yaşlılık sigortasına göre emeklilik hakkı emeklinin orta aylık emek hakkının % 60'ı, 1 N listesine göre %70 i, 2 N listesine göre ise %65 i miktarında tespit edilir. Söz konusu emeklilik hakkının üst limiti % 85 in, 1 N listesine dâhil olan şahıslar için % 100; 2 N listesine dâhil olan şahıslar için ise %90'nın üzerinde olmaz.[433]

Orta aylık nominal emek hakkı hesaplanmış emek hakkı fonunun vergiler çıkarılmamakla orta kemiyetlerin hesaplanması için kabul edilmiş işçilerin sayına bölünmesi ile belirlenir. Azerbaycan İstatistik Kurumunun belirlemesine göre, genel iktisadiyat üzere orta aylık emek hakkı 2000 yılı 44,3 manat, 2001 yılı 52 manat, 2002 yılı 63,1 manat, 2003 yılı 77,4 manat, 2004 yılı 99,4 manat, 2005 yılı 123,6 manat, 2006 yılı 149 manat, 2007 yılı 215,8 manat ve 2008 yılı için ise 274,4 manat olarak belirlenmiştir.[434]

Asgari ücret ise tüm çalışanlar için devlet tarafından muayyen zaman dilimi için kabul edilmiş vatandaşların refahını daha da iyileştirmek ve az gelirli ailelerin sosyal güvenliğini güçlendirmek amacıyla yıl içinde mütemadi olarak bakılan ücrettir. Asgari ücret 2001 yılı için 5,5 manat, 2003 yılı Eylülden 9 manat, 2004 yılı 1 Hazirandan 2 manat, 2004 yılı 20 manat, 2005 yılı Ocaktan 25 manat, Ekimden 30 manat, 2007 yılı Ocaktan 40 manat Şubattan 50 manat, 2008 yılı Ocaktan 60 manat, 2008 Eylülden ise 75 manat olarak belirlenmiştir.

---

[431] Minimum emek hakkı olarak ifade edilen asgari ücret mevzuatta en aşağı düzeyde belirlenir ve az gelirli insanların refahını geliştirmek için her yıl mütemadiyen arttırır.
[432] Orta aylık maaşı hesaplanan toplam brüt maaşın işçilerin sayısına bölünmesi ile belirlenir.
[433] NAĞIYEV-ALİRZAYEV-GULİYEV, 2001, s. 48; MÜRŞÜDOV, 2007, s. 106-107
[434] Azerbaycan İstatistik Kurumu, http://www.azstat.org/statinfo/labour/az/004_1.shtml, Erişim Tarihi 25.01.2010

3- Sosyal Muavenetler Hakkında Kanun

Muavenet kelimesi sözlükte yardım karşılığında kullanılmaktadır. Mevzuat kapsamında geniş bir kapasiteye sahip olan bu yasa kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar uygulamada bulunan sosyal emeklilik adı altında verilen ve devlet bütçesinden karşılanan sosyal yardımları ve adına sosyal sigorta primi ödenerek sosyal sigorta araçlarından faydalanma hakkına sahip kişilerin haklarını düzenlemektedir. 01.01.2006 yılından itibaren sosyal muavenet alma hakkını "Sosyal Muavenetler Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu ile kazanan şahıslara Cumhurbaşkanının 24 Şubat 2006 tarih 273 sayılı ferman ile bu kanun uygulanacaktır. "Sosyal Muavenetler Hakkında Kanun" ülkede sosyal muavenetlerin kararlaştırılması ve verilmesinin hukuki temelini ve bu alanda diğer ilişkileri tanzimler.

Yasal düzenlemelerde de emeklilik sistemi "Emeklilik Hakkında Kanun" ile diğer sigorta araçları ise "Sosyal Muavenetler Kanunu" ile düzenlenmiştir. "Sosyal Muavenetler Kanunu" ise kendi içinde hem bir kısım sigorta araçlarını hem de sosyal yardımları barındırdığı için bu kanunu ikiye ayırarak iki başlık altında konularına münhasır incelenecektir. Yukarıda emeklilik sistemini ayrıntılı şekilde incelenmiş olup, tezin üçüncü bölümünün ikinci kısmında ise diğer sigorta kollarını incelenecektir.

Azerbaycan Cumhuriyetinin taraf olduğu uluslararası anlaşmalarda istisnai durumlar söz konusu olmadığı sürece kanun ülke sınırları içinde yaşayan vatandaşlığı olmayan daimi yaşayan şahıslar, ecnebiler ve ülke vatandaşlarını da kendi kapsamına almakta ve yararlandırmaktadır. Ancak mad. 4.0.1.1.'de öngörülen istisna gereğince devlet memurlarına verilecek ömürlük muavenetten yabancılar istisna tutulmaktadır. Sosyal muavenetler iki şekilde ödenmektedir. Ayrı-ayrı kategoride yer alan şahıslara göre aylık ve ya bir kereye mahsus ödenen yardım nakit şekilde ödenmektedir.

Kanunu kapsamında muavenet verilirken çalışma gücüne sahip olmayan şahıslar genel olarak aşağıdaki kriterlere göre belirlenmiştir:

- Çalışma gücü olmayan maluller, 16 yaşa kadar malul çocuklar,
- 62 yaşını doldurmuş kadınlar,
- 67 yaşını doldurmuş erkekler,
- 3 ve daha çok çocuk doğup 8 yaşına kadar bakan veya çocukluktan malul çocuğunu 8 yaşına kadar bakan 57 yaşını doldurmuş kadınlar,
- Anne vefat ettiğine veya analık hakkından merhum edildiğine göre 3 ve daha çok çocuğu veya çocukluktan malul evladı evlenmeden 8 yaşına kadar tek başına büyüten 62 yaşını doldurmuş erkekler,
- Vefat etmiş şahsın 18 yaşını doldurmamış veya 18 yaşını doldurana kadar malul olmuş 18 yaşından yukarı çocukları (üniversitede eğitim alanlar eğitim sonuna kadar-maksimum 23 yaşını geçmemek şartıyla), (Mad.1).

Muavenetler ödeme şekline göre aylık, bir kereye mahsus, belirli bir dönem için ve ömürlük olmak üzere 4 şekilde çeşitlendirilmiştir:[435]

- Aylık muavenetler; kamu personeline ömürlük muavenet, yaşa göre muavenet, maluliyete göre muavenet, sağlık imkanları kısıtlı 18 yaşına kadar çocuklara muavenet, aile reisinin kaybına göre muavenet, üç yaşınadek çocuğa bakım muaveneti, bazı kategoride bulunan şahısların eğitim alan çocuklarına 16 yaşına dek muavenet, velilerini yitirmiş ve veli himayesinden mahrum çocukların himayecilerine muavenet, bir yaşınadek çocuğu bulunan az gelirli ailelere muavenetlerdir.

- Dönemlik muavenetler çalışma gücünün geçici kaybına göre muavenetler ve işsizlik muavenetleridir.

- Bir kereye mahsus muavenetler radyasyon kazasının ortadan kaldırılmasında iştirak etmiş ve zarar görerek malul olmuş şahıslara her yıl

[435] ALIYEV, 2007, s. 314-315

tedavi ücreti, çocuğun doğumuna göre muavenet; defin üçün muavenet; ölüme sebep olan postvакsinal fesatlara göre muavenetlerdir.

- Ömürlük muavenetler devlet çalışanlarına ömürlük muavenet, yaşlılık muavenetleridir.

Bu kanunun mad. 4.0.1.1 ve mad. 4.0.1.6.'da öngörülen aylık muavenetlerden bir kaçını almak hakkına sahip şahıslar kendi dileğiyle bu muavenetlerden sadece birini seçebilirler.

Kanunun 4. maddesi ile muayyen edilmiş aylık ve bir defalık muavenetler (bu kanunun 6.2. maddesi ile öngörülen tutulan haller istisna olmakla) devlet bütçesinin vesaiti hesabına ödenilir.(mad. 6.1.)

"Sosyal Sigorta Hakkında Kanun"a uygun olarak sigorta olunan şahıslara üç yaşına kadar çocuğa hizmet, çocuğun doğumuna göre ve defin için muavenetler mecburi devlet sosyal sigorta vesaitleri hesabına ödenilir.(mad.6.2.)

Muavenetlerin ödenişi bu kanunun 9. maddesinde muayyen edilmiş müddetler bittikte, muavenet alan şahıs vefat ettikte (yasada muayyen olunmuş kaidede gaip ve ya ölmüş ilan edildikte) ve yahut aşağıdaki durumlarda durdurulur:

- Devlet memurlarına ömürlük muavenet - devlet memursu yeniden devlet kulluğuna kabul edildikte;
- Yaşa göre muavenet - şahıs çalışmaya başladıkta; maluliyete göre (16 yaşına kadar malul çocuklar dâhil olmakla) muavenet - şahıs emek pensiyası hukuku kazandıkta;
- İlgili icra birimi tarafından muayyen edilmiş şahıslara kommunal, nakliye ve diğer hizmetlere göre muavenet - onu almak hukuku olan şahıs emek pensiyası hukuku kazandıkta;
- 3 yaşına kadar çocuğa bakıma göre muavenet - ilgili icra birimi organı tarafından muayyen edilen şahıs kısmen ödenişli sosyal izinden döndükte;

- Velilerini yitirmiş ve veli himayesinden mahrum olmuş çocukların kayyumlarına (himayecilerine) muavenet - ilgili icra birimi organı tarafından kayyumluk (himayecilik) kalktıkta, muavenet alan şahıs vefat ettikte (yasada muayyen edilmiş kaidede gaip ve ya ölmüş elan edildikte)

Muavenet alan şahıs ilgili birime muavenetin durdurulması gereken hallerde 5 gün müddetinde malumat vermekle yükümlüdür. Aksi takdirde fazladan ödenmiş meblağı iade etmesi gerekir.

01 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe giren yasa sosyal devlet ilkelerinin korunması açısından toplumun çok geniş bir kitlesini kapsamaktadır.

4- Unvanlı Devlet Sosyal Yardımı Hakkında Kanun

İhtiyaç ölçüsünde yardım yapma prensibini[436] göre 25 Ekim 2005 tarihli bu yasa unvanlı devlet sosyal yardımının amaç ve prensiplerini, verilmesinin hukuki dayanaklarını ve diğer ilişkileri tanzim etmektedir.

Yasanın asıl amacı az gelirli ailelerin sosyal korumasının sağlanmasıdır. Kanunun temel prensipleri olarak unvanlılık, adalet ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde uygulanacağı vurgulanmaktadır. Unvanlılık ilkesi sosyal yardımın yalnız az gelirli ailelere verilmesini hedeflediği anlamındadır. Bu kelimeyi daha geniş bir şekilde ifade edecek olursak "hedefe yönelik sosyal koruma" tedbiri olarak algılanabilir. Adalet ilkesi verilecek sosyal yardımın ailenin orta aylık geliri ile her bir aile ferdinin ihtiyaç ölçütü[437] arasındaki fark miktarında belirlenir. Eşitlik ilkesi ise, yardımın fark gözetmeden aynı konumda bulunan tüm az gelirli ailelere uygulanacağı anlamını taşımaktadır.

Yasanın hedef kitlesi kendilerinden kaynaklanmayan sebeplerle yardıma muhtaç olan risk gruplarıdır. Aile bireylerinin iş gücüne sahip olmamaları, ailenin

[436] Ehtiyaç meyarı-İhtiyaç Ölçütü nüfusun asgari yaşam düzeyine bağlı olarak unvanlı sosyal yardımın verilmesi için devlet bütçesi ile her yıl aynı zamanda tasdik edilir.
[437] Yasada "ehtiyaç meyarı" olarak ifade edilmektedir

işgücüne sahip bireyinin kurumda işsiz olarak kayda alınması, vefat etmesi, mahkeme tarafından kayıp kararı verilmiş olan veya ölmüş hesap edilmesi, hürriyetinin kısıtlanarak tutuklanması ve işgücüne sahip aile bireyinin yerinin belli olmaması ve diğer sebepler bu yasanın kapsamını belirlemektedir.

Her bir aile ferdi için devlet tarafından belirlenen ihtiyaç ölçüsünde aşağı gelire malik olması dikkate alınmaktadır. Ailelerin yaşam ölçütü yerel birimler tarafından hesaplanır. Az gelirli ailelerin ihtiyaç ölçütü[438] olarak ifade edilen bu yaşam durumunun aşamalarla ülke üzere tespit edilen asgari yaşam düzeyine yükseltilmesi bu yasada yer almaktadır. "İhtiyaç Meyarı" nın tedricen "Yaşayış Minimumu"na yükseltilmesi amaçlayan "unvanlı sosyal yardımı" ailenin toplam geliri ailenin her ferdi için öngörülen "ihtiyaç meyarı" toplamından yüksek olduğu taktirde bu yardım durdurulmaktadır.

Doktrinde yazarların da savunduğu, ülkede hem maaşların, hem sosyal güvenlik tedbirlerinin farklı sosyal standartlara yönlendirilmesi ve ihtiyaçların bu standartlara göre belirlenmesinin gerekli olduğudur. Örneğin tüketici fiyatlarının uzun yıllar bir sosyal standardı belirleyen ölçü gibi değerlendirilmemesi eleştirilmiş ve ülkede yoksulluk ve sefalete sebep olduğu vurgulanmıştır.[439]

5- Devlet Sosyal Sigorta Sisteminde Bireysel Kayıt Hakkında Kanun

"Devlet Sosyal Sigorta Sisteminde Bireysel Kayıt Hakkında" 27.11.2001 tarih ve 221 IIG sayılı Kanun Cumhurbaşkanı fermanıyla yürürlüğe girmiştir. "Bireysel Kayıt Hakkında Kanun" sosyal güvenlik sisteminin değişimi açısından önemli bir kanundur. Nitekim Sovyetler Birliğinde var olan eski sistemde her kesin

[438] Azerbaycan Cumhuriyetinin 1 Ocak 2007 yılında yürürlüğe giren "Yaşayış Minimumu ve İhtiyaç Meyarının Ölçüsü Hakkında" yasaya göre 2007 yılı için kişi başına orta hesapla 64 manat, çalışma gücüne sahip nüfus için 70 manat, emekliler için 49 manat, çocuklar için 52,4 manat miktarında bir oran belirlenmiştir. Unvanlı Sosyal Yardım Yasası kapsamında değerlendirilen kişiler için birinci altı aylık dönem için 35 manat, ikinci altı aylık dönemin başından itibaren ise 40 manat olarak belirlenmiştir. 2009 yılı kasım ayında açıklanan Azerbaycan asgari yaşam düzeyi 87 manat, ihtiyaç meyarı ise 65 manat olarak belirlenmiştir.

[439] ALIYEV, Mayis; "Sosyal Teminat Şartlarının Diferensasiyası Ve Yoksulluk," Geçit Devrinde Azerbaycan Respublikasında Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri, S. 15, Bakü, 2006. s. 100

prim ödemeden sigortalı pozisyonunda olmasına karşın, bu yasa yeni dönemde kapsamlı değişikliklere yer vermiş, çağdaş sosyal güvenlik modellerinden etkilenerek yeni model uygulaması için temel zemin hazırlamıştır. Yasa özellikle ödenilmiş mecburi devlet sosyal sigorta hakları hakkında malumatların ferdi hesaplara aktarılmasını kontrol için sigorta olunanlara imkân tanımaktadır.

Yasa devletin zorunlu sosyal sigorta sisteminin gerçekleştirilmesi, emekli maaşlarının sigorta primleri miktarı ve çalışma süresine uygun olarak hesaplanması, emekliliğin temini ve diğer sosyal hakların sağlanması için çalışma süresi, maaşı ve yatırılan primler açısından, sigortalı çalışacak kişilerin ihtiyaçlarının sağlanması, primlerin ödenilmesi açısından denetimin sağlanması açısından önemlidir. Ayrıca, sorunlu sigorta primleri ile bireysel hesaplarda bulunan miktarların karşılaştırılması gelecek maliyeleştirme planları için bilgi kaynağı olması açısından, devletin sosyal güvenlik sistemini idare etmesi için makro iktisadi rakamların hesaplanması ve diğer birçok açıdan zaruridir.

Tatbik edilen Ferdi Kayıt Sisteminde şahsın adına açılacak ferdi hesap kanunun en önemli noktasıdır. Öncelikli olarak Ferdi Kayıt Sistemini yürüme ve uygulanmasından sorumlu Devlet Sosyal Güvenlik Fonu tarafından her bir sigorta olunan adına sürekli ve değiştirilmeyecek sigorta numarasıyla şahsi olarak karakterize edilen bir hesap açılacaktır. Bu hesap nezdinde toplanan sigorta primlerinin sigorta ve yığım (fon) hisseleri olarak iki bölüm ayrılacaktır. Sigorta hissesi sigorta olunan şahıslar için ödenilen ve gelecekte emeklilik hakkının sigorta hissesinin hesap edilmesi için primlerin toplandığı alt hesaptır[440]. Yığım (fon) hesabı ise aynı şekilde sigorta olunan şahıslar için ödenen ve emeklilik maaşında yığım (fon) hissesinin hesaplanması için dikkate alınacak sosyal sigorta primleri ve bu primlerinin değerlendirilmesinden elde edilen gelirleri anlaşılmaktadır.[441]

2006 yılından itibaren ise tüm emeklilik sistemi hesaplamaları "Bireysel Kayıt Sistemi" kapsamında hesaplanarak gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

[440] Subhesap
[441] MÜRŞÜDOV, 2007, s. 139.

Günümüzde çalışanların maaşından %3 oranında zorunlu devlet sosyal sigorta hakkı tutulur. Aynı zamanda, işveren tarafından çalışma ücretinin %22-i oranında emeklilik maaşı için Devlet Sosyal Güvenlik Fonuna zorunlu sosyal sigorta primi ödenilir.

Yasa çerçevesinde sistemin kurulması için Dünya Bankası uzmanları tarafından "Azerbaycan Cumhuriyetinin Sosyal Sigorta Sisteminde Bireysel Hesaplar" adı altında proje ve çalışma planı hazırlanmıştır. Projenin gerçekleştirilmesi için lazım olan 5,3 milyon Amerikan dolarının 300 bin Amerikan doları Birleşmiş Milletler İnkişaf Programı, 3,5 milyon dolarlı ise Dünya Bankasının vermiş olduğu kredi ile maliyeleştirilmiştir. Amaç serbest Pazar piyasasına uygun olarak özellikle emeklilik sistemini Polonya, Ukrayna ve Rusya'da da uygulanan üçayaklı emeklilik sistemine uygun yeni sosyal model kurma çabası idi.[442]

Bireysel kayıt sistemi tatbiki tarihinden itibaren emeklilik maaşlarının hesaplanması çalışma süresi ve prim miktarı dikkate alınacağından çalışanın mutlaka sigorta girişinin yapılmasını takip etmesi önem kazanacaktır. İş Kanunu md. 48'e göre işçi iş akdini[443] imzaladıktan sonra emek kitabı, kimliğini tasdik eden kimlik ve devlet sosyal sigorta kartı bilgileri ile maaşının tam olarak hizmet dökümünde gösterilmesini takip etmeli ve çalışılan dönem için işveren tarafından zorunlu devlet sosyal sigorta haklarının tam miktarda ödenilmesini kontrol etmelidir.

Çalışanların gelecekte elde edeceği emeklilik hakkının temel zeminini oluşturan Ferdi Kayıt sisteminin oluşturulması otomatik olarak bir kontrol sistemi oluşmaktadır. Emeklilik için dikkate alınan çalışma süresi, sigortalılık süresi ve ödenilmiş sigorta primlerinin kontrol edilmesi açısından çalışanların kayda alınması önemlidir. Bu nedenle işçinin iş sözleşmesi kapsamında çalışmaya sevk ederek alacağı maaşın tam olarak maaş bordrosunda gösterilmesini ve bu miktar üzerinden de sigorta priminin eksiksiz ödenilmesini sağlamakla birlikte işçinin bilgi edinmesini ve takip etmesini sağlamaktadır.

---

[442] MÜSLÜMOV, Selim; Pensiya Islahatları Sosyal-İktisadi Siyasetin Strateji İstikametlerinden Biridir, http://www.sspf.gov.az/press/mekeleler/muslumov_mekele_27_11_03.htm, (05.11.2009)
[443] Kelimenin açıklaması Azerbaycan Türkçesinde "Emek Kontratı"'dır.

Ferdi kayıt sisteminin temel prensiplerine uygun olarak;[444]

- Her bir sigorta olunan şahsın yalnız bir kere kayda alınması,
- Kayda alınan sigorta olunanla ilgili tüm bilgiler malumatların ortaya çıktığı tarihten itibaren ferdi hesaba geçilmeli,
- Bilgilerin doğruluğu ve gizliliği temin edilmesi,
- Ferdi kayıtta şahsi hesap malumatlarının zorunlu olarak muavenet ve emeklilik hesaplanmasında dikkate alınması,
- Her bir sigorta olunanın hesapta bunan bilgileri öğrenmek, kayıt yapılması kuralları hakkında bilgi almak, ferdi kayda uygun olarak emeklilik için yasal düzenlemeler hakkında bilgi almak ve emeklilik hakları ile ilgili kuruma danışma hakkına sahiptir.

Devletin eski dağınıklılığı ve takipsizliği önlemek amacıyla denetimin güçlendirilmesi ve elde olunan verilerle tahlil değerlendirme imkânı sağlayacak, sosyal adaleti sağlamak adına ise gerekli tedbirleri alarak sistemin işleyişini daha da geliştirecektir. En önemli olanı ise bireysel kayıt sistemi emekliliğe ayrılanlar için avantaj sağlamış olacak, işlemleri hafifleterek en kısa sürede hesaplanarak emekliliğin gerçekleştirilmesini sağlayacaktır. Diğer yönden emeklilik sisteminin geliştirilerek dünyada uygulanan çağdaş sosyal güvenlik modellerinin uygulanmasına zemin hazırlamak için bu yasanın çok önemi vardır. Ülkede uygulanan dayanışma sisteminin değiştirilerek fon sistemi (yığım sistemi) uygulanmasına geçilmesi için ülkede sosyal güvenlik sistemi kapsamında tüm kişilerin sigorta kaydının yaptırılması, bilgi bankası oluşturulması amaçlanmıştır.[445]

Özellikle bu yasanın yürürlük öncesi çalışanlar adına ödenen toplam sigorta primleri toplamının baz alınmadığı hususundan yola çıkarak yazar dayanışma sistemini eleştirmekte ve bu sistemde sadece emekliliğe ayrılmak için sadece en son 2 veya 5 yılın sigorta primlerinin baz alınarak emekli maaşı verildiği vurgulamıştır. Uygulanacak olan yeni sistemde bu yasanın da tatbiki ile çalışanları alacakları maaş

[444] NAĞIYEV- ELİRZAYEV- GULİYEV; 2001, s. 183

[445] BABAYEV, Zakir; Devlet Sosyal Güvenlik Fonu, Devlet Sosyal Sigorta Sisteminde Ferdi Uçotun Tetbiki, http://www.sspf.gov.az/press/mekeleler/babayev_mekele.htm, Azerbaycan'da Sosyal Müdafie, 4/2003)

ve toplam ödenen sigorta primi dikkate alınacaktır.[446] Emeklilik sisteminin geliştirilmesi için ferdi kayıt sisteminin uygulanması devlet bütçesinde sosyal güvenliğe ilişkin harcamaların minimuma indirilmesi, sigorta olunan şahısların daha düzenli liste ve hesabının tutulması, sosyal hakların paylaşımı ve sosyal adaletin sağlanması açısından daha uygun bir ortam oluşturduğu yazarlarca vurgulanmaktadır.[447]

Yasanın uygulanması yaşanan belirsizlikleri gidermesi, bilgi bankasının oluşturulması, sağlıklı bilgi edinilmesi için zemin hazırlayacaktır. Muhakkak her hangi bir sosyal sigorta modelinin sağlıklı işleyişi ve çalışanların kendi haklarına ulaşabilmeleri için devletin bu tür yasal düzenlemeleri yapması zorunluluktur. Diğer yandan ise bireysel hesap nezdinde sigorta primlerinin toplanmasını sağlayan yeni bireysel kayıt sistemi Azerbaycan'da sosyal güvenlik bazı yazarlarca olumlu karşılanmakta, bütçe masraflarını azaltacağı, yüksek iktisadi netice vaat ettiği için neticede emeklilik haklarını arttıracağı ve özelleştirme sürecini de hızlandıracağı açısından övgü ile bahsedilmektedir.[448]

Sonuç olarak, yeni sistemle bertaraf edilmek istenen dayanışma prensibine dayalı sosyal güvenlik modelinin kaldırılmasının neleri kazandıracağı ve neleri kaybettireceği doğru olarak değerlendirilmelidir. Sosyal güvenlik sistemlerinin en önemli amacı olan vatandaşları yoksulluğa karşı koruma görevini yerine getirememe, vatandaşlar arasında eşitlik ve sosyal adalet ilkelerinin zedelenmesi, bunun sonucu olarak toplumsal dayanışmanın zayıflaması ve toplumsal barışı ortadan kaldırmasına sebebiyet vermektedir. Yeni model arayışı sırasında bu tehditleri göz ardı etmemek doğru olacaktır.

C- Uluslararası Belgeler

Mesleksel, fizyolojik veya sosyo-ekonomik riskten dolayı geliri veya kazancı sürekli veya geçici olarak kesilmiş kişilerin geçinme ve yaşama gereksinimlerini

[446] BABAYEV, a.g.e.
[447] ALIYEV, Pensiya Hukukunun Problemleri, s. 170
[448] NAĞIYEV- ELİRZAYEV- GULİYEV; 2001, s. 99

karşılayan bir sistem gibi tanımlanan sosyal güvenlik bir ülke halkının gelirleri ne olursa olsun kişileri ekonomik güvence altına almayı amaçlayan ve birbiri arasında sıkı bir birlik ve uyum kurulmuş olan kurumlar bütünüdür. Özellikle, uluslararası belge ve anlaşmaların ulus devletlerin sosyal güvenlik sistemlerinin gelişimi açısından etkisi önemlidir. Örneğin, Uluslararası Çalışma Örgütünün 1944 Philadelphia Konferans'ında ise sosyal güvenliğin "halkın hastalık, işsizlik, yaşlılık, ölüm nedeniyle geçici veya sürekli olarak kazançtan yoksun kalması durumunda düşeceği yoksulluğa karşılık, tıbbi bakımdan dolayı çocuk sayısının artması ve analık halinde korunmasına ilişkin genel önlemler sistemi" olarak tanımlanmış olması ülkelere göre sosyal güvenliğin çerçevesinin oluşturulmasına ışık tutmakta ve dolayısıyla sosyal güvenlik sistemlerini kaynağı olmaktadır.[449] Azerbaycan Anayasasının 151. Maddesi gereğince, uluslararası anlaşmalar sosyal güvenlik hukukunun temel kaynaklarından sayılmıştır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen 10 Aralık 1948 tarih ve 217 sayılı kararla 30 maddeden ibaret İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi temel insan hak ve özgürlüklerini garanti altına almak amacıyla "Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğar" (Mad.1) şeklinde düzenleme yapmıştır. Bu prensipler doğrultusunda düzenlenen 03 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe giren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe giren Medeni, Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi ve 20 Kasım 1989 tarihli "Çocuk Hakları Sözleşmesi" Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından 21 Temmuz 1992 yılında onaylanmıştır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 22. ve 25. maddeleri, İktisadi, Sosyal ve Medeni Haklar Sözleşmesinin 9. ve 12. maddeleri, "Çocuk Hakları Sözleşmesi"nin 26. maddelerinde sosyal güvenlik hakkına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. 1948 yılında yayınlanan İnsan Haklan Beyannamesinin 22. maddesinde de "toplumun bir ferdi olarak herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir; sosyal güvenlik bireyin onuru, kişiliğinin geliştirilmesi için kaçınılmaz ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tatmin edilmesi temeline dayanır" şeklinde ifade edilmiştir. Beyannamenin 25. maddesinde

[449] TOKOL; Aysen, Sosyal Politika. Bursa, 2000, s.144-145

" her kişinin gerek kendisi gerekse ailesi için yiyecek, mesken, tıbbi yardım ve gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere, sağlık ve refahını sağlayacak bir yaşama düzeyine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık hallerinde veya geçim olanaklarından iradesi dışında yoksunluk meydana gelecek diğer bütün durumlarda sosyal güvenliğe hakkı vardır" denilmektedir.[450]

Sosyal Güvenlik Hukukunun diğer uluslararası kaynağı olarak Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından kabul edilen belgeleri gösterebiliriz. Çalışma Hayatında uluslararası normları düzenleyen Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 1952 yılında kabul ettiği ve Türkiye'nin de 1971 yılında onayladığı 102 Sayılı "Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Hakkında Sözleşme" ile sosyal güvenliğin dokuz temel dalını belirlemiş olup, bir anlamda sosyal güvenlik hukukunun temel kaynaklarından biri durumundadır.

Diğer taraftan Uluslararası Çalışma Örgütünün "Sosyal Siyasetin Esas Amaç Ve Normları Hakkında" 1962 tarih 117 sayılı sözleşme, "Sosyal Güvenlik Alanında Hukuk Eşitliği Hakkında" 1962 tarih 118 sayılı Sözleşme, "Sosyal Güvenlik Haklarının Korunması Hakkında" 1982 tarih ve 157 sayılı Sözleşme ve bu sözleşmeyi tamamlayıcı nitelik taşıyan 1983 tarih ve 167 sayılı tavsiye belgeleri önemli rol oynamaktadır[451]. Ancak Azerbaycan Cumhuriyeti sosyal güvenlikle bağlı olan bu belgeleri onaylamamış olup, bu kuruma üye olan bir ülke gibi öncelikli olarak bu belgeleri imzalaması gerekmektedir.[452]

Avrupa Şurası kurulmuş olduğu 1949 yılından itibaren sosyal güvenliğe önem vermiş, Uluslararası Çalışma Örgütünün sözleşme ve tavsiye nitelikli belgelerinden faydalanmış ve Sosyal Güvenlik Normlarını Avrupa'nın şartlarına uyarlamakla yetinmiştir.[453] Sosyal güvenliğin kurumsallaşmasına dair bu gelişmeler

---

[450] KANTARCI, Hasan Bülent; Sosyal Devlet, Sosyal Güvenlik Ve Türkiye'de Zorunlu Askerlik Hizmeti, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Aralık, Cilt 6, S. 10, Balıkesir, 2003 s. 79

[451] ALPAR; M. Bülent, ILO Sosyal Güvenlik Nihai Raporu ve Gerçekleşen Değişiklikler, Kamu-İş Dergisi, Cilt 5, S. 4, Ankara, 2000, s. 4,

[452] ALİYEV, 2007, s. 151-152

[453] GÜZEL-OKUR-CANİKLİOĞLU, 2007, s. 40

sosyal güvenliğin belli bir düzeyde gelişimini sağlarken sosyal güvenliğin kurumsallaşmasının ve evrensel niteliğini artıran gelişme 1965 yılında yürürlüğe giren Avrupa Sosyal Şartı ile olmuştur. Bu sözleşmede taraflar bir sosyal güvenlik sistemi kurmayı ve bunu sürdürmeyi, uygun iki taraflı ve çok taraflı antlaşmalar yapmak suretiyle veya başka vasıtalarla ve bu antlaşmalarda yer alan şartlara bağlı kalmak şartıyla, devletlerin vatandaşlarının yer değiştirmesi durumunda sosyal güvenlik açısından eşit muamele görmesi gibi taahhütlere imza atmışlardır.

Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik Tüzüklerinin üye ülkeler dışında üçüncü ülke vatandaşlarına yaygınlaştırılmasını sağlamak üzere 1408/71 ve 574/72 sayılı Konsey Tüzüklerinin, Milliyetleri Nedeniyle Bu Tüzükler Kapsamına Girmeyen Üçüncü Ülke Vatandaşlarına Uygulanması Hakkında 14 Mayıs 2003 Tarih, 859/2003 sayılı Avrupa Birliği Konsey Tüzüğü kabul edilmiştir[454]. Anılan tüzük, Avrupa'da giderek gelişen bir özgürlük, güvenlik ve adalet alanını uygulamaya koymak üzere, kamu düzeni, kamu güvenliği ve kamu sağlığına ilişkin sınırlandırmalar saklı kalmak kaydıyla, Avrupa'da ikamet eden üçüncü ülke vatandaşlarına aynı haklar ve yükümlülükler kapsamında uygulanmasını amaçlamaktadır.[455]

Sosyal güvenlik hukuku kaynakları içinde Azerbaycan cumhuriyetinin diğer devletlerle imzalamış olduğu iki taraflı ve çok taraflı anlaşmaların önemi vardır. Özellikle eski Sovyet cumhuriyetleri ile imzalanan anlaşmalar bu ülkelerde yaşayan vatandaşlarımızın menfaatlerinin korunması açısından faydalı olacaktır. Belarusya, Tacikistan ve Ermenistan cumhuriyetleri ile anlaşma yapılmamıştır. Ayrıca "bağımsız devletler birliği ordu mensupları ve onların aile fertlerinin emekliliğinin temini hakkında" çok taraflı anlaşmaya ülkemiz katılmıştır.

Türkiye ile Azerbaycan arasında imzalanan 17 Temmuz 1998 tarihli sosyal güvenlik sözleşmesi, her iki taraf mevzuatından birine veya her ikisine tabi olmuş bulunan veyahut taraflardan birinin mevzuatına halen tabi olan kişiler ve bunların

---

[454] BASTERZİ, Fatma; Yaslılık Sigortası, (Normların Uyumlaştırılması ve Yeniden Yapılandırma Açısından), Ankara, 2006, s. 113

[455] EKDEMİR, Sadi; Avrupa Birliği-Türkiye Sosyal Güvenlik Normları, TİSK Yayın No: 257, Ankara 2005.s. 381

aile fertleri ile hak sahiplerinin menfaatlerinin korunmasına hizmet etmektedir. Taraflardan birinin ülkesinde oturan ve kendilerine bu sözleşme hükümleri uygulanan kimseler, hak ve yükümlülük bakımından, o ülke vatandaşları ile eşit işlem göreceklerdir. Her iki ülkede geçen hizmet süreleri birleştirilecek ve taraflardan birinin mevzuatına göre yardım hakkına sahip olan bir kimse, diğer taraf ülkede bulunduğu veya daimi ikamet ettiği sırada da yardımlardan yararlanabilecektir.[456]

III. SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNİN KURUMSAL YAPISI VE SOSYAL SİGORTADA TEMEL İLKELER

A- Sosyal Güvenliğin Kurumsal Yapısı

Sosyal Güvenlik Hukuku kapsamında sosyal güvenliğin sağlanmasını gerçekleştiren kurumsal yapısı iki kurum tarafından yürütülmektedir. Sosyal Sigorta sistemi Devlet Sosyal Güvenlik Fonu ve onun yerel şubeleri tarafından uygulanmakta ve yönetilmektedir. Primsiz rejim kapsamında sosyal yardım ve sosyal hizmet işlemleri ise Emek ve Ahalinin Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından merkezi teşkilatı, il, şehir ve sosyal güvenlik merkezler tarafından idare edilmektedir. Ayrıca Sağlık Bakanlığı ve ona tabi tıp merkezleri, Eğitim Bakanlığı ve ona tabi internat okulları[457], Aile, Kadın ve Çocuk İşleri Üzere Komite, Kaçkın ve Zorunlu Göçkünlerin İşleri Üzere Komite, yerel yönetim birimleri ve sendikalar aracılığı ile faaliyetler yürütülmektedir.

---

[456] Sosyal Güvenlik Kurumu, www.sgk.gov.tr/sgkshared/Yurtdisi/yurtdisi/rehber_azerbaycan.doc, *(14.06.2009)*

[457] Azerbaycan Bakanlar Kurulunun 5.5.1994 tarih ve 176 sayılı kararıyla kabul edilen Esasnameye göre, *"Ümumtehsil internat okulları az gelirli teminatlı, zaruri sosyal şeraiti olmayan ailelerden kabul edilmiş, yetim ve veli himayesinden merhum, sağlamlığının korunması ihtiyacı olan çocuk ve yeniyetmelerin talim ve terbiyesinin teşkilinde, onların halkın milli adet ananeleri ruhunda büyümesi ve layıklı vatandaşlar gibi yetişmesinde mühim ehemmiyete malik eğitim müesseseleridir."* (mad. 1) Bu okullar az gelirli, zaruri sosyal-maişet ortamı (uygun yaşama ortamı) olmayan ailelerin çocukları için umumi tipli umum tahsil internat okulları; yetim ve veli himayesinden mahrum çocuklar için hususi tipli umum tahsil internat okulları ve sanatoryum tipli umum tahsil internat okulları olmak üzere üç tipe ayrılmaktadırlar.

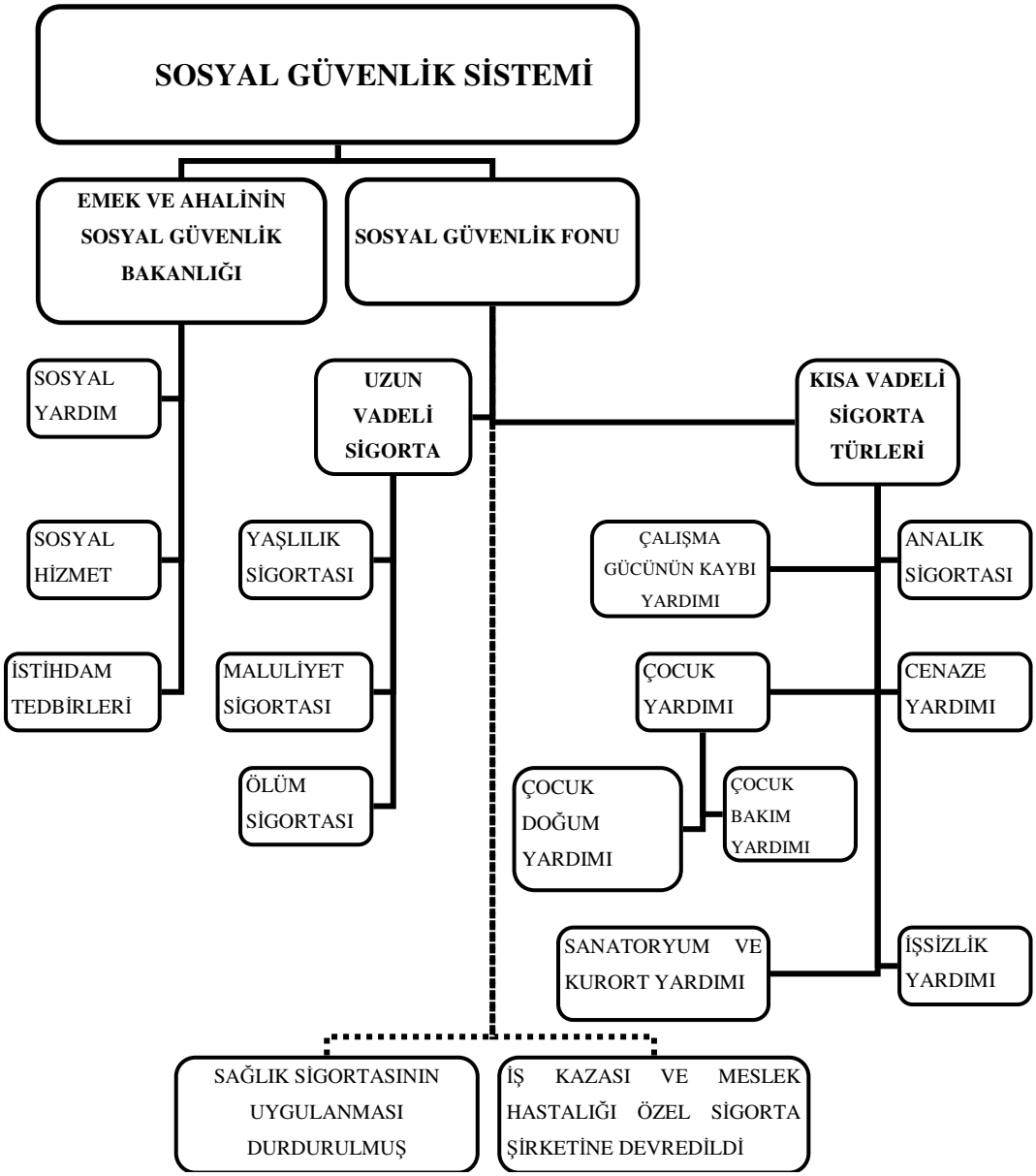

Şekil 1. Sosyal Güvenlik Sistemi Şeması

Sosyal güvenlik faaliyetleri için diğer kurum, tüzel kişi ve teşkilatlar da yasal olarak yükümlü kılınabilinir. Örneğin, işverenler işçiye hastalık döneminde çalışma gücünün geçici kaybına, hamileliğe ve doğuşa göre yardımlar vermekle yükümlüdür.

1- Emek ve Ahalinin Sosyal Müdafisi Bakanlığı

Emek ve Ahalinin Sosyal Müdafisi Nazirliyi "Azerbaycan Cumhuriyeti Emek ve Ahalinin Sosyal Müdafisi Nazirliğinin oluşturulması hakkında" Azerbaycan

Cumhurbaşkanının 10 Aralık 1992 tarihli Fermanı ile kurulmuştur. Nazirliğin kurulmasından önce Azerbaycan Cumhuriyeti Emek ve Sosyal Problemler üzere Devlet Komitesi ve Azerbaycan Cumhuriyeti Sosyal Teminat Nazirliği faaliyet göstermiştir.

Emek ve Ahalinin Sosyal Müdafisi Bakanlığının yerel merkezlerinin emeklilik ve emeklilik hakkına ilave olunan muavenetlerin verilmesi, maliyeleştirilmesi, ödemelerin kontrolü yetkisinden alınmıştır. Sistemin yürümesini sağlayan uygun maddi-teknik altyapı (baza) ve kadroları ile birlikte Devlet Sosyal Müdafie Fonuna devredilerek 01 Ekim 2003 dek tam olarak gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda, çocuk muavenetlerinin maliyeleştirilmesini Bakanlık aracılığıyla yapılması sağlanmıştır.

Cumhurbaşkanının 06 Mart 2006. il tarihli Fermanı mad. 3.1 bendine göre sosyal emekliliğin ve sosyal emeklilere ve aynı zamanda emekli olmayan şahıslara kommunal, nakliyat ve diğer hizmetlerin karşılığında ödenilen aylık muavenetlerin yerine sosyal muavenetler kararlaştırılmıştır. Azerbaycan Cumhuriyetinin Emek ve Ahalinin Sosyal Müdafisi Bakanlığı tarafından ödenilmesi amacıyla sosyal emekliler ve emekli olmayan şahıslar üzere emeklilik ve muavenet işleri bakanlığın ilçe (şehir) ahalinin sosyal müdafisi merkezlerine tahvil verilmiştir.

Bakanlığın Görevleri aşağıda sayılmıştır;

- Bakanlığın görevleri emek, sosyal müdafie, emeklilik teminatı, demografiye ve migrasiya (göç) alanında devlet siyasetini hazırlamak ve yasada belirlenmiş şekilde gerçekleştirmek;
- Çalışma gücü olan ahalinin işgüzarlık ve müteşebbisliğinin artırılması için zaruri ortam oluşturmak, mülkiyet ve teşkilatı-hukuki formasından bağımsız olarak bütün müessise, idare ve teşkilatlarda çalışan işçilerin emek ve sosyal haklarının korunmasını temin etmek;
- İşsizliğin seviyesinin azaltılmasına, emek pazarında zayıf rekabet gücü olan ahali gruplarının ve özellikle gençlerin çok çocuklu kadınların, kaçkın ve

mecburi göçkünlerin, malullerin, şehit ailesi fertlerinin işçilerin istihdamına yönelik sosyal siyaseti uygulamak;

- Yerel icra organları, devlet ve gayri-devlet müesseseleri ile birlikte yeni iş yerlerinin kurulmasına yönelik tedbirler hazırlamak, emek gücünün pazar ekonomisi şeraitine uygunlaştırmak amacıyla meslek hazırlığı mekanizmini geliştirmek;
- Ahalinin sosyal müdafisi alanında yasal akitlerin geliştirilmesi amacıyla teklifler hazırlayarak takdim etmek;
- Ahalinin az teminatlı kesimine devlet yardımının tanzim etmek için teklifler hazırlamak, yalnız yaşayan yaşlı vatandaşlara ve malullere sosyal-maişet hizmetini teşkil etmek;
- Demografik, emek ve sosyal müdafie meseleleri üzere ilmi-tahkikat ve uluslararası işbirliği yürütmek;
- Tıbbi-sosyal ekspertizi, malullerin rehabilitasyonunu teşkil etmek, malullerin protez-ortopedik vasıtalarla temin olunmasına yardım etmek;
- Mülkiyet ve teşkilatı-hukuki formasından bağımsız olarak müessise, idare ve teşkilatlarda emeğin korunması, emek şeraiti, emeğin ödenilmesi, emek münasebetleri, çalışma ortamının sağlamlığı, ahalinin istihdamı, migrasiya (göç) alanında yasal akitlerin icrasının temin olunmasına devlet kontrolünü sağlamak.

Bakanlığın yasal olarak belirtilen hakları aşağıda yer almaktadır:

- Eksperlerin, danışmanların ve diğer uzmanların yardımıyla Bakanlığın yetkisine ait olan meseleler üzere kanun, karar ve diğer normatif-hukuki akitlerin projelerini hazırlamak ve üst icra birimlerine takdim etmek, emek ve ahalinin sosyal müdafisine dair yasamanın tatbiki üzere izahatlar vermek;
- İşverenlerin emek ve sosyal müdafie meseleleri üzere işini kontrol etmek, aşikâr olunmuş eksiklerin ortadan kaldırılmasına dair onlara icrası mecburi olan talimatlar vermek, yasama akitlerinin bozulmasında taksiri olan yöneticileri ve diğer görevli şahısların yasada belirlenen kaidede yargılanması için işlem yapmak;

- Bakanlığın yetkisine meseleler üzere mülkiyet ve teşkilatı-hukuki formasından bağımsız olarak ülke arazisinde yerleşen müessise, idare ve teşkilatlardan malumatlar almak;
- Devlet İstatistik Kurumundan emek, emeğin korunması ve ödenilmesi, demografik ve diğer meseleler üzere malumatlar almak;
- İşverenler tarafından emek, onun ödenilmesine, emeğin korunmasına, ahalinin sosyal müdafisine dair mevcut yasamaya zıt verilmiş emirlerin ve talimatların durdurulması, zaruri hallerde ise onların ortadan kaldırılması hakkında mahkeme organlarına veya ilgili icra hâkimiyeti organlarına teklif vermek;
- Migrasiya (göç) alanında diğer devlet ve devlet dışı organizasyonların faaliyetini koordine etmek;
- Yüksek dağlık, sahra ve susuz arazilerde yerleşen müessise, idare ve teşkilatların işçilerinin emek haklarına emsaller tatbik edilmesine dair teklifler vermek;
- Azerbaycan Cumhuriyetinin yasalarına uygun olarak tabi bulunan idare ve teşkilatlar kurmak, onları kaldırmak, yeniden teşkil etmek ve onların Yönetmeliklerini (Esasname) tasdik etmek;

2- Sosyal Güvenlik Fonu

Devlet sosyal sigortayı maliyeleştirmek ve idare etmek için Devlet Sosyal Güvenlik Fonu kurulmuş olup, bu fon bütçe dışı maliye kurumları gibi faaliyette bulunmaktadır. Fon işverenlerin ve kanunda belirlenmiş olan çalışan kesimin muhtelif gruplarının ödemekte olduğu sigorta primleri ve devlet tarafından ayrılan maliye vesaiti ile finanse etmektedir. Fonun sadece primleri toplamakla kalmamakta, aynı zamanda emeklilik haklarının ödenmesi, ek sosyal hakların (muavenet) ve diğer sosyal ödenişlerin gelir kaydetmesi için bu finansmanın devlet projelerinde kıymetli kâğıtlar ve itibarlı yatırımlarda değerlendirmektedir.[458] Fonun bütçesi devlet

[458] ALİYEV, Mayis; Azerbaycan Respublikasında Pensiya Teminat Sisteminin Teşekkülü, Bakü, 2003, s. 132

bütçesinden tamamen bağımsız olup sigorta riskleri dışında başka amaçlarla kullanılamaz.

a) Genel Olarak

Sovyet emeklilik sistemi "prim ödemeden sigorta" prensibi ile kurulmuş ve sistemin maliyeleştirilmesi devlet bütçesinden ve müessese ödemelerinden karşılanırdı. Emekli sayısının sürekli artmasına sebep olan bu maliyeleştirme modeli emeklilik sisteminin finanse edilmesini zorlaştırmış ve 1980 yılında devlet müesseslerinin kendi kendini finanse etmesi yöntemine geçişi ile çalışanların gelecekte sosyal haklarının karşılanması zorlaşmıştır. Bu sebeple 1990 yılında Sovyetler Birliği Sosyal Sigorta Fonu kuruldu ve tüm işyerleri, firmaların, teşkilatların, kooperatiflerin, sovhoz[459] ve kolhozların[460] ve diğer teşkilatların fonun hesabına mali bütçe ayırması kararlaştırıldı. 1991 yılında ise bu karara müteakip Azerbaycan Sendikalar Federasyonu nezdinde Sosyal Sigorta Fonu kuruldu. 1990 yılında ise Sovyetler Birliği Emeklilik Fonu-(Pensiya Fonu) ve bu fonun Azerbaycan şubesi kuruldu. Her iki fon sigorta haklarının toplanması ve dağıtımı ile görevlendirildi.

Azerbaycan Cumhuriyetinin kendi bağımsızlığını kazanmasının ardından SSCB Emeklilik Fonu (Pensiya Fonu) yerel şubesi Azerbaycan Cumhuriyetinin Emeklilik Fonu (Pensiya Fonu) adını aldı. "Sosyal Sigortaya ve İstihdam Fonuna Normatif Ayırmalar Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyetinin 31 Aralık 1991 tarihli "Kanununun Bazı Maddelerine İlave Ve Değişikliklerin Edilmesi Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu ile 1 Haziran 1992 tarihinde sosyal sigorta üzere

---

[459] *Sovhoz,* doğrudan devletçe işletilen çiftliklere verilen addır. Sovhoz tahıl, et, süt, pamuk ve diğer tarımsal ürünlerin üretimi amacıyla kurulmuş bir sosyalist tarımsal büyük işletmedir. Sovyet işletmesinin üretim araçları ye tüm ürünü devlete aittir, sosyalist devrimden sonraki ilk yıl içinde oluşturuldu. Sovhozların tüm geliri devlete ait olup, işçiler bu çiftliklerde belirli bir ücretle çalışırdı.

[460] *Kolhoz,* devlete ait topraklarda üretim yapan kolektif çiftliklere verilen addır. Bu çiftlikler, belirlenmiş bir kotaya göre ürünlerini devlet kuruluşlarına satmakla yükümlüdür. Kolhozların elde ettiği kârın bir bölümü üyeleri arasında paylaştırılırdı. Sovyetlerde köylülerin bireysel mülkiyetinin var olmaya devam ettiği koşullarda, köylülerin temel üretim araçlarının toplumsallaştırılmasına ve kolektif çalışmaya dayanan teşkilat biçimidir. Tarımın kolektifleştirilmesinde sosyalist büyük sanayinin önder rolü, makine ve traktör istasyonları tarafından gerçekleştirilir. Kolhozlar için anlaşma temelinde çalışan ve traktörleri, kombinaları ve diğer karmaşık tarımsal makineleri elinde bulunduran sosyalist devlet işletmeleridir.

ayrılan finansın emeğin ödenişi fonunun % 40'nı teşkil ettiği belirlendi. Bu meblağın % 85'nin Emeklilik Fonuna, 15%-inin ise Sosyal Sigorta Fonuna dâhil olması öngörülmüştü.

Sosyal sigorta ve emeklilik teminatının maliyeleştirilmesi alanında idare etmenin geliştirilmesi amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 30 Eylül 1992 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sosyal Müdafie Fonunun Kurulması Hakkında" Fermanı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Emeklilik Fonu ve Azerbaycan Cumhuriyetinin Sosyal Sigorta Fonu kurumu Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sosyal Güvenlik Fonu (DSMF) olarak değiştirildi. Bağımsız maliye-bank sistemine malik olan DSMF Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinde devlet emeklilik teminatının, muavenet ve ödeniş harçlarının finanse edilmesini görev olarak üstlendi.

1997 yılında "Sosyal Sigorta Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununun yürürlüğe girmesi ile Sosyal Güvenlik Fonu daha da geliştirildi. Ülkede sosyal sigorta ve emekliliğin temini sorunlarının Avrupa standartlarına uygun hale gelmesi için 17 Temmuz 2001 tarihli Serencam (Talimat) ile tasdik olunmuş "Azerbaycan Cumhuriyetinde Emeklilik Reformu Konsepsiyası"nın icrası amacıyla 2001–2005 yıllarında sürdürülen faaliyetler bu sürecin bir parçası idi.

"Azerbaycan Cumhuriyetinde Devlet Emeklilik Sisteminin Geliştirilmesi Tedbirleri Hakkında" 04 Ağustos 2003 tarihli 908 nolu Cumhurbaşkanı Fermanı ile emekli aylıkların ve ek yardımların kararlaştırılması, maliyeleştirilmesi, ödemelerin kontrol edilmesi, zorunlu sosyal sigorta ve vatandaşların sosyal sigorta kurumuna üyeliğinin sağlanması görevleri Sosyal Güvenlik Fonuna devredilmiş oldu. Söz konusu bu görevler bu tarihten önce Emek ve Ahalinin Sosyal Güvenlik Bakanlığının görevleri arasında yer alırdı. Bu doğrultuda Reform kapsamında amaçlanan sigorta-emeklilik sürecinin teşkili projesi yerine getirilmiş oldu. Ardından ülkede tek çatı altında sigorta-emeklilik sisteminin teşkili amacıyla 22 Aralık 2006 tarihli 498 ve 499 nolu fermanlarla ordu mensupları ve hususi rütbeli şahısların Sosyal Güvenlik Fonu kapsamına alınması gerçekleştirildi.

Zorunlu devlet sosyal sigorta sisteminin idaresi "Sosyal Sigorta Hakkında" kanunun 18. Maddesine göre Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sosyal Güvenlik Fonu (DSMF) yürütmektedir. Kurumun statüsü tüzükte merkezi icra hâkimiyeti birimi şeklinde belirlenmiştir.

DSMF'nin temel hak ve yükümlülükleri "Sosyal Sigorta Hakkında" Kanun ve "Zorunlu Devlet Sosyal Sigorta Sisteminde Bireysel Kayıt Hakkında" Kanunla belirlenmiştir. Devlet Sosyal Güvenlik Fonu Yönetmeliğine (Esasname) göre, fon bütün tüzel kişilerden, bireysel işletmecilik faaliyeti ile uğraşan sigorta edenlerden, aynı zamanda sigorta olunanlardan mevzuatla belirlenmiş miktarda zorunlu devlet sosyal sigorta haklarının ödenmesini sağlar. DSMF salahiyetleri kapsamında zorunlu devlet sosyal sigortası, emeklilik ödemeleri (pensiyaları) ve ona ilaveler, bazı sosyal muavenetler alanında mevzuat çerçevesinde yürütülmesi ve finansman kullanımına denetimi sağlar.

DSMF'nin görev ve yükümlülükleri "Sosyal Sigorta Hakkında" kanunla ve "Zorunlu Devlet Sosyal Sigorta Sisteminde Bireysel Kayıt Hakkında" kanun ve o cümleden kurumun tüzüğü ile belirlenmektedir. Bu yasal düzenlemeler kapsamında DSMF sosyal siyaseti yürüten bir idare olarak sosyal sigorta siyasetinin geliştirilmesine yönelik tekliflerin hazırlanması ve bu siyasetin gerçekleşmesinde önemli kararlar alan bir kurumdur.

b) Kurumun Teşkilat Yapısı[461]

Merkezi idarenin strüktürüne 11 şube ve 2 sektör, aynı zamanda Azerbaycan Hükümeti ile Birleşmiş Milletler Teşkilatı İnkişaf Programının birlikte projesi olan "Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Sosyal Güvenlik Fonunun Potansiyelinin Güçlendirilmesi" projesinin yürütülmesi için kurulmuş birim dâhildir. Bu şubeler Sigorta-Emeklilik Siyaseti Ve Strateji Araştırmalar Şubesi, Maliye-Bütçe Şubesi, Emekli Hakları Şubesi, Hukuk Şubesi, İç Denetim (Audit) Şubesi[462], Bireysel Kayıt

[461] Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Sosyal Müdafie Fonu Hakkında Yönetmelik
[462] Teftiş

Şubesi, Enformasyon Teknolojileri Şubesi, Kadro Ve Kadroların Hazırlığı Şubesi, Bütçe-Hesap Şubesi, Emeklilik Belgeleri Ve Başvuruları Şubesi, İktisat Şubesidir.

Ek olarak Uluslararası İlişkiler Sektörü, Genel Sektör, Nahçıvan Otonom Cumhuriyeti İdaresi, Büyük Sigorta Edenlerle İş Üzere Departman[463], Bakü Şehri Üzere Tüzel Kişilerle (Hukuki Şahıslarla) İlgili Departman, Ordu Mensupları Ve Özel Rütbeli Şahıslarla İlgili Departmanla birlikte 76 il şubesi bu idari sistemi tamamlamaktadır.

Şekil 2. Sosyal Güvenlik Kurumunun Teşkilat Yapısı

Fonun faaliyetine Cumhurbaşkanı tarafından göreve tayin edilen ve görevden alınabilen, Fona havale edilmiş görevlerin yerine getirilmesi ve fonksiyonlarının yürütülmesi için şahsen sorumluluk taşıyan başkan rehberlik etmektedir. Aynı zamanda Cumhurbaşkanı tarafından göreve tayin edilen veya görevden alabileceği bir yardımcısı vardır.

[463] Büyük Sigorta edenlerle iş üzere departmanı şirketlerin, birliklerin, sehmdar cemiyetlerin, firmaların, müessise ve teşkilatların ödedikleri mecburi devlet sosyal sigorta haklarının tam meblağda ve muayyen olunmuş müddette toplanılmasının sağlanması, sigorta ve yardım için toplanacak fonun maliyeleştirilmesi için zemin olacaktır. Son dönemde oluşturulmuş olan hukuki şahıs gibi serbest faaliyet gösterecektir. 2008 yılı hesaplarına göre, Büyük Sigortaedenlerle İş Üzere Departman kapsamına giren kurumların verilecek aylık brüt maaş toplamı 200.000 manat ve bu miktarın %25 oranı ise sigorta primi olarak Fona ödenilecektir.

Fon başkanı fonun faaliyetini teşkil eder, fonun salahiyetine ait olan işlemlere yönelik Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna teklifler takdim eder, fonun merkezi aparatının ve onun yerli organlarının giderlerini ve çalışanların listesini tasdik eder, fonun merkezi hiyerarşik yapısını ve onun yerel organlarının tüzüklerini tasdik etmektedir. Diğer yandan yasada belirlenmiş kurallarla fonun mali vesaitine ve emlakine ilişkin serencam (talimat) verir ve başkan yardımcılarının, merkezi birimlerin, fonun idare ve şube rehberlerinin sorumluluk dairesini belirleme yetkisine elinde bulundurmaktadır. Aynı zamanda merkezi birimdeki işçilerini göreve tayin etme, görevden alabilme, fonun yerel idare çalışanlarını göreve tayin ve görevden alabilme, yasada belirlenmiş şekilde çalışanları heveslendirme yöntemleri belirleme, disiplin tedbirlerini tasdik etme, devlet ve belediyeler, sivil toplum örgütleri, mahkemeler, uluslararası örgütler önünde fonu temsil etme ve yasada belirlenmiş diğer görevleri üstlenmiştir. Fonun merkezi biriminin ve yerel organlarının giderleri her yıl fonun bütçesinde yasayla tasdik edilir ve zorunlu devlet sosyal sigortası vesaiti hesabına maliyeleştirilir.

Fonun yönetim kurulu[464] başkan, yardımcısı, merkezi birim ve yerel idare yöneticilerinden olmak üzere 7 kişi olmak üzere Bakanlar Kurulu tarafından tasdik edilir. Toplantılarda fonun temel görev ve fonksiyonlarına ilişkin meseleler müzakere edilir ve uygun kararlar alınır. Kurul toplantıları üye sayısının çoğunluğu ile toplanır, oy çokluğu ile karar alınır ve oylar eşit olduğu zaman başkanın oyu belirleyici olur. Alınan kararlar başkanın emirleri ile yürürlüğe girmektedir. Yönetim kurulu üyeleri ve başkanın fikirleri arasında fikir ayrılığı ortaya çıktığı durumda başkanın kararı geçerli olup ve bu konuda Bakanlar Kuruluna bilgi verilir.

c) Kurumun Görev ve Yükümlülükleri

DSMF öz yetkileri kapsamında zorunlu devlet sosyal sigorta primlerinin toplanması, diğer sosyal güvenlik için yapılan harcamaların hakkında kaidelerin belirlenmesi ve diğer yasal düzenlemeler hazırlamaya yetkilidir. Bu yasal

[464] Kollegiya

düzenlemeler Adalet Bakanlığı sisteminden kayda girdikten sonra resmi olarak yürürlük kazanması genel kaideler şeklinde uygulanmaktadır.

Bireysel kayıt sisteminin uygulanması ve onun teşkili işlemelerini DSMF yapmaktadır. Sosyal sigorta ve emeklilik sistemi hakkında tekliflerin hazırlanması, bu yönde sosyal siyasetin yürütülmesi, fonun bütçe projesinin hazırlanması, tasdik olunmuş bütçenin icrası, sosyal sigorta primlerinin toplanması, emeklilik sisteminin maliyeleştirilmesi, sosyal sigorta hesabına yasada belirlenmiş sosyal hakların ve yardımlarının maliyeleştirilmesini sağlamak fonun görevleri arasında yer almaktadır. Ayrıca istihdam tedbirlerini belirlemek, sosyal sigorta ödemelerinin zamanında hesaplanarak ödenilmesini temin etmek, bireysel kayıt sisteminin çalışmasını sağlamak, işveren ve sigorta olunan hakkında gerekli bilgi bankasının oluşturulması ve korunması, bireysel olarak bilgilendirme yapılması da kurumun görevlerinden sayılmıştır. Fonun görev ve yükümlülüğü kapsamında yasada belirlenmiş diğer görev ve yükümlülükleri aşağıda sayılmıştır[465].

- Fon gelecek yıl üzere kabul edilmiş bütçenin gelir ve giderlerine dayanak olacak yerel organlar tarafından iletilen bilgi ve verileri onaylar,
- Zorunlu devlet sosyal sigorta bütçesini idare eder, emeklilik sistemini, emeklilik maaşının maliyeleştirilmesi, kararlaştırılması ve ödenmesini denetler,
- Çalışanların sosyal sigorta kurumuna üyeliğini ve üyelikten çıkarılmasını, sosyal sigorta haklarının kayda alınması, hesaplanması ve toplanması kurallarını belirler,
- Yasal çerçevede sosyal sigorta haklarının düzgün hesaplanmasına, harcanması ve ödenilmesini denetler, sigorta edenlerin zorunlu sosyal sigortası üzere raporlarını kabul eder, fonun bütçesinin icrası hakkında yasada belirlenmiş organlardan aylık, dönemlik ve yıllık raporları kabul eder ve bu raporları bütünleştirerek ilgili organlara takdim eder;

[465]Azerbaycan Cumhuriyeti 31 Ağustos 2002 Tarih ve 78 sayılı Cumhurbaşkanı Fermanıyla İmzalanan Devlet Sosyal Güvenlik Fonu Hakkında Yönetmelik

- Sigorta olunana devlet sigorta kartı verir;
- Belirlenmiş kurallar içinde muhasebat kayıtları ve istatistik raporlar yapar, personellerin ihtisasının arttırılması üzere muvafık tedbirler alır, Fonun yerli organlarında işin teşkiline metodik ve emeli yardım yapar, yenilikleri takip ederek uygular ve fonun organları arasında bilgilendirme sisteminin sağlanması için gerekli teknoloji gelişmelerden yararlanır.
- Kendi alanıyla ilgili uluslararası teşkilatlarla işbirliği yapar,
- Mali durumu geçici olarak iyi olmayan sigorta edenlere zorunlu devlet sosyal sigorta ödemelerinin verilmesine yardım eder,
- Bütün işverenlerden sosyal sigorta mevzuatı gereğince işçilerin sigorta edilmesini talep etmek, sosyal sigorta primlerinin toplanması, yasada belirlenmiş sosyal güvenliğin sağlanması amacıyla giderlerin belirlenmesi kuralları hakkında talimatlar ve diğer yasal belgelerin hazırlanması ve onaylanması,
- Zorunlu devlet sosyal sigortası, emeklilik haklarına ilişkin finansal denetimin yapılması, emeklilik hakkının tanınması ve ödenilmesi,
- Sosyal sigorta ödemelerinin miktarı ve verilme kuralları hakkında sigorta edenlerden belge (arayış) talep etmek,
- Yetkileri kapsamında zorunlu devlet sosyal sigorta kaidelerine uyulması için sigorta edenlerin denetimi,
- Yasaya uygun olarak zorunlu devlet sosyal sigortası kaidelerine uymayan işverenler hakkında yargı işlemlerini başlatmak,
- Zorunlu devlet sosyal sigorta hakları ödenilmedikçe veya ödenilmesi geciktirildiği takdirde sigorta edenlerin hesaplaşma ve diğer hesapları aracılığıyla bankadan yapılan işlemlerin durdurulması ve fona olan borç miktarının banka nezdinde bulunan hesaplardan alınması,
- Ödeme gücü olmayan sigorta edenlerin faaliyetinin durdurulması ve malvarlığının satılması yolu ile zorunlu devlet sosyal sigorta hakkı borçlarının ödenilmesi mahkemede dava açmak,
- Teşkilat yapısından, hukuki formasından ve mülkiyet şeklinden bağımsız olarak, bütün tüm tüzel kişilerden ve tacirlerden devlet sosyal sigortasına ait bilgi ve belgeleri senetleri talep etmek,

- Fonun yerel organlarından yapılan işler hakkında rapor almak, onların faaliyetini incelemek ve uygun kararlar almak, fonun bütçesinin hazırlanması için ilgili birimlerden lazım olan bilgi ve belgeleri almak,
- İşveren ve işçilerden sosyal sigorta sisteminde bireysel kayıt sistemine yönelik sigorta girişlerinin zamanında yapılmasını talep etmek ve sigorta girişleri hakkında verilen bilgilerin doğruluğunu kontrol etmek, bu kurallara aykırı davrananlara ilkinde yazılı uyarı ve sonraki hallerde gereken tedbirlerin almak,
- Fonun bütçesinden maliyeleştirilen işlemler hakkında ilgili birimlerden rapor almak, yasaya uygun olarak icrası zorunlu emir ve talimatlar vermek ve yasada belirlenmiş diğer işlemleri yapmak.

B- Sosyal Sigortaların Temel İlkeleri

Gelirin dayanışma ve yardımlaşma ilkeleri çerçevesinde yeniden paylaşımı öngören sosyal sigortalar, kişilerin yarını düşünebilecek kadar güçlü olmayabileceğinden yola çıkarak onların korunmasını sağlamak için uygun yasal düzenlemeler getirmektedir. Bir kamu hizmeti olarak örgütlenen sosyal sigortaların temel ilkelerden hareket ederek bu korumayı sağlaması gerekir. Azerbaycan Sosyal Sigortalar Yasasında ilkeler belirlenmiş olup bu yönde hareket edilmesini öngörmektedir. Özellikle bu ilkeleri temel olarak koruyan Azerbaycan Anayasasında temel insan hak ve özgürlüklerine ve sosyal güvenliğe yer verilerek devletin yüksek amacının insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin sağlanması olduğu açıkça ifade edilmiştir.[466]

1- Sosyal Sigortanın Devlet Teminatı İlkesi

Genellik ve ekonomik güvence sağlama ilkeleri sonucu olarak sosyal güvenliğin kişiler ve sosyal riskler açısından uygulama alanı genişlemiştir. Bu ise

[466] REHİMLİ, Recep; Azerbaycan Yönetim Sistemi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 2, Sayı 9, Ordu, 2009. s. 377-386

yapılan sigorta yardımlarının artmasına neden olmuş bu sebeple de sosyal güvencenin finansman sorununu ortaya çıkarmıştır. Devlet toplumun bunca insanını ilgilendiren bir konuda eli kolu bağlı bir şekilde beklememeli ve gerekli finansman ihtiyacını sağlamalıdır.

Devlet bu sistemin koruyucusu ve işleyişini sağlayan bir merkezi otoritedir. Sistemin düzenli olarak işleyişi için gerekli yasaların çıkarılması ve idari yönetimin sağlanması devletin kontrol ve idaresindedir. Yasal düzenlemelere çerçevesinde gerektiği zamanlarda kendi bütçesinden bu sistemin işleyişi için mali destek sağlayacaktır. Özellikle emeklilik (pensiya) sigortalarında üç basmak olan finansmanın bir kısmının devlet tarafından bütçeden karşılanmaktadır.

2- Sosyal Sigortanın Genelliği İlkesi

Sosyal Sigorta ülkede yaşayanların mutluluğu ve bu mutluluğu sürdürebilmesi için gelecek garantisi olarak görülmektedir. Bu anlamda sosyal sigorta sisteminin toplumun tüm birimlerine yaygınlaştırılması ülkede sosyal güvenlik sisteminin gelişimi yönünde ve dolayısıyla çalışanların korunması çerçevesinde bir gelişme göstermiştir.

Aslında genel olarak sosyal güvenliğin temel bir ilkesi olan bu ilke sosyal güvenliği toplumun tüm birimlerine yaygınlaştırılması şeklinde ifade edilebilir. Başlangıçta sadece çalışan işçilerin korunması amacıyla kullanılan bu ilke günümüzde insan haklarının ve sosyal devlet anlayışının ön plana çıkması ile işçi statüsünün terk edilmesine sebep olmuş ve mutlak bir anlam kazanmıştır.

Dayanağını 1948 tarihli insan hakları bildirgesinde yer alan gelir düzeyi belirli bir sınırın altına düşen herkes, sosyal güvenlik sistemlerinin sağladığı haklara sahip olması gerektiği prensibinden alan bu ilke ülke bazında vatandaşların tamamını kapsamayı amaçlamıştır. Ülkemizde yaşayan insanların çok büyük ve farklı kesimlerini kendi kapsamında birleştiren Sosyal Sigortalar Yasası bu amaçla genellik ilkesini temel ilkeler kapsamına dâhil etmiştir.

3- Çalışanların Çalışma Gücünün Kaybı Halinde Sosyal Sigortanın Teminatı

İşçinin, çalışma gücünü etkileyen ve çalışan kişinin çalışma gücü kaybı hallerinde bu olaylara karşı, sosyal sigorta tekniği devreya girmektedir. Çalışan kişileri koruma anlayışı çerçevesinde toplumun önemli bir kesimine ekonomik güvence sağlanması için sosyal sigorta araçları ile çağdaş sosyal güvenlik sistemimizin temel hedefi olmuştur.

4- Eşitlik İlkesi

Sosyal sigortanın koruma alanında faydalanan kişiler arasında hak eşitliği sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle sosyal korumada eşitlik sağlanması söz konusudur. Azerbaycan Anayasasının 25. Maddesi gereğince, "devlet herkesin ırkına, milliyetine, dinine, diline, cinsiyetine, kökenine, ekonomik ve sosyal durumuna, mesleğine, siyasi inancına; siyasal partilere, sendikalara ve diğer sosyal birliklere üyeliğine bakmaksızın haklarının ve özgürlüklerinin eşitliğini temin eder"[467]. Bu madde eşitlik ilkesinin temeli olarak gösterildiğinden, ülkede yaşayan kişilerin dili, dini, ırkı, rengi, cinsiyeti, siyasi görüşleri gibi nedenlerle yapılacak bir aleyhe ayırımcı işlem her zaman eşitlik ilkesi kapsamında değerlendirilmiştir. Bu eşitlik ilkesinin özü itibariyle bir birine bağlı iki yönü olduğu, yani birincisi genel anlamda herkesle ilişkili olarak eşit davranma yükümlülüğü, ikincisi ise ayırımcılığın yasak olması prensiplerini kendinde birleştirmiş olduğu kanaatindeyiz.

İnsanların doğuştan eşit olarak bir takım hak ve özgürlüklere sahip olduğunu kabul eden Anayasa, bu hak ve özgürlükleri güvencesiz bırakmamış, bunların korunması için özel bir mekanizma kurmuştur. 26. Madde genel olarak hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkindir. Herkesin kanunla yasaklanmayan usul ve

[467] ERGÜL, Ozan-ABDULLAYEV, Cavid; Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 47 Sayı: 1, Ankara, 1998, s. 229

vasıtalarla kendi hak ve özgürlüklerini savunma hakkı ve dahası da, herkesin hak ve özgürlüklerinin korunmasını güvence altına alınması düzenlenmiştir. (m. 26/11).

Devlet organlarının Anayasada sayılan temel hak ve özgürlüklere saygı göstermesi gerektiği, Anayasada yer alan hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılamayacağı, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının sadece olağanüstü hal ve sıkıyönetim zamanlarında kısmen ve geçici olarak durdurulabileceği gibi hususlar ise 71. maddede hükme bağlanmıştır.[468]

5- Zorunluluk İlkesi

Sosyal Sigorta sisteminde zorunluluk ilkesi önemli yer tutmaktadır. Dünyanın sayılabilen çok ülkesinde bu ilke toplumsal dayanışma prensibine dayandırılarak sosyal sigortanın temel ilkelerinden biri olmaktadır. Bu durumda ülkede işçi ve işverenler zorunlu olarak prim ödeyecek ve aynı zamanda bağımsız çalışanlar da zorunlu olarak bu ilke kapsamında prim ödeyerek sosyal güvenliğin tek çatısı altında toplanmış olacaklar.

Zorunluluk ilkesi hem işveren hem de çalışanlar açısından bu ilke önemlidir. Özellikle çalışanlar için sigortalı olmak sadece kişi açısından sadece bir hak değil, aynı zamanda yükümlülük olacaktır ki kendi iradesiyle değil zorunlu olarak çalıştığı yerde sigortalı olma hakkı kazanacak, bu hakkından vazgeçemeyecek ve her iki taraf da yasada belirlenen ölçülerde primlerin ödenmesine katkı yapacaklardır.

Bağımsız çalışanların bu ilke kapsamında zorunluluğa tabi tutulması bu kesimin geleceğini temin açısından ve fona ödenecek sigorta primlerinin miktarı açısından önemlidir. Ayrıca herhangi bir sebeple gelecek döneminde devlet yardımına muhtaç alarak devleti ek mali yükümlülük altına sokmaması için çalışma gücünün yerinde olduğu bir dönemde sosyal sigorta primi ödettirilmektedir. Devlet emeklilik sisteminden prim ödeyerek geleceğini garanti altına alınması emeklilik

[468] GÖNENÇ, Levent; Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 47, Sayı: 1, Ankara, 1998, s. 198

devrinde insanları kuşkusuz muhtaç olmaktan veya devletten yardım alabilme beklentisinden kurtarmaktadır.[469]

6- Sivil Toplum Örgütlerinin İştirakinin Temini

Günümüzde birçok ülkede sivil toplum örgütlerinin sosyal politikanın sosyal yapıya müdahale araçlarından biri haline geldiklerini söylemek mümkündür. Sosyal politika açısından demokratik hakların elde edilmesi ve ekonomik açıdan bireyler ve sınıflar arasında oluşan dengesizliği gidermeye yönelik politikaların geliştirilmesi gibi iki temel işlevi olan sivil toplum örgütleri devletin yetersiz kaldığı durumlarda politikalar üreterek ya da baskı oluşturarak bazı sosyoekonomik hakların elde edilmesinde önemli bir rol üstlenebilirler[470].

Sivil toplum örgütlerinin sosyal hayatı düzenleme açısından önemli roller üstlenecekleri ve politik tartışma ortamını etkileyerek sosyal politika alanında farklı alanlarda faydalı olacakları söylenebilir. Bu nedenle sosyal sigortanın idaresinde sivil toplum örgütlerinin iştirakinin temini ilkesinin ülkemizde sosyal sigortanın kapsamı alanında bulunan problemlerin halline yasal düzenlemeyle dâhil edilmesi çok isabetli olmuştur. Bu ilke doğrultusunda vatandaşların kendi ve toplumsal menfaatleri açısından birlik tablosu sergileyerek devlet işlerinin idaresinde kendisi veya vekil göndererek devlet birimlerine müracaatta bulunmak ve bu birimlere bireysel ve kolektif şekilde müracaatlar göndermek anayasal haklar çerçevesindedir.

Sendikalar ve özel meslek kuruluşlarının, maluller, gaziler, şehit aileleri toplumsal birlikleri teşebbüsü ile birçok kanun ve yasal düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin "Gaziler (Veteranlar) Hakkında", "Malullüğün Önlenmesi, Malullerin Rehabilitasyonu Ve Sosyal Güvenliği Hakkında", "Şehit İsminin Korunması Ve Şehit Ailelerine Yapılan Ayrıcalıklar Hakkında" kanunlar örnek teşkil etmektedir. Sosyal sigorta konuları ve zorunlu sosyal sigorta kurallarının oluşturulması

[469] ALİYEV, Mayis; Pensiya İslahatının Geçirilmesi XXI Esr Gocalarını Sosial Belalardan Hilas Edecektir, BDU Haberleri, Sosial Siyasi Elmler Seriyası, 2000, No: 3-4, s. 115-119

[470] Abdulkadir ŞENKAL Küreselleşme, Sosyal Politikanin Dönüşümü Ve Sivil Toplum Örgütleri, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 45. Kitap, 2003. Erişim Tarihi: 05.11.2009, http://www.sosyalsiyaset.com/documents/kuresellesme_sp_donusumu.htm,

aşamasında kanun taslakları çalışmalarında çalışanların menfaatlerini her zaman ön planda tutan sendikaların rolü büyüktür.[471]

V- SOSYAL GÜVENLİĞİN UYGULAMA BİÇİMİ, FİNANSMANI VE KAPSAMI

A- Sosyal Güvenliğin Uygulama Biçimleri

Günümüzde tatbik edilen sosyal güvenlik araçlarını merkezi ve yerel araçlar gibi de ayırmak mümkündür. Sosyal Güvenliğin uygulama biçimleri aşağıda sıralanmıştır:[472]

1- Zorunlu Devlet Sosyal Sigortası

"Sosyal Sigorta Hakkında" 18 Şubat 1997 tarihli kanunda sosyal sigortanın açık tanımı yer almamaktadır. Ancak, bu kanunun zorunlu devlet sosyal sigortasını yasal olarak belirlenmiş çerçevede kişilere sosyal sigorta hadisesi ortaya çıktığı durumda kaybedilmiş kazançlarının, ek giderlerinin tazminine göre uygulanan hukuki, iktisadi ve teşkilatı tedbirler sistemi gibi karakterize etmek mümkündür.

Azerbaycan Cumhuriyetinde faaliyet gösteren mülkiyetinden ve teşkilatı ve hukuki şeklinden bağımsız olarak, Azerbaycan veya yabancı devlet yasalarına göre kurulan müessese, idare ve teşkilatlar, şubeleri ve temsilcilikleri, seçkili organlar, aynı zamanda kendini veya başkasını sigortalayan diğer şahıslar tarafından çalışanlar sigorta edilir.

2- Bütçe Hesabına Sosyal Güvenlik

Sosyal güvenliğin ikinci merkezi birimi gibi bütçe vesaitleri hesabına devlet sosyal güvenliği olup bu durumda sosyal güvenliğin sağlanması devlet bütçesinden

[471] ALİYEV, 2007, s. 124-125
[472] ALİYEV, 2007, s. 63-65

karşılanacaktır. Bütçe hesabı sosyal güvenlik biçimi yasamada kesin olarak belirlenir, bu kesime devlet teminatı verilir ve sosyal harcamaların maliyeleştirilmesi yasalarla düzenlenir. Günümüzde genellikle zorunlu sosyal sigorta kapsamına girmeyen, çalışmayan nüfusun tamamı bu kanun kapsamında değerlendirilir. Sosyal sigorta kapsamına girmeyen sosyal güvenlik araçları olarak; sosyal muavenetler (zorunlu sosyal sigorta vesaiti hesabına karşılanan sosyal muavenetler istisnadır), devlet sosyal yardımı, yasada öngörülen tazminat ödemeleri, malullere evde sosyal hizmet, sosyal hizmet müesseselerinde yarım stasionar[473] ve tam stasionar[474] hizmet; malullerin istihdamının temini, protez-ortopedik yardım, ilaç yardımı, yaşlı vatandaşların ve malullerin ve diğer şahısların sanatoryum ve kurort tedavisi, çocukların çocuk müesseslerinde bakılması ve muhtelif sosyal ayrıcalıklar ve s. Bu sosyal güvenlik araçları sosyal güvenlik hadisesi gerçekleştiği taktirde bütçe hesabına takdim olunur. Bu çeşit koruma araçları Azerbaycan Cumhuriyeti Emek ve Ahalinin Sosyal Güvenlik Bakanlığının rayon sosyal güvenlik merkezleri, sıhhiye, istihdam merkezleri ve s. Organlar tarafından takdim edilir.

3- Sosyal Güvenliğin Karma Biçimi

Günümüzde sosyal güvenliğin üçüncü biçimi karma sistem olarak nitelendirilmektedir. Karma biçim günümüzde faal olan diğer sistemlerin malik olduğu niteliklere sahip değildir. Bu durumda sosyal güvenlikten faydalanacak olan vatandaşlara hem birinci hem de ikinci biçim uygulanacaktır. Bu durumda bazı durumlarda sosyal güvenlik fonunun vesaitleri ve bazı durumlarda bütçe vesaitlerinden istifade edilecektir. Örnek olarak, ordu mensupları ve hususi rütbeli şahıslar için emeklilik uygulamasın gösterebiliriz. Bu durumun şamil olunduğu şahısların sınırını genişletmek mümkündür. Azerbaycan Cumhuriyeti Millet Meclisi üyeleri, hâkimler, savcılık çalışanları, devlet memurları vb. bu guruba dâhildirler. İş Sözleşmesi[475] kapsamında zorunlu sosyal sigortaya tabi çalışan diğer vatandaşlar gibi, onlar da sigorta olunan şahıslar niteliği taşıdığı için zorunlu devlet sigorta

[473] Yarı stasionar tedavi hasta belirli zaman diliminde hastanede bulunmak zorundadır, örneğin gece veya gündüz veya günün belirli bir saatleri
[474] Tam stasionar yatılı tedavi
[475] Емек mukavelesi

usulünce sosyal güvenliğin tüm nevilerinden faydalanırlar. Aynı zamanda yaptıkları faaliyetlerin önemini dikkate alarak devlet ayrıca bütçe vesaiti hesabına hâkimlerin tedavisi için her yıl nakit para yardımı, diğer şahıslara oranla daha yüksek emeklilik maaşı, sanatoryum-kurort tedavisi ve sosyal muavenetlerin ayrı-ayrı nevilerinden yararlanmaktadırlar. Kanaatimce sosyal adalet prensibine ve diğer ilkelere aykırılık taşıyan bu düzenleme ve uygulama toplum fertleri arasında ayrıcalığa neden olmaktadır.

4- Sosyal Güvenliğin Yerel Biçimi

Yerel sosyal güvenliğe ilişkin düzenlemeler olarak sosyal güvenliğin yerel biçimleri gösterilebilir. Yerel yönetimlerin bu anlamda faaliyetleri önem arz etmekte olduğu söylenebilir. Yerel yönetimler sosyal yardım ve hizmet tedbirleri öngörülen şahısların yardım ve nevilerinin ve bunlara ilişkin kuralları belirlemektedirler. Günümüzde yerel yönetimlerin hedefe en çabuk ulaşması sosyal risklere en çabuk müdahale etme bakımından önem ve yararı fazladır.

B- Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı ve Primler

1- Sosyal Sigortalar Sisteminin Finansmanı

Sosyal güvenlik kurumlarının finansal açıdan gelirlerinin sürekliliği, k göstermesi ve bu sürekliliği koruyarak istikrarlı bir şekilde kaynakların verimli kullanması önemlidir. Neticede sistemin etkin bir şekilde işleyişinin sağlanması ve beklenen hizmeti verebilmesi sağlam bir finansman yapısına sahip olmasıyla mümkün olmaktadır.[476]

Sosyal güvenliğin gelir kaynakları iki ayrı temel düşünceden hareketle belirlenmektedir. Sosyal güvenliğin bir toplum sorunu olarak görülmesi anlayışından yola çıkılarak kişilerin sosyal güvenliğinin sağlanılmasını devlete yükleyen birinci

[476] ÇELİKOĞLU, İlyas; Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Finansman Yöntemleri ve Türkiye Uygulaması, Uzmanlık Tezi, DPT: 2355, Ankara, 1994, s. 57–59

görüş, sosyal güvenliğin her şeyden önce bireye ve bireysel sorumluluk bilincine dayandıran ikinci görüşten kesin olarak ayrılmaktadır. Bireysel sorumluluk ön plana çıkınca, bireyin kendisinin ve ailesinin güvencesini devletten önce düşünmesi gerektiği ve bunun sonucu alarak da finansman kaynağının işçi ve işveren tarafından sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır.[477]

Zorunlu devlet sosyal sigortasının finansman kaynaklar "Sosyal Sigorta Hakkında Kanun"un 20. maddesinde belirlenmiştir. Maddede fonda toplanacak olan finansmanın kaynakları aşağıdaki şekliyle sıralanmıştır.

- Zorunlu sosyal sigorta primleri,
- Devlet bütçesinden ayrılan finansman,
- Ceza ve müeyyideler sonucu toplanan maddi varlık,
- Dinlenme ve tedavi evleri ücretleri,
- Banka kredileri,
- Yasada belirtilmiş olan diğer gelirler,

2- Finansman Yöntemi

Sosyal sigorta sistemlerinin finansmanı ülkeden ülkeye önemli farklılıklar göstermekte olup, hatta maliyetin dağılımı da aynı ülke içinde de programdan programa da değişebilmektedir. Avustralya, Danimarka, İsveç gibi ülkelerde sigorta maliyeti devlet tarafından karşılanır.[478] Primli rejim uygulayan ülkelerin yaklaşık yarısı "üçlü finansman sistemi" ne sahiptir. Bu sistemde; sigortalı, işveren ve devlet finansmana katılır.[479]

Sosyal güvenlikte uzun vadeli denge kurmayı amaçlayan "kapitalizasyon" yöntemi fon oluşturma prensibine dayanmaktadır. Bireysel veya toplu olarak

---

[477] GÜZEL-OKUR-CANİKLİOĞLU, 2008, s. 67; ALPER, Yusuf; "1990'lı Yılların Başında Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Karşılaştığı Temel Problemler", İşveren Dergisi, Cilt; 4, Sayı: 6, 1990 s. 4

[478] BALCI, Selçuk; "Sosyal Güvenlik, Devlet, Haklar.," Sosyal Güvenlik Dünyası Dergisi Yıl:4, Sayı:10, Nisan, Ankara. 2001, s.92

[479] ŞAKAR, Müjdat; Sosyal Sigortalar Uygulaması, İstanbul, 2009, s. 64

kurulması mümkün olan bu fonda işveren veya kişinin ödemiş olduğu primler şahsi veya toplu hesaba geçmektedir. Bu yöntem sosyal dayanışma ve risklerin bireyler arasında dağılımını terk ettiği için sosyal güvenlik sistemlerince terk edilmiştir[480]. Fonların işletilmesinde devlet müdahalesinin olmadığı durumda kapitalizasyon yönteminin etkin olarak uygulanabileceği söylenmektedir. Kapitalizasyon yönteminin uygulanması sonucu oluşan fonların sosyal gelirlere karşılık teşkil etme, sermaye teşekkülü ve iktisadi amaçlı yatırımları artırma, iktisadi konjonktüre istikrar kazandırma, primler ve sosyal gelirlere istikrar sağlama, sosyal sigortalara gelir getirme ve sosyal amaçlı yatırımları artırma gibi birçok fonksiyona sahip olduğu da vurgulanmaktadır[481]

Diğer sistem dağıtım yöntemi sistemidir ki, aktif olarak prim ödeyenlerin pasiflere sağladığı faydaların, gelecekte emekli olduklarında aynı düzeyde fayda sağlamasını amaçlamaktadır. Bir yılın gelirleri ile aynı ya da bir sonraki dönemin giderleri karşılanır ve bir dönemde sağlanan faydalar, aynı dönemde toplanan primlerle finanse edilmektedir[482]. Bu yöntem, aktif olarak prim ödeyenlerin pasiflere sağladığı faydaların, gelecekte emekli olduklarında aynı düzeyde fayda sağlamasını amaçlamakta ve bir yılın gelirleri ile aynı ya da bir sonraki dönemin giderleri karşılanır ve bir dönemde sağlanan faydalar, aynı dönemde toplanan primlerle finanse edilmektedir[483]. Bu yöntem özellikle hastalık ve analık sigortaları gibi risklere karşı güvence sağlayan sigorta kollarına uygun düşmekte ve kapitalizasyon yönteminin sakıncaları da dikkate alınarak yaşlılık ve sakatlık hallerinde de dağtım yöntemine başvurulur[484].

---

[480] GÜZEL-OKUR-CANİKLİOĞLU, 2008, s.71-72

[481] DİLİK, Sait, Sosyal Güvenlik, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara. 1992:248-255. TOBB (1994): Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2. Baskı, TOBB Yayınları No: 264, Ankara. 1992. s. 80

[482] DİLİK, Sait; Sosyal Güvenlik, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, s. 292

[483] GÜNEŞ, İsmail-YAKAR, Soner, "Sosyal Sigorta Finansman Yöntemleri ve Türkiye'de Sosyal Sigorta Kurumlarının Finansman Yöntemlerinin Değerlendirilmesi", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 13, S. 2, Adana. 2004, s. 134

[484] GÜZEL-OKUR-CANİKLİOĞLU, 2008, s.75

Her iki yöntemlerden birinin diğerine tercih edilmesi söz konusu olabileceği gibi karma yönteme de başvurulabilir[485]. Küreselleşmenin de etkisiyle karma şekilde uygulanan sosyal güvenliğin değişik şekilleri ortaya çıkmıştır. Dünya ülkelerinden Bolivya, Şili, Meksika ve Kazakistan gibi ülkelerde tamamen kapitalizasyon yöntemi uygulanmaktadır. Her ne kadar sosyal güvenliğin kısıtlanması ve finansman açısından ortaya çıkardığı sorunlar tartışılsa da özellikle gelişmiş ülkeler uygulamakta oldukları dayanışma prensibine dayanan dağıtım sisteminden vazgeçmek niyetinde değillerdir.[486]

Emeklilik hakkında Azerbaycan Cumhuriyetinin mevzuatı bütçe (baza), sigorta ve yığım (fon) hisselerinden ibaret olmakla üçayaklı emeklilik teminatını öngörmektedir. Devlet sosyal sigorta sisteminde bireysel kayıt sistemini gerçekleştiren Azerbaycan Sosyal Güvenlik Fonu tarafından her bir şahıs için kayıt dönemince daimi, değişmez sosyal sigorta numarası ile "ferdi hesap" adı altında bireysel şahsi hesap açılmaktadır.

Ülkede kurulmuş yeni sigorta-emeklilik sistemi çerçevesinde emeklilik hakkının baza ve sigorta hisselerinin belirlenmesi ve artırılması mekanizmleri uygulanmıştır. Emeklilik sisteminin finansmanı üç hisseden oluşmaktadır. Bütçe (baza) hissesi devlet tarafından karşılanan, sigorta ve yığım hisseleri ise sigorta olunan şahsın kurum nezdinde açılan bireysel zorunlu sigorta hesabının alt hesaplarıdır. Baza (bütçe) hissesi emekliliğin birinci ayağı olarak sosyal güvenliğin devlet tarafından karşılanacak hissesidir.

Sigorta hissesi emekliliğin ikinci ayağı olarak bireysel hesabın sigorta hissesinde toplanan finansmanın emeklilik yaşı aylarının sayına oranı şeklinde hesaplanan miktardır. Bireysel hesabın sigorta hissesinde kayda alınmış emeklilik kapitalinin beklenilen emeklilik ödenişi aylarının sayına oranı şeklinde hesaplanır. Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen oranlara uygun olarak sigorta olunan şahıslar

[485] GÜZEL-OKUR-CANİKLİOĞLU, age. s.71

[486] MÜRŞÜDOV, Rüfet; Harici Ülkelerin Pensiya Teminatının Spesifik Hususiyetleri, Geçit Dövründe Azerbaycan Respublikasında Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri, 15 Sayı, Bakü, 2006. s. 119-120; DEGTAR, Lyudmila; Vıvodı İz Mirovogo Opıta Reformirovaniya Pensionnoga Sistem, "Analtiçeskiy Vestnik Soveta Federatsii FSRF", No: 1. 2002, s.37

üzere ödenilmiş ve emekliliğin sigorta hissesinin hesaplanması için açılan, zorunlu devlet sosyal sigortasının kayda alındığı bir hesaptır.

Yığım hissesi(fon)–emekliliğin üçüncü ayağı olarak bireysel hesabın yığım hissesinde toplanan, finansmanın emeklilik yaşı aylarının sayına oranı şeklinde hesaplanan miktardır. Bu hesap adına hesap açılan sigortalılar tarafından ödenilmiş ve emekliliğin yığım hissesinin hesaplanması için dikkate alınan zorunlu devlet sosyal sigorta haklarının ve aynı zamanda bu finansmanın değerlendirilmesinden edilen gelirlerin toplandığı alt hesaptır.

"Emeklilik Hakkında Kanun"a[487] göre emekli aylığının (pensiyasının) sigorta hissesi, o cümleden bu Kanun yürürlüğe girdiği tarihe kadar kazanılmış emekliliğin sigorta hissesi ve bireysel hesabın sigorta hissesinde toplanan emeklilik finansmanı yılda bir defadan az olmayarak ilgili kurum tarafından TÜFE' ye uygun olarak belirlenir.

Üç çeşit emeklilik uygulaması olan mevzuatta yaşa ve maluliyete göre emeklilik finansmanın 3 ayağı; bütçe (baza) hissesi, sigorta hissesi ve yığım (fon) hissesi uygulanır. Yalnız ölüme göre emeklilik sigortasında iki ayak; baza hissesi ve sigorta hissesi geçerlidir.

Özellikle emeklilik hakkının mevzuatla belirlenmiş üçüncü ayağı olan fon (yığım) hissesinin uygulanmasını gerçekleştirmek kurumun en önemli görevlerinden sayılmıştır. Sigorta-emeklilik sisteminde yığım unsurunun uygulanması en zor aşama olarak ülkede yatırımlardan, maliye ve kıymetli kâğıtlar pazarının inkişafından ve sigorta-emeklilik sistemini etkileyecek diğer unsurlardan asılıdır. Bu nedenle, öncelikle uluslararası tecrübede sosyal sigorta haklarının bireysel hesabın fon (yığım) hissesine yönlendirilmesi mekanizmleri ve toplanan finansmanın idare olunması kaidelerinin uygulanarak sosyal sigorta haklarının bireysel fon/yığım hesaplarına toplanması önem taşımaktadır.

[487] Emek Pensiyaları Hakkında Kanun

Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası başlangıçta dayanışma modelini sağlamlaştırılması düşüncesini destekleseler de sonraki aşamada fon (yığım) sistemine geçilmesini istemişlerdir[488].

3- Finansman Kaynağı Olarak Primler

Zorunlu sosyal sigorta finansmanını zorunlu devlet sosyal sigorta primleri oluşturmaktadır. "Sosyal Sigorta Hakkında" kanunun ilgili bölümünde zorunlu devlet sosyal sigorta hakkı sigortalamak için sigortacı kuruma verilen nakit finansmandır. Zorunlu devlet sosyal sigorta hakkı emek ödenişine oranla belirlenir ve sigorta eden ve sigorta olunanın vesaitleri hesabına ödenilir. (Md. 14)

Seçim usulü ile işbaşına gelen birimlerde, Azerbaycan Cumhuriyeti veya yabancı devletin yasalarına uygun olarak kurulmuş olan tüzel kişi statüsünde olan müessese, idare ve teşkilatlar, onların şube ve temsilcilikleri ve aynı zamanda başkasını sigorta eden şahıslar için % 22 oranında sigorta primi ödenmesi öngörülmüştür.

Tarım alanında uğraşan ve tarıma yaralı toprak sahibi insanlar da sigorta primi ödemeleri zorunlu olmuştur. Mülkiyetinde olan tarıma yararlı toprakları kullanan şahısların (kurulan tüzel kişiler ve aile işletmeleri[489] üyeleri hariç) her biri için toprak ölçümünün her hektarına göre ülke üzere belirlenmiş olan minimum aylık emek hakkının[490]:

- Toprakların 1. Kalite grubuna göre %12 si
- Toprakların 2. Kalite grubuna göre %8 si
- Toprakların 3. Kalite grubuna göre %4 si
- Toprakların 4. Kalite grubuna göre %2 si

---

[488] NAĞIYEV- ELİRZAYEV- GULİYEV; 2001, s. 134

[489] Aile kendli/köy teserrüfatı- aile fertlerinin ve onlarla birlikte faaliyette bulunan şahısların bireysel emeği ve mülkiyetinde veya icaresinde (icare-devlet emlakinin uzun süreli kiralanması)olan emlak esasında hukuki şahıs kurmadan köy yerlerinde üretim ve diğer faaliyetleri birlikte yapmaktır.

[490] Minimum emek hakkı olarak ifade edilen asgari ücret mevzuatta en aşağı düzeyde belirlenir ve az gelirli insanların refahını geliştirmek için her yıl mütemadiyen arttırır.

oranında, sigorta primi ödenmesi yasada düzenlenmiştir. Tarım ürünleri üretimi ile uğraşan tüzel kişiler için ise hesaplanmış emeğin ödenişi fonunun[491] %23 miktarında prim hesaplanmaktadır. 2 Aile tarım işletmelerinin her üyesi için ülke için belirlenmiş minimum aylık emek hakkının[492] % 6 'ı oranında sosyal sigorta pirimi ödenilir.

01 Ekim 2005 yılı "Sosyal Sigorta Hakkında" Kanuna İlave Ve Değişiklikler Edilmesi Hakkında" kanun yürürlüğe girdi. Yasanın getirmiş olduğu değişiklikler neticesinde belirli kategoride bulunan vatandaşların suni surette sosyal güvenlik sistemine getirmiş olduğu yük azaltılmış olduğu vurgulanmaktadır. Bu kategoriye tarım ekonomisine yararlı toprakları kullanan şahıslar, işletmecilikle uğraşan şahıslar[493] (sahipkarlar) mülki hukuki mukavele üzere çalışanlar vb. dâhil edilmektedir. Örneğin, tarım ekonomisine uygun topraklardan yararlanan şahıslar kalite derecesine göre toprağın her hektarına göre ülke üzere emeklilik hakkının hesaplanması için orta aylık emek hakkının[494] %1-%6 oranına kadar zorunlu sosyal sigorta primi ödemekteydiler. Değişikliklerden sonra ise, zorunlu sosyal sigorta primi ülke üzere minimum asgari emek ücretinden hesaplanmaya başlandı ki, bu da ödenilen primlerin önemli derecede artmasına ve primlerle emeklilik hakkının arasındaki farkı azaltmaya sebebiyet verdi[495].

Ücret karşılığı çalışanların (ev hizmetlisi, dadı, sekreter, sürücü gibi) çalışan kişilerin hesaplanmış aylık maaşının %20 faizi oranında pirim ödenmektedir. Yukarıda saymış olduğumuz kesim için her hangi bir gruba ait olduğu hakkında ayrıntı belirtilmemiştir. Ödenecek olan sigorta primlerini işveren onların adına ödeyecektir.

---

[491] İşletmede ödenecek toplam brüt maaş

[492] Minimum emek hakkı olarak ifade edilen asgari ücret mevzuatta en aşağı düzeyde belirlenir ve az gelirli insanların refahını geliştirmek için her yıl mütemadiyen arttırır.

[493] Mülkiyetinde köy teserrüfatına/tarıma yararlı toprakları olan toprak mülkiyetçileri kendi kendilerini ve kend/köy teserrüfatına yararlı toprakları istifade eden emek/çalışma gücüne sahip aile bireylerini (hukuki şahıs kuranlardan ve aile-kendli teserrufat biriminden başka) sosyal sigorta primini ödeyen Orta aylık maaşı hesaplanan toplam brüt maaşın işçilerin sayısına bölünmesi ile belirlenir.

[495] MÜRŞÜDOV; Rüfet, Yaşa Göre Emek Pensiyaları, Bakü, 2007, s. 65-66

Millet Meclisinin kararı ve Cumhurbaşkanı ferman ve serencamları (talimat) ile göreve tayin olunan şahıslar, devlet memurları, seçimle maaşlı görevlerde çalışanlar, ordu mensupları, savcılar, savcı yardımcıları, savcılık tetkikatçıları, iş aktı ile çalışanlar, sözleşme ile görev yapmakta olan ordu mensupları için brüt maaşın (hesaplanmış emek hakkının) % 3'ü oranında prim ödenilir. Bu oran baro üyeleri, noterler, serbest denetçiler (auditorlar)[496], serbest muhasebeciler için ise %20 olarak belirlenmiştir.

Telif hakkı ödeyen hukuki ve fiziki şahıslar için hesaplanmış olan telif bedelinin %15 oranında; mülki-hukuki nitelikli akitlerle çalışanlar için gelir kaynağından kesinti yapılmak üzere gelirin %25'i oranında, sigorta primi ödeneceği yer almaktadır.

Yabancı ülkelerde bağımlı veya bağımsız olarak faaliyette bulunan ve o ülkede zorunlu sosyal sigorta hakkı ödemeyen vatandaşlar için Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları için ülkede belirlenmiş minimum aylık emek hakkı[497] dikkate alınmıştır. Ülkede belirlenen minimum aylık maaşın % 80'i oranında sigorta primi ödenecektir.

Ticaret ve inşaat alanlarında bağımsız faaliyette bulunan fiziki şahıslar ülke üzere belirlenmiş minimum aylık emek hakkının %50 faizi oranında, diğer alanlarda bağımsız faaliyetlerde bulunan fizik şahıslar ise %20 oranında olan toplam miktarın;

- Bakü şehrinde %100'ü,
- Sumgayıt ve Gence şehirlerinde %90'ı
- Diğer şehirlerde%80'i,
- İlçe merkezleri, diğer şehirler ve kasabalarda %60'ı,

[496] Denetleyici, müfettiş
[497] Minimum emek hakkı olarak ifade edilen asgari ücret mevzuatta en aşağı düzeyde belirlenir ve az gelirli insanların refahını geliştirmek için her yıl mütemadiyen arttırır.

- Köylerde %50 oranında zorunlu sosyal sigorta hakkı ödenilir.

Sigorta primleri diğer ödenişlerle aynı zamanda, ancak bir sonraki ayın 15'den geç olmayarak tam, nakit veya nakit olmadan hesaplaşma kuralıyla ödenmesi gerekir. Telif hakları ödemesi üzerinden yapılan kesintiler hesap yapıldığı tarihten bir sonraki tarihin 15'ne kadar ödenilir. Sigorta primleri ödenilmedikte veya ödemeler geciktiği durumda aşağıdaki şekilde tahsil edilir:

Sosyal sigorta primi kanunda belirlenmiş yasal süreler zarfında ödenmediği takdirde kurum yasal olarak hesaplanmış primlerin ve uygulanmış cezanın 5 gün içinde ödenmesi için sigorta edene uyarı göndermektedir.

Sigorta primleri ve cezası sigorta eden tarafından uyarıda bildirilmiş sürede ödenilmediği halde kurum sigorta edenin cari, döviz ve diğer hesaplarından primleri ve tatbik edilen cezayı kurumun hesabına alınması için banka veya finans kurumuna icra emri niteliğinde Serencam (Talimat) gönderilir.

Sigorta edenin hesaplarında yeteri kadar primi karşılayacak mevduat bulunduğu takdirde kurum tarafından gönderilen Serencam (Talimat) banka veya finans kurumu tarafından Serencamın (Talimat) tebliğ edildiği gün uygulamaya konur ve icra edilir.

Sigorta edenin döviz hesabına gönderilen ödeme emrine göre Merkez Bankasının belirlediği kur üzerinden hesaptaki paranın % 105'i üzerine tedbir konulur ve sigorta edene bilgi verilir. Döviz hesabı sigorta eden tarafından milli paraya dönüştürüldükten sonra tahsil edilerek tahsilâtı kurumun hesabına ödenir. Sigorta edenin cari, döviz ve diğer hesaplarında yeterli olarak mevduat bulunmadıkta veya sosyal sigorta prim borcunu ve cezasını ödemeye yetmediği durumda kurum tarafından gönderilen Serencam (Talimat) ilgili bankada bekletilir ve hesaba para akışı olduğu zaman uygulanır. Bu bekletme sonucu 90 gün içinde ödeme olmazsa Serencam (Talimat) iade edilir ve bu Serencam (Talimat) işlevini yitirdiği için bu borcun tahsili mahkeme yoluyla uygulanır. Ödeme emrine (serencam) göre

borçlunun birkaç hesap üzerinden yanlışlıkla aynı zamanda kesinti yapıldığı taktirde fazladan alınmış miktar derhal hesaba iade edilir.

Mecburi devlet sosyal sigortası alanında idare etmeyi sağlayan kurumun uygulamış olduğu cezalar sonucu elde edilen gelirlerin %30'unu işçilerin maddi olarak heveslendirilmesi ve maddi-teknoloji gücünün geliştirtmesine sarf edilebilme yetkisi vardır.

C- Sosyal Sigortalar Kanununun Kapsamı

1- Sosyal Sigortaları Kanununun Riskler Açısından Kapsamı

İş Kanununda sosyal sigortanın tanımı işçilerin çalışma ilişkileri zamanı yitirdikleri gelirlerinin (maaş, maaşa ilaveler, başka ödemelerin, aynı zamanda diğer masrafların) belirlenmiş kaideler çerçevesinde karşılığının ödenilmesi, onların yitirilmesinin önlenmesine ilişkin güvenlik biçimi olduğu şeklinde düzenlenmiştir (Az.İşK.Mad.304/1).

Günümüzde kabul edilen normlar açısından Uluslararası Çalışma Örgütünün 28 Haziran 1952 tarih ve 102 sayılı sözleşmesi ulusal hukuklar için bir model teşkil etmekte ve sosyal riskleri liste halinde belirterek bunların tümüne veya bir kısmına sosyal koruma sağlanmasını üye devletten istemektedir. Bu riskler; hastalık, analık, sakatlık, yaşlılık, iş kazası ve meslek hastalığı, ölüm (sağ kalan hak sahiplerinin korunması), ailevi yükler, işsizlik olarak sayılmıştır[498].

Batı ülkelerinin tümü 102 sayılı antlaşmanın tüm risklerini karşılamış olup, hatta bazı ülkeler; örneğin Yeni Zelanda sosyal güvenlik sistemi kapsamına doğa risklerini de alarak bu sınırı aşmışlardır[499]. Gelişmiş ülkelerde sosyal güvenlik alanında kazanılmış olan tecrübe ve gelişmeler, bir örnek olarak diğer ülkelere yol

---

[498]DİLİK; Sait, Sosyal Güvenlik, Ankara, 1991, s. 6; BUYANOVA. M.O.-KOBZEVA, S.İ.-KONDRATEVA, Z.A.; Pravo Sotsialnogo Obespeçeniya, Moskva, 2004, s. 8; TUNÇOMAĞ, 1987, s. 4–5

[499]TUNÇOMAĞ, 1987, s. 5

göstermektedir. Sosyal güvenlik veya sosyal sigortalar sistemi bulunmayan gelişmemiş ülkeler de sistem ve kurumların bulunmayışına rağmen uluslararası tecrübeleri dikkate alarak, ülkede ortaya çıkan sosyal riskleri çözmeye uygun politikalar yürütmektedirler[500].

Uluslararası Çalışma Örgütünün 1992 yılından itibaren üyesi olan Azerbaycan Cumhuriyeti hala 102 sayılı sözleşmeyi onaylamamıştır. Sosyal güvenlik riskleri olarak 18 Şubat 1997 tarihli "Sosyal Sigorta Hakkında Kanun" da riskler sayılmıştır. Bu riskler[501];

- Yaşlılık;
- Maluliyet;
- Aile reisinin kaybı;
- Çalışma gücünün geçici kaybı, (mevzuatla belirlenmiş dönem için);
- Hamilelik ve doğum;
- Çocuğun doğumu;
- Çocuğa hizmet;
- Defin Yardımı;
- Sanatoryum-kurort tedavisi zarureti;
- İşsizlik (mevzuatla belirlenmiş dönem için);

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının 41. Maddesinde herkesin tıbbi yardım hakkı olduğu belirlenmiştir[502]. Diğer yandan 6 Ocak 2004 yılında onayladığı Avrupa Sosyal Şartının 30. Maddesinde ise her bir şahsın yoksulluk ve sosyal dışlanmadan korunma hakkı belirlenmektedir. Bu bakımdan "Sosyal Sigorta Hakkında" kanunun 4. maddesi Anayasa ile İLO'nun 102 sayılı Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı ve 20 Şubat 2003 tarihli Cumhurbaşkanı fermanı ile tasdik edilmiş "2003–2005 Yılları İçin Azerbaycan Cumhuriyetinde Yoksulluğun Azaltılması Ve İktisadi İnkişaf Üzere Devlet Programı" ile çelişmektedir. Bu nedenle kanunun 4. Maddesine İş Kazası ve

[500]PİETERS, Deni; Sosyal Güvenliğin Esas Prensipleri, Bakü, 2001, s. 35
[501] ALİYEV, 2007, s. 30
[502] Azerbaycan Cumhuriyetinin Anayasası, Bakü, Kanun, 2002, s. 22-23

meslek hastalığı, hastalık sigortası, yoksulluk gibi bu üç riskin eklenmesi gerekli olduğu vurgulanmıştır[503].

2- Sosyal Sigortalar Kanununun Yer İtibariyle Kapsamı

Yasa Azerbaycan Cumhuriyetine ait alan üzerinde uygulanacak ve özellikle bu konuda İş Kanunu çerçevesinde belirlenen işyerleri belirleyici olacaktır. Hâkimiyet organlarında, gerçek ve hükmi şahısların oluşturdukları mülkiyet ve kuruluş biçimi dikkate alınmaksızın ülke toprakları içerisinde yerleşen bütün müesseselerde, idarelerde, kuruluşlarda, bunun gibi bir kuruluş oluşturmadan işçilerle iş sözleşmesi yapılan yerlerde, cumhuriyetin sınırları dışında faaliyet gösteren elçiliklerde, konsolosluklarda, uluslararası sularda, Azerbaycan bayrağı taşıyan gemilerde, petrol platformlarında ve diğer işyerlerinde bu kanunun geçerli olduğu yasada yer almaktadır. (Az.İşK.m.4/1). Kanunun mad.3/8. Hükmüne göre işyeri, işçinin iş sözleşmesi ile belirlenmiş hakkı ödenerek vazifesine (peşe-meslek-iş) bağlı olarak işlerini (hizmetlerini) yerine getirdiği yer olarak tanımlanmıştır[504].

Yabancılar için de ilgili hükümlerin yer aldığı İş Kanunu, yabancıların Azerbaycan'da işlettikleri işyerlerinde de uluslararası sözleşmelerden ve karşılıklı anlaşmalardan kaynaklanan kayıtlar istisna edilmekle uygulanacaktır. Madde 5/1.'e göre "Azerbaycan Cumhuriyetinin karşı devletlerle, uluslararası örgütlerle imzaladığı sözleşmelerde başka bir düzenleme olmadığı taktirde İş Kanunu, karşı devletlerin, onların gerçek ve hükmi şahıslarının, uluslararası kuruluşların ve vatandaşlığı olmayan kişilerin Azerbaycan Cumhuriyeti üzerinde kurdukları ve mevzuat içerisinde öngörülen şartlarla tescil edilip faaliyet gösteren işyerinde de hiçbir şart koşulmadan uygulanır" düzenlemesi geniş bir kapsam çizmektedir.

İş kazası ve meslek hastalıkları sigortasının iş kanunu çerçevesinde düzenlenmiş olduğu dikkate alındığında yasanın maddesi önem arz etmektedir. Hem

---

[503] ALİYEV, 2007, s. 30

[504] UŞAN; Muhammet Fatih, Azerbaycan Hukukunda İş Sözleşmesinin (Emek Mukavelesinin) Temel Özellikleri (Türk Hukukuyla Karşılaştırmalı Olarak), Kamu - İş; C. 8, S. 3, Ankara, 2005, s.

iş kazası ve meslek hastalığı hem de diğer sigortaların yer itibariyle uygulanması bakımından belirlenmesinde İş Kanunun 5/1 maddesi de dikkate alınacaktır.

3- Sosyal Sigortalar Kanununun Tarafları

a) Sigortalı

Zorunlu devlet sosyal sigortasının sigorta kurumu (sigortacı), işveren (sigorta eden) ve sigortalı (sigorta olunan) olmak üzere üç tarafı vardır. Yasada sigortacı olarak isimlendirilen sigorta kurumu, yani Sosyal Güvenli Fonu ve birimleri yasalarla kendisine belirli kurallar çerçevesinde zorunlu sosyal sigorta işlemini uygulayan tüzel kişidir. Sigorta olunanlar ise lehine sigorta yapılan kişilerdir.

Yasada zorunlu devlet sosyal sigortasının kapsamına dâhil olan kişiler aşağıdaki şekilde belirtilmiştir:

- Azerbaycan Cumhuriyeti Millet Meclisinin kararı, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ferman ve Serencamları (Talimat) ile vazifeye tayin olunan şahıslar;
- İş sözleşmesi (emek mukavelesi) ile çalışan Azerbaycan Cumhuriyetinin vatandaşları ve vatandaşlığı olmayan şahıslar;
- Azerbaycan Cumhuriyetinde maaş alan ve mecburi devlet sosyal sigorta hakkı kapsamına giren diğer gelirleri elde eden ecnebiler. Ancak bu kapsamda sayılan kişilerin istisnası yasayla belirtilmiştir. Bu fıkranın istisnası somut olarak yasada düzenlenmiştir. İstisna olarak;

- "*Hazar denizinin Azerbaycan sektöründe Azeri, Çırag yataklarının ve Güneşli yatağının derinlik hissesinin birlikte işlenmesi ve petrol hasılatının pay bölüşümü hakkında Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Petrol Şirketi ile Amako Kaspian Si neft hasılatının pay bölüşümü hakkında Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Neft Şirketi ile Amoko Kaspian Si Petroleum Limited, Bİ-Pİ Eksploreyşn (Kaspian Sİ) Limited, Delta Nimir Hazar Limited, Den*

Norske Stats Olyeselskap A. S., Lukoyl Sehmdar Cemiyyeti, Maktermott Azerbaycan ink., Pennzoyl Kaspian Korporeyşn, Remko Hezer Enerci Limited, Türkiye Petrolleri A.O., Yunokal Hezer, Ltd arasında Sazişin kabul ve tasdik edilmesi, onun yürürlüğe konmasına izin verilmesi hakkında" Azerbaycan Cumhuriyetinin 02 Aralık 1994 tarih 933 nolu Kanunun,

- *"Hazar denizinin Azerbaycan sektöründe "Şahdeniz" perspektif sahasının araştırılması(kaşfiyatı), işlenmesi ve hasılatı pay bölüşümü hakkında Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Neft Şirketi ile ARDNŞ Kommersiya Ortak Şirketi, Bi-Pi Eksploreyşn Limited, elf Petroleum Azerbaycan B.V., LUKoyl İnterneşnl LTD, Oyl İndastriz İncinirink end Konstrakşn, Statoyl Azerbaycan A.S., Törkiş Petroleum Oversiz Kompani Limited şirketleri arasında Sazişin kabul ve tasdik edilmesi, yürürlüğe konmasına izin verilmesi hakkında"* Azerbaycan Cumhuriyetinin 1996 yılı 4 Ekim tarihli 160-IK nolu Kanunu ile tasdik olunmuş anlaşmalar çerçevesinde faaliyet gösteren podratçı ve subpodratçı taraflarda çalışan yabancılar yasa kapsamı dışında tutulmuşlardır.

- Seçim usulü ödenişli vazifelerde çalışanlar;
- Ordu memurları ve hususi rütbeli şahıslar (müddetli hakiki ordu hizmet ordu memurları istisna olmakla);
- Savcılar, savcı yardımcıları, savcılık tetkikçileri
- Vergi organlarının işçileri;
- Baro üyeleri;
- Bireysel olarak işletmecilik ve emek faaliyeti ile meşgul olan fiziki şahıslar mecburi devlet sosyal sigortası kapsamındadırlar.

01 Ocak 2006 yılından itibaren yabancıların sosyal sigorta haklarına maliktirler. "Emeklilik hakkında Kanun"un 3. Maddesine göre yabancılar ve vatandaşlığı olmayan şahıslar ülke vatandaşları ile aynı çerçevede emeklilik hakkına sahiptirler. Ayrıca İş Kanununda da ülkede faaliyet gösteren müesseselerde iş sözleşmesi düzenleyerek çalışan ecnebiler, vatandaşlığı olmayan şahıslar sigorta

olunması üçün uygun prim ödemekle sosyal sigorta olunma hakkına malik oldukları hükmü düzenlenmiştir. (Az.İşKan.Mad.307/2)

Sigorta olunanların hak ve görevleri madde 11'de "Sigorta olunanların hukuk ve vazifeleri başlığı altında düzenlenmiştir. Sigorta girişinin talebi, gönüllü sosyal sigorta için sigortacını bağımsız seçme hakkı, sosyal sigorta ödemelerinin zamanında ödenilmesini, hizmet dökümünü talep etme hakları maddede düzenlenmiştir. Sigorta olunanların görevleri; zorunlu devlet sosyal sigortası üzere kurumda kayda girmek, sosyal sigorta hakkını zamanında ödemek, sosyal sigorta hadisesinin gerçekleştiğini tasdik eden senetleri sigortacıya veya sigorta edene takdim etmek olarak yasada yer almıştır.

Azerbaycan İş Kanununa göre işverenin hammadde ve üretim araçlarından yararlanmakla kendi evinde işlerini yapan işçilere uygulanacağı da öngörülmüştür. Açık biçimde evde çalışanları kendi kapsamına alan yasa gereğince bağımlılık ilişkisi aranmakta ve işçiye temin edilen hammaddenin veya üretim araçlarının işveren tarafından sağlanması gerektiği belirtilmiştir[505]. Bu durumda bu kapsamda çalışan işçilerin Sosyal Sigorta Yasası kapsamında değerlendirilerek bu çalışanların da yasadan yararlandırılacağı ve adlarına sigorta primleri ödeneceği kabul edilecektir.

b) Sigorta Eden

Sigorta eden ülkede faaliyet gösteren mülkiyet ve teşkilatı-hukuki şekline bağlı kalmadan Azerbaycan ve yabancı ülke yasalarına uygun olarak kurulmuş tüzel kişi statüsünde olan işletme, idare ve teşkilatlar, onların temsilcilikleri, seçkili organlar ve aynı zamanda kendisini ve başkasını sigorta ettiren diğer şahıslardır. Sigorta eden Azerbaycan Cumhuriyetinde faaliyet gösteren bütün işverenler, aynı zamanda kendini veya başkasını sosyal sigorta eden diğer şahıslardır[506].

[505] UŞAN; Kamu - İş; 2005, s.
[506] Mecburi Dövlet Sosial Sığortası Üzre Sığorta İştirakçılarının Uçotu Kaydaları, (Madde 2)

Yasa Zorunlu devlet sosyal sigorta edenleri;

- Tüzel Kişiler (Hukuki şahıslar);
- Tüzel kişilerin birimleri, temsilcilikleri veya alt birimleridir;
- Yabancı tüzel kişilerin ülkede faaliyet gösteren şube veya temsilcilikleri;
- Seçkili organlar;
- Tüzel kişilerin şube veya temsilcilikleri veya strüktür bölmelerinin, aynı zamanda yabancı tüzel kişilerin Azerbaycan Cumhuriyetinde faaliyet gösteren şube veya temsilcilikleri;
- Mülkiyetinde tarım ekonomisine yararlı toprakları olan toprak malikleri;
- Şahıs şirketleri ve işletmeler;
- Diğer sigorta edenler

Öncelikli olarak işçilerin İş Kanunu mad. 54'te zorunlu devlet sosyal sigorta edilmesi zorunluluk olarak yasada düzenlenmiştir.(İş Kan. Mad. 54). İşverenler işyerinin kayda alınmasından itibaren, bireysel olarak ise işverenler iş sözleşmesini yaptıktan itibaren 1 aydan geç olmayarak işçilerin sayını bildirmekle yükümlüdürler. Bireysel olarak işletmecilikle uğraşanlar (işletmeci[507]) ve faaliyetle uğraşanlar ise şahsen zorunlu devlet sosyal sigorta kaydını yaptıracaktır.

Tüzel kişilerin kaydı tutulan DSMF kurumunun organının arazisinde ve ya arazisinden kenarda faaliyet gösteren birimleri, temsilcilikleri, birimleri var ise, tüzel kişiler hem hukuki unvanlarının bulunduğu yerde hem de birimlerinin, temsilcilikleri ve birimlerinin faaliyet gösterdikleri bölgede Sosyal Güvenlik Fonu organlarında kayıt altına alınırlar.

"Sosyal Sigorta Yasasında" tüzel kişilerin hak ve görevleri genel olarak temel ibarelerle belirtilmiştir. Madde 10'da "Sigorta edenlerin hukuk ve vazifeleri" başlığı altında hak ve görevler düzenlenmiştir. Sigorta edenin hakları; "sosyal sigortanın tüm formalarında iştirak etmek, gönüllü sosyal sigortanı uygulamak için sigortacı teşkilatı bağımsız seçmek, sosyal sigorta ve gönüllü sosyal sigorta üzere mukavelelerin

[507] sahipkar

uygulanmasını talep etmek," şeklinde düzenlenmiştir. Sigorta edenin görevleri ise "zorunlu devlet sosyal sigortasını uygulayan sigortacı teşkilatta kayda girmek (ticari tüzel kişiler, yabancı tüzel kişilerin şahısların birim ve temsilcilikleri ve işletmecilikle uğraşan fiziki şahıslar istisna olmakla), belirlenmiş süre zarfında sosyal sigorta hakkını sigortacıya ödemek, sosyal sigorta haklarının kaydını tutmak ve bu hakta sigortacıya rapor vermek, rapor dönemi faaliyet göstermediği halde sigortacıya rapor yerine raporun takdim edilmesi için belirlenmiş süreden geç olmayarak faaliyetin olmaması hakkında dilekçe takdim etmek, yasada öngörülmüş diğer vazifeleri yerine getirmek şeklinde hak ve görevler düzenlenmiştir. Sigortacı teşkilatta kayda girmek şeklinde düzenlemenin istisnası olarak ticari tüzel kişiler, yabancı tüzel kişilerin birim ve temsilcilikleri ve işletmecilikle uğraşan fiziki şahıslar gösterilmiştir.

Yasada belirlenmiş vergiler, sosyal sigorta hakları ve diğer icbarı ödemeler işverenin talimatı ile işçinin emek hakkından kesilir. (İş Kan. m.175/2) İşveren her işçinin onunla iş sözleşmesi bağladığı zaman yasada belirlenmiş kaidede zorunlu olarak sigortalanmasını temin etmelidir. İş sözleşmelerinde işçinin sigortalanması, o cümleden onun ilave sigorta olunup-olunmaması hakkında bilgiler muhakkak gösterilmelidir. (İş Kan. M.304/2). İşveren ve işveren birlikleri işçilerin menafilerinin temin olunması ve emek fonksiyonunun yüksek seviyede yerine yetirilmesine meraklarının artırılması, onların ve aile fertlerinin sosyal müdafisinin güçlendirilmesi amacıyla emek kolektifini veya onun ayrı-ayrı üyelerini yasada öngörülen sigorta biçimlerinden daha üstün sosyal sigorta olunmasını yapabilirler. (Az.İşKan.Mad 306/4)

İşçilerin sosyal sigorta münasebetlerinin tanzim edilmesi başlığı altında düzenlenen maddede işçilerin sosyal sigorta olunması prensipleri, sosyal sigorta hadiseleri ve onların muayyen edilmesi, sosyal sigorta üzere ödemelerin türleri, sosyal sigortanın iştirakçilerinin hak ve görevleri mecburi devlet sosyal sigorta hakkı, ödemelerin verilmesi şartları ve kaidesi, vesaitlerin menşeleri, gönüllü ve ilave sigorta üzere ödemelerin türleri, aynı zamanda sosyal sigorta alanında diğer münasebetler İş Kanunu ile, "Sosyal Sigorta Hakkında" ve "Devlet Sosyal Sigorta

Sisteminde Ferdi Kayıt Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyetinin kanunları ve onlara göre kabul edilmiş başka normatif hukuki akitlerle tanzim edilir. (İş Kan.Mad.307/1)

c) Kurum

Yasa sigorta işlemleri için üç taraf belirtmiştir. Sigortalı olarak lehine sigorta işlemi yapılan kişi öngörmektedir. İkincisi, sigorta eden olarak yukarıda sayılan sigorta işlemini yapmakla yükümlü olan hukuki ve fiziki şahısları kastetmektedir.

Sosyal sigortanın üçüncü tarafı ise sigortacı olarak ifade edilen bu işlemi kurum olarak gerçekleştiren, denetim ve uygulamasını elinde bulunduran Sosyal Güvenlik Fonu ve onun birimleridir. Sosyal Güvenlik Fonu kendi yetkileri kapsamında zorunlu devlet sosyal sigorta haklarının yığılması, diğer sosyal güvenlik için yapılan harcamaların hakkında kaidelerin belirlenmesi ve diğer yasal düzenlemeler hazırlamak da dâhil olmak üzere birçok hak ve yükümlülükleri taşıyan bir kurumdur.

Sosyal Sigortalar Yasası mad. 9'da sigortacının hak ve görevleri açıklanmıştır. Maddenin 1. fıkrasında kurumun hakları yer almaktadır. *"Bütün sigorta edenlerden zorunlu devlet sosyal sigortası üzere işçilerin sigorta edilmesini talep etmek, sosyal sigorta ödemelerinin miktarı ve verilme esasları hakkında sigorta edenlerden dilekçe almak, zorunlu devlet sosyal sigortası kaidelerine sigorta edenler tarafından uyulmasını kontrol etmek, gönüllü sosyal sigorta mukavelesi üzere yükümlülüklerin icrasını talep etmek, yasada öngörülmüş diğer hakları gerçekleştirmek"* şeklinde düzenlenmiştir.

İkinci fıkrada ise, *"Düzenli ödeme gücünü temin eden tedbirler almak, sosyal sigorta ödemelerinin zamanında hesaplanıp ödenilmesini temin etmek, gönüllü sosyal sigorta mukaveleleri üzere yükümlülükleri zamanında ve tam olarak icra etmek, yasada dikkate alınmış diğer görevleri gerçekleştirmek"* şeklinde tanımlama yapılmıştır. Kurum hakkında yukarıda geniş açıklamalara yer verilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL SİGORTA TÜRLERİ

Ülkede var olan sosyal sigorta sistemi prensip olarak ikiye ayrılmaktadır. Birincisi "Emeklilik Sistemi" olarak adlandırılan uzun vadeli sigorta dalları, diğeri ise kısa vadeli sigorta türleri olarak diğer sigorta türleridir.

Azerbaycan'da "Emeklilik Sistemi"ni oluşturan uzun vadeli sigorta türleri sosyal güvenlik sistemi içinde özel niteliğe sahiptir. Öyle ki sosyal güvenlik sistemi denildiği anda akla gelen ilk kavram "Emeklilik Sistemi" anlayışıdır ki, ülkede "Pensiya Sistemi" diye adlandırılmaktadır. Uzun vadeli sigorta türleri olarak yaşlılık, ölüm ve maluliyet sigortaları emeklilik sistemini oluşturmaktadır. Diğer sigorta araçları; çalışma gücünün geçici kaybı, hamilelik ve doğum sigortası, çocukların doğumu sigortası, ölüm sigortası, sigorta olunanların sanatoryum-kurort tedavisi zarureti ve işsizlik sigortası olarak belirlenmiştir.

I- UZUN VADELİ SİGORTA TÜRLERİ/PENSİYA SİSTEMİ

Yukarıda da belirttiğimiz üzere "emekli aylığı" olarak adlandırılan sigorta türleri ülkede emeklilik sistemini oluşturarak ve kendi bünyesinde yaşlılık, ölüm ve maluliyet sigortalarını barındırmaktadır. 07 Şubat 2006 Tarihli "Emeklilik Hakkında Kanun" ile düzenlenen uzun vadeli sigorta dallarına ilişkin hakların kazanılması ve temini bu yasada yer almaktadır. Uzun vadeli sigorta türleri "Azerbaycan'ın Pensiya Sistemi"ni oluşturmaktadır. "Pensiya Sistemi" kelime anlamıyla "Emeklilik Sistemi"ni karşılamaktadır.

Eski Sovyet literatüründe emeklilik sistemi ve emeklilik haklarının, yanı emekli aylığının sosyal güvenlik sistemi içinde hangi yere ve niteliğe sahip olduğu çok tartışılmıştır. Özelikle sosyal güvenlik hukukunun esasını uzun vadeli sigorta

dallarına ilişkin toplumsal münasebetlerin teşkil etmesi üzerinde durulmuştur[508]. Ayrıca, sosyal güvenlik sisteminin "temel enstitüsü" olarak nitelendirilen emeklilik sistemine ilişkin yasal norm ve düzenlemelerin geniş olması ve yasamada müstakil bir bölüm gibi ayrılmış olması sosyal güvenlik içinde bağımsız bir hukuk dalı niteliği kazandırmıştır.[509]

A- Genel Olarak

Azerbaycan hukukunda, uzun vadeli sigorta dallarına tabi olarak çalışan kişinin çalışma faaliyeti ve süresi dikkate alınarak ödenen ücret "emekli aylığı" olarak adlandırılmaktadır. Pensiya kelimesi ise, Latinceden alınan pensio-ödeme anlamı ifade ederek, özellikle uzun vadeli sigorta dalları için ödenen aylığa verilen addır. Pensiya sigorta primleri ile merkezi nitelikli ve özel bütçeli bir fon olarak faaliyet gösteren Devlet Sosyal Güvenlik Fonunda toplanmakta ve yasalarla belirlenen ödeme şartları, asgari ve maksimum ödeme miktarı çerçevesinde ilgili kişiye ödenmektedir.[510]

B- Yetkili Kurum

Ülkede hem uzun vadeli sigorta araçlarının gerçekleştirilmesinde Sosyal Güvenlik Fonu yetkilidir. Kurum her iki sigorta aracının maliyeleştirilmesi ve idaresi için Cumhurbaşkanının 30 Eylül 1992 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sosyal Müdafie Fonunun Kurulması Hakkında" Fermanı ile yetkilendirilmiştir.

Bağımsız maliye-bank sistemine malik olan DSMF Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinde devlet emeklilik teminatının, muavenet ve ödeniş harçlarının finanse edilmesi konusunda görevlendirilmiştir. DSMF'nin görev ve yükümlülükleri "Sosyal Sigorta Hakkında" kanunla ve "Zorunlu Devlet Sosyal Sigorta Sisteminde

---

[508] ZAYKİN, Aleksey; Pravootneşeniya Po Pensionnomu Obespeçeniyu, Moskova, 1974, s. 6
[509] GASIMOV-ALİYEV; Pensiya Hukuku, s. 14-15,
[510] GASIMOV, Alış-ALİYEV, Mayis; Azerbaycan Cumhuriyetinin Pensiya Hukuku, Bakü, 2001, s. 8-9

Bireysel Kayıt Hakkında" kanun ve o cümleden kurumun tüzüğü ile belirlenmektedir.

Sigorta primleri zorunlu sosyal sigorta fonu adlandırılan DSMF'de toplanır. Toplanan finansmanın devlet bütçesi ile karışması imkânsızdır. Bu finansmanla sigortalının ve ailesinin sosyal güvenliği için kullanılmaktadır. İkinci bölümde DSMF'nin teşkilatı yapısı ve görev ve yetkileri hakkında geniş bilgi verilmiştir.

C- Kişi Bakımından Kapsamı

Uzun vadeli sigorta türleri "Sosyal Sigortalar Hakkında Kanun" içinde sosyal riskler olarak belirtilmiştir. Emeklilik türleri olarak adlandırılan yaşlılık, maluliyet ve ölüm aylıklarına ilişkin tüm ayrıntılar "Emeklilik Hakkında Kanun"la belirlenmiştir.

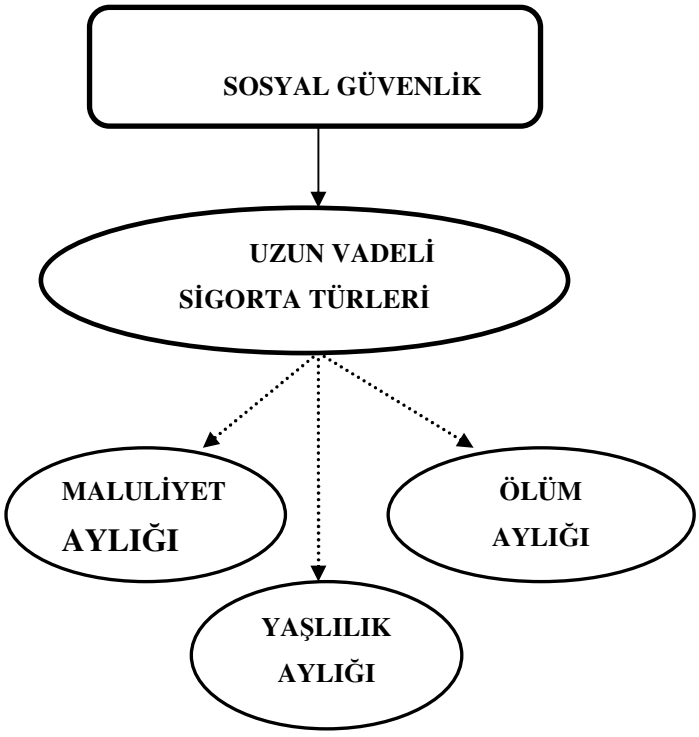

Şekil 3: Uzun Vadeli Sigorta Dalları Şeması

Kanuna göre, sosyal sigorta girişi bulunan şahıslara emeklilik öncesi aldıkları ücret ve diğer gelirlerin veya sigortalının ölümü ile alakalı, onların aile fertlerinin yitirdikleri gelirlerin tazmini için aylık emekli maaşı ödenecektir. Emekli aylığı

kazanmayı hak kazanmış şahıslar emeklilik hakkı kazandığı günden itibaren, ancak bu kanunun yürürlüğe girmesinden erken olmama kaydıyla, hiç bir süre kısıtlaması konulmadan, her hangi bir tarihte emekli aylığın için müracaatta bulunabilirler.

Uzun vadeli sigorta dallarının kişiler açısından kapsamının belirlenmesi hem "Sosyal Sigortalar Hakkında Kanun"u hem de "Emeklilik Hakkında Kanun"un içeriğinden belirlemek mümkündür. Öncelikli olarak yaşlılık, maluliyet ve ölüm aylığı almaya hak kazanan kişilerin tamamı uzun vadeli sigorta dallarının kapsamında olduğunu ifade edebiliriz.

Yaşlılık sigortası sosyal güvenlik sistemi içinde en geniş alanı kapsayan sigorta dalıdır. Ülkemizde erkekler 62 ve asgari 5 yıl iş süresi oldukta, kadınlar ise 57 ve asgari 5 yıl iş süresi olduğu takdirde emeklilik hakkından yararlanmakta idiler. Ancak son düzenlemelerle bu sınırlar değiştirildi. 62 yaşını doldurmuş erkekler ve 57 yaşını doldurmuş kadınlar için en az 12 yıl çalışmış olması aranacaktır. Ayrıca erkeklerin yaş sınırı 1 Ocak 2010-01 Ocak 2012 tarih aralığı, kadınların ise yaş sınırı 01 Ocak 2010 - 01 Ocak 2016 tarih aralığı her yıl altı ay arttırılacaktır. Neticede emeklilik yaş sınırı kadınlar için 2016 yılında 57'ten 60'a, erkekler için ise 2012 yılında 62'den 63'e yükselecek.

Emeklilik için başvuruda bulunan şahsın sürekli yaşadığı yer üzere, kaçkın ve zorunlu göçkünlere ise, meskûnlaştıkları yer üzere zorunlu devlet sosyal sigortası, emeklilik ve emeklilik hakkına ilaveler alanında yürütmeyi sağlayan DSMF'nin şehir, ilçe şubeleri tarafından karara bağlanır. Yetkili idare dilekçeyle yapılan başvuruya en geç 10 gün süresinde inceleme yapılarak emekli aylığını belirlemekle yükümlüdür. İstisna olarak, yaşa göre emeklilikten maluliyete göre emekliliğe geçme yasağı hariç, emeklilik çeşitlerinde tercih hakkı tanınmıştır.

D. Edim Koşulları

Yaşlılık Aylığı: Ülkemizde eski yasa ile erkekler için 62, kadınlar için ise 57 yaş emekliliğe ayrılma yaşı olarak belirlenmiştir. Asgari çalışma süresi ise 5 yıl

aranmakta idi. Özellikle emekli sayının yüksek olması ve bütçe yükünün hafifletilmesi amacıyla bu limitler yükseltilmiştir. Yeni kanunla erkekler 63 yaşını, kadınlar ise 60 yaşını doldurdukları takdirde 12 yıl hizmet süresi bulunması şartıyla emeklilik hakkı elde edecekler.

Maluliyet Aylığı: Malul veya sağlık imkânları sınırlı sigortalılara "Emeklilik Hakkında Kanun" çerçevesinde maluliyet aylığı tanınmıştır. Maluliyet aylığı sigortalının geriye dönelik 5 yıl çalışmış olması aranmaktadır. Hesaplamada maluliyet öncesi çalışma gücü bulunan yaş devrinin her tam yılı için 4 ay hizmet süresi bulunması zorunlu şartlardandır. (EPK. Mad. 12.1.)

Ölüm Aylığı: "Emeklilik Hakkında Kanun"un 17.1. maddesine göre ölüm aylığı kanunun 12.1. maddesine gönderme yapılmıştır. Bu durumda ölüm aylığından yararlana bilmek için maluller için talep edilen sigortalının hizmet süresi olması gerekir. Toplam hizmet süresi 5 yıldan az olmamak şartıyla, çalışma gücüne sahip olduğu yaş devrinin her tam yılı için 4 ay sigortalı olması aranacaktır. Ordu mensuplarının aile fertlerine ise aile reisini yitirmeğe göre emekli aylığı tayininde ordu mensubunun hizmet süresi dikkate alınmamaktadır. Ancak bu kanun yürürlüğe girdiği tarihe kadar ölüm aylığı alan şahıslar istisna edilmiştir.

E- Edim Türleri

Yaşlılık Aylığı: Erkek ve kadınlar farklı belirlenen yaş ve hizmet süresi yeterli olan sigortalıya aylık bağlanır. Ayığın belirlenmesi için devlet bütçesinden ödenen bütçe ve kurum nezdinde bulunan hesabın sigorta ve fon olarak adlandırılan alt hesaplarında toplanan finansmana göre yaşlılık aylığı belirlenecektir. Ayrıca kanun çerçevesinde çalışma süresine göre yaşlılık aylığına ilaveler hesaplanarak sigortalıya verilecektir.

Maluliyet Aylığı: Yasada belirlenen koşullarla sakatlanan sigortalıya maluliyet aylığı bağlanacaktır. Aylığın bağlanabilmesi için yukarıda belirtilen çalışma süresi dikkate alınacaktır. Maluliyet aylığının bütçe kısmının

belirlenmesinde maluliyet derecesi belirleyici olacaktır. I grup malullere aylığın bütçe kısmının %120'si, I grup göz malullerine %200'ü, II grup malullere %100'ü, III grup malullere %55'i oranında belirlenecektir.[511]

Ölüm Aylığı: Ölüm aylığı sigortalının ölümü, geride bıraktığı ve geçimlerini sağladığı yakınları için bir sosyal tehlike teşkil ettiği için, sebeple ölen sigortalının eşine, geçimini sağladığı çocuklarına ve şartları varsa ana ve baba veya büyükanne ve büyükbabaya verilecektir. Aylık kanunla belirlenmiş kaidede ve şartlarla sosyal güvenlik fonu vesaiti ile nakit ödeniş şeklinde verilir. Kanunda belirlenen şartlarla ölüm aylıklarına ilaveler hesaplanacaktır.

F- Finansman

"Sosyal Sigorta Hakkında Kanun"un 20. maddesinde sosyal güvenliğin finansman kaynakları düzenlenmiştir. Maddede fonda toplanacak olan finansmanın kaynakları aşağıdaki şekliyle sıralanmıştır.

- Zorunlu sosyal sigorta primleri,
- Devlet bütçesinden ayrılan finansman,
- Ceza ve müeyyideler sonucu toplanan maddi varlık,
- Dinlenme ve tedavi evleri ücretleri,
- Banka kredileri,
- Yasada belirtilmiş olan diğer gelirler,

Azerbaycan'da sosyal güvenliğin tek çatıda birleştirilmesi hedeflendiği için Bağ-Kur, Emekli Sandığı gibi farklı kurumlar bulunmamaktadır. Kamu görevlileri, işçi statüsündekiler, serbest çalışanlar ve kanunda belirtilen diğer çalışanların tamamı DSMF kapsamında toplanmıştır. "Sosyal Sigortalar Hakkında Kanun" da genel kural işveren tarafından %22 oranında sigorta primi ödenmesi öngörülmüştür. Çalışanların maaşından kesilecek sigorta primi ise % 3 oranında belirlenmiştir.

[511] 2010 yılında emekliliğin bütçe kısmı 75 manat olarak belirlenmiştir.

Emeklilik için finansman kaynağı üç basamaktan ibarettir. Bu üç sigorta dalından yaşlılık sigortası üç basamaklı bütçe (baza), sigorta, fon (yığım) hisselerinden, maluliyet sigortası üç basamak bütçe (baza), sigorta, fon (yığım) ve ölüm sigortası için ise iki basamak bütçe (baza), sigorta) olarak finansman kaynağı belirlenmiştir.(EPK.Mad. 4/2, 4/3, 4/4)

Emekli aylığının bütçe (baza) hissesi devlet tarafından bütçe hesabından ayrılan kısımdır. Bütçe (baza) hissesi ve bu kanunun 19. maddesi ile belirlenen bütçe (baza) hissesine ilaveler zorunlu devlet sosyal sigortası vesaitleri, devlet bütçesinin transferleri ve yasada uygun diğer kaynaklarla finanse edilir.(EPK.Mad.6/1)

Emekli aylığının sigorta ve fon (yığım) hisseleri sosyal sigorta finansmanı ile karşılanır. Emekli aylığının fon (yığım) hissesinin belirlenmesi ve ödenilmesi sigorta olunanın bireysel hesabının fon (yığım) hissesinde uygun finansman bulunduğu taktirde uygulanır. (EPK. Mad. Mad.6/2-6/3).

Ayrıca kanunun 20. maddesi ile uzun vadeli sigorta aylıklarına ilaveler verilmesi düzenlenmiştir. İlaveler yararlanacak kişilerin çalışma yıllarına göre değişiklik gösterecektir. Emekli aylığına ilaveler sosyal sigorta vesaitleri ile finanse edilir. (Mad.6/2)

G- Emekli Aylığının Belirlenme Süreci

Emekli aylığı için ilgili kişinin Kuruma başvuru yapmış olması zorunludur. Emeklilik için müracaat yapılması ve emekliliğin uygun nevi ile alakalı aranan belgelerin takdimi konusu DSMF'nin 15 Mart 2004 tarihli 80 sayılı emri ile tasdik edilmiş "Pensiyaların Tayin Olunması İle Alakalı Takdim Olunan Belgelerin Resmileştirilmesi, Bakılması Ve Korunması" Kaideleri ile tanzim edilir. Şahıs emeklilik aylığı için ilgili kayıtlı bulundukları yer[512], kaçkın ve göçkünler için ise

[512]"Pensiyaların Tayin Olunması İle Alakalı Takdim Olunan Senetlerin Resmileştirilmesi, Bakılması Ve Korunması" Gaydalarında "Yaşayış yeri" – çalışma gücüne sahip kişinin kendi mülkiyeti veya kira

meskûn oldukları alan üzere ilgili DSMF'nin şehir ve ilçe (rayon) şubelerine müracaatta bulunması gerekir. Emeklilik müracaatların yapılması kaideleri "Emeklilik Hakkında Kanun"un 31. Maddesi ile belirlenmiştir. Maddeye göre emekli yaşı gelen veya yaşından önce hak kazanan şahıslar emekliliğe hak kazandığı günden itibaren, hiç bir süre sınırı olmadan, istenilen zaman emekli aylığı için başvuru yapılabilir. (EmekPen.K.Mad.31/1).

Emekli aylığı için sunulan dilekçe ve ekleri yetkili kurum tarafından başvuru tarihinden itibaren en geç 10 gün içerisinde incelenmesi zorunludur. İnceledikten sonra gelecek ayın 1'den emeklilik aylığının ödenilmesi için talimatı verilir. Başvuru yapan ilgilinin emeklilik için gerekli koşulları taşımadığı durumda aylığı kararlaştıran birim aylığın verilmeme sebeplerini bildirecek şekilde 5 gün içinde kararı tüm verilen belgelerle birlikte ilgiliye iade etmek zorundadır.

Emekli aylıkları verilmesi için hangi belgeler arandığı ilgili kişinin hangi sosyal sigorta dalı üzerinden başvuru yapmış olmasına göre değişmektedir. Genel olarak ilgili şahsın emekliliğe hak kazanması ve onun miktarı (emekli aylığına ilaveler de dâhil) ve bu miktarın artırılmasına sebebiyet veren tüm durumlar belgelerle ortaya konulmalı ve bu belgeler kuruma takdim edilmelidir. Bu kurum emekli aylığının verilmesine karar veren Devlet Sosyal Müdafie Fonu ve yerel organları, anlaşılmalıdır. Bu belgelerin listesi "Pensiyaların Tayin Olunması İle Alakalı Takdim Olunan Belgelerin Resmileştirilmesi, Bakılması Ve Korunması" Kaideleri içinde yer almaktadır.

Yaşlılık aylığı için başvuru yapan şahsın yaşını tasdik eden belge (şahsiyet vesikası, doğum hakkında belge ve s.), sosyal hizmet süresini tasdik eden belgeler ve ücret hakkında rapor takdim edilmelidir. Ayrıca, zaruri hallerde diğer belgeler örneğin, çocukların doğumu ve onların 8 yaşına kadar bakımı hakkında tespit tutanağı (arayış) da talep edilebilir. Yasaya göre resen emeklilik söz konusu olmayıp, ilgili şahıs başvuruda bulunmadığı sürece yaşlılık aylığı bağlanmayacaktır. Kuruma

---

anlaşmasına göre veya Azerbaycan Cumhuriyetinin yasaları ile düzenlenen diğer esaslarla daimi veya daha çok yaşadığı ev, menzil, hizmeti yaşayış alanı, yurtlar, yaşlı ve malul evleri ve evler ve diğer bu gibi yaşayış yerleri anlaşılmaktadır

başvurmak için ilgilinin yasada aranan şartları, yani yaşlılık aylığı koşullarını taşıyor olması gerekir. Ancak gerekli koşulları taşımaması başvuruya engel olmayacak, çünkü aranan koşullar başvuru için değil yaşlılık aylığının bağlanması için aranıyordur.

Maluliyete göre emeklilik aylığı için başvuruda bulunan şahsın nüfus cüzdanı (şahsiyet vesikası), doğum belgesi, sosyal hizmet süresini tasdik eden belgeler, maaş bordrosu, Tıbbi Sosyal Eksper Komisyonunun maluliyeti onaylayan muayene raporunun sureti, maluliyetin sebebi iş kazası veya meslek hastalığına ilişkinse bu olayı belgeleyen tutanak takdim edilmelidir. Bunların dışında zaruri durumlarda başvuru yapan ilgilinin himayesinde çalışma gücünden yoksun bulunan aile bireylerinin durumunu tasdik eden belgeler ve ilgili savaş iştirakçisi ise bu durumu ilişkin gösterir belgeler istenebilir. Maluliyet aylığı, iş kazası (emek zedesi) veya meslek hastalığı (peşe hastalığı), orduda yaralanma, zedelenme veya hastalanma, süreli ordu veya alternatif hizmet süresinde hastalanma hallerinde çalışma süresi dikkate alınmadan kararlaştırılır. Maluliyet aylığı 19 yaşına kadar malul veya sağlık imkânları kısıtlanmış sigorta olunana 1 yıl hizmet süresi oldukta, 19 yaşından sonra malul olmuş sigorta olunana ise, 1 yıl hizmet süresi ve ilave olarak yaşın üstüne gelen her tam il için 4 ay hizmet süresi olduğu durumlarda ödenmektedir.

Ölüm aylığı için müracaatta bulunan şahsın yaşını tasdik eden nüfus cüzdanı, doğum hakkında belge, aile fertlerinin akrabalık ilişkilerini onaylayan belge, aile reisini ölümü hakkında "Vatandaşlık Veziyyeti Aktları Devlet Geydiyyatı" organı tarafından verilen belge veya onun kayıp olduğunu tasdik eden belge, ölüm belgesinde yaş bildirilmemişse yaşı hakkında belge, aile reisini sosyal hizmet süresini tasdik eden belgeler, aile reisini maaşı hakkında belgeyi sunmak zorundadır. Ayrıca, zaruri hallerde yaşı 18'den 23'e kadar olan aile fertleri eğitim müesseselerinin örgün şubesinde okuduğuna ilişkin belge, vefat edenin 8 yaşını doldurmamış çocuklarına, erkek ve kız kardeşlerine veya torunlarına hizmet eden anne ve babasının, karı/kocanın, dede, nine, kardeşlerin çalışmadığına ilişkin tespit raporu (arayış) sunmaları gerekmektedir.

Emekli aylığın için zaruri olan belgelerin fotokopisi veya noter tarafından tasdik edilmiş sureti sunulmaktadır. Bu kural sosyal hizmet süresi hakkında belgeler için değildir. Çünkü bu belgelerin ancak aslı talep edilmektedir. Uygulamada maaş hakkında belge, vefat etmiş aile reisini aile fertleri hakkında belgelerin de aslı talep edilmektedir.

01 Ocak 2006 yılına kadar yürürlükte olan yasaya göre çalışan ve çalışmayan vatandaşların emekli aylığı için başvuru kuraları farklı idi. Çalışmayan vatandaşlar ve onların aile fertleri (aile reisini yitirdikte) ölüm aylığı için DSMF'nin şehir ve ilçe (rayon) şubelerine başvuru yapmaları gerekirdi. Çalışan vatandaşlar ise çalıştıkları işyerinde işverenlere başvurmaları talep olunurdu. İşveren işyeri Sendikalar Federasyonu Kurulu (Hemkarlar İttifakı Komitesi) ile birlikte dilekçeni alındığı tarihten itibaren 10 gün süresinde sosyal hizmet süresi ve maaş bordrosunu hazırlayarak resmileştirir ve bu belgeleri ilgilinin yaşayış yeri üzere şubeye gönderirdi. Yeni "Emeklilik Hakkında Kanun"da ise emeklilik hakkı için iki başvuru şeklinden vazgeçilerek direk DSMF"nin il (rayon), şehir şubelerine başvurmaları şeklinde düzenleme yapılmıştır.

Ordu mensupları ve hususi rütbeli şahısların askeri hizmeti süresi ve teminat harçlığına513 ilişkin bilgiler bu şahısların veya ölüm sigortasına ilişkin olarak başvuru hakkına sahip kişilerin başvurusu doğrultusunda Bakanlar Kurulunun 17 ağustos 2007 tarih ve 135 sayılı karar ile tasdik edilmiş "Teminat Harçlığının Hesaplanması, Ordu Hizmet Süresi Ve Teminat Harçlığı Hakkında Malumatların Takdim Olunması Kaideleri"'ne uygun olarak bu şahısların hizmet yeri organları tarafından düzenlenir ve DSMF'ye sunulur. Yasaya göre hapiste süreli veya müebbet hapsinde bulunan şahıslar emekli maaşı için başvuruyu hapishane müdüriyetine yapması gerekir.

---

[513] Teminat harçlığı (para teminatı) – ordu mensupları (herbi gullugçu) ordu hizmetinden (herbi hizmetten) terhis edildiği güne aldıkları miktarda (sonraki artımlar da nazara alınmakla) aylık vazife maaşından, rütbe maaşından, hizmet illerine göre ilaveden, erzak payı yerine verilen pul tazminatından, vazife maaşından hesaplanan diğer ilavelerden, artımlardan ibaret olan meblağdır;".

Kurum tarafından istenen dilekçe ve belgeler postayla gönderilirse, gelen evrakların kaydının tutulduğu defterin ilgili sayfasına "postayla gönderilmiştir" ibaresi yazılır ve gönderildiği gün başvuru günü sayılarak zarfı kabul eden posta idaresinin onayı esas alınarak şubeye giriş tarihi başvuru tarihi kabul edilir. Uygulamada dilekçe ve belgelerin postayla gönderilmesi az tercih edilmektedir, çünkü uygulamada posta yoluyla belge kaybı yaşandığı için bu yol pek tercih edilmemekte ve ilgili tarafından elden takip edilmektedir.

Kuruma verilen başvuru dilekçe örneği DSMF'nin yerel şubeleri tarafından ilgiliye verilir. Örneğe göre düzenlenen dilekçe metninde emekliliğe hak kazanacak kişinin kendi seçimine göre tek çeşit emeklilik hakkından yararlanacağı, emeklilik hakkının değişmesine sebep olacak hadiselerin gerçekleştiği durumlarda ilgili birime haber vermek ve s. gibi hak ve görevleri yer almaktadır. Ayrıca, bu örnek formda ilgilinin emeklilik hakkı kazanmasına sebebiyet veren kayıtların yer aldığı ayrı bir bölüm vardır. DSMF'nin yerel şubeleri yapılan başvuruya kayda aldıktan sonra ilgiliye alındı belgesi verilir ve alındı belgesinde hangi belgelerin teslim alındığı ve hangi belgelerin eksik olduğuna ilişkin kayıtlar yer alır.

Kurum başvuruyu objektif olarak değerlendirmekle yükümlü olup, değerlendirmelere başvuru ekindeki belgelerin denetimi için müessese, idare ve teşkilatlarla birlikte kontrolünü yapabilir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, belgelerin kuruma girişinden itibaren 10 gün içinde değerlendirme yapmakla yükümlü olan kurum ret cevabı verecek olursa 5 gün içinde tüm belgeleri ilgiliye iade eder(Emek.Pen.K.Mad.31.).

H- Emeklilik İçin Aranan Sigorta Süreleri

1- Emekli Aylığı Hesaplaması İçin Esas Alınacak Hizmet Süresi

Emekli aylığı için öngörülen esas koşullardan olan hizmet süresi kapsamında değerlendirilen iş veya diğer faaliyet süreleri madde 21'de düzenlenmiştir. Yasada düzenlenen kaidede, zorunlu devlet sosyal sigorta primlerinin ödenilmesi maddede

belirtilen alanlarda çalışma veya hizmetler hizmet süresine dahil edilir. Bunlar, müessese, idare ve teşkilatlarda iş sözleşmesi kapsamında çalışanların, ordu mensuplarının ve işletmecilik (sahibkarlıg) faaliyeti ile uğraşan fiziki şahısların[514], vazifeye seçilmiş veya görevlendirilmiş şahısların çalışma, askeri hizmet veya diğer faaliyet süreleridir (Mad.21.1).

Sigorta olunanın hizmet süresine Kanunun 21.1. maddesinde düzenlenen sürelerden ilave aşağıdaki süreler de dâhil edilir (mad.21.2):

- İşçinin işveren tarafından hesaplanmış maaşına zorunlu devlet sosyal sigorta primi ödenilen her hangi bir yapmış olduğu işin süresi; (Mad. 21.2.1.)
- Yaratıcılık ittifaklarının[515] ve uzman birlik üyelerinin yaratıcılık faaliyetine başladıktan sonraki devir, 1 Ocak 1991 tarihinden ise ilgili icra organına zorunlu devlet sosyal sigorta primleri ödedikleri süre; (Mad.21.2.2.).
- Süreli gerçek askeri (alternatif) hizmet (1 Ocak 1992 yılına kadar geçmiş SSCB'nin arazisinde süreli gerçek askeri hizmet devri dâhil olmakla) ve ilgili icra organında kayıta alınmış geçmiş savunma grup ve birliklerinde (özünü müdafie destelerinde ve birleşmeleri) ve ilgili icra organlarında hizmet süresi; (Mad.21.2.3.)
- İlgili icra organının belirlediği kaidede hesaplanan I grup malule veya sağlık imkânları sınırlı 18 yaşına kadar çocuğa ve 70 yaşını doldurmuş yaşlılara hizmet edilmesi süresi; (Mad. 21.2.4.)
- İşsizlik sigortasının verildiği süre veya işsizin yeniden meslek hazırlığı gördüğü veya tahsil aldığı süre; (Mad. 21.2.5.)
- Vazifesini yerine getirirken darbe alarak sakat olmuş ve meslek hastalığı neticesinde çalışamayan I ve II grup malullerin veya 18 yaşına kadar sağlık imkânları sınırlı şahısların yaşa göre emekliliği kazandığı tarihe kadar emekli oldukları süre; (Mad. 21.2.6.)

---

[514] Sahibkarlık faaliyeti şahsın bağımsız olarak gerçekleştirdiği, asıl amacı menkul veya gayri menkulün istifadesinden, mal satışından, iş veya hizmetler yapılmasından kar elde edilmesi olan faaliyettir. Sahipkarlık faaliyeti ile uğraşan, emek mukavelesi (kontratı) ile işçi gücünden yararlanan şahıslar prim ödemelerinden işveren gibi sorumludur.

[515] Yazarlar, besteciler, ressamlar, heykeltıraşlar odası ve diğer odalar anlaşılmalıdır.

- Subay ekibi, gizir (astsubay), miçman (deniz astsubayı) ve süresinden fazla hizmette olan ordu mensuplarının hanımlarının kendi uzmanlık alanlarında çalışma imkanı olmadığı yerlerde kocaları ile yaşadıkları süre; (Mad.21.2.7.)
- Şahsın gayri kanuni tutuklanma, hapiste olma ve cezalarını çektikleri süre ve gayri-kanuni olarak işten (vazifeden) uzaklaştırılması ile alakalı çalışmadığı süre; (Mad.21.2.8.)
- Çalışma gücünün geçici yitirilmesi süresi süresinde hem işverenin vesaiti, hem de zorunlu devlet sosyal sigortası vesaitleri hesabına muavenet alındığı süre; (Mad.21.2.9.)
- Mülkiyetinde tarım ekonomisine yararlı toprak arazisi olan şahısların bu toprak sahasına göre yasayla belirlenen kaidede zorunlu devlet sosyal sigorta primleri ödediği süre; (Mad.21.2.10.)
- Askeri hizmet süresi (Bu süreye 1 Ocak 1992 yılına kadar eski SSCB de yapılan askeri hizmet devri dâhil edilmektedir.). (Mad.21.2.11.)

2- Hizmet Süresinin Hesaplanması

Emeklilik için gereken hizmet süresinin hesaplanması takvim (yıllar, aylar, günler) esasında hesaplanır. Sigorta olunanın ayrı-ayrı faaliyet devirlerinin her hangi biri diğeri ile üst-üste aynı zamana gelirse, ilgilinin seçimine göre bu sürelerden biri esas alınır.

Sivil havacılık uçuş ve uçuş deneme kurulunda çalışanların hizmet süresinin hesaplanması kaideleri ilgili icra organı tarafından belirlenir. Askeri hizmet süresinin ve teminat harçlığının hesaplanması ve bununla ilgili malumatların takdim olunması kaidesini ilgili icra organı tarafından belirlenir.

Vatandaşların başka devletlerin arazisinde faaliyet devrinin hizmet süresine dâhil edilmesi şartları yasada yer almaktadır. Çalışan vatandaşların başka devletlerin sınırları içinde çalışma süresi Azerbaycan Cumhuriyetinin taraf olduğu uluslararası anlaşmalarda veya devletlerle bağlanmış devletlerarası mukavelelerde ayrık bir

durum yoksa ilgili icra organına zorunlu devlet sosyal sigorta primleri ödenildikte, hizmet süresine dâhil edilir. 01 Ocak 1992 yılına kadar SSCB alanı içinde kazanılmış çalışma süresi (emek süresi) bu maddede yer alan şart dikkate alınmadan, umumi kaidede hizmet süresine (hizmet süresine) dâhil edilir.

3- Hizmet Süresinin Hesaplanmasında Özel Koşullar

Kanunun 24. maddesinde emeklilik hakkına olanak veren hizmet süresine aşağıdaki dönemler özel koşullarla şartlarla dâhil edilir:

- Savaş operasyonları döneminde savaşan ordunun terkibinde hizmet ve ücretli iş dönemi ve ilgili icra organında kayıta alınmış geçmiş kendini savunma grup ve birliklerinde geçilen süre ilgili icra organının kararıyla iki kat sayılacaktır.
- Şahsın kanunsuz tutuklanma, hapiste olma ve ceza çekme süreleri, çift sayılacaktır.
- Cüzam ve taun hastalıklarına karşı çalışılan müesseselerde iş süresi bir gün çalışması çift gün sayılacak,
- Operasyon-arama faaliyeti ile uğraşan şahısların cinayet grupları veya kriminoloji ile alakalı vazifelerinin yerine getirilmesi süresi bir gün mesaisi 3 gün olarak sayılacaktır.

İ- Yaşlılık Sigortası

1- Genel Olarak

Yaşlılık sigortası sosyal güvenlik sistemi içinde en geniş alanı kapsayan sigorta dalıdır ki, emekli kesimi adlandırdığımız üç uzun vadeli sigorta dalından yararlanan nüfusun büyük çoğunluğu yaşlılık sigortası kapsamındadır. Devlet İstatistik Kurumunun 2009 yılı Ekim ayı verilerine göre ahalinin % 65'i yaşlılık sigortası, % 24'ü malullük sigortası ve % 11'i ise ölüm sigortası (aile reisini kaybı) kapsamında emekli maaşı almaktadırlar.

Eski Sovyet literatüründe yaşlılık sigortası "ihtiyarlık sigortası" olarak adlandırılmış ve günümüzde Rusya'da da aynı isim altında uygulanmaktadır. Hem geçmiş yıllarda, hem de günümüzde yazarlarca bu isimlendirmeye karşı çıkılarak eleştirilmiş, özellikle yaş sınırı esas alındığı için yaşlılık sigortası olarak isimlendirmenin doğru olacağı yazılmıştır[516].

Türk hukukunda yaşlılığın tıbbi boyutuyla değil, gelir elde etme yeteneğine yaptığı etki nedeniyle önem taşıdığı vurgulanmıştır.[517] Gelir elde etme yeteneğini etkileyen yaşlılığın fiziksel açıdan aktivitelerin azaldığı, hissedilmeye başlandığı ve sağlık sorunlarının başta olmak üzere birçok sorunların ortaya çıktığı bir dönem olduğu söylenmelidir[518].

Özellikle yaşlanmaya bağlı olarak birey çalışma gücünü kısmen veya tamamen kaybederek düzenli ve yeterli bir işle uğraşamayacağı, kendi geçimini kendi gücüyle sağlayamayacağı için yaşlılığın bir tür maluliyet durumu olduğu da söylenmektedir.[519] Yaşlının çalışma gücüne dayalı gelirinin azalması ve gelir kesilmesi, giderinin artması risklerinin sonuçlarına karşı gelir garantisi sağlama ve telafi edici bir gelirin garanti edilmesi yaşlılık sigortasının görevi olacaktır[520].

Diğer bir açıdan yaşlılık sigortasının istihdam politikası açısından önemli olduğu, istihdam politikasına hizmet ettiği de söylenebilir. Toplumda yaşlı kesimin kısmen de olsa çalışma gücünü yitirmiş kişilerin istihdam alanından çekilmesi gençlerin iş bulmasını kolaylaştırmış olacaktır[521].

Yaşlılık sigortası kapsamında emekliliğe ayrılan kişiler içinde istisnai sebeplerle erken emekliliğe ayrılanlar olduğu da unutulmamalıdır. Temelinde

---

[516] ANDREEV, Vitaliy; Pravo Sotsialnogo Obespeçeniya v SSSR, Moskva, 1978, s. 170-171
[517] CANİKLİOĞLU, Nurşen; Yaşlılık Sigortasının Yeniden Yapılandırılmasının Esasları, Sosyal Güvenliğin Yeniden Yapılandırılması Semineri, Ankara, 2007, s. 196
[518] DEMİRBİLEK; Sosyal Güvenlik Sosyolojisi, s. 212
[519] TUNCAY-EKMEKÇİ; Sosyal Güvenlik, 2008, s. 354; ALPER, Yusuf; Sosyal Güvenlik ve Emeklilik Yaşının Tespiti, Çimento İşveren, Ocak, 1997, s. 4-7
[520] ŞAKAR, Müjdat; Sosyal Sigortalar Uygulaması, İstanbul, 1994, s. 116
[521] TUNÇOMAĞ; Sosyal Sigortalar, 1987, s. 407

yaşlanma olgusu yatan Yaşlılık, yaşlanma, vücudun iç ve dış uyarılara tepki vermede yetersizleşmesi sürecinde, kişinin genetik yapısı, bedensel aktiviteleri, beslenme özellikleri birçok etkene bağlı olarak geç yaşlarda ortaya çıkabileceği gibi çok erken bir yaşta "yaşlanmadan" söz etmek mümkündür[522].

Azerbaycan Anayasasının Mad. 38'e göre yaşlılık sigortası aylığı şahsın yasada belirlenmiş yaş sınırını doldurmuş olması nedeniyle tanınmış ve emekliliğe hak kazanan kişinin sadece yaşlı olma niteliğini dikkate almamıştır. Zira bu durumda yasanın yaşlılık sigortasını Anayasamızın lafzına uygun olarak "yaşa göre emekli aylığı" isimlendirmesi doğru olmuştur[523].

2- Yaşlılık Sigortası Kapsamında Emeklilik

a) Yaşlılık Aylığının Koşulları

Ülkemizde erkekler 62 ve asgari 5 yıl iş süresi oldukta, kadınlar ise 57 ve asgari 5 yıl iş süresi olduğu takdirde emeklilik hakkından yararlanmakta idiler. Ancak son düzenlemelerle bu sınırlar değiştirildi. 62 yaşını doldurmuş erkekler ve 57 yaşını doldurmuş kadınlar için en az 12 yıl çalışmış olması aranacaktır. Ayrıca erkeklerin yaş sınırı 1 Ocak 2010-01 Ocak 2012 tarih aralığı, kadınların ise yaş sınırı 01 Ocak 2010 - 01 Ocak 2016 tarih aralığı her yıl altı ay arttırılacaktır. Neticede emeklilik yaş sınırı kadınlar için 2016 yılında 57'ten 60'a, erkekler için ise 2012 yılında 62'den 63'e yükselecek. Sosyal güvenlik uzmanlarının görüşüne göre emeklilik sistemindeki iktisadi ağırlığı emeklilik yaşının arttırılması ile ortadan kaldırmak mümkün değildir. Yaş sınırının arttırılması doğum oranının azalması, emeklilik yaşına ulaşmamış vatandaşların sayının azalması, çalışabilir nüfusun içinde çalışan oranının düşük olması gibi sebeplerden kaynaklandığı iddia

---

[522] ŞAKAR, Müjdat: Türk Sosyal Güvenlik Hukukunda Yaşlıların Korunması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1987, 18.; CANİKLİOĞLU; Yaşlılık Sigortasının Yeniden Yapılandırılması, s. 5

[523] ALİYEV; M, Yaşa Göre Pensiyalar: Muasır Vaziyeti, Hukuki Problemleri, İnkişaf Perspektifleri, Bakü, 2003, s. 63

edilmektedir.Ancak sosyal ekonomik sıkıntıların sürdüğü bir ortamda emeklilik yaşının yükseltilmesi geçici bir çözüm olacaktır[524].

Ülkede sosyal sigorta ödenişleri ile sosyal sigorta primleri tahsili arasındaki oran sistemin sağlıklı işlemesini engellemektedir. Nitekim Azerbaycan'da 01 Ocak 2009 tarihine kadar istatistik verilere göre, emekli aylığı alan şahsıların sayı 2008 yılın başı itibariyle mukayesede 26455 kişi artarak 1.275.138 sayıya ulaşmıştır. Devlet Sosyal Müdafie Fonunun bireysel kayıt sisteminde bireysel hesabı olan sigorta olunanların sayı ise 2008 yılı evveli itibariyle mukayesede 185 bin kişi artarak 1.516.100 kişiye ulaşmıştır. Bu durumda istatistik bilgilere göre 1 emekliye 1,188 kişi sigorta olunan denk gelmektedir. Bu ise emekli (pensiya) sisteminin inkişafının dengeli bir şekilde gelişmediğini göstermektedir.

Yaşlılık sigortasının belirlendiği 7. Maddenin iki istisnası vardır. Bu istisnalar iki başlık altında madde 8 ve madde 9'da düzenlenmiştir. Birinci istisna "Çok Çocuklu Kadınların, Sağlık İmkânları Kısıtlı Çocuğu Olan Annelerin, Çocuklarını Tek Başına Büyüten Babaların ve Kayyumların Yaşa Göre Emeklilikleri" (Mad.8), ikincisi ise "Özel Koşullarla Emeklilik Hakkı Olan Diğer Şahıslar" (Mad.9) adı altında düzenlenmiştir.

b) Çok Çocuklu Kadınlar, Hasta Çocuğu Olan Anneler, Çocuklarını Tek Başına Büyüten Babalar ve Kayyumlar

Beş ve daha çok çocuğu olan, onları sekiz yaşına kadar büyütmüş ve azı 10 yıl sigortalılık süresi olan kadınların Kanunun 7. maddesine uygun olarak belirlenen yaş sınırı her çocuğa göre 1 yıl azaltılmakla yaşa göre emeklilik hakkı vardır. (Mad.8/1)

Kanunun eski şekliyle madde 8.1 maddesine uygun olarak üç ve daha çok çocuk doğan ve 8 yaşına kadar büyüten ve 5 yıl hizmet süresi olan kadınlar; 3 çocuğu

[524] ALIYEV, Mayis; Emeklilik Reformu Bağlamında Emeklilik Yaşının Hukuki Sorunları, (Çev. Alesker ALESKERLİ, Tuğrul Veli KAMİLOĞLU.) Türk Hukuk Dergisi, sayı 89, Ankara, 2004, s. 14-16.

olanlar 51 yaşında, 4 çocuğu olanlar 50 yaşında, 5 çocuğu olanlar 49 yaşında, 6 çocuğu olanlar 48 yaşında, 7 çocuğu olanlar 47 yaşında, 8 çocuğu olanlar 46 yaşında, 9 çocuğu olanlar 45 yaşında, 10 ve daha çok çocuğu olanlar 44 yaşına geldiğinde emeklilik hakkı kazanıyorlardır. Görüldüğü üzere kadınlara yönelik haklar kısıtlanmıştır.

Sağlık imkânları kısıtlı çocuğunu sekiz yaşına kadar büyütmüş ve azı 10 yıl hizmet süresi olan anaların bu Kanunun 7. maddesine uygun olarak belirlenen yaş sınırı 5 yıl azaltılmakla yaşa göre emeklilik hakkı vardır (Mad.8/2). Örneğin, 21 Mart 1958 doğumlu, 10 yıl hizmet sürei bulunan kadın sağlık sorunları bulunan çocuğa bakıma göre 52 yıl 6 ay yaş sınırını doldurduğu 21.09.2010 tarihinden itibaren yaşlılık aylığı hakkına malik olacaktır.

Anne vefat etmiş veya anne ile babanın nikâhı sona erdiğinde veya anne ebeveynlik hakkından mahrum edilmişse 5 ve daha çok çocuğu evlenmeden, tek başına seksiz yaşına kadar büyüten babaların, aynı zamanda 5 ve daha çok çocuğu evlatlık alarak tek başına sekiz yaşına kadar büyüten babaların, 5 ve daha çok çocuğu yaşına kadar büyüten kayyum kişilerin azı 10 yıl hizmet süresi oldukta, Kanunun 7. maddesine uygun olarak belirlenen yaş sınırı 5 yıl azaltılmakla, yaşa göre emeklilik hakkı vardır.(Mad.8/3)

c) Özel Koşullarla Emeklilik Hakkına Malik Diğer Şahıslar

Kanunun 9/1 maddesi kapsamında bulunan sigorta olunanlara istisnai şartlarla emeklilik hakkı tanınmıştır. Bu fıkra 3 çalışan gurubu kapsamaktadır;

- Yer altı işlerde çalışanlar,
- Güzel sanatların hususi alanlarında çalışanlar,
- Çalışma şartları özellikle zararlı ve ağır olan işlerde çalışanlar[525],

[525] Çalışma şartları özellikle zararlı ve ağır olan işlerde çalışanlar "İstehsalatların, Mesleklerin, Vazifelerin Ve Göstericilerin İlgili İcra Organı Tarafından Tasdik Edilen Liste" ile belirlenmektedir.

Bu şahıslar kadın ve erkek olmasına göre farklı düzenlemelere tabi tutulmuşlardır. Erkekler 57 yaşını doldurdukta, en az 25 yıl hizmet süresine malik oldukta ve bu sürenin en az 12 yıl 6 ayını sayılan işlerde çalışmış olması aranır. Kadınlar ise 52 yaşına geldikte en az 20 yıl hizmet süresine malik olması, bu sürenin en az 10 yılını yukarıda sayılan işlerde çalışmışsa çalışma şartlarına göre istisnai şartlarla yaşa göre emeklilik hakkı kazanmaktadır.

Kanunun 9.1. maddesinde belirtilen sonuncu işyeri dikkate alınmadan, yeraltında yapılan işlerde, güzel sanatın hususi alanlarında, o cümleden zararlı ve ağır olan işlerde çalışmış şahısların emeklilik hakları Bakanlar Kurulunun 23 Ocak 2007 tarihli 12 nolu kararı ile tasdik edilen "İstisnai şartlarla yaşlılık aylığı hakkı kazandıran istehsalatların, mesleklerin, vazifelerin ve veri/sonuçların listesi" ne bu liste tasdik edilene kadar ise Bakanlar Kurulunun 21 Haziran 1993 tarih ve 320 nolu Kararı ile Tasdik edilen " Yer altında yapılan işlerde, çalışma ortamı özellikle zararlı ve özellikle ağır olan işlerde çalışanlara, denizde çalışan petrol işçilerine özel koşularla emeklilik hakkı tanıyan işlerin, mesleklerin, vazifelerin ve veri/sonuçların 1 Nolu Listesi" ve " Çalışma ortamı zararlı ve ağır olan işlerde çalışanlara özel şartlarla emeklilik hakkı tanıyan işlerin, mesleklerin, vazifelerin ve veri/sonuçların 2 nolu Listesi"ne göre belirlenmektedir.

Örneğin, 14 Nisan 1956 yılında doğulan şahısın 2004 tarihine kadar 21 yıl toplam hizmet süresi bulunmaktadır. Sigortalı 10 yıl 3 ay metal üretimi görevinde çalışmıştır. Sigortalı istisnai şartlarla emekli aylığı bağlanması için istenen 20 yıl hizmet süresi ve bu sürenin 10 yılı 320 nolu kararla belirlenen 1 Nolu Listede yer alan III Metalruji üretimi bölümünde 2. Fıkrasında belirlendiği için sigortalıya "Emeklilik Hakkında Kanun"un 9.8. ve 32.1. maddeleri hükümlerine göre özel koşullarla yaşlılık aylığı hakkı tanınacaktır.

Madde 9.2.'de düzenlenmiş hipovizkanizm hastalığı bulunan insanlar ve standart insan boy ölçüsünden küçük insanlar[526] da istisna kapsamındadırlar.

[526] Yasada "liliputlar ve mütenasibliyi bozulmuş cırtdanboylar" şeklinde belirtilmiştir

Erkekler için 47, kadınlar için ise 42 yaş ve en az 5 yıl hizmet süresi yaşlılık aylığı için aranmaktadır.

Sivil havacılık alanında çalışanların yaşlılık aylığı belirlenen kişileri ikiye ayırmıştır. Birinci grup uçuş ve uçuş-deneme ekibinde görevli kişilerin en az 25 yıl, kadınların en az 20 yıl sigorta kaydı bulunması, ikinci grupta ise sağlık nedeniyle uçuş işinden serbest bırakılmış erkeklerin en az 20 yıl, kadınların ise az 15 yıl sigorta kaydının bulunması şartıyla yaşlılık aylığı kararlaştırılmaktadır (Mad.9/3).

Savcılık organlarında hizmet yapmış şahıslar da istisnadan yararlanmaktadırlar. Savcılık organlarında en az 25 yıl hizmet etmiş savcılık çalışanları ve yaşlılık nedeniyle savcılık organlarından emekliliğe ayrılan, genel olarak 25 yıl veya daha çok hizmet süresi bulunan ve bu sürenin en az 12 yıl 6 ayını savcılık organlarında çalışmış olması nedeniyle yaşlılık sigortasına hak kazanırlar. (Mad. 9/4)

Ordu mensuplarının yaşlılık sigortası 9.5. Maddede düzenlenmiştir. Maddenin istisnası olarak askeri rütbelerinden mahrum edilmiş ordu görevlileri (askeri kullukçular) ve süreli hakiki ordu hizmeti yapanlar olarak belirtilmiştir. Askeri hizmetinden ayrıldığı süreye kadar 20 takvim yılı ve daha çok ordu hizmeti yapmış ordu mensupları (Mad.9.5.1), askeri hizmetinden terhis edilmiş, 25 takvim yılı ve daha çok genel hizmet dökümü olan ve bu sürenin en az 12 yıl 6 ayını askeri hizmette sürdürmüş şahıslar (Mad.9.5.2.), askeri hizmetten hastalığına veya sıhhatine ve yürütmüş olduğu işin kaldırılması nedeniyle görevini bırakmış ve ayrıldığı gün 45 ve daha çok yaşı, 25 takvim yılı ve daha çok genel hizmet süresi olan ve bu sürenin en az 12 yıl 6 ayını askeri hizmette sürdürmüş kişiler (Mad.9.5.3), askeri hizmet süresi Çernobil AES-de kazanın neticelerinin aradan kaldırılması ve ahalinin taşınması alanında iştirak etmiş ordu mensupları(Mad.9.5.4.) yaşlılık aylığından yararlanarak emekliliğe ayrılırlar. Bu kişilere yaşlılık aylığı askeri hizmet döneminde değil, askeri hizmetten ayrıldıktan sonra bağlanır.(Mad.9.6.)

Adliye organlarında hizmet yapmış hususi rütbeler öngörülen görevlerde en az 25 yıl hizmet süresi bulunan adliye çalışanları (Mad.9.7.1.), tutuklu evlerinde, mahkeme tecrit yerlerinde ve hapiste bulunan şahıslar için hizmet veren sağlık kurumlarında mahkum ve hapishanede bulunan şahıslara hizmet veren ve bu müesseselerde görev yapan sivil çalışanlar (Mad.9.7.2). yaşlılık sigortasından yararlanırlar. Erkekler için 55 yaşı ve umumi çalışma süresi 25 yıldan az olmamak üzere en az 15 yılını mahkûm ve hapiste bulunan insanlarla çalışmış olması, kadınlar için ise 50 yaş ve umumi çalışma süresi 20 yıl ve bu sürenin en az 10 takvim yılını mahkûm ve hapiste bulunan şahıslarla ilgili işlerde çalışmış olması aranmaktadır.

Yasanın ayrık tutmuş olduğu durumlardan biri de bu yasanın yürürlüğe girmiş olduğu tarihten önce istisnai durumlarla emeklilik hakkı kazanmış kişiler kazanılmış haklar ilkesinden yararlanacakları için emekli yaşı ve çalışma süresi önceki kanununa göre belirlenecektir(Mad.9.8.).

3- Yaşlılık Aylığı İçin Belgeler

Yaşlılık aylığının için ilgili kişinin kuruma başvuru yapmış olması zorunludur. Yasaya göre resen emeklilik söz konusu olmayıp, ilgili istemedikçe yaşlılık aylığı bağlanmayacaktır. Kuruma başvurmak için ilgilinin yasada aranan şartları, yani yaşlılık aylığı koşullarını taşımış olması gerekir. Ancak koşulları taşımaması başvuruya engel olmayacak, çünkü aranan koşullar başvuru için değil yaşlılık aylığının bağlanması için aranıyordur.

Türk Hukukunda da resen emeklilik söz konusu değil, işçi kuruma başvurmadıkça yaşlılık aylığı bağlanmayacaktır.[527] Hatta grev esnasında grev esnasında yaşlılık aylığına hak kazanmış olup, kuruma başvurmayan işçilerin akitleri işverence sona erdirilmesi halinde yaşlılık aylığının bağlanması mümkün

[527] GÜZEL-OKUR-CANİKLİOĞLU; 2009, s. 479

olmayacaktır.[528] Yargıtay içtihatlarında da şahsın başvuru yapması, yapmadığı takdirde yaşlılık aylığı bağlanamayacağı hususu yer almaktadır.[529]

DSMF'nin 15 Mart 2004 tarihli 80 sayılı emri ile tasdik edilmiş "Pensiyaların Tayin Olunması İle Alakalı Takdim Olunan Belgelerin Resmileştirilmesi, Bakılması Ve Korunması" Kaideleri ile emeklilik için müracaat şekli ve emekli aylığının uygun nevi ile alakalı aranan belgelerin sunulması tanzim edilir.

Yaşlılık aylığı için başvuru yapan şahsın yaşını tasdik eden belge (şahsiyet vesikası/nüfus cüzdanı, doğum hakkında belge ve s.), sosyal sigorta hizmet dökümünü tasdik eden belgeler, maaş hakkında rapor takdim edilmelidir. Ayrıca, zaruri hallerde diğer belgeler örneğin, çocukların doğulması ve onların 8 yaşına kadar bakımı hakkında tespit tutanağı (arayış) da talep edilebilir.

Yaşlılık aylığı için şahsın başvurusu esasında emekliliğe hak kazandığı günden, lakin kanunun yürürlüğe girdiği günden erken olmamakla, ömür boyu verilir. Şahıs yaşlılık aylığı hakkından maluliyete göre emeklilik istisna olmakla diğer sigorta araçlarını tercih edebilir. Bunun için ilgilinin tercih hakkı olduğu sigorta aracı için ilgili belgeleri dilekçe ekinde sunmak zorundadır.

Yaşlılık aylığı için başvuru sahibinin yaşını tasdik eden belge (şahsiyet vesikası), hizmet süresini tasdik eden belgeler, maaşı hakkında belgeler istenmektedir. Ayrıca, zaruri hallerde çocukların doğulması (o cümleden malul çocukların) ve onların 8 yaşa kadar bakımı hakkında[530]; babanın 3 ve daha fazla çocuğu yeniden evlenmeden tek başına 8 yaşına kadar bakmasına ilişkin belge; savaş malulü veya iştirakçisi olduğunu tasdik eden belge; siyasi baskıya maruz kalarak sonradan beraat aldığını tasdik eden belge; şehit aile bireyi olmasını tasdik eden belge; Çernobil AES'te kasanın neticelerinin aradan kaldırılmasında, taşıma

[528] ÖZDEMİR Çağlar; İş Mücadelesine Katılmayan İşçilerin Hukuki Durumları, Kamu-İş Dergisi, Cilt-7, S-2, Ankara, 2003, s. 23-24
[529] Yarg.10.HD. 20.6.1991,4534/6653, İş ve Hukuk Dergisi, Aralık1991, s. 38-39.
[530] Yasal düzenlemelerde terbiye olunmaları hakkında arayış olarak istenmektedir. Burada terbiye olunma kavramı genel bir ibare olup sadece eğitimi kapsamamakta ve aynı zamanda bu yaşa kadar çocuğa bakma, ihtiyaçlarını karşılama ve Bakımını üstlenme şeklinde anlaşılması gerekmektedir

bölgesinde iştirak ettiğini tasdik eden belge; "Emekli Aylığı Hakkında" Kanunun 19. maddesine esasen emekli aylığının bütçe (baza) hissesinin üzerine ilaveler alam hakkını tasdik eden diğer belgeler istenebilmektedir.

4- Yaşlılık Aylığı Hesaplama Formülü

Yaşlılık aylığının verilmesinde Kanunun 27.1. maddesine esasen yürürlüğe girmesinden evvel yürürlükte olan mevzuata göre her bir sigortalının kanun yürürlüğe girene kadar kazanılmış emeklilik hakkı dikkate alınır. Kanunun müddealarına uygun şartı çevirme yapılarak hesaplanmış emeklilik aylığının umumi meblağı yaşlılık aylığının baza/bütçe hissesinden az olursa buna tamamlatılır, çok oldukta ise kanunun yürürlüğe girmesine kadar yürürlükte olan uygun şartı kaidede hesaplanmış emekli aylığının toplam meblağından emek pensiyasının baza hissesi düşülür ve kalan meblağ yürürlük tarihine kadar sigorta hissesi gibi belirlenir. Kanun yürürlüğe girmesinden sonra şahsın bireysel hesabının sigorta ve fon/yığım hissesinde toplanan pensiya kapitali dikkate alınarak sigortalının yaşlılık aylığını umumi meblağı belirlenir.

Kanunun yürürlük tarihinden sonra sigortalının bireysel hesabının sigorta hissesinde toplanan kapital "Emeklilik Hakkında kanun" un tatbiki hakkında Cumhurbaşkanı 06 Mart 2006 tarih ve 377 nolu Fermanının 2.9. bendine göre yeni zorunlu devlet sosyal sigorta hakkının %50 oranında bireysel hesabın sigorta kısmında kayda alınır.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere emekli aylığının finansmanı üçayaktan; bütçe hissesi, sigorta hissesi ve fon (yığım) hissesinden oluşmaktadır. Hesaplama yapılırken yasada düzenlenmiş formüle uygun olarak hesap yapılır. Finansmanın birincisi, bütçe hissesidir ki, bu miktar halkın yaşam şartlarına göre değişimlere tabi tutulur. Yaşa göre emek pensiyasının baza/bütçe hissesinin meblağı Azerbaycan Respublikasının Cumhurbaşkanı tarafından belirlenir. Yılda bir kere ekonomik şartlar dikkate alınarak bütçe hissesinde artışlar yapılı. İkincisi, emekli aylığının sigorta hissesidir ki,

finansmanını işçi ve işveren tarafından ödenen sigorta primleri oluşturmaktadır. Sigorta hissesi aşağıdaki formülle belirlenir:

SH = PSK/T

SH-yaşa göre emekli aylığının sigorta hissesidir;

PSK-sigorta olunanın bireysel hesabının sigorta hissesinde yaşa göre emekli aylığının kararlaştırıldığı tarihe kayda alınmış emeklilik finansmanıdır. (Kanunun 27. maddesine uygun olarak sigorta olunanın bireysel hesabının sigorta hissesinde kayda alınan finansman dahildir.);

T-emeklilik için belirlenen minimum hizmet süresidir. Bu süre 144 ay olarak belirlenmiştir.

Örneğin, 27. Maddeye göre Kanunun yürürlüğe girdiği güne kadar sigortalının primleri emeklilik finansmanı olarak dikkate alınarak kurum nezdinde sigortalının bireysel hesabında kayda alınır ve hesaplanır. Yeni kanun öncesi sigortalının her yılı için 170 manat (eğer tam yıl çalışmamışsa 170 manat bir yılda çalışmış olduğu ayların sayısına bölünür) olarak hesaplanır ve yaşlılık aylığının sigorta hissesine yazılır. Kanun öncesi 30 yıl 8 ay hizmet süresi bulunan sigortalı için (30 yıl tam hizmet süresi x 170 manat) + (170 manat / 12 ay x 8 ay) =5213,33 manat olarak hesaplama yapılmaktadır.

Kanunun 29.2. maddesine uygun olarak bireysel hesabın sigorta hissesinde toplanan finansman ilde bir kereden az olmamakla ve Devlet İstatistik Kurumu tarafından tüketici fiyatlarının yıllık endeksine uygunlaştırılır.

Yukarıdaki örneğe göre sigortalının 01.01.2006 tarihine kadar bireysel hesabın sigorta hissesinde kayda alınan 5213,33 manat finansman 01.01.2010 tarihi tüketici fiyatlarına göre uygunlaştırma yapılarak 8078,82 manat (5213,33 manat + 432,71 manat (5213,33 manat x %8,3 tüketici fiyatları indeksinin 2006 yıl üzere

yıllık seviyesi) + 942,89 manat (5646,04 manat x %16,7 tüketici fiyatları indeksinin 2007 yıl seviyesi) + 1370,50 manat (6588,93 manat x %20,8 tüketici fiyatlarının 2008 yıl seviyesi) + 119,39 manat (7959,43 manat x %1,5 tüketici fiyatlarının 2009 yıl seviyesi) meblağında belirlenir.

Üçüncü hisse olan yaşlılık aylığının fon (yığım) hissesinin meblağı bütün hallerde Kanunun 7. maddesinde gösterilmiş yaş sınırına uygun olarak aşağıdaki formülle belirlenir (Mad.10.3.):

YH=PYK/T;

YH-yaşlılık aylığının fon (yığım) hissesidir;

PYK-sigorta olunanın bireysel hesabının fon (yığım) hissesinde yaşa göre emekli aylığının kararlaştırıldığı tarihe kadar toplanmış emeklilik (pensiya) kapitalidir;

T-beklenilen emeklilik/pensiya ödenişi süresinin aylarının sayıdır. Kanunun 45. maddesine esasen Kanunun amacı için beklenen emeklilik ödenişi süresi aylarının sayı (T) Cumhurbaşkanın 06 Mart 2006 tarihli 377 Nolu Fermanının 2.11. fıkrasına göre 144 ay (12 yıl) olarak belirlenmiştir.

Yaşlılık aylığının meblağı Mad. 10,4.'te düzenlenmiş formülle belirlenir:

P=BH+SH+YH;

- P-yaşa göre emekli aylığıdır;
- BH-yaşa göre emekli aylığının bütçe (baza) hissesidir;
- SH-yaşa göre emekli aylığının sigorta hissesidir;
- YH-yaşa göre emekli aylığının fon (yığım) hissesidir.

2006 yılı emekli aylıklarının bütçe/baza hissesi 25 manat, 2008 yılı ocak ayı 60 manat ve 2008 Eylül ayı ise 75 manat olarak belirlenmiştir. Yaşlılık aylığının

bütçe/baza hissesi yılda bir kere Devlet İstatistik Kurumu tarafından belirlenen tüketici fiyatları endeksinden az olmamak üzere arttırılır. Örneklerle hesaplama kısmını açıklık getirebiliriz[531]:

13 Temmuz 2010 tarihinde 62 yıl 6 ay yaşına gelmiş ve 35 yıl 2 ay hizmet süresine (bu hizmet süresinin 30 yıl 8 ayı 01.01.2006 tarihine kadar, 4 yıl 6 ayı ise bu tarihten sonraki döneme, yani yeni yasa kapsamına dahildir.) maliktir. Bireysel hesabının sigorta hissesinde 12578,82 manat (bu meblağın 8078,82 manatı 01.01.2006 tarihine kadar, 4500 manatı ise bu tarihten sonraki döneme aittir.) bulunan sigortalının yaşlılık aylığının sigorta kısmı SH=PSK/T formülüne uygun olarak 12578,82/144=87,35 manat şeklinde hesaplanacaktır. Yaşlılık aylığının tamamı ise P=BH+SH+YH formülüne göre 75 manat (yaşlılık aylığının bütçe kısmı) + 87,35 manat (yaşlılık aylığının sigorta hissesi) + "0" (yaşlılık aylığının yığım/fon hissesi)= 162,35 manat meblağında hesaplanır.

Diğer bir örnekte, 18 Ekim 2009 yılı 62 yaşı ve 14 yıl 9 ay hizmet süresi (bu sürenin 11 yılı 01.01.2006 tarihine kadar, 3 yıl 9 ayı ise 01.01.2006 tarihi sonrasına aittir) bulunan erkek sigortalı 19 Nisan 2010 tarihinde yaşlılık aylığı için başvuruda bulunmuştur. 01.01.2006 tarihi sonrası bireysel hesabının sigorta kısmında 1980 manat bulunmaktadır. Sigortalının 62 yıl 6 ay yaşının tamamlandığı 18 Nisan 2010 tarihinde emekliliğe ayrılabilecektir. Yeni kanunun yürürlüğe girdiği 01.01.2006 tarihine kadar 11 yıl toplam hizmet süresi bulunan sigortalının bireysel hesabında bu tarihe kadar 1870 manat,(11 yıl X 170 manat) bu tarihten sonra ise 2897,84 manat belirlenmiş ve yaşlılık aylığı bu verilere göre hesaplanmıştır. 75 manat yaşlılık aylığının bütçe kısmı+33,87 manat (2897,84 manat 01.01.2006 tarihine kadar bireysel hesabın sigorta kısmında toplanan finansmanı + 1980 manat 01.01.2006 tarihinden sonra toplanan sigorta finansmanı) = 4877,84 /144) şeklinde belirlenecektir.

Yaşlılık aylığı verildiği tarihte Kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar yürürlükte olan mevzuata göre çalışmış olduğu dönemler üzere orta aylık maaşı

[531] Örnekler Sosyal Güvenlik Fonunun resmi sayfasından alınmıştır.

hakkında belge sunmayan ve Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra bireysel hesabının sigorta hissesinde pensiya kapitali olmayan şahısların emekli aylıkları yalnız yaşlılık aylığının bütçe hissesi meblağında belirlenir ve Kanunun 19. maddesinde dikkate alınan ilaveleri alma hakkı bulunan sigortalının yaşlılık aylığına bu ilaveler eklenir.

J- Maluliyet Sigortası

1- Genel Olarak

Maluliyet kelimesinin Azerbaycan Türkçesinde karşılığı elillik kelimesidir. Maluliyet veya elillik kelimesinin geniş bir kavram olarak ifade etmiş olduğu sosyal tehlike "uzun vadeli sigorta dalları içinde düzenlenen ilk sosyal tehlikedir".[532] Diğer benzeri kavramlarla eşleştirilen malullük sakatlık/şikestlik gibi kelimelerle aynı anlam ifade etmemekte olup, malullük sakatlığın belirli bir düzeye gelmiş halini ifade edilmekle birlikte,[533] maluliyetin sakatlıktan daha geniş bir kavram olarak sakatlık gibi benzeri birkaç kavramı kendinde birleştirdiği diğer bir görüşte yer almaktadır.[534] Malul duruma düşmesi nedeniyle çalışamayan ve ücretinden yoksun kalan sigortalıya malullük durumunun devamı süresince yaşlılık sigortasından daha kısa süre ve prim ödeme esas alınarak uzun vadeli sigorta dalından gelir sağlanır.[535]

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 159 nolu anlaşmasında malullük usulüne göre tanınmış bir fiziksel ya da psikoloji engeli sonucu uygun iş bulması ve sürdürmesi önemli ölçüde sınırlı olan şahısları ifade ettiği vurgulanmıştır.[536] Tıbbi raporlarla şahsın hastalık veya geçirmiş olduğu sakatlık sonucu ortaya çıkan zihni veya fiziki açıdan hareketinin, çalışma gücünün kısıtlandığının tespiti maluliyetin hukuki açıdan ispatı için yeterli olacağı ifade edilmiştir.[537]

---

[532] GÜZEL-OKUR-CANİKLİOĞLU; s. 412
[533] AKIN, Levent; Sosyal Güvenlik Hukukunda Bağımlı Çalışanların Maluliyeti, Ankara, 2007, s. 155
[534] CANİKLİOĞLU, Nurşen; "Türk Sosyal Güvenlik Hukukunda Sakatlara Emekli-Yaşlılık Aylığı Bağlanmasına Hak Kazanma Bakımından Bir Karşılaştırma", Yargıç Dr. Aydın Özkul'a Armağan, Kamu-İş, C.6, S.4, 2002, s.251.
[535] GÜZEL-OKUR-CANİKLİOĞLU; s. 412
[536] Uluslararası Çalışma Örgütü, Konvensiyalar ve Tavsiyeler, Bakü, 1996, s. 589
[537] İSMAYILOV-MÜRŞÜDOV, Sosyal Teminat, 2001, s. 136

Malullerin toplumda diğer vatandaşlarla eşit iştirakinin sağlanması için devlet tarafından sosyal, iktisadi ve hukuki tedbirler alınmaktadır. Başlıca koruma tedbiri gibi malullük aylığına niteliği itibariyle farklı tanımlamalar yapılmışsa da[538], genel olarak çalışma gücünü tam veya kısmen yitiren vatandaşa çalışmış olduğu dönemde sigorta primleri, hizmet süreleri ve maluliyet dereceleri dikkate alınarak verilen uzun vadeli sigorta aylığı olarak ifade edebiliriz.

Türk hukukunda, maluliyet aylığının bağlanabilmesi malul olma, belirli süre sigortalılık, belirli süre prim ödemiş olma, işten ayrılma ve Kuruma başvurma aranmaktadır. Başlıca neden olan maluliyetin kabul edilebilirliği için sigortalının %60 oranında çalışma gücünü yitirmiş olması ve sağlık kurumları tarafından durumun tespiti gerekir. Sadece "çalışma gücünün kaybı" kavramından hareketle hukukumuzda maluliyetin tespitine karşılık Alman Hukukunda sakatlık ya da ruhsal güçteki azalma sonucu gelir getirici faaliyette bulunmayan veya bulunmasına rağmen ancak önemsiz derecede gelir elde edilebilen sigortalı[539] için işgücünün ekonomik değeri ve iş bulma şansı da dikkate alınmaktadır.[540]

İngiliz hukukunda ve Amerika hukukunda sakatlığa ilişkin mevzuatta da kişinin gündelik hayatını sürdürebilme kabiliyetinde önemli ve uzun süreli zarar verici etki oluşturan fiziksel veya zihinsel bozukluğun esas alınmıştır.[541] Azerbaycan hukukunda da maluliyet aylığı verilecek kişilerde fiziksel veya zihinsel sorunların söz konusu olması esas alınmış ve sağlık kurumunun tespiti aranmıştır. Uygulamada ülke çapında bu olanağın suiistimal edildiği ve farklı yollarla maluliyet aylığı için başvurularak alternatif gelir sağlanmaktadır. Devlet İstatistik Kurumunun verilerine

---

[538] ANDREEV, Vitaliy Semyonoviç; Pravo Sotsialnogo Obespeçeniya v SSSR, Moskva, 1987, s. 352; ALİYEV; Pensiya Teminatı Sisteminin Teşekkülü, s. 432; EŞREFOVA, Resmiyye, Pensiya Teminatı Sisteminin Formalaşması Ve Tekmilleşdirilmesi, Bakü, 2007, s. 50-51

[539] GÜZEL-OKUR-CANİKLİOĞLU; s. 414, SÖZER; Ali Nazım;"İş Göremezlik, Meslekte Kazanma Gücünün Kaybı Çalışma Gücünün Kaybı Kavramları ve Sakatlık Kavramı ile İlişkileri", A. D., Y.75, Ocak-Şubat 1984, s. 41

[540] GÜZEL-OKUR-CANİKLİOĞLU; s. 414-415

[541] KERİMOĞLU, Hande Bahar; Sosyal Sigortalar Kanunu Açısından Maluliyet Sigortası, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara, 2004, s. 30

göre 2001 yılından itibaren 2009 yılının sonlarına doğru maluliyet aylığı alanların sayısı 168000'den 302000'e ulaşmıştır. Bağımsızlığını kazanmış eski SSCB cumhuriyetleri içinde maluliyet aylığı alanların oranına göre dördüncü sırada yer alan ülkemizde bu verilerin yüksek oluşu sosyal problemlerin ve işsizliğin de etkisiyle ortaya çıkan suiistimaller olarak değerlendirmek doğru olacaktır.

2- Maluliyet Aylığı İçin Aranan Koşullar

Maluliyete göre emekli aylığı malul veya sağlık imkanları sınırlı sigorta olunana genel olarak hizmet süresi 5 yıldan az olmamak şartıyla çalışma gücü bulunan yaş devrinin her tam yılı için 4 ay hizmet süresi olduğu durumlarda verilmesi kararlaştırılır (Mad. 12.1.).

Türk hukuku ile kıyaslandığında, malulün en az on yıldan beri sigortalı bulunup, toplam olarak 1800 gün veya başka birinin sürekli bakımına muhtaç derecede sigortalılar için esnekleştirme yapılarak, sigortalılık süresi aranmaksızın 1800 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olması aranmaktadır.[542]

Maluliyete göre emekli aylığı, buna hakkı olan şahsın başvurusuna göre maluliyetin veya 18 yaşına kadar sağlık imkânları sınırlılığının muayyen olunduğu günden malullük veya sağlık kısıtlılığı devri için ve Kanunun 7. maddesine uygun olarak belirlenen emeklilik/pensiya yaşını doldurmuş şahıslara ise ömür boyu verilir (Mad.32.2.).

Ordu mensuplarına Malullüğe göre emekli aylığı hizmet süresinden bağımsız olarak, malullük ordu mensuplarının hizmet ettiği dönemde veya hizmetten ayrıldıktan sonra 3 aydan geç olmayarak gerçekleştikte veya malullük 3 aydan sonra, lakin hizmet devrinde alınmış darbe (yaralanma, travma, kontuziya), hastalık neticesinde gerçekleşirse verilir. Maddede askeri rütbelerden mahrum edilmiş ordu mensupları, süreli gerçek askeri hizmette bulunanlar istisna edilmişlerdir. (Mad.

[542] ŞAKAR, Sosyal Sigortalar, 2009, s. 254; UŞAN; s. 203

12.2.) Yukarıdaki yasa maddesinden anlaşılmaktadır ki, askerler için hizmet süresi aranmamakta ve hizmet süresinden bağımsız olarak maluliyet gerçekleştiğinde maluliyet aylığı verilmemektedir.

Umumi hastalık neticesinde verilen maluliyet aylığı malullük süresi bittiğine göre emekli aylığının ödenilmesinin kesildiği günden beş ilden çok zaman geçmedikte emekli aylığı tekrar yenilenir. Beş yıldan fazla süre geçtikten sonra tekrar yeniden malullük gerçekleşirse, maluliyete göre emeklilik umumi esaslarla tekrar verilir. Malullüğe göre önceler verilen emekli aylığının başka sebepler neticesinde yenilenmesi süreyle sınırlandırılmamıştır. (Mad.33)

Kanunun 32/4. maddesinin düzenlemesine göre, kanunda yer alan emekli aylığına ilavelerin verilmesi süreleri yaşlılık ve ölüm sigortalarında emekli aylığının için muayyenleştirilmiş sürelerle aynıdır. Ancak Maluliyet sigortalarında bu konuda bir düzenleme yoktur.

Yasanın 36. Maddesi ilgilinin malullük grubu değiştikte veya çalışma gücü tekrar düzelmesi durumlarında emekli aylığının verilme süresi ayrıca, düzenlenmiştir. Malullük grubu değiştiği durumlarda emekli aylığının meblağı malullük grubunun değiştiği aydan sonraki ayın başından itibaren yeniden verilmesi kararlaştırılır. Tekrar muayeneden geçirilen emeklinin çalışma gücünün yerinde olduğu onaylanırsa maluliyet aylığının verilmesi çalışma gücünün yerine geldiğinin onaylandığı aydan sonraki ayın başından itibaren durdurulur. Yukarıda da belirttiğimiz üzere emeklinin yaşa göre emekli hakkından vazgeçerek diğer sigorta araçlarından faydalanarak emekli olabilir. Ancak, maluliyete göre emeklilik burada istisna kapsamındadır.

Maluliyet sigortasından faydalanan maluller ve 18 yaşına kadar sağlık imkânları sınırlı şahıslar rutin muayene olmak zorundalar. Bu muayene süresini geçiren kişilerin maluliyet aylıkları yasal düzenlemeler çerçevesinde durdurulur ve talep olunan şartları yerine getirdiğinde tekrar emekli aylığı almayı sürdürüyor(Mad. 41).

Muayene için belirlenen zamanda kontrole gelmeyen ilgilinin aylığı geçici olarak durdurulur ve talep üzerine tekrar doktor kontrolüne tabi tutulur. Kontrol sonucu yeniden malul veya sağlık imkânları sınırlı hesap edilirse, emekli aylığının verilmesi yeniden malul veya sağlık imkânları sınırlı hesap edildiği günden itibaren tekrar başlatılır. (Mad. 41.2) Ancak, bu durumda muayene için gelmemesinin bir nedeni olduğunu kanıtlayan şahsın durdurulan emekli aylığının bir aya kadar olan kısmı kendisine ödenir. Bu neden yasada düzenlenmiş ifadesiyle "özürlü bir sebep", yani geçerli bir sebebe dayanmak zorundadır. (Mad.41.2) İlgili muayene zamanı farklı bir malullük gurubu üzerinden maluliyet tekrar muayene zamanı malul başka malullük grubuna geçirilirse, geriye doğru kanunun 41.3. Maddesine göre belirlenen sürede alacağı maluliyet aylığı eski malullük grubu aylığı üzerinden hesap edilecektir(Mad. 41.4.).

3- Maluliyet Aylığı İçin Belgeler

Maluliyete aylığı için müracaatta bulunan şahsın yaşını tasdik eden belgeler, örneğin, şahsiyet vesikası/nüfus cüzdanı, doğum hakkında belge, sosyal hizmet süresini tasdik eden belgeler, maaşını gösteren belge, Tıbbi Sosyal Eksper Komisyonunun maluliyeti onaylayan muayene raporunun sureti sunulur. TSEK Komisyonları 60-70 bin nüfusa göre bir birim oluşturacak şekilde kurulmaktadır. Bir üst aşamada ise yüksek tıbbi eksper kurumu olan Tıbbi Sosyal Eksper Merkezi bulunmaktadır.[543]

Maluliyetin sebebi iş kazası veya meslek hastalığına ilişkinse bu olayı belgeleyen tutanak da takdim edilmelidir. İşyerinde gerçekleşen iş kazası ile maluliyet arasındaki illiyet bağının tespiti için gerçekleşen kaza ile oluşan sonuç arasında illiyet bağının varlığı aranmaktadır. Bu süreçte dört hususu dikkate alınmaktadır. Kaza ile insan sağlığına zarar veren veya ölümüne neden olan dış etkenlerin etkisi, kaza ile iş ve koşulları arasında bağlantı, kaza ile netice arasında

[543] HESENZADE, Seide; Elilliğin Muayyen Edilmesi Gaydası, Geçit Devrinde Azerbaycan Respublikasında Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri, 15 Sayı, Bakü, 2006. s. 205

bağlantı ve kaza ile maluliyet arasındaki bağlantı komisyonun tespiti için gereken hususlardır.[544] Maluliyetin ortaya çıkmasına sebep olan neden zarar görenin, başkasının ve dış etkenlerin etkisiyle gerçekleşebilir. Önemli olan husus "Malullüğün Muayyen Olunması Meyarlarına Dair Esasname" ye göre bu kazanı iş kazası olarak nitelendire bilmektir. Gerçekleşen hadise işe gidişte, dönüşte, iş gezisinde olması neticeyi değiştirmeyecektir.[545]

Süreli ordu hizmetinde olan ordu mensubuna maluliyete göre yaşlılık aylığı için ordu mensubunun ordudan ayrıldığına ilişkin askeri şube tarafından tasdik edilen belge ve hastalık hakkında belge aslı istenmektedir. Malullük ordu hizmetinden sonra gerçekleşmişse hastalık raporu yerine askeri şubeden verilen hizmet yaptığına ilişkin belge verilir.

Yukarıda sayılanların dışında zaruri durumlarda başvuru yapan ilgilinin himayesinde çalışma gücünden yoksun bulunan aile bireylerinin durumunu tasdik eden ve ilgilinin savaş iştirakçisi olduğunu gösterir belgeler istenebilir.

4- Maluliyet Aylığının Hesaplanması

Kanunun yürürlüğe girdiği 01 Ocak 2006 tarihinden sonra malul olan kişilere Kanunun 12. maddesine göre maluliyet aylığı 19 yaşına dek malul olmuş sigortalıya bir yıl hizmet süresi oldukta; 19 yaşından sonra malul olmuş sigortalıya bir yıl hizmet süresi ve 19 yaşından sonra her yaşın üstüne gelen her tam yıl için 4 ay hizmet süresi aranmaktadır. Türk doktrininde, hiç kimse malul olmayı istemediği ve tehlikenin ne zaman gerçekleşeceğinin bilinmediği için, malullük aylığında prim şartlarının aranması, sosyal güvenlik hakkının özünü zedeleyeceği görüşü yer almaktadır. Henüz gerekli şartları taşımadığı bir dönemde malul kalan sigortalının mağdur edilmesi de sosyal güvenlik anlayışıyla bağdaşmaz.[546]

---

[544] HESENZADE, Seide; Elilliğin Muayyen Edilmesi, s. 205
[545] ALIYEV; s. 259
[546] ŞAKAR, Sosyal Sigortalar, 2009, s. 255; DİLİK, 1992, s. 145

Maluliyet aylığı verilmesi hallerinde Kanunun 27.1. maddesine esasen yürürlük öncesi mevcut mevzuat gereğince her bir sigortalının kanunun yürürlüğüne kadar kazanılmış haklar dikkate alınır. Eski mevzuat gereğince, hesaplanmış maluliyet aylığının toplam hissesi bütçe hissesinden az olursa yaşlılık aylığının bütçe hissesine tamamlattırılır; bütçe hissesinden çok ise bu meblağdan baza hissesi düşülür ve kalan meblağ kazanılmış maluliyet aylığının sigorta hissesi olarak belirlenir. Sonra ise, emekli aylığının baza hissesinin meblağı malullük grubuna göre Kanunun 13.1. maddesinde öngörülen meblağa yükseltilir ve sigortalının bireysel hesabının sigorta ve fon/yığım hissesinde bulunan sigorta primleri de dikkate alınarak maluliyet aylığı tespit edilir.

Maluliyete göre emeklilik aylığının bütçe (baza) hissesinin meblağı yaşa göre emeklilik aylığının bütçe (baza) hissesinin meblağının I grup malullere ve sağlık imkânları sınırlı 18 yaşına kadar şahıslara % 120 oranı (I grup gözden malullere ve sağlık imkânları sınırlı 18 yaşına kadar şahıslara % 200 oranı), II grup malullere % 100 oranı; III grup malullere ise, % 55 oranı miktarında belirlenir.(Mad.13.1.).

Azerbaycan Respublikası Bakanlar Kurulunun 29 Ağustos 1997 tarih ve 99 sayılı kararı ile "Malulliyetin Muayyen Olunması Meyarlarına Dair Yönetmelik" çerçevesinde maluliyet derecesine göre birinci, ikinci ve üçüncü dereceli maluliyet derecesi belirlenir. Birinci derece malullük durumunda hastanın başkalarının bakımına ihtiyacı bulunması, ikinci derecede malulün başkalarının yardımı olmadan bakımın karşılayabilmesi, üçüncü derecede ise sosyal uyumun, çalışma gücünün kısıtlanması ve diğer haller dikkate alınmaktadır. Türk hukukunda çalışma gücünün veya iş kazsı veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünün en az %60'ını veya vazifelerini yapamayacak şekilde meslekte kazanma gücünü kaybettiği durumlarda malul sayılmaktadır.[547]

Maluliyete göre emekli aylığının sigorta ve fon (yığım) hisselerinin hesaplanmasında emeklilik için belirlenen ayları sayı (144 ay) sigorta devamlılığı

[547] UŞAN, Muhammet Fatih; Türk Sosyal Güvenlik Hukukunun Temel Esasları, Ankara, 2009, s. 199-200

emsaline çarpılır. Sigorta devamlılığı emsali maluliyete göre emekli aylığı için talep olunan hizmet süresi aylarının sayının 184'e olan oranı şeklinde belirlenir (Mad.13.1.).

Maluliyete göre emekli aylığının sigorta hissesinin meblağı madde 13.3'te belirtildiği üzere aşağıdaki formülle belirlenir:

SH = PSK/(T x K);

SH-maluliyete göre emekli aylığının sigorta hissesidir;

PSK-sigorta olunanın bireysel hesabının sigorta hissesinde maluliyete göre emekli aylığının kararlaştırıldığı tarihe kadar kayda alınmış pensiya finansmanıdır. (Kanunun 27. maddesine uygun olarak sigorta olunanın bireysel hesabının sigorta hissesinde kayda alınan pensiya finansmanı da dâhil olmakla);

T-beklenilen emeklilik (pensiya) ödenişi süresinin aylarının sayıdır. (144 ay)

K-sigorta sürekliliği emsalidir.

Maluliyete göre emekli aylığının fon (yığım) hissesi bu Kanunun 10.3. maddesinde gösterilen kaidede belirlenir.

Maluliyete göre emekli aylığının meblağı aşağıdaki formülle belirlenir:

P = BH+SH+YH;

P-maluliyete göre emekli aylığıdır;
BH-maluliyete göre emekli aylığının bütçe (baza) hissesidir;
SH-maluliyete göre emekli aylığının sigorta hissesidir;
YH- maluliyete göre emekli aylığının fon (yığım) hissesidir.

Örneğin, Tıbbi Sosyal Eksper Komisyonu raporu dikkate alınarak, 21 Ocak 2010 tarihinden 2. Grup malul sayılan, 14 yıl hizmet süresi ve bireysel hesabının sigorta hissesinde 5680 manat bulunan 43 yaşlı sigortalı 2. Grup maluliyet aylılığının sigorta hissesi SH=PSK/(T x K) formülüne göre hesaplanır. SH=PSK/(T x K) = 5680 manat sigorta hissesinde toplanan finansman / (144 beklenilen emeklilik (pensiya) ödenişi süresinin aylarının sayı x 0,6087 sigorta devamlılık emsali)= 64,80 manat maluliyet aylığının sigorta hissesi belirlenir. Yukarıda da belirtildiği üzere maluliyet aylığının P = BH+SH+YH, formülü ile hesaplanır. 43 yaşlı 2. grup malul sigortalı için maluliyet aylığı P=BH+SH+YH formülüne uygun olarak 75 manat (yaşlılık aylığının bütçe kısmının %100'ü) + 64,80 manat (maluliyet aylığının sigorta hissesi) + "0" (maluliyet aylığının yığım hissesi) = 139,80 manat maluliyet aylığı hesaplanır.

K- Ölüm Aylığı

1- Genel Olarak

Türk Hukukunda ölüm sigortası, sigortalının ölümü, geride bıraktığı ve geçimlerini sağladığı yakınları için bir sosyal tehlike teşkil etmektedir. Uzun dönemli sigorta kollarından biri olarak iş kazası ve meslek hastalığı dışında bir sebeple ölen sigortalının eşine, geçimini sağladığı çocuklarına ve şartları varsa ana ve babasına aylık bağlayan bir sigorta kolu şeklinde tanımlanmıştır.[548]

Sigortalının ölümü ile normal geçim olanaklarını kaybeden geride kalan eşe, henüz çalışma yaşına gelmemiş çocuklarına, sigortalının desteğiyle yaşamlarını sürdüren anne, babaya geçimlerini sürdürebilmeleri için kesilen gelirlerinin yerini alacak bir yardım gereklidir. Ölüm sigortası uzun vadeli sigorta türü olarak sigortalının geride kalan ve geçimini sigortalı tarafından sağlanan aile bireylerinin geleceklerini güvence altına almayı amaçlar.[549] Uluslararası Çalışma Örgütünün 1944 yılında Philadelphia Konferansı metninde sosyal güvenlik tanımlanırken bu tedbirlerden biri gibi "ölüm sebebiyle geçici veya sürekli olarak kazançtan yoksul

[548]ŞAKAR, Müjdat; Sosyal Sigortalar Uygulaması, 6. Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul 2002, s. 222;
[549] TUNCAY-EKMEKÇİ; Sosyal Güvenlik, 2008, s. 389

kalması" da sayılarak ölüm aylığı sosyal güvenliğin temel sosyal tedbirlerinden biri gibi değerlendirilmiştir.[550]

Ölüm aylığı sosyal güvenlikte koruma şekli olarak aileyi esas almanın bir sonucu[551] olduğu için aileyi geçindiren kişi veya kişilerden birinin ölümü geride kalanlar açısından bir sosyal tehlike olarak ortaya çıkmaktadır.[552] Ölüm aylığı için farklı sosyal-hukuki şartlar esas alınmaktadır. Aile reisinin ölümü, ölümün gerçekleşme hususları, ölen sigortalı ile yararlanacak şahıs arasında kurulan illiyet bağı, çalışma gücüne sahip bulunmama veya benzeri haller ve yaşamını sağlayan gelirin yitirilmiş olması gibi hususlar değerlendirmede esas alınmaktadır.[553]

"Emeklilik Hakkında Kanun"'da ölüm aylığının açık tanımı verilmemiştir. Ancak doktrinde yasanın çerçevesine göre, aile reisini yitirmeye göre kanunla belirlenmiş kaidede ve şartlarla sosyal güvenlik fonu vesaiti ile, himayesinde bulunan çalışma gücü bulunmayan aile fertlerine ödenen aylık nakit ödeniş şeklinde tanımlanmıştır.[554] Aile reisini yitirmeğe göre verilen ölüm aylığı şahsın başvurusu esasında Kanunun 14. maddesinde düzenlenmiş şartların mevcut olduğu durumlarda belirli süre için ve Kanunun 7. maddesine göre belirli yaşı doldurmuş şahıslara ömür boyu verilir (Mad. 32.3.).

2- Ölüm Aylığının Koşulları

Türk hukukunda ölüm aylığından yararlanacak hak sahiplerinin ölüm aylığını alabilmeleri için ilk koşul sigortalının ölümüdür. Ölüm ise biyolojik yönden yaşamın, yani yaşamsal işlevlerin tam ve kesin olarak sona ermesidir.[555] Ölen sigortalının hak

[550] SÜNGÜ, Yakup; Sosyal Güvenlik Reformu'nun Gelir Dağılımı Üzerinde Etkisi, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi Kasım Cilt: 20, Sayı: 4, Ankara, 2007, s. 47
[551] ALPER, Türkiye'de Sosyal Güvenlik, Sosyal Sigortalar, 4 Bası, İstanbul, 2003, s. 323
[552] GÜZEL-OKUR-CANİKLİOĞLU; Sosyal Güvenlik, 2009, s. 548
[553] ALIYEV, Pensiya Hukukunun Problemleri, s. 268-269
[554] ALİYEV; Sosyal Teminat, 2007, s. 268
[555] GÜZEL-OKUR-CANİKLİOĞLU; Sosyal Güvenlik, 2009, s. 548

sahiplerine ölüm aylığı bağlanabilmesi için bir kısmı sigortalıya, bir kısmı da hak sahiplerine ilişkin bazı koşulların gerçekleşmesi gerekmektedir.[556]

Sigortalının ölümünün şeklinin, nedeninin ve yerinin önemli olmadığı, herhangi bir nedenle ölmüş olması ölüm aylığı için aranan ölmüş olma faktörü açısından yeterli bir sebeptir.[557] Öncelikli koşul aile reisinin ölmüş olmasıdır. Yasada geçen aile reisinin yitirilmesi ifadesinden sigortalının ölümü veya gaipliği anlaşılmaktadır. Ölüm durumu ilgili kurum tarafından verilen belge veya mahkeme tarafından verilen kararla belirlenir.[558]

Azerbaycan Medeni Kanununu 40. Maddeye göre gaiplik kararı mahkeme tarafından verilir. Bunun için şahsın iki yıl içinde kayıtlı olduğu yerde bulunmaması ve ilgili kişilerin talepte bulunması aranmaktadır. Gaipliğine karar verilen şahıs için madde 41.'e göre ise şahsın ölmüş olarak ilan edilmesi gerekmektedir. Ölüm tehlikesi ve olasılığı olan hadiseden sonra kayıp olan veya altı ay haber alınamayan şahıs ölmüş olarak ilan edilir. Askeri operasyonlarla ilgili gaip olan ordu mensupları veya diğer şahıslar operasyonun bittiği tarihten en az iki yıl geçtikten sonra mahkeme aracılığı ile ölmüş ilan edilir. "Emeklilik Hakkında Kanun" dan da anlaşılacağı üzere şahsın ölmesi, gaipliğine karar verilmiş olması veya ölmüş ilan edilmesi hallerinden her biri ölüm aylığına imkân tanımaktadır.[559]

Yasanın 17.1. maddesine göre aile reisinin ölümüne göre verilecek ölüm aylığının alınabilmesi için, kanunun 12.1. maddesinde maluller için talep edilen hizmet süresi aranmıştır. Ancak, bu kanun yürürlüğe girdiği tarihe kadar ölüm aylığı alan şahıslar istisna edilmiştir. Toplam olarak hizmet süresi 5 yıldan az olmamak şartıyla, çalışma gücüne sahip olduğu yaş devrinin her tam yılı için 4 ay sigortalı

---

[556] OKUR, Ali Rıza, Sosyal Güvenlik Reformu: Uzun Dönemli Sigorta Dalları, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı-8, İstanbul, 2006, s. 118; ZAHAROV, Mihail,-TUÇKOVA, Elvera; Pravo Sotsialnogo Obespeçeniya Rossii, Uçebnik, Moskva, 2002, s. 268

[557] TUNCAY-EKMEKÇİ; Sosyal Güvenlik Hukuku, 2008, s. 389

[558] İSMAYILOV-MÜRŞÜDOV; Sosyal Teminat, 2001, s.123; ALİYEV; Sosyal Teminat, 2007, s. 269

[559] KERİMOV, Dahil; Aile Başçısını Yitirmeye Göre Emek Pensiyalarının Anlayışı, Geçit Dövründe Azerbaycan Respublikasında Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri, 15 Sayı, Bakü, 2006. s. 181-182

olması gerekir. Ordu mensuplarının[560] aile fertlerine ise aile reisini yitirmeğe göre, emekli aylığı ordu mensubunun hizmet süresi dikkate alınmadan verilir[561].

Ölüm aylığı için ilgili kişinin başvurusu aranmaktadır. İlgili şahıs kurumun istemekte olduğu belgeleri sunarak başvuruda bulunacaktır. Ölen sigortalının eşi için ölüm aylıklarında resmi nikâhlı olması aranmaktadır. Aksi takdirde ölüm aylığına olanak bulunmamaktadır.[562]

3- Ölüm Sigortasından Yararlananlar

a) Vefat Etmiş Veya Helak Olmuş[563] Sigortalının Varisleri

Vefat etmiş veya helak olmuş aile reisi sigortalının varisleri maluliyet aylığı talep hakkına sahiptirler. Bu hak sahiplerinin talep hakkı bulunması için vefat edenin tam teminatında olan veya ondan kendilerinin yaşayışı için daimi ve esas maddi kaynağı gibi yardım alan kişi olmaları gerekir. Sigortalının himayesinde olan aşağıdaki aile fertlerinin aile reisini yitirmeğe göre ölüm sigortasından emekli aylığı hakkı vardır: (Mad. 14.)

Vefat etmiş veya helak olmuş şahısların çocukları (Mad. 14.1.1.) maluliyet aylığı için başvuru hakkına sahiptirler. 18 yaşını doldurmamış çocuklar; baba, anne, karı/koca kanunun 7. maddesine uygun olarak belirlenen emekli yaşına gelmemişlerse veya I veya II grup malullerse; eğitim müesseselerinin örgün şubesinde eğitim alanlar, lakin en fazla 23 yaşına kadar bu haktan faydalanırlar.

---

[560] Ordu Mensupları-(Herbi Gullugçular)-Azerbaycan Cumhuriyetinin Silahlı Kuvvelerinde, Azerbaycan Cumhuriyetinin Müdafie Bakanlığında, Azerbaycan Cumhuriyetinin Milli Tehlikesizlik Bakanlığında, Azerbaycan Cumhuriyetinin İç İşler Bakanlığında, Azerbaycan Cumhuriyetinin Adliye Bakanlığında, Azerbaycan Cumhuriyetinin Olağanüstü Haller Bakanlığında, Azerbaycan Cumhuriyetinin Savcılığında, Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Sınır Hizmetinde, Azerbaycan Cumhuriyetinin Hususi Devlet Muhafıza Hizmetinde ve Azerbaycan Cumhuriyetinin mevzuatı ile kurulmuş diğer silahlı birliklerde hizmet eden askeri rütbeli şahsılardır.

[561] Askeri rütbelerden mahrum edilmiş ordu mensupları ve süreli gerçek askeri hizmet ordu mensupları istisna tutulmuştur.

[562] ALİYEV; Sosyal Teminat, 2007, s. 271

[563] Savaş hallerinde ölüm, şehitlik hali

Anne, baba, karı/koca emekli yaşına yani, erkekler 62 yaşına, kadınlar 57 yaşına gelmişlerse veya I veya II grup malul iseler ölüm aylığı alma hakkı olacaktır.(Mad.14.1.2.). Ayrıca, yaşından ve çalışma gücünden bağımsız olarak karı/koca veya dede, nine, erkek kardeş, kız kardeş vefat etmiş veya helak olmuş aile reisinin 8 yaşına gelmemiş çocuklarına, erkek veya kız kardeşlerine, torunlarına, himayesine alarak bakımını üstlenmişse (Mad.14.1.3.), bu haktan faydalanacaktır. Ancak bu kişinin aylık alabilmesi için çalışmıyor olması aranmaktadır.

Sigorta olunan, yasada öngörülmüş kaidede gaip ise veya ölmüş ilan edildiği durumlarda, (aynen aile fertleri vefat etmiş veya helak olmuş aile reisini aile fertleri ile eşit haklarla) ölüm sigortası alma hakkına sahiptirler.(Mad.14.2.) Ancak, 14.3. madde ile yapılan ayrık bir düzenleme de vardır.

Habersiz gaip veya ölmüş ilan edilen sigorta olunan döndüğü zaman veya bulunduğu yer aşikâr edildikte aile fertlerine ödenilen aile reisini yitirmeğe göre verilen ölüm sigortası aylığı durdurulur.

b) Üvey Baba/Anne, Üvey Oğul/Kızın Ölüm Aylığı

Üvey baba, üvey anne, üvey oğul, üvey kız yasanın 15. Madde hükmüne göre bu haktan faydalanmaktadırlar. Üvey baba ve üvey anne vefat etmiş üvey oğlunu en az 5 yıl eğitmiş ve bakımını üstlenmişse gerçek malulleri ile aynı düzeyde ölüm sigortasından faydalanırlar (Mad.15.1).

Aynı zamanda üvey oğlun ve üvey kızın da gerçek evlatlarla aynı düzeyde bu sigorta aracından faydalanarak ölüm aylığı alma hakkına sahibi oldukları yasanın ilgili maddesinde düzenlenmiştir (Mad. 15.2).

c) Evlatlık Alanların ve Evlatlık Verilenlerin Ölüm Aylığı

Evlatlığa alanlar gerçek anne baba ile, evlatlık verilenler de gerçek çocuklarla aynı düzeyde aynı şartlarla ölüm aylığından faydalanırlar (Mad. 16.2).

Aile reisini yitirmeğe göre, ölüm aylığı hakkı olan kişiler, Kanunun 14.1.1. maddesinde öngörülmüş şahıslar, evlatlığa verildikten sonra da bu hakkı korumaktadırlar. Yani vefat etmiş veya helak olmuş şahısların çocukları; belirlenen ölüm aylığını evlatlık verildikten sonra da koruyacaklardır (Mad.14.1.1.).

d) Ordu Mensuplarının Ailelerine Verilen Ölüm Aylığı

Ordu mensuplarının aile fertlerine aile reisini yitirmeğe göre emekli aylığı ordu mensubunun hizmet süresine bağlı kalmaksızın kararlaştırılır.[564] Aile reisini yitirmeğe göre ölüm aylığı aile reisi hizmet ettiği dönemde veya hizmetten bırakıldıktan en geç 3 ay geçene kadar veya bu süreden sonra, ancak hizmet ettiği dönemde aldığı darbe-(yaralanma, travma, kontuziya), hastalık neticesinde vefat ederse verilir. Ordu mensupları olan emeklilerin ailelerine ise aile reisi emekli maaşı aldığı dönemde veya emekli maaşı ödenilmesinin kesilmesinden 5 yıl süre geçene kadar vefat ederse aylık bağlanır. Askeri operasyonlar zamanı gaip ordu mensuplarının aile fertleri cephede helak olanların aile fertlerine eşit tutulur (Mad.17.2.).

Ordu hizmetinde bulunan bir şahsın 19 yaşında şehit olduğu varsayılarak, 14 yaşında olan kardeşinin ölüm aylığı hakkını örnekle açıklayabiliriz. Velileri yaşlılık aylığı almakta ve çalışma gücüne sahip olmamaktadırlar. Kardeşin şehit olan abisine göre ölüm aylığı alabilmesi için şahsın orduya gittiği tarihe kadar hiçbir yerde çalışmış olması aranmaktadır. Orduya gittiği tarihe kadar eğer çalışmamışsa kardeşi ölüm aylığı alamayacaktır.[565]

4- Ölüm Aylığı İçin Belgeler

Ölüm aylığı için müracaatta bulunan şahsın yaşını tasdik eden şahsiyet vesikası/nüfus cüzdanı, doğum hakkında belge, aile fertlerinin vefat etmiş aile reisi

---

[564] Askeri rütbelerden mahrum edilmiş ordu mensupları ve süreli gerçek askeri hizmet ordu mensupları istisna tutulmuştur.
[565] İSMAYILOV-MÜRŞÜDOV; Sosyal Teminat, 2001, s.155

ile akrabalık ilişkilerini onaylayan belge, aile reisini ölümü hakkında "Vatandaşlık Veziyyeti Aktları Devlet Geydiyyatı" organlarının (VVADG) belgesi veya onun kayıp olduğunu tasdik eden belge, aile reisini ölüm belgesinde yaşı bildirilmemişse yaşı hakkında belge, aile reisini sosyal hizmet süresini tasdik eden belgeler, aile reisini maaşı hakkında belge takdim edilmelidir.

Yukarıda sayılanların dışında zaruri olursa yaşı 18'den 23'e kadar olan aile bireylerinin tahsil müesseselerinin örgün şubesinde eğitim aldıklarını tasdik eden belge; vefat edenin 8 yaşına gelmemiş çocuklarına, kardeşlerine, veya torunlarına hizmet eden anne/baba, karı/koca, dede/nine ve kardeşlerinin çalışmadığı hakkında belge, müddetli askeri hizmette olan askeri mensupların ailelerine emekli aylığı için verilen dilekçeye askeri birlikten veya il askeri şubeden, Savunma Bakanlığının idare ve kurumlarından askeri mensubun ölümünü, tarihini ve sebebini veya kayıp olduğuna ilişkin belge; aile reisi askeri hizmetten bırakıldıktan 3 ay keçenden sonra vefat etmişse ve onun ölümü askeri hizmet döneminde yaralanma, darbe veya hastalık neticesinde gerçekleşmişse tıbbi sosyal eksper komisyonu raporu istenmektedir.

5- Ölüm Aylığının Hesaplanması

"Emeklilik Hakkında Kanunun" yürürlüğe girmesinden evvel yürürlükte olmuş mevzuat üzere sigortalının (vefat etmiş aile reisini) Kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kazanılmış hakları (hizmet süresi, maaşı ve sosyal sigorta göstericileri) dikkate alınır. Vefat eden aile reisini 01.01.2006 tarihine kadar emekli aylığı Kanunun 12. maddesine uygun olarak uygun hizmet süresi var ise, yeni kanun yürürlüğe girene kadar yürürlükte olmuş mevzuata uygun olarak hesaplanır. Hesaplanmış meblağın yeni Kanuna göre dönüştürme yapılarak emekli aylığının bütçe/baza hissesi düşülür ve kalan meblağ kanun yürürlüğe girene kadar kazanılmış sigorta hissesi olarak belirlenir. Sonra ise, yeni Kanun yürürlüğe girdiği tarihten sigortalının bireysel hesabının sigorta ve fon/yığım hissesinde biriken meblağ da dikkate alınarak aile reisini yitirmeye göre ölüm aylığının umumi meblağı belirlenir.

Ölüm sigortasına göre emekli aylığının bütçe (baza) hissesinin meblağı her iki velisini yitirmiş çocukların ve vefat etmiş tek yaşayan annenin çocuklarının her biri için ve vefat etmiş aile reisini bir aile bireyi oldukta veya bu kanunun 14.1. maddesine esasen ölüm aylığı hakkı olan bir aile bireyi kalmışsa bu şahıs için yaşa göre emekli aylığının bütçe (baza) hissesinin %100 oranı meblağında, diğer aile bireylerinin her biri için ise yaşa göre emekli aylığının bütçe (baza) hissesinin %50 oranı meblağında hesaplanır (Mad. 18/1).

Örneğin, vefat eden sigortalının himayesinde 23 Şubat 1992 ve 18 Ekim 1998 doğumlu çalışma gücünden yoksun aile bireylerine birlikte 75 manat baza/bütçe kısmı (aile bireyinin her biri için yaşlılık aylığının bütçe hissesinin %50 oranında (75 manat x %50 x 2 kişi) ve ödenen sigorta primlerine göre 53 manat sigorta hissesi (çalışma gücünden yoksun her bireye sigorta hissesi 26,5 manat x 2 çalışma gücü olmayan aile bireyi) olmakla 128 manat meblağında ölüm aylığı iki kişiye ödenecektir.

Ölüm sigortasına göre emekli aylığının sigorta hissesinin çalışma gücü olmayan aile fertlerinin her birine düşen meblağı bu Kanunun 13.3. maddesinde öngörülmüş maluliyete göre emekli aylığının sigorta hissesinin hesaplanması mekanizmine uygun olarak hesaplanmış meblağın çalışma gücü olmayan aile bireylerinin sayına bölünmesi yolu ile belirlenir(Mad. 18/2).

Yukarıdaki örnekten yola çıkarak, aile bireylerinden 23 Şubat 2010 tarihinde 18 yaşını dolduran kişi eğitim kurumlarında örgün eğitim almadığı için ona verilen 64 manat ölüm aylığı 18 yaşının tamam olduğu aydan sonraki ayın 1'den durdurulacaktır. Diğer aile bireyine 18.1. maddesine göre 75 manat bütçe/baza hissesi (bir aile bireyi yararlanacağı için bütçe hissesinin %100 oranında) ve sigortalının ödemiş olduğu sigorta primlerine göre ödenecek 53 manat sigorta hissesi olarak toplam 128 manat meblağında ölüm aylığı alacaktır.

İlk aşamada vefat eden aile reisini ölüm günü tarihine kadar Kanunun 12. maddesine göre maluliyet aylığı için talep edilen hizmet süresini doldurmuş olması

aranır. Her iki velisini yitirmiş çocukların vefat etmiş velilerinden birinin veya her ikisinin birlikte Kanunun 12. maddesine esasen ölüm aylığı için talep olunan hizmet süresi yeterli ise onlara bu Kanunun şartları dâhilinde aile reisini yitirmeye göre aylık ödenilir. Ölüm aylığının hesaplanmasını aşağıdaki örneklerle de açıklayabiliriz[566].

Örnek 5. 16 Ocak 2010 tarihinde vefat etmiş 43 yaşlı sigortalının 14 yıl hizmet süresi bulunmaktadır. Ölüm aylığının tayini için sigortalının 9 yıl 4 ay hizmet süresi bulunmaktadır. (Genel kural gereğince ölüm aylığı için en az 5 yıl hizmet süresi ve çalışma gücüne sahip olduğu her tam yıl için 4 ay çalışmış ve sigorta primi ödenmiş olması aranır. 43 yaş-15 yaş çalışma gücü bulunmayan yaş devri=28) x 4 ay = 112 ay = 9 yıl 4 ay). Bu durumda sigortalının aile bireyleri ölüm aylığından yararlanacaklar.

Örnek 6. 59 yaşlı sigortalının 21 Şubat 2010 ölüm tarihinde 11 yıl hizmet süresi bulunmaktadır. Sigortalı için aranan süre çalışma gücüne malik olduğu dönem için 14 yıl 8 aydır. (59 yaş -15 yaş[567] = 44) x 4 ay = 176 ay = 14 il 8 ay). Sigortalı bu süreyi doldurmadığı için aile bireyleri ölüm aylığından yararlanamayacaklar.

Ölen sigortalı yaşlılık veya maluliyet aylığına sahip idiyse, aile bireyleri için sigortalının aldığı aylığın sigorta hissesi aile bireylerine bölünecektir. Örneğin, yaşlılık aylığı alan sigortalının aylığının sigorta hissesi 64,80 manat ve vefat ettiği 20 Ocak 2010 tarihinde çalışma gücünden yoksun 3 aile bireyi bulunmaktadır. Bu durumda 64,80 manat 3 kişi arasında paylaştırılacaktır. (64,80 manat / 3 nefer =21,60 manat). Ölüm aylığının meblağı bütçe/baza hissesinden ve sigorta hissesinden oluşmaktadır. Yukarıdaki örneğe göre 3 aile bireyinin alacağı toplamı 177,30 manat olarak hesaplanacaktır. (37,5 manat yaşlılık aylığının bütçe/baza hissesinin %50 oranı x 3 kişi) + (21,60 manat her birine verilen sigorta hissesi x 3 kişi) = 177,30 manat.

---

[566] Örnekler Sosyal Güvenlik Fonu sayfasından alınmıştır.

[567] Azerbaycan İş Kanununu 42. Madde 3. Fıkraya göre, ancak 15 yaşını doldurmuş şahıslar iş sözleşmesinin tarfı olur ve adına sigorta primi ödenir. 15 yaşından küçükler çalışma gücünden yoksun yayılmaktadır.

Ölüm sigortasına göre emekli aylığının meblağı Kanunun 18.1. ve 18.3. maddelerine uygun olarak hesaplanmış ölüm sigortasına göre emekli aylığının bütçe (baza) hissesinin ve ölüm sigortasına göre emekli aylığının sigorta hissesinin meblağlarının toplamına eşittir.(Mad.18/4) Vefat etmiş sigorta olunanın ve emekli aylığının fon (yığım) hissesi sigortalının bireysel hesabının fon (yığım) hissesinde olan vesaitler yasaya uygun kaidede onun varisleri arasında eşit bölünür. (Mad.18/5)

Sigorta olunanın veya emekli aylığının fon (yığım) hissesi "tayin olunmamış emeklinin" varisleri olmadığı durumlarda, onun bireysel hesabının fon (yığım) hissesinde olan vesaitler ve emekli aylığının fon (yığım) hissesi üzere alınmamış vesaitler yetkili kurumun bütçesinin gelirlerine eklenir (Mad.18/6).

Ölüm aylığından faydalanacak şâhısa verilecek olan ve vefatıyla ilgili alınmamış ölüm aylığının ödenmesi mülki mevzuatta belirlenen kaidede ödenilir (Mad.42.1.). Vefat eden sigortalının ailesine vefatı tarihine yaşlılık aylığının bütçe/baza hissesinin üç misli meblağında defin için muavenet verilir (Mad.42.2). Defin işlemlerini aile fertlerinden başka birisi yapmışsa defin muaveneti bu şahıslara ödenilir. (Mad.42.3) Defin için muavenetin ödenişinin maliyeleştirilmesi emeklilik aylığının mali kaynaklarına uygun kaidede gerçekleştirilir (Mad.42.3).

6- Cenaze Yardımı

"Sosyal Sigortalar Hakkında Kanun" da ayrı bir kısa vadeli sigorta dalı olarak "Defin Sigortası" adı altında cenaze yardımı düzenlenmiştir. Cenaze yardımı, yasayla belirlenmiş kesin meblağda adına sosyal sigorta primi yatırılan şahsın vefat etmesiyle himayesinde olan aile bireylerine verilir. Bunlar, vefat edenin eşi, 18 yaşını doldurmamış veya çalışma gücü olmayan çocukları, kardeşleri, malulleri, dede veya nine olarak yönetmelikte belirtilmiştir. Ayrıca, aile bireyleri dışında vefat edenin defin işlemlerini üstlenen kişi bu ödemeyi alma hakkına sahiptir. Serbest olarak yaşama kaynağı bulunan, maaş, emekli maaşı ve diğer gelirleri olan aile bireyleri vefat eden şahsın himayesinde olan kişiler kapsamına dâhil edilmemektedir.

Hamileliğin 180 gününden önce çocuk düşüğü durumunda ödeme verilmemektedir. Süreli askeri hizmete çağırılan işçi veya aile bireyi öldüğü durumda başvuru sonucu ödeme tanınır. Orta, yüksek ve doktora eğitimleri klinik ordinatura, teknik meslek okullarında eğitim alan şahsın kendisi veya aile uzvu vefat ettikte defin için verilen muavenet sigortalı işçiyle eşit kaidede ve miktarda verilir.

"Zorunlu Devlet Sosyal Sigorta Ödemelerinin Ve Emek Kabiliyetini Geçici Yitirmiş İşçilere İşverenin Vesaiti Hesabına Ödenilen Muavenetinin Hesaplanması Ve Ödenilmesi Hakkında Yönetmelik"in 114. Maddesine göre, sigorta ödemesinin alınması için bazı belgelere ihtiyaç bulunmaktadır. Ödemeyi kararlaştıran kurula VVAG (Vatandaşların Veziyyetinin Akdi Geydiyyatı) organları tarafından verilmiş ölüm hakkında tutanak, oturduğu binanın bağlı bulunduğu idari yönetim müdürlüğü veya köy icra organı ve diğer organlardan alınan ölenin onun himayesinde olduğunu tasdik eden belge teslim edilmektedir. Bu belgelere istinaden, ödeme miktarı belirlenir ve belgeler muhasebe servisine gönderilir.

"Emeklilik Hakkında Kanun"a göre vefat eden sigortalının ailesine vefatı tarihine yaşlılık aylığının bütçe (baza) hissesinin üç misli meblağında defin için muavenet verileceği düzenlenmiştir (Mad.42.2). Ancak Cumhurbaşkanın 22 Ocak 2007 tarihli "Ahalinin Sosyal Güvenliğinin Güçlendirilmesi İle Bağlı İlave Tedbirler Hakkında Serencam" ile bir kerelik verilen yardımın meblağı 65 manat net olarak belirlenmiştir.

Defin işlemlerini aile fertlerinden başka birisi yapmışsa defin muaveneti bu şahıslara ödenilir (Mad.42.3). Defin için muavenetin ödenişinin maliyeleştirilmesi emeklilik aylığının mali kaynaklarına uygun kaidede gerçekleştirilir (Mad.42.3). Cumhurbaşkanının serencamı ile cenaze yardımı belirli dönemlere enflasyon durumuna göre arttırılması mümkündür.

Türk Hukukunda ise, iş kazası veya meslek hastalığı sonucu veya sürekli işgöremezlik geliri, malullük, vazife malullüğü veya yaşlılık aylığı almakta iken veya kendisi için en az 360 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası primi bildirilmiş olup,

ölen sigortalının hak sahiplerine Kurum Yönetim kurulu tarafından belirlenip Bakan tarafından onaylanan tarife üzerinden onaylanan tarife üzerinden cenaze ödeneği ödenir.[568]

L- Uzun Vadeli Sigorta Aylıklarına İlaveler

1- Uzun Vadeli Sigorta Aylıklarının Bütçe (Baza) Hissesine İlaveler

Azerbaycan'ın Milli Kahramanlarının aile fertlerinin (Kanunun 14-16. maddelerine uygun olarak) emekli aylığının bütçe (baza) hissesinin üzerine yaşlılık aylığının bütçe (baza) hissesinin %100 oranı, şehitlerin aile fertlerinin (Kanunun 14-16. maddelerine uygun olarak) emekli aylığının bütçe (baza) hissesinin üzerine yaşa göre emekli aylığının bütçe (baza) hissesinin %85 oranı meblağında ilave yapılır.(Mad.19.1)

Emekli aylıklarının bütçe (baza) hissesinin üzerine aşağıdaki ilaveler yapılmaktadır.

- Bakmakla yükümlü olduğu çalışma gücü olmayan aile fertleri olan çalışmayan I ve II grup malullere veya sağlık imkânları sınırlı 18 yaşına kadar şahıslara, aynı zamanda himayesinde aile reisini yitirmeğe göre pensiya ile temin edilmeli şahıslara ait edilen çalışma gücü olmayan aile fertleri olan işlemeyen ordu mensupları sırasından olan emeklilere ailenin çalışma gücü olmayan her üyesi için yaşlılık aylığının bütçe (baza) hissesinin %5'i oranında ilave yapılır(Mad.19.2.1.).

- I grup malullere veya sağlık imkânları sınırlı 18 yaşına kadar şahıslara hizmet için yaşlılık aylığının bütçe (baza) hissesinin %10 oranı meblağında ilave hesaplanır ve emekli aylığına eklenir(Mad. 19.2.2.).

[568] ŞAKAR, Sosyal Sigortalar, 2009, s. 280

- Siyasi baskılara maruz kalarak sonradan hakkında beraat kararı verilen şahıslara yaşlılık aylığının bütçe (baza) hissesinin % 10'u oranında emekli aylığına ilave ödeme yapılır (Mad.19.2.3.).

- Savaşan ordunun terkibinde hizmet etmiş savaş iştirakçilerine (2. Dünya savaşı iştirakçileri istisna olmakla), savaş operasyonu sürdürülen ülkede askeri hizmet borcunu yerine getirmiş ordu mensuplarına yaşlılık aylığının bütçe (baza) hissesinin % 10'u meblağında maaşına ilave yapılmaktadır.(Mad. 19.2.4.) Kanunun 19.2.7. maddesi düzenlemesine göre bu maddede öngörülmüş ilaveden yararlanacak şahsa tercih hakları bulundukta, yalnız biri ve daha yüksek oranda bulunan ilave hakkından yararlandırılır.

- Savaş malullerinin (2. Dünya Savaşı malulleri istisna olmakla) ve savaş iştirakçileri sırasından olan malullerin yaşlılık aylıklarına tespit edilen malullük grubuna göre ilaveler yapılır. I grup malullere yaşlılık aylığının bütçe (baza) hissesinin % 100 oranı meblağında, II grup malullere yaşlılık aylığının bütçe (baza) hissesinin 70 % oranı meblağında, III grup malullere yaşlılık aylığının bütçe (baza) hissesinin % 50 oranı meblağında ilaveler ödenmektedir (Mad. 19.2.5.).

- Dünya Savaşı iştirakçileri ve malullerine farklı oranlarda ilaveler belirlenmiştir. Savaş iştirakçilerine (savaş malulleri istisna olmakla) yaşlılık aylığının bütçe (baza) hissesinin % 50 oranı meblağında ilaveler ödenir. Ayrıca, I grup malullere yaşlılık aylığının bütçe (baza) hissesinin % 140 oranı meblağında, II grup malullere yaşlılık aylığının bütçe (baza) hissesinin % 110 oranı meblağında, III grup malullere yaşlılık aylığının bütçe (baza) hissesinin % 90 oranı meblağında maaş ilavesi ödenir. (Mad.19.2.6.) Kanunun 19.2.7. maddesi düzenlemesine göre bu maddede öngörülmüş ilaveden yararlanacak şahsa yalnız biri ve daha yüksek olan ilave verilir.

2- Hizmet Süresine Göre Uzun Vadeli Sigorta Aylıklarına İlaveler

Emekli olmuş sigortalıya, yapmış olduğu hizmet süresine göre, kanunun 20.1. maddesi kapsamında emekli aylıklarına ek ilaveler yapılması düzenlenmiştir.

a) Azerbaycan ve Nahçıvan Millet Meclis Üyeleri

Emekli aylığı yaşına gelmiş veya emeklilik yaşını doldurmadan malul olmuş geçmiş milletvekilleri ilavelerden faydalanacaklar. Ancak, mahkemenin kesinleşmiş hükmü esasında milletvekilliğinden mahrum edilmiş ve Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin ve Nahçıvan Muhtar Cumhuriyetinin Ali Meclisinin toplantılarında sebepsiz iştirak etmediği için milletvekili yetkilerini yitirmiş milletvekilleri istisna edilmişlerdir. (Mad. 20.1.1.) Madde hükmü gereğince yararlanacak şahısların emekli aylıklarına Azerbaycan Cumhuriyeti Millet Meclisinin faaliyette olan milletvekillerinin ve Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti Ali Meclisinin faaliyette olan milletvekillerinin maaşının maaşlarındaki sonraki artışlar da dikkate alınarak, % 80 oranı ile kanunla düzenlenen emekli aylığı meblağı arasındaki fark kadar ilave ödenilir. (Mad.20.2.)

Madde 20.1.1. de öngörülmüş şahısların hizmet süresine (stajına) göre emekli aylıklarına ilaveler Azerbaycan Cumhuriyeti ve Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti milletvekilinin orta aylık maaşı, onun son 12 ay süre esas alınarak Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisten aldığı vazife maaşının ve Nahçıvan Muhtar Cumhuriyetinin Ali Meclisinden aldığı vazife maaşının ve zorunlu devlet sosyal sigortasına celp edilen bütün ödenişlerin ceminin 12'ye bölünerek belirlenir (Mad.20.10.).

İlgili kişi geçmiş milletvekili süresinde Azerbaycan Milli Meclisinin başkanı, başkanın 1. yardımcısı, başkanın yardımcısı, komite ve komisyon başkanı veya yardımcısı, Nahçıvan Meclisinin başkanı, başkanın birinci yardımcısı, başkanın yardımcısı, komisyon başkanı veya yardımcısı görevi yürütmüştür. Emekli yaşına

gelmiş veya emeklilik dolmadan malul olmuş ise onun emekli aylığına sonradan yapılacak artışlarda Azerbaycan Nahçıvan Milli Meclisinin başkanı, başkanın birinci yardımcısı, başkanın yardımcısı, komisyon başkanı veya yardımcısı maaşının, maaşındaki sonraki artışlar da dikkate alınarak, % 80 oranı meblağı miktarı ile kanunla düzenlenen emekli aylığının meblağı arasındaki fark kadar ilave ödenilir (Mad.20.3.).

Milli Meclisin milletvekili veya geçmiş milletvekili, Nahçıvan Meclisinin milletvekili veya geçmiş milletvekili vefat ettikte, onun aile reisini yitirmeğe göre ölüm sigortası almak hakkı olan aile fertleri için (Mad.20.1.2.), milletvekilinin maaşının %80 oranı miktarının aile fertlerinin sayına olan oranı şeklinde belirlenen meblağla kanunla düzenlenen ölüm sigortasına göre emekli aylığının meblağı arasındaki fark kadar emekli aylığına ilave ödenilir.(Mad. 20.4.)

Madde 20.1.2. öngörülmüş şahısların hizmet Süresine göre emekli aylıklarına ilaveler Azerbaycan ve Nahçıvan milletvekilinin orta aylık maaşı, onun son 12 ay süresinde ilgili olarak Azerbaycan Milli Meclisinden aldığı vazife maaşının ve Nahçıvan Meclisinden aldığı vazife maaşının ve zorunlu devlet sosyal sigortasına celp edilen bütün ödenişlerin ceminin 12'ye oranı yolu ile belirlenir (Mad.20.10.).

Emekliliğe ayrılmış ve vefat etmiş Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin geçmiş milletvekilleri ve Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti Ali Meclisinin geçmiş milletvekillerinin aile fertleri için onun emekli aylığının (hizmet süresine/süresine göre ilavelerle birlikte) tam meblağının aile fertlerinin sayına olan oranı şeklinde belirlenen meblağla kanunla düzenlenen ölüm aylığına göre emekli aylığının meblağı arasındaki fark kadar emekli aylığına ilave olarak ödenilir (Mad.20.5.).

Azerbaycan Cumhuriyeti Merkezi Seçki Komisyonunun üyesi ve Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti Merkezi Seçki Komisyonunun üyesi olmuş şahısların emekli aylığına, yasanın düzenlemesine göre Azerbaycan Cumhuriyeti Merkezi Seçki Komisyonunun faaliyette olan üyesinin ve Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti Merkezi Seçki Komisyonunun faaliyette olan üye maaşının % 80 oranı miktarı ile kanunla

düzenlenen emekli aylığının meblağı arasındaki fark kadar ilave ödenilir.(Mad. 20.1.3. ve Mad. 20.6.)

b) Hâkim ve Savcılık Organlarında Çalışanlar

Emekli yaşına gelmiş veya bu yaşı doldurmadan malul olmuş hâkimlere (20.1.4) hizmet sürelerine göre maaşlara yapılan sonraki artışlar da dikkate alınarak, ilaveler ödenmektedir (Mad.20.7.).

- 5 yıl görev yapmış görevden ayrılmış hâkimlere vazifesinde aldıkları 5 yılın orta aylık maaşının 45 oranı miktarında (Mad.20.7.1.), ilave ödenir.

- 5 yıldan 10 yıla kadar hâkim çalışmış geçmiş hâkimlere, görevde aldıkları istenilen 5 yılın orta aylık maaşının %45 oranı miktarında, 5 yıldan yukarı hâkimlik süresinin her yılı için bu orta aylık maaşının 2 oranı miktarında ek ilave ödenir (Mad.20.7.2).

- 10 yıldan yukarı hâkim çalışmış geçmiş hâkimlere hâkim vazifesinde aldıkları istenilen 5 yılın orta aylık maaşının % 55 oranı miktarında, 10 yıldan yukarı hâkimlik süresinin her yılı için bu orta aylık maaşının % 5 oranı miktarında ilave olunarak, lakin bu orta aylık maaşının % 80 oranı miktarından çok olmamak şartıyla belirlenen meblağla kanunla düzenlenen emekli aylığının meblağı arasındaki fark kadar (Mad.20.7.3.) ilave ödenilir.

Savcılık çalışanları da ilavelerden faydalanmaktadırlar. Madde 20.1.5.'te, kanunun 9.4. maddesine atıf yaparak, bu madde kapsamında belirlenen savcılık çalışanlarını yani, savcılık organlarında en az 25 yıl hizmet etmiş savcılık çalışanları ve yaşlılık nedeniyle savcılık organlarından emekliliğe ayrılan, genel olarak 25 yıl veya daha çok hizmet süresi bulunan ve bu sürenin en az 12 yıl 6 ayını savcılık organlarında çalışmış kişiler (mad. 20.1.5. ve Mad. 9/4) ve yasayla belirlenen yaş sınırını doldurmuş veya bu yaşa gelene kadar malul olmuş savcılık çalışanları (Mad.20.1.5-1.) ilave ödemelerden yararlandırılmışlardır.

Ödeme oranının düzenlendiği 20.8. maddesinin atfına göre 20.1.5. ve 20.1.5-1. maddelerinde belirlenen savcılık çalışanlarının emekli aylıklarına ilaveler savcılık organlarında hizmetin son 24 ayı veya istenilen mütemadi 60 ayı süresindeki maaşının orta aylık meblağından, maaşındaki sonraki artışlar da dikkate alınarak, aşağıdaki kaideye uygun şekilde ek ödeme yapılır:

- Savcılık organlarında 5 yıl hizmet etmiş savcılık çalışanlarına orta aylık maaşının % 45 oranı meblağında ilave verilir. (Mad. 20.8.1.)

- Savcılık organlarında 5 yıldan 10 yıla kadar hizmet etmiş savcılık çalışanlarına orta aylık maaşının % 45 oranı meblağında, 5 yıldan yukarı savcılık çalışanı süresinin her yılı için orta aylık maaşının 2 oranı miktarında ek ödeme yapılır (Mad.20.8.2.).

- Savcılık organlarında 10 yıldan yukarı hizmet etmiş savcılık çalışanlarına orta aylık maaşının % 55 oranı meblağında, 10 yıldan yukarı savcılık çalışanı süresinin her yılı için bu orta aylık maaşının % 5 oranı meblağında ilave olunur. Ancak, orta aylık maaşının % 80 oranı meblağından çok olmamak kaydıyla belirlenen meblağla kanunla düzenlenen emekli aylığının meblağı arasındaki fark kadar ilave ödenilir (Mad.20.8.3.).

Savcılık çalışanı veya savcılık çalışanı gibi Kanunla belirlenen emekli aylığına ilaveleri almak hakkı olan emekli vefat ettikte, onun aile reisini yitirmeğe göre ölüm aylığı hakkı olan aile bireyleri (Mad.20.1.5-2.) vefat etmiş savcılık işçisinin hizmet süresine göre alması gereken veya emekli gibi aldığı emekli aylığı ve emekli aylığına ilavenin% 80 oranı miktarında aile fertlerinin sayına olan oranı şeklinde belirlenen meblağla kanunla düzenlenen ölüm sigortasına göre emekli aylığının meblağı arasındaki fark kadar emekli aylığına ilave ödenilir (Mad.20.8-1.).

c) Azerbaycan ve Nahçıvan Ombudsmanı

Azerbaycan Cumhuriyetinin İnsan hukukları üzere müvekkili (ombudsman[569]) ve Nahçıvan Cumhuriyetinin İnsan hukukları üzere müvekkili (ombudsman) vazifesinde çalışmış şahısların (Mad.20.1.6), emekli aylıklarına faaliyette olan müvekkil (ombudsman) için belirlenen vazife maaşının % 80 oranı meblağı ile kanunla düzenlenen emekli aylığının meblağı arasındaki fark kadar ilave ödenilir (Mad.20.9.).

d) Devlet Memurlarının Emekli Maaşına İlaveler

"Devlet Kulluğu Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununa uygun olarak inzibati ve yardımcı vazifeler üstlenen, aynı zamanda 18 Ekim 1991 yılından bu yasanın yürürlüğe girmesi tarihine kadar yasama, icra ve mahkeme hâkimiyeti organlarında ve icra hâkimiyeti organının düzenlediği liste üzere 18 Ekim 1991 tarihine kadar devlet, Sovyet İcra organlarında ve Sovyet Partisi organlarında hizmet etmiş Azerbaycan vatandaşlarının (Mad.20.1.7.) emekli aylıklarına aşağıda belirtildiği üzere ilaveler yapılacaktır. Ancak Azerbaycan Cumhuriyetinin vatandaşlığından çıkması ile bağlı devlet hizmetine hitam verilmiş devlet memurları ve devlet hizmetinde olan şahıslar Madde 20.1.7. kapsamında düzenlenen kişilerin istisnası olarak belirtilmiştir.

Başbakanı ve Başbakanın yardımcıları, Nahçıvan Başbakanı ve Başbakanın yardımcıları, merkezi icra hâkimiyeti organının rehberi ve rehberinin yardımcıları, Nahçıvan merkezi icra hâkimiyeti organının rehberi ve rehberinin yardımcıları, yerli icra hâkimiyeti organının rehberi (başçısı) vazifelerini yöneten şahıslar (Mad.20.1.9.) yasanın emekli aylığına ilaveler alacak çalışanları kapsamındadırlar.

Her iki maddede (Mad.20.1.7. ve mad.20.1.9.) öngörülmüş şahıslara hizmet süresine göre emekli aylığına ilavelerin verilmesi için devlet memurunun hizmet

[569] Kamu Denetçisi

süresinin muayyenleştirilmesi kaidesi ve devlet aylığının hesaplanmasına ilişkin esaslar ilgili icra organı tarafından belirlenir (Mad.20.12.).

Yukarıda belirttiğimiz 20.1.7. ve 20.1.9. maddelerinde öngörülmüş şahısların emekli aylığına ilaveler devlet hizmetinin son 24 ayı veya istenilen mütemadi gelen 60 ayı süresindeki devlet aylığının orta aylık meblağından, devlet maaşındaki sonraki artışlar da dikkate alınarak aşağıdaki kurala göre belirlenmektedir (Mad. 20.11).

Kamu personeli olarak görevinde 5 yıl hizmet süresi olan şahsa devlet aylığının orta aylık meblağının % 45 oranında ilave yapılır.(Mad. 20.11.1.)

Kamu personeli olarak görevinde 5 yıldan 10 yıla kadar hizmet süresi olan şahsa-devlet aylığının orta aylık meblağının % 45 oranı miktarında, 5 yıldan yukarı hizmet süresinin her yılı için devlet aylığının orta aylık meblağının 2 oranı miktarında ilave olunur. (Mad.20.11.2.)

Kamu personeli olarak görevinde 10 yıldan yukarı hizmet süresi olan şahsa devlet aylığının orta aylık meblağının % 55 oranı miktarında, 10 yıldan yukarı hizmet süresinin her yılı için devlet aylığının orta aylık meblağının % 5 oranı miktarında ilave olunarak, lakin devlet aylığının orta aylık meblağının % 80 oranı miktarından çok olmamak şartı ile belirlenen meblağla kanunla düzenlenen emekli aylığının meblağı arasındaki fark kadar ilave ödenilir. (Mad. 20.11.3.)

Devlet memuru veya devlet memuru gibi kanunla belirlenen emekli aylığına ilaveleri almak hakkı olan emekli vefat ettikte, onun aile reisini yitirmeğe göre emekli aylığı (ölüm aylığı) almak hakkı olan aile fertleri[570], (Mad.20.1.8.) ve kanunun 20.1.9. maddesinde öngörülmüş şahıslar veya bu şahıslar sırasından emekli aylığına ilaveleri almak hakkı olan emekliler vefat ettikte, onların aile reisini yitirmeğe göre emekli aylığı almak hakkı olan aile fertleri, (Mad.20.1.10.) ilavelerden faydalanmaktadırlar.

[570] Azerbaycan Cumhuriyetinin vatandaşlığından çıkması ile bağlı devlet kulluğuna son verilmiş devlet memurlarının aile fertleri istisna olmakla

Vefat etmiş devlet memurunun[571] hizmet süresine göre alması gereken veya emekli gibi aldığı emekli aylığı ve emekli aylığına yapılan ilavenin % 80 oranını miktarı aile bireyleri sayına eşit bölünür. Kişi başına verilecek meblağla, kanunla düzenlenen ölüm sigortasına göre emekli aylığının meblağı arasındaki fark kadar emekli aylığına ilave ödenilir. (Mad. 20.13.)

e) Ordu Mensuplarının Emekli Aylıklarına İlaveler

Ordu mensuplarının emekli aylıklarına yapılan ilaveler üç ayrı maddede düzenlenmiştir. (EmekPen.K. Mad.20.1.11- Mad.20.1.12- Mad.20.1.13).

aa) Ordu Mensuplarının Yaşlılık Aylıklarının İlaveleri

Birinci grup ilavelerden faydalanan şahıslar Kanunun 9.5. maddesinde yaşlılık aylığı belirlenen ordu mensuplarıdır.(Mad.20.1.11). Ordu mensuplarının yaşlılık sigortası 9.5. maddede düzenlenmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, askeri hizmetinden ayrılana kadar 20 takvim yılı ve daha çok ordu hizmeti yapmış ordu mensupları (Mad.9.5.1), askeri hizmetinden terhis edilmiş, 25 takvim yılı ve daha çok genel hizmet dökümü olan ve en az bu sürenin 12 yıl 6 ayını askeri hizmette sürdürmüş şahıslar (Mad.9.5.2.), askeri hizmetten hastalığına veya sıhhatine ve yürütmüş olduğu işin kaldırılması nedeniyle görevini bırakmış ve ayrıldığı gün 45 ve daha çok yaşı, 25 takvim yılı ve daha çok genel hizmet süresi olan ve bu sürenin en az 12 yıl 6 ayını askeri hizmette sürdürmüş kişiler (Mad.9.5.3), askeri hizmet süresi Çernobil AES-de kazanın neticelerinin aradan kaldırılması işlerinde göçürme alanında iştirak etmiş ordu mensupları (Mad.9.5.4.) ilavelerden aşağıda yer alan kaideler kapsamında yararlanacaklar. Ordu rütbelerinden mahrum edilmiş ordu görevlileri (askeri kullukçular) ve süreli hakiki ordu hizmeti yapanlar bu gruba dâhil değildir.

[571] Kanunun 20.1.7. ve 20.1.9. maddeleri kapsamında düzenlenen sigortalılar

Yaşlılık aylığına ilaveler teminat harçlığındaki sonraki artışlar dikkate alınarak, aşağıdaki kaidede belirlenir (Mad.20.14):

Askeri hizmetten ayrılana kadar 20 takvim yılı ve daha çok askeri hizmet etmiş ordu mensuplarına 20 yıl askeri hizmet için ilgili teminat harçlığının %50 oranı, yaşına veya hastalığına göre askeri hizmetten ayrılanlara ise % 55 oranı, 20 yıldan yukarı askeri hizmetin (askeri hizmetin muaf/güzeştli sayılan hissesi dikkate alınarak) her yılı için ilgili teminat harçlığının %3 oranı miktarında ilave yapılır.(Mad.20.14.1)

Askeri hizmetten yaşa göre terhis edilmiş, 25 takvim yılı ve daha çok umumi iş süresi olan, bu süresin azı 12 yıl 6 ayını askeri hizmette bulunmuş şahıslara ilgili teminat harçlığının %50 oranı ve 25 yıldan yukarı askeri hizmetin (askeri hizmetin muaf sayılan hissesi dikkate alınarak) her yılı için ilgili teminat harçlığının % 1 oranı miktarında ilave edilir.(Mad.20.14.2)

Askeri hizmetten hastalığına veya sağlamlığının sınırlı imkanlarına ve kadro sınırlamasına göre terhis edilmiş ve terhis edildiği gün 45 ve daha çok yaşı, 25 takvim yılı ve daha çok umumi iş süresi (hizmet süresi) olan, bu süresin azı 12 yıl 6 ayını askeri hizmette bulunmuş şahıslara ilgili teminat harçlığının-55 oranı ve 25 yıldan yukarı askeri hizmetin (askeri hizmetin muaf/güzeştli sayılan hissesi dikkate alınarak) her yılı için ilgili teminat harçlığının % 1 oranı miktarında ilave yapılır. (Mad.20.14.3.)

Askeri hizmette 15 yıl süresi olan ve Çernobil AES-de kazanın neticelerinin aradan kaldırılmasında iştirak etmiş ordu mensuplarına ilgili teminat harçlığının % 50 oranı ve 15 yıldan yukarı askeri hizmetin (askeri hizmetin muaf/güzeştli sayılan hissesi dikkate alınarak) her yılı için ilgili teminat harçlığının % 3 oranı miktarında ilave olunarak muayyen edilen meblağla kanunla düzenlenen emekli aylığının meblağı arasındaki fark kadar (Mad. 20.14.4.) maaş ilavesi ödenir.

Bu maddede gösterilen kaidede hesaplanan emekli aylığına ilavenin emekli aylığı ile birlikte meblağı ilgili teminat harçlığından fazla olamaz.(Mad. 20.15.)

bb) Ordu Mensuplarının Maluliyet Aylılıklarının İlaveleri

İkinci grup maluliyet derecesi olan ordu mensupları (Mad.20.1.12.) hizmet süresi dikkate alınmadan, hizmet ettiği dönemde veya hizmetten ayrıldıktan sonra 3 ay içinde maluliyet gerçekleştikte veya hizmet devrinde alınmış darbe (yaralanma, travma, kontuziya), hastalık nedeniyle hizmetten ayrıldıktan 3 ay sonra gerçekleşirse yasaya göre maluliyet aylığına hak kazanacaklardır. Askeri rütbelerden mahrum edilmiş ordu mensupları ve süreli gerçek askeri hizmette bulunan kişiler istisna tutulmaktadır (Mad. 12.2.).

Bu şahısların maluliyet aylığına ilaveler teminat harçlığındaki sonraki artışlar dikkate alınarak aşağıdaki kaidede belirlenir: (Mad.20.16).

I grup savaş malullerine ve o cümleden hizmeti vazifeleri yerine getirirken malul olanlara ilgili teminat harçlığının %100 oranı, II grup savaş malullerine %80 oranı, III grup savaş malullerine %55 oranında ilaveler ödenir (Mad. 20.16.1.).

I grup diğer malullere ve o cümleden hizmeti vazifeleri yerine getirmekle bağlı olmayan malullere ilgili teminat harçlığının %60 oranı, II grup malullere %55 oranı, III grup malullere %35 oranı miktarı ile muayyenleştirilen meblağla kanunla düzenlenen emekli aylığının meblağı arasındaki fark kadar ilave ödenir (Mad.20.16.2.).

cc) Ordu Mensupları Aile Bireylerinin Ölüm Aylıklarının İlaveleri

Kanunun 17.2. maddesine atıf yapılarak ordu mensuplarının aile fertlerinin alacakları ölüm aylıklarına ilaveler düzenlenmiştir (Mad.20.17.). Ordu mensuplarının572 aile fertlerine aile reisini yitirmeğe göre emekli aylığı ordu

[572] Askeri rütbelerden mahrum edilmiş ordu mensupları ve süreli gerçek askeri hizmet ordu mensupları istisna tutulmuştur.

mensubunun hizmet süresi dikkate alınmadan sağlanır. Aile reisini yitirmeğe göre ölüm aylığı sigortalı hizmet ettiği dönemde veya hizmetten bırakıldıktan en geç 3 ay içinde veya hizmet ettiği dönemde aldığı darbe-(yaralanma, travma, kontuziya), hastalık nedeniyle 3 ayı geçtikten sonra vefat ederse ilave verilir.

Ordu mensupları sırasından olan emeklilerin ailelerine ise aile reisi pensiya aldığı dönemde veya pensiya ödenilmesinin kesilmesinden 5 yıl süre geçene kadar vefat ettiği durumlarda maaş ilavesi verilir. Askeri operasyonlarda gaip ordu mensuplarının aile fertleri savaşta ölen ordu mensuplarının aile fertleri ile eşit değerlendirilmektedir (Mad.17.2.).

Ülkenin savunması zamanı, o cümleden başka askeri hizmet vazifelerini yerine getirirken alınan darbe (yaralanma, travma, kontuziya) veya savaş bölgesinde ülkenin savunması ile veya savaş operasyonları sürdüren ülkelerde dayanışma borcunu yerine getirirken gerçekleşen hastalık neticesinde vefat etmiş ordu mensuplarının ve ordu mensupları sırasından olan sigortalıların ailelerine maaş ilavesi ödenir. Ailenin çalışma gücü olmayan her bir üyesine aile reisini teminat harçlığının % 50 oranı meblağında belirlenir. Sigortalının ölüm sebebi dikkate alınmadan savaş malulü olan vefat etmiş emeklilerin ailelerine ve terkibinde her iki velisini yitirmiş çocukların olduğu aile fertlerine de ilave aynı meblağda belirlenir (Mad.20.17.1).

Askeri hizmet görevi ile bağlı olmayan darbe (yaralanma, travma, kontuziya) veya cephede olmakla, ülkemizin savunması veya savaş operasyonları sürdüren ülkelerde dayanışma gereğince bulunan ama bu hizmetten kaynaklanmayan hastalık neticesinde vefat etmiş ordu mensuplarının ve ordu mensupları sırasından olan emeklilerin aile fertlerine ilave ödeme sağlanır.

Ailenin çalışma gücü olmayan her bir üyesine aile reisini teminat harçlığının %35 oranı ile kanunla düzenlenen emekli aylığının meblağı arasındaki fark kadar maaş ilavesi verilir (Mad.20.17.2.). Sağlığı veya yaşı ile alakalı olarak daha az maaşlı vazifeyle görevlendirilmiş ve bu gün yaşa göre emekli aylığı almak hakkına malik

olan ordu mensupları hizmetten terhis edilirken, onların emekli aylığına ilave verilene kadar, en az bir yıl çalıştıkları vazife üzere teminat harçlığının aylık meblağından hesaplanır (Mad.20.18.).

f) Hususi Rütbeli Şahıslar

Hususi rütbeli şahıslar[573] olarak değerlendirilen çalışan kesiminin ve aile bireylerinin emekli aylıklarına ilave ödeme alması da "Emeklilik Hakkında Kanun" kapsamında düzenlenmiştir.

Birincisi, hususi rütbeler öngörülen görevlerde çalışan ve yasayla belirlenen yaş sınırını doldurmuş veya malul olmuş adliye işçileridir. (Mad.20.1.14). Onların emekli aylıklarına ilaveler adliye organlarında hizmetin son 24 ayı veya istenilen ardı ardına gelen 60 ayı süresindeki maaşının orta aylık meblağından, maaşındaki sonraki artışlar da dikkate alınarak, aşağıdaki kaidede belirlenir (Mad.20.19.).

- Adliye organlarında hususi rütbeler öngörülen vazifelerde 5 yıl hizmet etmiş adliye işçilerine orta aylık maaşının %45 oranı miktarında ilave ödenir (Mad.20.19.1).

- Adliye organlarında hususi rütbeler öngörülen vazifelerde 5 yıldan 10 yıla kadar hizmet etmiş adliye işçilerine-orta aylık maaşının % 45 oranı miktarında, 5 yıldan yukarı hizmet süresinin her yılı için orta aylık maaşının % 2 oranı miktarında ilave edilir (Mad20.19.2).

- Adliye organlarında hususi rütbeler belirlenen vazifelerde 10 yıldan yukarı hizmet etmiş adliye işçilerine orta aylık maaşının % 55 oranı miktarında, 10 yıldan yukarı hizmet süresinin her yılı için orta aylık maaşının % 5 oranı miktarında ilave edilir. Ancak, sağlanan ilave maaşının % 80

[573]Hususi rütbeli şahıslar-Azerbaycan Cumhuriyetinin İç İşler Bakanlığında, Azerbaycan Cumhuriyetinin Olağanüstü Haller Bakanlığında, Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Gümrük Komitesinde, Azerbaycan Cumhuriyetinin Bakanlar Kurulu yanında Devlet Feldyeger Hizmetinde hizmet eden hususi rütbeli şahıslardır.

oranını geçmeyecek şekilde bu meblağla emekli aylığının meblağı arasındaki fark kadar ilave ödenir (Mad.20.19.3.).

İkincisi, hususi rütbeler öngörülen vazifelerde çalışan adliye işçisi veya adliye işçisi gibi kanunda belirlenen emekli aylığına ilaveleri almak hakkı olan emekli vefat ettikte, ölüm aylığı almak hakkı olan aile fertleridir (Mad.20.1.15.).

Vefat etmiş adliye çalışanının hizmet süresine göre alması gereken veya emekli gibi aldığı emekli aylığı ve emekli aylığına ilavenin % 80'nin aile fertlerinin sayına olan oranı şeklinde belirlenmiş meblağla ölüm aylığının meblağı arasındaki fark kadar emekli aylığına ilave ödenilir (Mad.20.20.).

g) Hesaplama Palatasının Çalışanları

Sayıştay olarak ifade edebileceğimiz, Hesaplama Palatası Azerbaycan Anayasasının 92. maddesine esasen Millet Meclisi tarafından kurulan, meclise hesap veren, daimi faaliyet gösteren devlet bütçe-maliye nezareti organı olarak, fonksiyonel bakımdan bağımsız kurumdur. Hesaplama Palatası tüzel kişiliktir. Kurumun "Hesaplama Palatası Hakkında" 700-GI Sayı ve 02 Temmuz 1999 tarihli yasasıyla düzenlenen birçok görev ve yetkileri vardır.

Emekli aylığı yaşını doldurmuş veya bu yaşı doldurana kadar malul olmuş Hesaplama Palatasının geçmiş üyeleri için aşağıdaki kurallarla ilaveler sağlanmaktadır (Mad.20.1.16).

Hesaplama Palatasının faaliyette olan üyesinin maaşı ve maaştaki sonraki artışlar da dikkate alınarak, emekli aylığına % 80 oranı ile yasada düzenlenen emekli aylığının meblağı arasındaki fark kadar ilave ödenilir (Mad.20.21.).

Emekli yaşını doldurmuş veya emekli yaşını doldurana kadar malul olmuş Hesaplama Palatasının geçmiş üyesi görev süresince başkan, başkan yardımcısı veya denetici (auditoru) vazifesinde çalışmışsa, Hesaplama Palatasının faaliyette olan

başkan, başkan yardımcısının veya deneticisinin (auditorunun) maaşındaki sonraki artışlar da dikkate alınır. Maaş ve artışların % 80 oranı ile kanunda düzenlenen emekli aylığının meblağı arasındaki fark kadar ilave yapılır (Mad. 20.22.).

Hesaplama Palatasının üyesi ve geçmiş üyesi vefat ettikte, onun aile reisini yitirmeğe göre emekli aylığı almak hakkı olan aile fertleri için ilaveler aşağıdaki kurallarla sağlanır (Mad.20.1.17). Hesaplama Palatasının üyesi ve geçmiş üyesi vefat ettikte, onların her bir aile üyesi için Hesaplama Palatasının faaliyette olan üyesinin maaşının % 80 oranı meblağ aile fertlerinin sayına bölünür. Alınan meblağla kanunla düzenlenen ölüm aylığının meblağı arasındaki fark kadar emekli aylığına ilave ödenilir (Mad.20.23.).

Emekliliğe ayrılmış, vefat etmiş Hesaplama Palatasının geçmiş üyesinin aile fertleri için onun emekli aylığının (hizmet süresine göre ilavelerle birlikte) tam meblağının aile fertlerinin sayına olan oranı şeklinde belirlenen meblağla kanunla düzenlenen ölüm sigortasına göre emekli aylığının meblağı arasındaki fark kadar emekli aylığına ilave ödenilir (Mad.20.24.).

"Emeklilik Hakkında Kanunun" 20.1.16. ve 20.1.17. maddelerinde öngörülmüş şahısların hizmet süresine göre emekli aylığına ilaveler Azerbaycan Cumhuriyeti Hesaplama Palatasının üyesinin orta aylık maaşı, onun son 12 ay süresi esas alınarak Hesaplama Palatasından aldığı vazife maaşının ve zorunlu devlet sosyal sigortasına celp edilen bütün ödenişlerin ceminin 12'ye oranı yolu ile belirlenir (Mad.20.25.).

M- Uzun Vadeli Sigorta Aylıklarına İlişkin Genel Hükümler

1- Kanun Yürürlüğe Girmeden Önce Verilen Uzun Vadeli Sigorta Aylıklarının Hesaplanması

"Emeklilik Hakkında Kanun"un yürürlüğe girdiği güne kadar verilen emekli aylığının (bütün ilaveler, muhtelif özel koşulların lağvı ile bağlı tazminatlar ve diğer

ödemelerle birlikte) umumi meblağı değiştirilmeden kanunun müddealarına uygun dönüştürme yapılmaktadır. Bu amaçla Kanun yürürlüğe girdiği güne kadar verilen emekli aylığının (bütün ilaveler, muhtelif özel koşulların lağvı ile bağlı tazminatlar ve diğer ödemelerle birlikte) umumi meblağından emekli aylığının yasayla belirlenen bütçe (baza) hissesi düşüldükten sonra yerde kalan meblağ emekli aylığının sigorta hissesi gibi belirlenir (Mad.26.1.).

Kanun yürürlüğe girdiği güne kadar verilen emekli aylığının (bütün ilaveler, muhtelif özel koşulların lağvı ile bağlı tazminatlar ve diğer ödemelerle birlikte) umumi meblağı emekli aylığının yasayla belirlenen bütçe (baza) hissesinin meblağından aşağı oldukta, emekli aylığının yeni meblağı emekli aylığının yasayla belirlenen bütçe (baza) hissesinin meblağına eşit tutulur (Mad.26.3.).

Kanunun 20.1.1. ve 20.1.17. maddelerinde öngörülmüş şahısların kanun yürürlüğe girdiği güne kadar verilen emekli aylıklarının (bütün ilaveler ve diğer ödemelerle birlikte) umumi meblağından kanun yürürlüğe girdiği güne kadar ülke üzere emekli aylığı (pensiya) hesaplanması için tasdik edilen orta aylık maaşının üç kat meblağı düşüldükten sonra kalan meblağ hizmet süresine göre emekli aylığına ilave gibi belirlenir (Mad.26.4.).

Kanunun yürürlüğe girdiği güne kadar ülke üzere pensiya hesaplanması için tasdik olunmuş orta aylık maaşının üç kat meblağından emekli aylığının yasayla muayyen edilen bütçe (baza) hissesi düşüldükten sonra kalan meblağ 20.1.1-20.1.17. maddelerinde öngörülmüş şahısların emekli aylığının sigorta hissesi gibi belirlenir (Mad. 26.5.) Kanunun yürürlüğe girmesi ile alakalı emekli aylığının bütçe (baza) hissesinin üzerine 19. madde ile belirlenen ilaveler hesaplanır (Mad. 26.6.).

2- Kanunun Yürürlük Tarihine Kadar Sigorta Primlerinin Hesaplanması

"Emeklilik Hakkında Kanun"un yürürlüğe girdiği güne kadar sigorta olunanların kazanmış oldukları emekli hakları kapitale çevrilmekle onların bireysel

hesaplarına yatırılır. Bu durumda o döneme ait olan umumi iş süresinin her yılı için 170 manat (1 Yıl tam olmadıkta ise bu meblağ eksik olan yıldaki iş süresi aylarının sayına uygun hesaplanmakla) emeklilik finansmanı hesaplanır ve sigorta olunanların bireysel hesaplarının sigorta hissesinde 1 Ocak 2006 tarihli olarak kayda alınır.

3- Emekli Aylıklarının Arttırılması ve İndeksleştirilmesi

Yaşa göre emekli aylığının bütçe (baza) hissesine yeniden ele alındığında ilgili icra organı tarafından belirlenen tüketici fiyatları indeksinin yıllık seviyesi dikkate alınır. (Mad.29.1.)

Emekli aylığının sigorta hissesi (o cümleden Kanun yürürlüğe girdiği güne kadar kazanılmış emekli aylığının sigorta hissesi) ve bireysel hesabın sigorta hissesinde toplanan pensiya kapitali ilde bir defeden az olmamakla ve ilgili icra hâkimiyeti organı tarafından belirlenen tüketici fiyatları indeksinin yıllık seviyesine uygun indeksleştirilir (Mad.29.2.)

"Emeklilik Hakkında Kanun"un 20.1.1-20.1.17. maddelerinde öngörülmüş şahısların maddeye uygun olarak emekli aylığının bütçe (baza) hissesi arttırıldıkta veya sigorta hissesi indeksleştirildikte, hizmet süresine göre emekli aylığına ilavelerin meblağı bu artışlar kadar azaltılarak yeniden hesaplanır. Madde kapsamında bulunan şahısların bulundukları vazifeler üzere aylık maaşı sonradan artırıldıkta, artışlar dikkate alınarak hizmet süresine göre emekli aylığına ilaveler yeniden hesaplanır (Mad.29.3.)

Emekli aylığının artırılması ve indeksleştirilmesi Kanunun 6. maddesi ile belirlenen emekli aylığının ödenişinin maliye menşelerine uygun olarak ilgili kaidede öngörülmüş vesaitler dairesinde ilgili icra hâkimiyeti organı tarafından gerçekleştirilir (Mad.29.4.)

4- Emekli Aylıklarının Ödenilmesi ve Durdurulması

Emekli aylığının ve emekli aylığına ilavenin ödenilmesi kaideleri emekli aylığını kararlaştıran Sosyal Güvenlik Fonu ve şubeleri tarafından belirlenir. Emekli aylıklarının ahaliye ödenilmesi ile bağlı hizmet hakları ve nakit para vesaitine göre hakkın meblağı idari organın banka ve rabıta organları ile bağladıkları mukavelelerle düzenlenir (Mad.37.1.) İlavelerin ödenilmesi de emekli aylıklarının ödenilmesi kuralları ile aynı şeklide düzenlenir.

Çalışan emeklilere yaşlılık aylığının bütçe (baza) ve emekli aylığı kararlaştırılan güne kadar kazanılmış sigorta hissesi tam meblağda ödenilir. Emekli aylığı verildikten sonraki dönem üzere kazanılan sigorta ve fon (yığım) hisseleri üzere emeklilik finansının toplanması devam ettirilir.

Şahıslar çalışmayan emekli kategorisine geçildikte sigorta ve fon (yığım) hisselerinin hesaplanmasında 144 ay (emeklilik için asgari hizmet süresi)[574] sigortalının emekli yaşından sonra çalıştığı ayların miktarı kadar, ancak 72 aydan fazla olmamakla azaltılarak emekli aylığı yeniden hesaplanır; (Mad. 37.3.1.)

Türk hukukunda yaşlılık aylığı almakta olanlar çalışmaya başlarlarsa, yaşlılık aylıkları, çalışmaya başladıkları tarihi izleyen aylık ödeme döneminden itibaren kesilir. Diğer çalışan sigortalılar gibi bunlar da tüm sigorta dalları için prim ödemeye başlarlar. Bir süre sonra çalışmaktan vazgeçip, yeniden yaşlılık aylığı bağlanmasını isterlerse, çalıştıkları dönem de dikkate alınarak yaşlılık aylıkları yeniden bağlanır, ancak sigortalılara ayrıca bir seçenek daha sunulmaktadır. Sigortalılar hem aylıklarını alıp, hem de çalışabileceklerdir. Bunun için aylıklarının kesilmemesi için talepte bulunmaları ve sosyal güvenlik destek primi ödemeleri gerekmektedir.[575]

- Malullüğe göre emekli aylığı, himayede olanlara göre verilen ilave dikkate alınmadan yalnız bütçe (baza) hissesinden ibaret olmakla ödenilir.

[574] Yasada beklenilen emekli aylığı ödenişi süresi
[575] OKUR, Ali Rıza-LAÇİNER, Hediye; Reform Sonrasında Yaşlılık Aylığı Koşulları, Tes-İş, Kasım, Ankara, 2006, s. 72;

Kanun yürürlüğe girdiği güne kadar kararlaştırılmış maluliyet aylığı himayede olanlara verilen ilave dikkate alınmadan tam meblağda ödenilir. (Mad.37.3.2.).

- Aile reisini yitirmeğe göre emekli aylığı tam meblağda ödenilir. (Mad.37.3.3.).

Kanunun 37.3.4 Maddesinde yer alan düzenlemeye göre madde 20.1.1.-20.1.10. ve 20.1.14.-20.1.17. öngörülmüş şahıslara hizmet süresine (hizmet süresine) göre emekli aylıklarına ilaveler bu maddelerde gösterilen vazifelerde çalıştığı durumlarda % 50 oran hacminde, görevden ayrıldıkları takdirde tam meblağda ödenilir. Ancak maddelerin kapsamına dâhil olan kişiler tekrar ayrılmış oldukları emekli aylıklarına ilavenin verilmesi için esas götürülmüş vazifelerde çalıştığı durumda, onlara ilavelerin ödenilmesi durdurulur. Kanun maddesi düzenlenirken daha açık düzenlenmesi gerektiği eleştirimizle birlikte, bu maddeden anlaşılan yukarıda saydığımız şahısların tekrar aynı işlere dönüşlerinde emekli aylığı ilaveleri alamayacağı şeklindedir.

Bu kapsama emeklilik yaşına gelmiş veya bu yaşa gelmeden malul olan eski milletvekilleri, (Mad. 20.1.1.), Merkezi Seçim Komisyonunun üyeleri ve Nahçıvan Merkezi Seçim Komisyonunun üyesi olmuş şahıslar, (Mad. 20.1.3.) Emekli yaşına gelmiş veya bu yaşa gelmeden malul olan eski hakimler, (Mad.20.1.4.), mevzuatta belirlenen yaş sınırını dolduran veya yaşı doldurmadan malul olan savcılık çalışanları, (Mad. 20.1.5-1.), İnsan hakları üzere müvekkil, diğer adıyla ombudsman görevini yürüten şahıslar,(Mad. 20.1.6.), "Devlet Kulluğu Hakkında" Kanununa uygun olarak inzibati ve yardımcı vazifeler tutan, o cümleden 18 Ekim 1991 bu kanun yürürlüğe girene kadar yasama, icra ve mahkeme organlarında faaliyet yapmış ve bu tarihe kadar devlet, parti, Sovyet organlarında çalışan vatandaşlar, (Mad. 20.1.7.), dahil edilmiştir.

Başbakan, yardımcıları, Nahçıvan başbakan ve yardımcıları, icra organları rehberleri ve merkezi icra hakimiyeti organının rehberi ve yardımcıları, yerel icra

organı rehberi görevinde bulunmuş şahıslar, (Mad.20.1.9.) emekli yaşını doldurmuş veya bu yaşı doldurmadan malul olan Sayıştay üyeleri[576] (Mad.20.1.16.) aynı madde kapsamında değerlendirilmektedir.

Madde 20.1.5.'te ve madde 20.1.14.'te savcılık organlarda 25 yıl hizmet süresi olan veya toplam 25 yıl fazlası hizmet süresi olan ve bu sürenin 12 yıl 6 ayını savcılık çalışanı olarak yapmış ve bu görevden emekliliğe ayrılmış olanlar ve hususi rütbeli vazifelerde çalışarak emekliliğe ayrılmış veya malul olmuş şahıslar istisna edilmiş ve tekrar çalıştıkları zaman emeklilik ilavelerinden yararlanacakları düzenlenmiştir.

Kanunun Mad.37.3.5. maddesine göre askeri rütbeden mahrum edilmiş ordu mensupları ve süreli askeri hizmette bulunanlar istisna edilmekle, emekli aylığına ilaveler aşağıda belirtilen kurallarla tam olarak ödenilmektedir.

Kanunun 9.5. maddesine göre ordu mensuplarına terhise kadar 25 yıl ve daha çok hizmet süresi olan ve bu sürenin 12 yıl 6 ayını ordu hizmetinde geçirenler, hastalığına ve sağlığına ve kadronun kalkmasıyla terhis edilen gün 45 yaş ve daha fazla yaşı, 25 yıl ve daha fazla çalışma hizmeti olan ve 12 yıl 6 ayını orduda hizmet eden; orduda hizmeti 15 yıl ve daha fazla olan ve Çernobil kazasında iştirak eden ordu mensupları madde kapsamına dahil edilmişlerdir.

Kanunun 12.2. maddesine göre maluliyete göre aylık hizmet süresi dikkate alınmaksızın maluliyet askeri hizmet dönemi ve en geç askeri hizmetten bırakıldıktan 3 ay içinde gerçekleşen veya maluliyet askeri 3 aydan daha sonra gerçekleşen ama hizmet dönemine ilişkin bir sakatlık, yaralanma ve benzeri sebeple ortaya çıkan ordu mensuplarına aynı şekilde tam olarak ödeme yapılmaktadır.

Madde 17.2.'ye göre verilecek ölüm aylığı hizmet süresi dikkate alınmaksızın maluliyeti askeri hizmet dönemi ve en geç askeri hizmetten bırakıldıktan 3 ay içinde gerçekleşen veya maluliyet askeri hizmetten bırakıldıktan 3 aydan daha sonra, ancak

[576] Hesaplama Palatası Üyeleri

hizmet dönemine ilişkin bir sakatlık, yaralanma ve benzeri sebeple ölümü gerçekleşen ordu mensubu ailesine emekli aylığına ilaveler tam olarak ödenilir.

Emeklinin tedavi müesseselerinde[577] yatılı tedavi ve cüzam hastanesinde olduğu dönem için emekli aylığı tam meblağda ödenilir.(Mad.37.4.) Yaşlılar, maluller veya sağlık imkânları sınırlı çocuklar için internat evlerinde (pansiyonlarda) ve hususi tahsil müesseselerinde yaşayan kişiler için kararlaştırılmış emekli aylıkları tam meblağda ödenilir. (Mad.37.5.) Ceza çekme müesseselerinde, hapiste ve tutuklu evlerinde mahkûmlara verilen emekli aylığı, mahkemenin farklı kararı yoksa tam meblağda ödenilir (Mad.37.6.).

Emekli aylığı ve emekli aylığına ilavelerin ödenişi aşağıdaki haller ortaya çıktığı günden durdurulur: (Mad.37.8).

- Emekli vefat ettikte, (Mad.37.8.1);
- Ölüm sigortasınındın yararlanan ölen sigortalının karısı veya kocası yeniden evlenirse, (Mad.37.8.2);
- Kanunla düzenlenen emekli aylıkları ve emekli aylıklarına ilavelerin verilmesi şartlarına aykırı durum söz konusu olduğu durumlarda, (Mad.37.8.3.)

5- Emekli Aylığının Yeniden Hesaplanması

"Emeklilik Hakkında Kanunun" yürürlüğe girmesinden önce kararlaştırılan emekli aylıkları 26. ve 29. Maddelerine uygun olarak yeniden hesaplanır. Kanunun 26.1. maddesine göre yürürlük öncesi kararlaştırılmış emekli aylığının (bütün ilaveler, muhtelif özel koşulların, sosyal tazminler ve diğer ödemler) umumi meblağı değiştirilmeden yeni kanuna dönüştürme yapılır ve toplam meblağdan yaşlılık aylığının bütçe kısmı düşülerek kalan miktar sigorta hissesi gibi belirlenir. Örneğin, eski kanun döneminde toplam alınan emekli aylığı 45,48 manat olduğundan hareketle, 01.01.2006 tarihinden emekli aylığının 45,48 manat umumi meblağından

[577] Stasionar

25 manat yaşlılık aylığının bütçe kısmı düşülür ve kalan 20,48 manat emekli aylığının sigorta hissesi gibi belirlenir. Eğer yeni kanun öncesi emekli aylığı, ilaveler, sosyal tazminlerin tamamı bütçe kısmından aşağı olursa bu durumda 25 manat bütçe kısmına tamamlatılır. Yani, emeklinin toplam aldığı aylık 17 manat ise 25 manata yükseltilir ve sigorta hissesi de 0 olduğu için bu rakam ödenir. Yeni kanunun 20.1.1– 20.1.6. maddelerinde yer alan şahısların, eski kanun dönemi almış oldukları emekli aylıklarından ülke üzere orta aylık maaşın üç katı düşüldükten sonra kalan miktar emekli aylığına ilave olarak belirlenir. Örneğin sabık milletvekilinin 946,20 manat emekli maaşından eski kanun dönemi orta aylık maaş 17 manatın üç katı 51 lira düşüldükten sonra 895,20 manat belirlenir. Emekli aylığının sigorta hissesi ise orta aylık maaşın üç katından emekli aylığının bütçe kısmı düşülerek 26 manat (51 manat -25 manat) emekli aylığının sigorta hissesi gibi belirlenir.

Yeni kanunun yürürlüğe girmesi ile emekli aylığının bütçe kısmının üzerine 19. Maddede belirlenen ilaveler hesaplanır. Örneğin siyasi baskılara maruz kalarak sonradan beraat kazanan şahısın emekli maaşı tüm ekleri ile birlikte 35,72 manat olduğundan, bu rakamdan 25 manat bütçe kısmı düşülür ve kalan 10,72 manat emekli aylığının sigorta hissesi gibi belirlenir. Sonra belirlenen bütçe kısmının üzerine 19.2.3. maddesine göre siyasi baskıları maruz kalan şahıslar için belirlenen bütçe kısmının %10 oranında ilave artış yapılır. Toplam olarak bütçe/baza hissesi 27,5 manat+10,72 manat sigorta hissesi= 38,22 manat toplam emekli aylığı hesaplanır.

Sigortalıdan talep olunan asgari hizmet süresi yeni kanuna kadar yeterli değil ise bu durumda yeni kanun dönemi çalışacağı süre eklenecektir. Örneğin, 27 yaşında sigortalı Kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar 7 yıl hizmet süresine ve 56 manat orta aylık maaşa sahiptir. Yeni kanun döneminde 2 ay sonra I grup maluliyet sebebiyle maluliyet atlığı için başvurmuş ve 27 yaşta maluliyete talep olunan minimum hizmet süresine (3 yıl 8 ay) sahiptir. Eski kanuna göre maluliyet aylığı meblağı (51 x %16,8)=8,57 manat hesaplanır, yeni kanuna göre dönüştürme yapılarak bütçe hissesine yükseltilir ve yeni kanun döneminde bireysel hesabının sigorta hissesinde toplanan primler dikkate alınarak maluliyet aylığı belirlenir.

Başka bir örnekte, 63 yaşlı sigortalıya 15 Eylül 2003 tarihinden 27,3 manat meblağında yaşlılık aylığı verilmiş, ancak şahıs çalışmayı sürdürdüğü için yeni kanun yürürlüğe girdiği 01.01.2006 tarihine kadar %50 oranında, bu tarihten sonra ise yaşlılık aylığının bütçe kısmı (25 Manat) ödenmiştir. 28 Mart 2006 tarihinde II grup maluliyetin belirlenmesi ile bağlı emekli aylığının yeniden belirlenmesi için başvurduğunda eski kanun dönemi orta aylık maaş ve hizmet süresi hesaplanarak (51 manatın %85 oranından fazla olmamakla) yeni kanuna uygunlaştırma yapılır. Yeni kanunun 13.3. mad. (SH=PC+(PSK/T x K) maluliyet aylığı sigorta hissesinin hesaplanması için formüle uygun olarak 01.01.2006 tarihinden bireysel hesabın sigorta hissesinde toplanan primler dikkate alınarak 13.4. maddesine göre maluliyet aylığı toplamı (P=BH+SH+YH) formüle uygun olarak hesaplanır.

II- KISA VADELİ SİGORTA TÜRLERİ

A- Genel Olarak

Sosyal Sigorta türleri iki yere ayrılmış olup, bu ayrımı uzun vadeli sigorta türleri ve kısa vadeli sigorta türleri diye ayrıma tabi tutulursa uzun vadeli sigorta türleri ülkede bulunan emeklilik sistemini, kısa vadeli sigorta araçları ise diğer sigorta araçlarını ifade etmektedir. Mevzuat olarak emeklilik sistemi "Emeklilik Hakkında Kanun" ile, diğer sigorta türleri ise, "Sosyal Muavenetler Kanunu" ile düzenlenmiştir. ,

Yukarıda emeklilik sistemini ayrıntılı şekilde incelenmiş olup, tezin üçüncü bölümünün ikinci kısmında ise diğer sigorta türleri incelenecektir. Daha önce üzerinde durulmuş olsa da, tekrar vurgulamak uygun olacaktır ki, kısa vadeli sigorta türlerini düzenleyen "Sosyal Muavenetler Kanunu" sadece sigorta türlerine ilişkin bir kanun değildir.

Kanun kapsamında hem sigorta primleri ile karşılanacak kısa vadeli sosyal sigorta araçları, diğer kısımda ise devlet bütçesinden karşılanacak olan sosyal

yardımlar düzenlenmiştir. Bu iki farklı nitelikli sosyal koruma aracı "sosyal muavenet" adı altında bir yasa içinde düzenlenmiştir. Bu nedenle kanunu ikiye ayırarak kısa vadeli sosyal sigorta türleri bu bölümde, devlet bütçesinden karşılanan sosyal yardımları (muavenetleri) ise sosyal yardımlar başlığı altında dördüncü bölümde incelenmiştir.

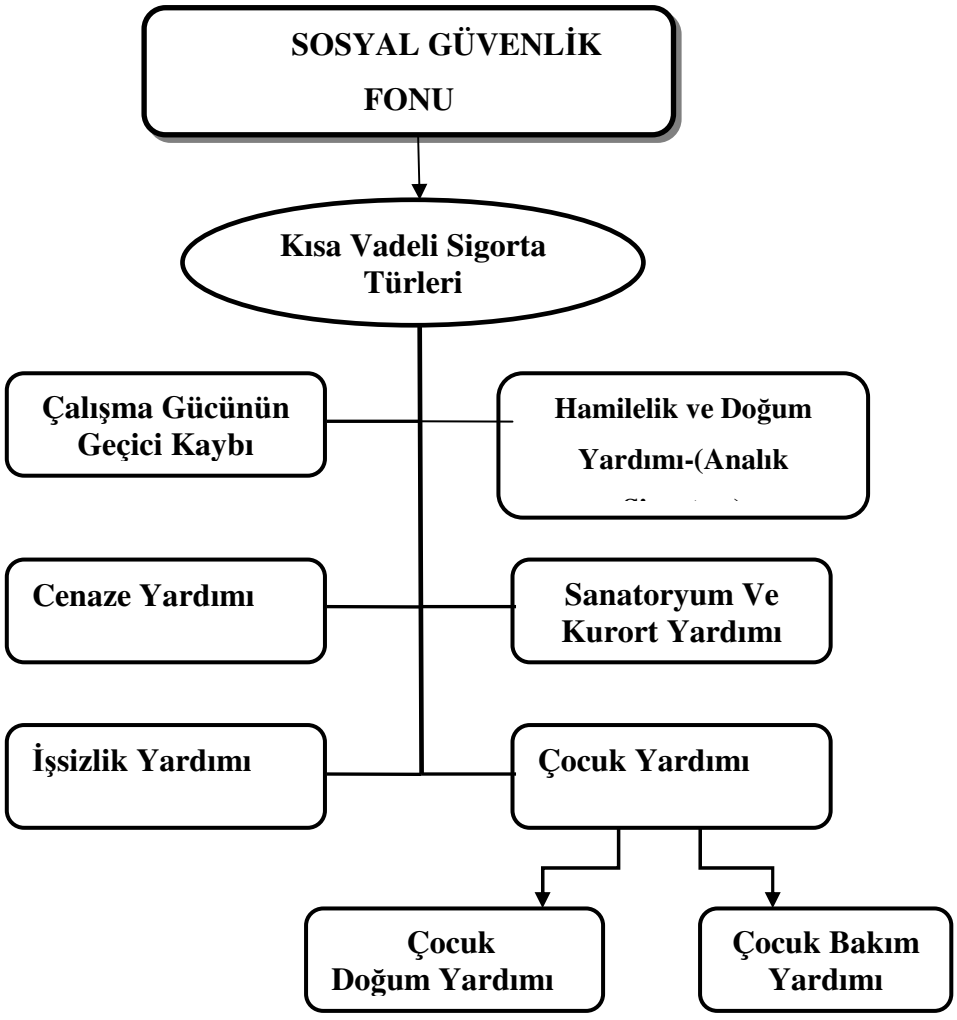

Şekil 4: Kısa Vadeli Sigorta Türlerinin Şeması

Yasada düzenlenen sosyal sigorta muavenetleri, kısa vadeli sosyal sigorta türleri olarak çalışma gücünün geçici kaybı, hamileliğe ve doğuma göre kadınlara verilen yardım, üç yaşına kadar çocuğa hizmet, çocuğun doğumuna göre yardım, cenaze yardımı, sanatoryum- kurort tedavisi üzere masrafların tam veya kısmen karşılanması yardımı olarak sayılmıştır.

Sayılan bu yardımlar zorunlu devlet sosyal sigorta finansmanı hesabına ödenilir. Ayrıca İşsizlik sigortası 02 Temmuz 2001 tarihli "İşsizlik Kanunu" ve Bakanlar Kurulunun 22 Ocak 2002 tarihli 12 Nolu kararı ile tasdik edilen ''İşsizlik Muavenetinin Hesaplanması Ve Ödenilmesi Kaideleri'' çerçevesinde çalışanlara tanınmıştır.

B- Yetkili Kurum

"Sosyal Sigortalar Kanun"u kapsamında belirlenen kısa vadeli kısa vadeli sosyal türlerinin uygulanması Devlet Sosyal Güvenlik Fonunun yetkisindedir. Kurum "Sosyal Muavenetler hakkında Kanun"la kapsamı ve uygulaması belirlenen bu sigorta türlerini teşkilat yapısı içinde ülke çapında yürütmektedir. Kurumun teşkilat yapısı, görev ve yetkileri birinci bölümde ayrıntılı şekilde incelenmiştir.

C- Kişi Bakımından Kapsamı

Sosyal sigorta primi ödemesi zorunlu kılınan tüm çalışanlar kısa vadeli sigorta türlerinden yararlanacaktır. Ülkede hem mevzuat hem de yönetim açısından tek çatı sosyal güvenlik sistemi kurulması için değişiklikler ve ıslahatlar sürmektedir. 2006 yılından itibaren sigortalı kesimin tamamı Sosyal Güvenlik Fonu kapsamındadır.

"Sosyal Sigortalar Kanun"una göre işçi, kamu görevlisi, sözleşme usulü çalışanlar, ordu mensupları, tarım alanında çalışanlar, bağımsız faaliyette bulunan fiziki şahıslar ve yasada belirlenen çerçevede yabancılar prim kuruma tabi olacaklardır. Ödenecek prim oranları işverenden %22 ve işçiden %3 oranında kesilerek kuruma yatırılacaktır.

D- Edim Koşulları

- **İş Kazası Ve Meslek Hastalığı Sigortası:** Bu sigorta riski sosyal sigortalar Kanunu" kapsamına dahil edilmemiştir. Eski yasa ve uygulamada riskin sonucu oluşacak kazalarda işveren sorumlu tutulurdu ve zararları karşılardı. 2010 yılında yürürlüğe giren yeni yasa ile özel sigorta şirketleri ile işveren arasında imzalanacak sözleşme imzalanacaktır. Kanunda iş kazası ve meslek hastalıkları neticesinde meslek, çalışma yeteneğinin yitirilmesi hallerinde sigorta olunanların hayatının ve sağlamlığının gördüğü zarar neticesinde onların çalışma gücünün kaybı veya ölmesi ile bağlı sigorta ödemesi verilmesi öngörülmüştür.

- **Çalışma Gücünün Geçici Kaybı Sigortası:** Hastalık ve sakatlık neticesinde çalışma gücü geçici kaybedildikte; sanatoryum-kurort tedavisi zamanı, hastalanmış aile fertlerinin hizmete ihtiyacı olduğu durumlarda, salgın durumlarında karantina dönemi, verem ve meslek hastalıkları ile alakalı geçici olarak başka işe aktarıldığı zaman, protez hazırlandığı müddette protez-ortopedik müessesesine yatılı yerleştirildikte, postvaksinal fesatla[578] alakalı çalışma gücünün geçici kaybı durumlarında bu sigorta türüne göre ödeme yapılır. Genel koşul, 6 aylık hizmet süresi aranmakta ve çalışma gücünün kaybı çalışma süresi veya deneme süresi içinde gerçekleşmesi aranmaktadır. Ayrıca kasıtlı davranış, hapishanede bulunduğu dönem ve diğer kanunda belirlenen benzeri hallerin bulunmaması gerekir.

- **Analık Sigortası:** Hamilelik ve doğuma göre yardım almak için kanunda belirlenen kapsamda bulunulması aranmıştır. Kuruma adına sosyal sigorta primi ödenen çalışan, o cümleden geçen 12 ay içinde kapatılmış işyerlerinin işsizlik statüsü alan kadınlar, işten ayrılarak ilkokul, ortaokul ve yüksek öğrenim gören kadınlar,Orduda çalışan kadınlar, yabancı ülkelerin arazisinde yerleşen Azerbaycan ordu birliklerinin kadınlar sigorta yardımından yararlanacaklardır.

[578]Postvaksinal fesatlar 14 Nisan 2000 tarihli 857 sayılı "Geçici Hastalıkların İmmunoprofilaktikası" hakkında yasanın düzenlemesine göre profilaktik aşılar neticesinde sağlamlığın muhtelif derecede bozulması olarak tanımlanmıştır.

-**Çocuk Yardımı:** Çalışan tüm kadınlara çocuğun doğumuna göre bir kerelik Sosyal Güvenlik Fonundan yardım verilir. Çalışmayan kadınlar da bu yardımdan yararlanır, ancak onlara yapılan yardım bütçeden karşılanır. Ayrıca kadınlara üç yaşına kadar aylık çocuk bakım yardımı yapılmaktadır. Bu yardımın alınması için sigortalı olması koşulu bulunmaktadır.

-Sağlık Sigortası. Sağlık sigortası Azerbaycan'da uygulanmamaktadır. Kanunun mevcut olmasına rağmen belirsiz bir süre için uygulama durdurulmuştur. Çalışmamızda da yer alan sanatoryum ve kurort tedavisi sigortası ismi ile kanunda düzenlenen sigorta türü sağlık sigortasının alt başlığı olarak incelenmiştir.

-İşsizlik Sigortası: İşsizlik sigortası işsiz statüsünde bulunan şahsın son 12 ay içinde çalışmış olduğu süre dikkate alınarak verilir. Son 12 ayda 26 hafta çalışanlara orta aylık maaşın %70'i, 26 haftadan daha az çalışanlar için ise minimum579 değerinde işsizlik yardımı ödenir.

E- Edim Türleri

- **İş Kazası Ve Meslek Hastalığı Sigortası:** İş kazası ve meslek hastalıkları için zorunlu sigorta mukavelesi işveren ile sigorta şirketi arasında imzalanacaktır. İş Kazası ve Meslek hastalıkları gerçekleştiği taktirde hayat sigortası çerçevesinde yardım yapılacaktır.

- **Çalışma Gücünün Geçici Kaybı Sigortası:** iş kazası ve meslek hastalığı nedeniyle çalışma gücünün geçici kaybında ödenecek olan nakit sigorta yardımını düzenlemiştir. Çalışma gücünü geçici yitirmiş işçilere ilk 14 takvim günü için hesaplanan yardım işverenin vesaiti hesabına ödeyecektir. Eğer işçinin çalışma gücünü geçici kaybı süresi 14 takvim gününden fazla olursa muavenetin ödenilmesi Sosyal Güvenlik Fonu tarafından sosyal sigorta finansmanından ödenecektir.

---

[579] İşsizlik sigortasının minimum değeri Bakanlar Kurulunun kararı ile maktu meblağda belirlenir. Belirli dönemlerle yaşam standardına göre bu meblağ yükseltilmektedir

- **Analık Sigortası:** Sigorta ödemesi bütün durumlarda maaşının % 100 oranında hesaplanır ve başvuru süresi kısıtlanmadan ödenilir. Hamilelik ve doğuma göre ödenişli izinler hamilelik döneminde ve doğumdan sonraki dönem için çalışan kadınlara doğumdan evvel 70 takvim günü ve doğumdan sonra 56 gün, doğumun zorluğuna veya çocuk sayısına göre doğumdan evvel 70 gün ve doğumdan sonra 70 gün olarak düzenlenmiştir. Tarımda ve diğer alanlarda çalışanlara ise normal doğumda 140 gün, zor doğumda, 156 gün, iki veya fazla çocuk olduğunda ise 180 gün belirlenmiştir. 2 aylığa kadar çocuğu evlatlık alan veya evlatlık almadan çocuk bakan şahıslar doğumdan sonra belirlenmiş 56 günlük izin kullanmak hakkına sahiptirler.

-**Çocuk Yardımı:** Çocuk doğumunda bir kereye mahsus nakit yardım yapılmaktadır. Ayrıca çocukların üç yaşına kadar bakımı için aylık çocuk yardımı ödenilmektedir.

-**Sağlık Sigortası:** Uygulaması durdurulmuş olan "Tıbbi Sigorta Hakkında Kanun" gereğince, vatandaşlar tedavi ve ilaç yardımlarından yararlanma hakkına sahiptirler. Ancak yürürlüğü durdurulan kanunun ileride hangi koşullarla uygulanacağı kesin değildir. Ayrıca anlaşılan o ki, iş kazası ve meslek hastalıkları sigortası gibi sağlık sigortasının uygulanmasında özel şirketlerin etkili olacağı kaçınılmazdır. Sağlık sigortası kapsamında incelediğimiz sanatoryum ve kurort tedavisi sigortasından yasada belirlenen şartları taşıyan ihtiyaç sahibi çalışanlar yararlanırlar. Sigortalının bu gideri DSMF tarafından Sendikalar Konfederasyonuna ayrılan vesaitle karşılanır. Ayrıca geçici işgöremezlik sigortası kapsamında yukarıda da belirtildiği üzere işçiye sigorta yardımı verilir.

-**İşsizlik Sigortası:** Azerbaycan hukukunda işsizlik ödenişi iki şekilde olmak üzere, birincisi işsizlik sigortası şeklinde, ikincisi ise geçici işgöremezlik yardımı kapsamında işsize çalışma gücünün geçici yitirildiği dönemde verilecek yardım şeklinde verilir. Ayrıca işsize ücretsiz meslek hazırlığına ve ihtisas arttırılmasına, yaş ve başka nitelikleri dikkate alınmakla teşkil edilen ücreti ödenen toplumsal işlerde iştirakine, işsizin kendi istihdamını kurmasına yardım ve yönlendirmeler yapılmaktadır.

F- Finansman

Kısa vadeli sigorta yardımlarının finansmanı sosyal sigorta primlerinden karşılanır. Genel kural çerçevesinde işverenden %22, işçiden ise %3 oranında sigorta primi kesintisi yapılır. Ayrıca "Sosyal Sigortalar Kanun"unda düzenlendiği kapsamda tarım alanında çalışanlar, serbest çalışanlar, telif hakları üzerinden ödenen prim oranları ve diğer belirtilen çalışma gruplarından kesilen primler Fona ödenir.

İşsizlik yardımı da aynı şekilde Sosyal Güvenlik Fonu tarafından karşılanır. Fonun hesabından Baş İstihdam İdaresine aktarılan yardım bu kurumun yerel birimleri tarafından dağıtımı sağlanır.

İş kazası ve meslek hastalıkları sigortası 2010 yılında yürürlüğe giren yeni kanunla özel sigortalara aktarılmıştır. İşverenler çalıştırdıkları işçilere göre özel sigorta şirketleri ile yıllık sözleşme imzalayacaklar. Kaza veya hastalık hallerinde özel sigorta şirketleri zararı karşılayacaktır. Sağlık sigortasına ilişkin yürürlüğe giren ve 2005 yılından itibaren yürürlüğü durdurulan yasa mevcuttur. Ancak yürürlüğü belirsiz süreli durdurulduğu için, ileride hangi biçimde ve finansmanla uygulanacağı da kesin değildir.

G- İş Kazası Ve Meslek Hastalığı Sigortası

1- Genel Olarak

İlk yasal düzenlemelerin başlangıcı XIX. yy.ın sonlarına doğru uzanır.[580] İş kazası ve meslek hastalıkları sigortası geçici yahut sürekli gelir kaybına uğrayan sigortalıya ve ya onun yakınlarına parasal ve sağlıkla ilgili yardımlar sağlar. İş kazası ve meslek hastalığın benzer ve farklı yönleri mevcuttur. İş kazası ani bir olayla ortaya çıkması, meslek hastalığının ise yavaş-yavaş ortaya çıkması bakımından bir birinden ayrılırlar. Ancak her ikisinin de mesleki risk sayılması ve ortak bazı

[580] GÜZEL-OKUR-ÇANİKLİOĞLU; 2009, s. 309

özelliklere sahip olmaları nedeniyle mevzuatta iş kazası ve meslek hastalığı sigortaları bir birini tamamlar nitelikte düzenlenmiştir.[581]

01 Şubat 1999 tarih ve 618-IK sayılı İş Kanununun/Emek Mecellesi 225 Maddesi "İşçilerin İşyerlerinde İş Kazası Ve Meslek Hastalıklarının Sosyal Sigortası Ve Şahsi Sigortası" düzenlenmiştir. Yasaya göre işveren mevzuatta belirlenen şekilde ve şartlarla işçilerin sosyal sigorta primlerini ödemekle yükümlüdür. İnsan hayatı için yüksek tehlike olan işlerde çalışan işçiler için iş kazası ve meslek hastalıklarına ilişkin işveren mutlak zorunlu şahsi sigorta yaptıracaktır. Şahsi sigorta edilmesi gereken işçilerin listesi, sigorta priminin meblağı kolektif mukavelelerde, iş akitlerinde sigorta teşkilatları ile bağlanmış sözleşmelere esasında belirlenir.

İş Kanunu 225. maddenin 3. fıkrasında ise araç, mekanizm, kurgu, elektrik ekipmanı, patlayıcı, yangın tehlikeli ve benzeri tehlike ortamı bulunan işyerlerinde çalışan işçilerin işveren tarafından zorunlu şahsi sigortasının yapılması mecburi kılınmıştır. İlgili icra birimleri tarafından belirlenen bu iş alanlarının belirlenmesinde İş Kanununun 211. maddesi esas alınarak belirleme yapılacaktır. Ağır çalışma ortamı bulunan işler, insan organizması için tehlikeli ve zararlı olan işyerleri; yer altı çalışma işlerinde, kuyularda, tünellerde; işçinin yüksek hassasiyetini, zihni ve fiziki gerginliğini gerektiren işlerde; kimyevi, radyoaktif ve diğer yüksek tehlikeli maddelerle çalışanlar; bulaşıcı hastalıkların bulaşma olasılığı yüksek olan işyerlerinde ve benzeri işlerde çalışanlar 211. Maddede sayılmıştır.

İş Kazası ve meslek hastalığı sigortası Azerbaycan mevzuatında Türk hukukundan farklı olarak İş Hukuku kapsamında uygulanmıştır. İş hukukunda düzenlenen bu sigorta yardımı hem işveren hem de Sosyal Güvenlik Fonu tarafından karşılanmıştır. Türk doktrininde iş kazası kavramı da, bir yönüyle bireysel iş hukukunu ilgilendirirken, diğer yönüyle sosyal sigortalar hukukunu da ilgilendirmektedir.[582] İş yerlerinde işçilerin sağlığı için oluşacak iş kazaları veya meslek hastalıklarının önlemini almak iş hukukunun alanına dahil edilse de, zararı

[581] TUNCAY-EKMEKÇİ; Sosyal Güvenlik Hukuku, 2008, s. 292
[582] SÖZER, Ali Nazım; Türk Sosyal Sigortalar Hukukunda İş Kazası Kavramı ve Unsurları, Prof. Dr. Nuri Çelik'e Armağan, C. 2, İstanbul 2001, s. 1893

uğrayan işçinin korunması Sosyal Güvenlik hukuku alanına dahil edilmiştir. Ancak Azerbaycan hukukunda her iki durum iş kanunu alanına dahil edilmiştir.

2010 yılında yapılan mevzuat çalışmaları sonucu İş Kazası ve meslek hastalığı sigortası tekrar ele alınmış ve mecliste yeni kanun kabul edilmiştir. Kanun küreselleşmenin de etkisiyle ortaya çıkan neo-liberal bir nitelik taşımakta olup, çalışanları özel sigorta şirketleri ile karşı karşıya getirmektedir. Çalışmamızı Türk hukuku sistematiğine uygun olarak sürdürdüğümüz için iş kazası ve meslek sigortasını Sosyal Güvenlik hukuku kapsamında incelenmesi doğru olacaktır.

2- İş Kazasının Tanımı

Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO) iş kazasını "önceden planlanmamış, çoğu zaman yaralanmalara, makine ve teçhizatın zarara uğramasına veya üretimin bir süre durmasına yol açan olay" olarak tanımlamaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise iş kazasını "belirli bir zarar veya yaralanmaya yol açan, önceden planlanmamış beklenmedik bir olay" şeklinde tanımlamıştır.[583]

Türk mevzuatında yer alan tanımda, SSGSSK 13. Maddesine göre *"Sigortalının işyerinde bulunduğu sırada, işveren tarafından yürütülmekte olan iş nedeniyle sigortalı kendi adına ve hesabına bağımsız çalışıyorsa yürütmekte olduğu iş nedeniyle, bir işverene bağlı olarak çalışan sigortalının, görevli olarak işyeri dışında başka bir yere gönderilmesi nedeniyle asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda, bu Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamındaki emziren kadın sigortalının, iş mevzuatı gereğince çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda, sigortalıların, işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere gidiş gelişi sırasında, meydana gelen ve sigortalıyı hemen veya sonradan bedenen ya da ruhen özüre uğratan olay"* olarak düzenlenmiştir.

---

[583] ÖZKILIÇ, Özlem; İş Sağlığı Ve Güvenliği, Yönetim Sistemleri Ve Risk Değerlendirme Metodolojileri, TİSK, Yayın No: 246, Ankara, 2005, s. 1

Sigortalıyı bedenen ya da ruhen özüre uğratan yahut ölümüne neden olan olayın dıştan gelen bir etkenle meydana gelmiş olmasının gerekip gerekmediği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Yukarıdaki tanıma uygun olarak iş kazası doktrinde işverenin otoritesi altında bulunduğu bir sırada iş veya işin gereği dolayısıyla aniden ve dıştan gelen bir etkenle onu bedence ya da ruhça zarara uğratan bir olay olarak tanımlanmıştır.[584] İşyerinde meydana gelen patlama, bir maddenin üzerine düşmesi, kimyasal maddeden zehirlenme, elektrik cereyanına kapılma, yüksekten düşme gibi haller iş kazası sayılmıştır.[585] Buna karşılık, işyerinde meydana gelmiş olmasa dahi sigortalının kronik kalp krizi geçirerek ölümü dışarıdan gelen bir etkenle olmadığı halde Yargıtay iş kazası olarak kabul etmiştir. Olayın sigortalının işyerinde bulunduğu sırada meydana gelme haline uygun bir olay olduğu ve "*işveren tarafından yürütülmekte olan iş dolayısıyla meydana gelme"* haline de uygun olduğu kanaatine varılmıştır.[586]

5510 sayılı yeni yasa bağımsız çalışanın yürütmekte olduğu iş nedeniyle maruz kaldığı kaza da iş kazası kabul edilerek kazanın yürütülen işle olan bağlantısı ön plana çıkarılmaktadır.[587] Bu ayrıntı Azerbaycan hukukunda da çalışması yapılan yeni kanunun yorumu açısından önemlidir.

Azerbaycan Hukukunda "İş Kazası Veya Meslek Hastalığı Neticesinde Sağlığı Bozulmuş Veya Bu Sebepten Ölmüş İşçinin Aile Ferdine Himayesinde Olan Diğer Şahıslara Ödemelerin Verilmesi Kaidelerinin, Şartlarının ve Meblağının Tasdik Edilmesi Hakkında" Azerbaycan Bakanlar Kurulunun 09 Ocak 2003 tarih ve 3 sayılı kararında iş kazası veya meslek hastalığının tanımı yapılmamıştır. 11 Mayıs 2010 tarih ve 999-IIIK sayılı "İstehsalatta Bedbaht Hadiseler Ve Peşe Hastalıkları Neticesinde Peşe Emek Kabiliyetinin Yitirilmesi Hallerinde İcbarı Sigorta Hakkında Azerbaycan Respublikasının Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Yeni kanunun 2.0.10. maddesine göre iş kazası işyerinde görevini yerine getirirken lehine zorunlu sigorta

[584] TUNCAY-EKMEKÇİ; Sosyal Güvenlik Hukuku, 2008, s. 392
[585]TUNCAY-EKMEKÇİ; Sosyal Güvenlik Hukuku, 2008, s. 293; GÜZEL-OKUR-CANİKLİOĞLU; 2009, s. 324-328.
[586] Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 13.10.2004 Tarih ve 2004/21-529 E. 2004/527 K..
[587] GÜZEL-OKUR-ÇANİKLİOĞLU; 2009, s. 317

sözleşmesi düzenlenmesi gereken şahsın, yani işçinin vücut uzuvlarının dokularının zarar görmesi ile sağlığının ani ve keskin olarak bozulması olarak tanımı yapılmıştır.

İşveren iş kazasının ağırlık derecesin dikkate alınmaksızın, hadisenin tahkikatının yapılması için derhal hadise gerçekleşen gün bölgedeki Devlet Emek Müfettişliğine, Olağanüstü Haller Bakanlığına, malumat vermeye yükümlüdür. Aynı zamanda merkezi icra hâkimiyeti organına ve Sendikalar Konfederasyonuna bilgi verilmesi gerekir.[588]

3- Meslek Hastalıklarının Tanımı

Meslek hastalığı, çalışma hayatında işçi sağlığı ve iş güvenliği tedbirlerinin alınmaması nedeniyle ortaya çıkan ve sigortalının maruz kaldığı geçici ve sürekli hastalık, sakatlık veya ruhi arıza halleri olarak tanımlanabilir. Mesleki bir faaliyetin yürütümü ya da bazı işlerde sürekli çalışma, kişide bu faaliyetlerle doğrudan bağlantılı hastalıklara yol açabilir. Meslek hastalığından söz edebilmek için uğranılan hastalık veya sakatlığın (ve hatta ölümün), sigortalının çalıştırıldığı işin niteliğine göre tekrarlanan bir nedenle ya da işin yürütüm koşulları yüzünden ortaya çıkması gerekir. Meslek hastalığı için Kanunun öngördüğü nedenlerin her ikisi de sigortalının gördüğü iş ve çalıştığı işyeriyle ilgilidir. Yani, sigortalının işyerinde gördüğü işten veya işyerinden kaynaklanmış olmalıdır.[589]

Meslek hastalığı, iş kazasından farklı olarak bütünüyle mesleksel niteliklidir. Yani iş kazasının çalışılan işle ilgisi bulunması şart olmadığı halde, meslek hastalığının yapılan işin sonucu olarak ortaya çıkması zorunludur. Diğer bir anlatımla meslek hastalığı, belirli bir mesleğin (işin) ifası sonucu o mesleğin (işin) nitelik ve yürütüm şartlarının doğurduğu bir sakatlık veya hastalıktır. Meslek hastalığı, sigortalının çalıştığı işyerinin şartları ve durumuyla da ilgili olabilir[590].

---

[588] GASIMOV, Emek Hukuku, s. 477
[589] ÇENBERCİ, Mustafa; Sosyal Sigortalar Kanunu Şerhi, Ankara, 1985,s.124.
[590] TUNCAY-EKMEKÇİ; Sosyal Güvenlik Hukuku, 2008, s. 302

Eski yasanın yerini alacak olan 11 Mayıs 2010 tarih ve 999-IIIK sayılı "İstehsalatta Bedbaht Hadiseler Ve Peşe Hastalıkları Neticesinde Peşe Emek Kabiliyetinin Yitirilmesi Hallerinde İcbarı Sigorta Hakkında Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Yasanın 2.0.11. maddesine göre meslek hastalığı *"olumsuz ve zararlı iş ortamının sigorta olunanın sağlığına etkisi neticesinde gerçekleşen kronik veya keskin hastalık"* olarak tanımlanmıştır.

4- Kişiler Açısından Kapsamı

İş kazası ve meslek hastalığı sigortası Azerbaycan Türkçesinde "İstehsalat Kazası Veya Peşe Hastalığı Ödemesi" olarak adlandırılmaktadır. 2010 yılına kadar İşçinin çalıştığı işyeri tarafından karşılanan bu yardım nevi yeni kanunla özel sigorta şirketleri tarafından ödenecektir.

999-IIIK sayılı yeni kanunda sigorta olunanların kimler olacağı madde 3'te düzenlenmiştir. Maddeye göre tüzel kişi veya şahıs işletmeleri ile yapılan iş sözleşmesi ile çalışan şahıslar, devlet organlarında çalışan devlet memurları ve diğer işçiler;[591] özgürlüğü kısıtlı olan çalışan tutuklular; zorunlu sosyal sigortalı kapsamında bulunacak seçkili, ödenişli vazifelerde çalışanlar[592] sigorta olunacaklar.

Ayrıca işyerlerinde staj yapan talebe ve öğrenciler; müesseselerde işe alınan ordu mensupları; doğal felaketlerin karşısının alınmasına ve neticelerinin ortadan kaldırılmasına, o cümleden askeri ve olağanüstü durumlarda işe alınan kişiler; bireysel olarak işletmecilik ve esnaflık ile uğraşan fiziki şahıslar sigorta olunanlar da aynı madde kapsamında sayılmıştır.

Sigorta yaptıran ise kanunda zorunlu sigorta mukavelesi düzenleme görevi taşıyan, ülkede faaliyette Azerbaycan veya yabancı ülke mevzuatına göre kurulan hukuki şahıs statüsünde olan müessese, idare ve teşkilatları, onların şube ve temsilciliklerini; devlet organlarını, tüzel kişilik olmadan işletmecilik faaliyeti ile

[591] Ordu mensupları ve hususi rütbeli şahıslar istisna edilmiştir.
[592] Azerbaycan ve Nahcıvan milletvekilleri istisna edilmişler.

uğraşan fiziki şahısları ve seçimli organları kapsamaktadır.

Sigortacılar ise, ülkede hayat sigortası alanında sigorta faaliyetini gerçekleştirmek için yetkiye sahip ve işyerinde iş kazası ve meslek hastalıkları neticesinde çalışma gücünün kaybı hallerinde zorunlu sigorta nevini ve ayrıca mevzuatta belirlenen annuitet sigortası, yani yararlanacak şahısla sigorta şirketi arasında mukavele imzalamaya yetki almış tüzel kişidir. İş kazası ve meslek hastalıkları için zorunlu sigorta mukavelesi ise işveren ile sigorta şirketi arasında imzalanacaktır.

İşçinin ölmesi halinde yardımı alma hakkına sahip kişiler Medeni Kanunun (Mülki Mecelle) 1121. Maddesine göre belirlenir (Mad. 3.1.). Medeni Kanun çerçevesinde mirasçıların kimler olacağı belirlenmektedir.

Ermenistan'da yaşayan vatandaşlarımızın zorla yaşadıkları yerlerden çıkarıldıktan sonra bu ülkede yaşadıkları devirde iş kazası ve meslek hastalığı sonucu almış oldukları aylıkların ödenmesi için İstatistik Kurumu tarafından ülkemizde bulunan aynı konumdaki işçiler emsal alınarak orta aylık maaş üzerinden Sosyal Güvenlik Fonu vesaitlerinden yararlanması öngörülmüştür. Ayrıca ortadan kaldırılmış eski kolhoz/tarım birlikleri, sovhoz/devlet kooperatifleri üyelerinin görmüş oldukları zararlar aynı şekilde Sosyal Güvenlik Fonu vesaiti ile ödenmekte idi. Doktrinde, zararların Sosyal Güvenlik Fonu bütçesinden ödenmemesi gerektiği ve devlet bütçesi tarafından karşılanmasının doğru olacağı konusu ele alınmıştır. Eleştiri dikkate alınarak mevzuatta değişiklik yapılarak her iki kesimin sigorta yardımları devlet bütçesinden karşılanması düzenlenmiştir[593].

5- Riskler Açısından Kapsamı

28 Şubat 2000 tarih ve 27 sayılı Bakanlar Kurulunun "İstehsalatda Baş Veren Bedbaht Hadiselerin Tahkiki Ve Kayıt Altına (Uçota) Alınması Kaideleri" ile

[593] ALIYEV; Pensiya Hukukunun Problemleri, s. 264-265

işçilerin iş kazasından zarar gördükleri aşağıdaki hallerin tespit edilmesi öngörülmüştür.

Görevlerini getirirken (o cümleden iş seyrüseferi zamanı) o cümleden görevlendirilmese bile müessesenin menafiyi için yapılan her hangi bir faaliyet zamanı,; müessese ait veya müessesenin siparişine göre başka kurumların ulaşım aracı ile işe gidiş ve dönüşlerde; müessesenin arazisinde, yahut başka iş yerinde iş saati belirlenen aralar da dahil olmakla, işçi işe başlamazdan evvelki veya iş bitişi müesseseden ayrıldığı saat diliminde; müessese tarafından yapılan imece usulü tedbirlerde ve mevzuatta öngörülen hallerde devlet ve toplumsal işlerin yapılması sırasında; nöbetli işlerde çalışan işçiler (rehberler, sürücüler, deniz, nehir araçları personelleri ve diğerleri) nöbet yapacakları iş alanında bulundukları zamanda; işçiler iş yerleri arasında gidiş dönüşlerde araçla veya yürürken gerçekleşen kazalar; işverenin yazılı talimatına göre şahsi aracı ile giderken gerçekleşen kazada; görevini yaptığı zaman başkaları tarafından verilen zararlar veya öldürülmesi; görev zamanı gaiplik, zarar görme, meslek hastalığı, zehirlenmeler, güneş sıcaklığı, yanık, soğuktan donma, suda boğulma, yıldırım çarpmalar, hayvan veya haşerelerden değen zararlar ve o cümleden doğal felaketlerde tespiti öngörülen hallerdir.

6- Teşkilat Yapısı

11 Mayıs 2010 tarih ve 999-IIIK sayılı "İstehsalatta Bedbaht Hadiseler Ve Peşe Hastalıkları Neticesinde Peşe Emek Kabiliyetinin Yitirilmesi Hallerinde İcbarı Sigorta Hakkında Azerbaycan Respublikasının Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Kanun iş kazası ve meslek hastalıkları hallerinde zorunlu sosyal sigorta ilişkilerinin hukuki teşkilatı ve iktisadi esaslarını belirlemektedir.

Yeni kanunun yürürlüğe girmesiyle kurumsal işleyişte değişiklik gerçekleşti. Bakanlar Kurulunun kararına göre işyeri ve müesseseler zarar görenin tüm zararlarını belirlenen yasal kapsamda ödemekle yükümlü idiler. Ancak yeni kanun gereğince devlet, özel veya fiziki şahıslar çalıştırdıkları işçileri zorunlu olarak sigorta ettirmekle yükümlü kılınmışlardır. Sigorta kurumları ise ülke yasalarına göre kurulan

özel sigorta şirketleri belirlenmiştir. Bu halde iş kazsı ve meslek hastalıkları yardımının tarafları işveren, özel sigorta şirketleri ve sigortalı olmaktadır. Kanunun geriye yönelik işlemeyeceğinden yola çıkarak, yürürlük tarihinden önce gerçekleşen iş kazsı ve meslek hastalıkları için Bakanlar Kurulu kararının işleyişi devam edecektir.

7- Yeni Kanuna Göre Edim Türleri

Yeni yasaya göre sigorta ödemeleri üçe ayrılmaktadır. Bu ödemeler aylık sigorta ödemesi, bir defalık sigorta ödemesi ve ilave sigorta ödemesi olarak düzenlenmiştir. Madde 16.2 ye göre aylık sigorta ödemesi sigorta hadisesi gerçekleştikte sigorta olunanın çalışma gücünün kaybına bağlı olarak yararlanacak şahsa verilecek nakit ödemedir.

Bir defalık sigorta ödemesi kanunla verilecek aylık sigorta ödemesinin toplamının yararlanacak şahsa bir kerede ödenilmesidir. Örnek olarak işçinin öldüğü hallerde ve kaza neticesinde zarar gören "malul işçiye muayene süresi belirtilmeden"[594] aylık verilmesi durumunda bir defada toplam ödeme yapılır.

İlave sigorta ödemesi ise zarar gören işçiye tedavi, ilave gıda ücreti, ilaç alınması, protez, üçüncü kişilerden alınan hizmet, sanatoryum ve kurort tedavisi, hususi ulaşım araçları ücreti ve başka mesleğe geçiş için yapmış olduğu harcamalar bu kapsamda değerlendirilir.

8- Yeni Kanunun Yürürlük Öncesi Yardıma Hak Kazananlar

a) Edim Türleri

"İş Kazası Veya Meslek Hastalığı Neticesinde Sağlığı Bozulmuş Veya Bu Sebepten Ölmüş İşçinin Aile Ferdine Himayesinde Olan Diğer Şahıslara Ödemelerin

[594]Bakanlar Kurulunun, 29 ağustos 1997 tarih ve 99 sayılı "Maluliyetin belirlenmesi Meyarlarına Dair Yönetmelik"e göre birinci derece maluliyet aralıksız 4 yıl, ikinci derece maluliyet ise aralıksız olarak on yıl olarak belirlenebilir. Bu hallerde zorunlu olarak belirli dönenmlerde muayene öngörülmemiştir.

Verilmesi Kaidelerinin, Şartlarının ve Meblağının Tasdik Edilmesi Hakkında" Azerbaycan Bakanlar Kurulunun 09 Ocak 2003 tarih ve 3 sayılı kararı ile işçilerin zararları müessese tarafından ödenmektedir. İşçinin iş kazası veya melek hastalığı neticesinde sağlığının bozulması veya bu sebepten ölmesi durumunda taksirli olan müessese, idare ve teşkilatlar işçinin zararını ödemek zorundadır.

İş kazası ve meslek hastalığına göre işçinin maaşının %100 oranında yardım verilmektedir. İşçi kaza neticesinde ölmüş ise himayesinde bulunan şahıslara işçinin gelirinin %100 oranında ödeniş verilir. Zarar taksirli işletmenin geliri ile bütçe hesaplı müesseslerde bütçeden veya bütçe dışı finansmanla ödenir. Zarar gören işçinin çalışma gücünün kaybının derecesi dikkate alınarak aylık ödeme ve aynı zamanda sağlığıyla ilgili yapmış olduğu ek harcamalar karşılanmaktadır.

İş kazasına göre taksirli bulunan müessese zarar görene sağlığının bozulmasına göre yaptığı harcamaları, tedavi ücretini, ilave gıda ihtiyacı, ilaç masraflarını, protez ücretini, bakıcı gideri, sanatoryum ücreti, özel ulaşım araçları ve diğer bir mesleğe geçişi için harcayacağı giderleri işyerinden isteme hakkına sahipti. Ancak zarar gören işçinin bunu isteyebilmesi için bu yardım ve giderlere ihtiyacı olduğunu ve bunları ücretsiz elde edebilme imkânına malik olmaması gerekir.

Zarara göre ödenen aylık ödeme miktarı belirlenirken, işçinin sağlığının başka bir şekilde bozulmuş olması sebebiyle kararlaştırılan diğer yardım ve ödemeler dikkate alınmamaktadır. İşçinin aile ferdi sayısının çokluğu iş kazası ve meslek hastalığı ödemesi miktarının hesaplanmasında dikkate alınmamaktadır.

Zarar gören işçiye veya ölen işçinin hak sahibine ödemelerin hangi tarihten itibaren alacağı kararda düzenlenmiştir. Buna göre, işçi çalışma gücünü yitirdiği tarihten itibaren ödeme almaya hak kazanacaktır. İşçinin hak sahipleri ise işçinin vefat ettiği tarihten veya ödenilecek yardımı almaya hak kazandığı tarihten itibaren hak sahibi olacaktır.(mad. 3.2.)

Zararın hesaplanması için kazanın gerçekleştiği tarihten önceki 12 aylık süre esas alınacaktır. Bu süre zarfında toplam ücretin 12'ye bölünmesi yolu ile hesaplanır. İşçi on iki aydan az çalışmış ise çalışmış olduğu sürede aldığı toplam meblağın çalışmış olduğu ayların sayısına bölünmesi yolu ile meblağ belirlenecektir. İşçinin tam çalışmamış olduğu aylar onun arzusu ile tam çalışmış olduğu diğer aylar esas alınacaktır (Mad.3.3). İş yerinde staj dönemi zarar gören şahıs için ödenilmeli olan zararın miktarı onun öğrendiği meslek üzere gerçek orta aylık maaş, eşdeğer meslek maaşından aşağı olmayacak şekilde hesaplanacaktır (Mad.3.9).

İşçinin zarar gördüğü tarihe kadar maaşında gerçekleşen artışlar var ise, yani maaşı artmışsa, yüksek maaşlı işe geçmişse, eğitim aldığı okulu bitirerek yüksek maaşlı işe girmişse ve diğer hallerde hesaplamalarda artan maaş üzerinden işlem yapılacaktır. 18 yaşını doldurmamış işçinin aylık ödemesi minimum emek hakkının[595] beş mislinden az olmayacaktır.

Ödenecek zararın hesaplanmasında hangi gelirlerin dikkate alınacağı veya hangilerinin dikkate alınmayacağı hususu da önemlidir. Hesaplamada dikkate alınan veya alınmayan ödemelerin listesi "Mezuniyet Zamanı Üçün Orta Emek Hakkının Hesaplanması Zamanı Nazara Alınan Ve Alınmayan Ödemelerin Muayyen Edilmesi Ve Mezuniyet Süresi İçin Orta Emek Hakkının Emsalleştirilmesi Kaidesinin Tasdik Edilmesi Hakkında" Bakanlar Kurulunun 25 Ağustos 1999 tarih ve 137 sayılı Kararın 1 numaralı ilavesi ile belirlenir. Aşağıda bu Karara göre dikkate alınan ve alınmayan gelirler belirtilmiştir.

Gerçek tarife üzerinden maaş, müessese, idare ve teşkilatlarda kuvvede olan emeğin ödenilmesi sistemleri üzere ödenilen mükâfatlar, tazminler, heveslendirici nitelikteki ilaveler[596], çocuğun beslenmesi için verilen ara iznin ödemeleri, sahra, susuz ve yüksek dağlık yerlerde emsaller üzere ilave ödenişler, iş süresinden fazla

[595] Minimum emek hakkı olarak ifade edilen asgari ücret mevzuatta en aşağı düzeyde belirlenir ve az gelirli insanların refahını geliştirmek için her yıl mütemadiyen arttırır.
[596] Heveslendirici ilaveler olarak kararda zararlı emek şeraitinde, gece saatlerinde, çok nöbetli rejimli işe, meslek ve vazifelerin değiştirilmesi, ilmi, fahri isme, hizmet süresine, hizmet yıllarına, ihtisas derecesine, hususi rütbe maaşına, icra yetkilerine sahip olmasına göre verilen ilave gelirler anlaşılmaktadır.

mesai saatlerinin ödenmesi, hafta sonu, bayram ve toplumsal yas günlerinde işe göre ödemeler, işçinin taksiri olmadan kalitesiz mahsulün üretimine, boş durma, plan normlarının yerine getirilmediği, soğuk ve sıcak havalarda işin durdurulduğu sürelerde verilen ödemeler, geçici iş değiştirmeler zararların ödenmesinde dikkate alınmaktadır. Ayrıca, mevzuatta işçilerin iş yerlerinin ve orta aylık maaşın korunduğu, evvelki emek hakkı ile yeni iş yerindeki emek hakkı arasındaki fark ödenildiği ve evvelki vazifesi üzere emek hakkı korunduğu hallerde, mecburi iş bırakma devrinin ödemesi, emek, tahsil ve yaratıcılık süresi korunan orta aylık maaş, çalışma gücünün geçici kaybı, gazete, dergi, neşriyat, televizyon, iletişim acentelerinde çalışan işçilere verilen telif hakları, sürekli nitelik taşıyan müelliflik, sanatçı telif hakları kuruluş ödemeleri de aynı şekilde zararların ödenmesinde esas alınacaktır.

Bir kereye mahsus ek mükâfatların bütün nevileri, jübile ve bayram günleri, doğum günleri ve diğer analoji hallerde verilen heveslendirici ödemeler, işçinin kendi görevine ait olmayan ayrı-ayrı görevlerin yerine getirilmesine göre ödemeler, iş aletlerinin, vasıtalarının ve diğer eşyaların amortismanına göre nakit yerine verilen diğer ödemeler, maddi yardım şeklinde verilen muhtelif tür ödemeler, iş seyahati bağlı verilen ödemeler, dış harcamalar, daimi işi yolda olan veya gediş-geliş ve ya gezeri nitelik taşıyan işçilere ödenilen ilaveler, inşaatta çalışan işçiler üçün seyyar nitelikli işe göre, işin nöbet yöntemi ile yerine getirilmesine göre ilaveler, ayrı-ayrı işçilere ücretsiz verilen daireler, komunal hizmetler, yakıt, ulaşım gidiş-dönüş ücreti veya tazmini, işçilere verilen iş elbiselerinin, iş ayakkabılarının ve başka ferdi muhafıza vasıtalarının, sabunun, başka temizlik malzemelerinin, tedavi-profilaktika gıdalarının değeri, mevzuatta yer alan hallerde ücretsiz gıdaların değeri zararların ödenmesinde dikkate alınmamaktadır.

Sanatoryum-kurort tedavisi ve dinlenme evlerine gönderişlerin değeri, başka alana iş değişikliği yapılırken veya taşınırken daire kirası, eşya taşıması için verilen harcamalar, işyerinden ayrılmakla tahsil için gönderilen işçilere müessese ve teşkilatlar tarafından ödenilen tekaütler, yarış ve müsabıka için verilen nakit mükâfatlar, genç uzmanlara yüksek veya orta ihtisas tahsil müessesesini bitirdikten

sonra verilen mezuniyet zamanı müesseseler, idareler, teşkilatların hesabına ödenilen muavenetler, mukavelelere göre işlerin yapılmasına göre yapılacak ödemeler iş kazası veya meslek hatalığı ödemeleri de hesaplamalarında dikkate alınmamaktadır. Görüldüğü üzere Emek Mecellesinin 185. maddesinde belirlenen müessese tarafından verilen heveslendirici nitelik taşıyan gelirlerden bir kısmı dikkate alınmakta bir kısmı ise alınmamaktadır.[597]

b) İş Kazası ve Meslek Hastalığı Yardımının İşleyişi

İşyeri özel ise işyerinin geliri ile bütçe hesabı çalışan işyeri ise bütçeden veya bütçe dışı finansmanlar bu sigorta türü finanse edilmektedir. "İstehsalatda Baş Veren Bedbaht Hadiselerin Tahkiki Ve Uçota Alınması Kaideleri"ne göre iş kazalarının tahkikatının yapılması için Devlet Emek Müfettişliği üyelerinden, işveren ve sendika kurumundan göreve tayin edilecek üye ile Tahkikat komisyonu kurulur. Komisyon zararın niteliği ve ağırlık derecesi, ölümün sebepleri hakkında hastane ve mahkeme adli tıp raporlarını isteme hakkına sahiptir. Zorunlu durumlarda bilirkişi veya bilirkişi grubu davet edilerek olayın incelenmesi sağlanabilir.

Tahkikat komisyonu toplanan belgelere göre bedbaht hadisenin gerçekleşmesinden işverenin ve zarar görenin iş güvenliğinin, teknik tehlikesizlik talimatlarına, kaidelerin hangi oranda ihlal edildiği tutanakla düzenler. İşveren ise, her yılsonunda gerçekleşen kazalara göre düzenlenen tutanakları İstatistik Kurumu tarafından belirlenen şekilde rapor eder. Ayrıca işyerinde gerçekleşen iş kazasının sebeplerini tahlil ve işyerinde müzakere edilerek sebeplerinin tartışılması, iş kazalarının yaşanmaması için tedbirler alınması gerekmektedir.

Ağır neticeli (iki ve daha artık işçinin helak olması) bedbaht hadiseler Emek ve Ahalinin Sosyal Müdafisi Bakanlığında veya Bakanlığın talimatı ile Emek Müfettişliği, Sendikalar Konfederasyonu, Olağanüstü Haller Bakanlığı temsilcilerinin toplanması ile müzakere edilir ve gerektiğinde Bakanlar Kuruluna

[597] GASIMOV, Alış; Müessese Dahili İntizam Kaideleri, Ganun Dergisi No: 09 (185), Bakü, 2009. s. 38; Azerbaycan Respublikası Emek Mecellesi, Bakü, Ganun, 2009, s. 153-154

bilgi sunulur.[598] Özellikle sendikaların işyerinde iş güvenliğinin korunması norm ve kurallarının bozulmaması açısından çalışanların hak ve hukuklarının açısından sorumluluğu ve yükümlülüğü vardır.[599] Ancak ülkemizde sendikacılık yükümlülüğünün ifası ve sendikacılık bilincinin inkişafı bakımından birçok eksiklikler olduğu söylenebilir.

İş Kazası ve meslek hastalığı sigortası ödemesi için zorunlu olarak bazı belgeler istenmektedir. Kazanın oluştuğu tarihte yasaya uygun olarak düzenlenmiş olan tutanak veya işveren tarafından iş güvenliği kurallarına dikkat edilmediği hakkında hadisenin gerçekleşmesine ilişkin mahkeme kararı aranmaktadır. İşçinin çalışma gücünün kaybına ilişkin veya meslek hastalığını tasdik eden Tıbbi-Sosyal Eksper Komisyonunun-TSEK tutanağı ve ölümü hakkında tutanak istenen belgeler arasındadır. Maluliyetin sebebi iş kazası veya meslek hastalığına ilişkinse bu olayı belgeleyen tutanak da takdim edilmelidir. İşyerinde gerçekleşen iş kazası ile maluliyet arasındaki illiyet bağının tespiti için gerçekleşen kaza ile oluşan sonuç arasında illiyet bağının varlığı aranmaktadır. Bu süreçte dört hususu dikkate alınmaktadır. Kaza ile insan sağlığına zarar veren veya ölümüne neden olan dış etkenlerin etkisi, kaza ile iş ve koşulları arasında bağlantı, kaza ile netice arasında bağlantı ve kaza ile maluliyet arasındaki bağlantı komisyonun kararı için gereken hususlardır.[600]

Taksirli işveren tarafından iş kazası veya meslek hatalığı neticesinde işgücünü kısmi olarak yitiren işçinin tıbbi komisyonun kararı ile daha hafif işe görevlendirilmesi durumunda eski maaşı ile yeni maaş arasındaki fark ödenmektedir. Tıbbi-Sosyal Eksper Komisyonu-TSEK yürürlükteki mevzuata uygun olarak zarar görenin çalışma gücünün kaybı süresi, oranı, malullük grubu, sağlık durumunun kısıtlılığı ve bu iş kazası sonucu görmüş olduğu zararı belirler ve karar çıkarır. Karara uygun olarak da işçiye aylık ödenir.

---

[598] GASIMOV, Emek Hukuku, s. 477
[599] CEFEROV, Zahid, İşçilerin Emek Hukuklarının Hemkarlar İttifakları Tarafından Muhafazası ve Müdafisi, Ganun Dergisi, No: 12, Bakü, 2005, s. 24-27
[600] HESENZADE; Elilliyin Muayyen Edilmesi, s. 205

Cumhurbaşkanın 04 Ağustos 2008 tarih ve 804 nolu Fermanı ile "Özelleştirilen Ve İdare Etmeye Verilen Devlet Müesseselerinin İş Kazası Veya Meslek Hastalığı Neticesinde Sağlamlığı Bozulmuş İşçisine Ve Ya Bu Sebepten Helak Olmuş İşçinin Aile Fertlerine Ve Himayesinde Olan Diğer Şahıslara Aylık Ödeme Üzere Borçlarının Tanzim Edilmesi Kaideleri" düzenlenmiştir. Bu yasal düzenlemeye uygun olarak Bakanlar Kurulunun 14 Ekim 2008 tarih ve 242 sayılı Kararı ile "Özelleştirilen Ve İdare Etmeye Verilen Devlet Müesseselerinin İş Kazası Veya Meslek Hastalığı Neticesinde Sağlamlığı Bozulmuş İşçisine Ve Ya Bu Sebepten Helak Olmuş İşçinin Aile Fertlerine Ve Himayesinde Olan Diğer Şahıslara Aylık Ödeme Yerine Aylık Yardımın Tayin Edilmesi Ve Ödenilmesi Kaidesi" tasdik edilmiştir.

9- İş Kazası Ve Meslek Hastalığına İlişkin Değerlendirme

Kanunda iş kazası ve meslek hastalığının tanımı yapılmıştır. Tanımda, bu sigorta türünün iş kazası ve meslek hastalıkları neticesinde meslek, çalışma yeteneğinin yitirilmesi hallerinde sigorta olunanların hayatının ve sağlamlığının gördüğü zarar neticesinde onların çalışma gücünün kaybı veya ölmesi ile bağlı sigorta ödemesinin verilmesini öngören sigorta türü olarak tanımlanmıştır. Aslında yeni yasa bu sigorta türünü tamamen özel şirketlerle işbirliği içinde yürütüleceğini öngörmektedir. İster devlet ister de özel mülkiyete tabi işverenlerin tamamı çalıştırdığı işçiler için özel şirketlerle yıllık sigorta sözleşmesi imzalayacaktır. İş kazası veya meslek hastalığı gerçekleştiği taktirde oluşan zararı özel sigorta şirketleri karşılayacaktır.

Kanunda sigorta olunanların kimler olacağı madde 3'te düzenlenmiştir. Maddeye göre tüzel kişi veya şahıs işletmeleri ile yapılan iş sözleşmesi ile çalışan şahıslar, devlet organlarında çalışan devlet memurları ve diğer işçiler;[601] özgürlüğü kısıtlı olan çalışan tutuklular; zorunlu sosyal sigortalı kapsamında bulunacak seçkili, ödenişli vazifelerde çalışanlar;[602] işyerlerinde staj yapan talebe ve öğrenciler;

[601] Ordu mensupları ve hususi rütbeli şahıslar istisna edilmiştir.
[602] Azerbaycan ve Nahcıvan milletvekilleri istisna edilmişler.

müesseselerde işe alınan ordu mensupları; doğal felaketlerin karşısının alınmasına ve neticelerinin ortadan kaldırılmasına, o cümleden askeri ve olağanüstü durumlarda işe alınan kişiler; bireysel olarak işletmecilik ve esnaflık ile uğraşan fiziki şahıslar sigorta olunanlar kapsamındadır.

Sonuç olarak, yeni kanunla belirlenecek olan iş kazası ve meslek hastalığı sigortası yeni şekli ile yürürlüğe girmiştir. Bu güne kadar İş Kazası Ve Meslek hastalığı sigortasının sosyal güvenlik sistemi içinde yer almaması ve İş kanunu kapsamında düzenlenmesi eleştirilmekteydi. Yeni yasa çalışmalarından beklenen sonuç aslında bu sigorta türünün sosyal güvenliğin kapsamına alınması ve tek çatı halinde kurulmak istenen sisteme dahil etmek idi. Oysa ki, yeni yasada da iş kazası ve meslek hastalığı ayrık tutulmuştur. Daha doğrusu iş kazası ve meslek hastalığı sigorta türü olma niteliğinden koparılmıştır.

Sosyal güvenlik alanında farklı çalışmalarla özel şirketleri sosyal sigortaların tarafı haline getirme çabaları yasada görülmektedir. İşverenlerin özel sigorta şirketleri ile imzalayacağı sigorta akdi ile işçinin iş kazsı ve meslek hastalığı sonucu görmüş olduğu gelecek zararlar için tedbir alınmaktadır. Türk hukukunda olduğu gibi iş kazsı ve meslek hastalığı sigortasını sosyal sigortalar kapsamına dâhil ederek Sosyal Güvenlik Kurumu kontrolünde sigorta primlerinin toplanması ve zarar görenlere ödenmesinin teşkili en doğru yol olacaktır.

B- Çalışma Gücünün Geçici Kaybı Sigortası/Hastalık Sigortası

1- Genel Olarak

Çalışma Gücünün Geçici Kaybı Sigortası (Emek Kabiliyetinin Muvakkati Yitirilmesine Göre Muavenet), Türk hukukunda hastalık sigortasına eş sigorta olarak değerlendirebiliriz. Diğer sigorta türlerinden daha eski bir tarihe dayanan bu sigorta dünyanın birçok ülkesinde çalışanların sosyal korunmasına ilişkin olarak tatbik edilmiştir. Azerbaycan'da Sovyetler Birliği döneminde ve günümüzde geniş bir düzenleme alanına sahiptir. Özellikle Sovyetler Birliğinde geniş bir kapsama sahip

olan bu sigorta türüne ilişkin yasal düzenlemeler temel kabul edilerek tekrar düzenlemeye tabi tutulmuştur.

Azerbaycan Hukukunda "Çalışma Gücünün Geçici Kaybı Sigortası"nın Türk hukukunda "Geçici İşgöremezlik Ödeneği" verilecek durumları kapsadığı söylenebilir. Türk hukukuna göre hastalanan sigortalı, işyerindeki çalışmasını sürdüremediği zaman bu çalışmasından ötürü elde ettiği kazancını da yitirdiği hallerde devriyeye girmekte ve belirli koşullarla çalışamayan sigortalının sadece kendisinin yararlanmasını amaçlamaktadır.[603]

"Sosyal Sigortalar Kanunu"' içinde yer alan bu sigorta türünün hesaplanması ve ödenilmesine ilişkin kurallar Bakanlar Kurulunun 15 Eylül 1998 tarih ve 189 numaralı kararı ile yürürlüğe giren "Zorunlu Devlet Sosyal Sigorta Ödemelerinin Ve Emek Kabiliyetini Geçici Yitirmiş İşçilere İşverenin Vesaiti Hesabına Ödenilen Muavenetinin Hesaplanması Ve Ödenilmesi Hakkında Yönetmelik" ile düzenlenmektedir.

Azerbaycan'ın İş kanununa göre çalışanın çalışma gücünü tam olarak yitirmesi iş sözleşmesinin sona erdirilmesi sebepleri arasında sayılmıştır. Kanunun 74. Madde Kayıt kısmına göre icracı kurum kararı ile işçiye maluliyet durumuna göre malullük grubu veya 18 yaşına kadar sağlık durumunun kısıtlılığı belirlenerek en az bir yıl çalışamaz durumda olması tam olarak çalışma gücünden yoksun olması anlaşılmaktadır.

Çalışma gücünün 6 aydan daha az süre geçici yitirilmesi durumunda iş sözleşmesi fes edilmemekte, iş yeri ve görevi korunarak yasada belirlenen çerçevede sosyal sigorta ödemesi yapılmaktadır. Yönetmeliğe (Esasnameye) göre ilk 14 gün için işveren tarafından, 14 günden sonraki günler için ise Sosyal Sigorta Fonu tarafından ödeme yapılır.

---

[603] TUNCAY-EKMEKÇİ; Sosyal Güvenlik, 2009, s. 394

2- Çalışma Gücünün Geçici Kaybedilmesi Halleri

Çalışma gücünün geçici kaybedilmesine göre sigorta olunana muavenet aşağıdaki hallerde verilir:

- Hastalık ve sakatlık neticesinde çalışma gücü geçici kaybedildikte;
- Sanatoryum-kurort tedavisi zamanı;
- Hastalanmış aile fertlerinin hizmete ihtiyacı olduğu durumlarda;
- Salgın durumlarında karantina dönemi;
- Verem ve meslek hastalıkları ile alakalı geçici olarak başka işe aktarıldığı zaman;
- Protez hazırlandığı müddette protez-ortopedik müessesesine yatılı yerleştirildikte;
- Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen çalışma gücünün geçici kaybına göre yardım almak hakkı sağlayan postvaksinal hastalıkla alakalı çalışma gücünün geçici kaybı durumlarında bu sigorta türüne göre ödeme yapılır[604].

Yönetmeliğin (Esasnamenin) 8. Maddesine göre çalışma gücünün geçici yitirilmesine göre sigorta ödemesi çalışma gücünün yitirildiği günden başlayarak sağlığına kavuşana kadar veya tıbbi sosyal eksper komisyonu (TSEK) tarafından maluliyet belirlenene kadar, ancak kanunda belirlenen süreden fazla olmamak suretiyle bu dönem için verilir. Çalışanın hastalığı Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun "Hastalık Belgelerinin Verilmesi Ve Tedavi-Sağlık Maksatlarına Ödenişlerin Kararlaştırılması Ve Verilmesi Kaidelerinin Tasdiki Hakkında" 08 Ocak 1993 tarih ve 9 nolu karara uygun sağlık raporu ile belirlenmesi gerektiğinden, diğer herhangi bir belge kullanılmayacaktır.

Çalışanların kural olarak bu sigortadan yararlanabilmeleri için çalışma gücünü çalışma süresi içinde veya deneme süresinde yitirmiş olması şartı aranmaktadır. Çalışma süresi olarak işçinin çalışmaya başladığı ilk günden çalışma

[604] Postvaksinal fesatlar 14 Nisan 2000 tarihli 857 sayılı "Geçici Hastalıkların İmmunoprofilaktikası" hakkında yasanın düzenlemesine göre profilaktik aşılar neticesinde sağlamlığın muhtelif derecede bozulması olarak tanımlanmıştır.

ilişkisine son verilen son güne kadar olan süre anlaşılmaktadır. Kuralın istisnası olarak işten ayrıldığı tarihten sonra bu haktan yararlanma olasılığı da tanınmıştır. Eğer işçi lise, üniversite veya klinik ordinaturanı[605] bitirdikten sonra çalışmaya gönderilirse bu durumdan ilgili istisnai olarak faydalanır. İkinci istisna ise, eğer çalışma gücünü iş sözleşmesinin feshinden sonra 1 ay içinde kaybedilirse, fesih nedeni özürlü sebeplere, yani hastalanmış aile bireyine hizmet, başka bir yere taşınma, işçinin kendisinin hastalanması ile ve çalışma gücünün kaybı 1 aydan daha fazla süre olursa bu durumda ilgili sigorta ödemesinden istisnai olarak yararlanacaktır. Kendi isteğiyle işten ayrılmasına sebebiyet veren yaşlılık durumuna göre emekliliğe ayrılanlar, hamile ve 14 yaşına kadar çocuğu olan kadınlar, himayesinde 3 ve daha çok 16 yaşını doldurmamış çocuğu bulunan işçilerin durumu ayrıcalıklı olarak kabul edilmektedir.[606]

Çalışma gücünün geçici kaybı işçinin iş sözleşmesinin feshine ilişkin olan dönemde gerçekleşirse sigorta ödemesi işçinin tekrar işe başlaması ile verilir. Bu durumda işçinin çalışmadan askıya alındığı dönemde olan süre, yani işe tekrar döndüğü güne kadar olan süreye ilişkin ödeme (ilk 14 gün) işyeri tarafından, işe başladığı tarihten itibaren ise DSMF tarafından karşılanır.

Çalışma gücünün kaybı işyeri dışında gerçekleşmesi durumunda çalışanın sigorta ödemesi alabilmesi için "Muavenetin Hesaplanması Ve Ödenilmesi Hakkında Yönetmeliğe" (Esasnameye) göre maaş, günlük veya yol harcını alma hakkına sahip olması durumlarında bu haktan faydalanacaktır. Örneğin, işçi iş seyahati veya işverenin verdiği görevleri yerine getirmesi gibi durumları örnek verebiliriz.

3- Çalışma Gücünün Kaybına Göre Sigorta Ödemesi Verilmeyen Haller

Yasal olarak çalışma gücünün geçici kaybına göre sigorta ödemelerinin verilmediği durumlar belirtilmiştir. Bu durumlar;

---

[605]Tıp fakültelerinde ve tıp araştırma enstitülerinde uzmanlık
[606] ALİYEV, 2007, s. 319

- 6 ay sosyal hizmet süresi olmayan şahıslara;
- İşten veya başka görevden kaçınmak amacıyla kasıtlı olarak kendi sağlığına zarar veren veya kendini hasta gibi kaleme veren işçilere;
- Suç işlendiği zaman gerçekleşen sakatlık nedeniyle çalışma gücünün geçici kaybında;
- Mahkemenin kararı ile zorunlu tedavi zamanı; (ruhi hastalardan başka);
- Hapiste olduğu ve mahkeme tarafından tıbbi eksper yapılan dönemde;
- İşçiye kanunla belirlenmiş hallerde sürekli tıbbi muayeneden geçirildiği ve stasionarda[607] muayene edildiği zaman için ve o cümleden askeri hizmete çağrıldığı dönem hastaneye yerleştirildikte ve işçi, maaşı kesilmeden görevden uzaklaştırıldığı dönemde çalışma gücünü geçici kaybettikte,
- Çalışma gücünü geçici kaybı döneminde mazeretsiz işe gelmeyen, doktorun kararlaştırdığı rejimi bozan veya belirlenen zamanda doktor muayenesine veya Tıbbi Sosyal Eksper Komisyonu (TSEK) kontrolüne mazeretsiz olarak gelmeyen işçiler kaideyi bozduğu günden işverenin sosyal sigorta ödemesi için komisyonu tarafından belirlenen süreye kadar ödemeden mahrum edilir.

4- Çalışma Gücünün Geçici Kaybı Halleri

Çalışma gücünün geçici kaybı sigortası Türk hukukundaki "hastalık sigortası" ile aynı niteliktedir. Kanunda geçici işgöremezlik halleri somut şekilde altı alt başlık altında sayılmıştır.

a) Hastalık Ve Sakatlık Neticesinde Çalışma Gücünün Geçici Kaybı

Günlük yaşantıda (Meişet) sakatlanması zamanı, hamileliğin suni yolla durdurulması ile alakalı yapılan ameliyattan sonra ve nöbeti izin dönemi (esas veya ilave mezuniyet zamanı) hastalık ve sakatlık neticesinde çalışma gücünün geçici kaybına göre muavenet takdim olunmuş hastalık belgesine göre işçinin çalışma

[607] Stasionar yatılı tedavi

gücünün kayba uğradığı bütün günler için verilir. Ücretli izin döneminde veya çocuğa hizmet nedeniyle verilen sosyal izin zamanı sigorta ödemesi verilmemektedir. Ancak, çalışma gücünün geçici kaybı, verilen izinden sonra da devam ederse, sigorta ödemesi işçinin işe başlamakla yükümlü olduğu günden itibaren umumi kurallar çerçevesinde verilir.

b) Sanatoryum-Kurort Tedavisi

Sigorta ödemesi işçiye tedavi olmak ve sanatoryuma gedip dönmek için esas ve ilave izin (mezuniyet) süresi az olursa verilir. İşçi 2 yıl için toplam almak hakkına malik oldukta alacağı iznin tamamı hesaplanarak hastalık belgesi verilir ve sigorta ödemesi yapılır. Verem sanatoryumunda tedavi olunmak için kullanılan esas ve ilave izin zamanı çalışma gücünün kaybı süresine dâhil edilir. Ödeme sanatoryuma gönderilmeden evvel stasionar (yatılı) veya ambulatör (ayakta tedavi) tedavisi zamanı ödeme meblağı üzerinden hesaplanır.

Yatılı (Stasionar) tıp kurumlarında tam tedavi olunmak için sanatoryuma gönderilmiş ağır durumdaki hastalar (kalp krizi, kalp ve kalp damarlarına ameliyat yapılmış, mide- bağırsak hastalığı, safra kesesi ameliyatı gibi ağır hastalıklar olan hastalar) için sanatoryumda kaldığı bütün günler için sigorta ödemesi ödenir. 16 yaşına kadar malul çocuğu bakan çalışan malullerden birine (kayyuma veya himayeciye) de aynı müddete malul çocuğun sanatoryum tedavisinin bütün süresine muavenet verilir ancak malul çocuğun bireysel hizmete ihtiyacı olması hakkında sağlık raporu aranır.

Tüm durumlarda muavenet ödemesi sanatoryuma gitmek ve dönmek süresi ilave edilir ve yalnız işçinin nöbeti izin süresini düşerek sanatoryum-kurort tedavisinin tamamına verilir. Verem sanatoryumunda farklı olarak tedavi olunurken nöbeti izin süresi de dikkate alınır. Eğer sanatoryuma gidene kadar izinden (mezuniyet) kullanılmışsa işveren işçiye ücretsiz izin verir.

c) Hastalanan Aile Bireyine Hizmet

Hastalanan aile bireyine hizmet için verilen izin süresince sigortalıya sigorta ödemesi (muavenet) verilmektedir. Ancak, yasanın koymuş olduğu şarta göre iznin verilmesi hastaya bakım yapılmaması durumunda onun hayatı ve sağlığı için tehlike oluşturacak ve tıbbi talimata göre hastaneye yerleştirmek durumu bulunmayacaktır. Bu şartlar çerçevesinde sigortalı ödeme hakkı kazanacaktır. Yönetmeliğin 16. Maddesinde yardım ödendiği durumlar sayılmıştır:

- 14 yaşı doldurana kadar hastalanan çocuğa hizmete veya diğer ifadeyle bakıma göre ister ambulator, ister de yatılı tedavi zamanı bakıma ihtiyacı olduğu süre kadar malullerden birine veya diğer hizmet eden kişiye yardım ödenmektedir.

- İnsanın immunitet yetersizliği (HIV) veya AİDS hastalığına tutulmuş 16 yaşını doldurmamış çocuğun tedavisinde çocuğun hizmete/bakıma ihtiyacı olan bütün dönem için malullerden birine veya diğer hizmet eden kişiye yardım sağlanmaktadır.

- Çalışmayan anne hastalandığı hallerde çocuğa hizmet edemediği durumlarda, çalışma gücünün kaybına göre sigorta ödemesi 3 yaşını doldurmamış çocuklara veya 16 yaşını doldurmamış malul çocuklara 10 günü aşmayacak şekilde bakımını üstlenen eşe sigorta yardımı ödenmektedir.

- 14 yaşın üstünde hastalanmış aile fertlerine hizmete/bakıma göre 7 takvim gününü aşmayacak şekilde ödeme ve ancak ağır hastalıklı olması ve yaşam şartlarından kaynaklanan istisna hallere göre 7 günün üzerinde, 10 günü aşmayacak şekilde i sigortalıya ödeme yapılır.

Esas ve ilave izin, çocuğa bakım nedeniyle izin ve ya maaş kesintisi yapılmadan izin dönemlerinde hastalanmış aile bireyine hizmet etmek için sigorta ödemesi verilmemektedir. Ayrıca işçiye, çevresine bulaşıcı hastalığı nedeniyle zarar

vermemesi için sıhhiye hizmeti organları kararıyla işten uzaklaştırıldığı süre için de sigorta yardımı yapılması düzenlenmiştir.

d) Verem Veya Meslek (Peşe) Hastalığı

Verem veya meslek (peşe) hastalığı neticesinde kendi işinde çalışma gücünü geçici kaybeden ancak işyerinin faaliyetine zarar vermeden ve tedavi sürecini aksatmadan başka bir işi yapabilen işçi Hekim Danışma Komisyonunun (HMK) kararı ile ve Sendikalar Federasyonunun onayı ile işveren tarafından geçici olarak başka göreve aktarabilir. İşyerinde Hekim Danışma Komisyonu bulunmayan işyerlerinde tedavi yapan doktorun bulunduğu hastane tarafından tasdikli karar esas alınacaktır.

Yeni görevde maaşı evvelki görevinden az olursa, aradaki fark belirlenerek bu farkı işyerinden alma hakkı bulunmadığı durumda, yeni görevde çalıştığı süre içinde 2 ayı aşmayacak şekilde hastalık belgesi esasında işçiye sigorta ödemesi verilir. Ancak, yeni görevde almış olduğu maaş ile verilecek muavenet toplamının işçinin evvelki görevdeki maaşını aşmaması gerekir.

e) Protez-Ortopedik Müessesenin Stasionarına Yatırılan İşçiler

Bu kapsamda bulunan işçilere yatılı tedavi olduğu ve tedavi kurumuna gedip dönmek müddeti de dâhil olarak bütün süre sigorta ödemesi verilir.

f) Postvaksinal Fesatlarla Çalışma Gücünün Geçici Kaybı

Postvaksinal fesatlar 14 Nisan 2000 tarihli 857 sayılı "Geçici Hastalıkların İmmunoprofilaktikası" hakkında yasanın düzenlemesine göre profilaktik aşılar neticesinde sağlamlığın muhtelif derecede bozulması olarak tanımlanmıştır. Bu sigorta ödemeleri Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 28 Kasım 2000 tarihli 208 sayılı kararı ile onaylanan "Çalışma Gücünün Geçici Kaybına Göre

Muavenet Almak Hukuku Veren Postvaksinal Fesatların Listesi"nde yer alan kişilere verilir.

Postvaksinal fesatlar olarak belirlenen durumlarda (vücuda vaksin verilmesiyle gelişen reaksiyonlar, alerjik reaksiyonlar, sinirsel reaksiyonlar, vücudun şok, uyuşma gibi reaksiyonları) sigorta ödemelerinden yararlandırılacaktır.

"Bulaşıcı Hastalıkların İmmunoprofilaktikası Hakkında" 14 Nisan 2000 tarihli kanunun 15. Maddesi ile düzenlenmiş ve maddeye göre ölüme sebep olan postvaksinal fesatlara göre bir kereye mahsus muaveneti almak hukuku olan aile bireylerinin listesi ve hemen muavenetin meblağı Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından belirlenir.[608]

Bakanlar Kurulunun 12 Ekim 2001 tarihli 163 sayılı "Ölüme Sebep Olan Postvaksinal Fesatlara Göre Devlet Bütçesi Vesaiti İle Sağlık Bakanlığı Tarafından Bir Kereye Mahsus Muavenet Almak Hukuku Olan Aile Bireylerinin Listesi Ve Hemen Muavenetin Miktarının Tasdik Edilmesi Hakkında" kararına göre ölen şahsın eşi, velileri ve çocuğu muaveneti alma hakkına sahip bulunmakta ve bu ödeme 1000 manat olarak belirlenmiştir.

5- Çalışma Gücünün Geçici Kaybı Nedeniyle Farklı Kategoride Olan Çalışanlara Sigorta Muaveneti Ödemesi

Mevsimlik ve geçici işlerde çalışan işçilere muavenet umumi kurallara göre mevsim müddetinde verilir.(Yön.Mad.20) Madde 21.'e göre ise Çalışan malullere (muharebe malullerinden başka) muavenet iş sakatlığı (şikestliyi) ve meslek hastalığı istisna edilmekle ardı ardına veya tekrar hastalanma zamanı bir takvim yılında 6 aydan fazla olmamak şartı ile ödenir. Çalışma gücü iş sakatlığı veya meslek hastalığı neticesinde geçici olarak yitirildikte ise, muavenet hasta iyileşene kadar veya hastalıkla bağlı malullük derecesi yeniden belirlenecek tarihe kadar verilir.

---

[608] ALİYEV; Sosyal Teminat, 2008, s. 363-364

Çalışan malullere (verem hastalığı olmayan maluller) verem hastalığı ile hastalandıkta çalışma gücünü geçici kaybı halinde ödeme kişi sağlığına kavuşana kadar veya veremle hastalanma neticesinde malullük derecesi yeniden kontrol edilene kadar, ancak ardı-ardına 10 aydan ve tamamı 2 yılda 12 aydan fazla olmamak şartı ile ödeme yapılır.

Yabancı uyruklu kişiler Azerbaycan'da çalışarak ve zorunlu devlet sigorta hakkını ödeyerek çalışma gücünün geçici kaybına göre genel krallar çerçevesinde sigorta ödemesi alma hakkına sahip olmaktadırlar. Yurtdışında bulunan sigortalı ise çalışma gücünün geçici kaybına uğradıkta onlara verilen belgelerin doğruluğu şüphe doğurmayacak şekilde ve acil tedaviye ihtiyacı yoksa bu belgeleri oturma yeri veya işyeri HMK tarafından değiştirilmesi yolu ile genel kurallar çerçevesinde sigorta ödemesi verilir.

Çalışma gücünü geçici kaybı, hamileliğe ve doğuma göre izin (mezuniyet) için verilen muavenet sigorta olunanın net kazancından hesaplanmaktadır. Diğer durumlarda, (iş sakatlığı, meslek hastalığı, hamileliğe ve doğuma göre izinden başka kalan bütün durumlarda) iki aylık vazife maaşı veya iki kat tarif derecesi meblağından fazla olmamakla ödenir. Zaman esası çalışanlar (vahtamuzd) maaş alanlar için zaman ücreti, yapılan iş esas alınarak maaş alanlar (işemuzd) için ise iş esası maaş dikkate alınır. (Yön.Mad.28) İşçinin maaşına ilaveler, o cümleden aylık mükâfatın miktarı net gelirle birlikte gösterilen meblağdan fazla olursa, hesaplama aynı kaidede yapılır.

Vazife maaşı veya tarife derecesi almayan işçilere muavenet ödenilirken yetkili organların talimatı üzere ilgili meslek ve ihtisasa malik işçinin maaşına uygun olarak hesaplama yapılır. Yetkili organlar olarak yönetmelikte Devlet İstatistik Kurumu, Emek ve Ahalinin Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Sendikalar gösterilmiştir.(Yön.Mad.28)

6- Çalışma Gücünün Geçici Kaybına Göre Ödeneklerin Hesaplanması

Sosyal sigorta ödemelerinin (muavenet) hesaplanmasında işçilerin hangi gelirlerinin bu hesaplanmada esas alınacağı önemlidir. Yönetmeliğin 29. Maddesine göre gerçek gelire ilişkin yürürlükte bulunan kurallara göre zorunlu devlet sosyal sigorta primi kesintisi yapılan tüm nevi maaşlar, belirli görevlerin karşılamak için yapılan görevler için verilen ödemeler, yasalarca belirlenen belirli iş günü (iş nöbeti) süresince geçici olarak işte bulunmayan işçinin görevinin getirilmesi, hizmet görevi yapılan alanın genişlendirilesi için veya işin hacminin arttırıldığı için o cümleden çalışma grubuna veya üretimde öğrencilerin öğretilmesi için üretim tecrübesine rehberlik edilmesi için verilen ilave ödenişler hesaplamaya dâhil edilir.

Sosyal sigorta primi kesintisi yapılmayan gelirler muavenet hesaplanması kapsamı dışında kalır. Hesaplama yapılırken işçinin çalışma gücünü geçici yitirdiğine göre tam olarak çalışmadığı aylar, hamileliğe, doğuma ve çocuğa bakıma göre verilen izinler, askeri eğitim için belirli dönemlerde işyerinden ayrıldığı süre dikkate alınmamaktadır. İşçiye ödenilen ödüller (mükâfatlar) ve uzun süre çalışmaya göre verilen bir kerelik ödüller bütün durumlarda 1/12 hissesi aylık maaşa ilave olunur. Eğer hesaplama için 3 aydan az süre esas alınırsa, bu durumda her ayda dönemlik ödülün 1/3 hissesinden fazla olmayan kısmı hesaba dâhil edilir.

Eğer işçi geçen yılın büyük kısmını veya bütün yılı yukarıdaki sebeplerle çalışmamışsa bu durumda ödülün orta aylık meblağı geçen yıl ve bulunduğu yılda işe alınan işçiler için öngörülen kurallar çerçevesinde belirlenecektir. Örneğin,, kadın hamileliğine ve doğuma göre izine 1995 yılı aralık ayında ayrılmış ve çocuk 1,5 yaşını doldurana kadar çalışmamış, 1996 yılı ağustos ayında işe çalışmaya başlamış ve 1997 yılı temmuz da hastalanmıştır. Bu durumda orta aylık ödül 1996 yılının ağustos ayından 1997 yılının temmuz ayına kadar olan dönem esas alınarak işçiye verilecek ödül belirlenir ve uygun kesinti yapılır. Ancak unutmamak gerekir ki, verilecek hesaplanacak olan ödül çalışma gücünün geçici kaybı veya hamileliğe ve doğuma göre iznin başladığı güne kadar çalışmış olduğu süreye göre verilir ve bu ödülün miktarı bu ayların sayına bölünerek hesaplanacaktır.

Saat hesabı ile maaş alan işçilere muavenet hesaplanırken onların çalışma gücünün kaybı gününe kadar aldıkları maaş (ilavelerle birlikte) dikkate alınmakla günlük veya saat tarif derecesi ve alınmış ödüllerin orta aylık (orta günlük, orta saatlik) meblağı esas alınır. İşçi tam olmayan vazife maaşı aldığı durumlarda muavenet gerçek alınan maaş hissesinden hesaplanır. (mad.33) Günlük muaveneti hesaplarken orta günlük gelirin meblağı çalışma gücü yitirilmiş aydaki bütün iş günlerinin sayına bölünür. Muavenetin umumi meblağı muavenetin günlük miktarının çalışma gücünün geçici kaybı süresinde çalışılmamış iş günlerinin sayına çarpımı yolu ile belirlenir.(Yön.Mad.34)

Çalışma karşılığı yapılan işe göre maaş alan işçilere sigorta ödemesi çalışma gücünün geçici kaybından önceki son 2 ay almış ortalama gelirden hesaplanır. İşçi son iki ayda tam olarak çalışmamışsa, bu durumda çalışmış olduğu günler esas alınır, ancak bu iki ayda hiç çalışmamışsa çalışma gücü kaybı olan aydaki çalışma günleri esas alınacaktır. Ayrıca, Yönetmeliğin 30 ve 31. Maddesine uygun olarak hesaplanan ödülün (mükâfatın) ortalama olarak hesaplanan kısmı aylık gelire eklenecektir (Mad. 35).

Muavenetin hesaplanması için gelirin dikkate alındığı süre içinde işçi başka bir işe transfer edilmişse veya onun tarife derecesi, maaş sistemi değiştirilmişse, örneğin, saat ücreti çalışma rejiminden iş ücreti çalışma rejiminden geçirilmişse, ödenecek sigorta hakkı işçinin yeni işe başladığı, tarife derecesinin değiştiği, maaş ödeme sisteminin değiştiği günlerden çalıştığı sürenin gelirine esasen hesaplanır. Ancak işçinin kusurundan kaynaklanmayan sebeplerle o aya mahsus olarak geliri yoksa ortalama sigorta ödemesi tarife ortalamasından ve ortalama ödül meblağından hesaplama yapılır. İllerin tarif derecesi emsal alınarak bulunduğu ilde uygulanan tarife emsali ve ilaveleri dikkate alınır (Mad.37).

İş esası maaş ödeme usulü çalışan işçilere sigorta ödemesi hesaplanması için orta günlük gelir Yönetmeliğin 35. ve 37. Maddelerinde yer alan gelirin listeye göre maaş aldıkları sürede olan bütün iş günlerinin sayına bölmekle hesaplanır. Gelirin

bölündüğü iş günlerinin sayına çalışma gücünün geçici kayba uğradığı günler, hamileliğe ve doğuma göre izin, nöbeti ve ek izin, o cümleden yürürlükte olan mevzuatta dikkate alınan başka hallerde işten serbest bırakılma günleri dâhil edilmemektedir. Sigorta ödemesinin meblağı günlük ödeme meblağının çalışma gücü kaybı günleri sayına veya hamileliğe ve doğuma göre izin zamanı çalışılmamış iş günlerinin sayına çarpma yolu ile belirlenir (Mad.38).

Çalışma gücünün geçici kaybı, hamileliğe ve doğuma göre izin döneminde işçinin vazife maaşı, tarif derecesi yükseltilmişse, önce verilen yardımın meblağı vazife maaşının, tarif derecesinin yeni (yükseltilmiş) miktarı dikkate alarak yeniden hesaplanmalıdır. Çalışma gücü geçici yitirildikte ise, muavenet aşağı vazifenin tarif derecesinden (vazife maaşı) hesaplanır (Mad.39).

İşçi çalışma düzenini bozduğu için cezalandırılarak aşağı maaşlı göreve aktarıldığı dönemde çalışma gücünün geçici kaybı gerçekleşebilir. Bu durumda çalışma gücünün geçici kaybı düşük maaşlı göreve aktarılması kararından sonra, ama yeni göreve başlayacağı günden önce gerçekleşmişse çalışana ödenecek olan sigorta ödemesi önceki yüksek maaşlı görevde bulunduğu günler için sigorta ödemesi görevin tarife derecesi üzerinden (vazife maaşı) hesaplanır (Mad.40).

İşçi esas iş yerinden ilave başka müessesede de mukavele üzere çalışıyorsa muavenet işçinin her iki iş yerinde aldığı umumi gelirin esasında hesaplanır ve esas iş yerinde belirlenen stavkanın[609] iki kat meblağından fazla olmamak şartı ile ödenilir (Mad.41).

İşçi geçici olarak başka işçi ile değiştirildikten sonra çalışma gücünü geçici kaybı gerçekleşmesi ve işçinin görevini değişiklikle üstlenen çalışana daha yüksek tarife üzerinden maaş ödenmesi durumu 42. Maddede düzenlenmiştir. Bu durumda işçiye ödenecek sigorta ödemesi, onun görevini geçici yürüten işçinin yüksek maaşı üzerinden hesap edilecektir. Ancak geçici görevi üstlenen işçinin görev süresi

[609] Saat ücreti çalışmalarda 12 saatlik çalışma bir stavka hesaplanmaktadır. Aylık 12 saatlik mesai toplamı olarak ifade edilebilir.

belirlenen süreden fazla olmamalı ve görev süresi belirlenmemiş ise asıl görev sahibi işçi yeniden çalışmaya başladığı güne kadar hesap edilmelidir. Ayrıca, hamileliğe ve doğuma göre izne ayrılan çalışanlar için de aynı kaide geçerlidir.

Çalışma gücünü geçici kaybının işyerinin kapanmasından önce veya sonra gerçekleşmesine göre farklı sonuçlar olmaktadır. Zira işçinin çalışma gücünün kaybı işyeri merkezi ve şubesinin müessesenin durdurulmasından önce gerçekleşmişse ve müessese durdurulduğu zaman işçinin iş göremezliği sürerse işçiye sigorta ödemesi verilecek ve ödeme genel kurallar çerçevesine belirlenerek hesaplanacak ödeme çalışma süresi için hak edilen gelirin meblağından hesap edilecektir. Diğer durumda işyeri çalışmayı çalışma gücünün geçici kaybı gerçekleşmeden durdurmuşsa, işçiye sigorta ödemesi/muavenet verilmeyecektir. Çalışma gücünün geçici kaybı gerçekleştiği dikkate alınmasızın müessese, şube işe başladıktan veya müessese kapatıldıktan sonra da devam ederse, muavenet işçinin işin durdurulmasından veya müessesenin kapatılmasından önceki gelirine uygun olarak hesaplanacaktır (Mad. 43).

Maaşa ek vesait alan veya geçici olarak başka işe görevlendirildiği için o işe uygun yüksek ücret alan işçi çalışma gücünü geçici yitirdiği durumlarda alacağı sigorta ödemesi madde 45'e göre hesap edilecektir. Yani, ek vesaiti veya yükseltilmiş ücreti alacağı güne kadar veya geçici olarak bulunduğu yerden dönmesi gerektiği güne kadar hesaplanacak muavenet ek vesait veya yükseltilmiş emsal üzerinden değerlendirilecektir.

Tarım işletmeleri (Kendli-fermer) ve aile tarım biriminin (aile kendli teserrüfatlarının) fertlerine verilecek muavenet, onların çalışma gücünün geçici olarak yitirildiği yıldan evvelki takvim yılından olan gerçek gelirinden hesaplanır. Ortalama günlük gelir geçen takvim yılında olan gelirin yılın günleri sayısına bölünmesi ile belirlenir. Bayram günleri, tatil günleri, işveren tarafından verilen izin günleri, çalışma gücünün geçici kaybı günleri, askeri eğitim ve deneme toplantıları ve devlet ve toplumsal görevleri yıllık gelirin bölündüğü günlerin sayısına dâhil edilmemektedir. Eğer aile köy birimi bireysel belirlenenden daha çok çalışırsa

günlük gelir yıllık gelirin bir yılda gerçek çalışılmış günleri sayısına bölünmesi yöntemi ile hesaplanacaktır. Köy işletme üyesi çalışma gücünün geçici kaybından önce kusursuz sorumluluğa dayalı olarak çalışmamışsa ve bu nedenle her hangi bir geliri yoksa yapılacak ödeme işçinin tarife derecesinden hesap edilecektir[610].

Yönetmeliğin 28. Maddesine göre hayvancılıkta 4. dereceli, bitkicilikte 2. dereceli işlerde ve iş esası maaş hesabı çalışan işçiler için el işlerinde işin özellikleri defalarla değiştirilmişse, gerçek gelir iki kat tarif derecesi meblağından fazla olmamak üzere dikkate alınacaktır. Balık avlanması ile uğraşan balıkçılık işletmesi üyelerine ise dönem üzere orta günlük plan gelirinin iki kat meblağından veya iki kat vazife maaşından fazla olmayacak şekilde muavenet hesaplanır[611].

Okullarda, orta ihtisas, teknik meslek okulları ve çalışanları maaş üzere onlarla eşit değerlendirilen diğer eğitim kurumlarında çalışan öğretmen ve eğitimcilere verilen muavenet ödemesi eğitimciler için verilen gerçek/net ücret üzerinden hesaplanır. Gerçek gelir olarak nitelendirilen gelirden çalışma gücünün geçici yitirildiği güne kadar tarifeyle belirlenen eğitim saatleri için verilen ücret, eğitim verilen ek ücret[612], o cümleden belirlenmiş kaidelerle tasdik edilen ve ders listesinde yer alan saat hesabı için ödenilen ücret anlaşılmaktadır. Okul öncesi eğitim, okul dışı ve diğer çocuk eğitim kurumlarının bir veya bir kaçında çalışan pedagoji çalışanlarına sigorta muavenetlerinin hesaplanmasında bütün iş yerlerindeki gerçek pedagoji iş saatleri için maaş ve eki dikkate alınır. Adı geçen eğitim müesseselerinde ve çocuk kurumlarında rehber ve başka işçilere muavenet pedagoji iş (eğitim) saatlerinin ücreti de dâhil edilmekle toplam gelirden hesaplanır.(Yön.Mad.46)

Sıhhiye tedavi-proflaktik ve sanatoryum-epidemoloji idarelerinde, çocuk evlerinde, öksüz çocuklar için, zeka ve fiziki inkişaf yetersizliği olan çocuklar için internat okullarında, tıbbi-sosyal eksper komisyonlarında mahkeme-tıp ekspertiz

---

[610] ALİYEV, 2007, s. 327
[611] ALİYEV, 2007, s.329
[612] Sınıf rehber hocası görevi, öğrencilerin yazı işlerinin kontrolü için, laboratuar veya şube müdürlüğü işler niteliğindeki işler için ve tecrübe işlerine rehberlik etmek için ek ücret verilir.

alanında çalışan tıp ve eczane işçilerine, o cümleden Kızıl Aypara Yardım Cemiyetinde çalışan hemşirelere verilecek muavenet bütün iş yerleri üzere net gelir üzerinden hesaplanır.(Mad.46)

Yüksek öğrenim okulları rektörlerine, yardımcılarına, bölüm başkanlarına, bu okulların rehber ve telim-terbiye işlerinde çalışan diğer işçilere muavenet pedagoji iş için gelirleri dikkate alınmadan vazife maaşlarından, profesör muallim ekibine ise her hangi bir inzibati-iktisadi vazifelerini ve başka vazifeleri yerine getirdikleri için aldıkları ilave maaş dikkate alınmadan vazife maaşından hesaplanır.(Mad.47)

Gazetelerin, jurnallerin, ülke telgraf acenteleri, enformasyon acentelerinin, radyo-televizyon ve diğer idarelerin müelliflik telif hakları esasında maaş veya stavka üzere yaratıcılık işçilerine[613] çalışma gücünün geçici kaybına göre sigorta muavenet ödemesi hemen müessese, idare veya teşkilatta verilen ve zorunlu devlet sosyal sigorta haklarının kesildiği müellif mükâfatı dikkate alınmakla gerçek/faktiki gelirden hesaplanır. Bu durumda muavenetin hesaplanması için dikkate alınan gerçek gelir gösterilen mükâfatla birlikte iki kat vazife (aylık) maaşından fazla olmamalıdır. Maaşı olmayan işçilere muavenetlerin hesaplanması için 33. madde esas alınarak uygun meslek ve ihtisası olan işçinin maaşı emsal alınarak hesaplama yapılır (Mad.48).

Çalışma şartlarına göre yılın farklı fasıllarında ücret ödenilmesi kaidesi muhtelif olması durumlarında işçinin işyerinde bulunarak çalışma karşılığı alacağı gelir üzerinden sigorta muavenet ücreti hesaplanacaktır. Bu gruba deniz, nehir donanması ve balık sanayisi çalışanları dâhil edilmemiştir. Eğer çalışma gücünü geçici kaybı bir dönemden başlayarak o biri dönemde de devam ederse, her dönemde verilen gelire göre hesaplama yapılır. Deniz, nehir donanması ve balıkçılık sanayisi gemi ekibine muavenet ödemesi çalışma gücünü geçici kaybının gerçekleştiği yıldan önceki yılın gerçek gelirinden hesaplanır. Çalışma gücünün geçici yitirildiği yıl çalışmaya başlayan ve tam yıldan az çalışmış şahısların sigorta ödemesi

[613] Sanatsal alanında, Televizyon-Radyo alanlarında çalışanlar, yazıcılar, besteciler ve diğer birliklerde çalışan insanlar

hesaplanırken çalışma gücünün kaybı olan tarihe kadar çalışılmış süredeki gelir esas alınır. Orta günlük gelirin tespiti ise önceki yılın gelirini aynı yılın gün sayısına bölünmesi ile belirlenir (Mad.50).

Çalışma süresinin kayda alınması imkânsız olan bazı çalışma alanlarında çalışan sigortalılara çalışma gücünün geçici kaybına göre ödenecek sigorta muaveneti sonuncu on iki ayın orta günlük gelirinden hesaplanır[614]. On iki aydan az çalışan kişiler için ise bu güne kadar çalıştığı günlerin orta günlük gelirinden hesaplama yapılır. Maddenin düzenleme kapsamına aldığı çalışanlar olarak evlerde çalışan işçileri, tarım ürünlerinin ve diğer ürünlerin kadrolu tedarikçileri, atık yığanlara, seyyar ticaret üzere satıcılara, patentle çalışan işletmecileri sayabiliriz (Mad. 51).

Kadro dışı çalışan işçiler için çalıştıkları işyeri onların esas iş yeri sayılırsa ve iş aktı ile çalıştıkları taktirde sosyal sigorta muaveneti ödemesi alabilirler. Gerçek gelir üzerinden hesaplanan sigorta ödemesi göreve uygun kadrolu işçinin iki kat maaşından veya belirlenen maksimum maaşından fazla olamayacaktır. Onlara verilen sigorta muavenetleri Yönetmeliğin 35. ve 37. Maddesine uygun olarak hesaplanır. Saat hesabı ile ücret alan kadro dışı çalışanlara ise çalışma listesinde yer alan saatlerin umumi sayına esasen hesaplama yapılır. Bu guruba ise örneğin, tahsil okullarının ve kurslarının muallimleri, dernek başkanları ve benzeri çalışanlar dâhildirler. Ancak çalışma gücünün kaybı yaşanan ayın geliri bütün durumlarda emsal olarak kadrolu çalışanın maaşının iki katından fazla olamayacaktır[615](Mad. 52).

Baro üyesi olan avukatlara 35. Maddeye göre iş esası maaş üzere çalışan işçiler için belirlenen kaidelere uygun olarak önceki yılın orta günlük gelirinden fazla olmayacak şekilde sigorta ödemesi yapılır. Haklı bir sebep göstererek o aya ilişkin

[614]ALİYEV, 2007. S.
[615] Yönetmelikte saat hesabı çalışma esas alınan işlerde stavka ibaresi kullanılmaktadır. Örneğin 12 satlık çalışma okullarda bir stavka olarak belirlenmektedir. Bu durumda maaşın iki katı bu saat üzerinden hesaplanacaktır.

bir kazancının olmadığını belgeleyen avukata yapılacak ödemeler asgari ücret üzerinden yapılır (Mad. 53)

Mevsimlik işçilerde sigorta ödemesi bu mevsim için ödenen ücret esas alınır ve bu mevsim günlerinin sayına bölünür. Örneğin, altın arayanlar gibi çalışma alanında çalışan mevsimlik işçiler bu madde kapsamında değerlendirilmiştir. İş akdi üzere evlerde çalışan ev hizmetlisi, dadı, şahsi sekreter, sürücü ve s. çalışanlara zorunlu devlet sosyal sigorta primi ödenilmesine rağmen muavenet gerçek gelir üzerinden hesaplanır.

Esas iş yerlerinde maaşı tamamen veya kısmen korunarak köy işlerine veya diğer müesseseler gönderilen işçilere çalışma gücünün geçici kaybına göre muavenet hemen işlere gönderilmeden önce aldıkları gelir üzerinden ödeme hesaplanır (Mad. 57). İş yerlerinden kurslara gönderilen işçilere çalışma gücünün geçici kaybına göre muavenet umumi esaslar üzere verilir. Ancak işçilerin işyeri tarafından gönderilmesi ve tahsil aldıkları süre zarfında maaşlarının tamamen veya kısmen korunması gerekir (Mad.58).

İş yerlerinde staj yapan yüksek öğrenim öğrencisine staj dönemi çalışma gücü kaybına göre sigorta ödemesi umumi kurallar çerçevesinde ödenir ve en fazla staj dönemi bitene kadar verilir. İnşaat alanında ve diğer iktisadi alanlarda çalışmak için oluşturulan talebe birlikleri üyelerine yapılacak ödeme aldıkları maaş üzerinden hesaplanır. Talebe birliklerinden hariç işlerin yapılması için gönderilen yüksek öğrenim, orta ihtisas ve teknik meslek okulu öğrencileri için gelirleri esas alınır.

Toplumdan tecrit edilmesi ile alakalı olmayan cezaya mahkûm edilmiş şahıslara sigorta ödemesi genel kurallar çerçevesinde verilir. Cezasını evvelki iş yerinde çeken şahıslara çalışma gücünün geçici kaybına göre muavenet cezanı çekmeye başlayana kadar olan toplam çalışma Süresine göre belirlenen miktarda ödeme verilir. Ancak onlara verilecek ödemeden mahkeme hükmü ile kararlaştırılmış meblağ düşüldükten sonra kalan gelir üzerinden hesap edilecektir (Mad.60). Madde 60'ın diğer fıkrasına göre alkolik olma veya alkoliklik neticesinde veya alkoliklikle

alakalı olan hastalıklar zamanı muavenet çalışma gücünün kaybının 11. gününden, kronik alkolizm olan hastaların stasionar (yatılı) tedavisi zamanı ise umumi esaslar üzere çalışma gücünün kaybının birinci gününden sigorta ödemesi verilir.

7- Çalışma Gücünün Geçici Kaybında Yardım Miktarı

Yönetmeliğin 61. Maddesi iş kazası ve meslek hastalığı nedeniyle çalışma gücünün geçici kaybında ödenecek olan sigorta muavenetini düzenlemiştir. Bu maddeye göre verilecek olan ödeme gelirin %100 oranındadır. Meslek hastalıklarının listesi yasa ile belirlenir (Müav.Hesap.Yön. Mad. 104.).

İş kazası ve meslek hastalığı dışında diğer esaslarla çalışma gücünün geçici kaybı nedeniyle ilgililere aşağıdaki şekilde sigorta yardımı ödenmesi düzenlenmiştir. Malullere verilecek muavenet gelirin %150 oranında hesaplanmaktadır. Gelirin %100 oranında verilecek sigorta ödemesi verilen şahıslar aşağıda sayılmaktadır:

- 8 yıl ve daha fazla umumi çalışma süresine malik olan işçiler;

- Himayesinde 16 yaşı doldurmamış iki ve daha fazla çocuğu olan işçiler[616];

- Afganistan savaşında, 1990 yılı ocak ayında Bakü şehri, Lenkaran ve Nefçala illerinde facialı hadiseler zamanı yaralanmış, darbe ve sakatlık görmüş şahıslara, Azerbaycan devletinin toprak bütünlüğü, bağımsızlığı ve anayasal düzeninin korunması zamanı zarar görenler;

- Azerbaycan devletinin toprak bütünlüğü, bağımsızlığı ve anayasal düzeninin korunmasında iştirak ederek ölen şahısların malullerine, dul karılarına ve çocuklarına, hadiselerde iştirak eden ordu mensuplarının ve süreli hizmette bulunan ordu mensuplarının karılarına, Azerbaycan

[616] Eğitim görüyorsa 18 yaş esas alınacak

Cumhuriyetinin devlet sınırının korunması üzere hizmeti vazifesinin icrası zamanı ölenlerin malullerine, dul eşleri ve çocukları;

- 1986-1990 yıllarında Çernobil AES-de gerçekleşen kaza neticelerinin taşınma alanı sınırları içinde ortadan kaldırılması veya Çernobil AES'in işletilmesi veya diğer işlerde iştirak eden o cümleden geçici görevde bulunan şahıslar, hususi toplantılara çağırılmış ve bu dönem görülen işin nevi ve yeri dikkate alınmadan kazanın sonuçlarını ortadan kaldırmak için bölgeye celp edilen ordu mensupları ve ordu görevlileri, bölgede hizmet etmiş iç işleri bakanlığının yönetim ve sivil ekibi;

- 14 yaşına kadar çocukların Çernobil AES'te kazanın neticesinin ortadan kaldırılmasında iştirak etmiş ve zarar görmüş velilerinden birine çalışma süresi dikkate alınmadan hasta çocuğa bakıma göre;

- Kan hastalıkları, kanser, diğer kötü şişlerin hastalığı zamanı ve diğer ağır hastalar;

- Hizmet süresine dikkate alınmadan postvaksinal fesatla alakalı çalışma gücü kaybında vatandaşlara; hemofiliya ve talassemiya irsi kan hastalığı olan şahıslara; kan ve kan donörlükle alakalı olarak çalışma gücünü geçici kaybetmiş şahıslara; ordu mensuplarının karılarına, zorunlu göçkünlere ve verem hastalığına yakalanmış şahıslar;

Gelirin %80 oranında sigorta ödemesi beş yıldan sekiz yıla kadar toplam hizmet süresi olan çalışanlara; 21 yaşını doldurmamış ve beş yıla kadar toplam hizmet süresi olan annesiz ve babasız çocuklara verilir. Gelirin %60 oranında muavenet beş yıla kadar umumi hizmet süresi olan çalışanlara, 14 yaşına gelmemiş çocuklara hizmet edilmesine göre yardım yapılır.

Ergenlik yaşına gelmemiş şahıs postvaksinal fesatla alakalı hastalığa yakalandıkta yasada belirlenen kaidelerle malullük grubu kesinleşene kadar

malullerinden birine veya kanuni temsilcisine hizmet süresi dikkate alınmadan ortalama maaşın %100 oranında verilir.

Ordu mensupları ve hususi rütbeli şahıslara çalışma gücünün geçici yitirilmesine göre sosyal hizmet süresi toplamı dikkate alınmadan aylık teminat harçlığının %100 oranında sigorta ödemesi verilir. Emekliliğe ayrılmış ordu mensupları sivil işlerde çalışırken çalışma gücünün geçici kaybı zamanı çalışma hizmet dökümü hesaplanırken, yalnız zorunlu devlet sosyal sigorta primi ödenilen işlerde çalıştığı süre dikkate alınır. Eğer eski ordu mensubu bu tür işlerde çalışmamışsa muavenetin miktarı yeni çalışmada kazandığı hizmet süresine göre belirlenir.

8- Yardımların Ödenmesine İlişkin Genel Kurallar

Çalışma Gücünün Geçici Kaybına göre muavenetin miktarı Sendikalar Konfederasyonuna (Hemkarlar İttifakının) üye olup olmamasına göre değişmez. Çalışma gücünü geçici kaybına göre yardım, ilk 14 takvim günü için işverenin vesaiti hesabına; diğer günler için ise, işveren tarafından zorunlu devlet sosyal sigorta primleri hesabına ödenilir. Çalışma gücünün geçici kaybı işyeri dışında örneğin, iş gezisi, izin dönemi ve diğer bu gibi sebeplerle gerçekleşirse, muavenet işçinin iş yerinde ödenir.

İşçi çalışma gücünü geçici kaybı zamanı sona erdikten sonra işe başladığı gün hastalık belgesi işverene teslim edilir ve işveren belgenin ilgili bölümlerine kayıtlar ekler ve işyeri sosyal muavenet ödemesini kararlaştıran komisyona teslim eder.

Emek şikesteliyi (darbe alma, yanık, soğuktan donma ve s.) neticesinde çalışma gücünün geçici kaybı durumlarında yardım/muavenet verilmesi için hadiseye ilişkin tutanak aranmaktadır. Ancak, çalışanın görev yaptığı sürede, işverenin talimatı olmasa bile işyerinin menfaatine yapılan bir iş için, işyeri alanında veya dinlenme saati iş alanı dışında, iş saatleri dışında müessesenin işe başlamadan veya iş bittikten sonra çalışma malzemelerini, elbiseleri ve diğerleri düzenlendiği saatlerde

gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Ayrıca, Azerbaycan Anayasasına uygun olarak faaliyet gösteren devlet ve sivil toplum örgütlerinin talimatlarını yerine getirirken o cümleden insan hayatını kurtarmak, toplumsal sorumluluk çerçevesinde kaidelerin korunması durumunda vatandaşlık görevini yapan kişiler için de aynı kural geçerlidir. Donör vazifesini yerine getirmekle alakalı olarak çalışma gücünün geçici kaybı emek şikesteliyi ile alakalı çalışma gücünün kaybına eşit sayılmaktadır.

Eğer kaza başka hallerde günlük yaşamda, işe giderken veya dönüşte, sivil toplum örgütü görevini yerine getirirken gerçekleşmişse hadisenin gerçekleşme durumu aydınlaştırılarak daha sonra ödeme verilir. Kazanın şekli ve şeraiti devlet emek müfettişliyi ve işveren tarafından birlikte araştırılır.

Yardımın alınması için komisyon tarafından hastalık belgesi esasında yardım almak hakkı bulunduğunu, ödenilecek günlerin sayı ve gelir üzerinden verilecek yardımın meblağı tutanağa yazılır ve imzalanır. Yardım kararlaştırıldıktan sonra işyeri komisyonu muavenetin hesaplanması ve verilmesi için hastalık belgesini müessesenin muhasebe bölümüne aktarır ve imza karşılığında işçiye ödeme yapılır.

Ödenilmiş ve ödenişe ait edilmeyen hastalık belgesi o cümleden muavenetin ödenilmesi için verilen bütün başka belgeler fiş ve faturalarla birlikte işyerinin muhasebesinde tutulur. Tutanağa esasen müessese çalışma gücünü geçici yitirmiş işçilere ilk 14 takvim günü için hesaplanmış meblağı işverenin vesaiti hesabına ödeyecektir. Eğer işçinin çalışma gücünü geçici kaybı süresi 14 takvim gününden fazla olursa muavenetin ödenilmesi zorunlu devlet sosyal sigorta primleri hesabına gerçekleştirilir.

Sakatlık neticesinde çalışma gücünün geçici kaybına göre muavenetten tamamen veya kısmen mahrum edilme durumları muaveneti alan şahsın iştiraki ile ele alınır. İşçinin hemen hastalık belgesi ile muavenet almak hakkı olmadığı durumlarda komisyon ret kararı verir ve bu karar gerekçeli olarak hastalık belgesine yazılır. Çalışma gücünün geçici kaybına göre muavenetin işverenin vesaiti hesabına ödenilen hissesi maaşının verilmesi için belirlenen müddetlerde verilir. Verem

sanatoryumunda tedavi için izin zamanı da muavenet bu kurallara göre üzere ödenilir.

Diğer sanatoryumlarda tedavi için izin/mezuniyet zamanı muavenet işçinin sanatoryumdan veya ambulator[617] kurort tedavisinden döndükten sonra veya onlar tarafından idare, müessese, teşkilatın komisyonuna sanatoryumda olduğu süre yazılarak dönüş için 24 saatten fazla süre sarf edilmişse yol ücreti de idare tarafından karşılanır. Gönderiş üzere kullanılmayan günler ve o cümleden sanatoryuma gedip dönmek için gerçek süreden fazla zaman sarfı için muavenet verilmeyecektir.

C- Analık Sigortası (Hamilelik ve Doğum Yardımı)

1- Genel Olarak

Analık sigortası kadınlar için hastalık gibi geçici bir süre iş göremezliğe sebep olan, doğuma bağlı olarak ortaya çıkan sosyal güvenlik ihtiyacının karşılanması için kurulmuştur. Analık sigortası doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası tedavi, muayene, sağlık tesislerinde yatma, bebeğin emzirilmesi vb. giderlerle karşılaşan sigortalı kadını veya sigortalı erkeğin sigortalı olmayan eşini korumakta, ona sağlık yardımları yapmakta, uğranılan gelir kayıplarını karşılamayı ve gider artışlarını önlemeyi, kısaca sigortalıya ekonomik güvence sağlamayı amaçlamaktadır.[618]

Analık hastalık sigortasına geçici işgöremezlik sebebiyle hastalık sigortasına benzemekle birlikte, sadece anneyi değil, çocuğun korunmasını da hedefleyen anne ve çocuğun koruma amacı tarihsel süreç içinde birçok sosyal içerikli yasaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.[619] Birleşmiş Milletlerin İnsan hakları Evrensel Bildirgesinde "Analar ve çocukların özel bakım ve yardım hakları vardır. Tüm çocuklar, evlilik içinde veya dışında doğmuş olup olmamalarına bakılmaksızın aynı

[617] Ayakta tedavi
[618] UĞUR; Özel Emeklilik, s. 34
[619] GÜZEL-OKUR-CANİKLİOĞLU; 2009, s. 404

sosyal korumadan yararlanırlar" şeklinde ifade edilmiştir.[620] BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede ise "Çocuklar sosyal güvenceye kavuşturulmalıdır" düzenlemesi yer almaktadır.[621]

Azerbaycan Anayasasının 17. Maddesine göre toplumun temelini oluşturan aile devletin himayesinde olacaktır.[622] Devlet aileye muhtelif şekilde sosyal koruma sağlamakta ve "Hamilelik ve Doğum Yardımı, "Çocuğun Doğumuna Göre Bir Kereye Mahsus Yardım", "Çocuğun Üç Yaşı Dolana Kadar Hizmet Göre Yardım" adı ile ödemeler yapılmaktadır.

Hamileliye ve doğum yapan kadınlara verilen yardımı analık sigortası altında incelememiz doğru olacaktır. Diğer iki yardım çeşidini ise çocuk yardımları olarak ayrı başlık altında incelenecektir.

SSCB döneminde hamileliğe ve doğuma göre kadınlara verilen muavenet ülkemizde çalışma gücünün geçici kaybına göre muavenetle aynı zamandan ödenilmeye başlanmıştır. 1940 yılına kadar hamilelik ve doğum çalışma gücünün geçici kaybı gibi hesap edilerek ödeme verilirdi. Daha sonra ayrı bir sigorta türü gibi düzenlenerek yitirilen maaşın tazmini ve anne ve çocuğun sağlığının korunması amacına hizmet eden sigorta dalı gibi ödenilmeye başlanmıştır.[623]

Çocuğun doğumu ile ilgili anneye tıbbi hizmet verilmesi için her hangi bir yardım öngörülmemiştir. Uluslararası sözleşmelerin ülke yasalarıyla sıralamasında öncelik hakkı olduğu için ülkemizin de imzalamış olduğu sözleşmelere uygun olarak bu hizmetin yasal olarak verilmesi ve doğuma göre bir kerelik verilen yardımın anneye ve çocuğa tıbbi hizmet yardımı şeklinde tekrar düzenlenmesinin doğru olacağı doktrinde önerilmiştir.[624]

---

[620] TUNCAY-EKMEKÇİ; Sosyal Güvenlik, 2008, s. 334
[621] İNAN, Ali Naim; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, AÜHFD C.44, S.1-4, Ankara 1996, s. 772
[622] ALESKERLİ, Alesker; Azerbaycan Anayasası, Erişim Tarihi: 30.07.2010, http://www.anayasa.gen.tr/azerbaycananayasasi.htm,
[623] ALİYEV, 2007, s. 350
[624] ALİYEV, Mayis-MÜRŞÜDOV, Rüfet; Sosyal Muavenetler Hakkında Azerbaycan Respublikası Kanununun Elmi ve Praktiki Kommentariyası, Bakü, 2008, s. 43

2- Hamilelik ve Doğum Yardımı

a) Kişiler Açısından Kapsamı

Hamilelik ve doğuma göre muaveneti almak hukukuna aşağıdaki kadınlar maliktirler[625]:

- Adına zorunlu devlet sosyal sigorta primi ödenen çalışan kadınlar (o cümleden geçen 12 ay içinde kapatılmış idare, müessese ve teşkilatların işsiz statüsün alan kadın işçiler).

- İşten ayrılarak ilkokul, ortaokul ve yüksek öğrenim gören kadınlar.

- Sözleşme icabı ordu hizmeti gören, iç işleri organlarında ve diğer hizmetlerde bulunan kadınlar.

- Azerbaycan Cumhuriyetinin uluslararası anlaşmalar ile öngörülen kaidede yabancı ülkelerin arazisinde yerleşen Azerbaycan Cumhuriyetinin ordu birliklerinin kadın üyeleri.

b) Edim Türleri

Hamilelik ve doğuma göre muavenet belirlenen kaidede hastalık belgesine göre verilir. Başka belgeler muavenetin ödenilmesi için esas alınmamaktadır (Müav.Hesap.Yön. Mad.65). İş sözleşmelerinin feshi konusunda çekişmelerin sürdüğü bir dönemde hamilelik iznine ayrılan kadın bütün hallerde bu haktan yararlanacaktır (Müav.Hesap.Yön. Mad. 66). Geçici olarak işin durdurulduğu dönem veya eğitim müesseselerinde işyerinden ayrılarak kullanılan ek izin dönemi hamilelik ve doğuma göre bütün dönem için ödeme verilecektir (Müav.Hesap.Yön. Mad. 67).

---

[625] ALİYEV, 2007, s. 351

Bazı durumlarda kadınlar işten ayrılsalar bile işten ayrıldıktan sonra 1 ay içinde hamilelik ve doğum gerçekleşirse sigorta ödemesi almaya hak kazanır. Kocanın yerini değişmesi ile ilgili olarak başka yere taşınma, hastalığı ile alakalı yaşadığı ve çalıştığı bölgede hastalık belgesi ve tıp kurumunun raporuna göre kalması mümkün oldukta ve hastalanmış aile bireylerinin veya 1. grup malulün tıp kurumu raporuna göre bakıma ihtiyacı olursa kadın bu haktan yararlanacaktır[626].

Sigorta ödemesi bütün durumlarda maaşının (gelirin) % 100 oranında hesaplanır ve başvuru süresi kısıtlanmadan ödenilir. Hamilelik ve doğuma göre ödenişli izinler/mezuniyetler İş Kanunu/Emek Mecellesi madde 125' e göre aşağıdaki müddetlerde verilir[627] (Emek Mec.mad.125).

Hamilelik ve doğuma göre muaveneti almak hukukuna aşağıdaki kadınlar maliktirler[628]:

- Adına zorunlu devlet sosyal sigorta primi ödenen çalışan kadınlar (o cümleden geçen 12 ay içinde kapatılmış idare, müessese ve teşkilatların işsiz statüsün alan kadın işçiler).

- İşten ayrılarak ilkokul, ortaokul ve yüksek öğrenim gören kadınlar.

- Sözleşme icabı ordu hizmeti gören, iç işleri organlarında ve diğer hizmetlerde bulunan kadınlar.

- Azerbaycan Cumhuriyetinin uluslararası anlaşmalar ile öngörülen kaidede yabancı ülkelerin arazisinde yerleşen Azerbaycan Cumhuriyetinin ordu birliklerinin kadın üyeleri.

- Hamilelik döneminde ve doğumdan sonraki dönem için çalışan kadınlara 126 takvim günü müddetinde (doğumdan evvel 70 takvim günü ve doğumdan

[626] ALİYEV, 2007, s.351
[627] GASIMOV, Alış, Emek Hukuku, Bakü, 2007, s. 327-328
[628] ALİYEV, 2007, s. 351

sonra 56 takvim günü); doğum zor olursa, iki veya daha fazla çocuk doğuldukta 140 takvim günü süre (doğumdan evvel 70 takvim günü ve doğumdan sonra 70 takvim günü) izin kullanma hakkı tanınmıştır.

- Tarımda tahılcılık, pamukçuluk, üzümcülük, tütüncülük, çaycılık, sebzecilik, bostancılık, meyvecilik, patatesçilik, yemcilik, bağcılık, sütçülük, domuzculuk, koyunculuk, kuşçuluk, atçılık, ipekçilik, arıcılık, kürklü hayvan ve tavşan yetiştirilmesi ve diğer alanlarda çalışan kadınlara (Müav.Hesap.Yön. 65.Mad.) hamileliğe ve doğuma göre izin/mezuniyet normal doğumda 140 takvim günü[629]; doğum zor olursa 156 takvim günü[630]; iki veya daha fazla çocuk doğuldukta 180 takvim günü[631] izin kullanırlar.

- 2 aylığa kadar çocuğu evlatlık alan veya evlatlık almadan çocuk bakan şahıslar, doğumdan sonra belirlenmiş 56 günlük izin kullanmak hakkına sahiptirler.

Çocuk düşmesine göre sigorta ödemesi genel kurallar kapsamında yapılır. Hapiste olan dönemi, mahkeme-tıp eksper dönemi, o cümleden mahkemenin kararına göre zorunlu tedavi zamanı (ruhi hastaların dışında) hamilelik ve doğuma göre muavenet verilmemektedir.

D- Çocuk Yardımı

1- Genel Olarak

102 sayılı İLO sözleşmesine göre işsizlik ile beraber artan yoksulluk ciddi bir sosyo ekonomik bir sorun oluşturmaktadır. Soruna karşı geliştirilecek çözümlerden birisi de aile yardım sigortasıdır. Aile yardımı sigortası bireyin işçi vasfına, ikamet durumuna veya çocuk sahibi olmasına göre farklı olarak bilhassa çocukların geçimini sağlama için çocuk sayısına göre uygulanabileceği belirtilmiştir. Sigorta kapsamında

[629] doğumdan evvel 70 takvim günü ve doğumdan sonra 70 takvim günü
[630] doğumdan evvel 70 takvim günü ve doğumdan sonra 86 takvim günü
[631] doğumdan evvel 70 takvim günü ve doğumdan sonra 110 takvim günü

her korunan kimseye ödeme yapılması veya çocuklara yiyecek, giyecek, mesken, tatil geçirme yerleri veya ev idaresinde yardım sağlanması yahut yukarıda belirtilen her iki yardımın da tek birleştirilerek yardımlar sağlanır. İşsiz bulunan vatandaşa devlet iş veremediği taktirde kira yardımı, çocukları bakımı için yardım sağlamakla yükümlüdür. Bu yardımlar kişinin yardımı gerektiren halin devamı süresince sağlanır. Bu şekilde bilhassa işsiz kalınan dönemde işsizlik sigortası kapsamında yer alamayarak tamamen gelirden yoksun kalan muhtaç kişilere sistematik olarak Devlet tarafından yardım sağlanmış olacaktır. Özellikle Avrupa ülkelerinde geniş uygulaması bulunmaktadır.

Konumuz açısından, çocuk yardımı başlığı altında inceleyeceğimiz sigorta yardımları, aile sigortasına benzerlik göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, "Sosyal Sigortalar Kanun"unda ayrı başlıklar olarak yer alan çocuğun doğumuna göre yardım ve çocuğa 3 yaşına kadar aylık yardım sigortaları aslında aile sigortasının kapsamı içinde değerlendirmek mümkündür. Ancak aile sigortası daha geniş kapsama malik olduğundan biz her iki yardımı "çocuk yardımı" başlığı altında inceledik.

Azerbaycan BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi imzalamıştır. Sözleşmenin 20. Maddesine göre imza atan ülkeler çocukların aile ortamında büyümesi için gerekli tedbirleri alacaklardır. Sözleşmenin 18. Maddesinde çocukların bakımı, eğitimi için velilere veya velileri yoksa himayecisine yardımlar sağlanacaktır. Sözleşme ile belirlenen yükümlülüklerin ülkede yasal düzenlenmesi açısından ise Çocuk Hakları Hakkında" kanun yürürlüğe girmiştir.[632]

2- Çocuğun Doğumuna Göre Bir Kereye Mahsus Sigorta Ödemesi

Sovyetler Birliğinde yaygın bir sigorta çeşidi gibi ilk olarak ücretli çalışanlara, sosyal sigorta olunan diğer vatandaşlara ve çalışmadan ayrılarak eğitim kurumlarında eğitim alan işçilere ödenmişti. İki parça şeklinde ödenen bu sigorta türünde birinci kısmı çocuk doğulduktan sonra, ikinci kısmı ise ''çocuğu beslemek" için verilen ödeme adı altında çocuğun ilk aylarında verildiği halde, daha sonra bu uygulama

[632] ALİYEV-MÜRŞÜDOV, Sosyal Muavenetler, s. 38-39

değiştirilerek ancak çocuk doğulduktan sonra bir kere şeklinde verilmeye başlandı.[633] Ödeme miktarı ikinci ve üçüncü çocuklarda daha yüksek belirlenmiş ve ayrıca, doğal şartlara göre farklı illerde yaşayan vatandaşlara da farklı meblağda ödeme şekli belirlenmiştir.

Çocuğun doğumuna göre bir kereye mahsus sigorta ödemesi malullerin sosyal durumu dikkate alınmadan her bir doğulan çocuğa göre hem çalışan, hem de çalışmayan vatandaşlara ödenilir.[634] Bu durumda niteliğine göre çalışanlar için sigorta türü, çalışmayan kesimler için ise sosyal yardım şeklinde nitelendirmek doğru olacaktır. Çalışan kesime Sosyal Sigorta Fonu tarafından, çalışmayanlara ise devlet sosyal güvenli organları tarafından ödenir. Çocuğun doğumundan sonra ilgili kurumda nüfusa kaydedilir ve malullerine belge verilir. Bu belgeyi muaveneti belirleyen kurula takdim edilerek verilen karar neticesinde ödeme yapılır.

Başvuru süresi sınırlandırılmamış olup, ne zaman başvurulursa o tarihte ödeme yapılır. Ayrıca, bu muavenet çocuğun doğulmasından sonra ne kadar süre yaşaması dikkate alınmayarak verilmektedir. Anneleri çalışmıyor ise çocuğun babası bu ödemeyi her halükarda ala bilmektedir. Evlatlık alınan çocuklar için de aynı kurallarla ödeme verilir. Ancak çocuk ölü doğuldukta ise muavenet verilmemektedir.

3- Çocuğun Üç Yaşı Dolana Kadar Hizmet Göre Muavenet

1981 yılından eski Sovyetler Birliğinde uygulanan bu sigorta türü bir yıldan fazla çalışma süresi olan işçi, hizmetçi, çalışma hayatından ayrılarak eğitime başlayanlar ve tarım birliklerinde (kolhozlarda) çalışan kişilere verilirdi. Çocuklara hizmet için izin/mezuniyet süresi çocuk bir yaşını doldurana kadar devam edebilirdi.[635]

"Sosyal Muavenetler Hakkında" Kanunun 4.0.1.7 maddesinde Üç yaş dolana kadar çocuğa hizmet yardımı öngörülmüştür. Yasa kapsamında düzenlenen yardımlar

[633] ALİYEV, 2007, s. 353
[634] ALİYEV, a.g.e., s. 353
[635] ALİYEV, 2007. s. 354

sadece sigortalıları değil, diğer yardımları da kapsamaktadır. Ancak bu yardım çalışan şahıslarla ilgili olduğu için, sigortalı olması aranmakta ve sigorta primleri ile ödenmektedir.[636] Azerbaycan Cumhuriyetinde ise çocuğa hizmete izin/mezuniyet süresinde değişiklikler yapılarak çocuğun üç yaşı dolana kadar kısmi ödenişli izin alma hakkı tanınmıştır.

Yönetmeliğin 78. maddesine göre, bütün müesseselerde çalışma ilişkisi olan kadınlar; üretim müesseselerinden ayrılarak orta, yüksek doktora, eğitimi alanlar, klinik ordinaturada[637] ve teknik meslek okullarda staj görmek, yeni ihtisas sahibi olmak için ve kadro hazırlığı okullarında eğitim alan kadınlar ve o cümleden çocuğa bakan malullerden biri veya ailenin başka bir bireyi çocuk 3 yaşını doldurana kadar kısmi ödenişli mezuniyet/izin almak hakkına sahiptir.

Çocuğun üç yaşı dolana kadar ona hizmet edilmesine göre kısmi sigorta ödemesi hamileliğe ve doğuma göre iznin sona erdiği tarihten sonra ve onun arzusuna göre tam veya hisse-hisse ödenebilir (Mad. 81). Çocuk bir buçuk yaşını doldurana karda ve bu yaştan 3 yaşını doldurana yasada belirtilen aşamalı olarak sigorta ödemesi belirlenmiştir. Çernobil kazası sonucu hastalanmış veya hastalığı geçirmiş şahıslara çocuğa hizmete göre yapılacak ödeme iki kat meblağda ödenecektir (Mad. 79).

Annenin yatılı tıp kurumlarına tedavi olması ile alakalı çocuğa hizmet edilmesine göre izin/mezuniyet de aynı kurallarla düzenlenmiş ve sigorta ödemesi çocuğun annesine verilmeyen süre kadar gerçek olarak çocuğa hizmet edene ödenilir (Mad. 82). Ayrıca, kadının çocuk üç yaşı doldurana kadar kısmen ödemeli izin döneminde kendi arzusuna göre tam olmayan iş yapması veya evde çalıştıkta veya çalışmadan ayrılarak eğitime devam ettiği hallerde muavenet almak hukuku korunur (Mad. 84). Eğer çocuk kreşlere, çocuk evine yerleştirilmişse çocuğa hizmete göre sigorta ödemesi verilmemektedir. (Mad.88) İzin döneminde işyerinin kapanması ile

[636] ALİYEV-MÜRŞÜDOV, Sosyal Muavenetler, s. 40
[637] Tıp fakültesi ve enstitüsünde uzmanlık

işten ayrılan kadına verilen ödeme resmileştirilmiş dönem için verilecektir (Mad. 89). Evlatlık alınan çocuklara hizmete göre ödemeler de aynı esaslarla verilecektir.

Sigorta muavenetinin verilmesi için iş yeri kuruluna istenen belgelerin verilmesi zorunludur. İşverenin serencamı, çocuğun doğum belgesi takdim edildikten sonra kurulun toplantı tutanağına kayıt yapılarak karar verilir. Bu aşamadan sonra ilgili kişi ödeme almaya başlamaktadır. Sigorta ödemesi adına sosyal sigorta primi ödenen muhafaza organı çalışanlarına DSMF organları tarafından, ordu mensuplarına ise bakanlıkları ve diğer idari birimleri tarafından ödenmektedir. Çocuk ölümü durumunda ölüm günden sonraki gün içinde DSMF organına bilgi verilir ve sigorta ödemesi durdurulur.

E- Sağlık Sistemi ve Genel Sağlık Sigortası

Ülkede sağlık sistemi ve sağlık sigortası açısından bir çok yasa mevcuttur. "Ahalinin Sağlığının Korunması Hakkında" 26 Haziran 1997 tarihli kanun, "Maluliyetin Ve Çocukların Sağlık İmkânlarının Kısıtlanmasının Önlenmesi, Malul Ve Sağlık İmkânları Kısıtlı Çocukların Rehabilitasyonu Ve Sosyal Güvenliği Hakkında" 25 Ağustos 1992 tarihli Kanun, "Tıbbi Sigorta Hakkında" 30 Aralık 1999 tarihli Kanun, "Şekerli Diyabet Hastalığına Yakalanmış Şahıslara Devlet Kaygısı Hakkında" 23 Aralık 2003 tarihli Kanun, "Hemofiliya ve Talasemi İrsi Kan Hastalığına Yakalanmış Şahıslara Devlet Kaygısı Hakkında" 03 Mayıs 2005 tarihli Kanun, "İlaç Vasıtaları Hakkında" 22 Aralık 2006 tarihli Kanun ve diğer yasal mevzuatlarla ülkede sağlık sistemi düzenlenmektedir.

2008 yılı şubat ayından itibaren Cumhurbaşkanı fermanı ile Sağlık Bakanlığına bağlı hastanelerde ücretli tedavi ortadan kaldırılmıştır. Ülkede devlet bütçesinden finanse edilen 1500 civarında poliklinik ve 700 hastanede bu uygulamanın gerçekleştirilmesi kelime anlamıyla önemli bir adım gibi değerlendirilse de, ancak uygulamada gerçekleşmesi o kadar da zor olduğu itiraf edilmelidir.

Yürürlükte olan mevzuat kapsamında devletin her ne kadar sayılanların tamamı uygulanmasa da aşağıda belirtilen sağlık hizmet ve politikalarına sahip olduğunu söylemek mümkündür: devlet tıp kurumlarında ücretsiz tıbbi hizmet, çevrenin korunması, sağlıklı iş ve dinlenme ortamlarının sağlanması, sağlığa etkili olan etkenler hakkında düzenli ve doğru bilgi almak, hastalanıldığı zaman, çalışma gücünün kaybında ve diğer hallerde tıbbi-sosyal yardım almak, zorunlu ve gönüllü tıbbi sigorta esasında tıbbi yardım almak, özel koşullarla protez-ortopedik ürünler, işitme cihazları, hareket etme ve diğer rehabilitasyon araçları ile temin olunmak, uzmanlaşmış müesseselerde tıbbi-sosyal uzman komisyon denetimine girmek, ilaç ile temin olunmak, devlet sağlık sisteminin çocuk yetişkin tıbbi müesseselerinde ücretsiz dispanser kontrolünde olma ve tedavi olmak, sıhhiye ve hijyen taleplerini karşılayacak şekilde eğitim almak, çalışmak şeklinde sıralamak mümkündür.

1- Sağlık Sistemi

a) Genel Olarak

Günümüzde değişen ve reformlar yapılan sosyal güvenlik sistemlerinde yükselen harcamalarıyla sürekli sorunlara sebep olan sağlık harcamaları ülkelerin sosyal politikalarında önemli yer tutmaktadır. Yaşlı nüfus oranlarının artışı, teknoloji gelişimi ve diğer sebeplerle mali bir yük getiren sağlık harcamaları sürekli tartışılmaktadır. Son zamanlara kadar, sağlık harcamaları verimlilik kaybının bir biçimi olarak ele alınmakta, genç yaşta ölüm, hastalık ve çalışmalara engel olacak bir şekilde sakatlıkların önlenmesi nedeniyle sağlık bakımının maliyeti, ekonomik kaybın küçük bir parçası olarak hesaplanmaktaydı. Sağlık sistemleri tarafından kullanılan kaynaklardaki artış nedeniyle ortaya çıkan ilave yük, hastalık, sakatlık ve erken ölümden dolayı karşılaşılan ekonomik zararların engellenmesiyle telafi edileceği vurgulanmaktadır.[638]

[638] World Health Report 2000: Health Systems-Improving, Performance. Geneva, Switzerland, 2000;UĞURLUOĞLU; Özgür-ÇELİK; Yusuf Sağlık Sistemleri Performans Ölçümü, Önemi ve Dünya Sağlık Örgütü Yaklaşımı, Hacettepe Sağlık İdaresi Der., Cilt 8, Sayı 1, Ankara, 2005. s.2

Küreselleşmenin sağlık üzerindeki olumsuz etkileri de göz ardı edilmemekle dünyada giderek azgelişmiş ülkelerde görünen yaygın ve bulaşıcı hastalıklar, hastalıklarla yeterince mücadele edilememesi, insanların sağlıksız ortamda yaşamak zorunda kalmaları, açlık, sefalet ve yeterli beslenememe gibi bir tablo hakimdir. IMF ve OECD ve diğer sermaye kurumlarının etkisiyle devletin önemli bazı alanlardan çekilmesi ve her şeyin özel kesimce çözülebileceği anlayışı ile sağlığın giderek bir mal durumuna getirilmesi, kamu hastanelerinin önce özerkleştirilmesi, sonra ticarileştirilmesi küreselleşmenin etkisiyle gelinen bir süreçtir. Yönetimde esneklik, hastaların müşteri olarak adlandırılması, ülkelerin bütçelerinden sağlığa giderek daha az pay ayrılmasının önerilmesi gibi söylemlerle Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Çalışma Örgütü, UNICEF gibi kuruluşların dünyadaki etkinlikleri geride bırakılmaktadır.[639]

Sağlık sistemi ülkenin tarihini, kültürünü, ekonomik kalkınmasını ve ülkesindeki baskın politik ideolojiyi yansıtan bir ulusal sistem olarak ülkelerin çeşitli özelliklerine göre şekillenmekte ve ayrıca, uluslararası ilişkiler ve finans çevrelerinin doğrudan ya da dolaylı etkisiyle şekil değiştirebilmektedir. Özellikle son on yıllıklarda dünyayı dalgalar halinde kaplayan küresel ekonomik ve sosyal krizlerin etkisi ile ülkelerin mali sistemlerine ağır yük gibi görünen sağlık sisteminin işletilmesi ve sağlık hizmetlerinin verilmesi için çeşitli yollar aranmaktadır[640]. Nitekim Dünya Sağlık Örgütünün 1946 tarihli Anayasasında sağlık, insanın sadece hastalık ve sakatlık durumunda değil, fiziksel, zihinsel ve sosyal refahını tamamlayan geniş bir kavram olarak tanımlanmış, halkın sağlığı, barış ve güvenliği tesisinden geçeceği, bunun için de sadece bireylerin değil devletlerin de işbirliğine gitmesi şartı aranmıştır.[641]

---

[639] ÖNEN; S. Mustafa, Küreselleşme Sürecinde Türkiye ve Azerbaycan'da Devletin Sağlık Hizmetinde Yeniden Yapılanması, Karşılaştırmalı İnceleme, Kafkas Ve Merkezi Asya Ülkelerinde Pazar İktisadiyatına Geçit; Naliyyetler, Problemler Ve Perspektifler Kongresi, 02-07 May, Bakü, 2007, s. 425

[640] SARGUTAN; A. Erdal, Karşılaştırmalı Sağlık Sistemleri Yaklaşımı, Hacettepe Sağlık idaresi Dergisi, Cilt-8, Sayı-1, Ankara, 2005. s. 81

[641] ÖNEN; Küreselleşme Sürecinde Türkiye ve Azerbaycan, s. 425

Nüfusunun hızla artan ve doğal kaynakları kullanım imkânları en kısıtlı olanlar genellikle az gelişmiş ülkeler olduğu ve sağlık sektörünün de az gelişmiş ülkelerden başlayarak gelişmiş ülkelere doğru ekonomik gelişmişlik düzeyine göre arttığı bir gerçektir. Gelişmiş ülkelerde insanların en yüksek seviyede bu hizmetten yararlandığı görülmektedir. Özellikle BDT ülkeleri bağımsızlığı kazandıktan sonra sağlık etkinliklerinin yerine getirilmesi, kişi başına harcanan sağlık harcaması ve diğer birçok veriler konusunda çok geride kalmış ve ülkeler sağlık sorunları ile baş edemez olmuşturlar.. Özellikle Azerbaycan'da yazarların değerlendirmesine göre sağlık alanında veriler diğer cumhuriyetlerle kıyaslandığında çok düşük seyir ederek aşağı sıralarda yer almıştır.[642] Ülke içinde toplumun sağlık oranı ile çalışma piyasasının verimliliği ve sağlık harcamaları arasında orantılı ilişki bulunduğu söylenmektedir.[643]

1994 yılında sağlık sisteminin geliştirilmesi ve çağdaş reformlar yapılması için Birleşmiş Milletler YUNISEF teşkilatı ile ortak çalışma programı imzalanmıştır.[644] Azerbaycan'da esas olarak genel vergi gelirlerinden karşılanan sağlık sisteminde 1998 yılında kamu kaynaklarının sınırlılığına rağmen bazı sağlık hizmetlerini yerine getirme için hükümete görev verildi. 2006 yılında ise Azerbaycan hükümeti ile Dünya Bankası arasında sağlık sektöründe reform ve tüm sağlık sisteminin yeniden yapılandırılması, finansmanı, hizmet kalitesi ve sürekliliğini arttırmak için anlaşma imzalandı[645].

Azerbaycan Anayasasının 41. Maddesi, ülkede yaşayan insanların sağlık haklarının korunması açısından, temel düzenleme sayılmaktadır. Maddeye göre, her bir vatandaşın sağlığının korunması ve tıbbi yardım alma hakkı bulunmaktadır. Devlet çeşitli şekilde faaliyet gösteren sağlık kurumlarının vermiş olduğu hizmetlerin

---

[642]ÖZDEMİR; Ali İhsan,"Bağımsızlık Sonrası Kafkas Ve BDT Ülkelerinin Sağlık Hizmeti Etkinliklerinin Dea İle Analizi", Globallaşma Prosesinde Kafkas Ve Merkezi Asya, II Beynelhalk Kongre, Kafkas Ve Merkezi Asya Ülkelerinde Pazar İktisadiyatına Keçit; Naliyyetler, Problemler Ve Perspektivler, 02-07 May, Bakü, 2007, s. 798-803

[643] REHMANOV, F; Sosyal İnfrastrukturun Tanzimlenmesi Problemleri, Bakü, 2004, s. 173

[644] ALİYEVA, Pervin; İcbarı Tıbbi Sigortanın Beynelhalk-Hukuki Tanzimi, Aspirantların ve Genç Tahkikatçıların XIII Respublika Elmi Konferansı, Bakü, 2009, s. 284-285

[645] ÖNEN; Küreselleşme Sürecinde Türkiye ve Azerbaycan, s. 427

gelişimi için gerekli tedbirler alarak toplum sağlığının korunması için güvence ve sağlık sigortasının değişik türleri için olanaklar tanımaktadır.

Anayasaya uygun olarak ülkede sağlık sisteminin kurulması, vatandaşların sağlık sorunlarının çözülmesi için yasal çatıyı oluşturan "Ahalinin Sağlamlığının Korunması Hakkında" Kanun 26 Haziran 1997 yılında yürürlüğe girmiştir. Söz konusu kanuna göre devlet sağlık siyasetinin esaslarını belirlemeli, devlet programları hazırlanarak gerçekleştirilmeli, sağlık sisteminin kuralları ve faaliyetinin teşkili, sağlık sisteminin maliyeleştirilmesi, doğal ortamın korunması ve ekoloji tehlikesizliğin temini, zorunlu devlet sosyal sigorta primi oranları ve ödenilmesi kaidelerinin belirlenmesi, nüfusun risk grubu içinde bulunan kesimlerine sosyal yardım yapılmasının teşkili, devlet ve gayri-devlet sağlık sistemi arasında sağlıklı rekabetin teşkili, ailenin, malullerin ve çocukların korunması ve yönde uluslararası ilişkilerin kurulması konularında kendi siyasetini oluşturmalıdır.

Ülkede genel olarak sağlık konusunda insanların sorunlarının çözümlenmesi ve bunun için hukuki ilişkilerin tanzim edilmesi farklı hukuk daları ile sağlanmaktadır. İş Hukuku iş ve dinlenme zamanını, çalışma hayatının korunmasını, o cümleden kadınların, yetişkinlerin, malullerin çalışması ve sağlık tedbirleri gibi alınan dinlenme saati, emeğin korunması, kadınların, reşit olmayanların, malullerin istihdamının teşkili ve s. bu gibi, işçilerin sağlığının korunmasını sağlamaktadır. İdari hukuk direk veya dolayısıyla ile ahalinin sağlığının korunmasına ilişkin mevzuata[646] göre yasal sorumlulukların belirlenmesine ilişkin kuralar içermektedir. Ceza Hukuku ise insanların yaşam ve sağlığının aleyhine ayrı-ayrı suç ve sorumluluk konularını, tıbbi nitelikli zorunlu kural ve kaideleri, tıp alanında uyulması gerekli konuları düzenlemektedir. Medeni Kanunda ise sağlık alanında zarara uğrayan kişilerin tazminat ve diğer haklar düzenlenmiştir.[647]

Çalışan veya çalışmayan kesimin haklarının korunması açısından 26 Haziran 1997 tarihli "Ahalinin Sağlamlığının Korunması Hakkında" Kanun ve "Tıbbi Sigorta

[646] İş yasaları, çalışma hayatının korunmasına ilişkin yasalar, sıhhiye ve hijyen kurallarının bozulması, uyuşturucu nitelikli malzemelere ilişkin idari tedbirler anlaşılmaktadır.
[647] ALİYEV, 2007, s. 413

Hakkında" 28 Ekim 1999 tarihli kanun sağlık sisteminde direk etkilidir. Ayrıca, 10 Kasım 1992 tarihli "Sanitariya-Epidemioloji Sağlamlık Hakkında" kanunu ülkede sıhhiye ve salgın hastalıklardan korunması, ülkenin ve insanların sağlığının korunması ve önleyici tedbirler alınması açısından etkilidir. Sağlık mekanizmasının yürümesinde asıl yetkili ve sorumlu kurum Azerbaycan Sağlık Bakanlığıdır. Ülkede sağlık siyasetinin hazırlanması ve yürürlüğe konması, yasal düzenlemeleri hazırlanması, kanun ve kaideler çerçevesinde bu siyasetin olumlu sonuç elde etmesi bakanlığın sorumluluğundadır.

2007-2009 yılları devlet bütçesinde sosyal amaçlı ayrılmış vesaitin 15-%16'ı, genel harçların ise % 3-4'ü sağlık harcamalarına ayrılmıştır. Sağlık harcamaları 2007-2008 yıllarında GSMH'in tahminen % 0.92-0.95 oluşturmakta ve 2009 yılı bütçesinde bu veri %1.16'ya yükselmiştir. Artış çizelgesi ise 2007-2009 yıllarında düşmüş, 2006 yılı ile mukayesede 2007 yılı harcamaları artış hızı %58.76, 2008 de ise bu veri %47.08 2009 yılı için ise %34.51 % düzeyine düşmüştür. Bir sıra devletlerin bütçe harcamaları ile mukayesede Azerbaycan devletinin sağlık için ayırdığı bütçe çok düşük sayılmaktadır. Dünya Bankası ve diğer uluslararası kurumların hesaplamalarına göre ülkede sağlık harcamalarının GSMH'ın asgari %3'ü oranında olması uygun sayılmıştır. Ancak Azerbaycan'da sağlık harcamaları GSMH'ın %1,16 oranında bulunmakta ve kıyaslamaya göre diğer ülkelerle mukayesede listenin altında kalmaktadır.[648]

b) Vatandaşların Sağlığının Korunması İçin Tıbbi Yardım

Azerbaycan Anayasasında yukarıda belirtildiği üzere "her kesin sağlığını korumak ve tıbbi yardım alma hakkı" bulunmaktadır. "Ahalinin Sağlamlığının Korunması Hakkında" Kanununda ahalinin sağlığının korunması için insan ve vatandaş haklarının devlet teminatı ve bu teminata bağlı hukuku ve fiziki şahısların sorumluluğu, ahalinin sağlığının korunması sahasında önleyici/proflaktik tedbirlerin gerçekleştirilmesi, tıbbi-sosyal yardımın her kes için geçerliliği, sağlığını yitiren

[648] İBADOĞLU, Gubad; 2007-2009 Yıllar Üzere Sosyal Harçların Tahlili, İktisadi Tahkikatlar Merkezi, Bakü, 2009, s. 25-26

vatandaşların sosyal korunması prensipleri düzenlenmiştir. Yurtdışında yaşayan vatandaşların ve Azerbaycan'da yaşayan yabancıların hakları uluslararası anlaşmalar çerçevesinde korunur. Ülkede daimi yaşayan vatandaşlığı olmayan yabancıların ise vatandaş olan kişilerle aynı ölçüde genel sağlık hakları vardır (Ahal.Sağ.K.K. Mad. 10).

Anayasanın sağladığı genel sağlık hakkı devlet bütçesi, zorunlu sosyal sigorta vesaitleri, müessese, idare ve teşkilatların gelirlerinden gönüllü vesait ayırma hukuki ve fiziki şahısların bağışları ve yasalara zıt olmayan diğer kaynaklar ile finanse edilmektedir. Devlet sağlık sisteminin vesaitleri sıhhiye amaçlı kompleks projelerin hazırlanmasına ve uygulanmasına, sağlık sisteminin altyapısının inkişafına, tedavi-proflaktik ve sıhhiye-salgın hastalıkları (sanitariya-epimidoloji) müesseselerin faaliyetlerinin yürütülmesine, muafiyetli tıbbi hizmetin yapılmasına, tıp ve eczacılık kadrolarının hazırlanmasına, tıp ilminin inkişafına ve uygulamasına, salgınların ortadan kaldırılmasına kullanılacaktır.

Ülkede sağlık sistemi harcamalarının yalnız % 20-25'i devlet bütçesi hesabına finanse edilmektedir. Dünya Bankası verilerine göre bütün sağlık harcamalarının çok cüzi bir hissesi 1,8-2 oranı yurtdışı yardımlar ile kalan %75-80 oranlık kısmı ise resmi ve ülkede gayri resmi ödenişlerle karşılandığı araştırmalarda yer almaktadır.[649]

Kanunun 12. Maddesine göre nüfusun farklı kategorilerine sağlık alanında aşağıdaki haklar tanınmıştır. İnsanlar devlet tıp müesseselerinde ücretsiz tıbbi yardım, çevrenin korunması, çalışma ve dinlenme için uygun ortamların sağlanması, insan sağlığını etkileyen unsurlar hakkında sürekli ve doğru bilgi almak, zorunlu ve gönüllü tıbbi sigorta kapsamında tıbbi yardım alma hakkına sahiptir.

Hastalandıkta, çalışma gücünü kaybettikte ve diğer hallerde tıbbi yardım almak, indirimli şartlarla protez-ortopedik ürünler, işitme cihazı ve diğer cihazlarla

[649] İBADOĞLU; Gubad - MEHTİYEV; Azer - BAYRAMOV; Vügar - ALİYEV; Samir, "İlkin Sehiye Hizmetinin Teşkili ve Maliyeleştirilmesi", İktisadi Tahkikatlar Merkezi, Bakü, 2006, s. 13-17

temin olunma, uzmanlaşmış adli tıp muayenelerinden yararlanma, ilaçla temin olunma, sıhhiye-temizlik (gigenya) uygun ortamda eğitim alma ve çalışma, devlet sağlık sisteminin çocuk ve yetişkin kurumlarında ücretsiz dispanser kontrolü ve tedavi olma hakları yasada açıkça belirtilmiştir. Ahalinin sağlığının korunması için yasada yer alan tıbbi yardım türleri aşağıda açıklanmıştır.

aa) İlk Tıbbi Sıhhiye Yardımı (Mad. 32)

İlk tıbbi-sıhhiye yardımı her bir vatandaş için ücretsiz gösterilen temel tıbbi yardımın esas nevidir. İlk tıbbi-sıhhiye yardımı devlet sağlık kurumları ve sıhhiye-epimidoloji hizmet müesseseleri tarafından temin olunur.[650]

Bu hizmete geniş yayılmış hastalıkların, sakatlıkların, zehirlenmelerin ve diğer geciktirilemeyecek yardım gerektiren hastalıkların tedavisi, sıhhiye-hijyenik, salgın (epidemiya) hastalıklara karşı tedbirler, toplumsal tehlikeli hastalıkların tıbbi proflaktikası, ailenin, malullerinin, çocuklarının korunması ve yaşadığı yer üzere tıbbi-sıhhiye (sanitariya) yardımının yapılmasına ilişkin diğer tedbirler dâhildir. Ülkede Sağlık Bakanlığının sağlık sitemine bütçe ayrılması konusunda önemli bir yetkisi bulunmamaktadır. Sağlık sisteminin maliye ihtiyaçlarının planlaştırılmasında bakanlığın önemli rolü bulunmamakta ve sağlık için ayrılan bütçe konusunda şehir ve il mali idareleri ve icra organlarının belirleyici olmaktadır.[651] Ancak unutmamak gerekir ki ilkin tıbbi hizmete ayrılan vesait sağlık için ayrılan bütçenin çok küçük kısmını oluşturmaktadır.[652]

bb) Acil ve Geciktirilmeyecek Tıbbi Yardım

Acil ve geciktirilmeyecek tıbbi yardım vatandaşlara acil tıbbi müdahale gereken hallerde[653] acil tıbbi yardım müesseseleri, o cümleden mevzuatta belirlenmiş kaidede ilk tıbbi yardım yapmaya sorumlu olan şahıslar tarafından yapılır. Devlet tıp

[650] ALİYEV, 2007, s. 416
[651] İBADOĞLU-MEHTİYEV-BAYRAMOV-ALİYEV; "İlkin Sehiye Hizmeti, s. 13
[652] İBADOĞLU, Gubad; 2007-2009 Yıllar Üzere Sosyal Harçların Tahlili, İktisadi Tahkikatlar Merkezi, Bakü, 2009, s. 50
[653] Bedbaht hadiseler, travmalar, zehirlenmeler ve diğer hastalıklar

müesseselerinde acil ve geciktirilmeyecek tıbbi yardım ücretsizdir. Vatandaşın hayatı için tehlike ortaya çıktıkta onu en yakın tıp müessesesine ulaştırmak için sağlık görevlisi her hangi nakliye aracılığıyla ücretsiz olarak yetiştirme hakkına sahiptir. Vatandaşın tıp müessesesine ulaştırılması hakkında sağlık görevlisinin yasal talebini geri çeviren nakliye sahibi ve diğer görev sahibi kişiler yasal olarak belirlenen kurallar çerçevesinde sorumluluk taşımaktadırlar.

Ayrıca, "Yol Hareketi Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununun 19. Maddesi gereğince yol nakliye hadiseleri doğduğunda polisler zarar zedelere acil ve geciktirilmeyecek yardım yapmaya ve onları tıp müesseselerine ulaştırmakla yükümlülerdir.

Mevzuatta öngörülen durumlarda acil ve geciktirilmeyecek yardımlar istisna olmakla vatandaşın veya onun kanuni temsilcisinin müdahaleden imtina etmek veya yardımın durdurulmasını talep hakkı vardır. Tıbbi müdahaleden imtina ettikte vatandaşa veya onun kanuni temsilcisine mümkün olan neticeler hakkında açıklama yapılmalıdır. Tıbbi müdahaleden imtina edilmesi ve onun gelecek neticeleri hakkında açıklama vatandaşın tıbbi belgelerine kaydedilir, hasta veya temsilcisi ve tıp uzmanı tarafından imzalanır. Mevzuatta belirlenen kaidede hareket gücü olmayan şahısların veya reşit olmayanların velileri veya temsilcileri zaruri tıbbi müdahale imtina ettikte onların sağlamlığının korunması için sağlık müesseseleri mahkemeye başvuruda buluna bilirler (Ahal.Sağ.K.K. Mad. 27).

cc) İhtisaslaştırılmış Tıbbi Yardım

İhtisaslaştırılmış tıbbi yardım vatandaşların hastalığı hususi muayene, tedavi ve gelişmiş tıp teknolojisinin tatbikinin talep edildiği hallerde devlet ve gayri-devlet tıp müesseselerinde ihtisaslı doktorlar tarafından gösterilen tıbbi yardım nevidir. Tıbbi yardımın bu nevi ayakta tedavi, poliklinik yardımı ve yatılı şekilde gerçekleştirilir.

dd) Toplumsal Tehlikeli Hastalıklara Yakalanmış Vatandaşlara Tıbbi Yardım

Toplumsal tehlike arz eden hastalıklarda devlet sağlık kurumlarında ücretsiz olarak tedavi ve önleyici yardım ve yasada belirlenen çerçevede yatılı tedavi ve dispanser kontrolü uygulanır. Azerbaycan Bakanlar Kurulunun 12 Ocak 1999 tarih 5 nolu kararıyla toplumsal tehlike arz eden hastalıkların listesi düzenlenmiş ve bu listeye ruhi hastalıklar, uyuşturucu hastalıkları, kronik alkoliklik, insanın kazanılmış immunitet yetersizliği, verem, sifilis, ganoreya ve lepra gibi hastalıklar dâhil edilmiştir[654]. Bu hastalıklar ortaya çıktığı durumlarda bazı kategoriye ait vatandaşlar çalışma gücünün geçici kaybı nedeniyle işlerini kaybetmez ve yasada belirlenen muafiyetlerden yararlanırlar. Ayrıca, bu şahısların hangi tıbbi sosyal yardımlardan yararlanacakları ilgili icra kurumu tarafından belirlenir.

Madde 28. göre hastalığa yakalanan kişinin veya temsilcisinin oluru alınmadan vatandaşa mevzuatta belirlenmiş kaidede çevre için tehlikeli hastalıklara ve psikoloji hastalıklara yakalanan şahıslara doktor kararıyla tıbbi yardım uygulanır. [655] Şahsın kendisinin oluru olmazsa kanuni temsilcisinin onayı olursa tıbbi yardımın yapılması kanunla tanzim edilir. Ağır psikolojik hastalara yakalanan şahısların muayenesi ve yatışı belirlenmiş kaidelerle yapılır. Toplumsal tehlike arz eden hastalıklarda yasada belirlenen ölçüde zorunlu tıbbi önlemler alınır. Şahsın ve temsilcisinin oluru alınması gerekmeyen veya mahkeme kararı ile belirlenen hallerde hasta yatışları sebep ortadan kaldırılana kadar vatandaş tedavi ve profilaktika müessesesinde tedavi altına alınır.

c) İlaç Yardımı

"Ahalinin Sağlamlığının Korunması Hakkında" Kanununun 14. Maddesine göre vatandaşların temel sağlık haklarından bir diğeri ise ilaç yardımıdır. Devlet siyasetinin esas prensibi olarak vatandaşlara ilaç yardımı yapılması, ahalinin kaliteli

[654] ALİYEV, 2007, s. 417
[655] Muayene, kontrol, tecrit etme

ilaç kullanabilmesi için devlet projesi hazırlanması ve yürütülmesi ve toplumun farklı kategorilerine ücretsiz veya indirimli ilaç yardımı yapılması devletin üstlendiği yasal görev olarak belirlenmiştir. Bu konu 22 Aralık 2006 tarihli "İlaç Vasıtaları Hakkında" yasa ve mevzuatta konu geniş bir şekilde düzenlenmiştir.[656]

İlaç vesaitleri olarak terminolojide yer alan bu ibare "İlaç Vasıtaları Hakkında" ve 05 Kasım 1996 tarihli "Eczacılık Faaliyeti Hakkında" Kanunlarında hastalıkların teşhis (diagnozu), tedavi için kullanılan biyoloji ve farmakoloji faalliğe malik bitki, hayvansal, sentetik, mineral, bioteknik gibi muhtelif kaynaklı maddeler, hammadde ve onların karışımlarını ifade etmekte ve ayrıca, yasaya göre tıbbi cihazlar ilaç vesaitlerine eşit tutulmuştur.

Bakanlar Kurulunun 07 Mart 2005 tarih 38 nolu kararı ile yasa kapsamında belirlenen vatandaşların ilaçla temin edilmesi ve buna yönelik kaideler belirlenmiştir. 20 Ocak malulleri, milli münakaşa zemininde malul olanlar, malul çocuklar ve diğer kategoride olan I ve II grup maluller, kaçkın ve zorunlu göçkün statüsü alanlar, çocuklar, maluller, az gelirli ve aile reisini yitirmiş şahıslar, HİV/AİDS hastaları, organ ve dokuların göçürülmesi sırasında ameliyatla bağlı donörler yasa kapsamında ücretsiz ilaç yardımından yararlanacaklardır. Çernobil kaza tarihinde anne rahminde olan çocuklar, uzaklaştırma ve göçürme bölgelerine göçürülmüş çocuklar ve 18 yaşına kadar yetişkinler, 26 Nisan 1986 tarihinden sonra doğulmuş ve kazanın neticelerinin ortadan kaldırılmasına katılmış veya kaza sonucu zarar görmüş ve direk ışınlara maruz kalma ihtimali olan malullerin birine ait çocuklar ücretsiz ilaç yardımı alacaklar.

Vatandaşlara ücretsiz veya indirimli olarak verilen ilaç yardımı hastaların hastalıklarına göre iki şekilde verilmektedir. Birinci grup hastalara bütün ilaçlar, diğer hastalara ise bu hastalığın tedavisi için zaruri olan ilaçlar ücretsiz veya indirimli olarak verilmektedir. Her iki gruba ait hastaların dahil olduğu kategoriler ayrı-ayrı yasalarla düzenlenmiş olup bu yasalar ve kapsadığı şahıslar aşağıda sayılmıştır[657];

---

[656] ALİYEV, a.g.e. s. 425
[657] Bkz. ALİYEV, 2007, s. 427-428

- "Veteranlar[658] Hakkında" 28 Temmuz 1994 tarihli Kanunun 15. Maddesine göre Cumhurbaşkanının belirlediği meblağda ve Bakanlar Kurulunun belirlediği kaidelerle İkinci Dünya savaşı iştirakçileri.

- "Zorunlu Göçkünler Ve Onlara Eşit Tutulun Şahısların Sosyal Güvenlik Hakkında" 21 Mayıs 1999 Tarihli Kanununun 10. Maddesine göre zorunlu göçkünler.

- "Ordu Mensuplarının Statüsü Hakkında" 25 Aralık 1991 tarihli yasanın 13. Maddesi gereğince ordu mensupları.

- İnsanın İmmunyetersizliği Virüsünün Karşısının Alınması Hakkında" 16 Nisan 1996 tarihli kanunun 4. Maddesi gereğince HİV/AİDS hastalıklarına yakalanmış insanlar.

- "Çernobil Kazasının lağvında İştirak Etmiş ve Hemen Kazanın Neticesinde Zarar gören Vatandaşların Statüsü ve Sosyal Güvenlik Hakkında" 06 Aralık 1993 Tarihli yasanın 12. Maddesi gereğince bu kazada iştirak eden ve zarar gören vatandaşlar ve o cümleden onların çocukları.

- "Malullüğün Önlenmesi, Malullerin Rehabilitasyonu ve Sosyal Güvenlik Hakkında" 25 Ağustos 1992 tarihli kanununun 42. Maddesi gereğince savaş malulleri ve onlara eşit tutulan şahıslar, 20 Ocak malulleri, milli münakaşa zemininde malul olanlar, malul çocuklar ve diğer kategorilerden olan 1 ve 2 grup maluller.

- "Kan ve Onun Komponentlerinin Donörlüğü Hakkında" 26 Mart 1996 tarihli yasanın 9. Maddesi gereğince bu kapsamda bulunan şahıslar donörlük fonksiyonunu yerine getirmeleri ila alakalı sağlıklarının bozulması sonucu zarar gören donörler.

---

[658] Vetaranlar kelimesi gazi anlamına gelmektedir

- İnsan Organ ve Dokularının Nakli (Transplantasiyası) Hakkında" 28 Ekim 1999 tarihli yasanın 13. Maddesi gereğince organ veya dokuları alınan donörler.

- "Şekerli Diyabet Hastalığına Yakalanan Şahıslara Devlet Kaygısı Hakkında" 23 Aralık 2003 tarihli yasanın 7. Maddesi gereğince şeker hastaları.

- "Hemofiliya Ve Talassemiya İrsi Kan Hastalıklarına Yakalanmış Şahıslara Devlet Kaygısı Hakkında" 03 Mayıs 2005 tarihli yasanın 4. Maddesi gereğince yasa kapsamında bulunan hastalar.

Ahaliye yapılan ilaç yardımının mali kaynağı devlet bütçesi ve yerel bütçe vesaitleri, tıbbi sigorta fonu vesaitleri, hukuki ve fiziki şahısların yardım ve bağışları, yabancı ülke ve uluslararası teşkilatların yardımları, kullanımı yasalara zıt olmayan diğer finansmanla karşılanmaktadır.(Ecza.Faal,Hak.K. mad.28)

2- Sağlık Sigortası

Azerbaycan'da en önemli sorunlardan birisi sağlık sigortasının uygulanmamasıdır. Sağlık sigortası ülkemizde yasal olarak 28 Ekim 1999 tarihinde "Tıbbi Sigorta Hakkında" yasayla düzenlenmesine rağmen, cumhurbaşkanı yetkisiyle kanununun yürürlüğü 2005 yılına kadar durdurulmuştur. Bu tarihten sonra da her hangi bir gelişme söz konusu olmadığı gibi, sağlık sigortasının günümüzde uygulanması için, yasal ve maddi alt yapının yeterli olmadığı açıktır[659].

Her bir bireyin yaşamının anlamı, çevreyi algılaması ve çalışma gücüne sahip olması direk insan sağlığı ile ilişkili olduğu için[660] çalışanların sağlık

[659] ALİYEV, Mayis-HÜSEYİNOV, Namig; Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Ve Azerbaycan'da Sosyal Güvenlik Alanında Değişimler, Kafkas Üniversitesi Dergisi, Sayı 22, Bakü, 2008, s. 35

[660] ASKEROV, Z. A. Anayasa Hukuku, Derslik, Bakü, 2002, s. 224

sigortasına malik olmaları işgücü piyasasını etkileyecek ve çalışma hayatına huzur getirecektir. Dünyanın gelişmiş ülkelerinde ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunda sağlık sigortası uygulanmakta olup, ülkemizde de vatandaşların sağlıklı yaşama hakkına sahip olduğu bilinciyle devletin bu yönde çözüm politikaları üretmesi zorunludur.

a) Sağlık Sigortasının Çeşitleri

Azerbaycan Anayasasının 41. Maddesinde devlet tıbbi sigortanın farklı çeşitleri için olanak tanımıştır. Buna uygun olarak da 28 Ekim 1999 tarihli "Tıbbi Sigorta Hakkında" kanun yürürlüğe girerek sağlık sigortası alanında boşluğu doldurmuş, çalışanların sağlık sigortasının teşkili, hukuki ve iktisadi esaslarını belirlemiştir.

Sosyal sağlık sigortası ve özle sigorta aynı kanunda düzenlenmiştir. Sağlık sigortası Zorunlu Tıbbi Sigorta ve Gönüllü Tıbbi Sigorta olmak üzere iki tür yasal olarak belirlenmiştir. Belirttiğimiz üzere Zorunlu Tıbbi Sigorta sosyal sigorta kapsamında, gönüllü tıbbi sigorta ise sigorta mukavelesi esasında ahalinin tıbbi ve diğer hizmetler almasını sağlamaktadır. Sağlık sigortasının finansmanı bütçeden ve zorunlu sağlık sigortası primiyle finanse edilecektir. Özel sigortada ise özel sigorta şirketleri ile yapılacak anlaşma ile kişinin ödeyeceği primlerle finanse edilecektir. Yasaya göre sağlık sigortası sosyal güvenlik aracı olarak ülkede sağlığın korunması için tedavi ve ilaç yardımı sağlayacaktır.[661]

aa) Zorunlu Sağlık Sigortası

"Tıbbi Sigorta Hakkında" kanun sağlık sigortasının hukuki, iktisadi ve teşkilat esaslarını belirler ve sosyal sigorta aracı olarak ahalinin tıbbi ve ilaç yardımı almasını temin etmektedir. Bakanlar Kurulu tarafından tasdik edilen Zorunlu Tıbbi Sigorta türü uygulanacak tıbbi hizmetin şartlarını, çeşidini ve hacmini belirler.

---

[661] ALİYEVA, Pervin; Mecburi Devlet Sosyal Sigortasının Ve İcbarı Tıbbi Sigortanın Hukuki Tanzimetme Prensiplerinin Karşılıklı Alakası / Azerbaycan Respublikasında Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri. Elmi Makaleler Mecmuası, Sayı 22, Bakü, 2008, s. 174-182

Sağlık hizmetlerinde finansman kaynağı ülkeden ülkeye değişmekte olup, temel kaynak vergi ve sigorta primleri ile finanse edilmektedir. Bu finansman yöntemlerinden hangisinin sürdürebilirliği ve ulaşabilirliği sürekli tartışmalara sebebiyet verse de, genellikle karma yöntem kullanılması iyi bir seçenek olarak değerlendirilmektedir.[662] Sağlık sigortasının finansmanı devlet bütçesi, tüzel kişiler ve işletmecilikle uğraşan fiziki şahıslardan ibaret sigorta edenlerin ödemeleri, Zorunlu Tıbbi Sigorta haklarının ödeme kaidelerinin bozulması nedeniyle alınan cezalar, mevzuatta yasak olmayan diğer kaynaklarla maliyeleştirilir. Sağlık Sigortasının maliyeleştirilmesi, sağlık sigorta haklarının korunması ve mali vesaitin amacına uygun kullanılmasında sorumlu ve yetki kurum Maliye Bakanlığıdır(Mad. 9).

bb) Gönüllü Sağlık Sigorta

Gönüllü Tıbbi Sigorta, diğer ismiyle Bireysel sigorta türünde çalışan ile işveren arasında ilave gönüllü Tıbbi Sigorta Mukavelesi esasında ahalinin tıbbi ve diğer hizmetler alması sağlanacaktır.

Gönüllü tıbbi sigortada sigorta primi tarafların rızası ile belirlenir. Gönüllü tıbbi sigortanın tarafları sigorta şirketleri, vatandaşlar ve vatandaşların menfaati olarak sigortasını yaptıran hukuki şahıslardır.

Bireysel sigortanın "Tıbbi Sigorta Hakkında" kanun içinde düzenlenmesi haklı olarak eleştirilere sebebiyet vermekte ve Medeni Kanun içinde yer alması gerektiği önerilmektedir. Farklı niteliklere sahip bu iki sigortanın aynı yasa içinde ele alınması karışıklığa sebebiyet vermiş ve kanunu hedefine ulaşması açısından dolayı da olsa engel oluşturduğu söylenebilir. Bireysel sigortaya ilişkin düzenlemelerin Medeni Kanunu sigorta bölümünde yer alması, zorunlu tıbbi sigortanın ise Sosyal Güvenlik hukuku çerçevesinde incelenmesi ve uygulanmasının

[662] WHO, The Health for All Policy Framework for The WHO European Region. European Health for All Series No. 6, Copenhagen, 1999, 131

uygun olacağı yazarlarca vurgulanmıştır.[663] Nitekim bu iki sigorta çeşidinin bir yasa kapsamında düzenlenmesi karmaşıklığa yol açtığı söylenebilir.

b) Sağlık Sigortasının Uygulanması

Zorunlu Sağlık Sigortasında işverenin ve işçilerin ödeyeceği prim oranı ve ödenilme kaideleri Bakanlar Kurulu tarafından belirlenir. Çalışmayan emekliler, istihdam edildikleri idare ve teşkilat kapandıktan sonra işsiz kalan kişiler, çalışma gücü olmayanlar, çocuklar, talebeler ve bütçe teşkilatlarının işçileri için Zorunlu Tıbbi Sigorta hakları uygulanır. Hizmetler finansmanı indeksi dikkate alınarak bütçe ve sosyal güvenlik fonlarının vesaiti ile karşılanacaktır. Sosyal sigorta türü olarak zorunlu sağlık sigortası kapsamında ahalinin ilaç ve tedavi yardımı alması kanunu 7. Maddesi gereğince yapılacak tıbbi hizmetin şartları, nevi, miktarı belirlenecektir.[664]

Ordu mensupları kanun kapsamına dahil edilmemiştir. Ordu mensupları "Ordu Mensuplarının Devlet İcbarı Sigortası Hakkında 20 Mayıs 1997 tarihli kanunu kapsamında sağlık sorunları tanzim edilmesi düzenlenmiştir.[665]

Yasada, ülkede tıbbi sigortanı gerçekleştirecek kurum olarak Tıbbi Sigorta Teşkilatının kurulması yer almaktadır. Teşkilat Cumhurbaşkanının 02 Eylül 2002 tarihli fermanı ile "Azerbaycan Cumhuriyetinde Bazı Faaliyet Türlerine Hususi Ruhsat (Lisenziya) Verilmesi Hakkında" Kaideler ve Cumhurbaşkanın 29 Aralık 2006 tarihli "Hususi Razılık Talep Olunan Faaliyet Nevilerine Hususi Razılık (Lisenziya) Verilmesine Göre Ödenilen Devlet Rüsumunun Meblağına Dair" Fermanına uygun olarak yapılandırılması öngörülmüştür. Ayrıca Sağlık Bakanlığı, yerel birimleri ve tıp müesseseleri teşkilatın tesisçisi olamayacağı yasada yer almaktadır.

---

[663] ALLAHVERDİYEV, Sabir; Azerbaycan Respublikasının Mülki Hukuku, Derslik, Bakü, 2001, s. 561

[664] ALİYEVA, İcbarı Tıbbi Sigortanın Hukuki Tanzimetme Prensipleri, s. 174-182

[665] ALİYEVA, Pervin; Mecburi Devlet Sosyal Sigortasının Nevi Gibi İcbarı Sigorta, 2008, s. 290

Kanunun 13. Maddesinde Tıbbi Sigorta Teşkilatının hak ve vazifeleri belirlenmiştir. Yasada sigorta sözleşmesine göre sağlık yardım ve hizmetleri için sağlık kurumunu seçmek, hizmet tarifelerinin belirlenmesine katılmak, kurum tarafından sözleşmenin şartlarının bozulduğu hallerde sağlık hizmet harcamalarını kısmen ödemek, sağlık kurumunun veya çalışanının taksiriyle sigortalının görmüş olduğu zararın tazmini için mahkemeye başvurmak, vatandaşın zararından sorumlu olan kişi ve kurumlardan zararın tazminini isteme hakkı Tıbbi Sigorta Teşkilatının haklarından sayılmıştır.

Tıbbi sigorta teşkilatının görev ve vazifeleri yasada ayrıntılı düzenlenmiştir. Sağlık sigortası kapsamında kişiye tıbbi yardım yapılması için sağlık müesseseleri ile mukaveleler imzalamak, sigorta olunana sigortalı kartı vermek (şahadetnamesi), sağlık müesseselerine tıbbi hizmet bedelini mukavelede yer alan şartlara göre ödemek, tıbbi yardımın miktar, süre ve kalitesini kontrol etmek ve sigorta olunanın menfalarını korumak gibi görevler yasada belirlenmiştir.

Sigorta kurumu ise Bakanlar Kurulunun belirlediği kaideler kapsamında Tıbbi Sigorta Mukavelesi düzenlemek ve ortadan kaldırmak, Sigorta Teşkilatını serbest seçmek, mukavele şartlarının yerine getirilmesini denetlemek, hakkına sahiptir. Zorunlu Tıbbi Sigorta programına uygun olarak sigorta haklarını zamanında ödemek, Sigorta olunanların sağlık durumu göstericileri hakkında tıbbi sigorta teşkilatına bilgi vermek, sigorta haklarının tamamını ve zamanında ödenilmesine ilişkin Bakanlar Kurulu nezdinde Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sigorta Denetimi Birimine bilgi vermek sigorta olunanın vazifeleri kısmında düzenlenmiştir.

Sigorta olunan şahıslarların hakları da yasada düzenlenmiştir. Sigortalı sayıldığı tarihten itibaren sağlık sigortasından yararlanma, sigorta sözleşmesi kapsamında sağlık yardımı türlerine ve miktarına uygun olarak tıbbi sigorta sistemine dahil olan tıp müesseselerinden her hangi birini ve doktoru seçme, Azerbaycan Cumhuriyetinin sınırları içinde Zorunlu Tıbbi Sigorta programında belirlenen miktarda tıbbi yardım ve profilaktik yardım alma hakkına sahiptir. Ayrıca müracaat ettiği sağlık kurumundan sağlık durumu, tedavi yöntemi ve neticeleri hakkında bilgi

alabilme, sigorta kurumuna, sağlık sigortası teşkilatına, sağlık kurumuna onların taksiri ile gerçekleşen zararın tazmini için dava açmak ve gönüllü tıbbi sigorta mukavelesinde belirlenen şartlar gereğince sigorta priminin bir kısmını iadesini talep etmek sigortalının haklarından sayılmıştır.(Mad.7)

Sağlık Sigortası Sözleşmesi tarafları arasında, yani sigorta edenle tıbbi sigorta teşkilatları arasında ve sigorta olunana tıbbi sigorta programına uygun olarak gösterilen tıbbi yardımın maliyeleştirilmesini, teşkilini ve sigorta olunanın diğer menfaatlerini koruyan yazılı anlaşma imzalanmaktadır. Bakanlar Kurulunun 06 Mart 58 Nolu kararı ile Tıbbi Sigorta Mukavelesinin şekli, tıbbi sigortanın ayrı-ayrı türlerine ait kaideler, Zorunlu Tıbbi Sigorta ilişkilerine dâhil edilmeyen şahıslar ve imzalanma kaidesi ayrıca düzenlenmiştir.

Bir yıl süreyle imzalanacak olan mukavele için dilekçeyle başvuru yapılır. Zorunlu Tıbbi Sigorta için hukuki şahısların bilgileri, hukuki unvanı, banka bilgileri ve vergi ödeyici numarası, fiziki şahıslar için sigorta edenin unvanı, soyadı, ad, baba adı, işletmecilik faaliyeti ile uğraşanların vergi ödeyici numarası yazılmaktadır. Sigorta olunan vatandaşların listesi, sigorta priminin meblağını belirlemek için önemli olan diğer bilgiler (sağlık durumu gibi) dilekçede yer alması gerekir. Gönüllü Tıbbi Sigorta Mukavelesinde ilaveten olarak sigorta tıbbi hizmetlerinin listesi ve sigorta teminatının şartları yer alacaktır.[666]

Sağlık Sigorta Sözleşmesinin tarafları kendi istekleri ile mukavelenin şekil ve konusunu değiştirmek, sigorta olunan için ücretsiz hizmetleri arttırma veya azaltma, tıbbi hizmetler için belirlenen tarifeleri veya sigorta primleri miktarını değiştirme yetkisine sahipler.

Sigorta mukavelesinin sona erme şartları da yasada düzenlenmiştir. Sözleşmede belirlenen sürenin sona ermesi, sigorta olunanın ölümü, sözleşmenin geçersizliği hakkında mahkeme kararı, tıbbi sigorta teşkilatının kapatılması, sigorta ettirenin tüzel kişiliğinin ortadan kalkması, sigorta olunan tarafından sigorta

[666] ALİYEV, 2007, s. 438

tediyelerinin ödenilmemesi bu şartlardandır. Ayrıca tıbbi sigorta teşkilatı tarafından sigorta kaideleri ihlal edildikte sigortalının sözleşmeyi sona erdirmesi mümkündür. Eğer sigortalı primi ödemeyi geciktirirse sigorta teşkilatı 10 gün geçtikten sonra aynı şekilde sözleşmeyi feshedebilir.

Ülkede yaşayan ecnebiler ile vatandaşlığı olmayan şahıslar da tıbbi sigortada yer alan haklarından belirli haklara sahip olmaktadırlar. Kanunun 8. Maddesine göre ülkede daimi yaşayan vatandaşlığı olmayan şahıslar vatandaşlarla aynı hak ve vazifelere maliktirler. Ecnebiler ise tıbbi sigorta alanında Azerbaycan devletinin taraf olduğu uluslararası mukavelelerde farklı bir düzenleme yoksa vatandaşlarla aynı hak ve vazifelere maliktirler.

Son yıllarda "Azerbaycan Respublikasında sıhhiyenin maliyeleştirilmesi sisteminin ıslahatı ve icbarı tıbbi sigortanın tatbiki Konsepsiyası"nın tastik edilmesi hakkında Cumhurbaşkanın 10 Ocak 2008 tarihli Serencamı, "Azerbaycan Respublikasının Bakanlar Kurulu Yanında İcbarı Tıbbi Sigorta Üzere Devlet Acenteliğinin Kurulması Hakkında" 27 Aralık 2007 tarihli Cumhurbaşkanın Serencamı, "Tıbbi Sigorta Mukavelesinin Forması ve Bağlanma Kaidesinin Tasdik Edilmesi Hakkında" Bakanlar Kurulunun 06 Mart 2001 tarihli 58 sayılı Kararı, "Tıbbi Sigorta Şahadetnamesinin Forması ve Onun Tatbiki Kaidelerinin Tasdik Edilmesi Hakkında" Bakanlar Kurulunun 25 Mart 2002 tarihli 49 sayılı kararı ile düzenlemeler yapılmıştır.

c) Sanatoryum ve Kurort Tedavi Sigortası

Sosyal Sigortalar Hakkında Kanun'da sadece Sanatoryum ve Kurort Tedavisi Sigortası zorunlu sağlık sigortası gibi yer almaktadır.[667] Belirli hastalıklara yakalanan vatandaşların ülkede bulunan doğal kaynak ve doğal tedavi araçlarını kullanabilmeleri için sanatoryum ve kurort tedavisi, yani kaplıca veya diğer şifalı doğal yöntemlerin de uygulandığı tedavi yöntemidir. Yatılı hastalığın devamı

[667] ALİYEVA, Pervin; Mecburi Devlet Sosyal Sigortasının Nevi Gibi İcbari Tıbbi Sigortanın Hukuki Tanzimi, Azerbaycan Respublikasında Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri. Elmi Makaleler Mecmuası, Sayı 21, Bakü, 2008, s. 289

destekleyici bir tedavi olan sanatoryum-kurort tedavisi ücretsiz olarak kalp ve damar hastalıkları, mide, bağırsak, safra kesesi ve diğer vücut organlarında bulunan hastalıklar nedeniyle vatandaşlara uygulanmaktadır.[668]

Bu tedavi merkezlerinin bir kısmı sağlık kurumları nezdinde bulunmaktadır. Zira herkese uygulanmayan bu hak, doktor raporları kapsamında sendika ve sosyal güvenlik kurumu organları kararı ile verilir. Bakanlar Kurulunun 15 Eylül 1998 tarih ve 189 numaralı kararı ile yürürlüğe giren "Zorunlu Devlet Sosyal Sigorta Ödemelerinin Ve Emek Kabiliyetini Geçici Yitirmiş İşçilere İşverenin Vesaiti Hesabına Ödenilen Muavenetinin Hesaplanması Ve Ödenilmesi Hakkında Yönetmelik" ile tedavi süresinin tamamı için çalışma gücünün geçici kaybı nedeniyle muavenet verilir.

Yönetmeliğin 15. Maddesine göre tedaviye verilen muavenet izin müddeti işçinin tedavisi, sanatoryuma gidiş ve dönüşü için yeterli değilse tedavi süresine gitme ve dönme süresi de dahil edilerek muavenet verilir. Verem sanatoryumunda tedavi olmak için kullanılmış izin süresi çalışma gücünün kaybından hesap edilir ve verilecek muavenet miktarı yatılı veya ayakta tedavi zamanı muavenet meblağının belirlendiği gelir üzerinden hesap edilir. Sanatoryumdan dönen işçiye gidiş ve geri dönüş belgesi sunulduktan sonra ödenir. Eğer yol için 24 saatten fazla zaman sarf edilmişse yol biletlerinin sunulması şartı ile gidiş dönüş süresi de muavenet için hesaplanan süreye dahil edilir. Sanatoryum gidiş belgesinde yer alan günlere göre kullanılmamış günler veya sanatoryuma gidiş-dönüş için gerçek süreden fazla harcanan süre için muavenet hesaplanmayacaktır (Mad. 110).

Çalışan 2 yıl izin kullanmamışsa sanatoryum-kurort tedavisi hastalık belgesinin verilmesi ve muavenetin ödenilmesi zamanı işçinin hak ettiği izin süresinin tamamı için verilecektir. Bireysel hizmete ihtiyaç duyulduğu doktor raporuyla tasdik edilerek 16 yaşına kadar malul çocuğa bakan velilerden birine, kayyum veya himayecisine verilecek muavenet malul çocuğun sanatoryum tedavi süresince gidiş ve dönüş süresi de dâhil edilerek verilir.

---

[668] ALİYEV, 2007, s. 419

Sanatoryum tedavisi zorunlu devlet sosyal sigorta veya bütçe vesaitleri ile karşılanır. Sigorta olunanlar için tedavi ücreti zorunlu devlet sosyal sigortası vesaitleri hesabına ödenilir. Zorunlu devlet sosyal sigorta vesaitleri hesabına vatandaşlara sanatoryum-kurort belgelerinin değeri tam veya kısmen ödenilir. "Sosyal Sigorta Hakkında" kanuna göre zorunlu devlet sosyal sigortası gereğince bütün sigorta olunanlar, zorunlu devlet sosyal sigortası üzere emekli maaşı alanlar, sigorta olunanların ve emeklilerin himayesinde olan aile bireyleri için bu gider aynı kapsamda değerlendirilir. Sanatoryum-kurort tedavisi üzere harçların finansmanı Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Sosyal Güvenlik Fonu tarafından merkezileştirilmiş kaidelerle talep olunan vesaitin Azerbaycan Sendikalar İttifakları Konfederasyonuna ayrılması yolu ile gerçekleştirilir. Ayrıca, sigorta olunana çalışma gücünün kaybı nedeniyle sanatoryum-kurort tedavisi süresince muavenet verilir.

Azerbaycan Sendikalar Konfederasyonuna sanatoryum-kurort tedavisi için ayrılan vesaitin hangi amaçlarla harcanacağı ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Sanatoryum-kurort tedavisi ve dinlenme için gönderiş/putyovka, sigortalının çocuklarının sağlık kamplarında dinlenmelerinin teşkili, sanatoryumlara yemek harçları, tıbbi hizmet ve kadro ücretleri, Azerbaycan Sendikalar Konfederasyonu idman cemiyetlerine mahsus idman birliklerinin kısmen finansına, hekim, sağlık uzmanları ve diğer çalışanların ücreti için bu finansmandan harcama yapılır. Konfederasyon bu harcamaların amacına uygun harcanmasından dolayı sorumluluk taşımaktadır.

Sosyal Güvenlik Fonu ve Sendikalar Konfederasyonu sigortalının sanatoryum-kurort tedavisi için talep olunan harcamalar bütçesini her yıl tasdik eder ve yıl içinde bütçeyi kesinleştirme işlemi yapabilirler. Konfederasyon sanatoryum-kurort tedavisi üzere dâhil olan vesaitin ve harcamaların hesabını yapar ve Sosyal Güvenlik Fonuna her dönem artan toplamla belirlenmiş şekilde hesap takdim eder. Sosyal Güvenlik Fonu ve Konfederasyon sigorta olunanların sanatoryum-kurort tedavisine ayrılan vesaitlerin doğru ve amaca uygun harcanmasını yılda bir kereden az olmayarak kontrol ederler.

Sanatoryumlarda tedavi gören şahısların kategorileri farklı hukuki düzenlemelerle belirlenmiştir[669]. Bakanlar Kurulunun 12 Ağustos 2002 tarih ve 128 nolu kararı ile "Malullerin, İkinci Dünya Savaşı İştirakçilerinin, Şehit Ailelerinin, Çernobil AES'te Kazanın Neticelerinin Göçürülme Bölgesinde Lağıv Edilmesinin İştirakçilerinin, O Cümleden Göçürülme Günü Ana Rahmindeki Olan Çocuklarda Dahil Edilmekle, Uzaklaştırma Ve Göçürülme Bölgelerinden Göçürülmüş Çocukların Veya 18 Yaşına Kadar Yetişkinlerin O Cümleden 26 Nisan 1986 Tarihinden Sonra Doğulmuş Ve Çernobil AES'te Kazanın Neticelerinin Lağıv Edilmesinin İştirakçisi Olmuş Veya Çernobil AES Kazası Neticesinde Zarar Görmüş Ve Direk Radyasyona Maruz Kalma İhtimali Olmuş Velilerin Birinden Olan Çocukların, Olağanüstü Hallerde İnsanların Kurtarılmasında Ve Tıbbi Yardım Gösterilmesinde İştirak Ederken Zarar Çekmiş Vatandaşların Sanatoryum-Kurort Tedavisi İle Temin Edilmesi" Kaideleri ile çalışanların ücretini Sosyal Güvenlik Fonu karşılamaktadır. Çalışmayanlar tedavi ücreti devlet bütçesinden karşılanır.

E. İşsizlik Sigortası

1- Genel Olarak

Sosyal devletin mücadele etmesi gereken temel risklerden biri haline gelen işsizliğe karşı ilgisiz kalmak ve işsiz kalanları kendi durumlarına bırakmak, çağın sosyal devlet anlayışı ile bağdaşmamaktadır. William H. Beveridge'e göre "işsizlikten doğan iki büyük kötülük var; ilk olarak işsizlik, işsiz kalan fertte faydasız, arzu edilmeyen insan olduğu hissini uyandırır; ikinci olarak ise, işsizlik insanların hayatına korku getirir ve bu korkudan da nefret doğar."[670]

19. yüzyılda, halk arasında işsizlik boş vakit geçiren, avare, tembel insanları tarif eden işsiz kelimesi "kabiliyetsizliğinden dolayı bir meslek edinememiş veya geçimsizliği sebebi ile iş bulamamış, boş vakit geçiren bir insan" özelliklerine sahip kişileri ifade ederdi. İşsizlik adeta şüphe ile karşılanıyor, işsizin, bireysel

[669] Geniş olarak Bakünız. ALİYEV, 2007, s. 421-424
[670] GÜZEL Ali; 4447 Sayılı Kanuna Göre İşsizlik Sigortası, Nusret EKİN'E Armağan, İstanbul, 2006, s. 817-818, TOKER, Murat, İşsizlik Sigortası, Sayıştay Dergisi, Sayı 46-47, Ankara, 2002, s. 85

sorumluluğu ve kabahati olarak görülüyordu. Daha sonraki yıllarda bu düşünce hızla terk edilmiş, işsizlik artık bireysel bir problem değil, ekonomik sürecin bir sonucu olarak düşünülmeye başlanmıştır.[671]

1911' den itibaren ilk defa İngiltere' de 1927 yılında ise, Almanya'da işsizlik sigortası uygulanmaya başlanmıştır.[672] Zamanla Kara Avrupa'sının ve Amerika Kıtası'nın birçok ülkesine yayılarak sosyal güvenlik sistemlerinin çok önemli ve ayrılmaz bir parçasını oluşturmuş ve özellikle günümüzde sosyal piyasa ekonomilerinde, mutlak şekilde toplum tarafından karşılanması gereken bir risk haline dönüşmüştür.[673] Özellikle birçok nedenlerden kaynaklanan işsizliğin küresel boyuta ulaşmasının en temel nedenlerden biri de neo-liberal politikaların etkisidir. Bu görüş taraftarlarının savunduğu gibi, ekonomik büyüme ile işsizliğin ortadan kalkmayacağı kesindir.[674]

İşsizlik sigortası, geçici bir süre işsiz kalan sigortalıya, ücret gelirinin yerine geçmek üzere, "işsizlik ödeneği" adı altında parasal yardımın yapılmasını sağlamaktadır. Söz konusu sigorta dalının gelir güvencesi sağlama görevi ile yanı sıra işsizlerin yeni iş edinmeleri ve mesleki eğitim görmelerini sağlayıcı işleve sahiptir.[675] İssizlik sigortasının temel amacı, gelecekte ortaya çıkması muhtemel işsizlik riskine karşı çalışanın güvence altına alınması amacı olsa da,[676] amaç sadece ekonomik hedeflere yönelik değildir. Diğer bir ifade ile ücreti telafi edecek ödemelerden tasarruf etmek düşüncesi olmayıp, aksine anayasal bir görev olan insanlığa yaraşır bir güvenliğin sağlanmasıdır.[677]

---

[671] ZAİM Sebahattin, Çalışma Ekonomisi, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1992, s. 131

[672] ALPER, Yusuf; İşsizlik Sigortasının Örgütlenmesi, Yönetimi ve Finansmanı; Türkiye Örneği, İşsizliğin İş Hukuku Ve Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından Sorunları Konferansı, Kamu-İş, Ankara, 2003, s. 99

[673] ANDAÇ, Faruk- Niçin İşsizlik Sigortası, Türk-İş Yayınları, No:179, Kayseri-1991 s. 24

[674] ERDAYI, A. Utku; Dünyada Genç İşsizliği Sorunun Çözümüne Yönelik Politikalar, Dünyada Genç İşsizliği Sorununun Çözümüne Yönelik Ulusal Politikalar ve Türkiye, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı 2, İstanbul, 2009, s. 132-157

[675] KESER, Hakan; "İşsizlik Sigortası ve Getirdikleri" İzmir Barosu Dergisi, Kasım, 2000 s. 36

[676] TUNCAY, CAN; İşsizlik Sigortasının Kapsamı Ve İşsizlik Ödeneği, ÇMİŞ, Sayı 3, Cilt 15, İstanbul, 2001, s. 3; BAŞTERZİ, Süleyman; İşsizlik Sigortası, Ankara, 1996, s. 53

[677] GAGEL, Aleksander; İstihdamı Teşvik Hukukunun Kişiler Bakımından Kapsamı, (Çev. Alpay Hekimler) İşsizliğin İş Hukuku Ve Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından Sorunları Konferansı, Kamu-İş, Ankara, 2003, s. 17

Gerçekten de işsizlik çalışma isteği ve yeteneğine sahip insanların işsiz kalması, çalışma olanağı bulamaması insan yaşamı üzerinde derin ekonomik, sosyal etkiler bırakmaktadır. İşsizlikle savaş bugünkü toplumların ve devletlerin en başta gelen görevlerinden biri olmuştur. Bu nedenle devletler işsizliğin sosyal sonuçlarının ne derecede sosyal açıdan ne derecede tehlikeli olduğunu öngörerek, Uluslararası Çalışma Örgütünün 2 numaralı sözleşmesinde belirtildiği üzere "işsizliği önleme ve onun sonuçlarına çare bulma araçlarına"[678] yönelme gereği duyulmuştur.

Azerbaycan'da demografik verilere göre doğumun yüksek olduğu, çalışma gücüne sahip nüfus oranında artış yaşandığı, toplam nüfus oranında geç nüfusun arttığı ve göç oranının yükseldiği tespit edilmiştir. Nitekim bu verilere göre ve özellikle çalışma gücüne sahip nüfusun artışı da dikkate alınırsa ülke ekonomisi için bu artışın önem arz ettiği ve işsizliğin kaçınılmaz olduğu bir gerçektir.[679]

İşsizliğin toplumda sosyal açıdan ortaya çıkardığı sonuç ve tehlikelerin neticeleri, işsizlik oranının yüksek oluşu, ekonomik sıkıntılarına engele olma amaçlı olarak ve yoksulluk gibi sebeplerle daha evvel sosyal riskler arasında sayılmayan işsizlik sigortası uygulanmaya konulmuştur. "İşsizlik sigortasının diğer sigortalardan finansmanının daha güç olduğu"[680] gerçeği de günümüzün ekonomik sıkıntılarıyla orantılı olarak artan işsizlik sorunlarına yasal düzenleme getirilmesi zorunluluğunu değiştirememiştir. Nitekim 02 Temmuz 2001 tarih ve 170-IIQ sayılı "İstihdam Kanunu" ve Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 22 Ocak 2002 tarihli ve 12 nolu kararı ile tasdik edilmiş ''İşsizlik Muavenetinin Hesaplanması Ve Ödenilmesi Kaideleri" ülkede işsizlik sigortasının düzenlenmesi için temel mevzuat olarak yürürlüğe girmiştir.

---

[678] EKONOMİ, Münir; İşsizliğin Önlenmesinde ve Telafisinde İş Hukuku Kurumları, İşsizliğin İş Hukuku Ve Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından Sorunları Konferansı, Kamu-İş, Ankara, 2003, s. 235-236

[679] MEMMEDOV, Sahib; "Azerbaycan'da Meşgullük Siyaseti" Vatandaşların Emek Hukuklarının Müdafisi Ligası, Bakü, 2002, s. 7; MEHBALIYEV, Settar- İSKENDEROV, Ramiz; Emek Pazarı ve Ahalinin Sosyal Müdafisi, Bakü, 2002, s. 143

[680] KUTAL, Metin, Türk İşsizlik Sigortasında Sigortalılara Sağlanan Yardımlar ve Bunları Yapmakla Görevli Resmi Kuruluşlar, İşsizliğin İş Hukuku Ve Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından Sorunları Konferansı, Kamu-İş, Ankara, 2003, s. 205

2- Kişiler Açısından Kapsamı

"İstihdam Kanunu" madde 1'de işsizin tarifi yapılmıştır. Bu maddeye göre işsiz vatandaş işi ve geliri olmayan, işe başlamaya hazır olup, ilgili idari birimde işsiz gibi kayda alınan çalışma gücüne sahip şahıs olarak anlaşılmaktadır. İşsiz gibi kayda alınan çalışma gücüne sahip şahıs minimum 15 yaşına sahip olması gerekir.[681]

İstihdam Kanunun 4.5. maddesine göre 15 yaşını doldurmayan şahıslar, emekli statüsü kazanmış şahıslar[682], işsiz olarak kayda alındıktan sonra 10 gün müddette iş aramak amacıyla sebepsiz olarak İşsizlik Kurumuna gelmeyenler veya bu müddet süresince teklif edilen iki uygun işten imtina edenler, ilk defe iş arayanlar, hapiste bulunanlar işsiz statüsü alamazlar.

Tüzel kişiliğin sona ermesi veya işçilerin sayı ve kadroların iptali, çalışma olanaklarının değişmesi ile alakalı olarak işsiz kalan ve istihdam idarelerinde işsiz olarak kayda alınan işsizlere işten çıkarma muaveneti ve orta aylık maaş ödenmektedir. Bu durumda olan işsizlere işsizlik muaveneti ödenen tazminat ve aylığa ilişkin sürenin sona ermesinden sonra başlatılır.

3- Teşkilat Yapısı

Azerbaycan Bakanlar Kurulunun 22 Temmuz 1991 tarihli 211 sayılı kararı ile Devlet İstihdam Hizmeti faaliyete başladı. Bakanlığa bağlı Baş İstihdam İdaresi ve onun yerel birimleri işsizlik sorunun çözümü için projeler üretmekte ve uygulamaktadır.

Bakanlar Kurulunun 22 Temmuz 1991 tarih ve 212 sayılı karar ile Ahalinin Emek ve Sosyal Güvenliği Bakanlığı nezdinde Meşgullük Fonu, diğer ifadeyle İstihdam Fonu kurulmuştur. İşsizlik sigortasının idari açıdan yönetimi işgücü

[681] ALİYEV, 2007, s. 336
[682] Aile reisini kaybı nedeniyle çocuklar için verilecek ölüm aylığı tutulmuştur

piyasaları, meslek eğitim ve işe yerleştirme konuları ile bağlantısı dikkate alınarak Baş İstihdam İdaresine verilmiştir.

İşsizlik primi açısından ise sosyal sigortada ayrıca belirtilen prim çeşidi olmadığı için temel kurala bağlı olarak işçi ve işveren tarafından Sosyal Güvenlik Fonuna yatırılan maktu primlerden karşılanır. Bu durumda primlerin toplanması açısından Sosyal Güvenlik Kurumu, idari yönetim açısından ise Baş İstihdam İdaresi yetkili olacaktır. Aynı durum Türk hukukunda da geçerlidir.[683]

4- Edim Koşulları

"İstihdam Hakkında Kanun"un 4. Maddesinde işsiz statüsü almak için işi ve kazancı olmayan, çalışmaya başlamaya hazır olup, ilgili kurum tarafından iş arayan biri olarak kayıt altına alınan, çalışma gücüne sahip yaşta bulunan vatandaşlar işsiz statüsü alma hakkına maliktirler. Kanun maddesinde açıklık bulunmamaktadır. İşsizlik sigortasının Sosyal Güvenlik Kurumundan karşılanacağı hususu dikkate alınarak sadece eski çalışanların kanundan yararlanacağını söylemek mümkündür. Kanunun diğer maddelerinde bir aydan az çalışanlar bile işsizlik aylığı alma hakkına sahiptirler.

5- Edim Türleri

"İstihdam Hakkında Kanun" a göre işsizler işsizlik yardımı ve diğer yardımlar alma hakkına sahiptirler. Devlet işsizlere 8.1. ve 8.2. maddelere esasen aşağıda sayılan diğer yardımları yapmaktadır.

- İstihdam nevinin ve muhtelif çalışma şartlı işin serbest seçimi,
- Uygun işin seçimi ve iş bulmaya yardım gösterilmesi,
- Ücretsiz meslek hazırlığına ve ihtisas arttırılmasına,
- Yaş ve başka nitelikleri dikkate alınmakla teşkil edilen ücreti ödenen toplumsal işlerde iştirakine,

[683] GÜZEL-OKUR-CANİKLİOĞLU, 2009, S. 628

- İşsiz statüsü alanlar için işsizlik sigortası ödemesi yapılmasına, işsizin kendi istihdamını kurmasına yardım edilmesine,
- Kurum tarafından gerçekleştirilen diğer aktif tedbirlerde iştirakine olanak tanınması,
- Kurum tarafından oturma yerinden başka yere işe/meslek kurslarına gönderilme harcamaların karşılanması,
- Kurumun gönderişi ile işe kabul edilirken veya eğitim almaya gönderilerken talep olunan tıbbi muayene raporu devlet sağlık kurumlarından ücretsiz olarak sağlanması,

Azerbaycan hukukunda işsizlik ödenişi iki şekilde olmak üzere, birincisi işsizlik sigortası şeklinde ve işsize çalışma gücünün geçici yitirildiği dönemde verilecek olan ödeme şeklinde verilir. Bu sigorta ödemelerini kanunun belirlediği çerçevede işsiz statüsü almış vatandaşlar maliktirler. Çalışma gücünün geçici kaybı nedeniyle verilen sigorta yardımı işsizlik sigortası kapsamında değerlendirilmeyecektir. Aynı konuya Türk hukuku ile karşılaştırıldığında, işsizlik ödeneği ile birlikte hastalık ve analık sigortası gibi diğer yardımlar verildiği görülmektedir. İşsizlik ödeneğinin durdurulmasına veya bu hakkın kaybedilmesine dair şartlar oluştuğunda, işsizlik ödeneği durdurulur veya kesilirse hastalık ve analık sigortası primlerinin ödenmesi de durdurulacak veya kesilecektir.[684]

İşsizlik muavenetinin hesaplanması ve ödenilmesi kaideleri Bakanlar Kurulunun 22 Ocak 2002 tarih 12 sayılı karar ile tasdik edilen''İşsizlik Muavenetinin Hesaplanması Ve Ödenilmesi Kaideleri'' ile düzenlenmiştir. İşsizlik sigortası 1 yıl içinde 180 günden, yani 26 haftadan fazla olmayan süreyle ödenir. Sigorta ödemesini alan vatandaş ayda bir kere İşsizlik kurumunda kayıttan geçmesi gerekir. Sigorta

[684]ALDEMİR, Ahmet; "İşsizlik Sigortası; Kapsamı, Özellikleri ve Yararlanma Şartları, Yapılan Ödeme ve Yardımlar (III)", Yerel Yönetim ve Denetim Dergisi, Cilt 5, Sayı:7, Ankara, 1999. s.15-21. SÜMER, Haluk Hadi; İşsizlik Sigortası, Özel Hukuk Uluslararası Sempozyum Tebliğleri, Kafkas Üniversitesi, Bakü, 2005, s. 95.

ödemesi alınan yılsonuna kadar vatandaş uygun işle temin olunmazsa, tekrar işsizlik sigortasına hak kazanır ve işsizlik sigortasının asgari meblağı kararlaştırılır.[685]

Vatandaşa işsiz statüsü aldığı günden önceki bir yıl içinde altı aydan az olmayan sürece maaşı ödenen işe malik olmuşsa bu iş yerinde aldığı son 12 ay üzere hesaplanmış orta aylık maaşının %70 oranında işsizlik sigortası ödenilir. Eğer vatandaş sonuncu iş yerinde 12 aydan az çalışmış, ancak 26 haftadan az olmayan sürede ücreti ödenen işe malik olmuşsa bu durumda işsizlik sigortası için orta aylık maaş sonuncu iş yerinde gerçek işlediği aylarda hesaplanmış maaş toplamının gerçek çalışmış olduğu ayların sayına bölünmesi ile hesaplanır.

İşsizliğin başlamasından önceki 12 ay süresince işverenin kusuru olmadan müessesede işin durdurulması ile alakalı işçilerin grup halinde zorunlu ödenişsiz izin/mezuniyette olduğu durumlarda ve bu sebepten 12 ay süresince 26 haftadan az sürede ücreti ödenilen işe malik olan ve işsiz statüsü verilmiş vatandaşlara işsizlik sigortası sonuncu iş yerindeki gerçek çalıştığı aylar üzere maaşının toplamının gerçek çalışmış olduğu ayların sayına bölünmesi ile hesaplanır. Bu durumda işsizlik sigortası tasdik edilmiş muavenetin asgari meblağının iki misli miktarında belirlenir.

İşçi 1 aydan az çalışmışsa eğer orta aylık maaşını hesaplamak için işçinin gerçek çalıştığı iş günleri süresince kazandığı maaşını bu günlere bölerek günlük maaş belirlenir ve aylık iş günlerinin orta yıllık sayına çarpımı ile bulunur. İşsizlik sigortasının meblağı ülke üzere orta aylık maaştan fazla ve tasdik olunmuş muavenetin minimum meblağından az olmamalıdır.

Türk Hukukunda işsizlik sigortasından sağlana yardımlardan yararlanabilmek için kanun koyucu asgari bir süreden beri sigortalı olmayı ve belirli bir süre de prim ödemeyi aramıştır. Sigortalının iş sözleşmesinin sona ermesinden önceki üç yıl içinde en az altı yüz gün sigortalı olarak çalışıp işsizlik sigortası primi ödemesi ve işten ayrılmadan önceki son 120 gün içinde prim ödeyerek sürekli çalışmış olması

[685] İşsizlik sigortasının minimum değeri Bakanlar Kurulunun kararı ile maktu meblağda belirlenir. Belirli dönemlerle yaşam standardına göre bu meblağ yükseltilmektedir. 2010 yılında minimum meblağ 55 manat olarak belirlenmiştir.

gerekir.[686] İş sözleşmesinin sona erdiği tarihten önceki son 120 gün içinde iş sözleşmesi devam etmekle birlikte hastalık, ücretsiz izin, disiplin cezası, gözaltına alınma, grev, lokavt, genel hayatı etkileyen olaylar, ekonomik kriz, doğal afetler nedeniyle işyerinde faaliyetin durdurulması veya işe ara verilmesi halinde, prim yatırılmayan süreler için 120 günün hesabında prim yatırılmayan bu süreler kesinti sayılmaz.[687]

İşsizlik muaveneti için orta aylık maaş hesaplanması zamanı dikkate alınan ve alınmayan ödenişlerin listesi ''Mezuniyet Zamanı İçin Orta Maaşının Hesaplanması Dikkate Alınan Ve Dikkate Alınmayan Ödenişlerin Muayyen Edilmesi Ve İzin/Mezuniyet Zamanı İçin Orta Maaşının Emsalleştirilmesi Kaidesinin Tasdik Edilmesi Hakkında'' Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 25 Ağustos 1999 tarihli 137 sayılı Kararına uygun olarak belirlenir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvelerinden ve yasalara uygun olarak kurulan diğer silahlı birimlerden terhis edilen ordu mensuplarının orta aylık maaşının hesaplandığında onların vazife maaşı, yeni vazife maaşını teşkil eden bütün artış nevileri ve ekleri de dâhil olmakla askeri ve hususi rütbeye göre maaşlar ve hizmet yıllarına göre ilaveler dikkate alınır.

İşsizin himayesinde 18 yaşını doldurmamış çocuğu olduğu durumlarda, işsizlik sigortasının meblağı her bir çocuk için muavenetin %10 oranında, ancak sigorta ödemesinin %50 oranından fazla olmamak şartı ile arttırılır. Mahkemenin kararı ile kesinti yapılması gereken nafaka ve tazminatlar veya farklı konulu zararlar % 50 oranından fazla olmamak şartı ile işsizlik sigortasından kesilir.

6- Başvuru İçin Gereken Belgeler

İşsizlik statüsünün tasdiki için işsiz vatandaş yaşadığı bölge üzere İşsizlik kurumuna şahsiyetini tasdik eden belge/nüfus cüzdanı, emek kitabı ve zaruri hallerde

[686] UŞAN, s. 348
[687] ŞAKAR, Müjdat; Sosyal Sigortalar Uygulaması, İstanbul, 2009, s. 290

meslek veya ihtisasını tasdik eden belge vermek zorundadır. İş arayan şahıs vatandaş bu belgeleri takdim ettiği andan itibaren 11 gün içinde iş teklifi almaz ise, 11 gün sonunda şahsa işsiz statüsü verilmesi hakkında karar kabul edilir. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 22 Ocak 2002 tarih 14 nolu "İşsizlerin Kayıt Altına Alınması Kaideleri" kararı eğer işsiz statüsü verilmezse bir aydan sonra tekraren statüsü almak için başvuru yapıla bilmektedir.

Türk hukukunda sigortalı işsizin işsizlik sigortasından yararlanabilmesi için işten ayrılma bildirgesi ile birilikte hizmet akdinin feshedildiği tarihi izleyen günden itibaren otuz gün içinde doğrudan İş Kur'a başvurması gerekir. Mücbir sebepler dışında başvuruda gecikilen süre işsizlik ödeneği hak kazanılan toplam süreden düşülür.[688]

7- İşsizlik Yardımının Durdurulması

İşsizlik sigortası yardımı Sosyal Güvenlik Fonunda toplanan finansmanla karşılanır. İşsizlik yardımı Baş İstihdam İdaresi hesabına aktarılır ve şehir ve il istihdam merkezleri tarafından işçinin isteğine bağlı olarak nakit veya banka aracılığı ile ödenilir. İşsizlik sigortasının ödenilmesi bazı durumlarda 3 aya kadar durdurula bilir.

Birincisi, işsiz vatandaş teklif olunan iki uygun işten imtina ederse, ikincisi ise işsizlik kurumundan sebepsiz olarak ayda bir kere kayıtlara gelmezse ise kurum üç aya kadar sigorta ödemesini durdura bilmektedir. Bu süre sigorta ödemesinin verileceği umumi süreden düşülür ve çalışma süresine dâhil edilmemektedir.

Bazı durumlarda ise işsizlik sigortası ödemesi geçici olarak durdurulur. Ordu mükellefi işsizler ordu çağırışlarında olduğu dönemde ve başka şehirde açık öğretim eğitimi alan işsizler eğitimle alakalı daimi oturma yerini terk ettikleri dönemde işsizlik sigortaları geçici olarak durdurulur.

---

[688] AYHAN, Abdurrahman; 4447 Sayılı Kanuna Göre İşsizlik Sigortasının Önemi, Yararlanma Koşulları Ve Sağlanan Yardımlar, Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, Sayı 7, Muğla, 2002, s. 7

İşsizlik sigortasının sonlandırılması halleri yasal olarak düzenlenmiştir. Sahte belgeler düzenlenerek işsizlik sigortası alınması ortaya çıkarsa, işsiz vatandaş İşsizlik kurumuna bildirmeden yeni iş bulduğu tespit edilirse, işsiz kişi hapse mahkûm edilirse, çalışmaya başlarsa, askeri hizmete çağırılırsa, vefat ederse ve emekliliğe ayrılırsa bu durumlarda işsizlik sigortasına son verilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA PİRİMSİZ REJİM

Anayasanın 16. maddesine göre, devlet, halkının ve her vatandaşının refahının yükseltilmesi, onların sosyal korunması ve insan onuruna yakışır hayat düzeyinde yaşamasını sağlamakla yükümlüdür. Bu doğrultuda 1995 Anayasası vatandaşın sosyal güvenlik hakkını tanımakta ve aynı zamanda bu hakların manisiz kullanılabilmesi için ortam ve olanaklar tanıması için devlete görevler yüklemektedir. Halka tanınan sosyal güvenlik hakkı dayanağını Anayasada belirlenmiş temel hak ve özgürlükler ilkesinden almaktadır.

Ülkede primsiz rejim ile sosyal sigorta sistemi bir birinden 2006 yılından itibaren kurumsal yapı olarak ayrılmıştır. Sosyal yardım ve sosyal hizmet müesseselerine ilişkin faaliyetler Emek ve Ahalinin Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Bakanlık merkez teşkilatı, il, şehir ve sosyal güvenlik merkezleri ve özerk yapıda diğer kurumlarla toplumun muhtaç kesiminin sosyal korunması sağlanmaktadır.

Sağlık Bakanlığı ve ona tabi tıp merkezleri, Eğitim Bakanlığı ve ona tabi internat okulları[689], bakanlığa bağlı Baş İstihdam İdaresi, Kaçkın ve Mecburi Göçkünlerin İşleri Üzere Komite, Sosyal Güvenlik Fonu ve Aile, Kadın ve Çocuk Problemleri Üzere Komite aracılığı ile bu faaliyetler farklı yollardan halka ulaştırılmaktadır.

---

[689] Azerbaycan Bakanlar Kurulunun 5.5.1994 tarih ve 176 sayılı kararıyla kabul edilen Yönetmeliğe göre (Esasname), *"Umum tahsil internat okulları az gelirli teminatlı, zaruri sosyal şeraiti olmayan ailelerden kabul edilmiş, yetim ve veli himayesinden merhum, sağlamlığının korunması ihtiyacı olan çocuk ve yeniyetmelerin talim ve terbiyesinin teşkilinde, onların halkın milli adet ananeleri ruhunda büyümesi ve layıklı vatandaşlar gibi yetişmesinde mühim ehemmiyete malik eğitim müesseseleridir."* (mad. 1) Bu okullar az gelirli, zaruri sosyal-maişet ortamı (uygun yaşama ortamı) olmayan ailelerin çocukları için umumi tipli umum tahsil internat okulları; yetim ve veli himayesinden mahrum çocuklar için hususi tipli umum tahsil internat okulları ve sanatoryum tipli umum tahsil internat okulları olmak üzere üç tipe ayrılmaktadırlar.

Ülkede mevcut bulunan devlet bütçesiyle yapılan sosyal yardım ve sosyal hizmetler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

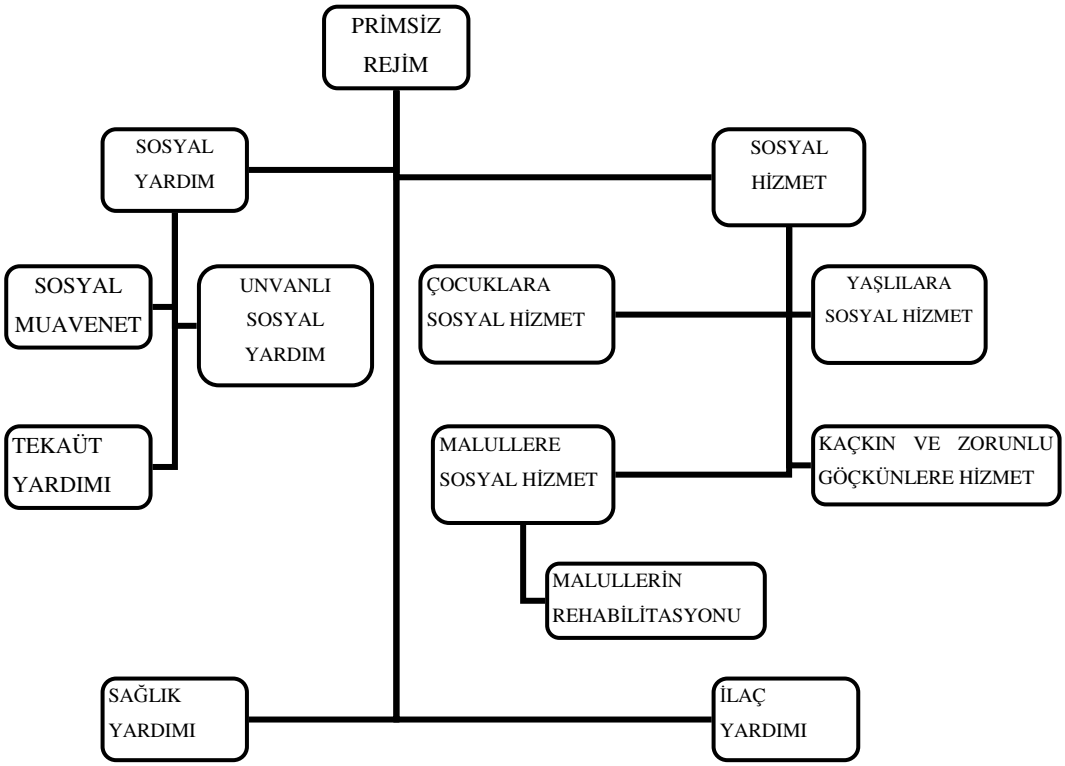

Şekil 5: **Bütçeden karşılanan primsiz rejim tablosu**

Azerbaycan'da devlet bütçesinden karşılanan genel sosyal koruma ve sosyal güvenlik harcamalarının %97-98 oranını kapsayan yardım ve hizmetlerin hangi kurumlar aracılığı ulaştırılan oranlar aşağıda tabloda yer almaktadır.

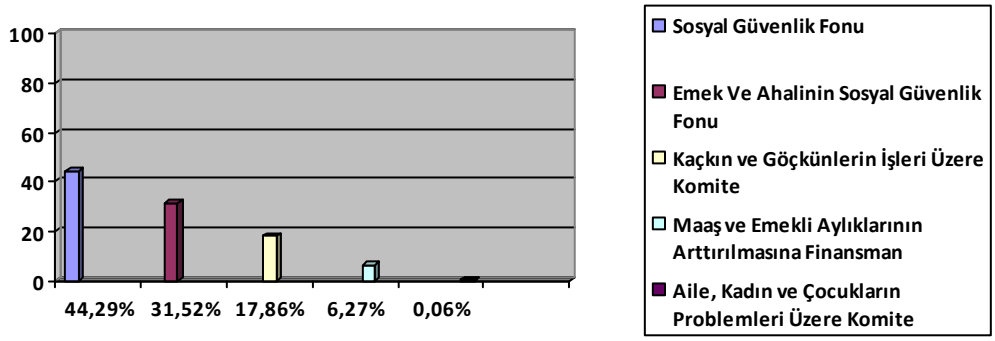

Şekil 6: Devlet Bütçesinden Karşılanan Sosyal Koruma Harcamaları[690]

[690] İBADOĞLU, Sosyal Harçlar, s. 19

2009 yılında devlet bütçesinden sosyal güvenlik harcamaları 2007 yılı ile mukayesede %93.22, 2008 yılı ile mukayesede % 45.11 oranla artmıştır. 2007 Toplam sosyal harcamalarda eğitim harcamalarından sonra en fazla harcama sosyal güvenlik harcamalarıdır. 2007-2009 yıllarında bütçeden yapılan toplam harcamanın %7-9'u, toplam sosyal harcamaların ise %32-35' i sosyal güvenlik harcamalarıdır.[691]

I- SOSYAL YARDIMLAR

A- Genel Olarak

İhtiyaç içinde olan insanlara yönelik sosyal koruma türü olan sosyal yardım, tarih boyunca varlığını sürdürmüş, farklı isimler altında uygulanmış, yoksul kişileri ve dolayısıyla onların sorunlarına çözüm getirerek toplumsal huzuru korumaya hizmet etmiştir.[692] Sosyal koruma sisteminde son ağ görevini gören[693] **s**osyal yardım sosyal güvenlik kavramı kapsamında ele alınarak sosyal güvenliğin bir tekniği, yöntemi veya sosyal güvenliğin sağlanmasında bir araç gibi çeşitli şekillerde nitelendirilmekte ve sosyal güvenliğin devlet tarafından sigortalanma dışındaki yöntemlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Sosyal yardımların temel amacı, muhtaç veya yoksul durumda bulunan kişilerin, muhtaçlık koşulları ortadan kalkıncaya kadar ve yardım almadan kendi başlarına yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilecek duruma gelinceye kadar, gelir güvencelerinin sağlanması olup ve bu amacın temelleri, insanın insanca yaşaması ve insanın değerli bir varlık olduğu ilkesine dayanmaktadır.[694]

Sosyal yardımlar ayni yardımlar ve nakdi yardımlar olarak sınıflandırılmaktadır. Ayni yardımlar para dışında mal olarak yapılan bütün yardımları ifade etmekte, ulaşım için toplu ulaşım kartları verilmesi, elektrik ve

---

[691] İBADOĞLU, age. s. 19-20
[692] SÖZER, Ali Nazım; Türkiye'de Sosyal Yardımların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Bir Değerlendirme, Prof. Dr. Seyfullah Edise Armağan, İzmir, 2000, s. 696
[693] HACIMAHMUTOĞLU; Hande, Türkiye'deki Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi, DPT, Ankara, 2009, s. 25
[694] IV. Türkiye Çocuk Politikası: Sosyal Hizmet- Sosyal Yardım Sistemi Gündem Çocuk: Türkiye Çocuk Politikası, 2008

suyun ücretsiz sağlanması gibi yardımlar da ayni yardımlar içinde değerlendirilmektedir. Nakdi yardımlar ise parasal yardımı ifade etmektedir.[695]

Sosyal yardım kavramının her ülkede farklı özellikler taşıması ve farklı programları içermesi nedeniyle uluslararası alanda üzerinde uzlaşılmış bir tanımı bulunmamaktadır. Buna karşın sigorta programlarında risk konuları, sağlanan faydalar olarak konular tüm ülkelerde birbirine benzer nitelikte olması dolayısıyla ortak tanımlar kabul edilebilmiştir. Sosyal yardımlar sosyal koruma programları içerisinde en son sırada sayılmaktadır. Bireylerin öncelikle sosyal yardımlar dışındaki sosyal koruma programlarından yararlanmaları esastır. Bu programlardan yararlanamayan ya da yararlanma süresi dolduktan sonra hala yardıma ihtiyaç duyan kişiler sosyal yardım sistemine başvurmaktadırlar.[696]

Ülkemizin en önemli sorunlarının başında yoksulluk gelmekte olup ve bu sorununu hallinde sosyal yardım sistemi muhakkak en önemli sosyal araç gibi yararlı olacaktır. Birleşmiş Milletler Teşkilatının 2001 yılında Azerbaycan için hazırlamış olduğu raporda ülke nüfusunun %80'nin günlük geliri bir dolardan aşağı olduğu tespit edilmiştir. Yine de 2001 yılı BMT, Dünya Bankası, Asya İnkişaf bankası tarafından yürütülen "Aile Bütçesi Sorgusu"nda ülkede çocuklar, üç veya daha çok çocuk bulunan aileler ve özellikle aile reisi emekli olan aileler en çok yoksullukla yüzleşen risk grupları olduğu belirlenmiştir.[697] Nitekim, bu tespitler toplumun yoksulluktan arındırılması için yeni yasal düzenlemeler ve projelerin işlenmesi ve yürürlüğe konmasına sebep olmuştur.

Azerbaycan'da da uygulanan sosyal yardım uygulamaları farklı şekillerde farklı hizmetlerle ihtiyacı içinde bulunan kesimlere ulaştırılmaktadır. "Sosyal Muavenetler Hakkında" Kanun, "Unvanlı Devlet Sosyal Yardımı Hakkında" Kanun

---

[695] GEREK; Nüvit-ORAL; İlhan, Sosyal Güvenlik Hukuku, Eskişehir, 2004, s.43-44.
[696] HACIMAHMUTOĞLU; Hande, Türkiye'deki Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi, DPT, Ankara, 2009, s. 24-25
[697] ZEYNALLI, Süleyman; Sosyal Sigorta Anlayışı: Sosyal Risk ve Sigorta Hadisesi, s. AR-da Devlet Ve Hukuk Guruculuğunun Aktüel Problemleri. İlmi Makaleler Mecmuası. 21. Sayı, Bakü, 2008, s. 247.

ve diğer birçok kanun, ferman, serencam ve kararlarla sosyal yardımın yasal çatısı ve uygulanma şekilleri düzenlenmiştir.

B- Sosyal Muavenetler Kanununa Göre Yardımlar

1- Kanun Kapsamında Yararlanan Kişiler

Azerbaycan Cumhuriyetinin taraf olduğu uluslararası anlaşmalarda istisnai durumlar söz konusu olmadığı sürece kanun ülke sınırları içinde yaşayan vatandaşlığı olmayan daimi yaşayan şahıslar, ecnebiler ve ülke vatandaşlarını da kapsamına almakta ve yararlandırmaktadır. Ancak mad. 4.0.1.1.'de öngörülen istisna gereğince devlet memurlarına verilecek ömürlük muavenetten yabancılar istisna tutulmaktadır. Sosyal muavenetler iki şekilde ödenmektedir. Ayrı-ayrı kategoride yer alan şahıslara göre aylık ve ya bir kereye mahsus ödenen yardım nakit şekilde ödenmektedir.

Kanunu kapsamında çalışma gücü bulunmayan şahısların belirlenmesi için aşağıda sayılan risk grupları dikkate alınmaktadır: (Mad.1).

- Çalışma gücü olmayan maluller, o cümleden 16 yaşa kadar malul çocuklar,
- 62 yaşını doldurmuş kadınlar,
- 67 yaşını doldurmuş erkekler,
- 3 ve daha çok çocuk doğup 8 yaşına kadar bakan veya çocukluktan malul çocuğunu 8 yaşına kadar bakan 57 yaşını doldurmuş kadınlar,
- Anne vefat ettiğine veya analık hakkından merhum edildiğine göre 3 ve daha çok çocuğu veya çocukluktan malul evladı evlenmeden 8 yaşına kadar tek başına büyüten 62 yaşını doldurmuş erkekler,
- Vefat etmiş şahsın 18 yaşını doldurmamış veya 18 yaşını doldurana kadar malul olmuş 18 yaşından yukarı çocukları (üniversitede eğitim alanlar eğitim sonuna kadar-maksimum 23 yaşından çok olmamak kaydıyla,

Muavenetler ödeme şekline göre aylık ve ya bir kereye mahsus ödenmek üzere aşağıdaki nevilere ayrılmaktadır:

a) Aylık Muavenetler (Mad. 4.0.1.)

Devlet memurlarına ömürlük muavenet; devlet memurlarına ömürlük muavenet "Devlet Kulluğu Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununa esasen inzibati ve yardımcı görevler yapan devlet memurları emekli yaşını doldurdukta veya maluliyete göre gönüllü işten ayrıldıkta ve devlet kulluğunda hizmet illerinin minimum sınırına malik olmadığı durumlarda ömürlük muavenet alma hakkına sahip bulunuyorlar. Bu hesaplamada minimum sınır olarak 5 yıl belirlenmiştir.

Devlet memurlarına ömürlük muavenet verilmesi kuralları Cumhurbaşkanının "Emeklilik Yaşını Doldurması Veya Maluliyete Göre Gönüllü İşten Ayrılmış Ve Devlet Hizmetinde Hizmet İşlerinin Minimum Limitine Malik Olmayan Devlet Kullukçularına Tayin Edilen Ömürlük Muavenetin Miktarı Hakkında" 22 Ekim 2003 tarih 936 sayılı fermanı ve Bakanlar Kurulunun aynı isimli 4 Şubat 2007 tarih 7 sayılı kararı ile tanzim edilir. Bu karar göre devlet memurunun sonuncu vazifesi, işten çıktığı aydan evvelki 12 takvim ayının ortalamasına esas alınarak gerçek hizmet etmiş olduğu aylara göre belirlenir. Bu kişilerin aylıkları devlet maaşından, mükâfatlardan ve devlet maaşına ilavelerden(derece, hizmet yıllarına göre ilave) oluştuğu için hesaplamada tamamı esas alınır ve bunun üzerinden aylık muavenet % 15 olarak belirlenir.[698]

Aylık muavenetlerin diğerleri aşağıdaki prensipler çerçevesinde belirlenmektedir:

Yaşa göre muavenet (Mad. 4.0.1.2.), çalışma gücü olmayan şahsın emekliliğe hak kazanmadığı ve çalışmadığı durumlarda (Mad.7.0.2.) ömürlük verilmektedir edilmektedir (Mad.9.1.1). Bu muavenetin verilmesi için şahıs yasada öngörülmüş yaş

[698] "Unvanlı Devlet Yardım Kursunun Programı ve Metodik Gösterişleri", Azerbaycan Respublikası Emek Ve Ahalinin Sosyal Müdafiesi Nazirliği, Emek Ve Sosyal Problemler Üzere Elmi Tedgigat Ve Tedris Merkezi, Bakü, 2006, s. 24,

haddini doldurmalı ve en az 5 yıl çalışmış olması gerekir. Erkekler için öngörülen yaş 67, kadınlar için ise 62 yaştır. Sosyal emeklilik hakkında olduğu gibi sosyal muavenet hakkının kazanılması için yasal olarak bazı muafiyetler belirlenmiştir. Üç ve daha çok çocuğu doğurup 8 yaşına dek bakan veya çocukluktan malul çocuğuna 8 yaşına dek bakan 57 yaşını doldurmuş kadınlar yaşa göre sosyal muavenet hakkını kazanırlar. Aynı durumda olan erkekler içinde ilk defa düzenleme yapılmış ve 62 yaşını doldurdukları zaman aynı haktan yararlanacaklardır.

Malullüğe göre muavenet (Mad. 4.0.1.3.), 16 yaşına kadar malul çocuklar da dâhil olmakla (Mad.4.0.1.4.), çalışma kabiliyeti olmayan şahsın emekli maaşına hak kazanmadığı durumlarda (Mad. 7.0.3.) Malullüğe göre (16 yaşına kadar malul çocuklar dahil olmakla) muavenet - malullük müddeti boyu verilen edilmektedir (Mad.9.1.2.). Konuya ilişkin yürürlükten kaldırılmış yasal düzenlemelerde savaş malullerine, 20 Ocak malullerine, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı anayasal kuruluşunun savunması uğrunda malul olanlara, maluliyet sebebi "askeri hizmet dönemi hastalanma", "iş kazası (emek zedesi) ve meslek hastalığı", "Çernobil AES de kazanı lağvı ile alakadar", "Çernobil AES de askeri hizmetle alakadar", "askeri tatbikatlar geçirilen bölgede bulunma ile alakadar", "askeri hizmet görevini yerine getirmekle alakadar" olduğu durumlarda çalışma süresi dikkate alınmadan maluliyete göre emeklilik kararlaştırılırdı. I ve I grup umumi hastalık sebebiyle malullerin tam olmayan çalışma süresiyle ve 21 yaşına dek malullerin ve maluliyet sebebi dikkate alınmadan, (çocukluktan maluliyet istisna) derecesinden ve çalışma süresine bakılmaksızın emeklilik hakkı verilmekte idi.

Ancak "Emeklilik Hakkında" kanunla bu durum değiştirilmiş farklı düzenlemeler getirilmiştir. Yasanın 12. Maddesine göre maluliyete göre emekli maaşı verilmesi için 19 yaşına dek malul olmuş sigorta olunanın 1 yıl çalışmış olması, 19 yaşından sonra malul olmuş sigorta olunanın ise 1 yıl çalışmış olması ve ek olarak her tam yıl için 4 ay tam çalışmış olması aranmaktadır. Kanunun yürürlülüğe girmesinden önce bu hakkı kazananlar istisna tutulmuşlardır. Yeni düzenlemelerde aranan çalışma süresi dolmadığı takdirde emeklilik hakkı doğmamakta ve bu durumdaki kişilere sosyal yardım veilir.

Aile reisinin ölümüne göre muavenet (Mad.4.0.1.5), çalışma kabiliyeti olmayan kardeşler, dede veya ninelerden biri çalışmıyor ve vefat etmiş şahsın 8 yaşına kadar çocuklarının bakımını üstlenmiş ise sosyal yardım ödenecektir. (Mad. 7.0.4.-Mad.9.1.3.3.).) Ayrıca vefat etmiş şahsın çocuklarına 18 yaşına kadar, örgün eğitim alanlara 23 yaştan çok olmamakla (Mad.9.1.3.1.) yardım ödenir. Vefat etmiş şahsın 18 yaşını doldurmadan malul olan 18 yaşı üstü çocuklarına (Mad.9.1.3.2), muavenet verilmesi yasada düzenlenmiştir.

İlgili icra yönetimi tarafından muayyen edilmiş kategorideki şahıslara kommunal, nakliye ve diğer hizmetlere göre muavenet (mad.4.0.1.6.), onu almak hukukuna malik şahısların emeklilik maaşı hakkı olmadıkta; (mad.7.0.5.) şahıs yasalar çerçevesinde belirlenmiş hallerde hakkını kaybedene kadar (mad. 9.1.4.) muaveneti alır. Yardımdan yararlanan kişiler için hizmetleri kullanması yerine karşılığında ödenecek aylık parasal muavenetten yararlanacaklar. Çünkü Cumhurbaşkanının 26 Aralık 2001 tarihli 613 sayılı "Komunal, Nakliyat Ve Diğer Hizmetler Üzere Muavenetlerle Değiştirilmesinin Temin Edilmesi Hakkında" Fermanı ile bu değişikliğin "Sosyal Muavenetler Hakkında" yasaya tatbik edilmesi belirlemiştir. Fermana göre emekli olmayan şehit ailesi üyelerine, velilerini yitirmiş ve veli himayesinden mahrum olmuş çocuklara, başka ülkelerde süren savaş ve askeri münakaşalarda ordu birliklerinde iştirak etmiş şahıslar ve ordu mensupları istisna olmakla ülkemizin toprak bütünlüğü uğrunda dövüşlerde iştirak edenlere komunal, nakliyat ve diğer hizmetlere göre muavenetler Emek ve Ahalinin Sosyal Müdafisi Nazirliğinin yerel sosyal müdafie merkezleri tarafından kararlaştırılarak ödenecektir.[699]

Üç yaşına kadar çocuğa bakmaya göre muavenet (Mad.4.0.1.7.) 3 yaşına kadar çocuğa hizmet gösteren, ilgili icra birimi tarafından muayyen edilen şahıs kısmen ödenişli sosyal izinde[700] olduğu durumlarda;(Mad. 7.0.6.) şahsın muavenet

[699] "Unvanlı Devlet Yardım Kursunun Programı ve Metodik Gösterişleri", s. 25,
[700] İş Kanununa göre sosyal mezuniyet olarak ifade edilen sosyal mezuniyet kelimesi hamileliğe, doğuma ve aynı zamanda çocuğa Bakıma göre verilen izni kapsamaktadır.

süresi kısmen ödenişli sosyal izine çıktığı günden izin sonuna kadar sürecektir. (Mad. 9.1.5.)

Cumhurbaşkanının 24 Şubat 2006 yılı 373 sayılı Fermanına göre, ilgili icra yönetimi tarafından muayyen edilmiş kategoriye şahısların 16 yaşa kadar (umumi tahsil okullarında örgün eğitim alanlar için 18 yaşa kadar) çocuklarına verilen muavenet (Mad.4.0.1.8.), aylık muavenetlerdendir. Bu kategorideki şahısların ilgili icra birimi tarafından onu almak hukuku muayyen edildiği durumlarda(mad. 7.0.7.) verilecektir. Bu muavenetler çocuğun 16 yaşı tamam olan ayın sonuna kadar ve umumi okullarda örgün tahsil alanlara 18 yaşı tamam olan ayın sonuna kadar (eğitim süresini geçmemek kaydıyla) verilmektedir (Mad. 9.1.6.). Söz konusu Fermana göre müddetli hizmet yapan ordu mensuplarının çocuklarına, şehit çocuklarına, 20 Ocak olayları malul olanların çocuklarına Çernobil Kazasında I ve II grup malul olmuş ve yahut vefat etmiş velilerin çocuklarına, Çernobil kazasının sonuçlarını ortadan kaldırılması iştikakçılarının dispanser kaydında bulunan çocuklarına aylık muavenet ödenmesi belirlenmiştir.[701]

Velilerini yitirmiş ve veli himayesinden mahrum olmuş çocukların kayyumlarına muavenet (Mad.4.0.1.9.), ilgili icra birimi organı tarafından kayyumluk (himayecilik) muayyen edildiği takdirde (Mad.7.0.8.) ilgili icra birimi organı tarafından kayyumluk muayyen edildiği müddetçe (Mad.9.1.7.) muavenet ödenecektir.

Bir yaşına kadar çocuğu olan az gelirli ailelere muavenet (Mad.4.0.1.10.) ailenin "Unvanlı Devlet Sosyal Yardımı Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununa esasen unvanlı sosyal yardım almak hukuku olduğu durumlar olarak belirlenmiştir (Mad.7.0.9.). Bu muavenet çocuğun bir yaşı tamam olan ayın sonuna dek verilecektir (Mad. 9.1.8.).

[701] "Unvanlı Devlet Yardım Kursunun Programı ve Metodik Gösterişleri", s. 25,

b) Bir Kereye Mahsus Muavenetler (Mad.4.0.2.)

Radyasyon kazasının ortadan kaldırılmasında iştirak etmiş ve aynı kaza neticesinde zarar çekmiş kişiler bu kapsamda yararlanmaktadırlar. Söz konusu kişiler maluliyetleri nedeniyle her yıl tedavi için muavenet almaktadırlar (Mad.4.0.2.1.). Şahsın radyasyon kazasının sonuçlarını ortadan kaldırılmasında iştirak etmesi ile alakadar malul olduğunu tasdik eden Tıbbi Sosyal Eksper Komisyonunun raporu sunulduğu durumlarda (Mad. 7.0.10.); yardım/muavenet kararlaştırılmaktadır. Söz konusu ödeme her yıl tedavi için müracaat edilen tarihi izleyen ayın 1'de yılda bir defa ödenilmektedir. Ödeme malullük müddetince yapılır (Mad.9.2.).

Çocukların doğumuna göre mad. 4.0.2.2. gereğince bir kereye mahsus yardım muaveneti öngörülmüştür. Bu durum ilgili icra birimi tarafından verilen raporla belirlendikten sonra muavenet verilecektir (Mad.7.0.11.). Bu muavene için başvuru tarihi dikkate alınmamaktadır (Mad.9.3.).

Defin için bir kereye mahsus muavenet verilmektedir. (mad.4.0.2.3.). Kanunun bu maddede belirlediği kesim sosyal sigorta finansmanı kapsamında belirlenerek Mad. 6.2.'ye göre Sosyal Sigorta Fonu tarafından karşılanmaktadır. Defin için muavenet bu kanunun 4.0.1.1 - 4.0.1.5. maddelerinde öngörülen muavenetlerden birine alan şahıs vefat ettiği durumlarda söz konusu olacaktır (Mad.7.0.12.) Bu yardımın ödenilmesi için hangi tarihte başvuru yapılması önemli değildir (Mad.9.3.).

c) Muavenetlerin Kaynağı, Ödenmesi Ve Durdurulması

"Sosyal Muavenetler Hakkında Kanun" kapsamında hem kısa vadeli sigorta dalları hem de devlet bütçesinden karşılanan sosyal yardımlar düzenlenmiştir. Çalışmamızda devlet bütçesinden karşılanan sosyal yardımları ayırarak primsiz rejimler kısmında inceledik.

Bu kanunun mad. 4.0.1.1 ve mad. 4.0.1.6.'da öngörülen aylık muavenetlerden bir kaçını almak hakkına sahip şahıslar kendi dileğiyle bu muavenetlerden sadece birini seçebilirler. Kanunun 4. maddesi ile muayyen edilmiş aylık ve bir defalık muavenetler madde 6.2.'deki istisna dışında devlet bütçesinin vesaiti hesabına ödenilir (Mad. 6.1.).

Muavenetler şahsın ikametgâh yerinde bulunan ilgili icra birimi organları tarafından kararlaştırılır ve ödenilir. İlgili icra birimi organlarına zaruri senetlerle (yaşı, maluliyeti, aile reisinin yitirilmesini ve saire tasdik eden senetler) birlikte dilekçenin takdim edildiği gün başvuru tarihi olarak değerlendirilir. Muavenet verilmesi için ilgili icra birimi organları tarafından müracaat edilen günden itibaren 10 gün müddetinde karar verilir. Muavenet talebinin reddine karar verilirse ilgili icra birimi organları cevapta nedenlerini açıklayarak şahsa 5 gün müddetinde resmi malumat vermekle yükümlüdür. Başvurunun reddine ilişkin bu karara ilişkin olarak mahkemeye şikâyet edilebilir.

Muavenetlerin ödenişi, kanunun 9. maddesinde muayyen edilmiş müddet bittikte, muavenet alan şahıs vefat ettikte (yasada düzenlenen kaidede gaip ve ya ölmüş ilan edildikte) ve yahut aşağıdaki durumlarda durdurulur:

- Devlet memurlarına ömürlük muavenet: devlet memuru yeniden kamu personeli olarak göreve başlarsa;
- Yaşa göre muavenet: şahıs çalışmaya başladıkta; maluliyete göre (16 yaşına kadar malul çocuklar dahil olmakla) muavenet - Şahıs emek pensiyası hukuku kazandıkta;
- İlgili icra birimi tarafından muayyen edilmiş şahıslara kommunal, nakliye ve diğer hizmetlere göre muavenet: Yardım almak hakkına sahip şahıs emek pensiyası hukuku kazandıkta;
- 3 yaşına kadar çocuğa kulluğa göre muavenet: İlgili icra birimi organı tarafından muayyen edilen şahıs kısmen ödenişli sosyal izinden döndükte;
- Velilerini yitirmiş ve veli himayesinden mahrum olmuş çocukların kayyumlarına (himayecilerine) muavenet: İlgili icra birimi organı tarafından

kayyumluk (himayecilik) kalktıkta, muavenet alan şahıs vefat ettikte (yasada muayyen edilmiş kaidede gaip ve ya ölmüş ilan edildikte)

Muavenetlerin ödenişi yasada muayyen edilmiş kaidede gaip ve ya ölmüş ilan edildikte yasaya uygun olarak bu halın ortaya çıktığı tarihten, diğer hallerde ise bir sonraki ayın 1'den durdurulur. Muavenet alan şahsın yardım almasına engel halin ortaya çıkmasından 5 gün içinde ilgili birime bilgi vermekle yükümlüdür. Aksi takdirde fazladan ödenmiş meblağı iade etmesi gerekir.

2006 yılı 1 Ocak tarihinde yürürlüğe giren bu yasa sosyal devlet ilkelerinin korunması açısından toplumun çok geniş bir kitlesini kapsamaktadır.,

C- Unvanlı Devlet Sosyal Yardımı Kanunu Kapsamında Yardımlar

İhtiyaç ölçüsünde yardım yapma prensibini[702] esas alan 25 Ekim 2005 tarihli bu yasa unvanlı devlet sosyal yardımının amaç ve prensiplerini, yardımın verilmesinin hukuki esaslarını ve bu alanda diğer ilişkileri tanzim ettiği, asıl amacının ise az gelirli ailelerin sosyal korumasını sağlaması olduğu yukarıda vurgulanmıştır. 2006 yılının ikinci yarısından itibaren uygulanan bu sistem unvanlılık, adalet ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde uygulanmaktadır. Unvanlılık ilkesi gereğince yalnız az gelirli ailelere ödenmesi sağlanmaktadır. Adalet ilkesi gereğince sosyal yardımın ailenin orta aylık geliri ile her bir aile ferdinin ihtiyaç ölçütü arasındaki fark miktarında ödenmesi yasada düzenlenmiştir. Eşitlik ilkesi gereğince ise fark gözetmeden aynı konumda bulunan tüm az gelirli ailelere uygulanması amaçlanmaktadır.

Yasanın hedef kitlesi kendilerinden kaynaklanmayan nedenlerle yardıma muhtaç olan risk grubuna dahi edilen aile bireylerinin iş gücüne sahip olmamaları, ailenin işgücüne sahip bireyinin kurumda işsiz olarak kayda alınması, vefat etmesi, mahkeme tarafından kayıp kararı verilmiş olan veya ölmüş hesap edilmesi,

[702] Ehtiyaç meyarı-İhtiyaç Ölçütü nüfusun asgari yaşam düzeyi dikkate alınarak unvanlı sosyal yardımın verilmesi için devlet bütçesi ile her yıl aynı zamanda tasdik edilir.

hürriyetinin kısıtlanarak tutuklanması ve işgücüne sahip aile bireyinin yerinin belli olmaması ve diğer sebeplerle yardıma muhtaç kalan vatandaşlardır.

Bu yardım mekanizmasının gerçekleştirilmesi için temel olarak kabul edilen birçok yasa etkili olmaktadır. "Yaşayış Minimumu Hakkında" Kanun, "Unvanlı Devlet Sosyal Yardımı Hakkında Kanun", "Sosyal Yardımın Alınması İçin Müracaat Edilmesi, Onun Tayin Olunması, Verilmesi ve Verilmesinden İmtina Edilmesi Kaideleri", "Ailenin Orta Aylık Gelirinin Hesaplanması Kaidesi", "Şahsi Yardımcı Teserrufattan Elde Olunan Gelirlerin Hesaplanması Kaidesi" bu yardımın topluma sağlanmasında yasal kaynak ve gerekçeler niteliğindedir.[703]

Her bir aile ferdi için devlet tarafından belirlenen ihtiyaç ölçüsünde aşağı gelire malik olması esas alınmaktadır. Ailelerin yaşam ölçütü yerel birimler tarafından hesaplanır. Az gelirli ailelerin ihtiyaç ölçütü[704] olarak ifade edilen bu yaşam durumunun aşamalarla ülke üzere tespit edilen asgari yaşam düzeyine yükseltilmesi bu yasada yer almaktadır. "İhtiyaç Meyarı" nın tedricen "Yaşayış Minimumu"na (Asgari Yaşam Düzeyi) yükseltilmesi amaçlayan "unvanlı sosyal yardımı" ailenin toplam geliri ailenin her ferdi için öngörülen "ihtiyaç meyarı" toplamından yüksek olduğu takdirde kesilmektedir.

Günümüzde özellikle anlam kazanan "asgari yaşam düzeyi" ve "minimum emek hakkı" kavramı çıkarılan yeni sosyal yasaların uygulanması için belirleyici bir unsur olmuştur. Örneğin, az teminatlı ailelere unvanlı devlet sosyal yardımı, az teminatlı ailelerin refah düzeyinin arttırılması ve devlet programlarının hazırlanması, ahalinin yaşam seviyesinin belirlenmesi, fiziki şahısların gelirlerinin vergi ve icbarı ödenişler tutulmayan sınırın tespiti, ahalinin para gelirinin ve emanetlerinin indeksleştirilmesi üzere tedbirlerin hazırlanması ve uygulanması için bu ölçüler esas alınmaktadır. Aksi takdirde sadece tüketici fiyatlarının esas alınması yetersiz

[703] İBADOĞLU; Gubad - MEHTİYEV; Azer – AĞAYEV; Rövşen, "Unvanlı Sosyal Yardım: Adaletlilik, Beraberlik, Unvanlılık Prensipleri", İktisadi Tahkikatlar Merkezi, Bakü, 2006, s. 8
[704] 2009 yılı kasım ayında açıklanan Azerbaycan asgari yaşam düzeyi 87 manat, ihtiyaç meyarı ise 65 manat olarak belirlenmiştir.

olacaktır.[705] Ayrıca devlet bütçesi, yerli bütçe, bütçe dışı devlet fonlarının yasada tanzim edilen kıymet ve tarifelerinin belirlenmesi gibi durumlarda bu kavram belirleyici özelliğe sahiptir (Mad.2). Özellikle unvanlı sosyal yardımın kararlaştırılması amacıyla İhtiyaç Meyarının belirlenmesini sağlayan "yaşayış minimumu" kavramıdır.

Ülke üzere az teminatlılığın belirlenmesi için "Unvanlı Devlet Sosyal Yardımı Hakkında" yasaya uygun olarak Bakanlar Kurulunun 26 Şubat 2006 tarih ve 32 sayılı Kararı ile tasdik edilmiş "Ailenin Orta Aylık Gelirinin Hesaplanması Gaydaları" esas alınır ve aile üyelerinin kişi başına düşen aylık gelir belirlenir.[706]

"Yaşayış Minimumu Hakkında" 5 Ekim 2004 tarihli yasa ülke üzere tasdik edilmiş asgari ücretin ve emeklilik hakkının belirlenmesini sağlamaktadır.(Mad.5) Dünyanın birçok ülkesinde bulunduğu vurgulanan "yaşayış minimumu" sosyal normu yoksulluk sınırını belirleyen bir ölçütüdür. Daha geniş şekilde "yaşayış minimumunu" büyüklerin aktif fiziki durumunu muhafaza etmeye, çocukların ve yetişkinlerin sosyal, fiziki inkişafını temin etmeye, imkân veren mühim maddi nimetler ve hizmetlerin olabilecek minimum sınırının hacim ve strüktürünü belirleyen gösterici olarak ifade edilebilir. Bunun hazırlanmasında ise iki gösterici; "minimum yaşayış bütçesi" ve "minimum tüketim bütçesi" esas alınmaktadır.

"Minimum yaşayış bütçesi" minimum fizyoloji normlar esas alınarak hesaplanan bir hayat standardıdır. Bu standardı belirlemek için ise erzak sepeti (gıda sepeti) ölçütü kullanılır ki, gıda ürünlerinin fiziki tüketimi ve zorunlu kalori düzeyi önemlidir.

"Minimum tüketim bütçesi" (Minimum İstihlak Sepeti) ise nispeten yaşayış seviyesinin daha yüksek olarak ele alındığı ölçüttür. Belirlenmesinde asgari seviyede en önemli ürün ve hizmetlerin bulunduğu tüketim sepeti esas alınmaktadır. Minimum istihlak sepeti ahalinin esas sosyal demografik grupları üzere, bir kişinin veya ailenin

---

[705] MÜRŞÜDOV, 2007, S. 128; "Unvanlı Devlet Yardım Kursunun Programı ve Metodik Gösterişleri", s. 60-61,

[706] "Unvanlı Devlet Yardım Kursunun Programı ve Metodik Gösterişleri", s. 24,

esas harcamaları olarak gıda mahsullerinin minimum toplusu; bireysel ve ailevi kullanılan gayri gıda mallarının minimum toplusu (giyim, ayakkabı, kırtasiye malzemeleri, tesserrufat, kültürel ve günlük, sıhhiye eşyaları, ilaçlar ve.d.); hizmetlerin minimum toplusu[707] esas alınır. Devlet ilmi idare ve müesseslerinin, gayri devlet hükümet teşkilatlarının iştiraki ile uygun icra organları tarafından üç yılda bir kereden az olmayarak belirlenir (Yaş. Min.Hak.K.Mad.3) .

İnsanların sağlamlığının ve hayat faaliyetinin minimum seviyesi için zaruri olan erzak ve gayri erzak malları ve hizmetlerin ilmi normlar esasında belirlenmiş toplusu "minimum tüketim sepet"ini oluşturmaktadır. Bu tüketim sepetinin hesaplanmasında; % 46,1 gıda, %39 gayri-gıda, % 13,2 ve %2,7 oranında ise vergiler ve ödemeler hesaba katılmaktadır[708]. Daha ayrıntılı olarak "minimum tüketim sepeti" 11 isimde gıda mahsulünün yıllık tüketim normu kapsamında çalışma gücüne sahip kişiler için yıllık 150 kg ekmek, 40 kg patates, 30 kg et mahsulleri, 5 kg balık mahsulleri, 190 litre süt, 127 adet yumurta ve d. belirlenmiş; 10 isimde gayri gıda ürünleri, çalışma gücüne sahip insanlar için 8 yıl için 3 adet üst giyim grubundan giyimler, 4,2 yıl süresince 9 adet takım, 2,5 yıl süresi için 9 adet alt giyim, 1,5 yıl süresi için 7 çift çorap, 3,5 yıl süresi için 6 çift ayakkabı, o cümleden 18 k.m dairenin ısınması, su kullanımı için aylık 12 м^3, gaz kullanımı için aylık 29 м^3 ve elektrik enerjisi üzere aylık 50 кvt/saat, nakliye hizmeti için bir yılda 624 gidiş, iletişim tarifeleri ve diğer hizmetler için sarf edilen toplam masrafın %15'i dahil edilmektedir.[709]

Kanun ülkede "yaşayış minimumu" olarak ifade edilen asgari yaşam düzeyinin belirlenmesini ona devlet teminatının, ülkenin sosyal iktisadi gelişimine uygun olarak asgari yaşam düzeyinin yükseltilmesinin prensip ve kaidelerini düzenlemektedir. "Yaşayış Minimumu" minimum tüketim sepetinin değeri ve toplamı esas alınarak belirlenen bir miktardır. Söz konusu "yaşayış minimumu" kavramı insanın sağlamlığını ve hayat faaliyetinin asgari seviyesi için zaruri olan

[707] Daire sabit giderler (kommunal), nakliye, iletişim, maişet, tahsil, kültürel-eğitim, tedavi-dinlenme hizmetleri ve d.
[708] "Unvanlı Devlet Yardım Kursunun Programı ve Metodik Gösterişleri", s. 58,
[709] ALIYEV, 2007, s. 370

gıda ürünlerinin ve hizmetlerin aynı normlar esasında belirlenmiş toplusundan ibaret minimum tüketim sepetinin değeri ve zorunlu ödenişlerin ceminden toplamından ibaret olan sosyal norm dikkate alınmaktadır. Sonuç olarak bu kavram esas alınarak vatandaşların az gelirli olduğu belirlenerek bu kapsamda toplumun bu kesimine "unvanlı sosyal yardım"dan yararlandırılır.[710]

Devlet bütçesinden maliyeleştirilen bu sosyal yardım çeşidi yasa kapsamında değerlendirilen kişileri dikkate alır ve ailenin tüm bireyleri tek-tek değerlendirilerek md. 8'de sayılan kişiler bu kapsamın dışında bırakılmaktadır. Kapsamı dışında kalanlar, tam olarak devlet garantisinde olan kişiler-(çocuk bakım evlerinde yaşayan çocuklar, yaşlılar ve maluller için kurulmuş bakım evlerinde yaşayanlar), süreli askeri hizmette bulunan şahıslar, cezaevlerinde bulunan tutuklular, haklarında arayış kararı olan şahıslar, ülke arazisinde yaşamayan vatandaşlar ve yabancılar olup bu yasadan yararlanmamaktadırlar.

Bakanlar Kurulunun 02 Şubat 2006 tarih ve 32 nolu kararı ile "Sosyal Yardımın Alınması İçin Müracaat Edilmesi, Kararlaştırılması, Verilmesi ve Verilmesinden İmtina Edilmesi Kaideleri" düzenlenmiştir. Yasal düzenlemeye göre, sosyal yardımın alınması için aileyi temsil eden şahıs yaşadığı il veya ilçeye göre, üzere Sosyal Güvenlik merkezine matbu dilekçe, "Ailenin Gelir Ve Emlaki Hakkında Beyanname" ve nüfus cüzdanı ve diğer istenebilecek ek belgeler ile kuruma müracaatta bulunur. Kurum içinde bulunan komisyon 10 gün içinde yardım verilip verilmeyeceği hakkında karar kabul ediyor.

"Unvanlı Devlet Sosyal Yardımı Hakkında Kanun" son dönemlerde sosyal güvenlik sistemlerinde getirilmek istenen kapsamlı değişikliklerle bağlantısı olup, asıl amaç hedefe yönelik kitlelere yönelik tedbirler alınması, asgari geçim düzeyinde yardıma muhtaç kesimlere yardım gösterilmesi amaçlanmaktadır. Serbest pazar piyasasının oluşturmuş getirmiş olduğu yoksulluk, gelir eşitsizlikleri ve genel olarak

[710] "Unvanlı Devlet Yardım Kursunun Programı ve Metodik Gösterişleri", s. 40-41,

üretmiş olduğu sonucu sosyal açıdan onaylanmayacağı[711] da göz önüne alınarak ülkede sosyal barış ve sosyal adaletin de sağlanması adına toplumun çalışamayan ve geliri bulunmayan ihtiyaç gruplarına yönelik bu tür tedbirlerin alınması vaciptir. Temel bir insan hakkı gibi sosyal güvenliğin bir kolu olan sosyal yardımlar kapsamında devlet bu araçlarla sosyal barışın sağlanmasına ve sosyal dışlanmanın önlenmesine sebep olacaktır. Ancak, devletçe yapılan yardımların vatandaşların içinde bulundukları toplumun standartlarına uygun olması gereklidir.

D- Tekaüt Yardımları

Ülkede bulunan farklı kategoride bulunan kişilere Tekaüt ismi altında devlet tarafından sosyal yardım olarak nakit para yardımı yapılmaktadır. Kelime anlamı ile Osmanlıcada da emekli maaşı anlamına gelen bu terim ülkemizde farklı anlam taşımaktadır. Belirli kategoride bulunan kişilere verilen karşılıksız nakit para yardımı anlamı ifade eden bu yardım türü devlet tarafından farklı kesimlere farklı hizmet ve şartlara göre verilmektedir.

1- Öğrencilere Verilen Tekaütler

"Tahsil Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu ile öğrencilere tekaüt verilmesinin esasları düzenlenmiştir. Kanunun 35. Maddesine göre eğitim alan insanların sosyal güvenliğinin temin edilmesi, yardım ve tekaütler alması mevzuata uygun olarak düzenlenecektir. Öğrencilere verilen nakit para yardımı Türkçeyle eşleştirdiğimizde burs kelimesinin eş anlamı şeklinde ifade edebiliriz.

Bakanlar Kurulunun 30 Haziran 2004 tarih ve 89 Nolu kararıyla tasdik edilen "Uzmanlık[712], Devlet Ali, Orta İhtisas, Peşe Mekteplerinin ve Peşe Liselerinin Talebelerine ve Şakirtlerine Tekaütlerin Tayin Edilmesi ve Ödenilmesi Kaideleri" ve Cumhurbaşkanın "Aspirantura, Devlet Ali, Orta İhtisas, Peşe Mekteplerinin ve Peşe Liselerinin Talebelerine ve Şakirtlerine Tekaütlerin Arttırılması Hakkında" 01 Şubat

[711] TUNCER, Selahattin; Gelirin Yeniden Dağılımı, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını No: 23, İstanbul,1970, s. 35
[712] Aspirantura

2007 tarihli Serencam tekaütlerin verilme şartları, miktarı ve diğer durumlar düzenlenmiştir. Bu Kaidede yer alan 1.2. maddesine göre bu harcamalara devlet bütçesinden karşılanacak, ayda bir kere ve 1.3. maddesinde yer alan ala, ala ve iyi, iyi, kafi şeklinde puanlama durumuna göre uzmanlık öğrencilerine yıllık, diğer öğrencilere ise dönem sonucu sınav neticesine göre verilir.

2- Ferdi Tekaütler

"Azerbaycan Cumhurbaşkanının Ferdi Tekaüdün Tesis Edilmesi Hakkında" 11 Haziran 2002 tarihli Fermanına göre toplumun belirli bir kesimine ferdi tekaütler verilmektedir. Ülkede edebiyat ve güzel sanat, ilim, tahsil, medeniyet, iktisadiyat, devlet idareciliğinde ve diğer alanlarda emektar şahıslara sosyal durumlarının iyileştirilmesi amacıyla ferdi tekaütler verilmektedir. Bu tekaütler şahısların emekli maaşı almasına engel değil ve her ikisini ala bilmektedir.

3- Fahri Adlara Göre Verilen Tekaütler

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının "Fahri Adlara Göre Aylık Tekaütlerin Verilmesi Hakkında" 04 Temmuz 2005 Tarihli Serencamla düzenlenmiştir. Devlet bütçesinden finanse edilen idare ve teşkilatlarda çalışanlara iş yeri üzere, çalışmayanlara ise yaşadıkları yer üzere Ahalinin Sosyal Güvenlik Merkezleri tarafından tekaütler verilmektedir. (Mad. 2). Bu fahri adlar halk yazıcısı, halk şairi, halk artisti, halk ressamı, emektar elim hadimi, emektar güzel sanat hadimi, artist, emektar ressam, emektar medeniyet işçisi, emektar muallim, emektar hekim, emektar mimar, emektar beden terbiyesi ve idman hadimi ve emektar devlet memuru gibi yasayla düzenlenen adlardır. Birkaç fahri ada malik vatandaşlara yalnız bir tekaüt (en yüksek olanı) ödenecektir.

4- Azerbaycan'ın Milli Kahramanlarına Verilen Tekaütler

Cumhurbaşkanın "Azerbaycan'ın Milli Kahraman Adı Verilmiş Şahıslara Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının Tekaüdünün Tesis Edilmesi Hakkında"

14 Temmuz tarihli Fermanına göre ülkede Milli Kahraman ismi kazanılmasına göre şahsa veya onun ailesine tekaüt verilmektedir. Milli Kahraman adı şahsın ölümünden sonra verilerse veya ad verilen şahıs sonradan vefat ederse, tekaüt bu şahsın aile üyelerine, dul karı veya kocasına, 18 yaşını doldurmamış çocuğuna, 18 yaşını doldurmuş ama malul çocuğun, eşi veya çocuğu yok ise velilerine verilir. Aile üyeleri bu durumda ölüm hakkında belge, evlenme belgesi, maluliyet belgesi gibi istenecek belgeleri vermeleri gerekir.

5- Şehit Aileleri İçin Verilen Tekaütler.

Şehit ailelerine mevzuata göre tekaüt verilmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 19 Aralık 2006 "Şehit Ailesi İçin Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının Tekaüdünün Tesis Edilmesi Hakkında" tarihli Fermanı ve 19 Ocak 2006 tarihli "20 Ocak Şehidinin Ailesi İçin Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Tekaüdünün Tesis Edilmesi Hakkında" Fermanlara göre bu tekaütler devlet bütçesinden karşılanarak Azerbaycan Cumhuriyetinin Emek ve Ahalinin Sosyal Güvenlik Nazirliyi aracılığıyla ödenilmektedir.

Bakanlar Kurulunun 15 Ocak 1994 tarihli 10 Nolu kararı ile tasdik edilmiş "Şehit Adının Ebedileştirilmesi Ve Şehit Ailelerine Edilen Güzeştlerin Tatbiki Kaideleri" de tekaüdün verilmesi için düzenlemeler yapılmış ve tekaüt verilecek aile bireyleri belirlenmiştir. Şehidin eşi, velileri, 18 yaşını doldurmamış çocuğu, 18 yaşından önce malul olmuş 18 yaşı üstü çocuğu, 18 yaşına kadar çocuk evlerinde bakılan ve 23 yaşına kadar örgün eğitim alan kardeşleri, bakımını üstlenen birisi yoksa büyükanne ve büyükbabaları şehit aylığı alabilmektedir.

II. SOSYAL HİZMETLER

A- Genel Olarak

Sosyal Hizmet ülkelerin sosyal politikasında sosyal hizmetler, insanların sağlık ve iyilik halinin geliştirilmesinde, insanların kendilerine daha yeterli hale

gelmelerinde, başkalarına bağımlı olma hallerinin önlenmesinde, aile bağlarının güçlendirilmesinde, bireylerin, ailelerin, grupların veya toplulukların sosyal işlevlerini başarıyla yerine getirmelerinde yardımcı olmak amacıyla sosyal hizmet uzmanları ve diğer meslek mensupları tarafından gerçekleştirilen etkinlik ve programlar bütünüdür.[713]

Sosyal Hizmetler, meslekî etik, değer yargıları (insan haysiyeti, özgürlük, fırsat eşitliği, dayanışma, bağımsızlık), sosyal hukuk, meslekî bilgi ve tecrübe, sosyal ahlâk gibi esaslara dayanmaktadır. Değişik sosyal alanlarda faaliyet gösteren sosyal hizmet uzmanları, değişik sosyal katmanlardan gelen her yaş grubuna yönelik programlar sunmakta, şahsî gelişimlerinde refakat ve desteğe ihtiyaç duyan veya önemli bir sosyal sorunla baş başa kalmış çaresiz insanlara yardımcı olmakta ve sosyal sorunların ortaya çıkmasının önlenmesini, ortaya çıkanların da giderilmesini hedef edinmektedir.[714]

B- Sosyal Hizmet İlkeleri

Sosyal hizmet müessesesinin işleyişi belirli ilkeler kapsamında yürütülmesi ve bu ilkelerle yapılacak sosyal hizmetin yasal düzenleme ve uygulanması gerekliliği doktrinde vurgulanmıştır. Bu ilkeler unvanlılık, mümkünlülük, gönüllülük, hümanizm, üstünlülük ve gizlilik ilkeleridir:[715]

- Unvanlılık ilkesi, kesin olarak hizmet yapılacak şahsın belirlenerek sosyal hizmet güvenlik organları tarafından bilgi toplanarak malullerin, yaşlıların, çok çocuklu ve tenha ailelerin yaşayış yeri üzere gerçekleştirilir.

---

[713] Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT Yayınları No:2593, Ankara, 2001. s. 11

[714] SEYYAR, Ali; Almanya'da Sosyal Hizmetler Eğitiminin Özellikleri, Turan Yazgan'a Armağan, İstanbul, 2006, s. 268

[715] MAÇULSKAYA, Elena-GORBAÇEVA, Janna;, Pravo Sotsialnogo Obespeçenie: Posobie Dlya Vuzov, Moskva, Knıjnıy Mir, 2000, s. 163; ALIYEV; Mayis, Sosyal Hizmet İnstitutunun Hukuki Prensipleri, Kanun Dergisi, 2008, No: 03, s. 85; ALIYEV; Mayis, Pensiya Hukukunun Problemleri, Bakü, BDU Yayınları, 2004, s. 58

- Mümkünlük ilkesi, devlet tarafından teminat olarak verilen parasız veya kısmen ücretli sosyal hizmetlerin kalitesi, miktarı, verilme kuralları devlet standartlarına uygun olarak hizmet almanın mümkün olmasıdır.

- Gönüllülük ilkesi, gereğince sosyal hizmet vatandaşın, onun kayyumunun, himayecisinin, diğer kanuni temsilcisini, devlet veya yerli organların, toplumsal teşkilatların gönüllü başvurusu esasında gerçekleştirilir ve sigortalının istediği zamanda sosyal hizmetten imtina edile bilir.

- Hümanizm ilkesi, gereğince hizmet verecek kurum ve çalışanları ile hizmet alan kişiler arasında ilişkiler hümanist bir ilişkiler çerçevesinde yürütülmesi gerekir.

- Gizlilik ilkesi, yapılan sosyal hizmete dair bilgiler sosyal hizmet kurumu çalışanları tarafından bilindiği için meslek sırrı olarak kabul edilen bu bilgiler gizli tutulmalı ve bu kuralı ihlal edecek olan kişiler yasal sorumluluk taşıyacaklardır.

- Süreklilik ilkesi, gereğince hizmet alan vatandaşlar ölene kadar sosyal hizmet kurumunda kalmasına ve diğer hizmetler alabilmesine olanak bulunmaktadır.

Türk hukukunda ise hem sosyal yardımın hem de sosyal hizmetlerin sunumunda sosyal devlet ilkesi, eşitlik, insanlık haysiyeti ve kişiliğin serbestçe gelişimi ilkelerinin dikkate alınması ve bu ilkelerin ihtiyaç halinde olan herkesin kendine yeterli hale gelmelerine, toplumsal yaşama katılmalarını sağlamaya yönelik olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca en önemli özelliği dayanışma ve şahsileştirme olan yardım ve hizmetler türü, şekli ve ölçüsü müşahhas olayın niteliği dikkate alınarak belirlenir.[716]

[716] SÖZER, Ali Nazım; Yerel Yönetimlerce Yürütülen Sosyal Hizmetler, Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi, Sayı 2, İstanbul, 2004, s. 475

C- Sosyal Hizmetin Uygulanması

Sosyal hizmet hukuk devletinin yükümlülüğü olarak ayrı-ayrı vatandaş gruplarının korunması için sosyal risklerin önlenmesi veya gerçekleşmiş neticenin ortadan kaldırılmasına yönelik faaliyetler bütünüdür. Zor hayat şartlarında bulunan şahısların sosyal hizmete olan ihtiyacının karşılanması amacıyla sosyal hizmet müesseselerinde ve evde bakım, giderinin temini, tıbbi, sosyal hizmet, psikoloji, hukuki ve diğer yardımların yapılmasına, ayrıca, onların sosyal hizmet adaptasyon ve rehabilitasyonunun sağlanmasına yönelik faaliyetler toplusu gibi bir anlam kazandırma gereği doktrinde yer almıştır.[717]

Yabancı ülke kanun ve uygulamaları da dikkate alınarak sosyal hizmetin farklı kategorilere uygulanması açısından yapılan harcamalar için farklı kaynaklar kullanılmaktadır. Örneğin, malullere yapılan sosyal hizmet devlet ve belediye organları tarafından, emeklilere devlet sosyal hizmet idareleri ve sendikalar konfederasyonu, zor durumda yaşayan vatandaşlar için gönüllü cemiyetler ve topluluklar tarafından temin olunduğu söylenebilir. Ülke uygulamalarına dayanarak sosyal hizmetin verimliliğinin ülke iktisadiyatının gelişmişliği ile orantılı olduğu ve yapılan hizmetler de bu gelişmişlik düzeyine uygun olarak sunulduğu bir gerçektir.[718]

Sosyal hizmeti kendi içinde 3 bölüme ayırmak doğru olacaktır: malullere hizmet, çocuklara hizmet, yaşlılara hizmet. Her bir guruba yönelik sosyal hizmet üzere ilişkileri tanzim eden yasal düzenlemelerin bağımsız bir kendine has içeriğe maliktir. Bu niteliği sosyal hizmet hukukuna sosyal güvenlik hukuku içinde bağımsız bir dal niteliği kazandırmaktadır.[719]

---

[717] ALIYEV; Mayis, Sosyal Teminat Hukukunun Sahevi Metodunun Sosyal Hizmet İnstitutunda Tezahürü, AR-da Devlet Ve Hukuk Guruculuğunun Aktual Problemleri. Elmi Megaleler Mecmuası. 19. Sayı, Bakü, 2007, s. 89

[718] ALIYEV, Mayis; Harici Ülkelerin Sosyal Hizmet Kanunvericiliyi Tecrübesinin Azerbaycan Respublıkasında Tetbig Edilmesi İmkanları, Hukuk Problemleri, Elmi Prakтiki Dergi, 2007, No: 2 (4) s. 96

[719] ALIYEV, Mayis; Sosyal Hizmet Üzere Hukuk Normalarinin Sosyal Teminat Hukuku Sisteminde Yeri, AMEA Eserleri. Elmi Nazari Jurnal, 2008, No: 1 (11), s. 163-170

Ülkede sosyal hizmet siyaseti Emek ve Ahalinin Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından, kısmen Azerbaycan Cumhuriyeti Aile, Kadın ve Çocuk Problemleri Üzere Devlet Kurumu tarafından yürütülmektedir. Millet Meclisinin Sosyal Hizmet Siyaset Komisyonu bu alanda mevzuat açısından eksiklikleri tamamlamaktadır.

Sosyal hizmet uluslararası anlaşmaların ve milli siyasetin etkisiyle geliştirilmektedir. Birleşmiş Milletler Teşkilatının belgeleri ve diğer uluslararası belgeler ve projeler ülkelerde sosyal hizmetlerin gelişimi üzerinde ve siyasi teminatların şekillenmesine etkili olmuştur. Örneğin BMT tarafından 1994 yılı Aile yılı ilan edilmesi ülkemizde de bu gruba yönelik birçok sosyal tedbir ve düzenlemelerin yapılmasına sebebiyet vermişti.[720] Yürürlükte olan mevzuat sosyal hizmetten yaralanacak olan risk grubuna belirli haklar tanımaktadır. Vatandaşların sosyal hizmet müessesesini ve türünü seçebilmesi, sosyal hizmeti verecek çalışanlar tarafından şeref ve liyakatlerine saygı gösterilmesi, sosyal hizmet kurumlarında iç kurallar bozulmamak suretiyle dini ibadetlerine ortam yaratılmasını talep hakkı yasada düzenlenmiştir. Ayrıca, sosyal hizmet kuralları ve kendi hak ve görevleri hakkında bilgi almak, iletişim araçlarından faydalanmak, sosyal hizmeti kabul ve reddetme, sosyal hizmet verildiği taktirde şahsi bilgilerin gizli tutulmasını talep hakları gibi bu hizmetten yararlanacak şahsa tanınan yasal haklardır.[721]

Ülkede sosyal hizmet alanında devlet siyasetinin güçlendirilmesi bakımından sosyal hizmet standardını belirlemek gerekmektedir. Bakanlar Kurulunca sosyal hizmet temini için minimum devlet sosyal hizmet standardının belirlenmesi sosyal hizmetlerin idaresi, sosyal hizmet alanında sorunların ortadan kalkmasına ve sosyal hizmet ıslahatlarının yapılmasına sebep olacağı vurgulanmıştır. Ayrıca, sosyal hizmet ihtiyaçları için harcamaların adaletli şekilde kişi başına minimum devlet standardı ölçüsünde dağılımının sağlanması bütçe ve bütçe dışı finansmanın vesaitlerin verimli kullanılmasına olanak tanıyacağı görüşü yer almaktadır.[722]

---

[720]ALIYEV, Mayis; Vatandaşların Sosyal Hizmet Hukukunun Siyasi Ve İktisadi Teminatlari, Azerbaycan Respublikasinda Devlet Ve Hukuk Kurulucuğunun Aktual Problemleri. Elmi Megaleler Mecmuası. S. 21. Adiloğlu Yayınevi, Bakü, 2008, s. 124

[721] HACIYEVA; Melahat, Sosyal Hizmet Anlayışı ve Prensipleri, Geçit Devrinde Azerbaycan Respublikasında Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri, 15 Sayı, Bakü, 2006. s. 202

[722] ALIYEV; Mayis, Vatandaşların Sosyal Hizmet Hukuku, s. 125

Sosyal hizmet ağırlıklı olarak devlet bütçesi ile maliyeleştirilen sosyal güvenlik hizmetidir. Sosyal hizmet problemi toplumda geniş tartışmalara konu edilmiş ve özellikle finansman temini yönünde ıslahatlar yapılmasına ilişkin birçok teklifler de ileri sürülmüştür.[723]

Sosyal hizmet türleri farklı yasalarda düzenlenmiş olup, toplumun değişik kesimlerine göre hizmetler verilmektedir. Aşağıda da daha geniş anlatılacağı üzere, yaşlılara ve malullere verilecek olan evde hizmet, yarı yatılı sağlık ve dinlenme müesseselerinde tıbbi ve kültürel, şahısların gıda ile temin olunması ve dinlenmesi, şahısların uygun çalışma ortamına kazandıran yarı yatılı kurum hizmeti, yatılı sosyal hizmet müessesesinde (malullerin rehabilitasyonu için sosyal hizmet kurumu, yalılar evi, maluller evi) hizmet verilen şahsın fiziki durumuna ve sağlığına uygun ortam kurulması, bu hizmetlerin bir kısmıdır. Ayrıca tıbbi ve sosyal hizmet tedbirleri görülmesi, bakım ve dinlenmenin teşkili gibi tedbirlerin öngörüldüğü yatılı hizmet, topluma adaptasyon, aile ilişkilerinin korunması gibi sosyal danışma hizmeti gibi sosyal hizmet türleri de yasalarla düzenlenmiştir.

Genel olarak vatandaşın sosyal hizmet hakkı şahsa sosyal hizmet türüne ilişkin dilekçe ile kuruma başvurusu ile gerçekleşir. Kurum tarafından başvurunun değerlendirilmesi, dilekçesinin ilgili birime gönderilmesi zorunludur.[724] Ancak sosyal hizmetin nitelik olarak herkesin kendine yeterli hale gelmelerine, toplumsal yaşama katılmalarını sağlamaya yönelik olduğu, ayrıca en önemli özelliği olan dayanışma ilkesinden[725] hareketle vatandaşın başvurusunu beklemeden harekete geçilmesi gerektiği ve yerinde hizmetler verilmesi devletin ilgili kurumlarının görevidir.

---

[723] HACIYEVA; Melahet, Sosyal Hizmetin Formaları, Azerbaycan Respublikasında Devlet ve Hukuk Kuruculuğunun Aktual Problemleri, Elmi Megaleler Mecmuası, Bakü, 2007, s. 156-159
[724] HACIYEVA; Melahet, Vatandaşların Sosyal Hizmet Hukukunun Anlayışı ve Mezmunu, Ganun Dergisi, No: 07, Bakü, 2007, s. 61
[725] SÖZER; Yerel Yönetimlerce Yürütülen Sosyal Hizmetler, s. 475

D- Sosyal Hizmet Grupları

1- Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet

Çocuk hakları evrensel insan hakları kültürünün yapı taşı ve gelecek nesillerin insan hakları güvencesinin temelini oluşturur. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. Maddesi'ne göre; "Ulusal yasalarca daha genç bir yaşta reşit sayılma hariç, 18 yaşın altındaki her insan çocuk sayılır." denilerek, çocukluğun bitişi '18 yaş' olarak açıklanmıştır. Sözleşme'nin 1. maddesi dikkate alındığında, olgunluğun on sekiz yaşında kabul edildiği düşünülürse, çocukluğun oldukça geniş bir devreyi içine aldığı görülebilir[726]. Birleşmiş Milletler Teşkilatının 20 Kasım 1959 tarihli "Çocuk Hakları Bildirgesi" çocuklara sosyal hizmet meseleleri ile çocukların korunması yönünde temel belge olarak her anlamda çocuklara koruma, gelişimi ve sağlığı, hak ve özgürlüğü gibi birçok yönden haklar sağlamakta ve korumaktadır[727].

Birleşmiş Milletler tarafından 1989 yılında hazırlanan ve 1990 yılında yürürlüğe giren "Çocuk Hakları Sözleşmesi" Avrupa Birliği'nin çocuklara ilişkin mevzuatının temelini oluşturmuştur. Ayrıca, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 24. maddesini oluşturmuş ve bu madde ile çocuklara koruma ve bakım hakkı sağlarken çocukların görüş ve düşüncelerini serbestçe ifade edebilmeleri ve aileleri ile düzenli ilişkiler kurabilmelerine olanak sağlamıştır. Temel Haklar Şartı dışında, Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiş bir takım antlaşma, sözleşme, bildirge ve kararlar çocuk hakları konusunda Birliğin izlemesi gereken yöntemlerin ana hattı çizilmiştir.[728]

Azerbaycan'da çocukların hak ve menfaatlerinin korunması amacıyla kabul edilen birkaç hukuki senet bulunmaktadır. Özellikle malul çocuklara, öksüzlere, kaçkın ve zorunlu göçkün çocuklara sosyal hizmetler kapsamında koruma tedbirleri

---

[726] OĞUŞGİL; V. Atilla, Avrupa Birliği Sosyal Politikası Kapsamındaki Risk Gruplarına Polis Desteği: İstanbul Şükrü Balcı Polis Meslek Yüksekokulu Örneği, Polis Bilimleri Dergisi Cilt:11, İstanbul, 2009, s. 81

[727] ALIYEV; Mayis, Sosyal Hizmetin Beynelhalg Hukuki Tanzıminin Menbeleri, Hukuki Devlet Ve Kanun, Bakü, 2008, s. 116

[728] OĞUŞGİL; Avrupa Birliği Sosyal Politikası Kapsamındaki Risk Grupları, s. 80,

uygulanmaktadır. Aile ve çocuklara sosyal hizmet koruması oluşturulması, çocuk maluliyetinin önlenmesi, tedavisi ve sosyal hizmet rehabilitasyonu kurulması, çocukların risk grubunda bulunan kesiminin problemlerinin çözümü için enformasyon, metodik ve ilmi olarak temel altyapının oluşturulması temel vazifelerdir.

Cumhurbaşkanın 29 Mart 2006 tarihli serencamı ile tasdik edilen "Azerbaycan Cumhuriyetinde Devlet Çocuk Müesseselerinden Çocukların Ailelere Verilmesi Ve Alternatif Kaygı Devlet Programı" da öksüz ve velileri tarafından atılmış çocuklar için araştırmalar yapılması, çocuğun bakımı ve eğitimi için aileye verilmesi, ailenin çocuğu evlatlık ve himayeye alımı sağlanması ve benzeri faaliyetlerin yürümesi için veli himayesinden mahrum olan çocuklara yardım merkezleri bur bu yöne ağırlık vermesi öngörülmüştür. Zira, çocuk evlerinde çocukların bakım ortamı ve psikoloji-pedagoji rehabilitasyonunun teşkilinin sağlanması ile çocukların aile yanına verilmesi hallerinde aileye uyum sağlamasını kolaylaştırdığı uygulamada görülmüştür.[729]

Azerbaycan Cumhuriyetinde devlet çocuk müesseselerinden çocukların Ailelere Verilmesi ve Alternatif Kaygı Devlet Programı"'nda olarak velilerini yitirmiş ve veli himayesinden mahrum olmuş çocuklar için çocuk evleri, internat okulları, genel eğitim internat okulları, sağlık imkânları kısıtlı çocuklar için özel nitelikli internat okulları, atılmış çocuklar için çocuk evleri kurulması için devlet siyasetinin devam ettirileceği belirtilmektedir.

Sağlık durumuna göre malul çocuklara okullara gidemediği için evde eğitim verilmesine olanak tanınmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 10 Mayıs 2002 tarih ve 77 nolu kararı ile malul çocuklara evde eğitim verilmesi için saptanması gereken hastalıkların listesi belirlenmiştir.

---

[729] ALIYEV; Mayis, Vatandaşların Sosyal Hizmet Hukukunun Hukuki Teminatları/Mahkeme Ekspertizası, Kriminalistika Ve Kriminologiyanın Aktual Meseleleri. Bakü, 2008, No: 48, s. 49

Yatılı sosyal hizmet müesseselerinde yaşayan öksüz veya veli himayesinden mahrum çocuklar kendi fiziki imkân ve zekâ gücüne uygun tahsil ve meslek eğitimi alma hakkına sahipler. 18 yaşını doldurdukta kendi tercihlerine göre bu müessesede veya evvelki yaşayış yerinde, yaşama yeri ile temin edilme hakkına sahipler. Bu durum malul çocuklar için ferdi rehabilitasyon programının kendine hizmet ve bağımsız hayat tarzı kurmaya olanak vermesi durumunda geçerlidir.[730]

"Maluliyetin Karşısının Alınması, Malullerin Rehabilitasyonu ve Sosyal Güvenlik Hakkında" Kanunun 13. Maddesine göre çocuklar arasında zekâ inkişafının gizli kusurlarını, duyu (hissiyat) uzuvlarının, hareket sistemi bozukluklarının erken teşhisi sağlık müesseseleri bir yaşına kadar bütün çocukların ihtisaslaştırılmış çocuk diagnostik merkezlerinde ve çocuk polikliniklerinde muayene olunmasını ve dispanser gözetimine götürülmesi temin edilmektedir. Çocukların erken ve sonraki yaş gruplarında psikoloji, tıbbi, pedagoji muayenesini yapmak, inkişaf özelliklerini belirleyerek teşhis koymak bu muayeneyi yapan komisyonun görevlerindendir.

"Maluliyetin Karşısının Alınması, Malullerin Rehabilitasyonu ve Sosyal Güvenlik Hakkında" Kanuna göre görmeyen ve zayıf gören çocuklar Brayl yazı sistemi ile yayınlanmış dersliklerle, sesli kitaplarla, örgün vesaitlerle, özel teypler, büyütücü, baston, işitme cihazları ve diğer cihazlarla temin edilir ve özel ses yazma cihazları ve özel kütüphaneler kurulur.

Kanunun 15. Maddesine göre malul çocukların ve yeniyetmelerin okula kadar telim-terbiyesini, ders dışı zamanlarda terbiyesini, ferdi psikoloji-tıbbi-pedagoji veya tıbbi-sosyal eksper komisyonu kararına esasen tedris programları üzere okula kadar, orta, teknik-meslek, orta ihtisas ve yüksek öğrenim eğitimi mevzuatta öngörülen kaidede temin edilir. Okula kadar malul çocukların talim ve terbiyesi, onlara rehabilitasyon yardımı yapılmasına uygun imkanlar yaratmak amacıyla genel okul öncesi eğitim kurumlarında özel grupların teşkil edilmesi, zeka veya fiziki kusurlara

[730] ALIYEV; Mayis, Azerbaycan Respublikasında Sosyal Hizmet Hukukunun Nazari Aspektleri, Azerbaycan Milli Elmler Akademisinin Haberleri. Tarih, Felsefe, Hukuk, 2008, No: 9, s. 235

göre okul öncesi çocuk terbiye müesseselerinde terbiye edilmesine imkan olmayan malul çocuklar için özel okul öncesi çocuk terbiye müesseseleri teşkil edilir.(Mad. 16)

Kanunun madde 17'de yer alan düzenlemesine göre genel eğitim okullarında okumak imkânı olmayan malul çocukların eğitimi onların ve velilerinin dileğiyle ile ev şeraitinde teşkil edilir. Malul çocukların evde eğitim alması için uygun ortam teşkil edilir ve evde eğitime tabi tutulmuş malul çocuğun velilerinden birine veya onun yerine başka temsilcisine mevzuata uygun olarak maddi teminat ve indirim gibi ayrıcalıklar tanınır. 18. Maddede ise malul çocukların okul dışı gelişimi her taraflı inkişaf ettirmek, onları emeğe, ilme, teknolojiye, güzel sanatlara ve idmana heveslendirmek amacıyla eğitim kurumları, diğer devlet organları malul çocukların okul dışı gelişimi için lazımı şeraiti temin edilmesi öngörülmüştür. Ayrıca yatılı, tedavi veya rehabilitasyon okullarında tedavi alan malul çocuklar için ders meşgaleleri teşkil edilir (Mad.19).

2- Malullere Yönelik Sosyal Hizmet

Birleşmiş Milletler tarafından 09 Aralık 1975 tarihinde kabul edilen "Malullerin Haklarına İlişkin Beyanname" malullerin tıbbi, psikoloji, protez ve ortopedik cihazları gerektiren tedavi, tahsil, meslek hazırlığı, ve çalışma gücünün onarımı, danışma, ve diğer sosyal hizmetler gibi haklar tanınmıştır. ILO' un "Malullerin Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında" 01 Haziran 1983 tarih ve 159 sayılı Sözleşmesi malullerin rehabilitasyonu ve istihdamı yönünde ülkelere sorumluluk yükleyen bir uluslararası belgedir.[731]

Ülkemizde de malullere yönelik sosyal hizmet tedbirleri mevzuatta düzenlenmiş ve toplumda malullerin ihtiyacı olduğu sosyal hizmet korumasından faydalanmasını öngören yasal düzenlemeler yapılmıştır. 25 Ağustos 1992 tarihli "Maluliyetin Karşısının Alınması, Malullerin Rehabilitasyonu ve Sosyal Güvenlik

[731] HESENZADE, Seide; Elillerin Sosyal Güvenliğinin Uluslar arası Hukuki Tanzimi, Azerbaycan Respublikasında Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri, 21 Sayı, Bakü, 2008. s. 279-282; ALIYEV; Sosyal Teminat, 2008, s. 403

Hakkında" kanun maluliyeti doğuran sebeplerin aradan kaldırmasına, malullerin rehabilitasyonuna toplumsal hayatın bütün alanlarında iştirak etmek için malullerin bütün başka vatandaşlarla birlikte imkânlar almasına, kendi ferdi yetenek ve isteğine uygun olarak dolgun hayat sürdürmesine gerekli ortamın yaratılması için teminat vermektedir. Nitekim 14. Maddeye göre malullerin devlet tıbbi müesseselerinde bütçe vesaiti ile ücretsiz, ihtisaslı tıbbi hizmetten yararlanmak, ücretsiz ilaç almak, sanatoryum hizmetinden yararlanmak gibi olanaklar tanınmıştır. Kanunun 15. Maddesine göre ise malullerin eğitim alması ve meslek hazırlığı görmesi için ortamlar yaratılır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Emek ve Ahalinin Sosyal Güvenlik Bakanlığının 16 Nisan 1997 tarih ve 7-3 nolu kararı ile tasdik edilmiş "Tenha Yaşlı Vatandaşlara ve Malullere Evlerinde Sosyal Hizmet Maişet Hizmetinin Gösterilmesine Dair" Talimatı ile malullere ve tek yaşayan yaşlı insanlara evde sosyal hizmet yapılma kaideleri belirlenmiştir. Bu hizmete ilaç vasıtaları, zaruri gıda ve esas ihtiyaç olan ürünler, yardım almaya, dinlenmenin teşkilinde, gıda kabul edilmesinde ve diğer maişet hizmetlerinin yapılmasında yardım etmek, tıbbi yardım almaya yardım edilmesi ve şahsın sağlık kurumuna götürülmesine yardımcı olmak, yaşadığı ortamın sıhhiye ve hijyen açısından uygun hale getirmek (daireyi düzenlemek, eşyaları temizlemek ve yumak, yatak ve giyimleri çamaşırhaneye veya kimyevi temizlemeye götürmek, duş aldırmak gibi) hukuki danışma almasına yardım etmek dahildir. Öncelikli olarak II Dünya Savaşı malulleri, savaşta ölen kişinin ailesi, Çernobil, Karabağ, 20 Ocak olayları ile alakalı malul olan tek yaşayan yaşlılara hizmet gösterilir.

Sosyal hizmet kurumu çalışanı veya bağımsız olarak bu faaliyeti yapan şahıs hizmete edilen şahsın evinde haftada en az 2 kere hizmet vermesi gerekir. Eğer ihtiyaç olursa bu süre arttırılır. Yapılan işin kayıtları tutulmakta ve hizmet veren şahsın her faaliyet günü için o gün için görevini yaptığına ilişkin hizmet alanın imzası aranmaktadır. Bulaşıcı hastalık veya ağır ruhi hastalıkları olan kişilere evde hizmet yapılmamakta ve yatılı olarak tedaviye alınmamaktadırlar.

"Maluliyetin Karşısının Alınması, Malullerin Rehabilitasyonu ve Sosyal Güvenlik Hakkında" kanunun 21 maddesine göre malullerin meslek hazırlığı ve ihtisaslarının arttırılması için ferdi olarak rehabilitasyon programı eğitim müesseselerinde o cümleden istihdam kurumlarının eğitim merkezlerinde ve teşkilatlarında uygulanır.

"Maluliyetin Karşısının Alınması, Malullerin Rehabilitasyonu ve Sosyal Güvenlik Hakkında" kanunun 19. Maddesine göre malullerin eğitimi orta, orta ihtisas ve yüksek öğrenim eğitimi umumi tipli eğitim kurumlarında ve zaruri olduğu hallerde özel eğitim kurumlarında görülecektir. Bu eğitimin temini için şeraitin temin edilmesi amacıyla teknik-meslek okullarının, yüksek okulların ve yüksek öğrenim okullarının fakülte ve şubeleri teşkil edilir.

Malullerin istihdamı için, onlara iş yerlerinin kurulması, malul çalıştıran müessese, idare ve teşkilatlara mali yardım göstererek indirimler yapılması konusunda hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle malullerin hangi alanlarda ve hangi görevlerde çalışıp çalışmayacağı Azerbaycan Cumhuriyeti Emek ve Ahalinin Sosyal Güvenlik Bakanlığının 23 Temmuz 1997 tarih ve 26-6 nolu kararı ile tasdik edilmiş ve ihtisaslaştırılmış işyerlerinin standartları ve malullerin çalışması yasak olan iş yerleri belirlenmiştir. Özellikle maluller için oturak çalışmasına olanak tanıyan operatör, programcı, hukukçu, bankacı gibi görevler öngörülmektedir.

"İstihdam Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununun Tatbik Edilmesi Hakkında Cumhurbaşkanının 9 Ağustos 2001 tarih ve 549 nolu Fermanının icrasının temin edilmesi hakkında Bakanlar Kurulunun 27 Ağustos 2001 Tarih ve 154 Nolu Serencamı ile kanunun 17.7. maddesinde öngörülen kota[732] ile muayyen edildiğinden fazla sayıda sosyal korumaya ihtiyacı olan şahısları işle temin eden işverenlerin vergi indirimi kapsamında değerlendirilmesine olanak tanınmıştır.

[732] Kota – (Kvota) İşverenlere sosyal hizmet korumasına ihtiyacı olan ve is bulmakta zorluk çeken şahısları işle temin etmek için işyerlerinde belirlenen işçilerin minimum sayıdır.

Bakanlar Kurulunun 22 Kasım 2005 tarih 213 nolu kararı ile tasdik edilen "Sosyal Hizmet Güvenlikna Hususi İhtiyacı Olan Ve İşe Düzelmekte Çetinlik Çeken Vatandaşlar İçin Kota Tatbik Edilmesi Kaidesi" ile malullerin iş yerlerine kota uygulanması kararlaştırılmıştır. İşe alınacak ihtiyaç sahibi şahıslar yasada düzenlenmiştir. 20 yaşına kadar gençler, yetişkinlik yaşını doldurmamış çocuklara bakan tek ve çok çocuklu veliler, malul çocuklara bakan kadınlar, emekli yaşına iki yıldan az kalmış şahıslar, maluller, hapishaneden bırakılan vatandaşlar, zorunlu göçkünler, savaş gazileri, şehit aileleri olarak bir sınır belirlenmiştir.

Çalışanların sayı 25-50 arası olan müesseselerde işçilerin sayısının %5 oranından çok olmamak şartıyla, işçilerin orta yıllık liste sayısının %3 oranında, malul çalıştıracaktır. Ancak, bir müessesede iki işyeri var ise birisi maluller için ayrılacaktır. İşçilerin sayı 50-100 arası olan müesseselerde işçilerin yıllık orta liste sayının %4 oranında çalıştırılacak olup bu oranında en az %2'si maluller için öngörülmüştür. İşçilerin sayı 100-den çok olan müesseselerde işçilerin ortalama yıllık liste sayı %5 olarak belirlenmiş ve bu oranın en az %2,5 oranı maluller için ayrılacaktır.

Kota uygulaması devlet organları, merkezi ve yerli organlar, ilim ve yüksek eğitim müesseseleri, işçilerinin orta illik liste sayı 25'den az olan müesseseler, ordu kurumları, yargı, polis, milli tehlikesizlik, savcılık organlarına tabi devlet bütçesinden finanse edilen bölümler, ceza çekme müesseseler ve tecrit evleri gibi yerlere uygulanmamaktadır.

Devletin malullerin istihdamın temin edilmesi alanında tedbirler almaktadır. Cumhurbaşkanın 26 Ekim 2005 tarihli Serencamı ile "Azerbaycan Cumhuriyetinin 2006-2015 Tarihleri İçin İstihdam Stratejisi" ile sosyal hizmete ihtiyacı olan şahısların o cümleden malulleri işle temin etmek amacıyla sosyal strateji belirlenmiştir. Projede mevzuatta belirlenmiş kaidede kotalar üzere iş yerlerinin belirlenmesi ve bu yönde işverenlerin heveslendirilmesi, kotalara uymayan işverenlerin yasalar gereğince zorlayıcı tedbirler ve cezalar uygulanması, istihdama

ihtiyacı olan şahısların işe alınması için işverenleri heveslendirme yönünde yasalarda değişiklik yapılması öngörülmüştür.

"Maluliyetin Karşısının Alınması, Malullerin Rehabilitasyonu ve Sosyal Güvenlik Hakkında" 25 Ağustos 1992 tarihli kanunun 40. ve 42. maddelerinde malullerin teknıkı, nakliye, protez ve diger reabilitasiya vasıtaları ile temin olunması düzenlenmiştir. Bu araç ve gereçlerin temini için ise, Bakanlar Kurulunun 08 Temmuz 2002 tarih ve 103 nolu kararıyla "İkinci Dünya Savaşı İştirakçilarının Protez-Ortepedik Malzemeleri, Malullerin Olaganüstü Hallarde İnsanların Kurtarılması ve Tıbbi Yardım Gösterilmesinde İştirak Ederek Ziyan Çekmiş Vatandaşların Protez-Ortopedi Araçları, Malul Koltuk Arabaları, Teknik Ve Başka Rehabilitasyon Vasıtaları İle Temin Edilmesi Kaideleri" tespit edilmiştir.

Bakanlar Kurulunun 05 Ağustos 1993 tarihli 433 saylı kararı ile tasdik edilmiş "Özel Otonakliye Alma İçin Tıbbi Gösterişleri Olan Malullerin Araba Ve Motorlu Araba İle Temin Edilmesi Kaideleri Hakkında" talimatı ile belirli gurupa ait olan malullere sırayla araba verilir. Karabağın Dağlık hissesinde ve Ermenistan sınır illerinde ülke topraklarının ermeni işgalçilerinden korunması zamanı malul olmuş şahıslar, 1990 tarihinde Bakü şehrinde ve diğer yerlerde gerçekleşmiş facialı 20 Ocak olayları zamanı malul olan insanlar, Çernobil kaza neticelerinin ortadan kaldırılmasında malul olan şahıslar, 2. Dünya savaşı malulleri ve onlara eş değerlendirilen şahıslar bu kapsamda değerlendirilir. Araba her hangi bir şart koşulmadan malule teslim edilir. Maluller otomobili satma hakkına veya bağışlama yetkisine sahip değiller. Malullerle birlikte yaşayan aile ferdi arabayı kullanabilmektedir.

3- Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmet

Nüfusun yaşlanması, 21. yüzyılda ön plana çıkan en önemli demografik olgulardan biri gibi gelişmektedir. Dünyada insanlar daha uzun yaşamakta, doğum oranları azalmakta ve dolayısıyla yaşlı nüfus sayısal ve oransal olarak artmakta, nüfus yaşlanması, sağlıktan sosyal güvenliğe, çevre ile ilgili konulardan eğitime, iş

olanaklarına, sosyal-kültürel faaliyetlere ve aile hayatına kadar toplumun bütün yönlerini etkilemektedir.

Toplumda yaşlı denilince; bakıma muhtaç, yürüme güçlükleri olan, değişime kapalı, mutsuz, yalnız ve sosyal ilişkileri zayıflamış bireyler akla gelmekte ve tecrübe ve bilgelik gibi yaşlılığın olumlu yönleri göz ardı edilerek sürekli yaşlılık ile ilgili olumsuzluklara vurgu yapılmaktadır. Aktif ve sağlıklı yaşlılık süreci geçiren çok sayıda yaşlı değerlendirme dışı tutulmaktadır. Yaşam süresinin uzunluğu, biyolojik ve zihinsel sağlık, bilişsel yeterlilik, sosyal yeterlilik ve üretkenlik, kişisel kontrol ve yaşamdan zevk alma başarılı yaşlanmanın en temel göstergeleridir. Bireylerin başarılı bir biçimde yaşlanması yalnızca bireysel özellikleriyle değil, toplumsal açıdan kendilerine sağlanacak psikoloji-sosyal, ekonomik ve fizyolojik yöndeki destek hizmetleriyle de yakından ilişkilidir[733].

Uluslararası belgelerle yaşlıların toplumda durumunu ve geleceğini belirleyen düzenlemeler yapılmış ve ilkeler belirlenmiştir. İlk defa 1982 yılında Viyana'da yaşlanma ile ilgili politikaları belirlemek için 1. Yaşlılık Asamblesi düzenlenmiş, asamblede kabul edilen "Viyana Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı" aynı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından da onaylanmış ve bağımsız yaşam, katılımcılık, bakım, onurlu yaşam ve kendini gerçekleştirme gibi beş başlıkta özetlenebilecek öneriler sunulmuştur.[734]

1991 tarihli "Birleşmiş Milletler Yaşlı İnsan İlkeleri" birçok uluslararası belgelere temel kaynak teşkil etmektedir. Örneğin Avrupa Birliği'nde yaşlıların sosyal hakları açısından atılan bir diğer önemli adım ise, 1989 yılında kabul edilen "Avrupa Sosyal Şartı"dır. Birçok konuda yenilikler getiren bu metinle Avrupa Topluluğu, sınırları dâhilinde yaşayan yaşlılara emeklilikten sonra düzenli bir yaşam standardına sahip olma hakkını tanımıştır.[735]

---

[733] Devlet Planlama Teşkilatı Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No: 2741, Ankara, 2007, s. 1
[734] DPT, a.g.e. s. 16
[735] OĞUŞGİL; Avrupa Birliği, s. 82; ARI; Kadir, Avrupa Sosyal Politikası ve Sosyal Haklar, Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, Bay Matbaa Baskı Teknolojileri, İstanbul, 2006, s. 34

1991 tarihli "Birleşmiş Milletler Yaşlı İnsan İlkeleri"ni esas alan "Avrupa Sosyal Sözleşmesi" 23. Maddesi; *"Yaşlı haklarının korunması ve yaşlıların sosyal güvenlik sistemleri içerisinde entegre edilmesi için üye devletler dolaylı ve dolaysız olarak, kamu veya özel kurumlar aracılığı ile gerekli tedbirleri alınması, yaşlıların toplumun bir parçası olarak kalmalarını sağlanması, yaşlıların hayatlarının geri kalanlarını istedikleri gibi seçmelerini, istedikleri gibi aileleri ile beraber bağımsız, özgür bir yaşam isteklerini yerine getirmek, yardım kurumlarında kalmaları durumunda yaşlıların özel hayatlarına gerekli hassasiyet ve özenin gösterilmesini sağlamak"* şeklinde düzenlenmiştir.[736]

Ayrıca, yaşlanma konusuna daha fazla dikkat çekmek amacıyla Birleşmiş Milletler tarafından 1999 yılı Yaşlılar Yılı olarak ilan edilmiş, 8-12 Nisan 2002 tarihinde Madrid'de düzenlenen, yaşlı nüfusun yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, toplumsal entegrasyonlarının sağlanması, geçim ve sağlık problemlerinin çözümlenmesi ve tüm yaş gruplarını kapsayan politikaların oluşturulması yönünde hazırlanan "Yaşlanma Uluslararası Eylem Planı" sunulmuştur.[737]

Ülkemizde yaşayan yaşlı kesim (ahıl) sosyal hizmete muhtaç kaldıkları için devlet tarafından sosyal koruma kapsamında tedbirler almakta ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması için hem mevzuat hem de uygulama açısından çalışmalar yapılmaktadır. Bu tedbirlerden biri sosyal hizmet korumasıdır. "Ahıllara Sosyal Hizmet Hakkında" 22 Haziran 2001 tarihli kanunda ahıl olarak adlandırılan kesimin tanımı belirlenmiştir. Yasaya göre 70 yaşını doldurmuş Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı, o cümleden Azerbaycan Cumhuriyetinde sürekli yaşayan ecnebi ve vatandaşlığı olmayan şahıs anlaşılmaktadır.

17 Nisan 2006 tarihli serencamla tasdik edilen "Yaşlı (Ahıl) Vatandaşların Sosyal Müdafisinin Güçlendirilmesi Üzere Devlet Programı" yaşlıların sosyal korumasının genişlendirilmesi amacıyla daha geniş bir çember belirlenmiştir. bu devlet programına göre yaşlı vatandaşların sosyal güvenlik alanında haklarının

[736] ARI; Avrupa Sosyal Politikası ve Sosyal Haklar, s. 34
[737] DPT, Yaşlıların Durumu, s. VII

arttırılması, onların toplumun sosyal iktisadi ve siyasi hayatta iştirakini sağlanması için plan ve öneriler yapılmıştır. Ayrıca sosyal kültürel taleplerinin ödenilmesi, yaşlı vatandaşların sağlığının korunması, yaşlılık sorunlarının çözümü yönünde devlet, toplum ve özel sektörle sıkı işbirliği yapmanın gerekliliği vurgulanmıştır. ayrıca, yaşlıların sosyal koruması yönünde ilmi esasların güçlendirilmesi konuları da programda yer almıştır.

''Ahıllara Sosyal Hizmet Hakkında'' kanununa göre yaşlılar ve çalışma gücü olmayan şahıslar sosyal hizmet güvenlik мerĸezleri, devlet, belediye, özel sosyal hizmet müesseseleri ve sosyal hizmet alanında uzman olan şahıslar tarafından yapılan sosyal hizmetlerden yararlanma hakkına sahipler. Kanunla hizmet gösterilen şahısların çalışma ve ahalinin sosyal güvenlik bakanlığının belirlediği sosyal hizmet müessesesini ve sosyal hizmet türünü seçme, tercih etme hakları vardır. Müesseselerde sıhhi-hijyen ortamı bulunmasını, müessese çalışanları tarafından şeref ve liyakatlerine saygı ve hümanizm ölçüsünde ilişkinin korunması, dini ayinlerini yerine getirilmesine olanak tanınmasını talep edebilecekler. Sosyal hizmet kaideleri ve yaşlıların hak ve vazifeleri hakkında bilgi almak, kitlesel iletişim araçları ile temin olunmak, sosyal hizmeti kabul ve ret etme, şahsi nitelikli bilgilerin gizli tutulmasını talep etme onların en doğal hakları niteliğindedir. Aynı zamanda sosyal hizmetten yararlanan yaşlılar için de bazı kurallar belirlenmiştir. Onlar sosyal hizmeti yardımını evlerinde aldıkları taktirde, hizmetin yapılabilmesi için ortam sağlayacak, çalışanların faaliyetlerine yersiz müdahalede bulunmayacak, çalışanın şeref ve liyakatine saygı gösterecektir. Hizmet ücretli ise ücreti ödeme, eğer yatılı tedavi müessesinde tedavi alıyorsa bu sürece iç kuralları ihlal etmeme şeklinde sorumlulukları vardır.[738]

Kanunda yaşlılara özel sosyal hizmet tesislerinin kurulması öngörülmüştür. Bu tesislerin kurulması toplumun yaşlı kesimlerine yönelik verilecek hizmetlerin kalitesini arttıracağı, sorunlarını ortadan kaldıracağı vurgulanmış, ancak bu güne

[738] HACIYEVA, Melahet; Sosyal Hizmet Hukukunun Anlayışı Ve Mazmunu, Kanun Dergisi, No: 7, Bakü, 2007, s. 58

kadar bu yönde çalışmaların olmaması eleştirilmiştir.[739] Ancak unutmamak gerekir ki, risk grubunda olan ihtiyaç içinde yaşayan yaşlıların sorunlarının çözülmesi için özel tesislerin her hangi bir yararı olmayacaktır. Ekonomik refah düzeyi ülkede yükseldikçe bu tür tesis ve işletmeler de ihtiyaca binaen faaliyete başlayacaktır.

Emek ve Ahalinin Sosyal Güvenlik Bakanlığının 16 Nisan 1997 tarih ve 7-3 nolu kararı ile tasdik edilmiş "Tenha Yaşlı Vatandaşlara ve Malullere Evlerinde Sosyal Hizmet Maişet Hizmetinin Gösterilmesine Dair" Talimatı ile malullere ve tek yaşayan yaşlı insanlara evde sosyal hizmet kaideleri belirlenmiştir.

Tenha yaşlı şahıslara ilaç vasıtaları, zaruri gıda ve esas ihtiyaç olan ürünler, almaya yardım, dinlenmenin teşkilinde gıda kabul edilmesinde ve diğer maişet hizmetlerinin yapılmasında yardım etmek, tıbbi yardım almaya yardım edilmesi ve şahsın gerektiğinde sağlık kurumuna götürülmesi öngörülmüştür. Onların yaşadığı ortamın sıhhiye ve hijyen açısından uygun hale getirmek (daireyi düzenlemek, eşyaları temizlemek ve yıkamak, yatak ve giyimleri çamaşırhaneye veya kuru temizlemeye götürmek, duş aldırmak gibi) hukuki danışma almasına yardım edilmektedir.

4- Kaçkınlar Ve Zorunlu Göçkünlere Yönelik Sosyal Hizmetler

Ülkemizde en önemli sorunlardan biri de kaçkınlar ve göçkünlere ilişkin sosyal ve toplumsal sorunlardır. 21 Mayıs 1999 tarih ve 668 sayılı Azerbaycan Cumhuriyeti kanunu bu şahısların statüsünü belirlemiş ve tanımlarını düzenlemiştir. "Kaçkınların Ve Mecburi Göçkünlerin (ülke dâhilinde göçürülmüş şahısların) Statüsü Hakkında" Kanuna göre kaçkın- *"Azerbaycan vatandaşı olmayıp, ırkına, milliyetine, dini itikadına, muayyen sosyal gruba mensupluğuna ve ya siyasi görüşüne göre takiplere maruz olmak için tam esaslı ihtiyat yüzünden vatandaşı olduğu ülkeden kenarda kalan ve aynı ihtiyat yüzünden hemen ülkenin himayesinden istifade ede bilmeyen ve ya istifade etmek istemeyen veya muayyen vatandaşlığı olmayıp benzer haller neticesinde evvel adeta yaşadığı ülkeden dışarıda kalan,*

[739] ALIYEV, Mayis; Vatandaşların Sosyal Hizmet Hukukunun Siyasi Ve İktisadi Teminatları, s. 147

ihtiyat yüzünden geri dönemeyen ve ya dönmek istemeyen şahıslardır." Mecburi göçkün (ülke dâhilinde göçürülmüş şahıs)-"*Azerbaycan arazisinde askeri tecavüz, doğal afetler, teknoloji felaket neticesinde daimi* yaşayış yerini terk etmeye mecbur olarak başka yere göçürülmüş şahıslardır".

Yasaya göre bu şahıslar en fazla üç ay müddetinde ilgili icra organının belirlediği kaidede, iş ve ya yaşayış yeri edinene kadar özel ayrılmış yerlerde oturmaya tabi tutulur. Yaşlılar, çocuklar, maluller, az gelirli ve aile reisini yitirmiş şahıslar geçici yaşayış yerinde ve hastanelerde ilaç ve tıbbi yardımı almak, çocukların okul öncesi eğitim kurumlarında, yetişkinler ve gençler ilgili eğitim kurumlarında eğitim almak haklarına sahiptirler. Onlar ücret ödemeden geçici yaşayış yerine gidebilecek, eşya götürebilecektir. Ayrıca devlet tarafından yardımlar sağlanacağı ve tenha yaşayan emeklilerin ve malullerin ilgili sosyal hizmet kurumlarına yerleştirilmesi gibi birçok haklar kanunda düzenlenmiştir.[740]

21 Mayıs 1999 Tarih ve 669 Sayılı "Mecburi Göçkünlerin Ve Onlara Eşit Tutulan Şahısların Sosyal Güvenlik Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti kanunu yürürlüğe girdi. Mecburi göçkünlerin ve onlara eş tutulan şahısların meskûnlaştırılması, sosyal güvenlik tedbirlerini ve geçici yaşayış alanı ile temin edilmesi, istihdamının teminin, sosyal, sağlık hizmetleri, eğitim, nakliye ve kommunal giderlerde indirim ve vergi indirimleri öngörülmüştür.

Kaçkınların ve Zorunlu Göçkünlerin İşleri Üzere Devlet Komitesi kurulmuş ve 1 Şubat 2005 tarih ve 187 sayılı Cumhurbaşkanı Fermanı ile komitenin Tüzüğü tasdik edilmiştir. Komite kaçkın ve mecburi göçkünlerin yerleştirilmesi ve meskûnlaştırılması, sosyal güvenliği, işgalden kurtarılmış alanlarda onların sosyal, daire-maişet şeraitinin iyileştirilmesi, istihdamın arttırılması, yoksulluğun azaltılması, sosyal problemlerin ortadan kaldırılmasını üstlenmiştir. Ayrıca, belirli

[740] Azerbaycan Cumhuriyetinin Kaçkınların ve Mecburi Göçkünlerin İşleri Üzere Devlet Komitesinin bilgilerine göre 2009 yılı sonuna kadar kaçkın ve mecburi göçkünlerin sosyal problemlerinin halli için 2,9 milyar dolar harcanmıştır.

dönemlerinde rehabilitasyon ve reintegrasyon tedbirleri uygulamakta ve onlara yönelik değişik projeler düzenlenmesi kurumun görevi arasındadır.

Ülkede mecburu göçkünlerin sayının yüksek olması onlara yönelik yeni yasal düzenlemelerin hazırlanmasını zorunlu kılmıştır. Bakanlar Kurulunun 06 Kasım 2004 tarihli "Tarım İle Uğraşmak İçin Mecburi Göçkünlere Kredilerin Verilmesi Gaydalarının Ve Şartlarının Tasdik Edilmesi Hakkında" Kararı ile yeni kasabalarda birçok işyerlerinin açılması ve tarımla ilgili küçük kredilerin verilmesi sağlanmıştır. Bakanlar Kurulunun 09 Nisan 2009 Tarih ve 60 nolu "Bütçeden Maliyeleştirilen Müesseselerde, Teşkilatlarda Çalışmış, Kendilerinden kaynaklanmayan Sebeplerle İş Yerinden Mahrum Olmuş Ve İşle Temin Olunmamış Mecburi Göçkünlerin Sosyal Güvenlik Üzere İlave Tedbirler Hakkında Kararı" ve Cumhurbaşkanın 02 Eylül 2009 tarihli Serencamı ile tasdik edilen "Kaçkınların Ve Mecburi Göçkünlerin Yaşayış Şeraitinin İyileştirilmesi, İstihdamının Arttırılması Üzere Devlet Programı" bu yönde düzenlenen önemli belgelerdir. Cumhurbaşkanının 17 Şubat 2010 tarihli "Mecburi Göçkün Ailelerinin Menzil-Maişet Şeraitinin İyileştirilmesine Dair İlave Tedbirler Hakkında" Serencamı göçkünlere çok katlı binaların yapılarak konut ihtiyaçlarının çözümünü öngörmüştür.

Azerbaycan Cumhuriyetinin Kaçkınların ve Mecburi Göçkünlerin İşleri üzere Devlet Komitesinin bilgilerine göre Azerbaycan arazisinde 292.771 çalışma gücüne sahip göçkünden 15.597 şahıs işsizdir.[741] 2001-2008 yılları 277.174 şahıs kaçkın ve mecburi göçkün işle temin olunmuş, 2467 şahıs işsizlik statüsü almış, 932 şahıs ücreti ödenilen toplumsal çalışmalara celp edilmiş, 1116 şahıs meslek hazırlık kurslarına gönderimli ve 5099 aileye unvanlı sosyal yardım yapılmıştır. 2009 yılı 1747 şahıs Emek ve Ahalinin Sosyal Müdafisi Nazirliyi ve onun strüktür bölmeleri ile karşılıklı faaliyet neticesinde işle temin olunmuş, 563 şahsa işsiz statüsü verilmiş, 680 şahsa işsizlik muaveneti verilmiştir. Mecburi göçkünlere geçici istifade üçün devlet ve belediye ihtiyat fonlarından 60.000 hektar toprak arazisi ayrılmış, 47.000 mecburi göçkünü kapsayacak 760 tarım birliği (Fermer Birlikler) kurulmuştur.

[741] 2010 yılı istatistik verilere göre ülke nüfusu 9.000.000.' ulaşmıştır. Karabağ savaşı nedeniyle yaşadıkları yerlerden zorla uzaklaştırılan nüfus sayısı 1.000.000 civarında idi.

SONUÇ

İnsanların yarınlarını garanti altına almak ve gelecekte karşılaşacakları risklerin sonuçlarından korunmak içgüdüsü sosyal güvenlik fikrini ortaya çıkarmıştır. Hastalık, kaza, işsizlik, yaşlılık, ölüm ve diğer birçok risklerin doğuracağı olumsuz sonuçlara karşı önlem alınması için çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Neticede, insanın normal yaşamını sürdürmeye garanti veren bir paylaşım sistemi yapılandırılmıştır.

Sosyal güvenliği vatandaşların yasalar çerçevesinde primli ve primsiz rejimlerle toplumsal ilişkilerin bütünü ve devletin sosyal siyaseti olarak ifade etmek mümkündür. Zamanla ülkeler çapında insanların sosyal risklere karşı korunmasını sağlamak için sosyal güvenlik alanına müdahaleler artmıştır. Neticede çalışmamızda da incelemiş olduğumuz, günümüz dünyasında gelişmiş sosyal güvenlik sistemleri ortaya çıkmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde sosyal güvenlik alanında kazanılmış olan tecrübe ve gelişmeler diğer ülkelerin sisteminin yapılanmasında yol göstermektedir.

Küreselleşme sürecinin de ortaya çıkarmış olduğu olgular ve ekonomik krizler günümüzde sosyal güvenlik kavramının önemini daha da artırmıştır. Bu nedenle, zaman içindeki gelişmeler ve yeni ihtiyaçlar karşısında yeniden yapılanmaya gidilmesi gerektiği sürekli tartışmalara konu olmuştur. Sosyal güvenliğin ülke bütçeleri üzerindeki yükü ve işverenlerce ödenene prim oranı eleştirilmekte, maliyetleri artırdığı, verimliliği düşürdüğü ve küresel rekabeti zayıflattığı söylenmektedir. Ayrıca sosyal güvenlik sistemlerinde baş gösteren finansman krizi, sistemlerin meşruiyetini tartışmaya açmıştır.

Azerbaycan'da, Sovyet rejiminin çöküşünden sonra sosyal güvenlik alanında sıkıntılı bir dönem yaşanmıştır. Ülkenin savaş halinde olmasının da etkisiyle yoksulluk oranında artış yaşanmış ve sosyal sistemin neredeyse tamamı çökmüştür. Sorunların atlatılması için, miras kalmış eski sosyal güvenlik sisteminde reformlar kaçınılmaz olmuştur. Değişimi gerekliliği üç temel faktör dayandırılmıştır. Genel olarak nüfus sayısının ve aynı zamanda çalışmayanların çalışanların sayına

oranındaki artışlar birinci faktördür. İktisadi ve sosyal sebeplerle aile ilişkilerinin yozlaşması, yaşlıların ve diğer sosyal risk gruplarının sorunları ikinci faktör olarak değerlendirilmektedir. Üçüncü olarak ise, küresel iktisadi gelişmeler ve insan kaynaklarında yaşanan değişimlerin sosyal güvenlik sistemini etkisi altına alması gerekçe gösterilmektedir. Ayrıca, eğitim, sağlık, konut, işsizlik ve diğer sosyo-politik sorunlar yeni sosyal siyasetin üretilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlık kazanıldıktan sonra yeni yasalar yürürlüğe girmiştir. Ülkede sosyal alanda yaşanan karmaşıklığa çözüm üretilmeye çalışılmıştır. 2001 yılından itibaren ise, sosyal güvenlik alanında geniş reformlar yapılması ve değişen dünya düzenine de uygun olmak üzere projeler hazırlanmıştır. 17 Temmuz 2001 yılında Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan "Azerbaycan Cumhuriyetinde Emeklilik Sistemi Reformu Konsepti"'ni değişim sürecinin başlangıcı olarak değerlendirmek mümkündür.

Sosyal güvenlik reformlarını gerçekleştiren diğer ülkelerde geniş boyutta sürdürülen reform tartışmaları ülkemizde yaşanmamıştır. Hem yoksulluk, hem de sosyal güvenlik sisteminde var olan karmaşık bir yapıdan yeni kurumsallaşmaya gidilmesi ve sosyal sorunların çözülme beklentileri, sosyal güvenlik tartışmalarını saf dışı bırakmıştır. Neticede, Azerbaycan'da Dünya Bankası, IMF ve diğer uluslararası sermaye kurumlarının Doğu Bloğu ve diğer gelişmekte olan ülkelerde uyguladıkları neo-liberal politikaların uygulanmasına elverişli bir ortamın bulunduğunu söyleyebiliriz. Sosyal güvenlik sistemlerinin özelleştirilmesi, finansal kaynakların özel sermayeye devredilmesi, fonların daraltılması ve bireysel özel emeklilik sistemlerine verdikleri destekle bu kurumlar sosyal politikaların tarafı haline gelmişlerdir.

1999-2001 yılları Ahalinin Emek ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dünya Bankası ile birlikte "Azerbaycan'da Emeklilik ve Sosyal Yardım Islahatı" projesini gerçekleştirmiş ve projede üçayaklı emeklilik sisteminin kurulması kararlaştırılmıştır. 2005 yılında ise Dünya Bankası ile birlikte "Emeklilik ve Sosyal Güvenlik Projesi" imzalanmış ve 2006 yılından itibaren ise unvanlı sosyal yardım

projesinin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Projenin gerçekleştirilmesi için lazım olan 5,3 milyon Amerikan dolarının 300 bin Amerikan doları Birleşmiş Milletler İnkişaf Programı, 3,5 milyon dolarlı ise Dünya Bankasının vermiş olduğu kredi ile maliyeleştirilmiştir. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası başlangıçta dayanışma modelini sağlamlaştırılması düşüncesini destekleseler de sonraki aşamada fon sistemine geçilmesini istemişlerdir.

17 Temmuz 2001 tarihli Cumhurbaşkanlığı Emri ile "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Emeklilik Sistemi Reformu Konsepsiyası" kabul edilmiştir. Söz konusu Konsepsiya sosyal güvenlik alanında yapmış olduğu değişim açısından önemlidir. Konsepsiyada, özellikle ülkede primli rejimden faydalanmanın daha sistemli bir şekilde yürümesi için faaliyetlerin tek kurumda birleştirilmesi öngörülmüştür. Sosyal Güvenlik Kurumu sigorta primlerinin toplanması, bireysel kayıt sisteminin oluşturulmasını, sigorta dallarına göre ödemelerin tayini ve ödenilmesi görevlerini üstlenecektir. Ayrıca, gelir ve giderler dikkate alınarak ileride daha sağlıklı kararlar alınması ve değişiklikler yapılması için istatistik bilgilerin toplanmasını sağlayacaktır.

27 Kasım 2001 tarihli "Devlet Sosyal Sigorta Sisteminde Bireysel Kayıt Hakkında" Kanun reform sürecinde ilk adımdır. Çalışanların sosyal sigorta primlerinin ödenmesi açısından kayıt altına alınmasını amaçlayan yasa sistemin işleyişi açısından önemli bir değişikliktir. Yasa özelleştirme kapsamında devlet müesseselerinin özel mülkiyete devri ve özel mülkiyete ait yeni işyerlerinin açılması ile çalışanların kayıt altına alınması, sigorta girişlerinin takibi açısından sorunları ortadan kaldıracaktır. Yeni yasa sigorta girişlerinin takibi, sosyal sigorta primlerinin yatırılması ve bu yönde diğer sorunları çözülmesini sağlayacaktır.

04 Ağustos 2003 tarihli 908 numaralı Cumhurbaşkanın "Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sigorta Ödemeleri Sisteminin Geliştirilmesi Tedbirleri Hakkında" emri ile Emek ve Ahalinin Emek ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yürüttüğü görevlerin bir kısmı Devlet Sosyal Güvenlik Fonuna devir edilmiştir. Amaç, devlet sosyal sigortası ve çalışanların sigorta kaydı altına alınması açısından yönetimi tek

kurumda birleştirmek ve Reform Konseptinde amaçlanan primli sistemin tek çatı altında yapılandırılmak idi. Ayrıca ordu mensupları ve hususi rütbeli şahıslar Sosyal Güvenlik Fonunun kapsamına alınmıştır.

Sürecin devamı olarak, sosyal sigorta ve sosyal yardım, sistemlerinin birbirinden ayrılması yasal zeminde gerçekleştirildi. 07 Şubat 2006 tarihinde yürürlüğe giren "Emeklilik Hakkında Kanun" ve "Sosyal Muavenetler Hakkında Kanun" yürürlüğe girmesi ile süreç tamamlamış oldu. Uzun vadeli sigorta türleri kapsamında yaşlılık, maluliyet ve ölüm sigortalarından yararlanacak kişiler "Emeklilik Hakkında Kanun" kapsamına alınmıştır. "Sosyal Muavenetler Hakkında Kanun" ise hem kısa vadeli sigorta türleri, hem de devlet bütçesinden karşılanacak sosyal yardımları düzenlenmiştir. Aslında, "Sosyal Muavenetler Hakkında Kanun"un hem primli hem de primsiz rejimi bir arada düzenlemesi karmaşıklığa yol açmaktadır. Bu nedenle Sosyal Güvelik Fonu tarafından gerçekleştirilecek primli rejime ait konuların ayrı yasada yer alması doğru olacaktır. Ahalinin Emek ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının yetkili olduğu ve bütçeden karşılanacak primsiz rejime ait düzenlemelerin ise ayrı bir yasayla düzenlenmesi karmaşıklığı ortadan kaldıracaktır.

Emeklilik sisteminin geliştirilmesinde, Doğu Avrupa ülkelerinden Macaristan ve Polonya gibi ülkelerin deneyimleri dikkate alınarak, yeni model arayışına gidildiğini söylemek mümkündür. Bu ülkelerde iki ayak veya üçayaklı olarak sosyal güvenlik sistemi geliştirilmiştir. Birinci ayakta sembolik olarak dağıtım sistemi, ikinci ayakta fon sistemi, üçüncü ayakta ise özel sigorta modelinin prensipleri uygulanmıştır.

Ülkemizde uygulanacak emeklilik sisteminde başlangıçta primli emeklilik, sosyal emeklilik ve gayri-resmi emeklilik sistemi öngörülse de daha sonra bu amaçtan vazgeçilmiş, sosyal emeklilik kapsamında düşünülen kesim sosyal yardım grubuna dahil edilmiştir. "Emeklilik Ödemeleri Hakkında Kanun" ile yeni finansal yöntem olan yığım (fon) sisteminin tatbiki başlanmıştır. Kanuna göre emekliliğin finansmanı üç hisseden: bütçe, sigorta ve yığım (fon) hisselerinden ibarettir.

Emekliliğin bütçe hissesi, emeklilik finansmanının temel hissesi olmakla birlikte, aynı zamanda emeklilerin sosyal güvenliğinin devlet garantisidir. Emekli aylıkların hesaplanmasında finansmanın birinci ayağı bütçe hissesi kesin bir rakamla belirlenerek devlet bütçesinden karşılanmaktadır. Ekonomik şartlar dikkate alınarak belirli dönemlerle bu hisse yükseltilebilecektir.

Emekliliğin sigorta hissesi, emeklilik finansmanının ikinci hissesidir. *S*igorta hissesi, sigorta olunan şahıslar için ödenilen ve gelecekte emeklilik hakkının sigorta hissesinin hesap edilmesi için primlerin toplandığı alt hesaptır. Sosyal Güvenlik Fonu nezdinde sigortalıya açılacak bireysel hesabın sigorta hissesi olarak adlandırılan alt hesapta kayda alınmaktadır. Sigorta hissesi emekliliğin ikinci ayağı olarak bireysel hesabın sigorta hissesinde toplanan meblağın emeklilik yaşı aylarının sayına oranı şeklinde hesaplanan miktardır. Bireysel hesabın sigorta hissesinde kayda alınmış emeklilik kapitalinin beklenilen emeklilik ödenişi aylarının sayına oranı şeklinde hesaplanır.

Yığım hissesi ve ya diğer adıyla fon hissesi olarak adlandırılan miktar, bireysel hesapta toplanan finansmandır. Finansmanın emeklilik yaşı aylarının sayına oranı şeklinde hesaplanır. *S*igortalılar tarafından ödenilmiş ve emekliliğin yığım hissesinin hesaplanması için dikkate alınan zorunlu devlet sosyal sigorta primleri ve bu primlerin değerlendirilmesinden elde edilen gelirlerin toplandığı alt hesaptır. Emek pensiyasının fon hissesi emeklilik finansmanının üçüncü ayağı olup, ferdi hesapta reel olarak toplanan finansmana göre belirlenir.

Devlet bütçesinden karşılanacak sosyal yardım türleri "Sosyal Muavenetler Hakkında Kanun"da düzenlenmiştir. Toplumun sosyal risk grubu kapsamında bulunan değerlendirilen kesimine yasa kapsamında sosyal yardım verilmektedir. Ayrıca, 25 Ekim 2005 tarihli "Unvanlı Devlet Sosyal Yardımı Hakkında" kanun ile nüfusun farklı gruplarına değil, ailelerin gelirleri ve asgari yaşam düzeyleri arasındaki farka göre sosyal yardıma ihtiyacı olanlara yardımlar yapılmaktadır. Kanuna göre ihtiyaç sahibi aileler tespit edilir veya ihtiyaca binaen yardım yapma prensibini göre sosyal yardım yapılır. Kanunun temel prensibi, sosyal yardımların bu

şekilde direk unvanına ulaştırılacaktır. Hedefe yönelik uygulama olan unvanlı yardımla yoksul kesimin sosyal korunmasının sağlanması devletin temel düşüncesidir. Yasa unvanlı devlet sosyal yardımının amaç ve prensiplerini, hukuki dayanaklarını ve diğer ilişkileri tanzim etmektedir.

18 Şubat 1997 tarihli "Sosyal Sigorta Hakkında Kanun" sosyal sigorta alanında münasebetleri tanzim etmekte, sosyal sigortanın hukuki, iktisadi ve teşkilatı esaslarını belirlemektedir. Kanun sosyal risklerin ortaya çıktığı durumlarda sigortalının yararlanacağı halleri saymıştır. Kanunda uzun vadeli veya kısa vadeli sigorta ayrımı yapılmadan yaşlılık, ölüm, maluliyet, çalışma gücünün geçici kaybı, hamileliğe ve doğum sigortası, çocuk doğumu sigortası, defin sigortası, tedavi-dinlenme evleri ve işsizlik olarak sigorta türleri sayılmıştır. Ancak bazı riskler vardır ki, Anayasada veya ülkemizin onayladığı uluslararası anlaşmalarda yer almasına rağmen, kanunda düzenlenmemiştir. Anayasasının 41. Maddesinde herkesin tıbbi yardım hakkı olduğu belirlenmiş olması halde sağlık sigortası kanunda yer almamaktadır. Her ne kadar "çalışma gücünün geçici kaybı" ismi altında belirlenen hastalık hallerinde nakit yardım verilmesi yasal olarak uygulansa da, vatandaşların sosyal sigorta kapsamında tedavisi yapılmamaktadır. Diğer bir husus ise, yoksulluktur ki, özellikle kanunda yer alması gerektiği doktrinde savunulmaktadır. 06 Ocak 2004 yılında onaylanan Avrupa Sosyal Şartının 30. Maddesinde her bir şahsın yoksulluk ve sosyal dışlanmadan korunma hakkı maddesine değinerek, yoksulluk sigortası adı altında yeni bir sigorta türünün kanuna eklenmesi teklif edilmiştir.

Eleştirilecek bir başka husus "İş Kazası Ve Meslek Hastalıkları"na ilişkindir. İş kazası ve meslek hastalıkları "Sosyal Sigortalar Hakkında Kanun" da yer almamıştır. Çalışma hayatında çalışanların karşılaşacağı sorunlar açısından bu sigorta türü önem taşımaktadır. İş kazası ve meslek hastalığı sigortası İş Hukuku kapsamında uygulanmakta ve sosyal sigortalar hukukuna dâhil edilmemektedir. 2010 yılına kadar uygulamada riskin gerçekleştiği durumda zarar kusurlu müesseselerin geliri hesabına veya devlet müesseselerinde bütçeden karşılanırdı. Ayrıca,

özelleştirilen devlet müesseselerinde zarar gören veya vefat eden işçinin zararları devlet bütçesinden ödenirdi.

2010 yılında 999-IIIK sayılı "İşyerinde iş Kazası Ve Meslek Hastalığı Neticesinde Çalışma Gücünün Kaybı Haillerinde Zorunlu Sigorta" Kanunu yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu kanunla işçilerin sigortasını özel sigorta şirketlerine bırakılmıştır. Kanuna göre, özel veya devlet müessesesi ve işyerleri çalıştırdıkları işçileri riskten korumak için özel sigorta şirketleri ile sözleşme imzalayacaklardır. Nitekim bu yasa, uluslararası finansal kurumların yürütmüş olduğu neo-liberal projelerin sonucu olarak, "*daha az devlet daha çok serbest piyasa*" anlayışından hareketle, sosyal güvenliğin kurumsal etkinliğin de saf dışı bırakarak, serbest piyasa şartlarına terk edilmesi yönünde bir adımdır.

Azerbaycan'da sosyal problemlerin çözülmesi yönünde yapılan projeler taktirle karşılansa da, genel olarak ele alındığında, halkın sosyal sorunlarının ve yoksulluk oranının halen çok yüksek olduğu söylenebilir. Özellikle savaş halkın sosyal ekonomik durumunda onarılamaz yaralara yol açmış ve ülke ekonomisini felç etmiştir. Savaşın Azerbaycan ekonomisine verdiği zarar 22 milyar dolar düzeyinde olup, topraklarının % 20'sinin işgal altında olmasının yanında, 1 milyondan fazla kişi mülteci durumundadır.

Bu Sorunları ortadan kaldırmak için "2003-2005 Döneminde Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Kalkınma Hakkında Devlet Programı" ve "2004-2007 Devlet Yatırım Programları" çerçevesinde çözüm yolları aranmıştır. 2008 yılından itibaren ise, "2008-2015 Yıllarında Yoksulluğun Azaltılması ve Devamlı İnkişaf Programı" uygulamaya konulmuştur. İşsizlik düzeyinin yoksulluk oranının 2015 yılına kadar asgari düzeye düşürülmesi planlanmıştır.

Ülkede, resmi açıklamalara göre, yoksulluk oranı 1996 yılında % 61, 2003 yılında % 49, 2004 yılında % 42, 2005 yılında % 29, 2007 yılında %15, 2009 yılında ise %11 oranında olduğu açıklanmaktadır. Ancak, ülkede yardım alan yoksul sayısında yıllara göre artış göstermiştir. 2007 yılında 218.673, 2008 yılında 364 059,

2009 yılında ise 749.965 kişinin unvanlı sosyal yardımdan yararlandığı resmi verilerde yer almaktadır.

Aslında, yoksulluk oranında azalma ile unvanlı yardım alan sayısında orantılı düşüş olması gerekirdi. Oysaki her yıl yardım alan yoksul sayısındaki artışlar devletin yoksulluk oranındaki resmi veriler ile çelişkilidir. Yoksulluk sınırı kişi başına gelire göre 84 manat belirlenmiştir. Unvanlı yardım ise, kişi başına geliri 60 manattan daha düşük olan kişilere verilmektedir. Bu durumda ülkede 1 milyon yoksul var ise, 1 milyon kişinin geliri 84 manattan aşağı düzeydedir. 750 bin civarında ise, unvanlı sosyal yardım alanların ise kişi başı geliri 60 manattan aşağı seviyede olduğu verilerden anlaşılmaktadır. Ülke çapında ahalinin %10'u yoksulluk seviyesinin altında yaşamaktadır. Ayrıca, ülkede yaşam şartları da dikkate alınırsa, yoksulluk sınırının 84 manat düşük meblağda belirlenmesi de doğru tespit değildir.

Beveridge'nin ifade ettiği şekilde, *"yoksulluğun çağdaş bir toplumun yüz karası"* olduğu unutulmamalıdır. Devlet yoksulluğun ortadan kaldırılması yönünde politikalar üretmeli ve öncelikli olarak yoksulluğun ortadan kaldırılması için ahalinin gelir düzeyinin arttırılması gereklidir. Geçici sosyal iyileştirmelerle çözüme varılamayacağı sosyal siyasetin gerçeğidir. Bu nedenle, yoksulluk ve eşitsizliğin ortadan kaldırılması için ülkenin nüfus verileri de dikkate alınarak, yeni sosyal projeler üretilmelidir. Özellikle istihdama yönelik kalıcı planlamalar yapılmalı, yeni işyerlerinin açılmalı ve bu yönde teşvikler verilmeli, ayrıca sistemde var olan yolsuzluklar ortadan kaldırılmalıdır.

Azerbaycan'da en önemli sorunlardan birisi de, sağlık sigortasının uygulanmamasıdır. Sağlık Sigortası, ülkemizde yasal olarak 28 Ekim 1999 tarihinde "Tıbbi Sigorta Hakkında" yasayla düzenlenmesine rağmen, 2005 yılına kadar durdurulmuş, daha sonra ise belirsiz bir tarihe kadar ertelenmiştir. Dünyanın gelişmiş ülkelerinde ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunda sağlık sigortası uygulanmakta olup, ülkemizde de vatandaşların sağlıklı yaşama hakkına sahip olduğu bilinciyle devletin bu yönde çözüm üretmesi zorunludur.

Günümüzde ülkede var olan ve ileriki yıllarda beklenebilecek sorunlar da sosyal güvenliğin yükünü artıracaktır. Birleşmiş Milletler uzmanlarının tespitine göre, ülke nüfusunun genel oranına göre 65 yaş ve üstü olan kişi sayısı nüfusun %4'ünden aşağı olduğu takdirde ülke nüfusu genç, %4 ve %7 arası ülke nüfusunun yaşlanma döneminde ve %7'nin üzeri ise yaşlı nüfus olarak nitelendirilmektedir. Azerbaycan'da yaşlı nüfus 2004 yılında % 6,9 olarak hesap edilmiştir. Bu durumda Emek ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının yapmış olduğu tespite göre, 2015 yılında yaşlılık oranı %10,1 olacaktır. Gelecek yıllarda sosyal güvenlikten yararlanmayan kişi sayısının yüksek olacağı ülke açısından beklenilen önemli bir sorundur.

Ülkede istatistik verilere göre, 2010 yılı başında emeklilerin sayı 1.308.432, sigorta girişi bulunan sigortalıların sayı ise 1.641.064 olarak belirtilmiştir. Mevcut durumda uzun vadeli sigorta türünden yararlanan 1 kişiye karşılık 1,25 kişi sigortalı bulunmaktadır. Emeklilik yaşı erkekler 62, kadınlar için ise 57 yaş ve asgari 5 yıl çalışma süresi olarak belirlenmiştir. Ancak son değişikliklerle bu sınırlar değiştirildi. Asgari çalışma sınırı 12 yıla, erkeklerin emekliliği 2012 tarihinde 63 yaşına, kadınların yaşı ise 2016 yılına kadar, 60 yaşına yükseltildi. Bütçe yükünün azaltılması için bu şekilde çözüm üretilmesi eleştirilmiştir. Devlet İstatistik Kurumunun verilerine göre, Azerbaycan'da erkekler için ortalama yaş sınırı 69, kadınlar için ise 75 yaştır. Birleşmiş Milletlerin 2008 yılı verilerine göre ise, erkekler 63,9 yaş, kadınlar için ise 71,2 yaş belirlenmiştir. Bu veriler Dünya Sağlık örgütünde tespitine göre daha düşüktür. Sonuçta, toplumda mezarda emeklilik hakkına sahip olacakları yönünde tepkileri yükselse de, devlet çözüm için tercihini bu yönde kullanmıştır.

Çalışmamızda sosyal güvenlik sisteminin yapısını oluşturan çeşitli kanunlar incelendi. Özellikle üzerinde durulması gereken nokta kanunlarda yer alan temel kavramlar ve diğer sosyal güvenlik terim ve ifadelerinde kavram karmaşası bulunmasıdır. Ayrıca, kanunun çeşitli hükümleri anlam bakımından net ifade edilmemiş ve anlaşılması zor cümleler kullanılmıştır. Oysaki kanun hazırlama çalışmalarında bu husus dikkate alınarak konuları net ve anlaşılır şekilde düzenlemek mümkündür.

Azerbaycan'ın sosyal güvenlik sistemi çalışmamızda incelemiş olduk. Diğer sosyal güvenlik modelleri ile karşılaştırılırsa, Azerbaycan'da mevcut sosyal güvenlik modeli eski modellerden daha farklı çizgi içindedir. Özellikle Doğu Avrupa Bloğu ülkelerinde yürürlüğe konan yeni modellerle benzerlik gösteren yeni model karma bir yapıda düzenlenmiştir. Hem dağıtım hem de kapitalizasyon yöntemlerine has özellikler taşımaktadır. Başlangıçta uluslararası sermaye kuruluşlarının da teklif ve önerileri dayanışma prensibine dayalı sosyal güvenlik sisteminin yapılanması idi. Ancak, sonraki aşamada dayanışma prensibinden uzaklaşılarak fon yönetimi sistemine doğru gidilmektedir. 1994 yılında Dünya Bankası'nın yayınladığı bir raporda sosyal güvenliğin kamu hizmeti olmaktan çıkarılarak tümüyle özelleştirilmesi, devletin sosyal güvenlik alanında çekilmesi ve sosyal güvenliğin serbest pazar koşullarına terk edilmesi gerekliliği vurgulamıştır. Neticede sosyal güvenlik fonlarının mali piyasalara akışı sağlanmış olacak ve sosyal güvenlik için serbest piyasa koşulları belirleyici olacaktır.

Devlet vatandaşın sosyal güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. Vatandaşların sosyal güvenliği korunamadığı hallerde toplumda eşitlik ve sosyal adalet ilkeleri tehlikeye girecektir. Neticede toplumsal dayanışmanın zayıflaması ve toplumsal barışın ortadan kalkması kaçınılmaz bir sonuçtur. Yeni model arayışı sırasında bu tehditleri göz ardı etmeden ve sosyal güvenliğin ekonomiye sadece bir yük olarak değil, dengeli ve sağlıklı bir toplumsal kalkınmanın aracı gibi değerlendirilmeli ve sistemin sağlıklı inkişafı sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA.

- AKIN, Levent; **Sosyal Güvenlik Hukukunda Bağımlı Çalışanların Maluliyeti**, Ankara, 2007.

- **Aktualnıe Problemı Usileniya Sosialnoy Napravlennosti Ekonomiki Rossii**-(Voprosı Teori İ Praktiki), Moskva, 1999.

- ALCEYLAN, Çetin; **"Sosyal Güvenlik Açıkları Ve Dünden Bugüne Sosyal Güvenlik Sistemimiz",** Bütçe Dünyası, Cilt 2, Sayı. 26, Ankara, 2007.

- ALDEMİR, Ahmet; **"İşsizlik Sigortası; Kapsamı, Özellikleri ve Yararlanma Şartları, Yapılan Ödeme ve Yardımlar (III)"**, Yerel Yönetim ve Denetim Dergisi, Cilt 5, Sayı:7, Ankara, 1999.

- ALIYEV, Mayis; **"Sosyal Teminat Şartlarının Diferensasiyası Ve Yoksulluk,"** Geçit Devrinde Azerbaycan Respublikasında Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri, 15 Sayı, Bakü, 2006.

- ALIYEV, Mayis; **Emeklilik Reformu Bağlamında Emeklilik Yaşının Hukuki Sorunları,** (Çev. Alesker ALESKERLİ ve Tuğrul Veli KAMİLOĞLU.) Türk Hukuk Dergisi, Sayı 89, Ankara, 2004.

- ALIYEV, Mayis; **Sosyal Hizmet Üzere Hukuk Normalarinin Sosyal Teminat Hukuku Sisteminde Yeri,** AMEA Eserleri. Elmi Nazari Jurnal, 2008.

- ALIYEV, Mayis; **Harici Ülkelerin Sosyal Hizmet Kanunvericiliyi Tecrübesinin Azerbaycan Respublıkasında Tetbig Edilmesi İmkanları,** Hukuk Problemleri, Elmi Prakтiki Dergi, 2007.

- ALIYEV, Mayis; **Vatandaşların Sosyal Hizmet Hukukunun Siyasi Ve İktisadi Teminatlari,** Azerbaycan Respublikasinda Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktual Problemleri. Elmi Megaleler Mecmuası. S. 21, Adiloğlu Yayınevi, Bakü, 2008.

- ALIYEV; Mayis, **Vatandaşların Sosyal Hizmet Hukukunun Hukuki Teminatları**, Mahkeme Ekspertizası, Kriminalistika Ve Kriminologiyanın Aktual Meseleleri. Bakü, 2008.

- ALIYEV; Mayis, **Azerbaycan Respublikasında Sosyal Hizmet Hukukunun Nazari Aspektleri,** Azerbaycan Milli Elmler Akademisinin Haberleri. Tarih, Felsefe, Hukuk, Bakü, 2008.

- ALIYEV; Mayis, **Sosyal Hizmetin Beynelhalg Hukuki Tanzimının Menbeleri, Hukuki Devlet Ve Kanun,** Bakü, 2008.

- ALIYEV; Mayis, **Sosyal Teminat Hukukunun Sahevi Metodunun Sosyal Hizmet İnstitutunda Tezahürü,** AR-da Devlet Ve Hukuk Guruculuğunun Aktual Problemleri. Elmi Megaleler Mecmuası. S. 19, Bakü, 2007.

- ALIYEV; Mayis, **Pensiya Hukukunun Problemleri,** Bakü, 2004.

- ALIYEV; Mayis, **Sosyal Hizmet İnstitutunun Hukuki Prensipleri,** Kanun Dergisi, Bakü, 2008.

- ALİYEV, MAYİS; **Azerbaycan Respublikasında Pensiya Teminatının Teşekkülü ve İnkişaf Perspektifleri,** Bakü, 2003.

- ALİYEV, Mayis; **Pensiya İslahatının Geçirilmesi XXI Esr Gocalarını Sosial Belalardan Hilas Edecektir,** BDU Haberleri, Sosyal Siyasi Elmler Seriyası, Bakü, 2000.

- ALİYEV, Mayis; **Sosyal Teminat Hukuku**, Bakü, 2007.

- ALİYEV, Mayis; **Yoksulluğun Aradan Kaldırılmasında Devlet Sosyal Yardımının Ehemiyyeti**, Bakü, 2006.

- ALİYEV, Mayis;, **Yaşa Göre Pensiyalar: Muasır Vaziyeti, Hukuki Problemleri, İnkişaf Perspektifleri,** Bakü, 2003.

- ALİYEV, Mayis-HÜSEYİNOV, Namig; **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Ve Azerbaycan'da Sosyal Güvenlik Alanında Değişimler,** Kafkas Üniversitesi Dergisi, S. 22, Bakü, 2008.

- ALİYEV, Mayis ve MÜRŞÜDOV, Rüfet; **Sosyal Muavenetler Hakkında Azerbaycan Respublikası Kanununun Elmi ve Praktiki Kommentariyası,** Bakü, 2008.

- ALİYEV, Mayis; Sosial Teminat Hukuku, Adiloğlu Matbaası, Bakü, 2007.

- ALİYEV; Mayis, **Sosyal Teminat Hukuku ve Sosyal Hukuk; Karşılıklı İlişki ve Çağdaş Bakış,** Azerbaycan MEA-nın Haberleri, Humanitar Ve Toplumsal İlimler Serisi, No: 7, Bakü, 2006.

- ALİYEVA, Pervin; **İcbarı Tıbbi Sigortanın Beynelhalk-Hukuki Tanzimi,** Aspirantların ve Genç Tahkikatçıların XIII Respublika Elmi Konferansı, Bakü, 2009.

- ALİYEVA, Pervin; **Mecburi Devlet Sosyal Sigortasının Nevi Gibi İcbari Tıbbi Sigortanın Hukuki Tanzimi, A**zerbaycan Respublikasında Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri. Elmi Makaleler Mecmuası, Sayı 21, Bakü, 2008.

- ALİYEVA, Pervin; **Mecburi Devlet Sosyal Sigortasının Ve İcbarı Tıbbi Sigortanın Hukuki Tanzimetme Prensiplerinin Karşılıklı Alakası**, Azerbaycan Respublikasında Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri. Elmi Makaleler Mecmuası, S. 22, Bakü, 2008.

- ALLAHVERDİYEV, Sabir; **Azerbaycan Respublikasının Mülki Hukuku,** Derslik, Bakü, 2001.

- ALPAR, M. Bülent; **ILO Sosyal Güvenlik Nihai Raporu ve Gerçekleşen Değişiklikler,** Kamu-İş Dergisi, Cilt 5, Sayı 4, Ankara, 2000.

- ALPER, **Türkiye'de Sosyal Güvenlik, Sosyal Sigortalar,** 4 Bası, İstanbul, 2003

- ALPER, Yusuf; **"Sosyal Güvenlikte Yeni Bir Adım: Bireysel Emeklilik";** Çimento İşverenler, Sayı: 2; Cilt 16, Ankara, 2002.

- ALPER, Yusuf; **İşsizlik Sigortasının Örgütlenmesi, Yönetimi ve Finansmanı;** Türkiye Örneği, İşsizliğin İş Hukuku Ve Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından Sorunları Konferansı, Kamu-İş, Ankara, 2003.

- ALPER, Yusuf; **Sosyal Güvenlik ve Emeklilik Yaşının Tespiti,** Çimento İşveren, Ocak, İstanbul, 1997.

- ANDAÇ, Faruk- **Niçin İşsizlik Sigortası,** Türk-İş Yayınları, No:179, Kayseri, 1991.

- ANDREEV, Vitaliy Semyonoviç; **Pravo Sotsialnogo Obespeçeniya v SSSR,** Moskva, 1987.

- ANDREEV, Vitaliy; **Pravo Sotsialnogo Obespeçeniya v SSSR,** Moskva, 1978.

- ANDREEV, Vitaliy; **Pravo Sotsialnogo Obespeçenie v SSSR,** Moskva, 1974.

- ANTROPOV, Vladislav; **Ekonomiçeskie Modeli Sotsianoy Zaşitı Naseleniya V Gossdarstvah Ec,** Mockва, 2007.

- ARABACI, Rabihan Yüksel; **Gelirin Yeniden Dağılımında Bir Araç Olarak Sosyal Güvenlik**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Bursa, 2007.

- ARI; Kadir, **Avrupa Sosyal Politikası ve Sosyal Haklar,** Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, Bay Matbaa Baskı Teknolojileri, İstanbul, 2006.

- ARICI, Kadir; **Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik Hukuku,** Ankara, 1997.ARICI, Kadir; **Beveridge Planı,** GÜİİBFD, Ankara, 1986.

- ARICI, Kadir; **Sosyal Güvenlik Kurumunun, Yeni Yapısı ve İsleyiş Esasları**, Kamu-İş,"Kamu İsletmeleri İşverenleri Sendikası Yeni Düzenlemeler Çerçevesinde Sosyal Güvenlik Mevzuatı Semineri, 29–30 Kasım 2006", Ankara, 2007.

- ARICI, Kadir; **Sosyal Güvenlik Sistemimiz İçin Yeni Bir Tecrübe: Özel Emeklilik Fonları**, İşveren, C:HL, S:3, Aralık, Ankara, 2001.

- ARIN, Tülay; **Türkiye'de Sosyal Güvenlik Fonlarının Açıkları: Liberal Sosyal Güvenlik Rejiminin Çelişkileri",** Kamu Kesimi finansman Açıkları, X Türkiye Maliye Sempozyumu, İstanbul, 1996.

- ASGAROV, İ. ve KERİMOV, Ş,; **Mülki Kanunvericilik,** Ders Vesaiti, Bakü, 2002.

- ASKEROV, Z. A. **Anayasa Hukuku,** Derslik, Bakü, 2002.

- ASTRAKAN, E. H; **Razvitie Zakonodatelstva O Pensieh Raboçim İ Slujaşim,** Moskva, 1971

- ASTRAKAN; E.H., **Pravovıe Voprosıispolzovaniya Fondov Opşetvennogo Obslujivaniya Trudyaşiksya.** Trudovoe Pravo V Svete Reşeniy XXI Syezda KPSS, Moskva, 1960.

- ASUNAKUTLU, Tuncer; **"Sigorta İsletmelerinde Maliyet Unsurları Ve Maliyet Oluşumu",** Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, İzmir, 2000.

- ATA, İlkay; **Çin'in Gelir Dağılımı Dengesizliği Soru,** Tamkang Üniversitesi Stratejik Çalışmalar Merkezi, Stratejik Analiz, Nisan, Tayvan, 2008.

- ATİK, Hakan; **Finansal Krizlerin Gölgesinde Yükselen Piyasa Ekonomileri,** Ankara, 2005.

- AYDIN, Ufuk; **Sosyal Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Özel Sigortalar,** Anadolu Üni. Yay. No.117, Eskişehir, 1999.

- AYHAN, Abdurrahman; **4447 Sayılı Kanuna Göre İşsizlik Sigortasının Önemi, Yararlanma Koşulları Ve Sağlanan Yardımlar,** Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, Sayı 7, Muğla, 2002.

- AYHAN, Abdurrahman; **Sosyal Sigorta ve Özel Sigorta Arasında İlişki ve Farklara Bir Bakış,** Esader, C. 5, s.1 Haziran, Eskişehir, 1987.

- **Azerbaycan Cumhuriyetinin Anayasası,** Bakü, Kanun, 2002.

- Azerbaycan İstatistik Kurumu, **Emek Pazarı,** http://www.azstat.org/statinfo/labour/az/004_1.shtml, (25.01.2010)

- **Azerbaycan Respublikası Emek Mecellesi,** Bakü, Ganun, 2009.

- Azerbaycan Respublikası Emek Ve Ahalinin Sosyal Müdafiesi Nazirliği, **Unvanlı Devlet Yardım Kursunun Programı ve Metodik Gösterişleri",** Emek Ve Sosyal Problemler Üzere Elmi Tedgigat Ve Tedris Merkezi, Bakü, 2006.

- BABAYEV, Zakir; **Devlet Sosyal Güvenlik Fonu, Devlet Sosyal Sigorta Sisteminde Ferdi Uçotun Tatbiki,** Azerbaycan'da Sosyal Müdafie, 4/2003, http://www.sspf.gov.az/press/mekeleler/babayev_mekele.htm,

- BALCI, Selçuk; **"Sosyal Güvenlik, Devlet, Haklar.,"** Sosyal Güvenlik Dünyası Dergisi, Sayı:10, Nisan, Ankara. 2001.

- BASTERZİ, Fatma; **Yaslılık Sigortası, (Normların Uyumlaştırılması ve Yeniden Yapılandırma Açısından),** Ankara, 2006.

- BAŞARAN, Ali; "**SSCB'den Rusya Federasyonuna İntikal Eden Bütçe Açığı Sorunu, Maliye Politikaları 1985-1995",** Maliye Dergisi, Maliye Bakanlığı, Araştırma Planlama Ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, S. 138, Eylül-Aralık, Ankara, 2001.

- BAŞBUĞOĞLU, Tarık; **Uygulamalı Türk Ticaret Kanunu, Açıklamalar,** İçtihatlar, 2. Cilt, Yetkin Yayınları, Ankara, 1988.

- BAŞTERZİ, Süleyman; **İşsizlik Sigortası,** Ankara, 1996.

- BATIGİN, Konstantin; **Pravo Sotsialnogo Obespeçeniya. Obşaya Çast; Uçobnoe Posobie**, Moskva, 1998.

- BERND, Baron Von Maydell; **Sosyal Reform ve Karşılaştırmalı Hukuk,** (Çev. Alpay HEKİMLER), s. 8, ÇEİS. Dergisi, http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale117.pdf, (22.01.2009)

- BOTTOMORE, B. Tom; **Toplum Bilimi,** İstanbul, 1984.

- BOZER, Ali; **Sigorta Hukuku,** Ankara, 1981.

- BRODIN, Erıc; **İsveç Refah Devleti: Kayıp Cennet,** Çev: Süleyman Erdal, http://www.canaktan.org/politika/anti_leviathan/diger-yazilar/erdal-isvec-refah.pdf, (13.09.2008)

- BUYAHOVA, Marina-KOBZEVA, Svetlana-KONDRATEVA, Zoya; **Pravo Sosialnogo Obespeçeniya,** Uçebnik, Moskva, 2004.

- CANİKLİOĞLU, Nurşen; **"Türk Sosyal Güvenlik Hukukunda Sakatlara Emekli-Yaşlılık Aylığı Bağlanmasına Hak Kazanma Bakımından Bir Karşılaştırma",** Yargıç Dr. Aydın Özkul'a Armağan, Kamu-İş, C.6, S.4, Ankara, 2002.

- CANİKLİOĞLU, Nurşen; **Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanununa Gore Kısa Vadeli Sigorta Hükümleri,** Çalışma ve Toplum Dergisi, İstanbul, 2006.

- CANİKLİOĞLU, Nurşen; **Yaşlılık Sigortasının Yeniden Yapılandırılmasının Esasları,** Sosyal Güvenliğin Yeniden Yapılandırılması Semineri, Ankara, 2007.

- CEFEROV, Z; **İngilabdan Önceki Dönemde Azerbaycan'da Kolektif Aktların Tanziminin Yaranması,** Ganun Dergisi, 2001.

- CEFEROV, Zahid, **İşçilerin Emek Hukuklarının Hemkerlar İttifakları Tarafından Muhafazası ve Müdafisi,** Kanun Dergisi, No: 12, Bakü, 2005.

- CIZİRİ, Şerefhan; **İskandinav Modeli,** Peri Yayınları, İstanbul, 2000.

- ÇELİK, Abdulhalim; **Orta Asya Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Sorunları**, İş Güc Dergisi, 2004, S. 6, No: 1,
- http://www.isguc.org/?p=article&id=179&cilt=6&sayi=1&yil=2004, (12.08.2009).

- ÇELİKOĞLU, İlyas; **Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Finansman Yöntemleri ve Türkiye Uygulaması,** Uzmanlık Tezi, DPT:2355, Ankara, 1994.

- ÇENBERCİ, Mustafa; **Sosyal Sigortalar Kanunu Şerhi,** Ankara, 1985.

- ÇETİN; Rana, **İngiltere, Almanya ve Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemleri Ve Sağlık Reformları,** http://www.emekdunyasi.net/tr/article.asp?ID=28, (14.11.2008).

- ÇUBUK, Ali; **"Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik",** Gazi Üniversitesi, Ankara, 1983.

- ÇUPROVA Elena; **Pravo Na Pensionnoe Obespeçenie İ Ego Realizatsiya V Usloviyah Rınoçnoy Ekonomiki**, Moskva, 1999.

- DALGIN, Nihat; **Sosyal Güvenliğe Katkısı Bağlamında Karşılıklı Sigortalar,** Türkiye Sigorta Ve Reasürans Şirketler Birliği, Sigorta Araştırmaları Dergisi Ekim İstanbul, 2005.

- DEGTAR, Lyudmila; **Vıvodı İz Mirovogo Opıta Reformirovaniya Pensionnoga Sistem,** "Analtiçeskiy Vestnik Soveta Federatsii FSRF", No: 1. 2002.

- DEMİRBİLEK, Sevda; **Sosyal Güvenlik Sosyolojisi,** İzmir, 2005.

- DEMİROV, M; **Organizatsiya Gosudarstvennoy Vlasti V Azerbaydjane, 1918–1920 gg.** "Astroprint", Odessa. 1998.

- **Devlet Ödemeleri Hakkında** SSCB Kanunu, "Azerneşr", Bakü, 1990.

- Devlet Planlama Teşkilatı**, Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı,** Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No: 2741, Ankara, 2007.

- DİLİK Sait: **Türkiye'de Sosyal Sigortalar İktisadi Açıdan Bir Tahlil Denemesi,** Ankara, 1972.

- DİLİK, Sait; **"Sosyal Güvenliğin Finansmanı",** TÜHİS, Cilt: 13, Sayı:1, Kasım-Şubat, Ankara, 1993.

- DİLİK, Sait; **"Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler",** SBF Dergisi, Cilt: 35, Ocak-Aralık Ankara, 1980.

- DİLİK, Sait; **Sosyal Güvenliğin Finansmanında Yansıma Olayı-Primler Ve Devlet Katkıları,** Kamu-İş, C:7, S: 4, s.51, Ankara, 2004.

- DİLİK, Sait; **Sosyal Güvenlik Ve Sosyal Hizmetler,** SBFD, Ankara, 1980.

- DİLİK, Sait; **Sosyal Güvenlik,** Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara. 1992.

- DİLİK, Sait; **Sosyal Güvenlik, Ankara, 1991,** Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

- DİLİK; Sait, **Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi,** Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt 43. Ankara, 1988.

- DİSK-Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, **10. Genel Kurul Çalışma Raporu,** İstanbul. 1997.

- **Dokuzuncu Kalkınma Planı Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** DPT Yayın No: 2729, Ankara 2006.

- DPT, Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu Raporu. **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,** Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT Yayınları No: 2593, Ankara, 2001.

- DTP, **Dokuzuncu Kalkınma Planı Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** DTP Yayın No: 2729, Ankara 2006.

- ECER, Hayati; **"Özel Sigortacılıkta Önemli Gelişmeler Sağlanmıştır"** İşveren, C: XXVIII, S. 8, Mayıs, Ankara, 1990.

- EGELİ, Haluk; **Parafiskalite ve Parafiskal Yükümlülükler,** İzmir, 2003.

- EKDEMİR, Sadi; **Avrupa Birliği-Türkiye Sosyal Güvenlik Normları,** TİSK Yayın No: 257, Ankara 2005.

- EKONOMİ, Münir; **İşsizliğin Önlenmesinde ve Telafisinde İş Hukuku Kurumları,** İşsizliğin İş Hukuku Ve Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından Sorunları Konferansı, Kamu-İş, Ankara, 2003.

- ELLEN, Martin; **Sotsialnoe Obespeçenie V Velikobritanii İ Vo Frantsii,** Svobodnaya Mısl-XXI, No: 8. Moskva, 2005.

- ELVEREN, Ali Haydar; **Evolution of The Turkish Insurance Sector and The Reinsurance Menopoly,** Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, No: 2, Ankara, 1996.

- ENER, Meliha-DEMİRCAN, Esra; **Küreselleşme Sürecinde Değişen Devlet Anlayışından Kamu Hizmetlerinin Dönüşümüne: Sağlık Hizmetlerinde Piyasa Mekanizmaları,** S.D.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Isparta, 2008.

- ERDAYI, A. Utku; **Dünyada Genç İşsizliği Sorunun Çözümüne Yönelik Politikalar,** Dünyada Genç İşsizliği Sorununun Çözümüne Yönelik Ulusal Politikalar ve Türkiye, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı 2, İstanbul, 2009.

- ERDOĞAN, Sarper-SALTIK, Ahmet; **"Ülkemizde Yaşanan Sosyal Güvenlik Krizi Bağlamında Bir Örnek: Alman Sosyal Güvenlik Sistemi",** Toplum ve Hekim, Cilt XI, No: 7, Ankara, 1996.

- EREN, Abdurrahman-ALESKERLİ, Alesker; **Yeni Anayasalar: Bağımsız Devletler Topluluğu ve Baltık Cumhuriyetleri,** Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları No: 82, Ankara, 2005.

- ERGENEKON, Çağatay; **Özel Emeklilik Fonları,** İ.M.K.B. Yayınları, İstanbul, 1998.

- ERGÜL, Ozan-ABDULLAYEV, Cavid; **Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası,** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 47 Sayı: 1, Ankara, 1998.

- ERKUT, İhsan- ALTAN, Ömer Zühtü,-GEREK, Nüvit; **Sosyal Politika Dersleri,** 2. Bası, İstanbul, 1990.

- EROŞENKOV, S; **Mirovoy Opıt Reformirovaniya Pensionnıh Sistem,** Obşestvo İ Ekonomika, No: 7-8, Moskva, 2001.

- ESREFOVA, ResmiYye; **"Müstekillik İllerinde Azerbaycanda Pensiya İslahatları: Nailiyyetler Ve Problemler"** Globallasma Prosesinde Kafkaz Ve Merkezi Asiya İktisadi Ve Beynelxalk Münasibetler II Beynelxalk Konkresi İktisadiyyat Bölmesi, Kafkaz Ve Merkezi Asiya Ölkelerinde Bazar İktisadiyyatına Keçid: Nailiyyetler, Problemler Ve Perspektivler, (II hisse), Bakü, 2007.

- EŞREFOVA, Resmiyye, **Pensiya Teminatı Sisteminin Formalaşması Ve Tekmilleşdirilmesi,** Bakü, 2007.

- EVSEEV, D; **Pensionnıe Sistemı,** Amurskaya Gos. Universitet, Kursovaya Rabota Na Temu Pensionnıe Sistemı Zarubejnıh Stran Po Kursu Ekonomiçeskaya Teoriya, Blagoveşensk, 2003.

- EMİLİ, S. Andrews; **Strahovanie Na Sluçay Notrudosposobnosti, Sostavlenie Programma İ İh Praktiçeskoe Primenenie,** Aprel, 1998. http://info.worldbank.org/etools/docs/library/77001/march2002/pdfreadings/disability.pdf, (14.05.2009)

- GAGEL, Aleksander; **İstihdamı Teşvik Hukukunun Kişiler Bakımından Kapsamı,** (Çev. Alpay Hekimler) İşsizliğin İş Hukuku Ve Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından Sorunları Konferansı, Kamu-İş, Ankara, 2003.

- GAPEEVA, Tatyana; **Reformirovanie Pensionnoga Strahovaniya V Germanii, V Sb**, "Sovremennıe Çertı Mirovoy Ekonomiki", Moskva, 2004.

- GAPEEVA, Tatyana; **Reformirovanie Pensionnoga Strahovaniya V Germanii, V Sb,** "Sovremennıe Çertı Mirovoy Ekonomiki", Moskva, 2004.

- GASIMOV, Alış; **Emek Hukuku,** Bakü, 2007.

- GASIMOV, Alış; **Müessese Dahili İntizam Kaideleri,** Ganun Dergisi No: 09 (185), Bakü, 2009.

- GASIMOV, Alış-ALİYEV, Mayis; **Azerbaycan Cumhuriyetinin Pensiya Hukuku,** Bakü, 2001.

- GAYDAR, Egor; **İstoriya Pensiy,** "Nezavisimaya Gazeta" Vıpusk No: (07-13-2004), Moskva, 2004.

- GEDİK, Nüvit; **Sosyal Güvenlik Hukuku,** Eskişehir, 2004.

- GEREK; Nüvit-ORAL; İlhan, **Sosyal Güvenlik Hukuku,** Eskişehir, 2004.

- GÖKBAYRAK, Şenay; **Göçmen Grupların Sosyal Hakları,** Çalışma Ortamı Dergisi, S. 89, Ankara, 2006.

- GÖKBUNAR, Ramazan-ÖZDEMİR, Harun-UĞUR, Alparslan; **Küreselleşme Kıskacındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları,** Doğuş Üniversitesi Dergisi, Sayı 9, İstanbul, 2008.

- GÖNENÇ, Levent; **Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar,** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 47, Sayı: 1, Ankara, 1998.

- GUTNİK, Vladimir-Zimkov, Andrey; **Pensionnaya Reform V Germanii,** "Sovremennaya Evropa", Obşestvenno-Politiçeskiy Jurnal, No: 2, Moskva, 2001.

- GÜMÜŞ, Fatih; **Türk Sigortacılık Sektörünün Sorunlarının Tespiti Ve Çözüm Önerileri,** Türkiye Sigorta Resurans ve Şirketler Birliği Dergisi, İstanbul, 2006.

- GÜNEŞ, İsmail-YAKAR, Soner, **"Sosyal Sigorta Finansman Yöntemleri ve Türkiye'de Sosyal Sigorta Kurumlarının Finansman Yöntemlerinin Değerlendirilmesi",** Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 13, S. 2, Adana. 2004.

- GÜVEL, Enver Alper-GÜVEL, Afitap Öndaş; **Sigortacılık,** Seçkin Yayınları, Ankara, 2002.

- GÜVERCİN, Cemal Hüseyin; **Gemlik Eğitim ve Araştırma Bölgesi'nde Yeşil Kart Sahiplerinin Bazı Özellikleri Yeşil Kart Kullanımı Ve Bunu Etkileyen Faktörler**. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Bursa, 2000.

- GÜVERCİN, Hüseyin Cemal; **Sosyal Güvenlik Kavramı Ve Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi,** Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, Cilt 57, Sayı 2, Ankara, 2004.

- GÜZEL Ali; **4447 Sayılı Kanuna Göre İşsizlik Sigortası,** Nusret EKİN'E Armağan, İstanbul, 2006.

- GÜZEL, Ali - OKUR, Ali Rıza; **Sosyal Güvenlik Hukuku,** 10 Bası, İstanbul, 2004.

- GÜZEL, Ali, **Yasa Tasarısının Genel Değerlendirilmesi,** Çalışma ve Toplum, S. 8, İstanbul, 2006.

- GÜZEL, Ali.-OKUR, Ali Rıza; **Sosyal Güvenlik Hukuku,** Yenilenmiş 4. Bası, Beta Basım, İstanbul, 1994.

- GÜZEL, Ali; **Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform Mevcut Sorunlara Çözüm Mü?**, Çalışma ve Toplum, S. 4, İstanbul, 2005.

- GÜZEL, Ali; **"Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Yeniden Yapılandırma: Nedenler Ve Amaçlar,"** Sosyal Güvenliğin Yeniden Yapılandırılması Semineri, Ankara 2006.

- GÜZEL, Ali; **"Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi İçin Yeni Bir Örgütlenme Modeli",** Cumhuriyetin 75. Yılında Endüstri İlişkilerinde ve Emek Piyasalarının Düzenlenmesinde Devletin Rolü ve İşlevleri, Türk Endüstri İlişkileri Derneği, III. Uluslararası Endüstri İlişkileri Kongresi, TÜHİS Yayın No:36, 14–16 Ekim, Ankara, 1998.

- GONTMAHER, Evgeniy; **Obezatelnoye Sosialnoye Strahovaniye: Scenariy Razvitiya,** http://www.imepi-eurasia.ru/baner/gontmaher_doklad.doc, (29.12.2008).

- HACIMAHMUTOĞLU; Hande, **Türkiye'deki Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi,** DPT, Ankara, 2009.

- HACIYEVA; Melahat, **Sosyal Hizmet Anlayışı ve Prensipleri,** Geçit Devrinde Azerbaycan Respublikasında Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri, 15 Sayı, Bakü, 2006.

- HACIYEVA; Melahet, **Sosyal Hizmetin Formaları,** Azerbaycan Respublikasında Devlet ve Hukuk Kuruculuğunun Aktual Problemleri, Elmi Megaleler Mecmuası, Bakü, 2007.

- HACIYEVA; Melahet, **Vatandaşların Sosyal Hizmet Hukukunun Anlayışı ve Mezmunu,** Ganun Dergisi, No: 07, Bakü, 2007.

- HESENZADE, Seide; **Elillerin Sosyal Güvenliğinin Uluslararası Hukuki Tanzimi,** Azerbaycan Respublikasında Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri, S. 21, Bakü, 2008.

- HESENZADE, Seide; **Elilliğin Muayyen Edilmesi Gaydası,** Geçit Devrinde Azerbaycan Respublikasında Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri, 15 Sayı, Bakü, 2006.

- **Hong Kong; The Facts, Mandatory Provident Fund,** http://www.mpfahk.org, November 2007, (15.11.2008).

- HUBER, Ernest, Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet," AÜHFD, C.XXVII, S. 3–4, Ankara,1970.

- **Hukuk Ensklopedi Luğeti,** Bakü, 1991.

- HURNARD, Roger; **Managing Assets And İncome İn Retirement,** An İssues Paper Prepared For The Retirement Commission, May 2007, http://www.retirement.org.nz/files/Managing_assets_and_income_in_retirement.pdf, (29.06.2010)

- IŞIKLI, Alpaslan; **Sosyal Güvenliğin Sonu mu?** Türk-İş, Sayı: 362, Temmuz-Ağustos, Ankara, 2004.

- İBADOĞLU, Gubad; **2007-2009 Yıllar Üzere Sosyal Harçların Tahlili,** İktisadi Tahkikatlar Merkezi, Bakü, 2009.

- İBADOĞLU, Gubad-MEHTİYEV, Azer-AĞAYEV, Rövşen; **"Unvanlı Sosyal Yardım: Adaletlilik, Beraberlik, Unvanlılık Prensipleri",** İktisadi Tahkikatlar Merkezi, Bakü, 2006.

- İBADOĞLU, Gubad-MEHTİYEV, Azer-BAYRAMOV, Vügar-ALİYEV, Samir; **"İlkin Sehiye Hizmetinin Teşkili ve Maliyeleştirilmesi",** İktisadi Tahkikatlar Merkezi, Bakü, 2006.

- İNAN, Ali Naim; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, AÜHFD C. 44, S. 1-4, Ankara 1996.

- İSMAYILOV, İbrahim; **Kollektivnıy Dogovor V Azerbaydjane**, Bakü, 1967.

- İSMAYILOV, İbrahim–MÜRŞÜDOV, Rüfet; **Sosyal Teminat Hukuku ve Onun Tatbik Problemleri,** Bakü, 2001.

- İVANOV, Viktor; **Reforma Pensionnoy Sistemı,** "Gazeta Kommersant", No: 151, (Ot-19.08.1995), Moskva, 1995.

- İVANOVA, Rozaliya; **Pravootneşeniya Po Sotsialnomu Obespeçeniyu V SSSR**, Moskva, 1986.

- İZGİ, BALCI Berna; **Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Son Gelişmeler,** Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı 16, İstanbul, 2008.

- İZGİ, Berna Balcı; **Sosyal Güvenlik Sisteminin Özel Tasarruflar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği,** Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, Adana, 2007.

- İZGİ, Berna, **Sosyal Güvenlik Dünyadaki Gelişimi, Tasarruflar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye'de Durum,** (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Adana, 2004.

- KANTARCI, Hasan Bülent; **Sosyal Devlet, Sosyal Güvenlik Ve Türkiye'de Zorunlu Askerlik Hizmeti,** Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Aralık, C. 6, S. 10, Balıkesir, 2003.

- KAPAR, Recep; **Kuşaklararası Sosyal Dayanışma,** Türk Tabipler Birliği, Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Ankara, 2005.

- KAPAR, Recep; **Şili Sosyal Güvenlik Sisteminde Sağlık Ve Emeklilik Sigortalarında Yaşanan Değişimler,** Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 1, S. 1, İzmir, 1999.

- KENDER, Rayegan; **Türkiye'de Hususi Sigorta Hukuku,** 7. Bası, İstanbul, 2001.

- KENDER, Rayegan; **Türkiye'de Hususi Sigorta Hukuku, Sigorta Müessesesi-Sigorta Sözleşmesi,** 6. Baskı, İstanbul, 1999.

- KERİMOĞLU, Hande Bahar; **Sosyal Sigortalar Kanunu Açısından Maluliyet Sigortası,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Ankara, 2004.

- KERİMOV, Dahil; **Aile Başçısını Yitirmeye Göre Emek Pensiyalarının Anlayışı,** Geçit Dövründe Azerbaycan Respublikasında Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri, 15 Sayı, Bakü, 2006.

- KESER, Hakan; "**İşsizlik Sigortası ve Getirdikleri"** İzmir Barosu Dergisi, Kasım, İzmir, 2000.

- KILIÇ, Salih; Kamu-İş, **"Kamu İsletmeleri İşverenleri Sendikası Yeni Düzenlemeler Çerçevesinde,** Sosyal Güvenlik Mevzuatı Semineri, 29–30 Kasım 2006, Ankara, 2007.

- KOBETS, Nikolay; **Sosialnoe Pravo İ Ego İstoçniki/Regulirovanie Sotsialnoy Sferı V Usloviyak Perohoda K Rınku,** Moskva, 1999.

- KOÇ, Muzaffer; **Sosyal Güvenliğin Kökeni,** İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt: 6 Sayı: 2, 2004.

http://www.isguc.org/?p=article&id=217&cilt=6&sayi=2&yil=2004, (06.12.2007)

- KODOMTSEVA, S.B.; **Sosialnaya Zaşita Naseleniya,** Moskva, 1999.

- KORAY, Meryem; **Görülmek İstenmeyen Gerçek: Sosyal Refah Politikaları Ve Demokrasi İlişkisi**, Çalışma Ve Toplum Dergisi, Sayı 2, İstanbul, 2005.

- KORAY; Meryem, **Sosyal Politika,** Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 2004.

- KRASNOVA, Olga**; Zakondatelstvo İ Sotsialnoe Obslujuvanie Pojilıh Lyudey V Velikobritanii,** Britano-Rossiyskaya Programma, Rossiysko-Evropeyskiy Fond, Moskva, 2000.

- KUTAL, Metin, **Türk İşsizlik Sigortasında Sigortalılara Sağlanan Yardımlar ve Bunları Yapmakla Görevli Resmi Kuruluşlar,** İşsizliğin İş Hukuku Ve Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından Sorunları Konferansı, Kamu-İş, Ankara, 2003.

- KÜÇÜKKOCAOĞLU, Güray, **Emeklilik Ve Sigorta Fonları, İşssizlik Sigortası, İş Güvencesi, SSK, Bağ Kur, Emekli Sandığı Borsası,** http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcuma20.doc, (15.09.2008).

- KVİST, Djon; **Sotsalnıe Reformı V Skandinavskiy Stranah V 1990 Godı,** Spero News, Spero News, No: 1, (Journal of European Policy. 1999. Vol. 9. No. 3. P. 231–252.) (Çev. Mariya Dobryakovoy) 2003.

- KWON, Huck-Ju; **The Economic Crisis and The Politics of Welfare Reform in Korea,** Social Policy and Development, Unıted Natıons Research Instıtute For Socıal Development, November- Geneva, 2002.

- KOMİN, N; **Tri Pensii V Odin Ruki**, Eko Planetı, No: 3. Moskva, 2000.

- LAMBAEVA, İpiна **Sotsialnaya Rabota Za Rubejom, Uçobnoe Posobie**, Ulan-Ude, 2000.

- Lebedev, Oleg-Yazvenko Svetlana; **Sotsialnaya Zaşita Naseleniya,** Sankt Peterburg, 1999.

- LEPİHOV, M.İ.; **Pravo i Sotsialnaya Zaşita Naseleniya v Rossii,** Moskva, 2000.

- MAÇULSKAYA, Elena; **Pravo Sotsialnogo Obespeçenie,** Moskva, 1998.

- MAÇULSKAYA, Elena; Pravo Sotsialnogo Obespeçeniya; Perespektivı Razvitiya, Moskva, 2000.

- MERTOL, Can; **Sigorta Hukuku Ders Kitabı,** İmaj Yayıncılık, Ankara, 2005.

- MİRONOVA, Tamara; **Pensionnoe Strahovanie V Konventsiyah MOT,** "Sosialnaya Zaşita", No: 2, Moskva, 1998.

- MOLLAMAHMUTOĞLU, Hamdi; "**Sosyal Güvenlik ve Özelleştirme" Tebliğler, Sosyal Güvenlik Sorunlar-Çözümler,** Özçelik-İş Sendikası Yay. No:15, Şubat, Ankara, 1999.

- MÜRŞÜDOV, Rüfet; **Harici Ülkelerin Pensiya Teminatının Spesifik Hususiyetleri,** Geçit Dövründe Azerbaycan Respublikasında Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri, S.15, Bakü, 2006.

- MÜSLÜMOV, Selim; **Pensiya Islahatları Sosyal-İktisadi Siyasetin Strateji İstikametlerinden Biridir,**

http://www.sspf.gov.az/press/mekeleler/muslumov_mekele_27_11_03.htm, (05.11.2009)

- MYURDAL G; **Şvetsiya İ Zapadnaya Evropa,** Moskva, 1964.
- MAÇULSKAYA E. Elena; **Pensionnoe Strahovanie V Germanii, "Sotsialnoe Zaşita",** Moskva, 2000.
- MAÇYLCKAYA, Elena; **Pravo Sotsialnogo Obecpeçeniya: Yçenno-Spravoçnoe Posobie,** Moskva, 1997.
- MADİEVSKİY, S; **Sotsialnaya Pomoş V Germanii, Mirovaya Ekonomika İ Mejdunarodnıe Otneşeniya,** No: 10, Moskva, 2003.
- MOYRER, Anne; **Kakuyu Sistemu Pensionnogo Obespeçeniya Predpoçest, Opıt Germanii, Çelovek İ Trud,** No:2, Moskva, 1997.
- NAĞIYEV, Eli - ELİRZAYEV, Eli - GULİYEV, Azadi; **Pensiya Teminatının İnkişaf Perspektifleri,** Bakü, 2001.
- NESİBZADE, Nesib; Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Bakü, 1990.
- OECD, **Emeklilik Sistemlerine Bakış: OECD Ülkelerinde Kamu Politikaları,** 2005, http://www.oecd.org/dataoecd/43/10/34825701.pdf, (02.01.2009)
- OĞUŞGİL; V. Atilla, **Avrupa Birliği Sosyal Politikası Kapsamındaki Risk Gruplarına Polis Desteği, İstanbul Şükrü Balcı Polis Meslek Yüksekokulu Örneği,** Polis Bilimleri Dergisi Cilt:11, İstanbul, 2009.
- OKUR, Ali Rıza ve LAÇİNER, Hediye; **Reform Sonrasında Yaşlılık Aylığı Koşulları,** Tes-İş, Kasım, Ankara, 2006.

- OKUR, Ali Rıza, **Sosyal Güvenlik Reformu: Uzun Dönemli Sigorta Dalları,** Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı-8, İstanbul, 2006.

- ÖNEN; S. Mustafa, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye ve Azerbaycan'da Devletin Sağlık Hizmetinde Yeniden Yapılanması, Karşılaştırmalı İnceleme,** Kafkas Ve Merkezi Asya Ülkelerinde Pazar İktisadiyatına Geçit; Naliyyetler, Problemler Ve Perspektifler Kongresi, 02-07 May, Bakü, 2007.

- ÖZBUDUN, Ergün; **Türk Anayasa Hukuku,** Ankara, 2005.

- ÖZDEMİR Çağlar; **İş Mücadelesine Katılmayan İşçilerin Hukuki Durumları**, Kamu-İş Dergisi, Cilt-7,S-2, Ankara, 2003.

- ÖZDEMİR, Süleyman; '**Refah Devleti Ve Üstlendiği Temel Görevler Üzerine Bir İnceleme',** "Ab-Türkiye& Endüstri İlişkileri, (Der: Alpay Hekimler), Beta Yayım, İstanbul, 2004.

- ÖZDEMİR; Ali İhsan, **"Bağımsızlık Sonrası Kafkas Ve BDT Ülkelerinin Sağlık Hizmeti Etkinliklerinin Dea İle Analizi",** Globallaşma Prosesinde Kafkas Ve Merkezi Asya, II Beynelhalk Kongre, Kafkas Ve Merkezi Asya Ülkelerinde Pazar İktisadiyatına Keçit; Naliyyetler, Problemler Ve Perspektivler, 02-07 May, Bakü, 2007.

- ÖZKILIÇ, Özlem; **İş Sağlığı Ve Güvenliği, Yönetim Sistemleri Ve Risk Değerlendirme Metodolojileri,** TİSK, Yayın No: 246, Ankara, 2005.

- ÖZSOY, İsmail; **Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihî ve Evrensel Dersler,** Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, S. 39, Ankara, 2006.

- PAGROTSKİ, Leyf; **Evropeyskuyu Model Neobhodimo Modernizirovat-Bolşie Rashodı Na Sotsalnıe Nujdı-Eto Reşenie, A Ne Problema,** Nezavisimaya Gazeta Ot- 23.11.2000, Moskva, 2000.

- PİETERS, Deni; **Sosyal Güvenliğin Esas Prensipleri,** Bakü, 2001.

- PRİVALOV, K; **Zametki O Pensii V Germanii,** "Ros Vesti", No: 201, Moskva, 1999.

- REHİMLİ, Recep; **Azerbaycan Yönetim Sistemi,** Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 2, Sayı 9, Ordu, 2009.

- REHMANOV, F; **Sosyal İnfrastrukturun Tanzimlenmesi Problemleri**, Bakü, 2004.

- RESULZADE, Mehmet Emin; **Milli Tesanüd,** Ankara, 1978.

- RİCHARDSON, J.Henry; **İktisadi ve Mali Yönüyle Sosyal Güvenlik,** (Çev. Turan YAZGAN), Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1970.

- ROGOV, Sergey; **Funktsii Sovremennogo Gosudarstva,** Vızovı Dlya Rossii, Svabodnaya Mısl– XXI. No: 7, Moskva, 2005.

- SARGUTAN; A. Erdal, **Karşılaştırmalı Sağlık Sistemleri Yaklaşımı,** Hacettepe Sağlık idaresi Dergisi, Cilt-8, S. 1, Ankara, 2005.

- SEYYAR, Ali; **"Sosyal Güvenlik Nedir?**", http://www.sosyalsiyaset.com/documents/sg.htm, (05.06.2008).

- SEYYAR, Ali; Almanya'da Sosyal Hizmetler Eğitiminin Özellikleri, Turan Yazgan'a Armağan, İstanbul, 2006.

- SEYYAR, Ali-OĞLAK, Sema; **Danimarka ve Hollanda Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Baküm Hizmetleri** (Mukayeseli Bir Değerlendirme), Öz-Veri Dergisi, Aralık 2004, C. 1, S. 2. http://www.ozida.gov.tr/yayinlar/ozveri/ov1makdanholsosyal.htm, (21.01.2009).

- Sherman , Karl Gustaf; **The Swedish Pension Reform. Issues in Social Protection**. Discussion paper 7. Social Security Department. ILO Office. Geneva, 1999. s. 40, http://www-ilomirror.cornell.edu/public/english/protection/socsec/download/swedish.pdf, (19.12.2008).

- SIU, Alan; "**Hong Kong's Mandatory Provident Fund"** Hong Kong Institute of Economics and Business Strategy The University of Hong Kong, September 3, 2000, s. 2-3. http://www.hiebs.hku.hk/working_paper_updates/pdf/wp1021.pdf, (12.12.2008).

- SİEBERT, Horst; **Germany's Social Security System under Strain,** Kiel Working Paper No. 1155, March, Kiel, 2003.

- **Sistema Sotsialnogo Obespeçeniya V Kitae,** Gazete "Jenmin Jibao" - 02.03.2003, (15.01.2009)

- SOROKİNA, E.G; **Zarubejnıy Opıt Modelirovaniya Pensionnıh Sistem**, Jurnal "V Mire Prava" No: 1, Moskva, 2003.

- Sosyal Güvenlik Çalışma Grubu, **II. Bilişim Şurası, Ara (Taslak) Raporu,**www.bilisimsurasi.org.tr, (17.11.2008).

- Sosyal Güvenlik Fonu, **Pensiya İslahatı Konsepsiyası,**http://www.sspf.gov.az/pensiya_islahati.aspx, (10.11.2009).

- **Sotsialnoe Strahovanie İ Sotsialnaya Zaşita,** Doklad Generlnogo Direktora, Mejdunarodnaya Konferentsiya Truda, Jeneva, MB, 1997.

- SÖZER, Ali Nazım: "**Sosyal Güvenliğin Neresindeyiz",** İşçi Emeklilerinin Sosyal Güvenlik Sorunları, Tebliğler-Yorumlar, Türkiye İşçi Emeklileri Cemiyeti, Ankara, 1991.

- SÖZER, Ali Nazım; **Sosyal Devlet Uygulamaları,** İzmir, 1997.

- SÖZER, Ali Nazım; **Sosyal Sigorta İlişkileri,** İzmir, 1991.

- SÖZER, Ali Nazım; **Türk Sosyal Sigortalar Hukukunda İş Kazası Kavramı ve Unsurları,** Prof. Dr. Nuri Çelik'e Armağan, C. 2, İstanbul 2001.

- SÖZER, Ali Nazım; Türk Sosyal Sigortalar Hukukunda İş Kazası Kavramı ve Unsurları, Prof. Dr. Nuri Çelik'e Armağan, C. 2, İstanbul 2001.

- SÖZER, Ali Nazım; **Türkiye'de Sosyal Hukuk,** İzmir, 1998.

- SÖZER, Ali Nazım; **Türkiye'de Sosyal Yardımların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Bir Değerlendirme,** Prof. Dr. Seyfullah Edise Armağan, İzmir, 2000.

- SÖZER, Ali Nazım; **Yerel Yönetimlerce Yürütülen Sosyal Hizmetler, Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi,** Sayı 2, İstanbul, 2004.

- SÖZER; Ali Nazım; **"İş Göremezlik, Meslekte Kazanma Gücünün Kaybı Çalışma Gücünün Kaybı Kavramları ve Sakatlık Kavramı ile İlişkileri",** Adalet Dergisi, Ocak-Şubat, Ankara, 1984.

- SSK, **Sosyal Güvenlik Sistemi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri",** Nisan, Ankara, 2005.

- **SSK; 35 Soruda SSK Gerçeği; Ek Tablo: 2, Ankara, 1995.**

- SÜMER, Haluk Hadi; **İşsizlik Sigortası,** Özel Hukuk Uluslararası Sempozyum Tebliğleri, Kafkas Üniversitesi, Bakü, 2005.

- SÜNGÜ, Yakup; **Sosyal Güvenlik Reformu'nun Gelir Dağılımı Üzerinde Etkisi,** TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi Kasım Cilt: 20, Sayı: 4, Ankara, 2007.

- SÜZEK, Sarper; **İş Güvenliği Hukuku,** Ankara, 1985.

- ŞAKAR, Müjdat: **Türk Sosyal Güvenlik Hukukunda Yaşlıların Korunması,** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1987.

- ŞAKAR, Müjdat; **"Sosyal Güvenlikte Çözüm, Özelleştirme Değil, Özerkleştirmedir"** İşveren, C:XXX, S:11, Ağustos, Ankara, 1992.

- ŞAKAR, Müjdat; **Sosyal Sigortalar Uygulaması,** İstanbul, 1994.

- ŞAKAR, Müjdat; **Sosyal Sigortalar Uygulaması, İstanbul,** 2009.

- ŞAKAR, Müjdat; **Sosyal Sigortaların Uygulaması,** Beta, İstanbul, 2002.

- ŞAYKADDİNOV, Vladimir; **Sistema Sosialnoy Zaşitı İ Obespeçeniya Naseleniya Sovremennoy Rossii,** Sotsialnaya Zaşita Naseleniya v Regione, Moskva, 1999.

- ŞEKER, Murat-YILMAZ, Binhan Elif, **Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Yaşanan Sorunlar Ve Bir Alan Araştırması,** Türkiye Sigorta Resurans ve Şirketler Birliği Dergisi, Sayı 2, İstanbul, 2006.

- ŞEN, Esin; **"Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Profili",** T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüdü, IGEME Ankara, 2005.

- ŞENKAL, Abdulkadir; **Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü Ve Sivil Toplum Örgütleri,** İstanbul Üniversitesi, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 45. Kitap, 2003. (05.11.2009), http://www.sosyalsiyaset.com/documents/kuresellesme_sp_donusumu.htm,

- TALAS, Cahit: **Toplumsal Politika**, 5.Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 1997.

- TALAS, Cahit; **Sosyal Ekonomi,** 6. Bası, Ankara, 1983.

- TALAS, Cahit; **İçtimai İktisat,** Ankara, Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1961.

- TALAS, Cahit; Sosyal Ekonomi, Ankara: 1979.

- TOBB, **Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** 2. Baskı, TOBB Yayınları No: 264, Ankara, 1994.

- TOBB, **Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** 2. Baskı, TOBB Yayınları No: 264, Ankara. 1992.

- TOBB; **"Sosyal Güvenlik Kavramı: Doğuşu ve Gelişimi",** Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 1993.

- TOKER, Murat, **İşsizlik Sigortası,** Sayıştay Dergisi, Sayı 46-47, Ankara, 2002.

- TOKOL; Aysen, **Sosyal Politika.** Bursa, 2000.

- TOSYÖV;-(Türkiye Orta Ölçekli İşletmeler, Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticileri Vakfı), **KOBİ'ler ve Sosyal Güvenlik** (2), Ankara, 1994.

- TSERKESVİÇ, L.V; **Sovremennıe Tendentsii Sotsialnoy Politiki V Stranah Evropeyskogo Soyuza,** Sankt-Peterburg, 2002.

- TUÇKOVA, Elvera; **Obşie Voprosı Sovetskogo Pensionnogo Prava,** Moskva, 1986.

- TUÇKOVA, Elvera-ZAHAROV, Mihail; **Sotsialnoe Obespeçenie İ Obsulujovanie Pensionerov,** Moskva, 1988.

- TUÇKOVOY, Elvera; **Sbornik Metodiçeskik Ukazaniy Po " Pravu Sosialnogo Obespeçeniya",** Moskva, 2000.

- TUNA, Orhan-YALÇINTAŞ, Nevzat; **Sosyal Siyaset,** İstanbul, 1981.

- TUNCAY, Can; **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri,** 10. Bası, İstanbul, 2002.

- TUNCAY, Aziz Can; **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri,** Yenilenmiş 7. Bası, Beta, İstanbul, 1996.

- TUNCAY, CAN; **İşsizlik Sigortasının Kapsamı ve İşsizlik Ödeneği,** ÇMİŞ, Sayı 3, Cilt 15, İstanbul, 2001.

- TUNCAY, Can; Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, 9. Bası, İstanbul, 2000.

- TUNCAY, Can-EKMEKÇİ Ömer; Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, İstanbul, 2005.

- TUNCAY, Can-EKMEKÇİ, Ömer; Sosyal Güvenlik Hukuku, İstanbul, 2008.

- TUNCER, Selahattin; Gelirin Yeniden Dağılımı, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını No: 23, İstanbul,1970.

- TUNÇOMAĞ, Kenan; **"Sosyal Sigortalar Kavramı ve Özellikleri",** Reasürör, S. 23, Ocak İstanbul, 1997.

- TUNÇOMAĞ, Kenan; Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar, İstanbul, 1987.

- TUNÇOMAĞ, Kenan; Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar, İstanbul. 1990.

- UÇKAN, Banu; **Küreselleşme ve Devletin İş Piyasasındaki Rolü,** Çimento İşveren Dergisi, Mart, Cilt 12, Sayı 2, Ankara, 1998.

- UĞUR, Suat; **Güvenlik Sistemlerinde Özel Emeklilik Programlarının Yeri Ve Gelişimi,** TİSK Yayınları, Yayın No: 244, Haziran, Ankara, 2004.

- UĞUR, Suat; **Sosyal Güvenliğimizdeki Son Gelişmelerin Değerlendirilmesi,** Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, S. 2, İzmir, 2002.

- UĞURLUOĞLU, Özgür-ÇELİK, Yusuf; **Sağlık Sistemleri Performans Ölçümü, Önemi ve Dünya Sağlık Örgütü Yaklaşımı,** Hacettepe Sağlık İdaresi Der., Cilt 8, Sayı 1, Ankara, 2005.

- ULAŞ, Işıl; **Uygulamalı Sigorta Hukuku-Mal ve Sorumluluk Sigortaları,** Ankara, 1998.

- Uluslararası Çalışma Örgütü, **Konvensiyalar ve Tavsiyeler,** Bakü, 1996.

- UŞAN, Muhammet Fatih; **Türk Sosyal Güvenlik Hukukunun Temel Esasları,** Ankara, 2009.

- UŞAN; Muhammet Fatih, **Azerbaycan Hukukunda İş Sözleşmesinin Temel Özellikleri** (Türk Hukukuyla Karşılaştırmalı Olarak), Kamu-İş; C. 8, S. 3, Ankara, 2005.

- VOLKOV, A. M.; **ŞvetsiyaSotsialnoe-Ekonomiçeskaya Model,** Moskva, 1991.

- WHO, **The Health for All Policy Framework for The WHO European Region.** European Ealth For All Series No. 6, Copenhagen, 1999.

- World Health Report 2000: **Health Systems-Improving, Performance.** Geneva, Switzerland, 2000.

- YAZGAN, Turan; **İktisadi ve Mali Yönüyle Sosyal Güvenlik,** Akademi Yayınevi, İstanbul, 1970.

- YAZGAN, Turan; **İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları,** İstanbul, 1992.

- YAZGAN, Turan; **Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Meseleleri.** (TSGSM) İstanbul, 1981.

- YARG.10.HD. 20.6.1991,4534/6653, İş ve Hukuk Dergisi, Aralık, 1991.

- YHGK-Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 13.10.2004 Tarih ve 2004/21-529 E. 2004/527 K..

- YİĞİT Yusuf; **Türkiye'de İşsizlik Sigortası'nın Uygulama Alanı Ve Sigorta Yardımlarına Hak Kazanmanın Koşulları,** "Çalışma Ve Toplum" Ekonomi Ve Hukuk Dergisi, Birleşik Metal İş Sendikası, Sayı 2, İstanbul, 2005.

- ZAHAROV Mihail-TUÇKOVA Elvera; **Pravo Sotsialnogo Obespeçeniya Rossii**, Moskva, 2004.

- ZAHAROV, Mihail,-TUÇKOVA, Elvera; **Pravo Sotsialnogo Obespeçeniya Rossii,** Uçebnik, Moskva, 2002.

- ZAİM Sebahattin, **Çalışma Ekonomisi,** Filiz Kitapevi, İstanbul, 1992.

- ZAYKİN, Aleksey; **Pravootneşeniya Po Pensionnomu Obespeçeniyu,** Moskova, 1974.

- ZEYNALLI, Süleyman; **Sosyal Sigorta Anlayışı: Sosyal Risk ve Sigorta Hadisesi,** AR'da Devlet Ve Hukuk Guruculuğunun Aktüel Problemleri. İlmi Makaleler Mecmuası. 21. Sayı, Bakü, 2008.